

Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Özel Sayısı

Özel Sayı Editörleri

Doç. Dr. Mehmet FIRAT

Doç. Dr. Murat Doğan ŞAHİN

Doç. Dr. Hakan ALTINPULLUK

Cilt: 22 **Sayı:** Özel Sayı 2 **Yıl:** 2022

e-ISSN: 2667-8683

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Fuat ERDAL

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD) yayın hayatına 2001’de yılda iki sayı ile başlamış, 2012 itibariyle Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 4 defa yayınlanan ve TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanında taranan uluslararası hakemli statüsünde olan bir dergidir. AÜSBD ayrıca; EBSCOhost Academic Search Complete, Index Copernicus gibi uluslararası indekslerin yanı sıra Sobiad atf dizinininde de yer almaktadır.

Derginin Yayın dili Türkçe ve İngilizce olup, “araştırma makalesi”, “derleme”, “editöre mektup” ve “kitap incelemesi” türünden metinleri, yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir.

AÜSBD 2019 yılı 1. sayısına kadar hem basılı hem çevrimiçi olarak yayınlanmıştır. 2019 yılı 2. sayısından itibaren ise çevrimiçi olarak yayınlanmaktadır. Değerlendirme süreci, elektronik ortamda çift-kör hakem değerlemesi (double-blind) yöntemiyle yürütülür. Dergimiz iktisat, işletme, maliye, sosyal politika ve çalışma ilişkileri, kamu yönetimi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, davranış bilimleri, hukuk, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, Türk dili ve edebiyatı, sosyoloji, felsefe, açık ve uzaktan öğrenme, iletişim bilimleri alanlarındaki bilimsel eserleri yayınlar.

Anadolu University Journal of Social Sciences (AUJSS) is an international peer-reviewed journal that started its publication life in 2001 with two issues per year, and as of 2012 published four times a year in March, June, September and December and is indexed in TÜBİTAK-ULAKBİM Social Sciences Database. AUJSS is also included in international indexes such as EBSCOhost Academic Search Complete, Index Copernicus and as well as in Sobiad citation index.

The journal's publication language is Turkish and English, and it accepts manuscripts such as "research article", "review", "letter to the editor" and "book review", provided that they are prepared in accordance with the guidelines of the journal. Manuscripts submitted to our journal for evaluation should not have been previously published, accepted for publication, and not in the process of being evaluation for publication. The responsibility of the manuscripts that are in the process of evaluation and the published articles belongs to the author(s).

AUJSS was published both in print and online until the first issue of 2019. Since the 2nd issue of 2019, our journal has been published online only. The evaluation process is conducted electronically by double-blind peer-review method. Our journal publishes scientific articles in the fields of economics, business, finance, social policy and labor relations, public administration, political science and international relations, behavioral sciences, law, history, art history, archeology, Turkish language and literature, sociology, philosophy, open and distance learning, communication sciences.

AÜSBD’de yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi’ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in AÜSBD.

Yazışma Adresi / Address: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi
Yunusemre Kampüsü 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR
e-mail: sosbilder@anadolu.edu.tr
web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbd>

Editör / Editor

Saime ÖNCE

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1262

Faks/Fax: +90 222 335 08 95

e-posta/e-mail: sonce@anadolu.edu.tr

Özel Sayı Editörleri / Editors of Special Issue

Mehmet FIRAT

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi 26470 Eskişehir - Turkey

e-posta/e-mail: mfirot@anadolu.edu.tr

Murat Doğan ŞAHİN

Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi 26470 Eskişehir - Turkey

e-posta/e-mail: mdsahin@anadolu.edu.tr

Hakan ALTINPULLUK

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey

e-posta/e-mail: hakanaltinpulluk@anadolu.edu.tr

Teknik Editör / Technical Editor

Gülgün BULUT

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1275

Faks/Fax: +90 222 335 08 95

e-posta/e-mail: gbulut@anadolu.edu.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Ayşegül Asuman AKDOĞAN (Erciyes Üniversitesi)
Abdullah YALAMAN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Bayram Zafer ERDOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
Ender GEREDE (Eskişehir Teknik Üniversitesi)
Evrin GENÇ KUMTEPE (Anadolu Üniversitesi)
Mehmet FIRAT (Anadolu Üniversitesi)
Yavuz AKBULUT (Anadolu Üniversitesi)

Alan Editörleri / Field Editors

Aytül Ayşe CENGİZ (Anadolu Üniversitesi)
Aras BOZKURT (Anadolu Üniversitesi)
Aziz Arman KARAGÜL (Anadolu Üniversitesi)
Baki DUY (Anadolu Üniversitesi)
Banu UÇKAN HEKİMLER (Anadolu Üniversitesi)
Bedia Yelda OLCAY UÇKAN (Anadolu Üniversitesi)
Demet KURTOĞLU TAŞDELEN (Anadolu Üniversitesi)
Erkan ÖZATA (Anadolu Üniversitesi)
Erkan YÜKSEL (Anadolu Üniversitesi)
Feritah ALANYALI (Anadolu Üniversitesi)
Fikret ÇELİK (Anadolu Üniversitesi)
Hakan SEZEREL (Anadolu Üniversitesi)
Kemal YAKUT (Anadolu Üniversitesi)
Mustafa Erkan ÜYÜMEZ (Anadolu Üniversitesi)
Mehmet Mahur TULUM (Anadolu Üniversitesi)
Meltem ERDOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
Mesude Canan ÖZTÜRK (Anadolu Üniversitesi)
Mine OYMAN (Anadolu Üniversitesi)
Özlem OKTAL (Anadolu Üniversitesi)
Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN (Anadolu Üniversitesi)
Tolga AKKAYA (Anadolu Üniversitesi)

Dil Editörleri / Language Editor

Ferdi BOZKURT (Anadolu Üniversitesi)
Harun SERPİL (Anadolu Üniversitesi)

Görsel Tasarım ve Dizgi / Graphic Design & Typeset

Gülgün BULUT (Anadolu Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Abdülkadir GÜRER - Ankara Üniversitesi

Ahmet KALENDER - Selçuk Üniversitesi

Ahmet MAKAL - Ankara Üniversitesi

Ali Resül USUL - Anadolu Üniversitesi

B. Yelda UÇKAN- Anadolu Üniversitesi

Betül DEMİRCİ - Anadolu Üniversitesi

Bülent AÇMA- Anadolu Üniversitesi

C. Hakan AYDIN - Anadolu Üniversitesi

C. Hakan KAĞNİCİOĞLU- Anadolu Üniversitesi

Cengiz YILMAZ - Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Deniz KAĞNİCİOĞLU - Anadolu Üniversitesi

Deniz TAŞCI- Anadolu Üniversitesi

E. Nezir ORHON - Anadolu Üniversitesi

Elif TEKİN İFTAR - Anadolu Üniversitesi

Ergün KAYA- Anadolu Üniversitesi

Erinç YELDAN - Bilkent Üniversitesi

Erol KUTLU- Anadolu Üniversitesi

F. Zeynep ÖZATA - Anadolu Üniversitesi

Fatih TEMİZEL - Anadolu Üniversitesi

H. Zümrüt TONUS- Anadolu Üniversitesi

Hakan KARAKEHYA- Anadolu Üniversitesi

Halil İbrahim USTA - Ankara Üniversitesi

Halit Turgay ÖNALAN - Anadolu Üniversitesi

H. Rafet YÜNCÜ – Anadolu Üniversitesi

Hüseyin Sabri ALANYALI – Anadolu Üniversitesi

İbrahim KAYA - Anadolu Üniversitesi

John GRAHL - Middlesex University

Kurtuluş KARAMUSTAFA - Kayseri Üniversitesi

Mehmet Şükrü AKDOĞAN - Erciyes Üniversitesi

Mesut AYGÜN - Anadolu Üniversitesi

Metin TOPRAK - İstanbul Üniversitesi

Michael BASIL - University of Lethbridge

Michael J. BAKER - University of Strathclyde

Meryem AKOĞLAN KOZAK- Anadolu Üniversitesi

Nezir VARGAN- Anadolu Üniversitesi

Nuray TOKGÖZ - Anadolu Üniversitesi

Oktay EMİR – Anadolu Üniversitesi

Philip J. KITCHEN - Brock University

Selami SEZGİN - Anadolu Üniversitesi

Selim BAŞAR- Anadolu Üniversitesi

Süleyman SÖZEN - Anadolu Üniversitesi

Şehmuz BALOĞLU - University of Nevada

Tony ROYLE - National University of Ireland

Turgut TOK - Pamukkale Üniversitesi

Tyler COWEN - George Mason University

Zehra GÜLMÜŞ - Anadolu Üniversitesi

Editörden...

Çok değerli araştırmacılar ve okurlar merhabalar,

2022 yılının son günlerinde “**Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Özel Sayısı**” ile sizlerle birlikte olmaktan mutluyuz, gururluyuz. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD) olarak bilimsel araştırma, yöntem ve bilimsel yayınlar konusunda, üniversiteye ve enstitümüze düşen sorumlulukların farkındayız ve bu nedenle özel sayımızın temasını “**Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**” olarak belirledik. Bir sosyal bilimcinin araştırmalarında kullanabileceği Nicel, Nitel ve Karma yöntemlere ilişkin farklı bakış açılarını bir arada görebileceği bir başvuru kaynağı niteliğinde bir sayı olmasını hedefledik. Bu özel sayımızda yer alan makaleler ile sosyal bilimler alanında yapılacak araştırmalara katkı sağlayabilmek en büyük dileğimiz ve beklentimizdir.

Doç. Dr. Mehmet Fırat özellikle Karma yöntem araştırmalarına; Doç. Dr. Murat Doğan Şahin Nicel yöntem araştırmalarına ve Doç. Dr. Hakan Altınpulluk da Nitel yöntem araştırmalarına odaklanarak özel sayı editörlerimiz olarak çok yoğun, özverili ve başarılı bir şekilde editörlük yaptılar. Kendilerine çalışmalarından dolayı çok teşekkür ediyoruz.

Tahmin edersiniz ki bu yayının sizlere ulaşmasında daha pek çok kişinin katkısı ve emekleri var. Değerli yazar ve araştırmacılarımızın çalışmalarını diğer araştırmacı ve okuyucularla buluşturmak için özenli ve özverili çalışmalarıyla dergiye katkı sağlayan özel sayı editörlerimize, hakemlerimize, yayın ve danışma kurullarımıza çok teşekkür ediyoruz. Büyük emeklerle hazırlanmış çalışmalarını dergimize gönderen yazarlarımıza ve dergimiz okuyucularına da çok teşekkürler. Ayrıca makalelerin ilgili okuyucu kitlesi ile buluşmasını sağlayan Teknik Editörümüz Gülgün Bulut’a da çok teşekkürler.

Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Özel Sayımızdaki makalelerin bilimsel bilgi birikimine katkı sağlayacağına yürekten inanıyorum.

Sevgi ve Saygılarımla...
Prof. Dr. Saime ÖNCE

From the Editor...

Dear researchers and readers,

We are very pleased and proud to be with you in the “**Special Issue of Research Methods in Social Sciences**” in the last days of 2022. As Anadolu University Institute of Social Sciences and Anadolu University Journal of Social Sciences (AUJSS) we have chosen the theme of our special issue as “**Research Methods in Social Sciences**”, being aware of the responsibilities of our University and our Institute regarding research methods and scientific research articles. We aimed to be a special issue as a reference source where social scientists can see different perspectives on Quantitative, Qualitative and Mixed methods so that they can use in their researches. It is our greatest wish and expectation to contribute to the researches in the field of social sciences by this special issue.

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat focused on mixed method submissions; Assoc. Prof. Dr. Murat Doğan Şahin contributed to quantitative method submissions and Assoc. Prof. Dr. Hakan Altınpulluk also focused on qualitative method submissions and they all edited very intensively, devotedly and successfully as our special issue guest editors. We thank them heartfully for their great works.

As you reckon, many people helped in getting this publication to you. I would like to thank to everyone; the guest editors, referees, editorial and advisory boards and many others who contributed to the journal with their attentive and self-sacrificing work in order to bring the work of our valuable writers and researchers together with the other researchers and readers. I would like to thank to all of the authors who sent their works prepared with great efforts and to the readers of our journal. Special thanks to our technical editor Gülgün Bulut who made the articles meet with the readers.

I strongly believe that the articles in this special issue **-Research Methods in Social Sciences-**, will contribute to the scientific knowledge.

Love and respect...
Prof. Dr. Saime ÖNCE

İçindekiler / Contents

Derleme / Review

Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi

Oral History Method in Social Science Research

Mehmet Tahir DURSUN - Çağdaş AYDIN 1-18

Araştırma Makalesi / Research Article

An Overview of Books Suggested for Research Methods at International Relations (IR) Postgraduate Degree Programmes in Turkey

Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler Lisansüstü Programlarında Önerilen Yöntem Kitaplarına Bir Bakış

Emrah Utku GÖKÇE 19-32

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Bilim Araştırmalarında VOSviewer ile Bibliyometrik Haritalama ve Örnek bir Uygulama

Bibliometric Mapping in Social Sciences Research Using VOSviewer and an Implementation

Erdal ARSLAN 33-56

Derleme / Review

Yönetim ve Organizasyon Alanında Kuram Geliştirme Yönelimli Araştırmanın Üç Öncül Geleneği: Langley, Eisenhardt ve Gioia Yöntemleri

The Three Pivotal Traditions of Theorizing-oriented Research in the Management and Organization Field: Langley, Eisenhardt, and Gioia Methodologies

Ozan AĞLARGÖZ 57-80

Derleme / Review

Nitel Araştırmaların Analizi: Meta-Sentez

Analysis of Qualitative Research: Meta-synthesis

Deniz GÜNEŞ - Ramazan ERDEM 81-98

Araştırma Makalesi / Research Article

Interview Method in State Capitalism Literature: Main Issues and Suggestions

Devlet Kapitalizmi Yazınında Görüşme Yöntemi: Temel Sorunlar ve Öneriler

Hüseyin Emrah KARAOĞUZ 99-116

Araştırma Makalesi / Research Article**Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik: Bir Model Önerisi**

Validity and Reliability in Qualitative Research: A Model Proposal

Hasan TUTAR 117-140

Derleme / Review**Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği**

Interview Technique in Qualitative Research

Hilal AKMAN DÖMBEKÇİ - Mehmet Akif ERİŞEN 141-160

Araştırma Makalesi / Research Article**Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları:****Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama**

Semi-Structured Interview Questions in Qualitative Research:

Question Forms and Types, Qualities and Order

Ayşe POLAT 161-182

Derleme / Review**Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Nitel Bir Yöntem Olarak Gömülü Teorinin Kullanımı**

The Usage of Grounded Theory as a Qualitative Method in Educational Science Research

Damla AYDUĞ 183-196

Araştırma Makalesi / Research Article**Sosyal Bilimlerde Veri Madenciliğinin Pazarlama Alanında Kullanımı**

Data Mining in Social Sciences and Using in Marketing

Bahar TÜRK 197-212

Araştırma Makalesi / Research Article**Bir Araştırma Deseni Olarak Fenomenoloji**

Phenomenology As A Research Pattern

Hacer YALÇIN 213-232

Araştırma Makalesi / Research Article**Yorumsayıcı ve Anlamacı İktisat Sosyolojisi Çalışmalarında****Nitel Araştırma Süreçleri**

The Qualitative Research Processes in the Hermeneutics and

Interpretive Economic Sociology Studies

Onur DÜNDAR 233-250

Derleme / Review**Sosyal Bilim Çalışmalarında Biyolojik Geri Bildirim Yöntemlerinin Kullanımı**

Use of Biological Feedback Methods in Social Science Studies

Esra ÖZMEN 251-272

Araştırma Makalesi / Research Article**İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide****Doktora Tezlerinde Kullanımı**

The Content Analysis Technique: Its Use in Communication Sciences and

Ph.D. Theses in Sociology

Osman METİN - Şükriye ÜNAL 273-294

Derleme / Review**Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Karşılaştırılması**

A Comparison of Case Study and Phenomenology Design

Meral CEYLAN ÇAPAR - Müyesser CEYLAN 295-312

Derleme / Review**Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistemik Literatür İncelemesi:****Meta-Sentez Yöntemi**

Systematic Literature Review as a Research Methodology:

Meta-Synthesis Method

Arzu TOKER 313-340

Araştırma Makalesi / Research Article**R Programlama Dili ile Kümeleme Analizi**

Cluster Analysis with R Programming

Cem GÜRLER 341-366

Derleme / Review**Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistemik Literatür Taramasına Genel Bakış**

Overview of Systematic Literature Review as a Research Methodology

Ayşe YILDIZ 367-386

Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi ¹

Mehmet Tahir DURSUN ² - Çağdaş AYDIN ³

Başvuru Tarihi: 15.11.2022

Kabul Tarihi: 20.12.2022

Makale Türü: Derleme

Öz

Sosyal bilim alanında yapılan araştırmalar, bilimsel yöntem açısından veri toplama sürecinde birtakım kurallar ve tekniklerin uygulanmasını gerektirmektedir. Kantitatif araştırmalarda anket, istatistiki veriler kullanılırken kalitatif araştırmalarda gözlem, görüşme, odak grup vb. farklı veri toplama teknikleri kullanılmaktadır. Bu çalışma, sosyal bilimin konusu olan insan odaklı araştırmalarda tarihe ve geçmişe ışık tutarak gelecek nesillere bilgi aktarmak amacıyla kullanılan sözlü tarih yöntemine odaklanmaktadır. Çalışmada, sözlü tarih yönteminin kavramsal çerçevesi ve aynı yöntemle yazılmış araştırmalar irdelenmiştir. Alanyazındaki çalışmalar incelenerek, sözlü tarih yönteminin araştırmacılar tarafından nasıl ele alındığı, hangi aşamalarla yürütüldüğü ve teknik açıdan özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Ek olarak, sözlü tarih yönteminin gereksinimleri ve aşamaları detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu çalışmanın, gelecekte sözlü tarih yönteminin kullanılması planlanan kalitatif araştırmalara yol gösterici bir kılavuz sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Tarih, Sosyal Bilimler, Yöntem

Atıf: Dursun, M. T. ve Aydın, Ç. (2022). Sosyal bilim araştırmalarında sözlü tarih yöntemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 1-18.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Pamukkale Üniversitesi Denizli Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, mtdursun@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3907-2469

³ Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, cagdasaydin@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3194-4218

Oral History Method in Social Science Research

Mehmet Tahir DURSUN⁴ - Çağdaş AYDIN⁵

Submitted by: 15.11.2022

Accepted by: 20.12.2022

Article Type: Review

Abstract

In terms of the scientific method, research in the field of social science requires the use of a few guidelines and strategies during the data-gathering process. While surveys and statistical data are utilized in quantitative research, qualitative research uses a variety of data-gathering methods, including observation, interviews, and focus groups. This study focuses on the oral history technique, which is utilized in social science to transmit knowledge to future generations by illuminating history and the past via human-oriented research. The theoretical foundations of the oral history method and the research that used it were investigated. By examining the studies in the literature, how the oral history method was handled by the researchers, the stages in which it was carried out and its technical features were revealed. In addition, the requirements and stages of the oral history method are explained in detail. This study aims to serve as a reference for qualitative research that intends to apply the oral history method in the future.

Keywords: *Oral History, Social Sciences, Methodology*

⁴ Pamukkale Üniversitesi Denizli Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, mtdursun@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3907-2469

⁵ Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, cagdasaydin@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3194-4218

Giriş

Yazılı veya basılı eserler bilgi dünyasında büyük öneme sahiptir. Her bir yazılı kaynak büyük bir bilgi hazinesinin küçük parçalarını oluşturmaktadır. Ancak, bu bilgi bütünü arasında unutulmuş, göze çarpmayan ve bir o kadar da önemli unsur vardır ki, bir olayı yaşayan, olayın tarihine tanıklık eden her bir kişi de bu bilgi hazinesinin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Tarih çalışmalarında özellikle yazılı dokümanlar önem taşımaktadır. Her ne kadar tarihsel yazım süreci yazılı kaynaklardan elde edilen belgeler aracılığıyla gelişme gösterse de yaşanan olaylara ve değişimlere tanıklık eden bireylerin deneyimleri hem bilginin doğruluğunu ortaya koymakta hem de bilinmeyenleri farklı yönleriyle ortaya çıkarmaktadır. Bu görüş ve deneyimlerin derlenmesinde ve toplanmasında özellikle sözlü tarih yöntemi en önemli araştırma yöntemlerinden biridir. Sözlü tarih araştırmaları, geçmişte yaşanan olaylara, kişilere, kurumlara ve belgelere yönelik tanıklık eden canlı bireylerden görüşmelerle veri toplama tekniğini içeren bir araştırma yöntemi olarak ifade edilebilir. Başka bir deyişle toplumların tarihsel süreçte yaşadıkları deneyimleri içeren hafızalarını kayıt altına alan bir bilimsel araştırma yöntemidir.

Sözlü tarih araştırmaları, ilk olarak 1940'lı yıllarda uygulanmaya ve kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, 1980'li yıllardan sonra özellikle tarihsel yazım (histografi) çalışmalarında çok sayıda araştırmada kullanılmıştır ve kullanılmaya devam etmektedir. Sözlü tarih araştırmaları Bilim ve Sanat Vakfı'nın girişimlerinden sonra özellikle ulusal alanyazında görüşme metinleri ve sözlü tarih incelemeleri şeklinde katkı sağlamaktadır. Sözlü tarih araştırmalarının sosyal bilimler alanında kullanılması farklı disiplinlerin ve bilim dallarının bu yöntemle olan ilgisini arttırmaktadır. Bu bağlamda, sözlü tarih yöntemi, sosyal bilimler alanında tarih incelemelerini içeren farklı bir araştırma sahasını ortaya çıkarmaktadır. Turizm, pazarlama, kurumsal yapı ve ekonomi alanlarda özellikle tarihsel süreci ortaya çıkarmak amacıyla sözlü tarih yöntemi geçmişten bir pencere açarak detaylı bilgi edinme fırsatı sunmaktadır.

Sözlü tarih araştırmalarının temel dayanağı ilgili konuya veya olaya tanıklık eden kişilerin hatıraları ve anlatıdır. Ancak bu anlatıların kayıt altına alınması sürecinde izlenen yöntem ve teknikler verilerin doğru toplanması konusunda önemlidir. Dolayısıyla, sözlü tarih yöntemi nitel araştırmalarda kullanılan farklı bir veri toplama ve inceleme süreciyle gerçekleşmektedir. Bu sürecin de her araştırma yöntemi gibi birtakım gereksinimleri ve standartları bulunmaktadır. Alanyazında, sözlü tarih yöntemiyle incelenen pek çok çalışma olsa da yöntemin varsayım ve gerekliliklerini içeren, aşamaları ve sürece ilişkin bilgileri veren çalışmalar sınırlı sayıda. Bu nedenle, bu çalışmanın özellikle sosyal bilim alanlarında sözlü tarih yöntemiyle yapılacak çalışmalara ışık tutacağı beklenmektedir.

Sosyal bilimlerde sözlü tarih araştırmalarının bu çalışmada verilen bilgileri irdeleyerek araştırma süreçlerinde uygulaması ve bir kılavuz olarak tanınması bu çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, sözlü tarih araştırma aşamalarını oluşturan görüşmeler, analizler ve dikkat edilmesi gereken kavramlara yönelik bilgilerin sunulması amaçlanmıştır. Bu amaçla, sözlü tarih yönteminin nasıl uygulanması gerektiği ve sosyal bilimlerde veri toplama, analiz ve raporlama aşamalarında yapılması gerekenler derlenmiştir.

Sözlü Tarih Kavramı

Rönesans dönemine kadar tarih biliminin önemli bir kısmı sözlü tarihe dayanmaktadır. Rönesans dönemi itibariyle sözlü ve yazılı veriler birlikte ele alınmaya başlanmıştır (Demircioğlu, 2010, s. 102). İlerleyen yıllarda yeni veriler elde etmede sözlü tarih yöntemine sıklıkla başvurulmuştur. Çünkü sözlü tarih insanların etrafında şekillenen ve tarihin içine hayatı ve yaşanmışlıkları katarak tarihin kapsamını genişletmektedir (Akçalı ve Aslan, 2012, s. 670). Sözlü tarih, *“tarihin toplumsal anlamını kökten değiştirmek için bir araçtır”* şeklinde

tanımlanabilir (Thompson, 1999, s. 18). Bir başka tanım ise sözlü tarihi, insan hafızasından tarihi malzeme toplama işi olarak açıklamaktadır (Ritchie, 2015). Kapsayıcı bir tanım yapmak gerekirse sözlü tarih, bilinmeyen biliniyor yapmak veya görülmeyenin, duyulmayanın sesi olmaktır. Başka bir deyişle, sözlü tarih, ortada herhangi bir bilgi veya veri yokken bilinmeyen tarihi aydınlatma ve kanıtlama çabasıdır (Thompson, 1978).

Sözlü tarihe ait ilk örnekler, antik dönem mitleri ve destanlarına kadar uzanmaktadır. Sözlü anlatılar modern öncesi toplumlarda daha güçlüdür. Bu toplumlarda sözlü gelenekler ve hukuki hafızalar toplumun devamını sağlamlamasında son derece önemlidir (Misztal, 2003). Ancak yazılı tarihe geçildiğinde söz konusu toplumların hafızası tamamen yazıya aktarılamamıştır. Klasik tarih belgelerinde devlet adamlarına, yöneticilere ve ekonomik-siyasi olaylara ve milli duygulara hitap eden kahramanlık hikâyelerine yer verilmiştir (Çaykent, 2015, s. 164). 19. yy'da "tarih" kavramının "tarih disiplinine" dönüşmesiyle sözlü tarih önemini yitirmeye başlamıştır. Fransız Devriminin tarihini 1853 yılında kaleme alan Michelet (1967, s. 6), yazılı kaynakların yanına sözlü kaynakların da alınması gerektiğini henüz o yıllarda ifade etse de bu görüşü 20. yüzyıla kadar çok rağbet görmemiştir. Sözlü tarihin yeniden canlandığı dönem Amerikan Sözlü Tarih Kurumu'nun "Sözlü tarih, 1948'de Columbia Üniversitesi'nden tarihçi Allan Nevins, Amerikan yaşamında önemli bir yere sahip olan kişilerin anılarını kaydetmeye başladığında, tarihsel belgelemede kullanılan modern bir teknik olarak ortaya çıktı" ifadeleriyle başlamıştır. Buna göre, Nevins'in yaptığı çalışma sözlü tarihin yeniden şekillenmesinde bir kilometre taşı olarak kabul edilmektedir (Thompson, 1999, s. 52).

20. yy'a gelindiğinde sözlü tarih araştırmalarının öbeği, önemli toplum şahsiyetlerinden sıyrılarak günlük yaşamın sıradan insanları olan işçi, kadın, köle gibi toplumun geneline yayılmıştır. Diğer taraftan yazılı olarak kayıtlara geçmemiş ancak toplumun hafızasında önemli yer tutan olayların tarihin bir parçası haline gelmesini sağlamıştır (Çaykent, 2015, s. 164). Özellikle 1. ve 2. Dünya Savaşı sırasında devletlerin resmi kayıtlarına girmeyen/giremeyen kaynaklar, sıradan insanların sözlü anlatılarında yer bulmuş ve delil olarak kabul görmüştür (Müller, 2002; Misztal 2003).

1950'li yıllardan itibaren sözlü tarih araştırmalarının ilk örnekleri ortaya çıkmış olmasına rağmen tarih disiplini içinde değerlendirilebilecek sözlü tarih araştırmaları 1980'li yıllardan itibaren var olmaya başlamıştır. David Dunaway ve Willa K. Baum (1996) sözlü tarih araştırmalarını üç döneme ayırmaktadır. Bu araştırmacıların birinci dönem olarak nitelediği araştırmalar, arşivlerde nostaljik belge olarak tutulan biyografiler ve otobiyografilerdir. İkinci dönem olarak niteledikleri 1960-1980 arası dönemde ise sözlü tarih projeleri artmış ve metodolojik açıdan gelişmiş araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde sözlü veriler, arşivlerde tutulan tozlanmış veri niteliğinden kurtulup feminizm, etnik araştırmalar, yerel tarih ve din çalışmalarında kullanılmıştır. Üçüncü dönem olarak nitelenen 1980'den günümüze kadar olan dönem ise sözlü tarihçiliğin bağımsız bir çalışma alanına sahip bir tarih disiplini olduğu kabul edilmiştir (Bilim ve Sanat Vakfı, 2006). Üçüncü dönem sözlü tarih araştırmaları 1950 döneminin tutuculuğu ve 1960 döneminin sosyal radikal etkilerinden kurtulmuş ve tarihin unutulmuş öznesi olan "bireye" dönmüştür (Dunaway ve Baum, 1996, s. 2). Dolayısıyla sözlü tarih araştırmaları "küçük insanları" akademik tarih çalışmalarının dahil eden yaklaşımlardan etkilenmiştir. Ek olarak, sözlü tarih araştırmalarının yaygınlaşmasında teknolojik gelişmelerin de önemli katkıları olmuştur. Verilerin elde edilmesi, korunması ve saklanması her geçen gün ilerleyen teknoloji, sözlü tarih araştırmacılarına önemli kolaylıklar sağlamıştır. Sözlü tarihçiliğin bir çalışma alanı olarak gelişmesinde en önemli rolü Paul Thompson ve Alessandro Porteli'ni oynamıştır. Thompson ve Porteli kaleme aldıkları kitaplar ve makalelerle sözlü tarih araştırma alanının popüler çalışma alanlarından bir tanesi olmasına önemli katkılar sağlamıştır (Bilim ve Sanat Vakfı, 2006, s. 7).

Sosyal Bilimlerde Sözlü Tarih Araştırmaları

Sözlü tarih araştırmalarının temel dayanağı, geçmişteki olayları, kurumları veya kişileri tarihi süreç içerisinde şekillendirmeyi ifade etmektedir. Sözlü tarih araştırmalarında yürütülen histografi (tarih yazım) bir yeniden inşa sürecidir ve geçmişin parçalarını bugünün bakış açısıyla bir araya getirmeyi hedefler (Thompson, 2002). Tarihsel yazım çalışmalarında bir yöntem olarak kullanılan sözlü tarih araştırmaları belirli birtakım süreçlerle ilerlemektedir. Alanyazında yönteme ilişkin süreç ve sistematik yaklaşımlar çoğu tarihsel araştırmada aşamalar halinde sunulmaktadır. Bu aşamalar başlangıçta, bir konu ve konuya uygun bir teorik çerçeve seçmeyi; kaynaklar bulma ve erişim, verilerin analiz edilmesi, sentezlenmesi, yorumlanması ve raporlanması şeklinde devam etmektedir (Miller-Rosser, Robinson-Malt, Chapman ve Francis, 2009, s. 478). Sözlü tarih araştırmalarında teknik olarak, kaynaklardan elde edilen farklı bilgi ve terimleri gruplandırmak amacıyla özne, bilgi veren, görüşülen kişi ve muhatap olanların aralarındaki ilişkilere atıfta bulunmayla gerçekleştirilmektedir. Bir başka deyişle, kişilerin, kurumların olayların ve olguların öyküsünü, anımsama ve inceleme için görüşülen kişilerin fikrine ve deneyimlerine odaklanılmaktadır (Bornat, 2006, s. 260).

Sözlü tarih araştırmalarında, derleme, yorumlama ve yazılmaya yönelik bazı zorluklar bulunmaktadır. İlgili konuya ilişkin potansiyel katılımcıları belirlemek kolay bir durumken gerçek kişileri bulmak onları geçmişlerine dair deneyimleri için konuşturmak bu zorluklardan biridir. Tan'a (1999) göre, sözlü tarih araştırmalarının amacı tarihin kıyasında kalan tüm insanların tarihini ortaya koymaktır. Ancak, bu durum kaynak kişilere tam anlamıyla ulaşabilmekle mümkündür. Kaynak kişilerin tamamına ya da doğru kişilere ulaşamamak sözlü tarih araştırmalarının bir bakıma tehdidi sayılabilir. Nitekim, katılımcıların veya potansiyel kaynak kişilerin konuşamaz derecede hasta, yaşlı veya vefat etmiş olması da başka bir zorluk olduğu söylenebilir.

Sözlü tarih araştırmaları, bilimsel süreç açısından değerlendirildiğinde, tasarım (planlama), görüşme (süreç) ve arşivleme (raporlama) şeklinde üç temel aşamadan oluşmaktadır (Boschma ve diğerleri, 2008, s. 81). Veri toplama sürecinde katılımcı ve araştırmacı arasında güven ve samimiyet önem arz etmektedir. Bu yüzden, görüşme esnasında zor veya kolay, rahatsız edici ve iğneleyici soruların da sorulma ihtimalinden dolayı araştırmacı ve katılımcı arasındaki görüşme stratejisi iyi yönetilmesi gerekmektedir (Giles-Vernick, 2006, s. 93). Dolayısıyla, sözlü tarih araştırmaları yürütülürken standart bir süreçten ziyade konuya ve araştırmacıya istinaden farklı yöntem ve tekniklerle veri toplama ve analiz yapılması zorunlu hale gelmektedir. Lewenson ve Herrmann (2008), sözlü tarih araştırma sürecine dair en optimum ve standart aşamalarını; ilgi alanı belirleme, soru sorma, başlık oluşturma, alanyazın tarama, veri toplama, analiz etme, yorumlama ve raporlama olarak sıralamaktadır.

Sözlü tarih araştırma yönteminde görüşme tekniği kullanılmaktadır. Bu yöntem nitel araştırma yöntemlerinde görüşmede kullanılan standart bir soru listesinden ziyade, kaynak kişilerin biyografik süreçlere ilişkin anlatılarına odaklanılmaktadır. Görüşme yönteminden farklı olarak anlatıcıların olaya veya konuya yaklaşımı temel ölçüt olarak değerlendirilmektedir (Gałęziowski, 2019). Sözlü tarih yönteminde veri toplamak için özellikle olaya tanıklık eden kaynak kişilerden yararlanılması doğru verilerin birincil kaynaktan elde edilmesine katkı sağlamaktadır. Sözlü tarih görüşmelerinin bir olay hakkındaki görüşlerinden ziyade görüşme tekniğinden farklı olarak belgesel ve biyografik bir süreçle tarihi arşivleri konuşturmaya ilişkin bir görüşme süreci izlenmektedir (Tokmak, 2016).

Kirby (2019), yaptığı çalışmada sözlü tarih araştırmalarda kavramsal yanlışların varlığını ve yöntemin problemlerini katılımcı, araştırmacı ve toplanan verilerin nesnel olmaması bağlamında açıklamıştır. Bilim ve Sanat Vakfı (2006), sözlü tarih araştırmalarında yöntemsel ve tekniksel süreçlere ilişkin bir kılavuz ortaya

çıkarmıştır. Kılavuza göre, süreç görüşme öncesi, esnası ve sonrası şeklinde üç aşamadan oluşmaktadır. Konu ve kişi tespiti, tarih-mekân-kişi bağlamı, sorular, güven, kayıt cihazı, not alma, teyit, sınıflama, deşifre, analiz ve raporlama bu aşamaların bazıları olarak açıklanmıştır. Akçalı ve Aslan (2012, s. 682), sözlü tarih araştırmalarında süreç yönetimine ilişkin dikkat edilmesi gereken konulara dikkat çekmektedir. Kişi ve konu belirleme, alanyazın inceleme, katılımcılar hakkında detaylı bilgi, kayıt süreci, görüşme süresi, kurgu, ham veri analizi ve yorumlama şeklinde süreçte dikkat edilmesi gerek hususlar belirtilmektedir.

Sözlü tarih araştırmalarında, konuşmacı ve görüşmeci arasındaki etkileşim konunun doğru aktarılmasına, anlaşılmasına ve kültürel bakışına göre farklılık oluşturmaktadır. Çünkü, uygulanan yöntem ve teknikler ve konuşanın söylemleri araştırmacının bakış açısını değiştirebilir (Ersoy, 2004, s. 107-108). Bu nedenle, sözlü tarih araştırmacılarının veri toplama sürecinde standart soruların yer aldığı ve yapılandırılmış bir görüşmenin dışında olağan gerçekleşen ve konunun dokusuna uygun olarak derinlemesine görüşme yapmaları daha nitelikli bilgilerin erişilmesine imkân sağlayabilir. Tokmak (2016), çalışmasında sözlü tarih araştırmalarını ve derinlemesine görüşme tekniklerini karşılaştırarak doğru görüşme stratejileri için derinlemesine görüşmenin belirgin ve öne çıkan niteliklerini vurgulamıştır.

Bilimsel araştırma yöntemlerine göre araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik verilerin doğruluğu için önemlidir. Dere ve Dinç (2020, s. 280), yaptıkları çalışmada sözlü tarih araştırmalarında toplanan verilerin geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamak için veri toplama öncesi, sırası ve sonrasında alınması gereken bazı önlemlere değinmiştir. Sözlü tarih araştırmalarında tarihi ve yazılı belgelerin yeterli derecede incelenmesi, yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanma, uygun ve nitelikli örneklemin (konuşmacıların) belirlenmesi ve soru sorma, görüşme veya yapılan röportaj sürecinin iyi yönetilmesi gibi önlemler araştırma geçerliği ve güvenilirliğini arttırmaktadır.

Türkiye’de yapılan sözlü tarih araştırmaları incelendiğinde, Osmanlı döneminde yazılan “*Naima Tarihi*” başlıklı çalışmanın verileri görüşmeler ile elde edilmiştir. Benzer şekilde “*Yeni Osmanlı Tarihi*” adlı çalışmada geçmişe dönük gelişmeler, kitabın yazarı olan Ziyad EbuZZiya ve yakın arkadaşları ile yaptıkları görüşmelerle ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, Fuat Köprülü, tarih bilimi açısından önemli eserlerini sözlü tarih yöntemi kullanarak ortaya koymuştur. Mutasavvıflar ve Selçuklu devletinin yerli kaynakları konularında yazdığı kitaplar sözlü tarih araştırmalarına örnek olarak ele alınabilir (Üçüncü, 2013, s. 442). Bu çalışmalarda yazarların konuda ortak yer alan bireylerle geleneksel anlatım çıktılarını analiz ederek sözlü görüşme bulgularını kullanmışlardır.

Thompson (1999) tarafından yazılan eser, sözlü tarih araştırmalarının uluslararası alanyazında kabul edilebilir bir yöntem ve teknik olarak yer alması gerektiğini ortaya koyan önemli bir gelişmedir. Tarihçiler, yürüttükleri araştırmalarda hem yazılı dokümanlarla hem de tanıklık edenlerle yaptıkları görüşmelerle geçmişe ışık tutan çalışmalar sürdürmektedir. Türk Tarih Vakfı, 2006 yılında “*Canlı Tanık Sözlü Tarih Projesi*”ni yürütmüştür (Eraslan, 2011). Projede Türk tarihine dair yaşayan 1000 kişiden görüşmelerle veri toplamıştır. Elde edilen bilgilerle tarihin kültürel ve sosyal gelişimini ortaya koyan bir arşiv oluşturulmuştur. Benzer şekilde Toplumsal Tarih Vakfı’nın 1990’lı yıllarda yaptığı çeviri projeleri de sözlü tarih araştırmalarının önemli kaynakları arasındadır (Tarih Vakfı, 2022). Tarih araştırmalarında geçmişi irdelemek ve yazılı belgeleri aktarmak tarihi tam olarak anlamaya yetmeyebilir. Bu nedenle, sözlü tarih yöntemiyle yapılan araştırmalarda özellikle geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurmak ve bunu tüm detayları ile ortaya koymak amaçlanmaktadır. Nitekim, sözlü tarih yöntemi, tarihi bilgilerin ve olayların değişimini etkilemektedir (Özbaş ve Öztaş, 2021, s. 156).

Sözlü tarih yöntemi, alanyazında tarihçilerin kullandığı bir yöntem olarak yoğunlaşsa da sosyal bilimler alanında da sözlü tarih yöntemi ile yapılan çalışmalara rastlanmaktadır. Adiloğlu, (2021) yaptığı çalışmada sosyal bilimler alanında yayınlanmış sözlü tarih araştırmalarının konusu, kullanım sıklığı, yıllara göre dağılımı ve kullanım şekli gibi kriterlere göre incelemiştir. Çalışma sonucunda araştırmacı, sosyal bilimlerde sözlü tarih yönteminin görüşme tekniği odağından ayrılmadığı ve metodolojik boyutlarının göz ardı edildiğini vurgulamaktadır. Özsoy (2021) ise, toplumsal gelişimi sinema kültüründen ortaya koymak amacıyla 47 kaynak kişiyle yaptığı çalışmada sözlü tarih yönteminden faydalanmıştır. Sosyoloji bilim dalına da odaklanan çalışmada, kaynak kişilerden sinema, kent, mahalle ve mekân kapsamında 1950-60 yılları toplumsal gelişim açısından irdelenmiştir. Modernleşme, ekonomik değişim ve toplumsal gelişim özellikleri sözlü tarih yöntemiyle kaynak kişiler aracılığıyla incelenmiştir. Eğitim alanında da Sağlam (2010), 1970-1975 döneminde ilkökul eğitim deneyimini araştırmak amacıyla eğitim bilimlerinde sözlü tarih yöntemini kullanmıştır. Çalışmada o dönemde eğitim alan 50 kaynak kişiyle görüşmeler yapılarak araştırma sonuçları paylaşılmıştır. Sözlü tarih yönteminin sosyal bilimler alanında kullanıldığı bir çalışma Kozak (2018) tarafından “*Türkiye Turizmi*” konusunda yapılmıştır. Çalışma, geniş kapsamlı olup Türkiye’de turizmin gelişmesine tanıklık eden 1950 yılı sonrasında aktif olarak turizm sektöründe yer edinmiş kişilerle görüşülerek hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında on ciltten oluşan proje kitapları, 522 kaynak kişi ile yapılan görüşmeler, kurumlar, kuruluşlar, turizm bölgeleri ve mesleklerin detaylı tarihsel süreçlerini aktarmaktadır. Sosyal bilimlerde yapılan bu proje hem tarihsel aktarımı hem de sözlü tarih metodolojisine uygunluğu bakımından alanında önemli bir proje olarak değerlendirilebilir. Bu tür kapsamlı projeler, sözlü tarih yönteminin daha iyi anlaşılması ve araştırmacıları daha detaylı sözlü tarih çalışmalarına teşvik etmesi açısından alanyazına katkı sağlamaktadır. Alan yazında sözlü tarih yönteminin tarih biliminde sınırlı kalmayıp bunun dışında sosyal bilimlerin özellikle eğitim, sosyoloji, sanat-müzik, iletişim, göç ve arkeoloji gibi alanlarında da çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Adiloğlu, 2021, s. 973). Bu durum, sosyal bilimlerin farklı alanlarında sözlü tarih yönteminin kullanılabilirliğini kanıtlarken aynı zamanda potansiyel yeni çalışmaların ortaya çıkabileceğini desteklemektedir.

Sözlü Tarih Araştırmalarında Yöntemsel Süreç (Metodoloji)

Sözlü tarih yöntemi, belirli bir konuda tanık durumunda olan bireylerle yapılan ve çoğunlukla “*görüşme*” tekniği ile verilerin toplandığı bir bilimsel araştırma yöntemidir. Yöntemin genel bir standart süreci olmamakla beraber bazı tekniklerin araştırmacılar tarafından irdelenmesi gerektiği alanyazında pek çok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır (Thompson, 1999; Clark, Small, Wright, Winslow ve Hughes, 2005; Miller-Rosser ve diğerleri, 2009; Firouzkouhi ve Zargham-Boroujeni, 2015). Bu çalışmada, alanyazındaki sözlü tarih araştırma yöntemi konusundan yayınlanmış çalışmalardan hareketle sözlü tarih araştırma süreçlerine ilişkin bilgileri derlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla, sözlü tarih araştırmalarında veri toplama süreci, veri analiz süreci ve süreç içinde dikkat edilmesi gereken noktalara ilişkin bilgilere aşağıda belirtilen üç başlıkta yer verilmiştir.

Sözlü Tarih Araştırmalarında Veri Toplama Süreci

Sözlü tarih araştırmalarında veri toplama sürecinde görüşme öncesinde, görüşme esnasında ve görüşme sonrasında birtakım gereksinimler bulunmaktadır. Başarılı bir araştırma süreci için, olay veya kurumla ilgili kaynak kişilerle görüşme öncesinde hem araştırma konusu hem de potansiyel kaynak kişiler hakkında bir ön araştırma yapmak önem taşımaktadır. Tablo-1’de sözlü tarih araştırmalarında veri toplarken araştırmacıların yararlanabilecekleri işlemler süreç halinde sunulmaktadır. Tablo-1’de derlenen aşamalar sözlü tarih araştırmalarında kaynak olarak kabul edilen bazı (Bilim ve Sanat Vakfı, 2006; Boschma ve diğerleri, 2008; Akçalı ve Aslan, 2012; Adiloğlu, 2021) çalışmalardan yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1
Sözlü Tarih Araştırmalarında Veri Toplama Süreci

Görüşme Öncesi	Görüşme Esnası	Görüşme sonrası
<ul style="list-style-type: none"> • Kaynak kişi belirleme • Kaynak kişi tespit etme • Kaynak kişi ile iletişim • Görüşme talebi • Kayıt cihaz ve onam • Soru formu • Not belgeleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Konu hakkında bilgilendirme • Güven ve samimi ortam sağlama • Tarihsel ve mekânsal uygunluk • Görüşme yönetme ve yönlendirme • Soru sırası yönetimi • Yaşam öyküsü ve konu ile bağ kurma • Isrardan kaçınma • Sabır ve tahammül • Not tutuma ve anlamsal çıkarım 	<ul style="list-style-type: none"> • Görüşme onayı • Telif hakkı • Etik kurallara uygunluk • Soru-konu odaklı sınıflama • Alanyazın ile kıyaslama • Uzman ve akran görüşü • Sonuç ve bulgu teyiti

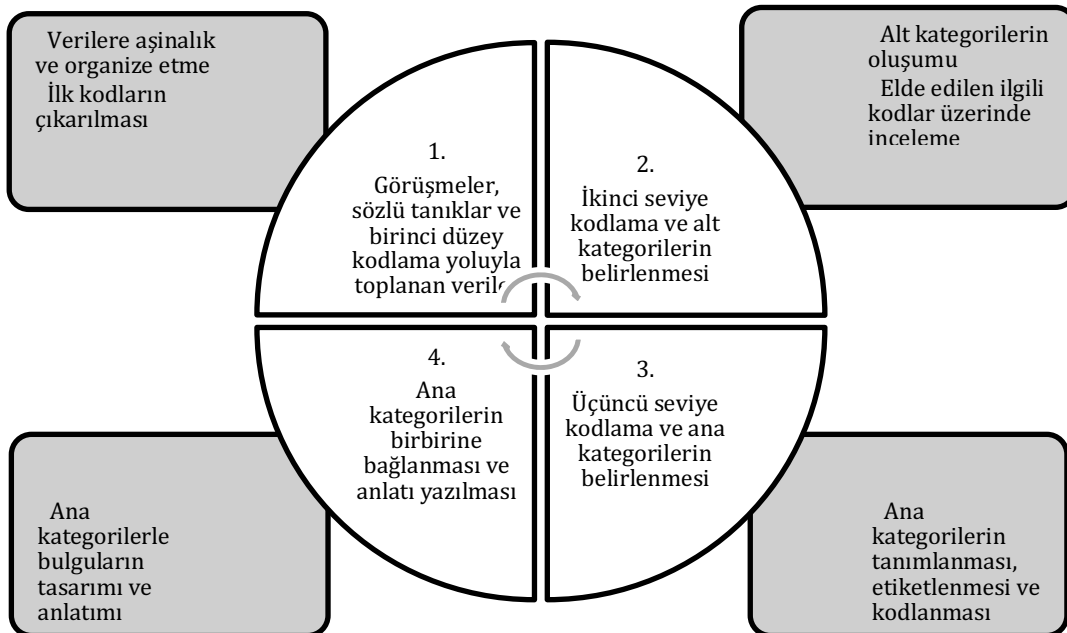
Görüşme Öncesi: Sözlü tarih görüşmelerini gerçekleştirmeden önce araştırmacı veya görüşmecinin birtakım hazırlıklar yapması gerekmektedir. İlgili konuya veya olaya ya da kuruma tanıklık eden kişilerin tespit edilmesi ilk uygulamadır. Sonrasında belirtilen bu kişilerden veri toplamaya uygun olanlar tespit edilmelidir ki genellikle araştırılan konuda bu kişiler kilit taşı rolündedir. Araştırma hakkında en geniş çerçeveyi ve detaylı süreçleri bu kaynak kişiler sunabilirler. Bu kişilerle iletişime geçildikten sonra görüşme yeri ve zamanı belirlemeye yönelik randevular düzenlenmelidir. Uzaktan çevrimiçi yapılacak görüşmelerde konu, veri toplama hakkında ön bilgileri içeren araştırmanın amacı, önemi, kaynak kişi ile görüşmelerin kayıt alınmasına ilişkin kamera veya ses kayıt cihazı kullanımı hususunda onam formu ve potansiyel soru listesi kaynak kişilerle paylaşılmalıdır.

Görüşme Esnası: Görüşmeler yüz yüze veya çevrimiçi şeklinde yürütüldüğünde araştırma bilgilendirme süreci ve onayı alınmaktadır. Görüşme sürecinde araştırmacı oldukça yoğun bir psikolojik süreç yaşamaktadır. Kaynak kişinin konuyu detaylandırmasında ve hedef sorulara nitelikli cevap vermesi açısından araştırmacı ya da görüşmecinin yönlendirmesi önemlidir. Görüşülen ortam yüz yüze görüşmelerde genellikle kaynak kişinin kendisini rahat hissettiği ve tanıklık ettiği alanda gerçekleşmektedir. Kaynak kişinin samimi ve duygusal bağ kurması daha detaylı bilgiler vermesine fayda sağlayabilir. Bu nedenle araştırmacının güven duygusunu sağlaması ve katılımcıya samimi bir ortam hissettirmesi gerekmektedir. Görüşmelerde sözlü olarak karşılıklı sohbet eşliğinde veri toplama süreci gerçekleştiğinden dolayı araştırmacı kaynak kişiyi konunun dışına çıkmaması konusunda yönlendirmekte ve araştırma sürecini sabır ve tahammülle sürdürmektedir. Özellikle kaynak kişinin sıkılmasını önleyecek ısrardan kaçınmak durumundadır. Görüşmeler, her ne kadar ses veya görüntü kaydıyla gerçekleşse de araştırmacının kilit noktaları görüşme esnasında not tutması önemlidir. Görüşme sonlandırılmadan önce soru listesinin ve notların kontrolü yapılarak ve ardından kaynak kişiye teşekkür edilerek görüşme sonlandırılabilir.

Görüşme Sonrası: Görüşme gerçekleştikten sonra kayıtlar ve kaynak kişilere sorulacak sorular tekrar kontrol edilmelidir. Bir diğer kaynak kişiye geçmeden önce potansiyel ek sorular belirlenebilir ve ilk görüşmede farklı kaynak kişiler de ortaya çıkarılabilir. Görüşme sonrasında görüşme çıktılarının deşifre edilmesi (transkripsiyon), kullanım (telif) hakkı ve etik kurallara uygunluk mutlaka sağlanmalıdır. Soruların elde edilen görüşme çıktılarıyla karşılıklı kontrolü, alanyazındaki araştırmalarla veya konuyla bağlantılı yazılı dokümanlarla karşılaştırılarak teyit edilmesi gerekmektedir. Kaynak kişilerden elde edilen verilerin kıyaslanması ile uzman ve akran görüşü alınmalıdır. Görüşme kayıtlarının veri toplama sürecinde sınıflama ve sistematik olarak arşivlenmesi de yapılması gereken uygulamalardan biridir.

Sözlü Tarih Araştırmalarında Veri Analiz Süreci

Sözlü tarih araştırmalarında verilerin analizi için araştırmacının veri ile yoğun etkileşimi, verileri iyi bir şekilde tanınması, kodlama ve yazma işlemini yürütmesi şeklinde üç temel gereksinimi bulunmaktadır (Shopes, 2002, s. 592-593). Veri veya görüşme çıktılarıyla yoğun etkileşim, transkriptleri zaman zaman tekrar okuma, sesli veya görsel kayıtları dinleme sonucunda oluşabilir. Sözlü tarih araştırmalarında görüşmelerden elde edilen içgörü, farklı zamanlarda tekrar okumalarla birikmekte ve bu yoğunlaşma sürecinden sonra ortaya çıkmaktadır (Leavy, 2011, s. 28). Bu süreçte, desenler, alt metinler, temalar ve kodlar araştırmacı zihninde oluşmaya başlamaktadır. Analitik bir düşünme sürecini kapsayan bu aşamada, araştırmacı veri metinlerinden elde ettiği notları alır, anahtar kelimeleri ve söz öbeklerini oluşturur. Sonrasında bu notlar aracılığıyla kodlama ve yazma aşamasına geçilmektedir. Notlandırma, kodlama ve temalandırma şeklinde ilerleyen süreçte birçok farklı teknik ve yöntem vardır. Kodlama kimi zaman not yazmaktan ayrılırken kimi zaman alt temaların ve söylemlerin etkisiyle kodlama-not yazma döngüsü şeklinde eş zamanlı analitik bir süreç olarak görülmektedir (Saldaña, 2013, s. 17). Kodlama süreci, veri toplama ve analiz arasında bir ara süreçtir. Bu süreç, veri hacminin küçülmesi ve araştırma amacına uygun temel söylemlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır. Yürütülen bu analiz süreci özellikle sosyal bilimlerde kullanılan sözlü tarih araştırmalarında temellendirilmiş teori (grounded theory) yaklaşımına yakındır. Temellendirilmiş teori yaklaşımında olduğu gibi sözlü tarih araştırmalarında da araştırmacı elde ettiği transkriptlerden çıkarımlarda bulunarak temel kavramları ortaya koymaktadır. Kodlama da bunun en temel sürecidir. Kodlama genellikle metin verilerindeki "transferleri" veya "temaları" tanımlamaktan ve bunların her birine bir etiket (kod) vermekten oluşur (Hesse-Biber ve Leavy, 2010, s. 349). Analiz sürecinde yapılan işlemler aşamalı ilerleyen her bir aşamanın bir diğerini beslediği bir süreçle devam eder. Miller-Rosser ve diğerleri, (2009) sözlü tarih araştırmalarında veri analiz sürecini; görüşmeler (*sözlü tanıklık toplama*), kaynak kişilerin ilişkisi (*biyografiler*), anlam kökleri (*özleri anlatmak*), toplum anlam ve çıkarım (*tarihsel süreç*) şeklinde dört aşamayla açıklamaktadır.

Kaynak: (Firouzkouhi ve Zargham-Boroujeni, 2015).

Şekil 1. Sözlü Tarih Araştırmalarında Veri Analiz Süreci

Şekil-1’de, sözlü tarih araştırmalarında veri analiz süreci aşamalı olarak gösterilmektedir. Buna göre, sözlü tarih araştırmalarında veri toplama sonrasında görüşme çıktılarının metne dönüşümü tamamlandıktan sonra analiz süreci başlamaktadır. İlk aşamada, görüşme çıktıları tekrar okumalar yapılarak birinci düzey kodlama yapılmaktadır. Birinci düzey kodlamada metin içerisinde vurgulanan ve sorulan sorularla doğrudan bağlantılı olan söylemler ve cümleler dikkate alınmaktadır (Güvercin ve Nohl, 2015, s. 302). İkinci aşamada, ayıklanmış veri üzerinde ikincil kodlama yapılmakta ve elde edilen kodlar sınıflandırılmaktadır. Bu kodlar aynı zamanda alt kategorileri oluşturmaktadır. Üçüncü seviyede, ana kategoriler belirlenerek tanımlanmakta ve anlatıcılardan alınan transfer cümleleriyle etiketlenmektedir. Son aşamada ise, ana kategori ve kodlar (temalar) bulgularla birlikte sunulmaktadır. Bulgular raporlanırken elde edilen temalar alıntı cümleleriyle ilişkilendirilmekte ve kanıtlar belirtilmektedir (Seggie, Sart ve Yıldırım, 2015, s. 375).

Sözlü Tarih Araştırmalarında Dikkat Edilmesi Gereken Konular

Araştırmacının Rolü: Nitel araştırma yaklaşımlarından bir tanesi olan sözlü tarih araştırmalarında araştırmacı; araştırma sahasında yer alan, araştırma kapsamında görüşülen bireylerle doğrudan temas kuran ve anlatımları birinci ağızdan dinleyen kişidir. Sözlü tarih araştırmalarında araştırmacı kendi varsayımlarını ve önyargılarını sözlü tarih anlatıcısına yansıtılmaya özen göstermelidir. Çünkü araştırmacı veri toplama sürecinin doğal bir boyutu haline dönüşebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 88). Bu kapsamda sözlü tarih araştırmacısının üstlenmesi gereken farklı rol ve sorumluluklar vardır (Tutty, Rothery ve Grinnel, 1996; Rossman ve Rallis, 2011; Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 95). Sözlü tarih araştırmacısı anlatımlarda yer alan olayları bütüncül bir yaklaşımla görmelidir. Bu duruma anlatımlarda eksik bir taraf bırakılmaması adına dikkat edilmesi gerekmektedir. Sözlü tarih anlatımlarının kaydedicisi durumundaki araştırmacı, çeşitli sosyal becerilere sahip olmalıdır. Anlatıcının veya ortamın değişkenlerine uyum sağlayıp farklı iletişim stratejilerini kullanmalıdır.

Öznellik: Sözlü tarih araştırmaları, nitel araştırma yaklaşımlardan bir tanesi olduğundan araştırmacının öznelliği diğer nitel araştırma yaklaşımlarındaki öznel özellik ile benzeşmektedir. Nitel araştırmalar, araştırmaya değer herhangi bir durumu “*anlama ve anlamlandırma*” çabası anlamını taşımaktadır. Anlama ve anlamlandırma çabasında araştırmacı, verilerin toplanması ve analiz edilmesi sürecinde merkez bir role sahiptir (Merriam, 2002). Dolayısıyla sözlü tarih araştırmalarında araştırmacı nesnel olabilmek için sahadan ve katılımcılardan uzak durmaya çalışmamalıdır. Araştırmacı, araştırmanın içine girerek katılımcılara soru sormalı, dinlemeli ve anlamaya çalışmalıdır. Araştırmacı elde ettiği verileri, kendi kurguladığı teorik çerçeve kapsamında yorumlamaktadır. Buna göre araştırmacının, kendi özelliklerini iyi bilmesi, eleştirel düşünceye açık olması, kendi düşüncelerini bir kenara bırakması gibi birtakım özellikler sahip olması gerekmektedir. Bu kapsamda araştırmacı araştırma süreci boyunca yalnızca katılımcıyı dinlemeye ve anlamaya çalışarak, kendini sorgulamalı ve olabilecek bireysel hataların üzerine düşünerek öznel riskini en alt düzeye indirmelidir (Aratemur 2015). Sözlü tarih araştırmalarında, araştırmacının nesnel kalması geçmişin olduğu gibi kayıt altına alınmasında son derece önemlidir. Ayrıca sözlü tarih araştırmalarında öznel davranışlardan kaçınabilmek için sorgulayıcı olabilmek gerekmektedir. Sorgulayıcı olabilmenin ilk adımı ise görüşme yapılacak konuda detaylı bir Alnayazın taraması yapmak, görüşme yapılacak kişi hakkında detaylı bilgi edinmekten geçmektedir. Görüşme süreci sonrasında ise katılımcının aktardığı bilgilerin teyit edilebilmesi önemlidir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik: Sözlü tarih çalışmalarında ortaya çıkarılan verilerin, bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği tarihçiler arasında bir tartışma konusudur (Aras, 2016; Dere ve Dinç, 2020, s. 279). Yazılı kaynakların da önemli eksiklikler ve yanlışlık içerebileceği, yazılı belgeyi hazırlayan kişinin belgeyi hazırlama amacının bilime katkı yapmamak olduğu, belirli bir grup veya tarafın çıkarlarını ön plana çıkarmak

isteyebileceği gibi benzeri durumlar olabileceğini de unutmamak gerekmektedir (Thompson ve Bornat, 2017). Ancak sözlü tarih araştırmalarında elde edilen bilgiler, iddialar ve çıkarımlar istenildiği takdirde anlatımcıyla tekrar görüşülüp teyit edilebilmelidir. Söz konusu durumlar düşünüldüğünde sözlü tarih araştırmalarında araştırmacının, geçerlik ve güvenilirlik için bazı önemler alınması gerekmektedir.

Sözlü tarih araştırmalarında güvenilirlik, araştırma katılımcısının farklı zaman dilimlerinde benzer anlatımlara sahip olmasıdır. Geçerlilik ise katılımcının ifade ettiği sözlü verilerin farklı kaynaklar üzerinden doğrulanabilme derecesidir (Angrosino, 2008; Hoffman ve Hoffman, 2006). Dere ve Dinç (2020, s. 281) sözlü tarih araştırmalarında geçerlik ve güvenilirliği sağlayabilmeyi görüşme öncesi, görüşme sırası ve görüşme sonrası olmak üzere üç aşamada ele almışlardır. Söz konusu aşamalardan ilki görüşmelerden önce alınabilecek tedbirlerdir. Bu aşamada araştırmacıdan ilk olarak detaylı bir alanyazın araştırması yapması beklenmektedir. Konu hakkında bilgi edinen araştırmacı, görüşme esnasında konunun odak noktasında ayrılmayacaktır ve araştırma amacına uygun olarak görüşmeyi yönlendirebilecektir. Araştırmacı, alanyazın araştırmasını yaptıktan sonra kaynak kişiyle iletişime geçmeli, görüşmenin amacı, yeri, zamanı ve katılımcıdan beklentilerini aktarmalıdır. Bu görüşme neticesinde kurulabilecek yeterli düzeydeki bir ilişki, katılımcının aktaracağı bilgilerin doğruluğunu artıracaktır (Morrisey, 2007, s. 172-174; Thompson ve Bornat, 2017, s. 308-310). Görüşme öncesinde alınabilecek diğer bir önlem ise katılımcı ile yapılan ön görüşme esnasında seçilen katılımcının doğru bir kaynak kişi olup olmadığının test edilmesidir. Eğer katılımcıdan alınan ön bilgilerin araştırmaya katkı yapmayacağı düşünülüyorsa farklı katılımcılara yönelilmelidir (Dere ve Dinç, 2020, s. 281-282).

Sözlü tarih araştırmacısının görüşme sırasında alabileceği tedbirler diğer nitel araştırma yaklaşımlarında alınan tedbirlerden çok farklı değildir. Araştırmacının dikkat etmesi gereken en temel noktalardan bir tanesi görüşme yapılacak ortamın ve kayıt cihazlarının uygunluğunun kontrol edilmesidir. Temiz bir görüntü ve ses kaydının alınması son derece önemlidir. Gerekliğinde görüşmeler tekrar izlenebilecek ve/veya dinlenebilecek katılımcının anlatım mimikleri incelenebilecektir. Görüşme yapılacak ortamla ilgili tedbirler alındıktan sonra görüşme esnasında araştırmacının rolü görüşmenin konu dışına çıkmamasını sağlamak ve katılımcının aktardığı zaman dilimlerinde sezilen tutarsızlıkları netleştirmektir.

Geçerlik ve güvenilirliğin sağlanabilmesi için kaynak kişiyle yapılan görüşme sonrası alınacak tedbirlerin de üzerinde durulması gerekmektedir. Bu aşamada yapılması gerekenlerden ilki kaynak kişiyle yapılan görüşmenin deşifre edilerek yazılı bir biçime dönüştürülmesidir. Yazılı bir metne dönüştürülen görüşme kaynak kişiyle paylaşılır ve katılımcının yanlış hatırladığı, düzeltmek istediği ve eklemeyi uygun gördüğü noktalar belirlenerek, kaynak kişinin bilgilerin doğruluğuna onay vermesi istenir (Dere ve Dinç, 2020, s. 284). Bu aşama tamamlandıktan sonra farklı kaynak kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmeli ve kaynak kişilerin paylaştığı bilgiler arasında karşılaştırmalar yapılmalıdır (Oelofse, 2011). Ayrıca Miles ve Huberman'ın (1994, s. 279-280) geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak için araştırmacılara yönelttiği sorulara yanıt verilmelidir.

1. Araştırmanın yöntemi ve diğer aşamaları açık-ayrıntılı bir şekilde verilmiş midir?
2. Verilerin elde edilmesi, işlenmesi, analiz edilmesi, yorumlanması ve sonuçlandırılması aşamalarında nelerin yapıldığı açık bir şekilde aktarılmış mıdır?
3. Sonuçlar, veriler ile ilişkilendirilmiş midir?
4. Araştırmacı verileri elde etmek için başvurduğu tüm aşamaları açıkça aktarmış mıdır?
5. Araştırmacı kişisel ön yargılarından ve varsayımlarından arınmış mıdır?
6. Araştırma kapsamında farklı görüş ve alternatif söylemler dikkate alınmış mıdır?

7. Araştırmanın ham verileri farklı araştırmacılar tarafından da erişilebilir nitelikte midir?
8. Verilerin kodlanması sürecinde birden fazla araştırmacı rol almış mıdır?

Sözlü tarih araştırmalarında görüşme öncesi, görüşme sırası ve görüşme sonrası aşamalarında gerekli tedbirler ve nitel araştırma yöntemlerine yöneltilen eleştiriler/sorular dikkate alındığı araştırmaların geçerliği ve güvenilirliği önemli ölçüde sağlanmış olacaktır. Böylece sözlü tarih araştırmalarının inandırıcılığı ve doğrulanabilirliği önemli ölçüde güçlenmiş olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Sözlü tarih, zamanın belirli bir diliminde yaşamış ve çeşitli olaylara tanıklık etmiş bireylerin anlatılarını sistematik bir biçimde kayda almaktır. II. Dünya Savaşı'na kadar yazılı belgeler üzerine gelişmiş tarih araştırmalarının gölgesinde kalan sözlü tarih araştırmaları savaş sonrasında kendisine önemli bir alan açmıştır. Sözlü tarih, yazılı kaynakların; devlet ve önemli şahsiyetlerden yola çıkılarak açıklamaya çalıştığı geçmişi, sıradan insanların deneyimleriyle aktarmaktadır. Sözlü tarih araştırmalarına tarihsel açıdan bakıldığında II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikalı ve İngiliz araştırmacıların ilgi gösterdiği ifade edilebilir. Amerikan Sözlü Tarih Kurumu "*Sözlü tarih, 1948'de Columbia Üniversitesi'nden tarihçi Allan Nevins, Amerikan yaşamında önemli bir yere sahip olan kişilerin anılarını kaydetmeye başladığında, tarihsel belgelemede kullanılan modern bir teknik olarak ortaya çıktı*" şeklinde bir açıklama yapmıştır (Thompson, 1999, s. 52).

Sözlü tarih araştırmalarının en önemli aşaması araştırma yönteminin temel aracı olan görüşme tekniğinin sistematik olarak planlanmış, hatasız ve eksiksiz bir şekilde yapılmasıdır. Çünkü sözlü tarih araştırmaları neticesinde ortaya çıkarılan bilginin güvenilirliği; görüşmenin niteliğine, araştırmacının görüşmeyi başarılı bir biçimde sürdürebilme yeteneğine ve konuya hâkim olmasına bağlıdır. Araştırmacının görüşme yapılacak alana hakimiyeti ve görüşme süresince alacağı tedbirler araştırma verilerinin güvenilirliğini artıracaktır (Dere ve Dinç, 2020). Araştırmacı elde ettiği verileri yazılı kaynaklardan ve diğer görüşülen kişilerden teyit etmeli ve bilgiyi saf hale getirmeye çalışmalıdır.

Nitel araştırmalarda kullanılan görüşme yönteminde, bireyler güncel durum değerlendirmesi yaparken nesnel ve tarafsız bir yorumla sorulara cevap vermektedir. Ancak sözlü tarih yönteminde geçmişe tanıklık eden kişi ile görüşme yaparken olayları ve kişileri zihinde canlandıran bir durum ortaya çıkmaktadır. Sözlü tarih, görüşme yönteminden daha zengin içerik ve doğrulayıcı bilgiler sunarak geçmişe ışık tutmakta olduğu söylenebilir. Sözlü tarih araştırmaları özellikle, yazılı belgelerin yetersiz kaldığı durumlarda veya daha önceden ortaya çıkarılmış bir bilginin farklı boyutlarını irdelemek için araştırmacılar tarafından tercih edilebilir. Sözlü tarih araştırmaları var olan yazılı kaynaklardan bilgi üretmenin dışında geçmişe şahitlik etmiş canlı tanıklarla bilgi üretmeyi amaç edinmiştir. Sözlü tarih ile geçmişe dönük araştırmaların yalnızca yazılı arşiv merkezlerinde devam edemeyeceği, yaşayan belleklerinde kayıt altına alınarak arşivlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Sözlü tarih yöntemiyle yapılan çalışmalar incelendiğinde bu yöntemin, sosyal bilimler alanında özellikle kurum ve kişi tarihi çalışmalarında kullanıldığı gözlenmektedir. Önceleri tarih araştırmalarında kullanılan bu yöntem, sosyal bilim alanı sayılan turizm, pazarlama, ekonomi ve kültür araştırmalarında geriye dönük veri toplama ve tarihin penceresini aralamak amacıyla yürütülecek çalışmalarda potansiyel bir yöntem olarak kullanılabilir. Tarihe ışık tutan olaylara, kurumlara veya kişilere tanıklık etmiş kişilerden veri toplamak hem araştırmanın derinliği açısından hem de olayın birinci kişilerden doğrulanması açısından araştırma niteliğine katkı sağlayacaktır.

Sosyal bilimlerde sözlü tarih yöntemi, işletmelerin geçmişlerini anlamlandırma, yol haritalarını detaylandırarak kurumsal tarihlerini ortaya çıkarma ve öne çıkan özelliklerini ortaya koyma gibi konularda kullanılabilir. Geçmişte büyük başarılar imza atmış kurum ve kuruluşların başarılarını anlamak, geçmişten ders çıkarmak ve örnek uygulamaları detaylı tespit etmek amacıyla sözlü tarih yöntemi özellikle işletme, yönetim, pazarlama veya endüstriyel süreçlere ilişkin çalışmalarda kullanılabilir. Sosyal bilimlerde özellikle iktisat tarihi, işletme tarihi ve ülkelerin ekonomik ve finansal tarihi gibi konularda da bu yöntemden faydalanılabilir.

Sözlü tarih yöntemi, geçmişe ışık tutarken, araştırmanın yapıldığı dönemde konu ile ilgili son kaynaklara erişmektedir. Bu bağlamda, kaynak kişilerin gelecekte olmayacağı düşüncesi, bu yöntemin değerini ortaya koymaktadır. Nitekim, sözlü tarih yönteminde geçmişe tanıklık eden son kişilere ulaşılmaktadır. Bu kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde bilgi kirliliği ortadan kalkmakta, detaylı bilgilere erişim sağlanmaktadır. Bu nedenle, sosyal bilimlerin ister sosyoloji, psikoloji gibi beşerî dallarında, ister ekonomi, finans, işletme veya kurumsal tarih gibi alanlarında sözlü tarih yönteminin kullanımı hem yöntem açısından zenginliği hem de derinlemesine elde edilen bilgilerin güncelliği açısından değerlendirilebilir.

Gelecekte yapılacak sosyal bilim araştırmalarında sözlü tarih yöntemi farklı bölgelerde nesilden nesile değişen ve gelişen durumları ortaya koymak amacıyla farklı disiplinlerde veri toplama tekniği olarak kullanılabilir. Bu çalışmada derlenen bilgiler yapılacak araştırmaların yönlendirilmesi ve yürütülmesi için güncel bir kaynak niteliği taşımaktadır. Çalışma sonucunda, sözlü tarih yönteminin özellikleri, süreçleri ve analiz tekniklerine ilişkin bilgiler irdelenmiştir. Derlenen bilgiler doğrultusunda, bu yöntemin sosyal bilimlerde tarih alanı dışında sosyoloji, işletmecilik, ekonomi veya politika tarihi gibi alanlarda da kullanılabileceği söylenebilir. Sözlü tarih yönteminin özellikle ekonomi çalışmalarında kullanımı finansal politikaların yeniden belirlenmesine, kurumsal tarihin ortaya çıkarılarak farklı hizmet modellerinin tespit edilmesine ve bilim dallarında farklı konuların oluşmasına katkı sağlayabilir. Sosyal bilimlerde sözlü tarih yönteminin benimsenmesi tarihi kaynakların doğrulanması ve güncellenmesine ilişkin bir mekanizma olarak da düşünülebilir.

Kaynakça

- Adiloğlu, S. (2021). Türkiye'deki sosyal bilim yayınlarında "sözlü tarih" in kullanımı: Bir meta-analiz. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 959-994. Erişim adresi: <http://acikerisim.btu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12885/2074/document%20%282%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Akçalı, A. A. ve Aslan, E. (2012). Tarih öğretiminin iyileştirilmesi yolunda alternatif bir yöntem: Sözlü tarih. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 669-688. Erişim tarihi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/806971>.
- Angrosino, M. V. (2008). *Exploring oral history: A window on the past*. Long Grove, IL: Waveland.
- Aras, R. (2016). Assyrian/Syriac oral history as a counter-narrative in contemporary Turkish historiography. *Mukaddime*, 7(2), 259-273. doi: 10.19059/mukaddime.17539

- Aratemur, Ç. C. (2015). *Nitel araştırmada öznellik ve dönüşümsellik*. Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (Ed.), Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları (s. 298-322) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Boschma, G., Scaia, M., Bonifacio, N., and Roberts, E. (2008). *Oral history research*. S. B. Lewenson and E. K. Herrmann (Eds.), *Capturing nursing history: A guide to historical methods in research*, (p. 79-98) in. New York: Springer.
- Bilim ve Sanat Vakfı (2006). *Sözlü tarih araştırmacıları için pratik el kılavuzu*. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırma Merkezi.
- Bornat, J. (2006). Review of *A little bit of heaven 14ort he few? An oral history of the modern hospice movement in the United Kingdom*. [D. Clark, N. Small, M. Wright, M. Winslow and N. Hughes tarafından yayına hazırlanan *A little bit of heaven 14ort he few?. An oral history of the modern hospice movement in the United Kingdom*. Başlıklı kitabın değerlendirmesi]. *Medical History*, 50(2), 260-261. Doi: 10.1017/S0025727300009844.
- Clark, D., Small, N., Wright, M., Winslow, M. And Hughes, N. (2005). *A little bit of heaven 14ort he few?. An oral history of the modern hospice movement in the United Kingdom*. Lancaster: Observatory publications.
- Çaykent, Ö. (2015). *Sözlü tarih*. A. Şimşek (Ed.), *Tarih için metodoloji* (s. 126-134) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Demircioğlu, İ. (2010). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dere, İ. Ver Dinç, E. (2020). Sözlü tarihin geçerliliği ve güvenilirliği üzerine bir değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 275-289. Doi: 10.17494/ogusbd.
- Dunaway, D. K. And Baum, W. K. (1996). *Oral history: An interdisciplinary anthology*. Lanham: Altamira Press.
- Eraslan, L. (2011). Tarihe 1000 canlı tanık, tarihte 1000 canlı çocuk (Bir sözlü tarih uygulamasından çıkarsamalar). *Journal of Human Sciences*, 8(1), 1-25. Erişim adresi: <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/166/166>
- Ersoy, R. (2004). Sözlü kültür ve sözlü tarih ilişkisi üzerine bazı görüşler. *Milli Folklor*. 16(61), 102-110. Erişim adresi: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=61&Sayfa=99>.
- Firouz Kouhi, M. And Zargham-Boroujeni, A. (2015). Data analysis in oral history: A new approach in historical research. *Iranian journal of nursing and midwifery research*, 20(2), 161. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4387636/pdf/IJNMR-20-161.pdf>
- Gaęziowski, J. (2019). Oral History and Biographical Method. Common Framework and Distinctions Resulting from Different Research Perspectives. *Przeęlad Socjologii Jakościowej*, 15(2), 76-103. doi: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.15.2.05>.
- Giles-Vernick, T. (2006). *Oral histories: Oral histories as methods and sources*. E. Peregman and S. R. Curran (Eds.), *A handbook for social science field research: Essays and bibliographic sources on research design and methods* (p. 85-95) in. California: Sage Publications.
- Güvercin, G. Ve Nohl, A. M. (2015). *Belgesel yöntemi ile biyografik anlatı görüşmelerinin yorumlanması*. Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (Ed.), *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (s. 298-322) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Hesse-Biber, S. N. and Leavy, P. (2010). *The practice of qualitative research*. Los Angeles: Sage Publications.
- Hoffman, A. M. and Hoffman, H. S. (2006). *Memory theory: Personal and social*. T. L. Charlton, L. E. Myers and R. Sharpless (Ed.), Handbook of oral history (p. 275-296) in. Lanham: Altamira Press.
- Kirby, R. K. (2019). Phenomenology and the problems of oral history. *The Oral History Review*. 35(1), 22-38. doi: 10.1093/ohr/ohm001.
- Kozak, N. (2018). *Türkiye turizmi sözlü tarih araştırması*, İstanbul: Yıkılmazlar Basın Yayın.
- Leavy, P. (2011). *Oral history: Understanding qualitative research*. Oxford: University Press.
- Lewenson S. and Herrmann E. (2008). *Capturing nursing history: A guide to historical methods in research*. New York: Springer Publishing Company.
- Merriam, S. B. (2002). *Reflections on doing qualitative research*. S. B. Merriam (Ed.), Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis, (p. 420-424) in. San Francisco: John Wiley and Sons.
- Michelet, J. (1967). *Fransız ihtilali tarihi II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Miles, M., B. and Huberman, A., M. (1994). *An expanded sourcebook: qualitative data analysis*. California: Sage Publications.
- Miller-Rosser, K., Robinson-Malt, S., Chapman, Y. and Francis, K. (2009). Analysing oral history: A new approach when linking method to methodology. *International Journal of Nursing Practice*, 15(5), 475-480. doi: 10.1111/j.1440-172X.2009.01793.x.
- Misztal, B. (2003). *Theories of social remembering*. UK: McGraw-Hill Education.
- Morrissey, C. (2007). *Oral history interviews: From inception to closure*. T. L. Charlton, L. E. Myers and R. Sharpless (Eds.), History of oral history: Foundations and methodology, (p. 160-196) in. Lanham: Altamira Press.
- Müller, J. W. (2002). *Memory and Power in Post-war Europe: Studies in the Presence of the Past*. Cambridge University Press.
- Oelofse, M. (2011). Applying principles of historical critique: authentic oral history? *Journal for Contemporary History*, 36(1), 191-204. Erişim adresi: <https://journals.ufs.ac.za/index.php/jch/article/view/92/86>
- Özbaş, A., ve Öztaş, S. (2021). Sözlü tarih ve tarih yazımındaki değişim. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 154-168. doi: 10.29000/rumelide.1032421.
- Özsoy, M. (2021). *Toplumsal Tarihe Sinema Penceresinden Bir Bakış: Sözlü Tarih Çalışması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Ritchie, D. A. (2015). *Doing oral history*. New York: Oxford University.
- Rossmann, G. B. and Rallis, S. F. (2011). *Learning in the field: An introduction to qualitative research*. California: Sage Publications.
- Sağlam, M. (2010). *1970-1975 Dönemi İlkokul Öğrencilerinin Eğitim Deneyimleri: Sözlü Tarih Yöntemiyle Bir Çalışma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Saldaña, J. (2013). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: Sage Publications.
- Seggie, F. N., Sart, G. ve Yıldırım, M. A. (2015). *Nitel araştırmaların raporlaştırılması*. Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (Ed.), *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (s. 298-322) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shopes, L. (2002). Oral history and the study of communities: Problems, paradoxes, and possibilities. *The Journal of American History*, 89(2), 588-598. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/pdf/3092177.pdf>.
- Üçüncü, K. (2013). *Sözlü tarih*. A. Şimşek ve Vahdettin Engin (Ed.), *Türkiye’de Tarih Yazımı* (s. 435-452) içinde. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Tan, M. (1999). *Erken Cumhuriyet Çocuklarıyla Bir Sözlü Tarih Çalışması*, Cumhuriyet ve Çocuk: 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, (Ed.) B. Onur, Ankara: ÇOKAUM Yayınları.
- Tarih Vakfı. (2022). *Sözlü Tarih Klavuzu*. Erişim Adresi: <https://tarihvakfi.org.tr/proje/sozlu-tarih-calismalari/kilavuz-kitaplar-ve-kaynakca/s-ozlu-tarih-kilavuzu/>.
- Thompson, P. R. (1978). *The voice of the past: Oral history*. Oxford: Oxford University Press.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*. (Ş. Layıkel, Çev.). İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Thompson, P. (2002). *The voice of the past: Oral history*. In *the oral history reader*. Oxford: Routledge.
- Thompson, P. and Bornat, J. (2017). *The voice of the past: Oral history*. New York: Oxford University.
- Tokmak, M. (2016). Sözlü tarih ve derinlemesine görüşme. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 83-98. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1603355>
- Tutty, L. M., Rothery, M. A. and Grinnell, R. M. (1996). *Qualitative research for social workers: Phases, steps, & tasks*. MA: Allyn and Bacon.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Purpose

The main objective of this study is to examine the information given, apply it in research processes, and recognize it as a guide in the social sciences. In this study, it is aimed to present information about the stages of oral history research, interviews, analyses, and concepts that need attention. For this purpose, guidelines on how the oral history method should be applied and what needs to be done at the stages of data collection, analysis, and reporting in the social sciences were compiled.

Design and Methodology

The oral history method is a scientific research method that is conducted with individuals who are witnesses to a certain subject, and mostly data is collected with the "interview" technique. Although the method does not have a general standard process, it is emphasized by many researchers in the literature that some techniques should be examined by researchers. In this study, it is aimed to compile information about oral history research processes based on published studies about oral history research methods in the literature. For this purpose, information on the data collection process, the data analysis process, and the points to be considered in the process of oral history research is given under the following three headings.

Findings

Oral history studies are preferred by researchers in cases where written documents are insufficient or to examine different dimensions of previously revealed knowledge. Furthermore, oral history research aims to generate information from live witnesses who witnessed the past, as opposed to producing information from existing written sources. It can be concluded that, together with oral history, retrospective research cannot continue only in written archive centres and should be recorded and archived in living memories. The most important stage of oral history research is the systematic, error-free, and complete implementation of the interview technique, which is the main tool of the research method. Because the reliability of the information revealed because of oral history research depends on the quality of the interview, the researcher's ability to successfully conduct the interview, and his or her mastery of the subject, The researcher's dominance over the area to be interviewed and the measures he will take during the interview will increase the reliability of the research data. The researcher should confirm the data obtained from written sources and other interviewees and try to purify the information.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

This method, which was previously used in historical research, can be used as a potential method in studies to be carried out in order to collect retrospective data and to open the window of history in tourism, marketing, economics, and cultural studies, which are considered social sciences. Collecting data from living people who have witnessed events, institutions, or individuals that shed light on history contributes to the quality of the research, both in terms of the depth of the research and in terms of confirming the event from first-person sources. In future social science research, the oral history method can be used as a data collection technique in different disciplines in order to reveal the changing and developing situations in different regions from generation to generation. The information compiled in this study is an up-to-date resource for directing and conducting research. The adoption of the oral history method in the social sciences can also be considered a mechanism for verifying and updating historical sources.

Originality/Value

The main basis of oral history research is the memories and narratives of the people who witnessed the subject or event. However, the methods and techniques followed in the process of recording these narratives are important for the correct collection of data. Therefore, the oral history method is realized through a different data collection and analysis process than that used in quantitative research. This process, like any research method, has some requirements and standards. Although there are many studies in the literature that examine the oral history method, there are a limited number of studies that include the assumptions and requirements of the method and provide information about the stages and process. For this reason, it is expected that this study will shed light on the studies to be carried out with the oral history method, especially in the fields of social sciences. The main objective of this study is to examine the information given, apply it in research processes, and recognize it as a guide in the social sciences.

Araştırmacı Katkısı: Mehmet Tahir DURSUN (%50), Çağdaş AYDIN (%50).

An Overview of Books Suggested for Research Methods at International Relations (IR) Postgraduate Degree Programmes in Turkey ¹

Emrah Utku GÖKÇE ²

Submitted by: 27.10.2022

Accepted by: 22.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

This study focuses on the core reading in research methods courses in International Relations (IR) postgraduate programmes in Turkey. The first section determines the core reading materials in the syllabi. In the second section, in order to thematically code these books, we create five categories: (1) General Research Methods, (2) Research Methods in Social Sciences (3) Qualitative, Quantitative, and Mixed Research Methods, (4) Research Methods in Political Science (5) Research Methods in International Relations. The research was modelled/designed according to a case study conducted with a qualitative approach. The data collection method of the study is document review, while the chosen data analysis method is content analysis. The study analyses the contents of syllabi from 70 different module/course. Findings show that Social Sciences have the most methodology-related books with 37% of the books being relevant to research methods. Conversely, the study shows that this rate is at 1% for IR. The study concludes that discipline-specific method books are not chosen within the IR postgraduate programmes. Finally, the study recommends significant research methodology books to be included in the related IR syllabi.

Keywords: Methodology, Research Methods, The Research Methods Books in International Relations

Citation: Gökçe, E. U. (2022). An overview of books suggested for research methods at International Relations (IR) postgraduate degree programmes in Turkey. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 19-32.

¹ This study does not require ethics committee permission.

² Bandırma Onyeddi Eylül University Manyas Vocational School Department of Property Protection and Security, e.utku.g@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9319-1672

Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler Lisansüstü Programlarında Önerilen Yöntem Kitaplarına Bir Bakış

Emrah Utku GÖKÇE³

Başvuru Tarihi: 27.10.2022

Kabul Tarihi: 22.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma, Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler lisansüstü programlarında yer alan bilimsel yöntem derslerinde önerilen kitaplara odaklanmaktadır. İlk aşamada ders izlencelerinde ana kaynak olarak önerilen kitapların neler olduğu belirlenmiştir. İkinci aşamada beş kategori -(1) genel araştırma yöntemleri, (2) sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, (3) nitel, nicel ve karma araştırma yöntemleri, (4) siyaset biliminde araştırma yöntemleri ve (5) uluslararası ilişkilerde araştırma yöntemleri- oluşturulmuş ve bu beş kategoriye göre kitaplar kodlanmıştır. Araştırma nitel yaklaşım içinde durum çalışmasına göre tasarlanmıştır. Çalışmanın veri toplama yöntemi doküman-belge incelemesidir. Veri analiz yöntemi ise içerik analizidir. 70 ders izlencesinin içeriği analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre %37 oranında en fazla sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri kategorisine yönelik kitap önerildiği görülmüştür. Uluslararası İlişkilerde yöntem kategorisine %1 oranında bir yoğunlaşma olduğu görülmüştür. Bu temel bulgulara göre Uluslararası İlişkiler lisansüstü programlarında disiplin özelinde yöntem kitaplarının önerilmediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmada ders izlencelerine konulması için Uluslararası İlişkiler özelinde bilimsel yöntem kitapları önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metodoloji, Araştırma Yöntemleri, Uluslararası İlişkilerde Araştırma Yöntemleri Kitapları

³ Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi Manya MYO Müllkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, e.utku.g@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9319-1672

Introduction

Scientific methods form the basis of scientific research. How to conduct the research, how to analyse data and how to reach the findings are carried out according to the processes and rules offered by the scientific methods. No matter what branch of science it is, if the research carried out has a scientific claim, the researcher must use scientific methods. Methodological tools allow for moving away from speculative knowledge and obtaining scientific knowledge. As a concept, “method” may not emphasize the scientific method directly. This is when “methodology” comes into play and defines the scientific method (Moses and Knutsen, 2012; Porta and Keating, 2008). While science has built its ontological status on reality, it has also built its epistemic source on the empirical and rational acquisition of knowledge. Its methodological status is based on deductive and inductive methods (Figure 1). This methodological activity of science influenced Social Sciences and led to the formation of positivism-based quantitative and qualitative, constructivism-based qualitative, and pragmatism-based mixed research approaches and techniques.

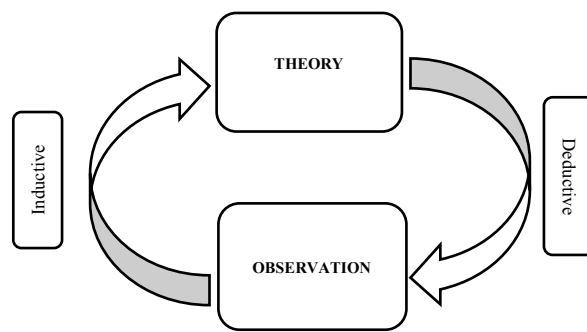

Figure 1. Research cycle. *Note.* Reprinted from “*Social Science Research: Principles, Methods, and Practices*”, Bhattacharjee, 2012, p. 4.

In international relations studies, the tools offered by scientific methods are undoubtedly used to reach scientific findings and conclusions. The discipline of IR, which focuses on explaining and understanding international relations, incorporates various methodological approaches and tools. In international relations studies, questions such as the relations between states, why and how wars arise, how peace is established decisively, and how identities affect foreign policy are asked (Sutch and Elias, 2007). Within the methodological spectrum, positivism, constructivism, scientific realism, and pragmatism produce answers to these questions by conducting research according to their own research programmes and the methods. Positivism focuses on the material ground of international politics. It ignores beliefs, analyses international politics with a more objective research approach and quantifies research using formal sciences as well (Lamont, 2015). With these quantifications, it reaches generalizations and makes inferences about the future of international politics. Methodological approaches critical of positivism, such as constructivism and scientific realism have emerged over time (Jackson, 2011). In particular, constructivism rejected the positivist scientific method, as it hindered the ability to capture such fundamental elements such as the meaning of identity, beliefs, and language in international politics (Lamont, 2015; Sobrero, 2022). Scientific realism takes on some features of positivism and constructivism. Scientific realists, like positivists, accept the existence of a real world independent of people's experiences. But reality is layered. Like constructivists, they think that human beings tend towards the construction of meaning. The methods of positivism are used to reveal the reality. Unlike positivists, scientific realists do not consider it appropriate to reach universal laws and do not prefer to use the deductive method based on hypotheses. Scientific realists argue that good science requires questions rather than technical methods (Moses and Knutsen, 2012).

In order to understand and learn what methodological approach the theories are based on international relations research (positivist, constructivist, pragmatic, scientific realist), what research approaches are used (qualitative, quantitative and mixed), and what research techniques are used within the discipline (elite interview, focus group, observation, relational research), and what discussions are held about the methods, it is necessary to turn to the relevant educational fields wherein the scientific method is professionally taught and applied both in general and discipline-scientific terms. It is a fact that universities are at the forefront of these teaching areas. Turkey's participation in the Bologna Process and the Council of Higher Education's (YÖK) determination of scientific methods as a compulsory module in postgraduate programmes have initiated a mandatory learning process for students about research methodologies (Yükseköğretim Kurulu, 2022). Based on this necessity, different disciplines/departments decide on the sources that should be included in the syllabus in accordance with their own programmes. Among these resources, books are fundamental learning materials. Since textbooks deal with more topics than articles, they are the main learning materials that allow students and researchers to learn any topic in depth, no matter what field it is related with. Textbooks are a reference source for both the lecturer and the student, and they aid in creating the contents of the course module (Molina-Azorin and Fetters, 2022; Aldossari, Khaldi, and Altarawneh, 2016). Textbooks are also important for teaching methods within IR. The learning process is initiated by selecting books that deal with both scientific research methods and what methods should be used in international relations research.

Which books constitute the core reading for scientific research methods modules in IR postgraduate programmes in Turkey? What is the proportional value of the chosen discipline-specific method books in IR? What is the general content of the suggested method books? The purpose of this study is to determine these books by analysing module syllabi and to evaluate the suitability of the books for IR programmes. Another purpose of the study is to recommend discipline-specific method books for IR. /Course lecturers-tutors wanting to update the syllabi for discipline-scientific methods modules in IR and researchers who want to specialize in discipline-specific methods can benefit from this study. The results of this study will be useful for educators who aim to increase and deepen the education of IR discipline and methods in Turkey.

The Method of Research

Research Approach and Design

The research was based on the case study design within the framework of qualitative research approach. Within the case study design, "intrinsic case study" was preferred. According to Stake (1995, p. 3) and Merriam (2009, p. 48), the intrinsic case study method is used to get to know more about a particular person, group, event, institution, or curriculum and to better understand the situation. In this research, an intrinsic case study was made to understand which books were chosen in the module contents/learning materials.

Data Collection

The data collection method of the study is document review. A total of 133 programmes and a total of 141 scientific method modules/courses have been identified at the master's and doctoral levels in Turkey. The syllabi of 141 modules have been gathered from the official websites of the universities. It was determined that 70 module syllabi included book suggestions out of 141 module syllabi. All 70 module syllabi were examined. All the first and second proposed books in the resources sections of the syllabi were collected as data. The focus was especially on the books suggested in the module syllabi. The articles were not included in the research. Within the framework of postgraduate programmes, data were obtained from module syllabi at the master's and doctoral levels module syllabi were not included in the data. Data were collected in April 2022. Changes that occurred in the module syllabi after April 2022 were not included in the study.

Data Analysis and Reliability

Focus was on the module syllabi of the scientific method modules in IR master's and doctoral programmes in Turkey, and the contents of the syllabi were analysed to list the suggested books. The collected qualitative data were expressed with simple quantitative concepts. The quantitative use in this study is aimed at increasing the reliability of the research. Content analysis, which is a qualitative data analysis approach, can be performed by counting the frequency or sequence of words, sentences or concepts contained in the data. In this study, number of repetitions of the books in the module syllabi were calculated and evaluated.

At the first stage, the books included in the module syllabi were classified. In the second stage, under the theme of Scientific Methods, the books were divided into five categories. The first category is *General Research Methods*. This category represents books that deal with research methods as a whole. The second category is *Research Methods in Social Sciences*. This category represents books that deal with the methods used in Social Sciences. The third category is *Qualitative, Quantitative, and Mixed Research Methods*. This category represents books that deal with qualitative, quantitative, and mixed methods individually or all three of them together. The fourth category is *Research Methods in Political Science*. It represents books that deal with the methods used in political studies. The fifth category is *Research Methods in International Relations*. This category represents books that deal with the methods used in the study of International Relations. The books were then distributed into their relevant categories. The findings obtained after the distribution revealed the types of books chosen for the modules. The findings were expressed with numerical frequency and percentage ratios. In order to increase the reliability of the study, two different independent researchers were asked to encode several books into categories. The codes from these two different researchers were subjected to the "intercoder agreement" function in the research software MAXQDA and a complete consensus result was obtained. Thus, it can be stated that the coding process yielded reliable results.

Findings

57 different scientific research method books in Turkish and English were identified as a result of analysing the core reading materials in 70 different module syllabi (Table 1).

Table 1
Core Reading Materials in Scientific Research Methods Modules

Core Reading Book	Number of Core Reading	Category of Book	Core Reading Book	Number of Core Reading	Category of Book
Niyazi Karasar <i>Bilimsel Araştırma Yöntemi</i>	15	General Research Methods	Ali Arseven <i>Alan Araştırma Yöntemi</i>	1	General Research Methods
Hasan Şimşek ve Ali Yıldırım <i>Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri</i>	13	Qualitative Research Methods	Atila Yüksel, vd. <i>Bilimsel Araştırma Yöntemleri</i>	1	General Research Methods
W. Lawrence Neuman <i>Toplumsal Araştırma Yöntemleri</i>	12	Research Methods in Social Science	Audie Klot ve Deepa Prakash Qualitative Methods in International Relations	1	Research Methods in International Relations
Ali Balcı <i>Sosyal Bilimlerde Araştırma</i>	8	Research Methods in Social Science	Aysel Aziz <i>Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri</i>	1	Research Methods in Social Science
Gary King, vd. <i>Designing Social Inquiry</i>	6	Research Methods in Social Science	Bridget Somekh ve Cathy Lewin <i>Research Methods in The Social Science</i>	1	Research Methods in Social Science
Halil Seyidoğlu <i>Bilimsel Araştırma ve Yazma</i>	6	General Research Methods	Catherine Dawson <i>Introduction to Research Methods</i>	1	General Research Methods
Recai. Coşkun, vd. <i>Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri</i>	6	Research Methods in Social Science	Cavit Tütengil <i>Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metot</i>	1	Research Methods in Social Science
John W. Creswell <i>Nitel, Nicel ve Karma Yöntemler</i>	5	Qualitative, Quantitative, and Mixed Research Methods	Clive Seale <i>Researching Society and Culture</i>	1	General Research Methods
Keith Punch <i>Introduction to Social Research</i>	5	Research Methods in Social Science	Corrine Glesne <i>Becoming Qualitative Researchers</i>	1	Qualitative Research Methods
Kaan Böke <i>Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri</i>	4	Research Methods in Social Science	Durmuş Ekiz <i>Bilimsel Araştırma Yöntemleri</i>	1	General Research Methods
Sandra Halperin ve Oliver Heath <i>Political Research: Methods and Practical Skills</i>	4	Research Methods in Political Sciences	James M. Carlson <i>Doing Empirical Political Research</i>	1	Research Methods in Political Sciences
Birsen Gökçe <i>Toplumsal Bilimlerde Araştırma</i>	3	Research Methods in Social Science	Janet Johnson, vd. <i>Political Science Research Methods</i>	1	Research Methods in Political Sciences
Bob Matthews ve Liz Ross <i>Research Methods: A Practical Guide for the Social Science</i>	3	Research Methods in Social Science	Janet Ruane <i>Essentials of Research Methods</i>	1	General Research Methods
Bruce L. Berg ve Howard Lune <i>Quantitative Research Methods for Social Science</i>	3	Qualitative Research Methods	John Gerring <i>Social Science Methodology</i>	1	Research Methods in Social Science
Hamdi İslamoğlu <i>Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri</i>	3	Research Methods in Social Science	Jonathan Moses ve Torbjorn Knutsen <i>Bilmenin Yolları</i>	1	Research Methods in Social Science
Veysel Sönmez ve Füsun Alacapınar <i>Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma</i>	3	General Research Methods	Luigi Curini ve Robert Franzese <i>Research Methods in Political Science</i>	1	Research Methods in Political Sciences
Alan Bryman <i>Social Research Methods</i>	2	Research Methods in Social Science	Maurice Duverger <i>Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş</i>	1	Research Methods in Social Science
David Silverman <i>Nitel Verileri Yorumlama</i>	2	Qualitative Research Methods	Muzaffer Üstüdal, vd. <i>Bilimsel Araştırma Kılavuzu</i>	1	General Research Methods
Duran Kırbaş ve Filiz Ekim Çevik <i>Bilimsel Araştırma Yöntemleri</i>	2	General Research Methods	Paul Pennings, vd. <i>Doing Research in Political Science</i>	1	Research Methods in Political Sciences
Elif Kuş <i>Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri</i>	2	Quantitative- Qualitative Research Methods	Piorgiorgio Corbetta <i>Social Research: Theory, Methods and Techniques</i>	1	Research Methods in Social Science
Ferhat Sayım <i>Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri</i>	2	Research Methods in Social Science	Rauf Arıkan <i>Araştırma Yöntem ve Teknikleri</i>	1	General Research Methods
John W. Creswell <i>Nitel Araştırma Beş Yaklaşım</i>	2	Qualitative Research Methods	Saim Kaptan <i>Bilimsel Araştırma ve İstatistik</i>	1	Quantitative Research Methods
Kenneth Balley <i>Methods of Social Research</i>	2	Research Methods in Social Science	Sami Güven <i>Toplumbilimde Araştırma Yöntemleri</i>	1	Research Methods in Social Science
Peter Burnham ve K. Lutz <i>Research Methods in Politics</i>	2	Research Methods in Political Sciences	Sharan B. Merriam <i>Nitel Araştırma Yöntemleri</i>	1	Qualitative Research Methods
Remzi Y. Kınca <i>Bilimsel Araştırma Yöntemleri</i>	2	General Research Methods	Suat Cebeci <i>Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri</i>	1	General Research Methods
Sait Gürbüz ve Faruk Şahin <i>Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri</i>	2	Research Methods in Social Science	Şeref Kalaycı <i>SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri</i>	1	Quantitative Research Methods
Adnan Erkuş <i>Bilimsel Araştırma</i>	1	General Research Methods	Vedat Akman ve Uğur Özgöker <i>Bilimsel Araştırma ve Çalışma Yöntemleri</i>	1	General Research Methods
Ahmet Güler, vd. <i>Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma</i>	1	Qualitative Research Methods	Viven Lowndes, vd. <i>Theory and Methods in Political Science</i>	1	Research Methods in Political Sciences

Overall (Table 1), it was seen that Niyazi Karasar's (2020) *Bilimsel Araştırma Yöntemi (Scientific Research Method)* book (n=15) was the most popular one. The books by Hasan Şimşek and Ali Yıldırım's (2005) book *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Qualitative Research Methods in Social Sciences)* (n=13), and W. Lawrence Neuman's (2014) *Social Research Methods: Quantitative and Qualitative Approaches* book (n=12) were close followers.

The analysis, consisting of categorizing the 56 books, revealed the concentration in each category, namely, *General Research Methods*, *Research Methods in Social Sciences*, *Qualitative Research Methods*, *Quantitative Research Methods*, *Mixed Research Methods*, *Research Methods in Political Science* and *Research Methods in International Relations* (Figure 2).

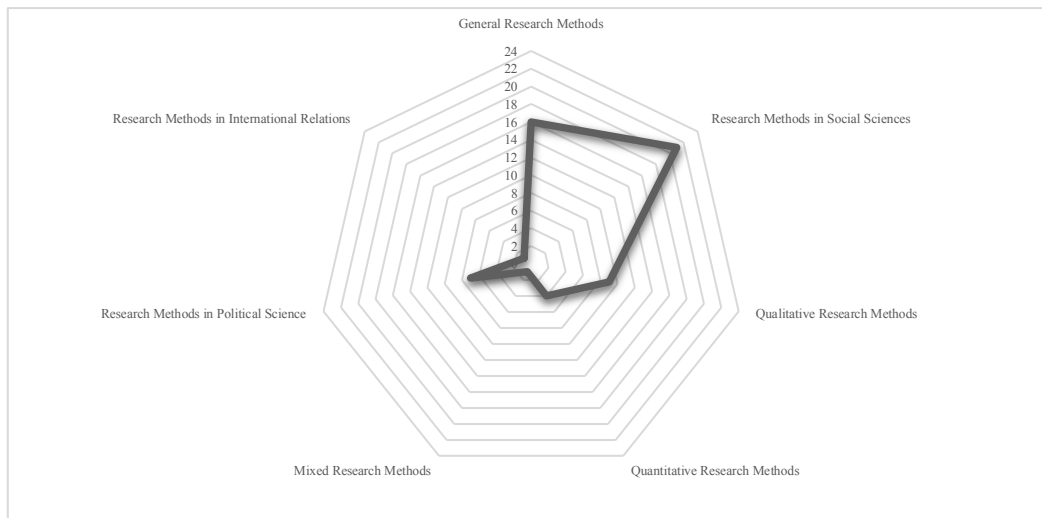

Figure 2. Categorical Distribution of Books

According to Figure 2, 37% of the core reading for scientific method modules in IR programmes fell under the category of *Research Methods in Social Sciences*. W. Lawrence Neuman's (2014) book is the most popular book in this category. 28% of the core reading materials were under the *General Research Methods* category. Niyazi Karasar's (2020) book is the most popular book in this category. Following this, 16% of the books were categorised within *Qualitative Research Methods*. The most often chosen book in this category is the book by Hasan Şimşek and Ali Yıldırım (2005). 7% of the books were coded within the *Quantitative Research Methods* category. In this category, Elif Kuş's (2012) as well as John W. Creswell's (2009) books were chosen. At the same time, the books by Saim Kaptan (1995) and Şeref Kalaycı et al. (2006) are also popular books in the quantitative category. 1% of the books were categorised within the *Mixed Research Methods* category, and Creswell's (2009) book was the most popular in this category. 12% of the books were categorised under the *Research Methods in Political Science*, and the most popular books were the ones by Sandra Halperin and Oliver Heath (2020). Finally, 1% of the core reading books fell under the category of *Methods in International Relations*, with Audie Klot and Deepa Prakash's (2008) book being chosen.

Discussion and Suggestions

According to the findings obtained from the 70 syllabi examined in this study, the core reading books on research methods within IR programmes are mostly concentrated in the categories of *Research Methods in Social Sciences* and *General Research Methods*. The scientific method teaching process through these categories will be based only on general and Social Sciences. Only one book has been identified in the category of *Research*

Methods in International Relations. Choosing only one discipline-specific book among 56 books shows an insufficient guidance on resources. The scientific method modules taught in IR programmes should not only focus on books related to general scientific methods, but also books specific to the discipline. In order to increase the awareness on discipline-specific methods, core reading books that address both the theoretical dimension and practical application should be emphasised.

Researchers who want to specialize and broaden their knowledge in the field of IR need to know why and how to use which methods in international relations studies. Knowing Social Sciences and Political Sciences methodologies will facilitate the use of methods in the IR discipline. However, the main goal of teaching methodology should be revealing the specific existence of the methodologies within the discipline and the research programme. It should be essential to learn the methodological foundations and tools on which the theories within the discipline are based. Naturally, the research programmes within IR are mentioned in the modules; however, the analysis shows that the methodology books comprising core reading are not discipline-specific.

An evaluation of the discipline-specific core reading book, *Qualitative Methods in International Relations* by Audie Klot and Deepa Prakash (2008), reveals that it only presents research methods within the qualitative research approach. It does not deal with method in international relations as a whole and does not include quantitative and mixed methods. However, there is a need for books that explain the logic of research and approaches to research along with research methods. This need will enable students to look at the methodology and methods holistically.

Figure 3. A holistic view of research methods

The term methodology should be defined firstly in order to look at research methods holistically. Methodology is a branch of the philosophy of science. Thus, the position of methodology in the context of general philosophy of science and philosophy of Social Sciences should be discussed. Then, methodological approaches should be reconsidered within the context of Social Sciences, followed by methodological approaches within IR as a discipline. Within the framework of methodological approaches, positivist, constructivist, scientific realist, and pragmatist research approaches should be categorized. Qualitative, quantitative, and mixed research approaches and their place in the IR discipline should be discussed. Research designs constitute the design of the study. Case studies, phenomenology, and historical research, which are among the leading designs in qualitative research, are generally used in international relations studies. Research designs within quantitative research are descriptive, relational, causal, and inferential. All these designs are used in IR studies. On the other hand, in mixed research method, there are parallel, exploratory sequential and explanatory sequential designs. Mixed designs are also used in International Relations studies. Research methods represent data collection and data analysis methods. Within the qualitative context, elite interview, document-record review, field research and observation; and within the quantitative context, datasets, questionnaires, and scales stand out as data collection methods/research techniques within the discipline. Content analysis, discourse analysis, process analysis are the data analysis methods that are generally used in the discipline. Regarding quantitative research, statistical analyses form the majority. Mixed designs use quantitative and qualitative research techniques together.

Literature review on the category of *Research Methods in International Relations* shows that there is only one book in Turkey with a holistic method content, shown in Figure 3. This book is a *Research Methods* (2019) edited by Ali Ersoy, a course textbook published by Anadolu University Press. There are in fact two textbooks printed by Anadolu University. The second one is in Turkish: *Uluslararası İlişkilerde Araştırma Yöntemleri*, edited by Ali Çarkoğlu. Another book describing data collection techniques and data analysis methods within the context of research methodologies is titled *Uluslararası İlişkilerde Metodoloji* edited by Ersel Aydınli (2022) printed by Koç University Press.

Reviewing the existing literature on a global scale, however, reveals that there are reference books suitable for the subject of methodology in IR, both holistically and individually. Worldcat (worldcat.org) has been used while scanning the books. Three prominent concepts -methodology, method, and international relations- have been searched as key items. The books dealing with methodology and method within the discipline have been classified. The book that first deals with methodological and research approaches in the context of philosophy of science is Patrick Thaddeus Jackson's (2011) book titled *The Conduct of Inquiry in International Relations*. Based on the philosophy of science approaches, the book deals with methodological approaches within the context of IR. Another book that touches upon methodology in the context of philosophy of science and meta-theory is Fred Chernoff's (2007) book entitled *Theory and Metatheory in International Relations*, which explains the methodological diversity in IR throughout history. Throughout his book, Chernoff explains in detail the place of positivist and constructivist methodologies in IR.

The first book that approaches the topic of method in IR holistically is Christopher Lamont's (2015) *Research Methods in International Relations*. After defining the methodological approaches, the book explains the qualitative, quantitative, and mixed research approaches, the designs, and methods within these approaches in the discipline of International Relations and enriches the book with original examples. Another book that approaches the subject of method in IR holistically is *The Sage Handbook of Research Methods in Political Science and International Relations*, edited by Luigi Curini and Robert Franzese (2020). Consisting of two volumes, this book has a broad approach to research methods. The book contains qualitative, quantitative, and mixed research approaches and methods. In particular, it offers a comprehensive review on quantitative methods used in international relations studies. Another book in the literature is *Handbook of Research Methods in International Relations*, edited by R. Joseph Huddleston et al. (2022). The book describes research methods and tools within the framework of qualitative, quantitative, and mixed research approaches. The explanation of the subject is detailed with various applications.

Guillaume Devin's (2016) book titled *Resources and Applied Methods in International Relations* includes content mostly within the framework of qualitative and quantitative research techniques. *Models, Numbers, and Cases: Methods for Studying International Relations*, edited by Detlef F. Sprinz and Yael Wolinsky-Nahmias (2004), focuses on case studies, quantitative, and formal methods. In addition, Audie Klotz and Cecelia Lynch's (2007) book *Strategies for Research in Constructivist International Relations* focuses on constructivist methodology. Milja Kurki's (2008) book *Causation in International Relations: Reclaiming Causal Analysis* puts causal analysis at its centre. Finally, the book *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*, edited by Andrew Bennett and Jeffrey T. Checkel (2015), focuses on the process analysis method used in international relations studies. There is also a book titled *Research and Writing in International Relations*, edited by Lura Roselle et al. (2019). Although the book does not review the research processes in a holistic way, it does address research questions, literature reviews and how to conduct analyses at a basic level. The book also describes how to write a post-research report in detail.

Conclusion

This study investigated the books chosen as core reading in scientific research methods modules in IR postgraduate programmes in Turkey. It showed the extent of chosen IR discipline-specific method books in the related module syllabi, and the general contents of method books chosen for IR were discussed. A total of 56 books were identified, and it was observed that 1 book among 56 was a methodology book specific to IR. The findings obtained from the syllabi show that the number of chosen books regarding discipline-specific methodology books in IR method modules is at a very low level. The most favoured source is Niyazi Karasar's (2020) book in the category of general research methods. However, it is not specific to International Relations research, but rather, an introduction to the general social science research methods. The book selection process should be informed by a dynamic learning process specific to the discipline. The absence of books written in Turkish following the literature review continues to be a problem. As a result, this research reveals what books may be required in the programmes. It is essential to diversify the resources in the module syllabi to better understand and transfer the methodology. Future studies can conduct analyses on journal articles proposed in module syllabi and recommend articles to be included. In addition, any future studies can be conducted on why the syllabuses recommend method books for general social sciences rather than special method books for the discipline of international relations. Interviews can be made with course instructors and in-depth explanations can be made.

References

- Aldossari, A. T., Khaldi, J. K., and Altarawneh, M. H. (2016). Content analysis of science books for upper primary stage in Jordan and intermediate stage in Saudi Arabia from an Islamic perspective: analytical comparative study. *Journal of Education and Practice*, 7(30), 60-69. Retrieved from: eric.ed.gov/?id=EJ1118937
- Aydınlı, E. (2022). *Uluslararası ilişkilerde metodoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bennett, A. and Checkel, J. T. (2015). *Process tracing: from metaphor to analytic tool*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bhattacharjee, A. (2012). *Social science research: principles, methods, and practices*. South Florida: University of South Florida. Retrieved from: http://scholarcommons.usf.edu/oa_textbooks/3
- Chernoff, F. (2007). *Theory and metatheory in international relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods*. California: Sage Publications.
- Curini, L. and Franzese, R. (2020). *The sage handbook of research methods in political science and international relations*. London: Sage Publications.
- Devin, G. (2016). *Resources and applied methods in international relations*. Paris: Palgrave Macmillan.
- Ersoy, A. (2019). *Research methods*. Eskişehir: Anadolu University Publication.
- Halperin, S. and Heath, O. (2020). *Political research: methods and practical skills*. Oxford: Oxford University Press.
- Huddleston, R. J., Jamieson, T., and James, P. (2022). *Handbook of research methods in international relations*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Jackson, P. T. (2011). *The conduct of inquiry in international relations*. Oxon: Routledge.

- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın.
- Kaptan, S. (1995). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Ankara: Tekışık.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Klot, A. and Prakash, D. (2008). *Qualitative methods in international relations: a pluralist guide*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Klotz, A. and Lynch, C. (2007). *Strategies for research in constructivist international relations*. New York: M.E.Sharpe.
- Kurki, M. (2008). *Causation in international relations: reclaiming causal analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuş, E. (2012). *Nicel-nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lamont, C. (2015). *Research methods in international relations*. London: Sage Publications.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: a guide to design and implementation*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Molina-Azorin, J. F. and Fetters, M. D. (2022). Books on mixed methods research: a window on the growth in number and diversity. *Journal of Mixed Methods Research*, 16(1), 8-16. doi.org/10.1177/15586898211068208
- Moses, J. and Knutsen, T. (2012). *Ways of knowing: competing methodologies in social and political research*. Hampshire: Palgrave.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Essex: Pearson.
- Porta, D. and Keating, M. (2008). How many approaches in the social sciences? an epistemological introduction. In D. Porta and M. Keating (Ed.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences* (p. 19-39). Cambridge: Cambridge University Press.
- Roselle, L., Spray, S. and Shelton, J. T. (2019). *Research and writing in international relations*. New York: Routledge.
- Sobrero, A. (2022, Ocak 27). *The limits of the scientific method in international relations*. Retrieved from: E-International Relations. <https://www.e-ir.info/2022/01/27/the-limits-of-the-scientific-method-in-international-relations/>
- Sprinz, D. F. and Wolinsky-Nahmias, Y. (2004). *Models, numbers, and cases: methods for studying international relations*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. New York: Sage Publications.
- Sutch, P. and Elias, J. (2007). *International relations: the basics*. Oxon: Routledge.
- Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yükseköğretim Kurulu. (2022). *Doktora öğretiminin iyileştirilmesi çalıştay raporu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. Retrieved from: <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2022/doktora-ogretiminin-iyilestirilmesi-calistayi.pdf>

Genişletilmiş Özet

Araştırmanın Sorusu ve Amacı

Uluslararası ilişkiler araştırmalarında teorilerin hangi metodolojik/epistemolojik yaklaşıma (pozitivist, konstrüktivist, pragmatik, bilimsel realist) dayandığı, kullanılan araştırma yaklaşımlarının ne olduğunu (nitel, nicel ve karma), disiplin içinde hangi araştırma tekniklerinin (elit mülakat, odak grup, gözlem, ilişkisel araştırma) kullanıldığını ve yöntemlere dair hangi tartışmaların yapıldığını anlamak ve öğrenmek için genel olarak ve disiplin özelinde bilimsel araştırma yöntemlerinin profesyonelce öğretildiği ve uygulandığı öğretim kurumlarına yönelmek gerekir. Bu öğretim kurumlarının başında üniversitelerin geldiği bir gerçektir. Türkiye'nin Bologna Sürecine dahil olması ve YÖK'ün lisansüstü programlarında bilimsel araştırma yöntemleri dersini zorunlu ders olarak tanımlaması öğrenciler için yöntemle dair zorunlu bir öğrenme sürecini başlatmıştır. Bu zorunluluk çerçevesinde disiplinler kendi programlarına uygun olarak ders izlencelerinde okutulması gereken kaynakları tanımlamaktadırlar. Bu kaynaklar arasında kitaplar temel öğrenme materyalleri olarak karşımıza çıkar. İlgili konuyu makalelerden daha fazla ele almasından dolayı ders kitapları, hangi alanda olursa olsun öğrencilerin ve araştırmacıların konuyu derinlemesine öğrenmesini sağlayan temel öğretim araçlarıdır. Ders kitabı hem ders yürütücüsü hem de öğrenci için bir referans kaynağıdır ve dersin içeriğini oluşturmada yardımcı olur. Uluslararası İlişkiler (UI) disiplininde de yöntem öğretimi için ders kitaplarının varlığı önemlidir. Hem bilimsel araştırma yöntemlerini ele alan hem de uluslararası ilişkiler araştırmalarında kullanılabilecek yöntemlerin neler olduğunu ele alan kitapların seçilmesiyle öğrenme süreci başlatılır. Türkiye'de UI lisansüstü programlarında yer alan bilimsel araştırma yöntemleri derslerinde ana kaynak olarak önerilen kitaplar nelerdir? UI disiplinine özel önerilen yöntem kitaplarının oransal değeri nedir? Önerilen yöntem kitaplarının genel olarak içeriği nedir? Bu çalışmanın amacı ders izlencelerini analiz ederek önerilen kitapları belirlemek ve kitapların UI programlarına uygunluğu hakkında değerlendirme yapmaktır.

Yöntem ve Sınırlılık

Araştırma nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde durum çalışmasına göre tasarlanmıştır. Durum çalışması deseni içinde içsel durum çalışması tercih edilmiştir. İçsel durum çalışması (intrinsic case study) belirli bir kişi, grup, olay, kurum ya da müfredat hakkında daha fazla şey bilmek için ve durumu daha iyi anlamak için kullanılır. Bu çalışmada ders içeriklerinde hangi kitapların önerildiğini anlayabilmek için içsel durum çalışması seçilmiştir. Çalışmada veri toplama yöntemi doküman-belge taramasıdır. Türkiye'de yüksek lisans ve doktora seviyesinde toplam 133 program ve toplam 141 bilimsel araştırma yöntemleri dersi tespit edilmiştir. 141 dersin ders izlenceleri, üniversitelerin resmi internet sitelerinden toplanmıştır. 141 ders izlencesi içinde 70 ders izlencesinin kitap önerisi yaptığı tespit edilmiş ve tamamı incelenmiştir. İzlencenin ders kaynakları bölümünde birinci ve ikinci olarak önerilen kitapların tamamı veri olarak toplanmıştır. Özellikle ders izlencelerindeki kitaplara odaklanılmış ve sayılmıştır. Makaleler araştırmaya dahil edilmemiştir. Lisansüstü programları çerçevesinde yüksek lisans ve doktora seviyesindeki ders izlencelerinden veri elde edilmiş, lisan ders izlencelerine odaklanılmamıştır. Nisan 2022'de veriler toplanmıştır. Nisan 2022 sonrasında ders izlencelerinde meydana gelmiş değişiklikler çalışmaya dahil edilmemiştir.

İlk aşamada ders izlencelerinde yer alan kitaplar tasniflenmiştir. İkinci aşamada Bilimsel Yöntem teması altında kitaplar beş kategoriye göre ayrılmıştır. İlk kategori, *Genel Araştırma Yöntemleridir*. Bu kategori araştırma yöntemlerini bir bütün olarak ele alan kitapları temsil etmektedir. İkinci kategori, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleridir*. Bu kategori sosyal bilimlere temel olarak sosyal bilimlerde kullanılan yöntemleri ele alan kitapları temsil etmektedir. Üçüncü kategori *Nitel, Nicel ve Karma Araştırma Yöntemleridir*. Bu kategori tekil olarak nitel, nicel, karma ya da üçünü bir arada ele alan kitapları temsil etmektedir. Dördüncü kategori *Siyaset Bilimindeki Araştırma Yöntemleridir*. Siyasal çalışmalarda kullanılan yöntemleri ele alan kitapları temsil etmektedir. Beşinci kategori ise *Uluslararası İlişkilerde Araştırma Yöntemleridir*. Bu kategori uluslararası

ilişkiler çalışmalarında kullanılan yöntemleri ele alan kitapları temsil etmektedir. Kitaplar ilgili kategorilere dağıtılmıştır. Kategorilere yapılan dağılımlar sonrasında elde edilen bulgular derslerde tercih edilen kitap türlerini ortaya çıkarmıştır. Bulgular sayısal sıklık ve yüzdesel oranlarla ifade edilmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini artırmak için iki farklı bağımsız araştırmacıdan birkaç kitabın kategorilere göre kodlanması istenmiştir. Bu iki farklı araştırmacıdan gelen kodlar MAXQDA programında “kodlayıcılar arası uzlaşma” analizine tabi tutulmuş ve tam bir uzlaşma sonucu elde edilmiştir. Bu uzlaşma çerçevesinde kodlamaların güvenilir olduğu ifade edilebilir.

Bulgular

70 ders izlencesinde ana kaynak olarak önerilen kitaplar analiz edildiğinde Türkçe ve İngilizce olarak 57 farklı bilimsel araştırma yöntem kitabının olduğu görülmüştür. Kategorik olarak ayrılmadan önce bir bütün olarak kitaplara bakıldığında en fazla Niyazi Karasar’ın *Bilimsel Araştırma Yöntemi* kitabının (n=15) önerildiği görülmüştür. Ardından Hasan Şimşek ve Ali Yıldırım’ın *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* kitabı (n=13) ve W. Lawrence Neuman’ın *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* kitabının (n=12) önerildiği tespit edilmiştir. Uİ programlarındaki bilimsel yöntem derslerinde %36 oranında en fazla *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* kategorisine yönelik kitap önerildiği görülmüştür. Bu kategoride W. Lawrence Neuman’ın kitabı en fazla önerilen kitaptır. *Genel Araştırma Yöntemleri* kategorisine %28 oranında bir yönelim vardır. Bu kategoride Niyazi Karasar’ın kitabı en fazla önerilen kitaptır. *Nitel Araştırma Yöntemleri* kategorisine %15 oranında bir eğilim vardır. Bu kategori içinde en fazla önerilen kitap Hasan Şimşek ve Ali Yıldırım’ın kitabıdır. *Nicel Araştırma Yöntemleri* kategorisine %7 oranında yoğunlaşma vardır. Bu kategoride daha çok John W. Creswell ile birlikte Elif Kuş’un kitabı önerilmiştir. Aynı zamanda Saim Kaptan ve Şeref Kalaycı’nın kitapları da nicel kategorisinde önerilen kitaplardır. *Karma Araştırma Yöntemleri* kategorisine yönelik %1 oranda bir yığılım söz konusudur ve Creswell’in kitabı önerilmiştir. *Siyaset Biliminde Araştırma Yöntemleri* kategorisine %12 oranında bir yoğunlaşma vardır. Bu kategoride daha çok Sandra Halperin ve Oliver Heath’ın kitabı önerilmiştir. *Uluslararası İlişkilerde Yöntem* kategorisine %1 oranında bir yoğunlaşma olduğu görülmüştür. Bu kategoride Audie Klot ve Deepa Prakash’nın kitabı önerilmiştir.

Öneriler

Küresel ölçekte bir literatür taraması yapıldığında hem bütüncül olarak hem de tekil olarak Uluslararası İlişkilerde yöntem konusuna uygun referans kitaplar mevcuttur. İlk olarak, bilim felsefesi bağlamında metodolojik ve araştırma yaklaşımlarını ele alan kitap Patrick Thaddeus Jackson’un *The Conduct of Inquiry in International Relations* başlıklı kitabıdır. Kitap bilim felsefesi yaklaşımlarından yola çıkarak metodolojik yaklaşımları Uİ bağlamında ele almaktadır. Bilim felsefesi ve meta-teori bağlamında metodolojiye değinen bir diğer önerilebilecek kitap ise Uİ’de metodolojik çeşitliliği tarihsel süreç içinde anlatan Fred Chernoff’un *Theory and Metatheory in International Relations* başlıklı kitabıdır. Chernoff kitabı boyunca özellikle pozitivist ve konstrüktivist metodolojinin Uİ’deki yerini detaylı anlatmaktadır.

Uİ’de yöntem konusuna bütüncül yaklaşan ilk kitap Cristopher Lamont’un *Research Methods in International Relations* başlıklı kitabıdır. Kitap metodolojik yaklaşımları tanımladıktan sonra nitel, nicel ve karma araştırma yaklaşımları, bu yaklaşımların desenlerini ve yöntemlerini uluslararası ilişkiler disiplini özelinde anlatmış ve özgün örneklerle çalışmasını zenginleştirmiştir. Uİ’de yöntem konusuna bütüncül olarak yaklaşan bir diğer kitap Luigi Curini ve Robert Franzese’nin editörlüğünde hazırlanan *The Sage Handbook of Research Methods in Political Science and International Relations* başlıklı kitabıdır. İki ciltten oluşan bu kitap çok geniş bir çerçeveden araştırma yöntemlerine yaklaşır. Kitap içinde nitel, nicel ve karma araştırma yaklaşımlarına ve yöntemlerine yer vermektedir. Özellikler uluslararası ilişkiler çalışmalarında kullanılan nicel yöntemler konusunda geniş bir anlatım sunmaktadır. Literatürde bir diğer kitap da R. Joseph Huddleston ve arkadaşlarının editörlüğünde yazılan *Handbook of Research Methods in International Relations* başlıklı

kitabıdır. Nitel, nicel ve karma araştırma yaklaşımları çerçevesinde araştırma yöntemleri ve araçları anlatılmaktadır. Özellikle uygulamalarla konu anlatımı detaylandırılmıştır.

Diğer kitap ise Guillaume Devin'in editörlüğünde hazırlanan *Resources and Applied Methods in International Relations* başlıklı kitabı daha çok nitel ve nicel araştırma teknikleri çerçevesinde içeriğe sahip bir kitaptır. Detlef F. Sprinz ve Yael Wolinsky-Nahmias editörlüğünde oluşturulan *Models, Numbers, and Cases: Methods for Studying International Relations* kitabı durum çalışması, nicel ve formel yöntemlere odaklanmaktadır. Ayrıca Audie Klotz ve Cecelia Lynch'in *Strategies for Research in Constructivist International Relations* başlıklı kitabı konstrüktivist metodolojiye, Milja Kurki'nin *Causation in International Relations: Reclaiming Causal Analysis* başlıklı kitabı nedensel analize ve Andrew Bennett ve Jeffrey T. Checkel editörlüğünde oluşturulan *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool* kitap uluslararası ilişkiler çalışmalarında süreç analizi yöntemine odaklanmaktadır. Ayrıca Lura Roselle ve arkadaşlarının editörlüğünde *Research and Writing in International Relations* başlıklı kitabı vardır. Kitap araştırma süreçlerini bütüncül bir şekilde almasa da temel seviyede araştırma sorusu, literatür taraması, analizin nasıl yapılacağını ele almaktadır. Araştırma sonrası araştırmanın nasıl yazılacağı da bu kitap detaylı anlatılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma Türkiye'de Uİ lisansüstü programlarında yer alan bilimsel araştırma yöntemleri derslerinde ana kaynak olarak önerilen kitapları araştırmıştır. Toplam 56 kitap tespit edilmiş ve 56 kitap içinde 1 kitabın Uİ özelinde yöntem kitabı olduğu görülmüştür. Ders izlencelerinden elde edilen bulgular göstermektedir ki Uİ programlarında verilen yöntem derslerinde Uİ disiplinine özel yöntem kitap önerisi çok düşük seviyededir. Önerilen en fazla kaynak genel araştırma yöntemleri kategorisi içinde Niyazi Karasar'ın kitabıdır. Fakat bu kitap uluslararası ilişkiler araştırmaları için değil genel yöntem dersi için giriş mahiyetindedir. Disipline özel dinamik bir öğrenme süreci için kitap önerileri geliştirilmelidir. Literatür taraması sonrası Türkçe telif eser olmaması da bir eksikliklerdir. Sonuç olarak bu araştırma aracılığıyla programlarda okutulması gereken kitapların neler olabileceği ortaya çıkarılmıştır. Metodolojinin daha iyi anlaşılıp aktarılması için ders izlencelerinde kaynakların çeşitlendirilmesi elzemdir. Gelecek çalışmalarda ders izlencelerinde önerilen makaleler üzerine analizler yapılabilir ve güncel makaleler ders izlencelerine konulmak üzere önerilebilir.

Özgün Değer

Uluslararası ilişkiler çalışmalarının yürütülmesini sağlayacak en önemli unsurlardan birisi yöntem bilgisidir. Uluslararası ilişkilere dair konularda araştırmacıların nasıl araştırma yapması gerektiğine yönelik bilgiler sunmak daha kaliteli yayınların yapılmasını sağlayacaktır. Bu çalışma bilimsel yöntem derslerinde okutulan kitapları ele almakta ve Uİ disiplini özelinde derslerde hangi kitapların önerilmesi gerektiğine yönelik tavsiyeler sunmaktadır. Bu haliyle çalışma uluslararası ilişkilerde yöntem literatüründe bir ilki temsil ettiğinden özgün olarak değerlendirilebilir. Uİ disiplinine özel yöntem kitapları önermek çalışmanın bir diğer amacıdır. Uİ disiplini özelinde bilimsel yöntem ders izlencelerini güncellemek isteyen ders yürütücüleri ve disiplin özelinde yöntem konusunda uzmanlaşmak isteyen araştırmacılar bu çalışmadan faydalanabilir. Bu çalışma çıktıları Türkiye'de Uİ disiplini ve yöntem öğretimini artırmayı ve derinleştirmeyi amaçlayan öğreticiler için faydalı olacaktır.

Araştırmacı Katkısı: Emrah Utku GÖKÇE (%100).

Sosyal Bilim Araştırmalarında VOSviewer ile Bibliyometrik Haritalama ve Örnek bir Uygulama ¹

Erdal ARSLAN ²

Başvuru Tarihi: 31.10.2022

Kabul Tarihi: 22.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, sosyal bilim alanındaki araştırmalara dayalı bir uygulama gerçekleştirerek VOSviewer bibliyometrik haritalama programının kullanımını incelemektir. Bu doğrultuda, VOSviewer bibliyometrik haritalama programı ele alınmış; bibliyografik eşleşme, ortak atıf, ortak yazarlık, kavram birlikteliği, atıf ağı gibi temel analiz teknikleri uygulanmış ve bunların analiz birimi olan belge, kaynak(lar), yazar(lar), kuruluş(lar), ülke, referanslar, anahtar kelimeler ve özet kısaca sunulmuştur. Yöntem ve uygulama aşamasında ise, mevcut araştırmanın sistematığıne uygun olarak bilimsel haritalama yaklaşımı kullanılmış ve Scopus veri tabanından ilgili 907 çalışma üzerinde analizler gerçekleştirilerek örnek uygulama yapılmıştır. Araştırma bulguları, VOSviewer bibliyometrik haritalama programının sosyal bilim araştırmalarındaki kullanımının geçen on yılda her geçen yıl artma eğiliminde olduğunu göstermiştir. Araştırmanın sonuçları, atıf ağı en yüksek araştırmanın Van Eck tarafından 2010 yılında gerçekleştirildiğini, alanda ülke iş birliğinin en fazla Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde; alanın öncü araştırmacılarının Waltman ve Van Eck; alana en fazla katkı sağlayan kaynakların Scientometrics ve Sustainability; alanda yapılan çalışmaları temsil eden temel kavramların ise Vosviewer, haritalama, atıf analizi, yazılım, araştırma trendi, bilim haritalama, Scopus ve Web of Science olduğunu göstermiştir. Araştırma sonuçlarından hareketle gelecek araştırmalar için dikkat çekici bir dizi öneri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Haritalama, Sosyal Bilimler, VOSviewer

Atıf: Arslan, E. (2022). Sosyal bilim araştırmalarında VOSviewer ile bibliyometrik haritalama ve örnek bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 33-56.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Bağımsız Araştırmacı, erdalarслан09@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5791-2073

Bibliometric Mapping in Social Sciences Research Using VOSviewer and an Implementation

Erdal ARSLAN ³

Submitted by: 31.10.2022

Accepted by: 22.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

The study aims to examine the use of VOSviewer bibliometric mapping program in social sciences research context through performing an implementation based on the research conducted in the domain. In line with this, VOSviewer bibliometric mapping program is discussed, principal analysis techniques i.e. bibliographic coupling, co-citation, co-authorship, co-occurrence, citation link and their analysis unit i.e. document, source(s), author(s) organization(s), country, references, keywords, abstract presented in brief. In the method and implementation phase of research, the bibliometric mapping approach were used in accordance with systematics of the current research, and 907 relevant studies were retrieved from Scopus database and analyzed within the scope of implementation of research. Findings indicate that the use of VOSviewer bibliometric mapping software in social sciences research has increased cumulatively over the past decade. The findings of the implementation suggest that country collaboration in the field is highest in the United Kingdom and United States; the research with highest citation network is the one carried out by Van Eck in 2010; the pioneering researchers of domain are Waltman and Van Eck; the sources that contribute most to the field are Scientometrics and Sustainability; and the primary themes representing the studies conducted in the field are Vosviewer, scientometrics, citation analysis, software, research trend, science mapping, Scopus, and Web of Science. The research results provided a series of significant recommendations for future research.

Keywords: Bibliometric Mapping, Social Sciences, VOSviewer

³ Independent Researcher, erdalarslan09@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5791-2073

Giriş

Akademik çalışmaların sayısı hemen her bilim dalında, her geçen yıl dikkat çekici bir biçimde artmakta; belirli bir alana yön veren araştırmacılar ve araştırma temaları gibi önemli noktaların belirlenmesi zorlaşmaktadır. Örneğin; 2021 yılında mühendislik, spor bilimleri, sağlık bilimleri, eğitim bilimleri, fen bilimleri, matematik, filoloji, güzel sanatlar, hukuk, ilahiyat, mimarlık, planlama ve tasarım, orman ve su ürünleri gibi çeşitli bilim alanlarında yaklaşık dört milyon makale, bildiri, inceleme ve kitap bölümü yayımlandığı (Elsevier, 2022) düşünüldüğünde bu zorluğun kapsamı anlaşılacaktır. Matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kullanılarak bilimsel bir alanın tarihsel gelişiminin yayınlar, atıflar, yazarlar, ülkeler, kaynaklar ve kurumlar üzerinden incelenmesine olanak sağlayan bibliyometri (Toker, 2021) her geçen yıl artan sayıdaki araştırmanın değerlendirilmesi konusunda araştırmacılara işlevsel bir yöntem sunmaktadır. Bununla birlikte çalışmaların sayısındaki artış düşünüldüğünde, belirli bir bilim alanındaki gelişimi değerlendirmek için bilgisayar temelli programlardan yararlanılması neredeyse bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır.

Bilimsel üretimin bibliyografik ölçütler ve atıf ağları üzerinden değerlendirmesi ve ölçümü, uzun yıllar önce Garfield, Small ve Kessler ve Pritchard gibi araştırmacıların analizlerini manuel olarak gerçekleştirdikleri öncü çalışmalarıyla literatüre kazandırılmıştır. Analizlerin istatistiksel ve matematiksel yöntemlerle gerçekleştirilmesi, daha büyük verilerin analiz edilmesi ve daha güvenilir, doğru sonuçlara ulaşılması bilgisayar temelli programların gelişimiyle başlamıştır. Bibliyometrik araştırmalarda önemli bir araç olan ve alanın bilimsel yapısının haritalandırılması amacıyla kullanılan bibliyometrik haritalama görece daha yenidir (Börner, Chen ve Boyack, 2003) ve özellikle geline noktada geliştirilen çeşitli yazılım ve programlarla belirli bir alanda yapılan çalışmaların daha bütüncül şekilde değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır.

Ağ verilerine dayalı haritalar oluşturmak, bu haritaları görselleştirmek ve keşfetmek amacıyla son yıllarda geliştirilen açık kaynak bir yazılım olan VOSviewer, söz edilen programlardan biridir (van Eck ve Waltman, 2022). Program, araştırmacılara belirli bir alanda gerçekleştirilen çalışmaların ağ, bibliyografik ve metin verilerine dayalı olarak yapılan ortak yazarlık, ortak atıf, bibliyografik eşleşme ve kavram birlikteliği analizleri çerçevesinde; yazar, kurum, ülke, doküman, anahtar kavram, özet, kaynaklar gibi analiz birimlerinde ölçüm ve analiz gerçekleştirerek literatürün haritalandırılmasına olanak tanımaktadır. İşlevsel olması, kullanıcı dostu arayüzü ve güvenilir çıktılar sağlaması nedeniyle uluslararası literatürde 2010 yılı itibarıyla artan bir biçimde tercih edilmesine karşın ulusal literatüre ve özellikle de sosyal bilim araştırmalarına bakıldığında araştırmacılar tarafından yeterince ilgi görmediği anlaşılmaktadır.

Yukarıda ifade edilenler ışığında bu çalışmada VOSviewer bibliyometrik haritalama programının sosyal bilim araştırmalarında kullanımı, programın kullanıldığı sosyal bilimler alan araştırmaları üzerinden gerçekleştirilen bir uygulama ile anlatılmaktadır. Araştırmanın teorik kısmında programın çeşitli işlevleri üzerinde durulmuş, uygulama aşamasında ise sözü edilen analiz türleri ve analiz birimleri, Scopus veri tabanından elde edilen verilerle analizlere tabi tutulmuş böylece gelecekte araştırmacılar için kılavuz niteliğinde bir çalışma ortaya koyulmuştur.

Literatür: VOSviewer İle Bibliyometrik Haritalama

Bilimsel yayınların başlıkları, anahtar kelimeleri, yazarları ve atıf yapılan referansları olmak üzere her türlü bibliyografik veriyi inceleyen bir teknik olan bibliyometri yazarların, ülkelerin, kurumların üretkenliğini ve uluslararası iş birliklerini değerlendirmektedir. Buna ek olarak araştırma alanının gelişim kalıplarını, öne çıkan konuları ve gelecek araştırmalarda üzerinde durulması gereken konuları belirlemektedir. Bibliyometri alanında önemli bir araştırma yaklaşımı olan bibliyometrik haritalama ise, belirli bir alanda geniş bir yelpazedeki bilimsel çalışmaların analiz edilmesini ve görselleştirilmesini içeren bir program veya yazılım temelli analiz tekniğidir. Program, bilimsel araştırma alanının kavramsal, sosyal veya entelektüel yapısını,

gelişim sürecini ve dinamiklerini görsel çıktılarla sunmayı amaçlamaktadır (Gupta, 2021). VOSviewer, literatürde yer alan çalışmaların ağ, bibliyografik ve metin verilerine dayalı haritalar oluşturulmasına, bunların görselleştirilmesine ve takip eden kısımlarda detayları sunulan çeşitli bağlamlarda keşfedilmesine olanak sağlayan ücretsiz, açık kaynaklı (www.neesjanvaneck.nl/vos/) bir bibliyometrik haritalama programıdır. Nees Jan van Eck ve Ludo Waltman tarafından geliştirilen program, bilimsel araştırmaların yazar, ülke, dergi, atıf, anahtar sözcükler, özet ile araştırmayı destekleyen kurum verilerinden yararlanarak mevcut veya araştırmacı tarafından oluşturulan veriler üzerinden haritalar oluşturmaktadır. Van Eck ve Waltman (2010, s. 536), bibliyometrik haritalama için kullanılan çok sayıda programın aksine VOSviewer'in bibliyometrik haritaların grafiksel gösterimine özel bir önem verdiğine dikkat çekerek, programın özellikle büyük verilerden oluşan bibliyometrik haritaları yorumlanması kolay bir biçimde görselleştirdiğini vurgulamaktadır.

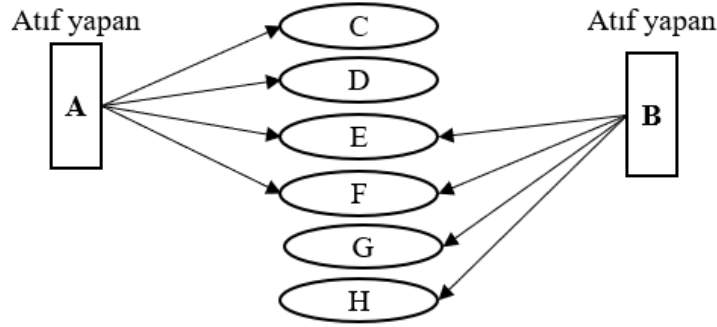
VOSviewer bilimsel yayınlar, bilimsel dergiler, araştırmacılar, araştırma kuruluşları, ülkeler, anahtar kelimeler ve/veya terimlerden meydana gelen ağlardaki öğelerden yararlanarak; ortak yazarlık (co-authorship), birlikte oluşma (co-occurrence), atıf (citation), bibliyografik eşleşme (bibliographic coupling) veya ortak atıf (co-citation) bağlantıları üzerinden ilişki ağlarını oluşturmaktadır. Bu bağlantılar aynı zamanda programın temel analizlerini oluşturmaktadır. Belirli bir alanın bibliyometrik haritasını oluşturabilmek için Dimension, Lens, Scopus, Web of Science gibi veri tabanlarından ve EndNote, RefWorks ve RIS gibi referans yöneticisi programlarından elde edilen bibliyografik verilerden yararlanılabilmektedir (Van Eck ve Waltman, 2022, s. 3). Program söz konusu verilerle bir haritanın ağ, katman ve yoğunluk olmak üzere üç farklı görselleştirmesini sunmaktadır.

İlgili literatüre bakıldığında VOSviewer programının geçtiğimiz on yılda sosyal, beşeri ve idari bilimlerden (Santos, Marques ve Ferreira, 2018), mühendislik (Bornmann ve Haunschild, 2016), spor bilimleri (Yamanaka, Campos, Roble ve Mazzei, 2021), sağlık bilimleri (Imani, Mirezati ve Saberi, 2019), eğitim bilimleri (Wang, Liu, Li ve Gao, 2017), fen bilimleri ve matematik (Tomaszewski, 2020), filoloji (Onyancha, 2018), güzel sanatlar (Ho ve Ho, 2015), hukuk (Gurpur, Kamthan ve Tiwari, 2021), ilahiyat (Rusydia, Rahardjo ve Soeparno, 2021), mimarlık, planlama ve tasarım (Zhao, Tang ve Zou, 2019), ziraat, orman ve su ürünleri (Trivedi, 2019) bilimlerinden çok sayıda araştırmada kullanıldığı görülmektedir. Araştırmalarda ele alınan konular değerlendirildiğinde ise ağırlıklı olarak araştırma alanında çalışılan konuların genel bir görünümünü sunmak, araştırma eğilimlerini tespit etmek, araştırmalarda vurgulanan kavramları ortaya koymak, alana katkı sağlayan öncü araştırmacılara ve ülke, kaynak ve kurum verimliliğinde öncü rol oynayan aktörlere dikkat çekmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda kullanılan analiz tekniklerinin bibliyografik eşleşme, ortak atıf, ortak yazarlık, atıf ağı, kavram birlikteliği; analiz birimlerinin ise yazar, doküman, kaynak, ülke, kurum, özet, anahtar sözcükler olduğu anlaşılmıştır (Bornmann ve Haunschild, 2016; Gurpur, vd., 2021; Ho ve Ho, 2015; Imani, vd., 2019; Onyancha, 2018; Rusydia, vd., 2021; Santos, vd., 2018; Tomaszewski, 2020; Trivedi, 2019; Wang, vd., 2017; Yamanaka, vd., 2021; Zhao, vd., 2019). VOSviewer programı ile yapılan çalışmaların her geçen yıl artması, programın kullanımına ilişkin kılavuz niteliğinde çalışmaların yapılmasını da gerekli kılmıştır. Buna göre uluslararası (McAllister, Lennertz ve Atencio Mojica, 2022; Orduña-Malea ve Costas, 2021; van Eck ve Waltman, 2022) ve ulusal alanyazında (Artsın, 2020) VOSviewer kullanımında araştırmacılar için kılavuz niteliğinde uygulamalı ve teknik çalışmaların varlığı dikkat çekmektedir. Yukarıda ifade edilenler ışığında, araştırmanın takip eden kısımlarında VOSviewer analiz programında yer alan analiz teknikleri ile her bir tekniğe ait analiz birimi anlatılmaktadır.

Bibliyografik Eşleşme

Bibliyografik eşleşme, Dr. Kessler tarafından bibliyografik yapının, türetildiği bilimsel metni karakterize eden sayısal veya biçimsel çeşitli özellikler içerip içermediği hipotezi üzerinden ampirik olarak kanıtlanarak geliştirilen bir kavramdır. Bu kavramla Kessler, bir dizi bilimsel çalışmanın ortak bir veya daha fazla referansa

sahip olmasının, bu çalışmaların birbirleriyle anlamlı bir ilişki içinde olduğunu gösterdiğini öne sürmektedir. Diğer bir anlatımla Kessler, bilimsel araştırmaların bibliyografyasının, yazarının faaliyet gösterdiği akademik çevreyi göstermesinin bir yolu olduğunu, iki makalenin benzer bibliyografyalar içermesinin aralarında gizil bir ilişki olduğuna işaret ettiğini ifade etmektedir (Kessler, 1963). Aşağıda bibliyografik eşleşmenin daha somut bir biçimde anlaşılabilmesine katkı sağlayacak bir şekil sunulmuştur.

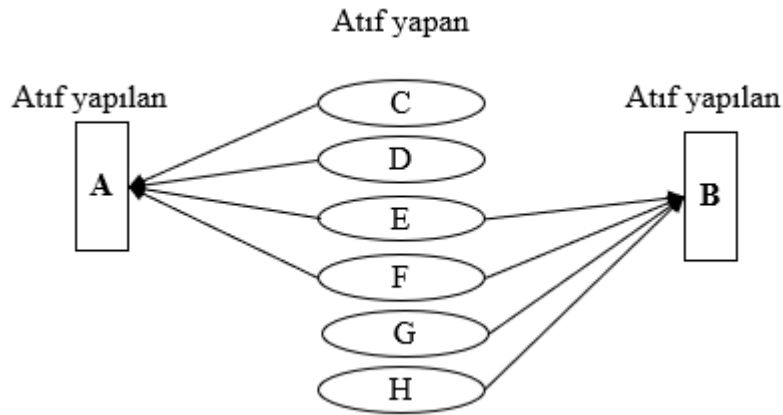
Şekil 1. Bibliyografik Eşleşme Gösterimi

İki farklı bilimsel çalışmanın (A ve B) birlikte, aynı çalışmaya (E ve/veya F) atıf yaptığı durumda eşleşmenin ortaya çıkması, A ve B arasında bir bibliyografik eşleşmenin, diğer bir anlatımla bu iki çalışma arasında örtük bir ilişkinin olduğunun göstergesidir. Eşleşmenin gücü, çalışmalar arasındaki ilişkinin gücünü yansıtmaktadır (Egghe ve Rousseau, 2002). Bu haritalama, belirli bir alanda yapılan bilimsel araştırmaların çeşitli değişkenler açısından bir ön tespitini yapmak (Biggi ve Giuliani, 2021), entelektüel yapısını ortaya koymak (Kumar, Spais, Kumar ve Sureka, 2020) ve ilişkililiği değerlendirmek (Phan Tan, 2022) amacıyla çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir analizdir. Zaman zaman eleştirilmesine rağmen, sık tercih edilmesinin temel nedenleri arasında küçük eşleşmeleri haritalandırmaya olanak tanıyan duyarlılıkta olması gösterilebilir. Araştırmalarda güvenilir ve doğru sonuçlar elde edebilmek için diğer analiz teknikleriyle kullanılabilmesi ifade edilebilir. Nitekim bakıldığında VOSviewer ile haritalamanın yapıldığı diğer araştırmalarda benzer bir yaklaşımın hâkim olduğu görülebilmektedir. VOSviewer bu analiz türünde haritalamayı; dokümanlar, kaynaklar, yazarlar, kurumlar ve ülkeler analiz birimleri çerçevesinde gerçekleştirmektedir.

Ortak Atıf

Ortak atıf analizi, bilimsel araştırmaların benzerliğinin ortaya koyulmasının daha iyi bir tekniği olduğu öne sürülerek Henry Small tarafından 1973 yılında geliştirilmiştir. Small'un (1973, s. 265) bibliyografik eşleşmenin yeni bir türü olarak sunduğu ortak atıf, iki belgenin birlikte atıf alma sıklığı olarak tanımlanırken; sıklığın ise bilimsel atıf indeksinde yer alan, atıfta bulunulan iki çalışmanın listelerinin karşılaştırılması ve bunların sayılmasıyla belirlenebileceği ifade edilmektedir (Şekil 2). Yazar gerçekleştirdiği uygulamalı araştırmasında ortak atıf örüntülerinin bibliyografik eşleşme örüntülerinden önemli ölçüde farklı olduğunu, buna rağmen doğrudan atıf örüntüleriyle büyük oranda paralellik gösterdiğini ortaya koymuştur.

Aynı çalışma tarafından alıntılanan iki çalışma arasındaki bağlantıyı ifade eden ortak atıf analizi (van Eck ve Waltman, 2022, s. 27), belirli bir alanda gerçekleştirilen bilimsel araştırmalarda merkezi öneme sahip çalışmaların belirlenmesi için kullanılan en etkili ve yaygın araçlardan biri olarak görülmektedir (Zitt ve Bassecouard, 1994). Analiz tekniğinin bir araştırma alanının entelektüel yapısını anlamak için kullanılacak geçerlilikte bir araç olduğu çeşitli araştırmalarda kanıtlanmıştır (Khandelwal, Kumar ve Sureka, 2022; Pandey ve Bajpai, 2022).

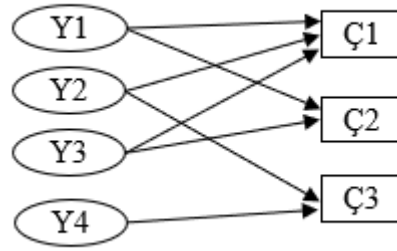
Şekil 2. Ortak Atıf Ağı Gösterimi

Şekil 2’de somutlaştırılmaya çalışıldığı üzere A ve B çalışmaları E ve F çalışmaları tarafından alıntılandığından, A ve B’nin ortak atıf ağının oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle E ve F tarafından alıntılandığından A ve B birbirleriyle ilişkilidir. A ve B çalışmalarının birlikte farklı çalışmalar tarafından alıntılanma sayısının artması, aralarındaki ilişkinin gücünün artması anlamına gelmektedir. Bu durum ortak atıf analizinin şu varsayımlarına dayandırılmaktadır (Di Guardo ve Harrigan, 2012, s. 791; Verbeek, Debackere, Luwel ve Zimmermann, 2002, s. 188–189): (a) Atıflar çalışmalardan yararlandığı anlamına gelir, (b) Atıf ve çalışmalardan yararlanması fayda veya etki derecesine dayanır, (c) Ortak atıf içerik, fayda veya etki benzerliğini yansıtır, (d) Bütün atıflar eş değerdedir.

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere bu analiz türü bibliyografik eşleşmeyle benzerlik göstermektedir. Buna rağmen ortak atıf analizinden yararlanılabilmesi için güçlü sinyaller yani atıf sayısı gerekmektedir (Glänzel ve Czerwon, 1996). Buna ek olarak ortak atıf analizi zamanla değişkenlik gösterebilirken; bibliyometrik eşleşme, eşleşen çalışmalarda yer alan referanslara bağlı olduğundan sabit ve kalıcı bir ilişki yapısına sahiptir (Jarneving, 2005, s. 248). VOSviewer analiz programında bu analiz türündeki haritalama, atıfta bulunan referanslar, kaynaklar ve yazarlar çerçevesinde gerçekleştirilebilmektedir.

Ortak Yazarlık

Sosyal bilimler alanında özellikle son birkaç on yıldır sık kullanılmaya başlanan ortak yazarlık (Henriksen, 2016), bir alanın bilimsel iş birliği yapısının en somut ve kapsamlı belgelenmiş biçimlerinden biridir. Ayrıca ilgili alan araştırmacılarının statüsünü belirlemek amacıyla da kullanılmaktadır (Liu, Bollen, Nelson ve Van de Sompel, 2005). Bilimsel iş birliği ağlarının neredeyse her yönü, ortak yazarlık ağlarıyla analiz edilerek güvenilir bir şekilde izlenebilmektedir (Glänzel ve Schubert, 2005). Bu analiz türü bilimsel araştırmalardaki işbirliklerinin yalnızca kısmî bir görünümünü sunmasına rağmen araştırmacılar tarafından en etkili tekniklerden biri olarak görülmektedir (Corley ve Sabharwal, 2010, s. 627). Şekil 3’te Van Eck ve Waltman’dan (2022, s. 34) uyarlanan, dört yazar (Y) ve üç çalışma (Ç) arasındaki yazarlık bağlantılarının gösterimine yer verilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere birinci çalışmada (Ç1) ortak üç yazarın (Y1, Y2, Y3); ikincisinde (Ç2) ortak iki yazarın (Y1, Y3); üçüncüsünde (Ç3) ise ortak iki (Y2, Y4) yazarın bulunduğu bir ağ yapısı yer almaktadır. Verilen örüntüde Ç1 ve Ç2’de katkıları bulunan araştırmacılar (Y1 ve Y3) ağı gücü en yüksek araştırmacılarıdır.

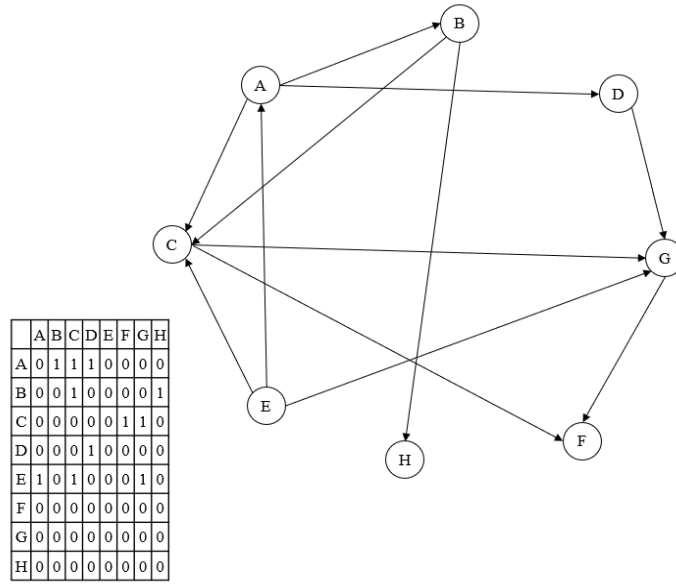

Şekil 3. Ortak Yazar Ağı

Ortak yazarlık ağları benzer alt topluluklardan oluşur ve araştırmacılar bu izole alt grupları birbirine bağlayarak görünürlük kazanabilmektedir. Günümüzde araştırmacıların disiplin ve coğrafi sınırları aşan bilimsel iletişim ve iş birliği ilişkilerine girmeleri bilimsel topluluğun uyumunu ve kimliğini etkilemenin bir yolu olan ortak yazarlığın önemini arttırmaktadır (Leifeld ve Ingold, 2016). VOSviewer analiz programı, bu analiz türünde yazar iş birliğinin yanı sıra ülke ve kurum iş birliği analiz birimleri kapsamında da analizler gerçekleştirebilmeye olanak tanımaktadır.

Atıf Ağı

Belirli bir alandaki literatürün gelişimini, atıf verilerinin haritalandırılması tekniğiyle ele alan ilk çalışmalardan biri Garfield'in gerçekleştirdiği araştırmaya dayandırılmaktadır (Small, 1999, s. 800). Burada belirli bir dönemde fikirlerin gelişimini izlemek için çalışmaların zaman içinde ileriye ve geriye doğru ilişkilendirilmesini gösteren atıf modellerinin bir diyagramı kullanılmıştır. Kilometre taşı niteliğindeki bu çalışmada (Garfield, Sher ve Torpie, 1964), genetik kodun keşfine ilişkin tarihsel açıklama atıf ağı ile ilişkilendirilmiştir. Geleneksel noktada atıf verileri sosyometri, sosyal ağ, bibliyometrik haritalama, bibliyometri biçiminde adlandırılarak kullanılmaya devam etmektedir. Atıf analizi; yayınları sınıflandırmak (Marx ve Bornmann, 2016, s. 1406), ağdaki bilgi yayılımını temsil etmek (Brahim, Le Grand ve Latapy, 2012, s. 2), yayının önemini ölçmek ve araştırma topluluklarını tanımlamak (Totti, Mitra, Ouzzani ve Zaki, 2016, s. 402) gibi çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Araştırmalarda birbirleriyle sıklıkla karıştırılan atıf analizini ortak atıf analizinden ayıran bağlam, atıf analizlerinin bilimsel etkinin bir ölçüsü olarak kabul edilmesi; ortak atıf analizinin ise alandaki etkili yazarları, yayınları ve kaynakları belirlemek için kullanılmasıdır (Allam, Sharifi, Giurco ve Sharpe, 2021, s. 7). VOSviewer ile atıf analizi, analiz birimi olarak doküman, kaynak, yazar, kurum ve ülke çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bir ögenin diğerine atıfta bulunduğu iki öge arasındaki ağı gösteren atıf bağlantısı, VOSviewer tarafından yönlendirilmemiş olarak değerlendirildiğinden A ögesinden B ögesine (Şekil 4) yapılan bir atıf ile tersi yöndeki bir atıf arasında ayırım yapılmamaktadır (van Eck ve Waltman, 2022, s. 27).

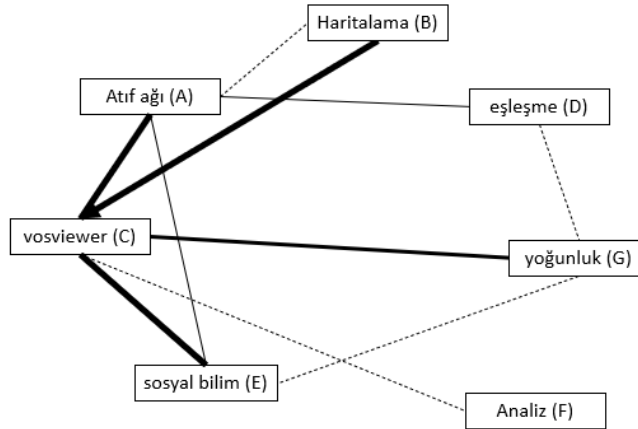
Şekil 4. Atıf Ağı

Yukarıda verilen şekilde her bir harfin bir çalışmayı, okların ise bir çalışmadan diğerine yapılan doğrudan atıfları temsil ettiği basit bir atıf ağı örüntüsü yer almaktadır. Buna göre atıf ağı bağlantısı en fazla olan çalışmaların C ve G olduğu görülmektedir. Buradan hareketle sözü edilen çalışmaların ilgili alana en fazla etkiyi yaptığı öne sürülebilir.

Kavram Birlikteliği

Kavram birlikteliği, bilimsel bir alandaki başlıca araştırma odaklarının (Hu ve Zhang, 2015) ilgili alandaki araştırmalardan yola çıkarak geniş bir görünümünü sunmaya olanak tanıyan önemli bir bilimsel üretim değerlendirme ve ölçme aracıdır. Anahtar sözcükler, başlık ve özet içerisinde yer alan kavramlar üzerinden gerçekleştirilen birliktelik analizinin uygulanabilir düzeyde basit olması ve anlamlı sonuçlar vermesi, araştırma temalarının ve gelişmekte olan alanların değerlendirilmesinde kullanılmasını teşvik etmektedir (Kevork ve Vrechopoulos, 2009; Khandelwal, vd., 2022; Rejeb, Rejeb, Simske, Treiblmaier ve Zailani, 2022).

Kavram birlikteliği ağı analizi, yukarıda sıralanan diğer analiz tekniklerine benzer bir yaklaşımla literatürde yer alan araştırmaların tamamından yola çıkarak, bu araştırmaları alandaki farklı araştırma odaklarını temsil eden çeşitli kümelerle ayırmaktadır (Lis, 2018). Bu analiz türünde araştırma kapsamına alınan çalışmanın başlığında, özetinde ve anahtar sözcüklerinde kullanılan kavramlar, incelenen araştırmaların merkezi öneme sahip kavramları olarak nitelendirilmesi esas temel alınmaktadır. Belirtilen bağlamlardaki kavramların birlikte görülme sıklığı ile bağlantı gücü arasında lineer bir ilişki söz konusudur. Örneğin, iki veya daha fazla kavramın farklı çalışmalarda birlikte bulunması güçlü kavram birlikteliği ilişkisine işaret etmektedir. Analizin amacı, bilimsel alanın genel yapısını tanımlamak için araştırmacılara, çalışmaların içeriği hakkında fikir edinmelerine yardımcı olmaktır (Rejeb, vd., 2022, s. 4). VOSviewer programında kavram birlikteliği analiz tekniği, araştırmacılara anahtar sözcükler, başlık ve özet analiz birimleri üzerinden bilim alanının haritalanmasını sunmaya olanak tanımaktadır.

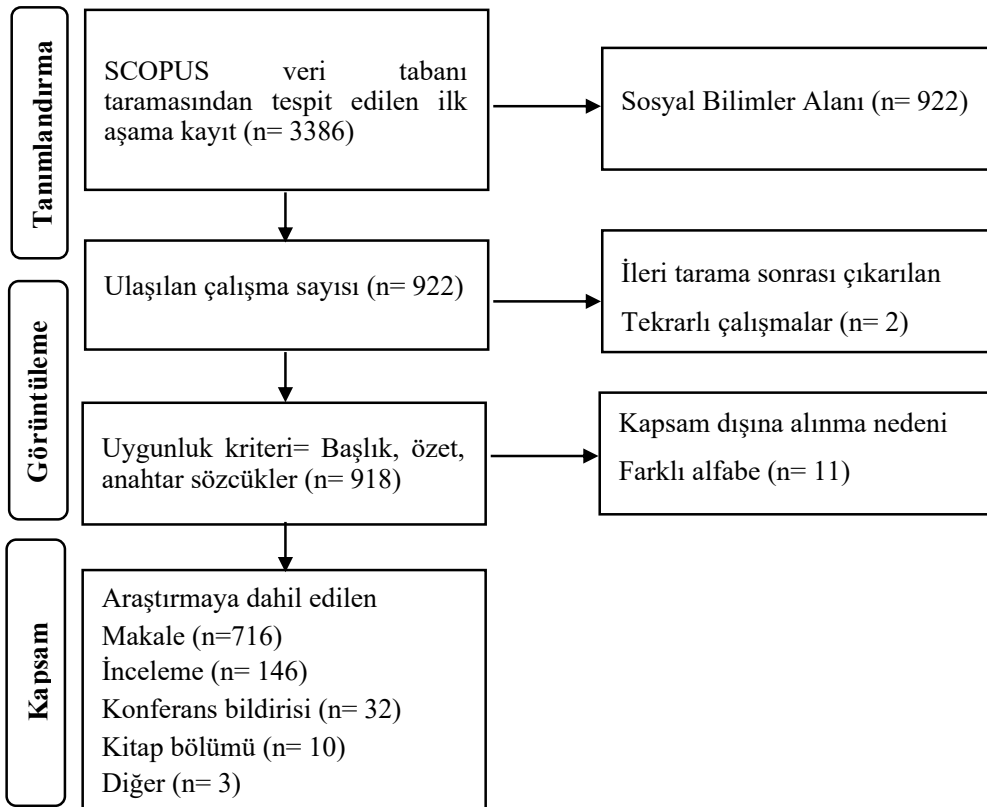
Şekil 5. Kavram Birlikteliği

Yukarıda yapılan açıklamaları somutlaştırmak amacıyla hazırlanan kavram birlikteliği X alanındaki çalışmaların anahtar sözcüklerinde birlikte sık rastlanan kavramların temsili görünümü Şekil 5'te verilmiştir. Kavramlar arasında yer alan çizgiler ağ bağlantılarını, kalınlık düzeyleri ise ilişkinin gücü hakkında ipucu vermektedir. Buna göre vosviewer, atıf ağı, sosyal bilim, haritalama ve yoğunluk kavramlarının X alanının öncü kavramları olduğu öne sürülebilir.

Yöntem ve Uygulama

VOSviewer programı kullanımını sosyal bilim araştırmaları ekseninde açıklamaya çalışan bu çalışmada bibliyometrik haritalama yaklaşımından yararlanılmıştır. Bibliyometrik haritalama araştırmacıların yazarlar, konular, kurumlar, atıflar, ortak atıflar ve diğer rafine edici bilgiler üzerinden belirli alanda gerçekleştirilen çalışmaları analiz etmesine olanak tanımaktadır (Abdullah, 2021). Uygulamalı matematik, bilgi bilimi ve bilgisayar biliminin disiplinler arası alanlarını içeren bibliyometrik haritalama, bilimetri ve bilgi metrolojisinin yeni bir gelişimidir. Yaklaşım, ağ yapılarının uzamsal bir temsiliyi sağlamaktadır (Cheng, vd., 2021, s. 2).

Sosyal bilim araştırmalarında VOSviewer ile bibliyometrik haritalamanın uygulamalı bir yaklaşımla ele alındığı bu çalışmada veriler Scopus veri tabanından alınmıştır. Scopus, 1970 yılından günümüze 1.8 milyardan fazla alıntılanan referans; 87 milyondan fazla arşiv kaydı; 17.6 milyon yazar profili; 94.8 bin kurumsal üyelik ve son olarak yedi binden fazla yayıncı kuruluş ile kaynaktan bağımsız bir özet ve atıf veri tabanıdır (Elsevier, 2022). Verilerin çekilmesi, işlenmesi, analize uygun hâle getirilmesi süreci, takip eden kısımda verilen diyagramda sunulmaktadır.

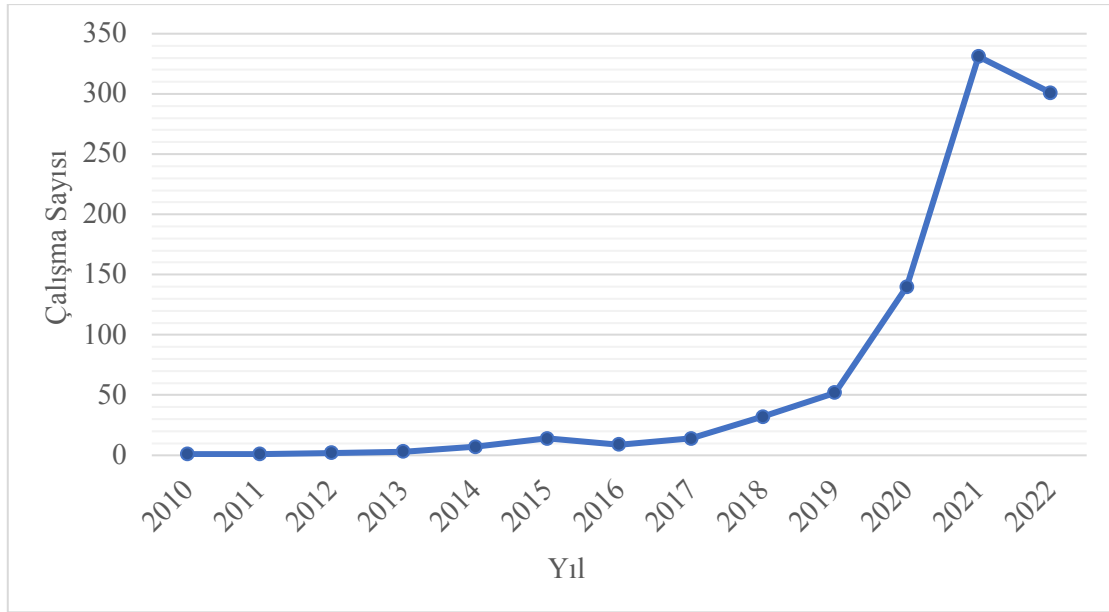
Şekil 6. Kaynak Seçimi Akış Diyagramı

Akış diyagramında detayları verilen çalışmalar veri tabanının başlık, özet ve anahtar sözcükleri içinde “VOSviewer” ifadesi taranarak ulaşılan çalışmalara bilim alanı (sosyal bilimler) ve dil sınırlaması getirilerek elde edilmiştir. Ulaşılan çalışmalar ileri bir tarama ile tekrarlı ve araştırmanın kapsamı dışındaki çalışmalardan arındırıldıktan sonra makale ve inceleme başta olmak üzere bildiri, kitap bölümü ve diğer türlerden oluşan toplam 907 çalışmaya ulaşılmış ve CSV uzantılı dosya biçiminde indirilerek kaydedilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda VOSviewer programından yararlanan sosyal bilim araştırmalarının genel görünümü uygulama çerçevesinde bibliyografik eşleşme, ortak atıf, ortak yazarlık, kavram birlikteliği, atıf ağı analiz teknikleriyle haritalandırması gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Yayınların Trend Analizi

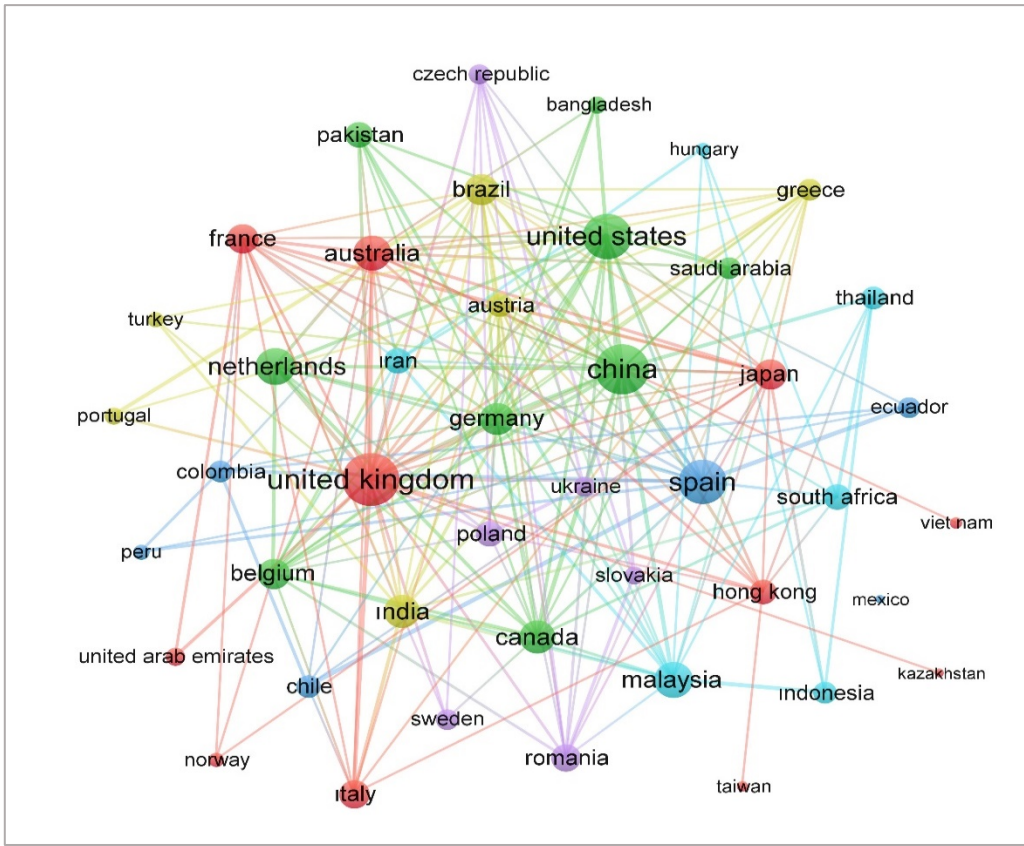
Sosyal bilimler alanında VOSviewer bibliyometrik haritalama programının kullanıldığı çalışmaların yıllar içerisinde izlediği trend gösterimine sayı ve yıl açısından aşağıdaki şekilde yer verilmiştir (Şekil 7). Buna göre sosyal bilimler alanında VOSviewer kullanılarak gerçekleştirilen ilk araştırmanın 2010 yılına dayandığı görülmekte, 2015 yılına kadar yayımlanan çalışma sayısının tek haneli sayıları aşmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın 2016 ve takip eden yıllarda özellikle 2020 yılı ile 20 Ekim 2022 yılını kapsayan yaklaşık üç yıllık zaman içerisinde sosyal bilim araştırmalarında belirli bir alanın literatür ölçümünü ve analizini gerçekleştirmek amacıyla VOSviewer kullanımında dikkat çekici bir ivmeye ulaşıldığı (n= 772; %85) görülmektedir. Programın ilk beş yılda araştırmalarda düşük sayıdaki kullanımı, ilk kez 2009 yılında bilgisayar temelli bir bibliyometrik haritalama programı olarak Van Eck ve Waltman (2010), tarafından tanıtılmış olması; radikal artışın ise kullanıcı dostu ara yüzü ve sağladığı güvenilir çıktılar olarak gösterilebilir.

Şekil 7. Sosyal bilim araştırmalarında VOSviewer kullanımı trendi

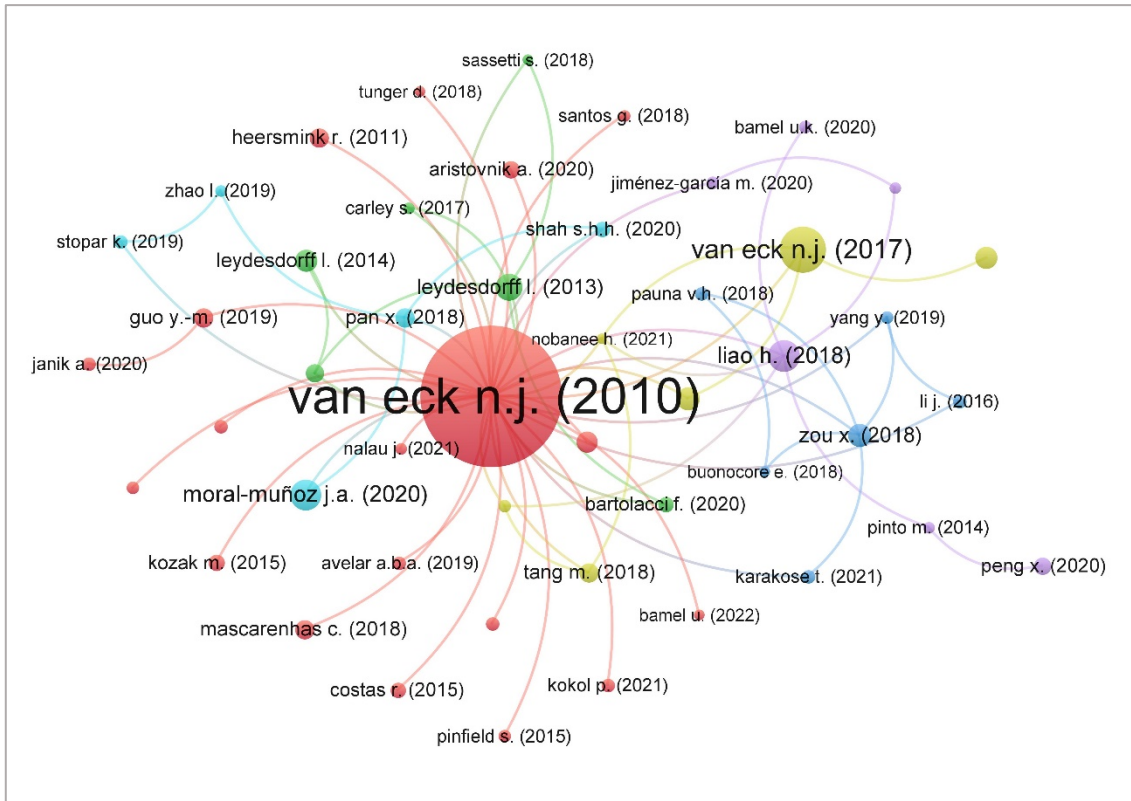
Bibliyometrik Haritalamaya İlişkin Analizler

Araştırmanın uygulama kısmında, ilgili alanda sıklıkla kullanılan her bir analiz tekniği ve analiz birimleriyle ilgili birer örnek yapılmış ve yorumlanmıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen örneklerden ilki aşağıdaki şekilde yer alan, *ülke* analiz biriminde *ortak yazarlık* analizidir. Bu sonuç VOSviewer programının sosyal bilimler alanında kullanıldığı ortak yazarlı çalışmalarda iş birliğinin en fazla yapıldığı ülkenin İngiltere olduğunu, bunu sırasıyla Çin, Amerika Birleşik Devletleri, İspanya ve Malezya'nın takip ettiğini göstermektedir (Şekil 8). Makine öğrenmesinin incelendiği bir araştırmada da Oyewola ve Dada'nın (2022), alanda yapılan çalışmaları benzer bir yaklaşımla ülke analiz biriminde ortak yazarlık analizine tabi tuttuğu, sonuçları buna göre raporlaştırdığı görülmüştür.

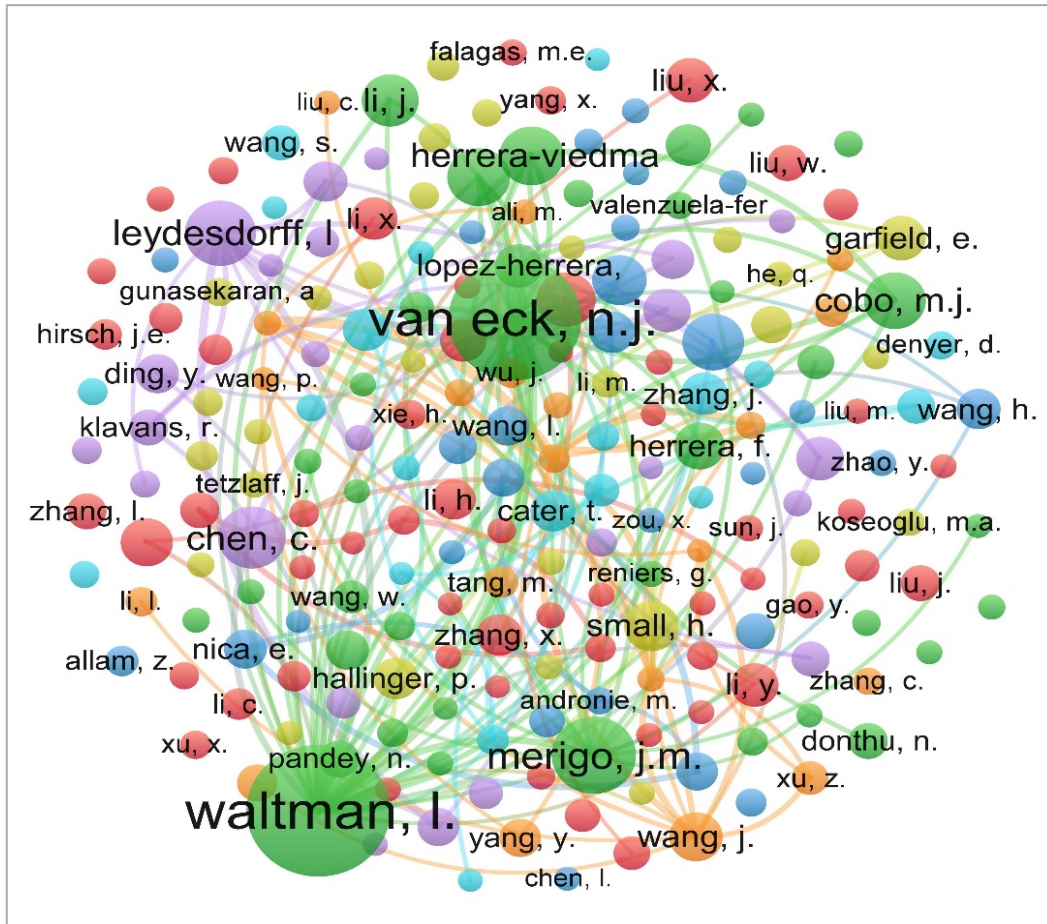
Şekil 8. Ülke Ortak Yazarlık Haritası

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen bir diğer analiz, analiz birimi *doküman* olan *atıf* ağı haritasıdır. Analiz, 907 doküman içerisinde atıf sayısı en az 30 olan çalışmaların kapsama alınmasıyla uygulanmış, koşulu sağlayan 56 çalışma seçilerek birbirleriyle bağlantılı 48 ögeyi içeren bir kümeye ulaşılmıştır. Yoğun verinin olduğu bu tür araştırmalarda daha rafine çıktılar elde edilmesi amacıyla bir alt sınırın belirlenmesi yaygın olarak başvurulan bir uygulamadır. Atıf ağı haritası sunulan dokümanlara ait şekil aşağıda sunulmuştur (Şekil 9). Buna göre atıf ağı bağlantısı en yüksek olan araştırma Van Eck (2010; 2017), Liao (2017), Moral-Muñoz (2020) ve Leydesdorff (2013) şeklinde sıralanabilir. Atıf ağı haritasının belirli bir alanda veya konuda belirli bir dönemde gelişen bir fikrin yayılmasında öncü araştırmanın tespit edilmesinde kullanılan bir teknik olduğu düşünüldüğünde, sosyal bilim araştırmalarında VOSviewer konusunun gelişimine en fazla katkıyı sunan araştırmalardan ilk ikisinin programın fikir babası ve geliştiricisi Van Eck tarafından yapılan çalışmalar olması şaşırtıcı değildir. Yönetim, işletme ve ekonomi alanlarında gerçekleştirdiği araştırmada Ding ve Yang'ın (2022), alanda atıfta bulunulan kaynakların yapısını anlamak için alıntılanan *kaynak* analiz biriminde ortak *atıf* analizini kullandığı görülmüştür. Araştırmacılar, mevcut araştırma kapsamında elde edilen bulgulara benzer biçimde en sık alıntılanan yazarların alana kazandırdıkları modellerle dikkat çektiklerini vurgulamıştır.

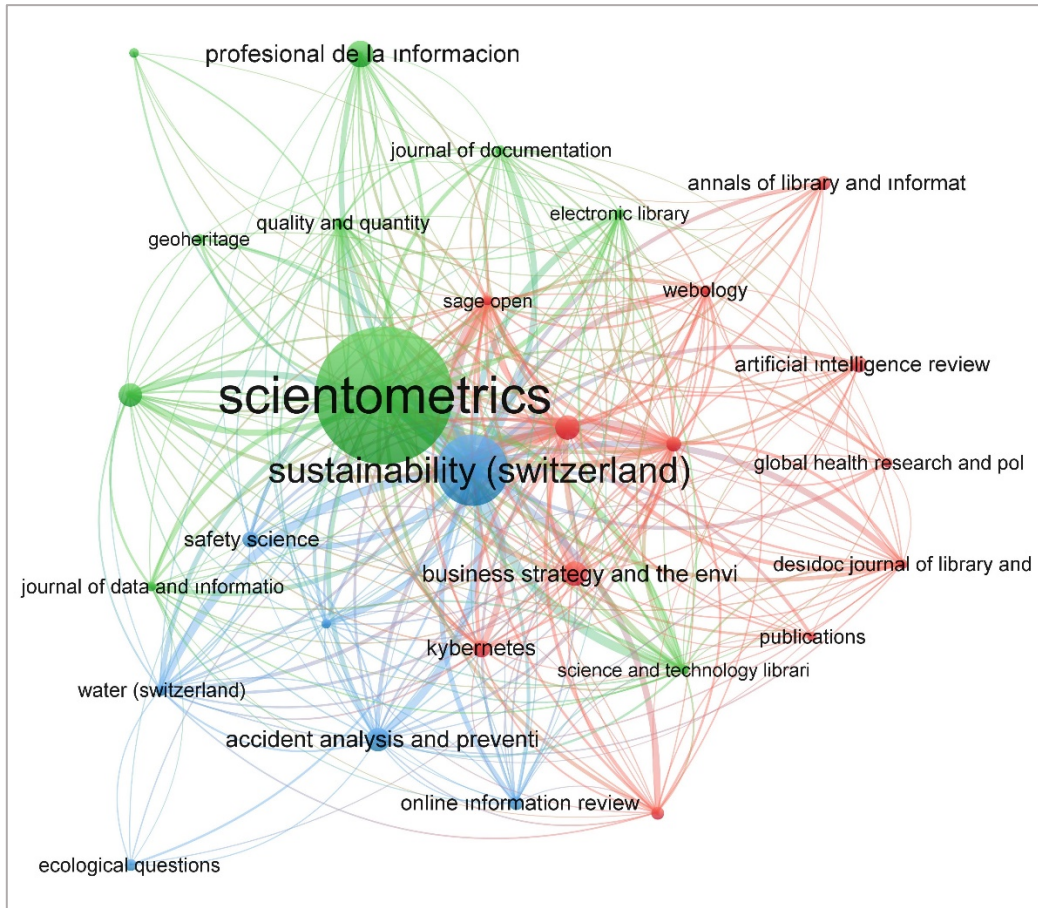
Şekil 9. Doküman Atıf Ağı Haritası

Alanda merkezi öneme sahip kaynak, referans veya yazarların belirlenmesi amacıyla kullanılan *ortak atıf analizinde* bu araştırma kapsamındaki uygulama için analiz birimi yazar olarak seçilmiş, bir yazarın aldığı minimum atıf sayısı için eşik sınır 30 olarak belirlenmiş, koşulu sağlayan 213 araştırmacıdan yedi küme, 18.153 bağlantı ile 216.108 toplam bağlantı gücü saptanmıştır. Şekil 10'da görüldüğü üzere alana en fazla katkı sağlayan ilk beş araştırmacının sırasıyla Van Eck N. J., Waltman L., Merigó, J.M., Leydesdorff, L. ve Chen, C. olduğu belirlenmiştir. Sosyal bilim araştırmalarında VOSviewer programının kullanılmasında Waltman ve Van Eck'in öncü araştırmacılar olarak farklı araştırmacılar tarafından sıklıkla alıntılanması beklendik bir durumdur. Burada dikkat çekilmesi gereken konu literatür kısmında açıklık getirildiği üzere atıf ağı ile ortak atıf ağları arasındaki benzerlik durumunun burada gerçekleştirilen doküman atıf ağı ile yazar ortak ağı haritaları arasında meydana gelen nispi benzerliktir. VOSviewer programı ile bir disiplinin bibliyometrik haritasını çıkarmak amacıyla yapılan kılavuz niteliğindeki bir araştırmada (McAllister, Lennertz, ve Atencio Mojica, 2022), çeşitli mühendislik bölümleri ve araştırma merkezlerinden temsil edilen yazarlar içerisindeki en verimli yazarın belirlenmesi amacıyla benzer bir analiz ile uygulamanın gerçekleştirildiği görülmüştür.

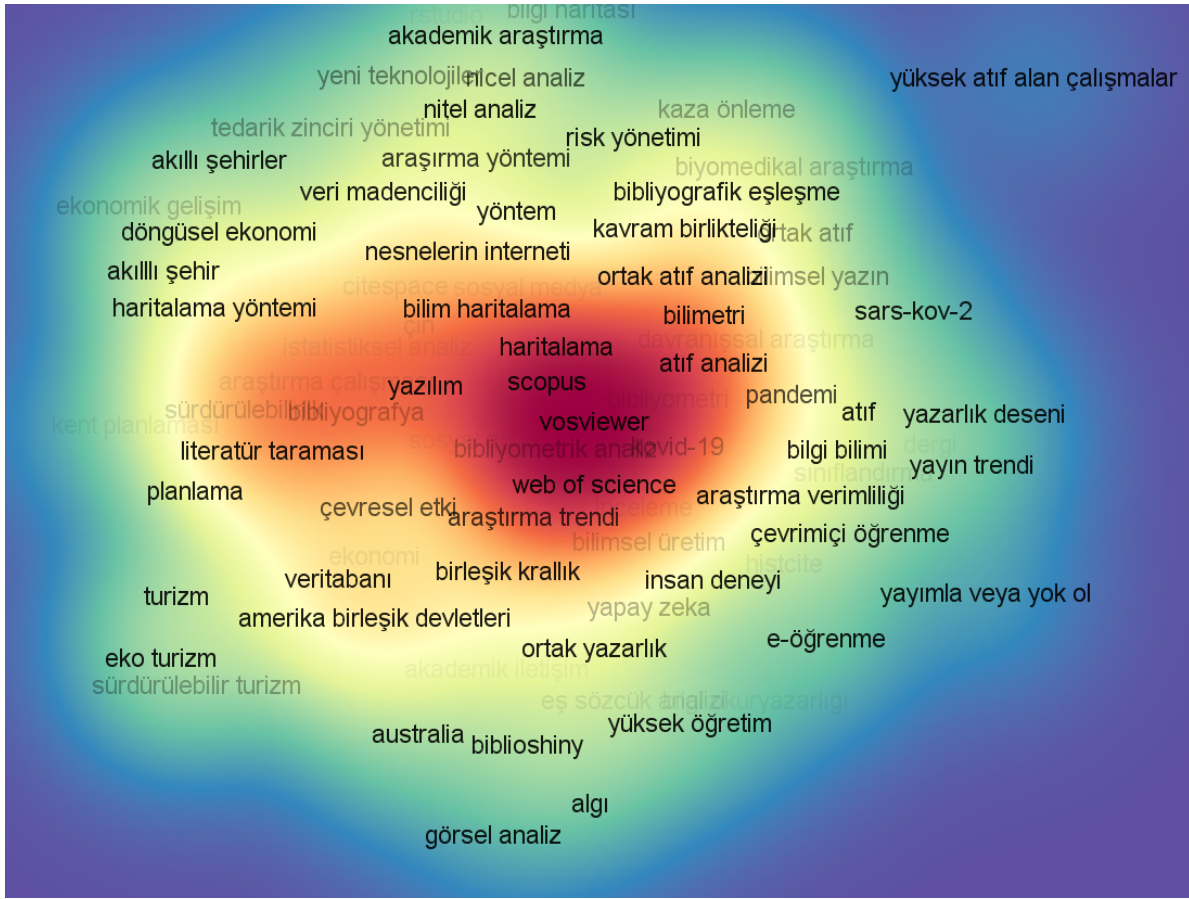
Şekil 10. Yazar Ortak Atıf Haritası

Alanda gerçekleştirilen araştırmalarda toplam 350 farklı kaynaktan (yayıncı kuruluş) yayın yapıldığı belirlenmiştir. Buna göre bir kaynağın yayımladığı çalışma sayısının alt sınırı iki, atıf sayısı ise 30 olarak belirlenmiş; sonuçta bu koşulları sağlayan toplam 29 kaynağa ulaşılmıştır. Buna göre mevcut araştırmanın uygulama konusuyla ilgili yayınlarda, belirli bir odak dergiyle en güçlü şekilde ilişkisi bulunan dergilerin haritasına ulaşılmıştır (Şekil 11). Sonuçlar 30 kaynak, üç küme, 387 bağlantı ve 20.843 toplam bağlantı gücü ile sosyal bilimlerde VOSviewer programının kullanıldığı çalışmaların kaynak ağı haritasını göstermiştir. Buna göre bibliyografik eşleşme ağı gücü en yüksek kaynaklar arasında başta Scientometrics ve Sustainability olmak üzere sırasıyla Journal of Informetrics, Business Strategy and the Environment ve Accident Analysis and Prevention yer almıştır. Bibliyometrik araştırma yaklaşımı ile VOSviewer programı kullanılarak makine öğrenmesi alanındaki çalışmaların kaynak bağlantı yapılarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmada (Oyewola ve Dada, 2022), benzer bir analiz uygulandığı, araştırma bulgularının ve raporlarının yine benzer biçimde görselleştirilerek raporlaştırıldığı görülmüştür.

Şekil 11. Kaynak Bibliyografik Eşleşme Haritası

Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan uygulama çerçevesinde gerçekleştirilen son haritalama, kavram birlikteliği üzerinedir. Araştırma kapsamına alınan çalışmaların *kavram birlikteliği*, anahtar sözcük analiz biriminde gerçekleştirilmiş, sonuçlar takip eden kısımdaki gibi haritalandırılmıştır (Şekil 12). Anahtar sözcüklerin birlikte görülme sıklıkları belirli bir alanda gerçekleştirilen çalışmaların anahtar sözcüklerinin ilgili alan içeriğini temsil edebileceği varsayımına dayandırıldığından spesifik bir alana odaklanan temaları bir dereceye kadar yansıtabilmektedir. Araştırmalarda toplam 3464 anahtar sözcük bulunduğundan daha anlamlı sonuçlar elde edebilmek amacıyla bir kısıtlamaya gidilmiş, bu bağlamda en az beş defa birlikte görülme koşulu seçilmiştir. Bu koşulu sağlayan toplam 147 terim içerisinde en sık görülen kavramlar aşağıda verilen yoğunluk haritasında yer almaktadır. Araştırmalarda kullanılan anahtar sözcük birlikteliği sıklığı en yoğun olan kavramların merkezden dışa doğru verildiği yoğunluk haritası incelendiğinde araştırmacıların Scopus ve Web of Science veri tabanlarından; bibliyografik haritalama aracı bağlamında sırasıyla Vosviewer, Gephi ve Biblioshiny programlarından; analizler açısından en sık kullanılan kavramlara bakıldığında haritalama, atıf analizi, ortak yazarlık, ortak atıf analizi, yazarlık deseni, yayın trendi, bibliyografik eşleşme gibi bibliyometrik araştırmalar çerçevesinde yararlanılan terimlerden; son yıllarda büyük veri bağlamında veri ve metin madenciliği, nesnelerin interneti ve yapay zeka; son olarak araştırma yöntemi, nitel ve nicel analiz, e-öğrenme, sürdürülebilir turizm, eko turizm, çevrimiçi öğrenme, planlama gibi kavramları daha sık kullandıkları belirlenmiştir. Anahtar sözcükler üzerinde kavram birlikteliği analizi gerçekleştirerek gündemdeki popüler konuları ve gelecekteki potansiyel konuları keşfetmeye çalıştığı çalışmanın (Ding ve Yang, 2022) sonuçları, mevcut araştırmanınkinden farklı olarak kümeler halinde raporlaştırılmıştır. Araştırmanın teorik kısmında dikkat çekildiği üzere program ağ, katman ve yoğunluk olmak üzere üç farklı görselleştirme olanağı tanımlanmaktadır.

Şekil 12. Anahtar Sözcük Birlikteliği

Sonuç ve Değerlendirme

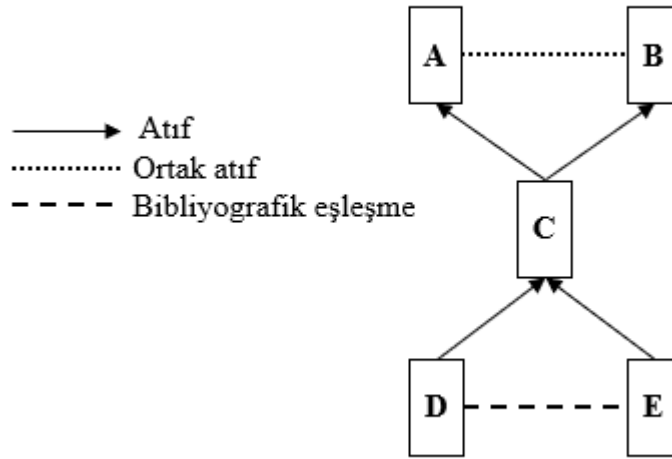
Bu çalışmada uluslararası araştırmalarda son on yılda sıklıkla kullanılan, ulusal yayınlarda ise daha az dikkat çekilen kullanıcı dostu ve açık erişim bir programı olan VOSviewer bibliyometrik haritalama programından bahsedilerek örnek bir uygulama ile açıklamalara derinlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Araştırma süresince öncelikle VOSviewer programı kısaca açıklanmış, sonrasında ise programın işlevlerine yer verilmiştir. Bu çerçevede aşağıda analiz türleri ile analiz birimleri verilen her bir teknik açıklanmış, araştırmalarda sık kullanıma biçimleri üzerinden örneklendirmek suretiyle anlatım somutlaştırılmıştır.

Tablo 1

Vosviewer Programı Analiz Türleri ve Birimleri

Analiz türü	Analiz birimi
Bibliyografik eşleşme	Doküman, kaynak, yazar kurum, ülke
Ortak atıf	Atıf yapılan referanslar, kaynaklar, yazarlar
Ortak yazarlık	Yazarlar, kurumlar, ülkeler
Kavram Birlikteliği	Anahtar sözcükler, özet
Atıf ağı	Doküman, kaynak, yazar, kurum, ülke

VOSviewer programında yer alan analiz türleri ile analiz birimlerinin bir arada verildiği tabloda verilen *bibliyografik eşleşme*, iki çalışmanın ortak çalışmaya/çalışmalara atıfta bulunması ile atıfta bulunan iki belge arasındaki ilişki; *ortak atıf*, iki dokümanın başka bir doküman tarafından birlikte alıntılanma sıklığı; *ortak yazarlık*, iki analiz birimi ilişkisinin ortak yazılan doküman sayısı üzerinden ölçülmesi; *atıf ağı*, bir analiz biriminin diğerine atıfta bulunduğu iki öge arasındaki bağlantı sayısı; *kavram birlikteliği*, belirli bir alandaki çalışmaların anahtar sözcükler veya özetinde kullanılan kavramların birlikte görülme sıklığından hareketle odak temaların belirlenmesi olarak ifade edilebilir. Birbirleriyle yakın ilişkisi bulunan bibliyografik eşleşme, ortak atıf ve atıf ağı ilişkisi bir bütün olarak aşağıda görselleştirilmiştir. Şekilde görüldüğü üzere iki yayın (D ve E), kaynakçasında en az bir yayına (C) birlikte atıf yapıyorlarsa aralarında bibliyografik bir bağlantı olduğu anlamına gelmektedir. Bağlantı, yayınlar arasındaki içeriklerin benzerliğinin ölçüsü olarak nitelendirilir. Kaynakçada paylaşılan ortak yayın sayısı arttıkça, benzerlik artar, bağlantı güçlenir. Ortak atıf analizinde ise iki doküman (A ve B) diğer bir dokümanın (C) kaynakçasında yer aldığı anda bu iki araştırma arasında bağlantı kurulmakta, birlikte atıf alma sıklıklarının artması güçlü ortak atıf ilişkilerini doğurmaktadır. Son olarak atıf ağı, bir dokümandan diğerine yapılan doğrudan atıfları saymakta, dokümana yapılan atıf sayısının artması, atıf ağının gücünü arttırmaktadır.

Kaynak: Fujita, Kajikawa, Mori ve Sakata, 2014, s. 133

Şekil 13. Atıf kalıpları

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamada sosyal bilim araştırmalarında VOSviewer programının kullanıldığı çalışmaların bibliyometrik haritaları çıkarılmış sonuçların teorik açıklamalara paralellik gösterdiği saptanmıştır. Sosyal bilim araştırmalarında yaklaşık on yıllık tarihi bulunan VOSviewer araştırmalarında (n=907) gerçekleştirilen ortak yazarlık analiz sonuçları, yazar iş birliğinin en yaygın olduğu ülkenin İngiltere ve Amerika; atıf ağı ve ortak atıf ağı en yüksek araştırmacının programın mimarları Nees Jan van Eck ve Ludo Waltman; bibliyografik eşleşme ağı en yüksek olan ve dolayısıyla alana en fazla katkı sağlayan dergilerin Scientometric ve Sustainability; son olarak anahtar sözcük birlikteliği en yüksek olan ve dolayısıyla bu alanı temsil eden temel kavramların VOSviewer, haritalama, atıf analizi, bilim haritalama, Scopus ve Web of Science olduğu belirlenmiştir. VOSviewer ile bibliyometrik haritalamanın yapıldığı benzer araştırma sonuçları değerlendirildiğinde programın ülke ortak yazarlık ile kaynak bağlantı yapılarının değerlendirilmesi (Oyewola ve Dada, 2022), kaynak ortak atıf analizi (Ding ve Yang, 2022), yazar

bilimsel verimliliği (McAllister, Lennertz, ve Atencio Mojica, 2022), belirli bir alana ilişkin kilit öneme sahip kavramların belirlenmesi gibi amaçlarla çeşitli çalışmalarda kullanıldığı görülmüştür. Araştırmanın konusu, teorik kısımda yapılan açıklamalar, literatürde yer alan kısıtlı sayıdaki benzer araştırmalar ile elde edilen sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde aralarında bir tutarlılık olduğu öne sürülebilir. VOSviewer bibliyometrik haritalama programının belirli bir bilim alanında yapılan çalışmaların görselleştirilmesinde etkili araçlar sağladığının vurgulanması gerekmektedir.

Mevcut araştırma bilim alanına kayda değer bir katkı sağlamasına rağmen araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın uygulama aşamasında veri kaynağı olarak yalnızca Scopus tercih edilmiş, konu ile ilgili Web of Science, Dimension, Dergipark gibi diğer uluslararası ve ulusal ölçekteki veri tabanları göz ardı edilmiştir. Gelecek araştırmalarda belirli bir araştırma alanının yayın trendinin belirlenmesi; araştırma alanında yapılan çalışmalarda temel alınan odak konuların saptanması; alan atıf ağları ile ilgili alana en fazla katkı sağlayan araştırmacılar, ülkeler, dergiler ve kurumların değerlendirilmesi özetle araştırma alanının bibliyometrik haritası diğer kaynaklardan yararlanılarak çizilebilir. Son olarak çalışmada bibliyometrik haritalama programlarından yalnızca VOSviewer anlatılmış; uygulama yalnızca bu program üzerinden gerçekleştirilmiştir. Biblioshiny, Pajek, Citespace gibi uluslararası literatürde sık kullanılan ancak ulusal araştırmalarda görece daha az değinilen diğer uygulamalardan bahsedilmemiştir. Gelecek araştırmalarda araştırmacılara benzer bir araştırma tasarımı üzerinden örnek bir uygulama ile bahsedilen programları karşılaştırarak ulusal literatüre kazandırmaları önerilebilir.

Kaynakça

- Abdullah, K. H. (2021). Mapping of marine safety publications using VOSviewer. *ASM Science Journal*, 16, 1–9. doi: 10.32802/asmscj.2021.774
- Allam, Z., Sharifi, A., Giurco, D. ve Sharpe, S. A. (2021). On the theoretical conceptualisations, knowledge structures and trends of green new deals. *Sustainability*, 13(22), 12529. doi: 10.3390/su132212529
- Artsın, M. (2020). Bir metin madenciliği uygulaması: vosviewer. *Eskişehir Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi B-Teorik Bilimler*, 8(2), 344–354. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1267353>
- Biggi, G. ve Giuliani, E. (2021). The noxious consequences of innovation: what do we know? *Industry and Innovation*, 28(1), 19–41. doi: 10.1080/13662716.2020.1726729
- Börner, K., Chen, C. ve Boyack, K. W. (2003). Visualizing knowledge domains. *Annual Review of Information Science and Technology*, 37(1), 179–255. doi: 10.1002/aris.1440370106/full
- Bornmann, L. ve Haunschild, R. (2016). Overlay maps based on Mendeley data: The use of altmetrics for readership networks. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67(12), 3064–3072. doi: 10.1002/asi.23569

- Brahim, A. S., Le Grand, B. ve Latapy, M. (2012). Diffusion cascades: Spreading phenomena in blog network communities. *Parallel Processing Letters*, 22(01), 1-16. doi: 10.1142/S0129626412400026
- Cheng, P., Tang, H., Dong, Y., Liu, K., Jiang, P. ve Liu, Y. (2021). Knowledge mapping of research on land use change and food security: A visual analysis using citespace and VOSviewer. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(24),1-22. doi: 10.3390/ijerph182413065
- Corley, E. A. ve Sabharwal, M. (2010). Scholarly collaboration and productivity patterns in public administration: Analysing recent trends. *Public Administration*, 88(3), 627–648. doi: 10.1111/j.1467-9299.2010.01830.x
- Di Guardo, M. C. ve Harrigan, K. R. (2012). Mapping research on strategic alliances and innovation: a co-citation analysis. *The Journal of Technology Transfer*, 37(6), 789–811. doi 10.1007/s10961-011-9239-2
- Ding, X., ve Yang, Z. (2020). Knowledge mapping of platform research: a visual analysis using VOSviewer and CiteSpace. *Electronic Commerce Research*, 0(0), 1-23. doi: 10.1007/s10660-020-09410-7
- Egghe, L. ve Rousseau, R. (2002). Co-citation, bibliographic coupling and a characterization of lattice citation networks. *Scientometrics*, 55(3), 349–361. doi.org/10.1023/A:1020458612014
- Fujita, K., Kajikawa, Y., Mori, J. ve Sakata, I. (2014). Detecting research fronts using different types of weighted citation networks. *Journal of Engineering and Technology Management*, 32, 129–146. doi: 10.1016/j.jengtecman.2013.07.002
- Garfield, E., Sher, I. H. ve Torpie, R. J. (1964). *The use of citation data in writing the history of science* (Report Number: AD0466578). Defense Technical Information Center web sitesinden erişilen adres: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/AD0466578>
- Glänzel, W. ve Czerwon, H. (1996). A new methodological approach to bibliographic coupling and its application to the national, regional and institutional level. *Scientometrics*, 37(2), 195–221. doi: 10.1007/bf02093621
- Glänzel, W. ve Schubert, A. (2005). Analysing Scientific Networks Through Co-Authorship. H. F. Moed, W. Glänzel ve U. Schmoch (Yay. haz.), *Handbook of Quantitative Science and Technology Research: The Use of Publication and Patent Statistics in Studies of S&T Systems* içinde (s. 257–276). Dordrecht: Springer Netherlands. doi: 10.1007/1-4020-2755-9_12
- Gupta, N. (2021). Trends in IoT research: A bibliometric and science mapping analysis of internet of things. *Library Philosophy and Practice*, 0(0), 1-20. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5269>
- Gurpur, S., Kamthan, M. ve Tiwari, V. (2021). A bibliometric analysis of research trends of inter linkages between disaster management and law. *Library Philosophy and Practice*, 0(0), 1–18. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5707>
- Henriksen, D. (2016). The rise in co-authorship in the social sciences (1980–2013). *Scientometrics*, 107(2), 455–476. doi: 10.1007/s11192-016-1849-x

- Ho, H.-C. ve Ho, Y.-S. (2015). Publications in dance field in arts & humanities citation index: A bibliometric analysis. *Scientometrics*, 105(2), 1031–1040. doi: 10.1007/s11192-015-1716-1
- Hu, J. ve Zhang, Y. (2015). Research patterns and trends of recommendation system in China using co-word analysis. *Information Processing & Management*, 51(4), 329–339. doi: 10.1016/j.ipm.2015.02.002
- Imani, B., Mirezati, S. Z. ve Saberi, M. K. (2019). A bibliometric analysis of international journal of nursing studies (1963–2018). *Library Philosophy and Practice*, 0(0), 1-14. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac>
- Jarneving, B. (2005). A comparison of two bibliometric methods for mapping of the research front. *Scientometrics*, 65(2), 245–263. doi:10.1007/s11192-005-0270-7
- Kessler, M. M. (1963). Bibliographic coupling between scientific papers. *American documentation*, 14(1), 10-25. doi:10.1002/asi.5090140103
- Kevork, E. K. ve Vrechopoulos, A. P. (2009). CRM literature: conceptual and functional insights by keyword analysis. *Marketing Intelligence & Planning*, 27(1), 48-85. doi: 10.1108/02634500910928362
- Khandelwal, C., Kumar, S. ve Sureka, R. (2022). Mapping the intellectual structure of corporate risk reporting research: a bibliometric analysis. *International Journal of Disclosure and Governance*, 19(2), 129–143. doi: 10.1057/s41310-022-00141-9
- Kumar, S., Spais, G. S., Kumar, D. ve Sureka, R. (2020). A bibliometric history of the journal of promotion management (1992–2019). *Journal of Promotion Management*, 26(1), 97–120. doi: 10.1080/10496491.2019.1685622
- Leifeld, P. ve Ingold, K. (2016). Co-authorship networks in Swiss political research. *Swiss Political Science Review*, 22(2), 264–287. doi:10.1111/spsr.12193
- Lis, A. (2018). Keywords co-occurrence analysis of research on sustainable enterprise and sustainable organisation. *Journal of Corporate Responsibility and Leadership*, 5(2), 47–66. doi: 10.12775/JCRL.2018.011
- Liu, X., Bollen, J., Nelson, M. L. ve Van de Sompel, H. (2005). Co-authorship networks in the digital library research community. *Information Processing & Management*, 41(6), 1462–1480. doi: 10.1016/j.ipm.2005.03.012
- Marx, W. ve Bornmann, L. (2016). Change of perspective: bibliometrics from the point of view of cited references—a literature overview on approaches to the evaluation of cited references in bibliometrics. *Scientometrics*, 109(2), 1397–1415. doi: 10.1007/s11192-016-2111-2
- McAllister, J. T., Lennertz, L., ve Atencio Mojica, Z. (2022). Mapping a discipline: A guide to using VOSviewer for bibliometric and visual analysis. *Science and Technology Libraries*, 41(3), 319–348. doi: 10.1080/0194262X.2021.1991547

- Onyancha, O. B. (2018). Mapping collaboration and impact of library and information science research in sub-Saharan Africa, from 1995 to 2016. *Library Management*, 39(6/7), 349-363. doi: 10.1108/LM-06-2017-0059
- Orduña-Malea, E., ve Costas, R. (2021). Link-based approach to study scientific software usage: the case of VOSviewer. *Scientometrics*, 126(9), 8153–8186. doi: 10.1007/s11192-021-04082-y
- Oyewola, D. O., ve Dada, E. G. (2022). Exploring machine learning: a scientometrics approach using bibliometrix and VOSviewer. *Applied Sciences*, 4(5), 1-18. doi:10.1007/s42452-022-05027-7
- Pandey, P. K. ve Bajpai, N. (2022). Mapping the research pattern of cause-related marketing: A bibliometric analysis of publications during 2000-2020. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 0(0), 1–28. doi: 10.1080/10495142.2022.2133066
- Phan Tan, L. (2022). Bibliometrics of social entrepreneurship research: Cocitation and bibliographic coupling analyses. *Cogent Business & Management*, 9(1), 1-11. doi: 10.1080/23311975.2022.2124594
- Rejeb, A., Rejeb, K., Simske, S., Treiblmaier, H. ve Zailani, S. (2022). The big picture on the internet of things and the smart city: a review of what we know and what we need to know. *Internet of Things*, 19, 1-21. doi: 10.1016/j.iot.2022.100565
- Rusydiana, A. S., Rahardjo, S. ve Soeparno, W. S. (2021). Mapping research on halal logistics using VOSviewer. *Library Philosophy and Practice*, 0(0), 1-14. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac>
- Santos, G., Marques, C. S. ve Ferreira, J. J. (2018). A look back over the past 40 years of female entrepreneurship: Mapping knowledge networks. *Scientometrics*, 115(2), 953–987. doi: 10.1007/s11192-018-2705-y
- Scopus (2022). *Elsevier*. Erişim adresi <https://www.elsevier.com/solutions/scopus>
- Small, H. (1973). Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents. *Journal of the American Society for Information Science*, 24(4), 265–269. doi: 10.1002/asi.4630240406
- Small, H. (1999). Visualizing science by citation mapping. *Journal of the American Society for Information Science*, 50(9), 799–813. doi: 10.1002/(SICI)1097-4571(1999)50:9<799
- Toker, A. (2021). Yayınla veya yok ol! Rekreasyon yönetimi araştırmaları nereye gidiyor? Bibliyometrik bir değerlendirme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 2107–2126. doi: 10.26677/TR1010.2021.837
- Tomaszewski, R. (2020). Application of bibliometric analysis to letters journals in organic chemistry. *The Serials Librarian*, 79(1–2), 91–106. doi: 10.1080/0361526X.2020.1760185
- Totti, L. C., Mitra, P., Ouzzani, M. ve Zaki, M. J. (2016). A query-oriented approach for relevance in citation networks. J. Bourdeau ve J. A. Handler (Yay. haz.) *Proceedings of the 25th international conference companion on world wide web*. 11-15 Nisan 2016, Montreal: Kanada, Bildiriler içinde (s. 401–406). doi: 10.1145/2872518.2890518

- Trivedi, G. (2019). Visualization and scientometric mapping of global agriculture big data research. *Library Philosophy and Practice*, 0(0), 1–14. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac>
- van Eck, N. J. ve Waltman, L. (2022). VOSviewer Manual version 1.6.18. CWTS Meaningful Metrics. CWTS Meaningful Metrics. Erişim adresi: https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.8.pdf
- van Eck, N. ve Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523–538. doi: 10.1007/s11192-009-0146-3
- Verbeek, A., Debackere, K., Luwel, M. ve Zimmermann, E. (2002). Measuring progress and evolution in science and technology–I: The multiple uses of bibliometric indicators. *International Journal of Management Reviews*, 4(2), 179–211. doi: 10.1111/1468-2370.00083
- Wang, X., Liu, M., Li, Q. ve Gao, Y. (2017). A bibliometric analysis of 15 years of research on open educational resources. Y. Hayashi, ve diğerleri (Yay. haz.) *Proceedings of the 25th International Conference on Computers in Education. South Island: New Zealand: Asia-Pacific Society for Computers in Education*. Erişim adresi: http://icce2017.canterbury.ac.nz/proceedings_main
- Yamanaka, G. K., Campos, M. V., Roble, O. J. ve Mazzei, L. C. (2021). eSport: A state-of-the-art review based on bibliometric analysis. *Journal of Physical Education and Sport*, 21(6), 3547–3555. doi: 10.7752/jpes.2021.06480
- Zhao, L., Tang, Z. ve Zou, X. (2019). Mapping the knowledge domain of smart-city research: A bibliometric and scientometric analysis. *Sustainability*, 11(23), 6648. doi: 10.3390/su11236648
- Zitt, M. ve Bassecouard, E. (1994). Development of a method for detection and trend analysis of research fronts built by lexical or cocitation analysis. *Scientometrics*, 30(1), 333–351. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02017232>

Extended Abstract

Purpose

Bibliometric mapping via VOSviewer is a relatively novel approach utilized to reveal dynamic and structural aspects of a scientific research field through a series of parameters, developed as an alternative to the traditional bibliometric approach. Due to the tremendous increase in scientific literature, bibliometric mapping studies, - particularly the one with VOSviewer-, a remarkable research approach in bibliometrics, has gained increasing momentum in a variety of international scientific fields i.e., social sciences, engineering, sports sciences, computer sciences, health sciences, within several decades. Though the number of studies performed on bibliometric mapping via VOSviewer on a national scale is rather limited, particularly in the social sciences studies context. In line with this, the current study aims to examine the use of VOSviewer scientific mapping software in the field of social sciences based on a practical implementation.

Method

This study employed the bibliometric mapping method, one of the bibliometric research approaches utilizing VOSviewer. Bibliometric mapping provides a spatial representation of network structures, allowing authors to analyze specific information such as locations, institutions, citations, co-citations, and other refining aspects. Incorporating the interdisciplinary fields of applied mathematics, computational science, and computer science, bibliometric mapping is a new development of scientometrics and knowledge metrology. The data for realizing the implementation of the research was retrieved from the Scopus database. Scopus is a source-neutral abstract and citation database that is edited by independent subject matter experts who are acknowledged leaders in their professions. Since 1970, the database hosts more than 1.8 billion cited references, more than 87 million archival records, 17.6 million author profiles, 94.8 thousand institutional memberships, and finally more than 7 thousand publishing organizations. By searching "VOSviewer" in title-abstract-keywords; the subject field was selected as "social sciences". Following further screening, some studies were removed from the list as they were duplicate, and 907 studies were found appropriate to include in the scope of the implementation. In line with the objective of the research, within the framework of application, the overall aspect of the studies using VOSviewer software was revealed by performing, bibliographic coupling, co-citation, co-authorship, co-occurrence, and citation link analysis techniques recruiting the authors, documents, sources, countries, and keywords analysis unit.

Findings

The results suggest that the first research conducted using VOSviewer in social sciences studies dates to 2010, and the number of studies was limited to only a single digit until 2015. On the other hand, a remarkable increase (n= 772; 85%) was observed in publication trends between 2020 and October 20, 2022. Based on the country co-authorship results revealed that the United Kingdom, China, United States, Spain, and Malaysia were the highest level of collaboration in co-authored studies in which the VOSviewer program is used in social sciences. On the other hand, the author co-citation analysis results showed that Van Eck N. J., Waltman L., Merigó, J.M., Leydesdorff, L., Chen, C., are the most influential authors in social sciences studies conducted on bibliometric mapping with VOSviewer. In parallel with the results of author co-citation analysis, based on the results of document citation link analysis Van Eck (2010; 2017), Liao (2017), Moral-Muñoz (2020), and Leydesdorff (2013) have the highest citation network link.

To determine the most influential sources in the relevant research field, source bibliometric coupling analysis was performed, accordingly, Scientometrics, Sustainability, Journal of Informetrics, Business Strategy, and Environment, and Accident Analysis and Prevention were found to have the highest bibliographic coupling network strength. Finally, to determine the pivotal terms of the research field, keywords co-occurrence analysis

was recruited. The results of the analysis figured out that the databases i.e. Scopus and web of science; scientific mapping tools i.e. VOSviewer, Gephi, and Biblioshiny; analysis techniques i.e. mapping, citation analysis, co-authorship, co-citation analysis, authorship pattern, publication trend, bibliographic coupling; big data and artificial intelligence related terms i.e. data mining, text mining, internet of things, artificial intelligence; method related terms i.e. quantitative, and qualitative; other, i.e. e-learning, sustainable tourism, eco-tourism, planning are the leading concepts of the field.

Research Limitations

Even though the current research makes a significant contribution to the field, still consists of some limitations. First, in the implementation phase of the research, Scopus was selected as the only data source, and other international and national sources such as Web of Science, Dimension, and Dergipark were not taken into consideration. Moreover, the study covered VOSviewer only and did not examine the other programs such as Biblioshiny, Pajek, and Citespace, which are frequently used in the international literature but relatively less frequently used in national research.

Implications (Theoretical, Practical, and Social)

Bibliometric mapping studies are a research approach frequently utilized in international, and partially national studies. Nevertheless, national publications have not sufficiently utilized the VOSviewer program, which has emerged in the last decade and has gained great momentum in international studies over the years. By following the procedure of the current research, various researchers in the national literature can make use of this software to perform research and acquire a panoramic view of relevant fields.

Future research can compare the above-mentioned mapping programs with a representative implementation through a similar research design and contribute to the national literature. In addition, in future research, researchers can make use of other sources to determine the publication trend of a particular research area; identify the core themes of a particular research area; to examine the researchers, countries, journals, and institutions contributing the most to the field through citation networks; in brief to draw a map of the research area.

Originality/Value

The current study examines the use of VOSviewer, a bibliometric mapping tool by performing an implementation through a study conducted in the social sciences field. This research theoretically elaborates VOSviewer analysis techniques i.e., bibliographic coupling, co-authorship, citation network, and co-occurrence, and then consists of an application on social sciences research regarding these elaborations, which distinguishes the current study from its counterparts in the national literature.

Araştırmacı Katkısı: Erdal ARSLAN (%100).

Yönetim ve Organizasyon Alanında Kuram Geliştirme Yönelimli Araştırmanın Üç Öncül Geleneği: Langley, Eisenhardt ve Gioia Yöntemleri ¹

Ozan AĞLARGÖZ ²

Başvuru Tarihi: 14.11.2022

Kabul Tarihi: 22.12.2022

Makale Türü: Derleme

Öz

Bu çalışmanın amacı yönetim ve organizasyon alanında kuram geliştirme yönelimli araştırmanın üç öncül geleneğinin betimlenmesidir. Kuramın akademik çabaların hem tetikleyicisi hem de sosyal olguları açıklayabilmemizi sağlayan çıktısı olduğu açıktır. Kuram aynı zamanda bilimsel bilgi birikimi ile uygulama arasında bağ kurulmasını sağlayan önemli bir etkidir. Akademik bağlamda kurama atfedilen önemli role rağmen, görgül materyale dayalı kuram geliştirme sistemiğine ilişkin bilgi birikimi sınırlı düzeyde kalmaktadır. Çalışma bu açığı gidermek amacıyla yönetim ve organizasyon alanından hareketle kuram geliştirme yönelimli, geliştiricilerinin soyadlarıyla anılan üç yöntemi, örnek araştırmalara da yer vererek detaylı olarak betimlemektedir. Çalışmada betimlenen yöntemlerin sosyal bilimlerin diğer alanlarında da uygulanmasının, var olan kuramların geliştirilmesi ve yenilikçi kuramların ortaya konması çabalarına katkı sağlayarak karmaşık sosyal olguları anlamamızı kolaylaştırması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, Kuram, Kuram Geliştirme, Langley Yöntemi, Eisenhardt Yöntemi, Gioia Yöntemi

Atıf: Ağlargo, O. (2022). Yönetim ve organizasyon alanında kuram geliştirme yönelimli araştırmanın üç öncül geleneği: Langley, Eisenhardt ve Gioia Yöntemleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 57-80.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, ozanaglargo@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5523-4451

The Three Pivotal Traditions of Theorizing-oriented Research in the Management and Organization Field: Langley, Eisenhardt, and Gioia Methodologies

Ozan AĞLARGÖZ³

Submitted by: 14.11.2022

Accepted by: 22.12.2022

Article Type: Review

Abstract

The purpose of this study is to describe the three pivotal traditions of theorizing-oriented research in management and organization. It is self-evident that theory is not only the trigger of academic efforts but also the output used to explain the social phenomena. The theory is also crucial in linking scientific knowledge with practice. Although the essential role attributed to theory in the academic context is recognized, systematic knowledge of theorizing based on empirical material tends to be limited. To fill the gap, three theorizing-oriented methodologies in management and organization, which are named after their developers' surnames, were described in detail by providing representative studies. Applying the methodologies described in this study to various fields in social sciences will support efforts to both modify existing theories and develop new innovative theories, thus enabling us to understand complex social phenomena surrounding us.

Keywords: *Qualitative Research, Theory, Theorizing, Langley Methodology, Eisenhardt Methodology, Gioia Methodology*

³ Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, ozanaglargo@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5523-4451

Giriş

Nitel araştırma kavramı birey veya bireylerin günlük yaşamlarında yaptıklarının ve yaptıklarına yükledikleri anlamın keşfedilmesi ve betimlenmesi amacı güden araştırma çabalarını tanımlamak için kullanılmaktadır (Erickson, 2017). Erickson (2017) bu tanımdan hareketle nitel araştırmanın tarihsel kökenini Herodotus'un eserlerine kadar götürülebileceğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Charles Darwin, Christopher Columbus ve Sigmund Freud'u örnek olarak gösteren Suddaby (2006), keşiflerin riskli çabalar barındırdığını, fakat örnek olarak gösterdiği kişilerin farklı yollarla da olsa risk alıp nitel araştırma yapmaya giriştiklerini belirtmektedir. Yakın döneme ilişkin olarak Denzin ve Lincoln (2017) nitel araştırmanın tarihsel gelişiminin sekiz aşamalı ve oldukça çalkantılı bir süreçte gerçekleştiğini belirtmektedir. Denzin ve Lincoln (2017), içinde bulunduğumuz 2016 yılı ve sonrasındaki dönemi belirsiz ve ütöpik bir zaman dilimi olarak nitelendirmekte, fakat nitel araştırma yöntemleriyle⁴ yürütülen araştırma sonuçlarının toplumsal bağlamda daha fazla duyulmaya başlandığının da altını çizmektedir.

Yönetim ve organizasyon alanında hem sıkıcı hem de katkı (pratik ve kuramsal) potansiyeli düşük bilgi üretiminin daha kapsamlı sorunların çözümü için kısıtlayıcı bir etken olduğu dile getirilmektedir (Alvesson ve Spicer, 2016; Alvesson ve Sandberg, 2013; Willmott, 2011; Grey, 2010). Yakın zamanda kaybettiğimiz ünlü yönetim düşünürü Andrew (Andy) Van de Ven (1945-2022) araştırma çabalarıyla bilimsel ve uygulamaya dönük bilgi birikimine nasıl katkı sağlanması gerektiğine ilişkin sorunu, özellikle uygulamaya dönük eğitim veren alanlar açısından günümüzde de önemini koruyan bir zorluk olarak nitelendirmektedir (Van de Ven, 2007). Fakat, geçtiğimiz yirmi yıllık dönemde yönetim ve organizasyon alanında nitel araştırma yöntemlerinin daha fazla kabul gördüğü, nitel yöntemlerle gerçekleştirilen araştırmaların toplumsal etki yarattığı ve geliştirilen yeni kuramlar aracılığıyla sosyal olguları anlama kapasitemizin geliştiği de unutulmamalıdır (Gehman, Glaser, Eisenhardt, Gioia, Langley ve Corley, 2018). Bu çalışmada yönetim ve organizasyon alanında kuram geliştirme yönelimli nitel araştırmanın üç öncül geleneği üzerinde durulacaktır. Görgül akademik çabaların etki değeri yüksek saygın mecralarda kabul görmesinin, çeşitli etkenlerin yanı sıra, çalışmaların kuramsal katkı potansiyeliyle doğru orantılı olduğu düşünülebilir (Sandberg ve Alvesson, 2021). Bu çalışmada özellikle Türkiye bağlamında nitel paradigmayı benimseyen araştırmacıların kuramsal katkı sağlayabilmek için izleyebilecekleri alternatiflerin genişletilmesi hedeflenmektedir. Çalışma kapsamında öncelikle yönetim ve organizasyon alanında nitel araştırmaların genel görünümü hakkında bilgi verilecek, kuram ve kuram geliştirme kavramları açıklanacak, kuram geliştirme açısından gömülü kuramın önemi vurgulanacak, yönetim ve organizasyon alanında kuram geliştirme yönelimli araştırmanın üç öncül geleneğine ilişkin detaylı bilgi verilip yöntemler örneklendirilecek ve çalışma sonuç ve değerlendirme bölümüyle son bulacaktır. Çalışmanın yönetim ve organizasyon alanından hareketle sosyal bilimlerin özellikle işletme gibi uygulamalı alanları başta olmak üzere tüm disiplinlerine katkı sağlaması beklenmektedir.

Yönetim ve Organizasyon Alanında Nitel Araştırmaların Genel Görünümü

Nitel araştırma yöntemleri uzun yıllar ileri sürülen savların yeterince görgül olarak desteklenemediği gerekçesiyle eleştiri konusu yapılmıştır (Gioia, Corley ve Hamilton, 2013). 1970'li yılların sonunda yaptığı bir değerlendirmede Van Maanen (1979a) nitel araştırma yöntemlerinin sosyal bilimlerin hiçbir alanında genel kabul gören bir tanımının olmadığını, nitel araştırma yöntemi kavramının ise sosyal dünyada meydana gelen olguları anlayabilmek amacıyla betimleme, deşifre etme ve tercüme içeren yorumlayıcı teknikleri içinde barındıran şemsiye bir kavram olarak tanımlandığını belirtmektedir. Söz konusu dönemde Van Maanen (1979a) yönetim ve organizasyon alanında nitel araştırma yöntemlerinin yeterince kabul görmediğinin altını çizmekte ve alandaki akademisyenlere nitel araştırma yöntemlerini daha yoğun bir şekilde kullanmaları

⁴ Anlatımda akıcılığı sağlamak amacıyla bu çalışmada yöntembilim ve yöntem kavramları eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Görüşme, gözlem, belge incelemesi ve süreç çıktısı gibi nitel veri elde etme araçları ise teknik olarak isimlendirilmiştir.

yönünde çağrı yapmaktadır. Van Maanen'in (1979a) çağrısından yaklaşık 20 yıl sonra nitel araştırma yöntemlerinin yönetim ve organizasyon alanındaki durumuna ilişkin yaptıkları değerlendirmede Lee, Mitchell ve Sablynski (1999), nitel yöntemlerin alandaki taraftarlarının kısıtlı düzeyde kaldığının, çoğunluğun çekinik tutumunun sürdüğünü belirtmektedir. Lee ve diğerleri (1999) sonrasındaki on yıllık döneme ilişkin yaptıkları değerlendirmede ise Bluhm, Harman, Lee ve Mitchell (2011) yönetimi ve örgütleri anlama çabasıyla alanda yeni yöntemlerin, özellikle de nitel yöntemlerin daha sıklıkla kullanılmaya başlanıldığını belirtmekte, ivmelenen gelişmenin belli düzeye geldiğini, nitel yöntemleri kullanan akademisyenlerin çabalarıyla bu eşğin de aşılabileceğine inandıklarını ifade etmektedir. Nitel verinin, değişimin kaçınılmaz olduğu dinamik karakterli süreçleri daha kapsamlı bir şekilde anlamamızı kolaylaştıracağı gelişim ivmesinin altında yatan önemli bir etkidir (Langley ve Abdallah, 2016).

İşletme alanının birçok disiplinde nitel araştırma yöntemlerine olan ilginin giderek arttığı belirtilmektedir. Fakat bu artışı radikal bir dönüşüm olarak nitelendirmek yersiz olur (Cassell, Cunliffe ve Grandy, 2018). Cassell ve diğerleri (2018, s. 2) Kuzey Amerika, Avrupa ve dünyanın diğer coğrafyalarında nitel araştırma yöntemlerinin gelişme düzeyinin farklı olduğunu belirtmekte, Üsdiken'den (2014) hareketle ABD menşei dergilerde Avrupa menşei alternatiflerine göre daha az nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilmiş çalışma yayımlandığını ifade etmektedir.

Yönetim ve organizasyon alanındaki etkili akademik dergilerin gerçekleştirdikleri değerlendirmeler ışığında yaptığı yorumda Van de Ven (2007) akademik araştırma çabalarının uygulamaya dönük sorunları çözmede giderek daha az fayda sağladığını, bilim ve uygulama arasındaki açığın özellikle yönetim ve organizasyon alanı açısından giderek genişlediğini vurgulamaktadır. Kuramsal psikoloji ile uygulamalı psikoloji arasında kurulması gereken ideal etkileşime ilişkin yaptığı değerlendirmede Lewin (1951, s. 169), iyi kuramdan daha pratik başka bir şey olmayacağını ileri sürmektedir. Yönetim ve organizasyon alanında çalışan akademisyenler için ikili bir işlevselliğin gereğinin altını çizen Van de Ven (1989) bunun bir yönünün bilimsel bilgi birikimine katkı, diğer yönünün de yönetim işiyle uğraşanların uygulamalarına katkı olduğunu belirtmektedir. Van de Ven (1989) söz edilen katkı için araştırma tasarımlarının uygulamada ortaya çıkan sorunları anlayabilecek yakınlıkta olmasının önemini altını çizmektedir.

Nitel Paradigma Bağlamında Kuram ve Kuram Geliştirme

Kuram kavramının etimolojik köklerine gidildiğinde Latince *theoria* ve Yunan dilindeki *theoria* veya fiil hali olan *theorein* eylemine gönderme yapıldığı, buradan hareketle köken itibarıyla kavramın bakmak, gözlemlemek, görmek veya düşünmek gibi anlamlara gelebileceği ifade edilmektedir (Abend, 2008). Birçok değerlendirme sürecinde kuram veya kuramsal katkı araştırma sonunda ortaya konan akademik çıktının kalitesini ve katkısını değerlendirmede kullanılan temel ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır (Cornelissen, Höllerer ve Seidl, 2021). Bu nedenle bu bölümde öncelikle kuram kavramı açıklanmaya çalışılacak, daha sonra kuram geliştirme konusu üzerinde durulacaktır.

Eisenhardt'a göre kuram belli bir olguyu açıklamaya odaklı kavramlar ve kavramlar arası ilişkiler ile bunları birbirine bağlayan mantığın bileşimidir (Gehman ve diğerleri, 2018). Langley (1999), Weick'in (1979) sıraladığı özelliklere katılmakta ve kuramın sahip olması gereken nitelikleri doğruluk, yeterlilik, genellenebilirlik ve fayda şeklinde ifade etmektedir. Corley ve Gioia'ya (2011, s. 12) göre kuram, "belli bir olgunun neden ve/veya nasıl olduğunu açıklayan kavramların ve kavramlar arası ilişkilerin ifade edilmiş halidir." Kurama atfedilen farklı anlam ve işlevlerin aslında kavramın anlamının aşınmasına yol açtığı da göz ardı edilmemelidir (Shapira, 2011).

Weick'a (1995) koştur bir düşünceyle, kuram kavramına ilişkin genel kabul görmüş tek bir tanımın olmamasından hareketle Sandberg ve Alvesson (2021) öncelikle kuramdan ne beklenilmesi gerektiğinin belirlenmesinin, bir başka ifadeyle bilimsel bağlamda belli bir bilgi birikimini kuram olarak nitelendirilebilmek için gereken yapısal özelliklerin üzerinde durmaktadır. Sandberg ve Alvesson (2021) bu bağlamda yedi yapısal özellik tanımlamıştır. (1) Kuramın öncelikle bir amacı olmalıdır. Amaç açıklama, anlama veya yeniden değerlendirme olabilir. (2) Kuram belli bir olguya ilişkin olarak yapılandırılmalıdır. (3) Kuram söz konusu olguya ilişkin kavramsal bir sınıflandırma düzeyini içermelidir. (4) Kuram entelektüel bir iç görüş sunabilmelidir. Kuram herkesin bildiğinin ötesinde bir bilgi birikimidir. Okuyucuyu anlamaya çalıştığı olguya ilişkin farklı bakış açılarıyla tanıştırmelidir, genel kabul görmüşlükleri sorgulatmalıdır. (5) Kuramın bilimsel ve uygulama açısından ilginlik düzeyi yeterli olmalıdır. (6) Kuramda belli düzeyde görgül desteğin varlığı önemlidir. (7) Kuramın odaklanılan olguya ilişkin olarak nerede başlayıp nerede bittiği belli olmalı, bir başka deyişle etkisinin sınırları çizilebilmelidir. Güçlü, bir başka ifadeyle uyumlu ve yeterli kuram, inandırıcı görgül materyalden hareketle elde edilmeli, zengin ve beklenmedik iç görüşler sağlamalıdır (Eisenhardt, Graebner ve Sonenshein, 2016). Kuramdan beklenen, belli bir olguya ilişkin net bir çerçeve sunması, olguyu meydana getiren bileşenler arasındaki etkileşim ve ilişkileri açıklaması, bağlamsal koşullar hakkında bilgi vermesi ve olguyu oluşturan bileşenlerin üzerinde durulmasının önemini açıkça ortaya koymasındır (Campbell ve Wilmot, 2017).

Nitel yöntemde araştırılan olgu, bu olguyu doğrudan yaşayanların deneyimlerinden hareketle betimlenmeye çalışılmakta; konuşma, söz ve metinle başlayan süreç yeniden olguyu betimlemek için konuşmaya, söze ve metne dönmektedir (Gephart, 2004). Bu dönüşüm sürecinde kuramın varlığı veya yokluğu belirleyici bir etkiye sahiptir. Kuram kavramına atfedilen anlam, kuram geliştirmenin önemini ortaya koymaktadır. Kuram geliştirme yönelimli araştırma, var olan kuramı test etmek yerine olguyu betimleyen kuramın geliştirilmesine odaklanan araştırma çabalarıdır (Dul ve Hak, 2008). Weick (1995) kuram ve kuram geliştirme arasındaki farka dikkat çekmekte, kuramın sonuç, kuram geliştirmenin ise süreç olduğunu belirtip sürece odaklanmanın öneminden söz etmektedir. Weick (1989) kuram geliştirmeyi disipline edilmiş düşünme süreci olarak betimlemekte, bazı durumlarda belli ilkeler sabit kalmakla birlikte çeşitli varsayım ve düşüncelerin terk edilebileceğinin altını çizmektedir (Weick, 1999). Bu durumda kuram geliştirme görgül materyalin işaret ettiği gizemli durumların sorunsallaştırılıp çözümlenmesi yoluyla olabilir (Alvesson ve Kärreman, 2007). Kuram geliştirme, görgül çalışmaların öncülü olmanın yanında, belki de daha da önemlisi, kuramsal durgunluk yaşaması muhtemel alanları gösteren bir erken uyarı mekanizması işlevi de görmektedir (Corley ve Gioia, 2011). Ayrıca tümevarım amacı güden çalışmalar, *Academy of Management Journal*'ın daha yoğun atıf alan çalışmaları arasındadır (Eisenhardt ve diğerleri, 2016). Bu çalışmaların görgül materyalden hareketle kuram geliştirme amacı güden çalışmalar olması da dikkat çekicidir (Eisenhardt ve diğerleri, 2016).

Kuram geliştirme yoluyla farklılıkları ortaya koyabilir, örgütsel olgulara ilişkin anladıklarımızı düzenleyebilir, yorum yapabilir ve açıklama getirebilir, paydaşları daha bilgili kılabiliriz (Cornelissen ve diğerleri, 2021). Langley (1999) kuram geliştirmenin üç süreci içinde barındırdığını, bunların tümevarım, tündengelim ve yaratıcılık ile iç görüşü içeren esinlendirme şeklinde ifade edilebileceğini belirtmektedir. Kuram geliştirmede geleneksel anlayış daha çok var olan kuramın gelişmesi yönünde bir gelişime işaret etmektedir (Gioia ve diğerleri, 2013). Kuramın olguları anlamamızı kolaylaştıracağını belirten Hambrick (2007), kuramsal katkı beklentisinin bizi anlama çabalarımızdan alıkoyabileceğini ilişkin riske dikkat çekmektedir.

Gömülü Kuram ve Kuram Geliştirme

Gömülü kuramın en çok tercih edilen nitel araştırma yöntemi olduğu ifade edilmektedir (Morse, Bowers, Clarke, Charmaz, Corbin, ve Porr, 2021). Gömülü kuram (Glaser ve Strauss, 1967; Lincoln ve Guba, 1985; Strauss ve Corbin, 1998) daha sonraki bölümlerde detaylı olarak açıklanacak kuram geliştirme yönelimli nitel araştırma yöntemlerinin güçlü entelektüel altyapısını oluşturmakta, örgütsel olguları anlamaya çalışan birçok tümevarımcı nitel araştırmanın temel dayanağıdır (Gioia ve diğerleri, 2013). Gömülü kuram sürekli karşılaştırmalı veri elde etme ve analiz ile kuramsal örnekleme temel dayanak olarak kabul etmekte, bu nedenle pozitivistin karşısında konumlandırılmaktadır (Suddaby, 2006). Eisenhardt hangi yöntem tercih edilirse edilsin, gömülü kuramın kapsamlı bir şemsiye olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir (Gehman ve diğerleri, 2018). Bu yaklaşımda, her şeyi açıklama yetisi olan büyük kuramlar yerine, aktörlerin sosyal bağlamlarındaki olguları sistematik veri elde etme ve analiz teknikleriyle, onlara ses verip açıklayarak gömülü kurama (Glaser ve Strauss, 1967) ulaşılabileceği ifade edilmektedir (Suddaby, 2006).

Gömülü kuram (Glaser ve Strauss, 1967) yanlışlama ve hipotez testi gibi pozitivist dayatmaları reddetmekte, veriden kurama giden bir süreç tarif etmektedir (Suddaby, 2006). Fakat, gömülü kuram yöntemi Glaser ve Strauss'un (1967) tasarladıkları şekilde kalmamış ve değişmiştir. Bu nedenle gömülü kuram tasarımını benimseyen veya bu çalışmada aktarılan yöntemler gibi gömülü kuram temelli kuram oluşturma yönelimli yöntemleri uygulayan araştırmacıların, çalışmalarını gömülü kuramın hangi versiyona daha yakın bir şekilde konumlandıklarını belirtmeleri yerinde olacaktır. Charmaz (2006) söz konusu versiyonları inşacı gömülü kuram ve nesnelci gömülü kuram şeklinde sınıflandırmaktadır. İnşacı gömülü kuram yorumsamacı, nesnelci gömülü kuram ise "pozitivist" nitel araştırma anlayışına dayanmaktadır. Bu bağlamda, gömülü kuramın zaman içinde gelişen "Strauss'un Yolu" ve "Glaser'in Yolu" ifade edilen versiyonları olduğu belirtilmektedir (Locke, 2001, s. 101; Myers, 2009, s. 109). Strauss ve Corbin (1990) tarafından savunulan yaklaşım yöntemin keşifsel yönünü körelttiği nedeniyle eleştirilmektedir (Glaser, 1992). Ayrıca gömülü kuramın ikna edici bir retorik şeklinde (Suddaby, 2006), törensel bir anlayışla (Özen, 2002) sömürülmesi de alanda sık rastlanan bir durumdur.

Gömülü kuram öncesi dönemde nitel verinin nicelleştirilmesi ve hipotez testlerinin gerçekleştirilmesi yoluyla kuramsal çıkarımlar yapılmaya çalışılmaktadır (Su, 2018). Gömülü kuramın nitel araştırma yöntemi olarak geliştirildiği dönemde yöntem nitel araştırma için sistematik bir strateji sunan oldukça cesur bir çıkış olarak algılanmıştır. Amaç, sistematik fakat aynı zamanda esnek bir yolla elde edilen görgül materyalin analizi ve buradan hareketle gömülü kuramın inşasıdır (Charmaz, 2006). Fakat günümüzde gömülü kuramın sıklıkla kullanımı bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Gömülü kuram yöntemini ilgili literatürü göz ardı etmek için kullanmak, gömülü kuramı ham verinin sunumu olarak görmek, gömülü kuramı var olan kuramı test etmek için kullanmak, içerik analizi yapmak veya kelime frekanslarına indirgemek, gömülü kuramı rutinleşmiş bir formülasyon olarak veri analizi tekniğine dönüştürmek, gömülü kuramın potansiyel eksiklerini yadsımak, gömülü kuramı kolay zannetmek, gömülü kuramı yönteme ilişkin detay vermemek için bir kalkan olarak kullanmak sıklıkla rastlanıldığı belirtilen olumsuzluklardır (Suddaby, 2006).

Yönetim ve Organizasyon Alanında Kuram Geliştirme Yönelimli Araştırmanın Üç Geleneği

Kuram geliştirme yönelimli araştırma, bireyin örgütsel bağlamdaki deneyimlerini onların bakış açısıyla anlamlandırabilmeyi ve aynı zamanda bu anlamdan hareketle bilimsel olarak kuram geliştirmeyi olanaklı kılan bir yöntemi gerektirmektedir (Gioia ve diğerleri, 2013). Langley (1999) kuram ve yöntemin iç içe geçmiş bir yapı olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. Sahip olduğu zengin betimleme (Geertz, 1973) kapasitesi ve keşfedici potansiyeline karşın, nitel araştırma yöntemleri araştırma titizliğinin beklenen düzeyde olmaması nedeniyle eleştirilmektedir (Gioia ve diğerleri, 2013). Nitel araştırma analiz ile yöntemin dayandığı epistemolojik gelenek arasında uyum gerektirmesi ve inandırıcı bir şekilde yazılı olarak iletişimindeki

güçlükler nedeniyle zorlukları içinde barındırmaktadır (Langley ve Abdallah, 2016). Gephart (2004) yöntemin net olarak ortaya konmamasının, nitel araştırma çabalarında geliştirilmesi gereken en önemli yön olduğunu belirtmektedir. Yöntemi araştırmacının sahip olduğu araç olarak nitelendiren Gehman ve diğerleri (2018), araştırma amacı ile yöntem, bir başka ifadeyle araç seçiminde gözetilmesi gereken uyumun önemini altını çizmektedir.

Burada üzerinde durulan ve literatürle uyumlu bir şekilde geliştiricilerinin soyadlarıyla anılan yöntemler kuram geliştirme yönelimli nitel araştırmanın yegâne yolları şeklinde algılanmamalı, fakat söz edilen yöntemlerin öğretici değerleri de yadsınmamalıdır (Langley ve Abdallah, 2016). Aşağıda anlatılacak yöntemlerin ortak noktası, görgül materyalde çeşitlilik, alanda uzun süre kalarak alanı özümseme, kuramsal örnekleme yapma ve gömülü kuramın entelektüel çerçevesine dayanma şeklinde sıralanmaktadır (Gehman ve diğerleri, 2018). Yöntem nitel çalışmaya ilişkin titiz bir sunum değil, belli bir düşünme biçimine uyum sağlanması anlamına gelmektedir (Gioia, 2018). Bu nedenle, devam eden bölümde Langley, Eisenhardt ve Gioia yöntemleri olabildiğince detaylı olarak ele alınacak, yöntemlere ilişkin açıklamalardan sonra ilgili yöntemi kullanan yayımlanmış iki çalışmaya, yöntemle ilişkin açıklamaların pekiştirilmesi amacıyla yer verilecektir.

Langley Yöntemi

Langley yöntemi olarak ifade edilen yöntem daha çok süreç verisinden hareketle kuram geliştirilmesi amacı gütmektedir. Ann Langley'nin *Strategies for Theorizing from Process Data* (Langley, 1999) başlıklı makalesi yöntemin çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Langley'e (1999) göre değişimin varlığı ve sürekliliği süreçlerin ve dinamik olguların anlaşılmasına odaklanan araştırma yöntemlerini öne çıkartmaktadır. Süreç odaklı çalışmalarda araştırmacılar olguları birbiriyle bağlantılı olay, faaliyet, zaman ve değişim gibi etkileşim bağlamında anlamaya çabalamaktadırlar (Langley, Smallman, Tsoukas ve Van de Ven, 2013). Langley uyguladığı yöntemi belli bir kalıp olarak yorumlamamakta, yöntem repertuarının tek bir seçenikle sınırlandırılmasına da karşı çıkmaktadır. Langley süreçlere odaklanan bir araştırma geleneğini temsil etmektedir. Sürecin örgütü ve örgütlemeyi açıklayabileceği düşüncesi yöntemin temelini oluşturmaktadır (Langley, 1999). Langley yönteminin gelişmeye başladığı dönemlerde Langley ve Truax (1994), Mohr'dan (1982) hareketle örgütsel olguları anlamak için iki kuramsal yaklaşımın varlığından söz etmekte, bu yaklaşımları varyans ve süreç yaklaşımları olarak sınıflandırmaktadır. Varyans yaklaşımında değişkenler arası korelasyona odaklanılmakta, süreç yaklaşımında ise belli bir zaman diliminde sürece ve sürecin sonucunu meydana getiren olaylar serisine odaklanılmaktadır. Varyans odaklı araştırmalar örgütsel kalıpların nasıl meydana geldiği konusunda zamansal boyuta ilişkin açıklama getirmemektedir (Langley, 2007). Örneğin, stratejik değişim olgusunu varyans odaklı olarak açıklamaya çalıştığımızda odaklandığımız çeşitli değişkenler ve bunun stratejik değişim üzerindeki etkisidir, fakat aynı olguyu süreç kuramı bağlamında açıklamaya çalışırsak yatay eksene zamanı konumlandırıp stratejinin değişimini söz konusu süreçte meydana gelen olayları, faaliyetleri ve tercihleri analiz ederek açıklamamız gerekir (Langley, 1999).

Süreçlerin zaman içinde nasıl evrildiğini ikna edici ve kuramsal açıdan aydınlatıcı bir şekilde ortaya koymak yöntemin çıkış noktasıdır. Süreç odaklı araştırma tasarımı, kesitsel tasarımların denge durumuna odaklı ve zamanı göz ardı eden olumsuzluklarını bertaraf etmektedir (Langley, 2007). Fakat, süreci anlamak zihinsel bir dönüşüm gerektirmektedir. Sosyal bilimlerde yürütülen araştırma faaliyetleri genelde varyansın, bir başka ifadeyle durumlar arası farklılıkların açıklanmasına odaklanmaktadır. Langley yöntemi ise durum veya durumların zaman içerisinde nasıl değiştiğine odaklanmaktadır. Süreç odaklı araştırmalar olgunun neden ve nasıl ortaya çıktığı, geliştiği, büyüdüğü veya nasıl ve neden yok olduğunu anlamaya yöneliktir (Langley ve diğerleri, 2013).

Peki, süreçlere odaklanmak örgütü, örgütleyeni ve örgütleneni anlamak için neden önemli? Öncelikle zamanın yadsınamayan bir gerçek olarak kabul edilmesi gerekmektedir. İkinci olarak, süreç verisine dayalı araştırmanın uygulamaya dönük çıktı potansiyelinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Üçüncü olarak, bulunduğu yerde kalmak için harcanan çaba genelde göz ardı edilmektedir. Örgütler buldukları konumu muhafaza edebilmek için de çaba harcarlar. Süreç odaklı araştırma bu çabayı bize açıklayabilir. Son olarak, süreç sonuçların çok yönlü ve değişken yapısını anlamamızı da olanaklı kılar (Gehman ve diğerleri, 2018). Süreç düşüncesi olguları isim olarak değil de Weick'in (1979) önerdiği şekilde fiil olarak düşünmeyi gerektirmektedir. Olguları fiil olarak ele aldığımız anda, kendimizi odaklandığımız araştırma konusuna ilişkin hareketin içinde bulmamız oldukça muhtemeldir (Langley, 2007). Langley ve diğerleri (2013) süreç çalışmalarının alanda öne çıkan dergilerde henüz yeterli düzeyde yer almasa da özellikle yönetim ve organizasyon alanı bağlamında ilginç bulunan çalışmalar arasında süreç temelli çalışmaların öne çıktığını belirtmektedir (Bartunek, Rynes ve Ireland, 2006).

Oldukça net ve durağan olgularmış gibi görünen birçok yönetsel kavramın arka planında işleyen dinamik faaliyetler ve süreçler olabileceği unutulmamalıdır (Langley ve diğerleri, 2013). Langley'e (2007) göre süreç düşüncesi araştırma kapsamında odaklanılan olguyu hareketli, faal, değişen ve zamana bağlı olarak evrilen dinamik bir olgu olarak kabul etmektedir. Langley'e (1999) göre süreç verisi karmaşıktır ve bu karmaşık yapı elde edilen görgül materyalin anlamlandırılmasını zorlaştırmaktadır. Süreç verisini karmaşık kılan etkenler arasında araştırmacının yeterince bilgi sahibi olmadığı bir dizi faaliyet veya olayı içermesi, süreç verisinin genelde birden fazla analiz düzeyini ve analiz birimini anlamayı gerekli kılması, olguları zaman boyutunda inceleme konusu yapması ve süreç verisinin eklektik, bir başka deyişle farklı bileşenlerin belli zamanlarda bir araya geldiği anları anlamaya yönelik olması gibi etkenler sıralanmaktadır (Langley, 1999).

Süreç araştırması olayların zaman içinde nasıl geliştiğini ve neden bu şekilde geliştiğini anlamayı ve açıklamayı amaçlamakta, bu nedenle odaklanılan sürecin ne olduğuna, kim tarafından, neden yürütüldüğüne ve ne zaman gerçekleştirildiğine ilişkin faaliyet, olay ve tercihleri kapsayan öykülerin analiz edilmesini gerektirmektedir (Langley, 1999). Bu nedenle süreç verisi toplantı, konuşma, etkinlik veya gölgeleme gibi tekniklerle elde edilen anlık veriler ile şimdiki zaman ve geçmişe dönük görüşme, odak grup görüşmesi, anket, günlük gibi anı ve yorum verisi, toplantı tutanakları, planlar, raporlar ve arşiv kayıtları gibi süreç çıktılarının bileşiminden oluşmaktadır (Langley ve Abdallah, 2016). Bu çeşitlilik görgül materyalin içinde boğularak kaybolma tehlikesini doğurabilmektedir. Süreç karmaşık olduğu için süreç verisinin de karmaşık olması kaçınılmazdır (Langley, 1999). Türü ne olursa olsun, elde edilen veri araştırma konusu yapılan olguya ilişkin zaman dilimiyle uyumlu olmalıdır. Çok uzun değil, zaman zaman süreci anlamaya ilişkin yeterli ayrıntı içeren, boylamsallık özelliği olan veri yeterli görülebilir. Elde edilen veriler öyküleme, nicelleştirme, alternatif açıklama şablonları geliştirme, gölümü kuram, görsel haritalama, zamansal ayraçlama veya karşılaştırmalı durumlar şeklinde ifade edilen stratejilerle analiz edilebilmektedir (Gehman ve diğerleri, 2018). Devam eden bölümde bu stratejilere değinilecektir.

Öyküleme stratejisi ham veriden hareketle sürecin öykülenmesi anlamına gelmektedir. "Zengin betimleme (Geertz, 1973)" ve okuyucuda "oradaydım hissi (Lincoln ve Guba, 1985, s. 359)" veya Langley'in (1999) ifadesiyle "deja vu" yaratılması elzemdir. Nicelleştirme stratejisi ise öyküleme stratejisinin zıt kutbunda yer almaktadır. Bu stratejiyle yürütülen süreç araştırmalarında araştırmacılar süreç verisini listeleyip daha önce oluşturdukları kod çizelgesine göre sistematik olarak kodlarlar. Bu şekilde karmaşık süreç verisi daha düzenli bir zaman serisine dönüşmekte ve istatistiksel modellemeye uygun hale gelmektedir. Alternatif açıklama şablonları geliştirme stratejisinde ise süreç kapsamında analize konu edilen aynı olay farklı kuramsal altyapılardan hareketle açıklanmaya çalışılmaktadır. Her açıklama çabası alternatif bir betimleme olarak değerlendirilmekte, bunlardan kuramsal olarak betimleme kapasitesi en fazla olan şablon tercih edilmektedir. Gömülü kuram stratejisi ise adından da anlaşıldığı üzere gömülü kurama dayalı olarak süreç verisinin analiz

edilmesi ve kuram geliştirilmesine dayanmaktadır. Fakat Langley (1999) burada kitaba bağlı kalınarak, tüm basamakların özellikle Strauss ve Corbin'in (1990) öngördüğü şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmekte, sürekli karşılaştırmalı analiz gereğinin altını çizmekte, gömülü kuram söyleminin tüm tümevarımcı nitel araştırma çabaları için jenerik bir ifadeye dönüşmesini yadırgadığını ifade etmektedir. Görsel haritalama stratejisi sayısallaştırma veya öykülemenin zor olduğu durumlarda, süreç verisinden hareketle çok sayıda boyutu, öncelik sırasını, birbirine koşul olarak gerçekleşen olayları zaman bağlamında gösterme potansiyeline sahip olduğu için öne çıkmaktadır. Langley (1999) sürece ilişkin görsel haritanın kuram olarak değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmekte, fakat kuram geliştirme sürecinde bizi soyut düşünme düzeyine götüren bir aracı olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Zamansal ayraçlama veya parantez içine alma stratejisi ise ilişkisiz zaman dilimlerini değil de süreç verisinin belli safhalarını anlamak için birbirinden ayırıp inceleme amacı gütmektedir. Son olarak karşılaştırmalı durum çalışmaları stratejisinde ise Langley (1999) Eisenhardt'a (1989) benzer bir yol izlemekte, tüm süreci bir durum olarak ele almakta ve diğer benzer süreçlerle birlikte karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Bu yolla süreç verisinin kestirim yapmayı olanaklı kılan kuram geliştirme potansiyelinin daha yüksek olacağı ifade edilmektedir (Langley, 1999).

Langley yöntemine ilişkin örnek çalışmalar

Langley yöntemine örnek olarak verilebilecek çalışmalardan ilki MacKay ve Chia'nın (2013) Academy of Management Journal'ın "Process Studies of Change in Organization and Management" (Langley ve diğerleri, 2013) başlıklı özel sayısında yer alan çalışmalarıdır. Çalışma temel olarak stratejik tercihlerin, çevresel baskının ve beklenmedik olayların örgütsel değişim üzerindeki etkisini anlamaya çalışmaktadır. Literatürde stratejik değişimin örgütsel aktörlerin belli bir amaca ulaşmak için, çevresel zorluklar karşısında amaçlı olarak gerçekleştirdikleri tercihlerinin sonucu olduğu düşünülmektedir. Bir başka ifadeyle, değişim eylemin sonucu olarak görülmektedir. Bu bakış açısında sürecin bir sorumlusu vardır. Başarı ve başarısızlık eyleyenlerin aldıkları kararların sonucudur. Karmaşık, belirsiz ve karşılıklı nedensel ilişkiler sonucu ortaya çıkan durum, genelde kilit kararlara, eylemlere, olaylara ve durumlara indirgenerek açıklanmaktadır (MacKay ve Chia, 2013).

Yukarıda ifade edilen, eyleyenlere yönelik ayrıcalıklı tutumun aksine popülasyon ekolojisinde ise değişim uyumla açıklanmakta, belirleyicilik rolü çevreye atfedilmektedir. Fakat çevreye uyum sağlama işlevi yöneticilerin sorumluluğundadır. Örgüt ile çevre arasındaki etkileşimin beklenmedik etkileri ile alınan kararların niyet edilmemiş sonuçların örgütsel geleceği yapılandırmasındaki rolü üzerinde çok fazla durulmamaktadır. Çalışmanın amacı, eylem ve çevresel rastlantıların beklenmedik sonuçları olabileceğinin görgül olarak ortaya konmasıdır (MacKay ve Chia, 2013).

Çalışma tümevarım amacı güden bir yaklaşımla boylamsal olarak Kanada merkezli NorthCo takma isimli otomobil şirketinde yürütülen durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Çalışmada şirketin üst yönetim ekibine odaklanılmıştır. Çalışmanın görgül materyali 5 yıllık bir döneme yayılan 30 görüşme, yaklaşık iki aylık süreçte gerçekleşen katılımlı gözlem ve arşiv verisinden geliştirilmiştir. Çalışmanın başlangıcında yukarıda ifade edilen stratejik değişime ilişkin varsayımlardan hareket edilmiş, fakat görgül materyal alınan kararların anlık sorunlara çözüm getirirse de gelecekte şirketin çöküşünün temellerini oluşturduğunu göstermiştir (MacKay ve Chia, 2013).

Lincoln ve Guba'ya (1985) bağlı kalınarak yürütülen birinci düzey analizde durumun tarihsel gelişimi ortaya konmuş, ikinci düzey analizde ise herhangi bir sorumluya atfedilmemiş süreçler ile beklenmedik sonuçlara odaklanılmıştır. Zaman bağlamında tercihler, rastlantılar ve beklenmedik sonuçlar ve bunlara ilişkin doğrudan alıntıların yer aldığı tabloya yer verilmektedir. Şirket değişime karşı koymaya çalışmış fakat, rastlantılar, çevresel belirsizlik ve beklenmedik sonuçları içeren ve belli bir sorumluya atfedilemeyen stratejik değişim

sürecinde şirketin çöküşü durdurulamamıştır. Çalışma sonuçları kararların yöneticilerin farkında olmadıkları fakat rastgele oluşmayan sonuçları olabileceğini göstermektedir. Bu durumda ortaya çıkan birbiriyle ilişkili çok sayıda aktörün etkileşiminin sonucu olduğundan değişim sürecine ilişkin sahiplikten söz edilememektedir. Sahipsiz süreç yaklaşımı başarı ve başarısızlığı yöneticilere atfetmekten kaçınmakta, çevrenin belirleyiciliğinin sınırlı düzeyde olabileceğini belirtmekte, ortaya çıkan sonucun beklenmedik olaylar ve bu olaylar karşısında verilen tepkilerin sonucu olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir (MacKay ve Chia, 2013).

Langley yöntemime örnek olarak ele aldığımız bir başka çalışmada Langley ve Truax (1994) teknolojik uyum olgusunu anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Çalışma otomasyonun, özellikle küçük çaplı üretim işletmeleri için çevresel bir zorunluluk olarak dayatıldığı dönemde yürütülmüştür. Çalışma söz konusu işletmelerin üretim işlevlerinin teknolojik dönüşümlerini konu alan çalışma sayısının kısıtlı düzeyde kaldığı savından yola çıkmaktadır. Çalışmanın araştırma tasarımı tümevarım amacı güden süreç modeli geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk dönemlerinde analiz birimi teknolojik kararlar olarak belirlenmiştir. Fakat bu analiz birimi olguyu anlamak için sınırlı kalmıştır. Teknoloji kabul olgusu belli olay ve faaliyetler sonucu ne zaman alındığı belli olmayan bir karara benzemektedir. Bu nedenle kararlara değil, olaylara odaklanılması önerilmektedir. Bu çalışmada söz konusu dönemde yeni gelişmeye başlayan, görsel haritalama tekniğinin analiz sürecine dahil edildiği görülmektedir (Langley ve Truax, 1994).

Durum çalışması yürütülen işletmeler amaçlı olarak seçilmiştir. Bu seçimde, bilgi zenginliği ve maksimum çeşitlilik belirleyici olmuştur. Temel veri elde etme araçları görüşmeler ve arşiv belgelerinden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında Kanada'da faaliyet gösteren küçük çaplı üretim işletmelerinde yürütülen durum çalışmaları aracılığıyla teknolojik uyumun kavramsallaştırılmasında karar verme sürecine atfedilen dar kapsamlı yaklaşımın aksine, teknolojik uyum olgusunun bir süreç olarak ele alındığında, üç alt süreci içinde barındırdığı, stratejik taahhüt süreci, teknoloji seçim süreci ve finansal gerekçelendirme süreci olarak adlandırılan bu süreçlerin kısmi olarak iç içe geçmiş ve etkileşim içinde olan fakat farklı yapıları içinde barındıran süreçler oldukları ortaya konmuştur. Stratejik taahhüt yöneticilerin karar verme aşamasındaki bağlamsal etkenleri ve süreçte yaşananları, teknoloji tercih süreci gerekli olan teknolojinin özellikleri ile teknoloji tedarikçilerini, finansal gerekçelendirme ise teknolojinin elde edilmesi için gerekli olan finansal kaynağın sağlanması sürecini ifade etmektedir. Bu süreçler beklenmedik öğeleri içinde barındırmakta, bazı yönleriyle sıralı ve bazı yönleriyle politik kararların alınmasını gerekli kılmaktadır (Langley ve Truax, 1994).

Eisenhardt Yöntemi

Kathleen M. Eisenhardt'ın "Durum Çalışmalarıyla Kuram Geliştirme" şeklinde tercüme edebileceğimiz araştırma yöntemi, *Building Theories from Case Study Research* başlıklı makalesiyle ortaya koyduğu (Eisenhardt, 1989), ve daha sonra Eisenhardt'ın ortak yazarlı diğer çalışmalarıyla (Eisenhardt ve Graebner, 2007; Eisenhardt ve diğerleri, 2016) detaylandığı bir yöntemdir. *Building Theories from Case Study Research* çalışmasının alandaki etkisi Google Scholar'da görüntülenen 72064 atıfla da kendisini göstermektedir (Aralık, 2022). Ravenswood (2011) atıf analizlerine dayandırdığı değerlendirmesinde Eisenhardt'ın (1989) çalışmasını yalnızca yönetim ve organizasyon alanında değil, işletme alanının tüm disiplinlerinde yaygın olarak yararlanılıp kaynak gösterilen bir eser olarak nitelendirmektedir.

Her şeyden önce belirtilmesi gereken Eisenhardt'ın (1989) ilk tasarımının pozitivist paradigmaya dayandığıdır. Eisenhardt yöntemi temel olarak gömülü kuram ile durum çalışmasının karmaşıklık şeklinde düşünülebilir (Eisenhardt ve diğerleri, 2016). Çoklu durum çalışmalarının varlığı ve karşılaştırma yapılması yöntemin temel mantığını oluşturmaktadır. Yöntemin geliştirilmesinin ana sebebi durum çalışmalarından hareketle kuram geliştirmenin yol haritasını ortaya koymaktır. Bu nedenle süreç adımlar, faaliyetler ve nedenleri şeklinde net

bir şekilde ifade edilmektedir (Eisenhardt, 1989). Yöntemin amacı durum çalışmalarında odaklanılan sonuçlar veya süreçler arasındaki varyansın açıklanmasıdır. Alana derinlemesine hâkim olma gereği, kuramsal örnekleme ve gömülü kuram diğer tümevarımcı yöntemlerle olan ortak noktalarıdır (Eisenhardt ve diğerleri, 2016).

Langley ve Abdallah'a (2016) göre Eisenhardt yönteminin esinlendiği temel kaynaklar Yin (1984/1994) ile Miles ve Huberman (1994) ve Glaser ve Strauss (1967) şeklinde düşünülebilir. Yöntemin gelişim aşamalarından itibaren Glaser ve Strauss'un (1967) "geliştirilen kuram elde edilen görgül materyalle kurulan derinlemesine ilişkinin sonucudur" şeklinde ifade ettikleri savları yöntemin tasarımına rehberlik etmektedir (Eisenhardt, 1989). Durum içi analiz ve tekrarlama mantığı bu yöntemin öne çıkan özelliklerindedir. Yöntem veriye dayalıdır. Yöntem, henüz yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadığımız olguların araştırılmasına daha yatkındır. Yöntem ekonfinaliteyi kabul etmekte, ölçülmesi güç olguları açıklamaya çabalamaktadır (Gehman ve diğerleri, 2018). Ortaya konan kuram yeni, test edilebilir ve görgül olarak geçerlidir (Eisenhardt, 1989). Yöntemin amacı test edilebilir önermeler şeklinde ifade edilen bir kuram geliştirmektir. Araştırma süreci araştırma konusuna ilişkin gerçeğin ne olduğuna yönelik sorgulamalarla yürütülür. Sonuçta nomotetik bir kuram ortaya konmaya çalışılmaktadır (Langley ve Abdallah, 2016).

Araştırma tasarımı genelde belli bir konuda farklılaşan, fakat diğer açılardan benzer kabul edilebilecek 4-10 arası durumu inceleyen çoklu durum çalışması şeklindedir. Temel veri elde etme yöntemi görüşmelerdir. Araştırma sürecinde durumlar arası karşılaştırma yapılmakta, araştırma geçerliliği ve güvenilirliği veri nirengilemesi yoluyla gerçekleştirilmektedir (Langley ve Abdallah, 2016). Yöntem, tümevarımcı gömülü kuram geleneğiyle uyumlu olacak şekilde araştırmacıların alana olabildiğince önyargularından arınmış bir şekilde girmelerini gerekli kılmaktadır. Fakat ilgili literatüre hakimiyetin önemi de yadsınmamalıdır.

Bu yöntemde durum çalışması Yin (1984/1994) tarafından betimlendiği şekilde, çeşitli kaynaklardan elde edilmiş zengin görgül materyale dayanmaktadır. Durum olarak ifade edilen bir grup veya örgüt olabileceği gibi, tekil ya da çoklu bir yapı veya tekil yapının farklı zamanlardaki durumlarına ilişkin bir süreç de olabilir. Bu yöntemin temel farkı durumların öncelikle kendi içlerinde analiz edilmesidir. Durum çalışması kapsamında elde edilen veriler nitel veya nicel olabilir, veri kaynakları da oldukça çeşitlidir (Gehman ve diğerleri, 2018). Yönteminin başlangıcı, diğer araştırma yöntemleri gibi araştırma sorusunun formülasyonudur. Çalışmanın ilerleyen versiyonlarında değişmesi muhtemel de olsa tüm süreci harekete geçirenin araştırma sorusu olduğu unutulmamalıdır. Bu formülasyonun içinde konuyla ilişkili kavramlara yer verilebilir. Durumların seçiminde ise kuramsal örnekleme yapılmaktadır. Özellikle çoklu tasarımda kuramsal örnekleme titizlik gerektirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken konu varyasyondur. Araştırmacı araştırdığı olguya ilişkin varyasyonun anlamına odaklanmaktayken, diğer varyasyonları kontrol altında tutabilmelidir. Tasarımında "Yarışma Tipi Tasarım" veya "Zıt Kutuplar Tipi Tasarım" tercih edilebilir. Yarışma tipinde odaklanılan olgunun çalışılacağı belli sayıda durum seçilmekte, seçilen durumların zaman içerisindeki gelişimleri analiz edilerek araştırma sorusu cevaplandırılmaya çalışılmaktadır. Zıt Kutuplar Tipi Tasarımda ise araştırmada odaklanılan olguya ilişkin zıtlıklar içeren durumlara odaklanılmaktadır. Bir başka tasarım alternatifi öncül koşulların analiz edilmesi sonrasında durum çalışmalarının seçilmesidir (Gehman ve diğerleri, 2018).

Veri elde etme ve analiz süreci eş zamanlı olarak yürütülmektedir. Analiz hem durum içi hem de durumlar arası karşılaştırmaları içerecek şekilde yapılmaktadır. Ortaya konan her kavram için görgül kanıtlar gösterilmelidir. Süreç ilerledikçe ilgili literatür ve alandan gelen araştırma notları sürece dahil edilmektedir. Literatür, veri ve ortaya çıkmaya başlayan kurama ilişkin mantıklı açıklamalarla olguyu açıklayan kavramlar arasındaki ilişkinin nedenleri ortaya konmaya çalışılmaktadır (Gehman ve diğerleri, 2018). Durumlar aynı analiz sürecine tabi tutulduğundan, ortaya çıkan farklılıkların arkasında yatan nedenlere odaklanmak kolaylaşmaktadır. Elde edilen bulgular karşıt ve koşut görüşleri içeren literatürle ilişkilendirilerek yorumlanmaktadır. Analiz ve yorum süreci kuramsal katkı açısından yenilik getirmediği anlaşıldığında

sonlandırılmaktadır (Eisenhardt, 1989). Yöntemde önerme geliştirme tercih edilmekte, fakat hakem değerlendirme sürecinde gelen eleştiriler doğrultusunda önermeler yerini kuramsal açıklamalara bırakabilmektedir (Gehman ve diğerleri, 2018). Araştırmanın ikna edici bir şekilde yazılmasında veri tabloları ile öyküleme tekniği aracılığıyla durumlar arası varyasyon dile getirilmektedir. Önermeler kullanılıyorsa, önermeler veriye dayalı olarak geliştirilmekte, önermelerle ilgili literatür arasında bağ kurulmakta, daha sonra önermeler arası ilişkiler açıklanarak geliştirilen gömülü kuram sunulmaktadır (Langley ve Abdallah, 2016).

Toparlamak gerekirse, yöntem tümdengelim ve tümevarımı bir bütünü iki parçası olarak ele almakta ve amacının test edilebilir ve genelleştirilebilir kuram geliştirme olduğu açıkça ifade edilmektedir. Bilimsel makale olarak tasarlandığında tekli durum çalışmalarındaki gibi bir öyküleme değil, farklı durum çalışmalarıyla olgunun örneklendirilmesi şeklinde kurgulanmalıdır. Eisenhardt yönteminin popülerliğinin altında yatanın, nitel kanıtlarla ana akım tümdengelimci araştırmalar arasında köprü kurabilme yetisidir. Bir başka deyişle, bu yöntemle geliştirilen kuramın test edilebilirlik potansiyeli oldukça güçlüdür (Eisenhardt ve Graebner, 2007). Fakat, çoklu durum çalışması tasarımının tekli durum çalışmasına göre bağlamsal detayları derinlemesine aktaramayabileceği göz ardı edilmemelidir. Eisenhardt (1991) söz konusu eleştirinin farkında olduğunu belirtmekte, eleştirinin sorgulanmaksızın kabul edilmesi durumunda ilginç hikayeler geliştirilebileceğini, fakat genellenebilir kuram geliştirme amacından uzaklaşılacağına dikkat çekmektedir.

Eisenhardt yöntemine ilişkin örnek çalışmalar

Eisenhardt yöntemine ilişkin olarak ilk örnek Ozcan ve Eisenhardt'ın (2009) iş birliği portföyü bileşiminin yöneticiler tarafından nasıl oluşturulduğunun ortaya konmasına ilişkin çalışmasıdır. Çalışma Apple örneğiyle başlamakta, Apple'ı başarılı kılanın kurduğu iş birliği portföyü olduğu ileri sürülmektedir. Bu tür bir iş birliği ağı Apple'ın kendi işine odaklanmasını kolaylaştırmış, aynı zamanda iş birliği kurduğu diğer işletmelerin güçlü yönlerinden faydalanmasını da olanaklı kılmıştır. Literatürde iş birliği portföyünün işletmelerinin başarı düzeyi üzerinde etkililiği konusunda hem fikir olursa da bileşimin nasıl oluştuğuna ilişkin araştırma çabalarının sınırlı düzeyde kaldığı belirtilmektedir. Tümevarımcı bir yaklaşımla tasarlanan araştırma, mobil video oyun sektöründe faaliyet gösteren altı rakip girişime ilişkin durum çalışmalarını içermektedir. Ozcan ve Eisenhardt (2009) çoklu durum çalışması tasarımının Eisenhardt (1991) ve Yin'den (1994) hareketle karşılaştırılabilir veri elde etmeyi olanaklı kılması ve genelde daha tutarlı ve genelebilir kuram oluşturma kapasitesi nedeniyle tercih ettiklerini ifade etmektedir.

Çalışmanın yürütüldüğü mobil oyun sektörü GSM operatörlerini, cep telefonu üreticilerini, oyun platformlarını, marka sahiplerini, oyun yapım ve dağıtımçıları ve oyun geliştiricilerini kapsayan birbirine bağımlı bileşenlerden oluşmaktadır. Sektörün tarihsel gelişimine çalışmanın ekinde yer verilmektedir. Çalışma kapsamında oyun yapım ve dağıtımçılarından girişim düzeyinde olanlara amaçlı olarak odaklanmıştır. Amaçlı örneklemenin iş birliği portföyünün oluşumu sürecini anlamamızı olanaklı kılacağı ifade edilmektedir. Oyun yapım ve dağıtımçıların diğer işletmelerle daha yoğun karşılıklı bağımlılık göstermesi araştırma sorusu açısından kritik öneme sahiptir. Araştırma sürecinde altı işletmeye odaklanılmıştır. Söz konusu altı işletme birbiriyle rakip oldukları için aynı işletmelerle ortaklığa gitmeye çabalamışlar, bu nedenle de iş birliği portföylerinin karşılaştırılması açısından anlamlı bir bağlam oluşturmuşlardır (Ozcan ve Eisenhardt, 2009).

Literatürde iş birliği portföyündeki tek bir ağın gücü, iş birliği portföyünün sahip olması gereken özellikler ve işletmenin portföy içindeki konumuna ilişkin araştırmalar mevcuttur (Ozcan ve Eisenhardt, 2009). Kaynak bağımlılığı kuramı ile sosyal yerleşiklik kuramı iş birliği portföyünün oluşumunu belirlemeye bir anlayışla açıklamaktadır. Durum çalışması tasarımı için Yin (1994) tarafından önerilen, nirengileme ve durumu etraflıca anlayabilmek için birden çok kaynaktan veri elde edilmesi bu çalışmada da uygulanmıştır. Veri kaynakları arasında belge incelemesi, uzman görüşü, gözlem, yarı-yapılandırılmış görüşmeler ve biçimsel olmayan kısa teyit veya detaylandırma amaçlı görüşmeler yer almaktadır. Analiz süreci sonunda her durum için 40-60 sayfa

arasında değişen durum çalışması raporları oluşturulmuştur. Yöntemin gerektirdiği şekilde bulgular karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bulgulara ilişkin yorumlardan hareketle üç önerme geliştirilmiştir (Ozcan ve Eisenhardt, 2009). Çalışma sonuçları yöneticilerin portföy bileşimini oluştururken tüm sektörü göz önünde bulundurdıklarında, yeterli bilişsel kapasiteye sahip olduklarında ve bir dizi tekil iş birliği yerine eş zamanlı olarak birden çok işletmeyle iş birliği geliştirdiklerinde, daha yüksek performans gösteren portföy bileşimleri oluşturabildiklerini göstermiştir. Çalışma kapsamında Ozcan ve Eisenhardt (2009) iş birliği portföyünün oluşumunun ve sürdürülmesinin yöneticilerin stratejik seçimlerine bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Ozcan ve Eisenhardt (2009) iş birliği portföyünü işletmenin direkt bağı olan iş birlikleri bütünü olarak ifade etmektedir. Tek bir işletmeyle kurulan bağı önemini yadsınmamakla birlikte, portföyün genelini sahip olduğu bağların tümünün işletme performansı üzerinde belirleyici olduğunu ifade etmektedirler. Bu nedenle yüksek performanslı iş birliği portföyünün, işletmenin performansını geliştirme olasılığının daha yüksek olacağı ifade edilmektedir.

Örnek olarak vereceğimiz bir diğer çalışma kimlik olgusunu araştırma konusu yapmaktadır. Eisenhardt yöntemini kullanan Powell ve Baker (2014) Amerika Birleşik Devletleri'nin güneydoğusunda kurulmuş, halen kurucuları tarafından yönetilmekte olan, kaynak kısıtlılığı yaşayan on üç tekstil ve hazır giyim işletmesinin benzer çevresel zorluklara neden ve nasıl farklı tepki verdiklerini sorgulamaktadır. Yöntemin gereği olarak, işletmeler araştırma sorusu doğrultusunda amaçlı olarak seçilmiş, kuruculara ise kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Çalışma kurucuları tarafından yönetilen işletmeler hakkında göreceli olarak daha az bilgiye sahip olduğumuz varsayımından hareket etmekte ve bu tür işletmelerin kaynak kısıtları dolayısıyla çevresel zorluklar karşısında daha kırılabilir olduklarını kabul etmektedir. Ayrıca çalışmada odaklanılan kurucuları tarafından yönetilen ve kısıtlı kaynak yapısına sahip işletmelerin küresel bağlamda görülen işletme türleri arasında en sık görülen türlerden olduğu ifade edilmektedir (Aldrich ve Ruef, 2006). Çalışma uzun süre çevresel zorluklarla mücadele etmek durumunda kalan işletmelerle boylamsal tümevarım amacı güden durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Bu tasarım durumlar arası karşılaştırmayı olanaklı kılması açısından stratejik olarak yapılmıştır (Powell ve Baker, 2014). Çalışma kapsamında toplam 101 görüşme gerçekleştirilmiştir. İlk görüşmeler işletmenin tarihini öğrenmeye yönelik olarak tasarlanırken, sonraki görüşmeler daha yapılandırılmış bir şekilde kurucu kimliğinin anlaşılmasına odaklı olarak yürütülmüştür. Yazarlardan birisinin tekstil alanında eğitim almış ve sektörde çalışma deneyimi olması da elde edilen verilerin yorumlanması açısından önemli bir fayda sağlamıştır.

Çalışma kapsamında çoklu durum çalışmasının gereği olarak durumlar arası karşılaştırma gerçekleştirilmiştir. Bazı kurucular tek bir kimlikle var olurken, bazıları birden çok kimliği bünyesinde barındırabilmektedir. Çalışmada kurucuların karşı karşıya kaldıkları zorluklara ilişkin farklı tanımlar oluşturdukları ve sahip oldukları işletmeyi kim oldukları ve kim olmak istediklerini gösterebilecekleri bir araç olarak kullandıkları saptanmıştır. Kurucular karşılaştıkları zorlukları ayraçlamakta, zorlukların bazı yönlerini öne çıkartırken, bazı yönlerini de görmezden gelmektedir. Kurucular yaşanan sıkıntıları fırsat, zorluk veya tehdit olarak yorumlayabilmektedir. Fırsat olarak görenler derhal kabullenmekte, zorluk olarak görenler karşı koymaya çalışmakta, tehdit olarak görenler ise uyum sağlamaya çabalamaktadır. Bu farklı tepki kurucunun kimlik yapısından kaynaklanmaktadır (Powell ve Baker, 2014).

Çalışma genelde birbiriyle ilişkili olarak ele alınmayan sosyal psikoloji temelli sosyal kimlik kuramı (Tajfel ve Turner, 1979) ile kimlik kuramı (Styker, 1980) arasında ilişki kurmakta, sosyal kimlikten hareketle rol kimliği kavramından esinlenilerek geliştirildiği ifade edilmektedir (Powell ve Baker, 2014). Çalışma kapsamında geliştirilen gömülü kuram ve süreç modeliyle kurucu kimliğinin yapısının nasıl ve neden işletmenin stratejik tepkilerini belirlediğini ortaya konmuştur. Küreselleşme, serbest ticaret anlaşmaları, artan işgücü maliyetleri, farklı düzenlemelere uyum çabası, büyük işletmelerin sektörü terk etmesi çevresel zorlukların önemli

bileşenlerindedir. Çalışma kapsamında ortaya konan süreç zorluklara karşı verilen tepkiyi açıklamakta ve aynı zamanda kurucunun kimliği ile kim olmak istediği arasındaki bağa vurgu yaparak yeni iç görüler sağlamaktadır. Powell ve Baker (2014), çalışma sonuçlarının her ne kadar özel bir işletme grubundan hareketle ortaya konmuş olsa da kurucu kimliğinin işletmelerin stratejik tepkilerinin şekillenmesinde oynadığı rolü anlamak açısından önemli ipuçları barındırdığını ifade etmektedir.

Gioia Yöntemi

Dennis A. Gioia'nın geliştirdiği ve genellikle "Gioia yöntemi" olarak anılan araştırma geleneğinin ilk ifade edildiği eser, yazarın Kumar Chittipeddi'yle ortak olarak hazırladığı *Sensemaking and Sensegiving in Strategic Change Initiation* başlıklı *Strategic Management Journal* dergisinde yayımlanan makalesidir (Gioia ve Chittipeddi, 1991). Daha sonra Gioia'nın kendi adıyla anılan araştırma yöntemini *Seeking Qualitative Rigor in Inductive Reseach: Notes on the Gioia Methodology* başlıklı ortak yazarlı makaleyle detaylandırarak betimlendiği görülmektedir (Gioia ve diğerleri, 2013). Yöntemin gelişim aşamasında hem araştırma titizliğinin gereklerini sağlayan hem de yaratıcı ve kuram geliştirme potansiyeli olan araştırma tasarımı arayışı, veriden hareketle kuram geliştirme sürecini disiplinli bir sistematik içinde sunabilme ihtiyacı, bulgulardan hareketle yapılan yorumları daha ikna edici ve etkili kılabilmek arzusu yatmaktadır (Gioia ve diğerleri, 2013). Yöntem araştırma konusu yaptığı olguya ilişkin kuramsal açığı gidermek amacını taşımaktadır (Langley ve Abdallah, 2016).

Gioia yöntemi gömülü kuram temelli, yorumsamacı bir yaklaşım olarak 25 yılı aşkın bir süredir kullanılmaktadır. Gioia yönteminin geliştiği entelektüel bağlam sosyal yapılandırmacılık düşüncesine dayanmakta, kaynağını da Berger ve Luckmann (1967), Schutz (1967) ve Weick (1979) gibi eserlerden almaktadır. Entelektüel bağlama koşul olarak, Gioia yönteminin geliştirilmesinde esin kaynağı olan temel eserlerin Glaser ve Strauss (1967), Strauss ve Corbin (1990) şeklinde ifade edilmesi yöntemin gömülü kuram temellerine vurgu yapmaktadır (Langley ve Abdallah, 2016). Gioia yöntemi katılımcıların örgütsel bağlamdaki deneyimlerini anlamayı amaçlamakta, aynı zamanda da yaşanan deneyimin sosyal bilimler açısından kuramsallaştırılmasını sağlamaktadır (Gehman ve diğerleri, 2018).

Yöntemin tarihsel gelişimine ilişkin yaptığı değerlendirmede Gioia, alanda nitel paradigmayla tümevarımcı araştırma yapılamayacağına ilişkin yaygın iddiayı çürütebilmek için yeterince titiz bir yonteme ihtiyaç duyulduğunu ve ancak bu şekilde söz konusu ön yargıların aşılacağına inandığını belirtmektedir (Gehman ve diğerleri, 2018). Tüm yöntemlerde olduğu gibi bu yöntemde de başlangıç iyi tasarlanmış araştırma sorusunun varlığıdır (Gioia ve diğerleri, 2013). Gioia yöntemi hem birinci hem de ikinci düzey analiz sonuçlarının sistematik sunumunu içerdiğinden katılımcıların ve araştırmacıların araştırma konusuna ilişkin yaklaşımlarını eş zamanlı olarak gösterebilmektedir. Bu yöntemde de farklı veri kaynaklarından hareketle görgül materyal geliştirilmektedir. Söz konusu kaynaklar arasında en öne çıkanı hem anı hem de geçmişi anlama potansiyeli nedeniyle yarı-yapılandırılmış görüşmelerdir (Gioia ve diğerleri, 2013). Yöntemde elde edilen veriler analiz sürecinde katılımcılarla paylaşılabilir, fakat katılımcıların yorumları dikkate alınmakla birlikte, tüm itirazlarının kabul edilmesi söz konusu değildir. Araştırma süreci Özen'in (2002) deyimiyle "şilteyi örgütlerin önüne sermeyi" gerekli kılar. Katılımcıların deneyimleri, onların kavramlarıyla anlaşılmasına çalışılmaktadır. Fakat bu arada dikkat edilmesi gereken bir sorun, onlardan birisi olma tehlikesidir, bunun için araştırma ekibinden bir katılımcı şeytanın avukatı rolünü üstelenebilir. Bu yöntemde katılımcılar "bilgili eyleyenler" şeklinde nitelendirmekte, yöntem onların sesine kulak vermeyi önceliklendirmektedir (Gioia ve diğerleri, 2013). Çünkü amaç daha önce ifade edildiği gibi katılımcıların olguları nasıl anlamlandırdıklarını keşfetmektir. Yöntem, Prof. Dr. Yıldız Uzuner'in seminerlerinde altını çizdiği "yöntemsel esnekliği" (kişisel iletişim, 14 Kasım 2022) içinde barındırmaktadır. Veri elde etme ile analiz süreci hemen hemen eş anlı gerçekleştirilir. Bu

durum pozitivist paradigma için alışılmışın dışında bir durum anlamına gelmektedir. Araştırmanın projelendirilmesi ve etik kurul süreçlerinde bu durum dikkate alınmalıdır. Görüşme soruları, hatta ortaya konan temel araştırma sorusu değişikliğe uğrayabilir (Gioia ve diğerleri, 2013).

Gioia ve diğerleri (2013) yöntemin öncül makalesi olarak nitelendirilen (Gioia ve Chittipeddi, 1991) çalışmanın değerlendirilmek üzere sunulduğu derginin, söz konusu dönemde oldukça sınırlı sayıda nitel araştırma makalesi yayımladığını, gömülü kuram tasarımının ise hiç kabul görmediğini ifade etmektedir. Değerlendirme sürecinde hakemleri ikna etme çabası ile yazarlar arasındaki tartışmaların bugün birinci ve ikinci düzey analiz olarak ifade edilen sürecin geliştirilmesiyle sonuçlandığını ifade etmektedirler. Birinci düzey analizde katılımcıların söyledikleri kodlanmakta, ikinci düzey analizde ise araştırmacıların kodlara ilişkin yorumları devreye girmektedir. Gioia ve diğerleri (2013) birinci ve ikinci düzey analiz kavramlarının Van Maanen'den (1979b) esinlenerek geliştirildiğini ifade etmektedir. Van Maanen (1979b) söz konusu eserde görgül keşiflerle kavramsal gelişimi net bir şekilde ilişkilendirmeyi amaçladığını belirtmektedir. Birinci düzey betimleyici, ikinci düzey kuramsal anlama çabasıyla gerçekleştirilmektedir (Gioia ve Chittipeddi, 1991). İlk düzey kodlama Strauss ve Corbin'in (1998) ifade ettiği açık kodlama sürecine benzer. Bu aşamada hızlıca yüzlerce koda ulaşılabilir. Daha sonra elde edilen kodlar Strauss ve Corbin'in (1998) ifade ettiği gibi eksensel kodlamayla, birleştirilir. İkinci düzeyde ise katılımcıların söyledikleri kuramsal çerçeveye ilişkilendirilerek, ikinci düzey temalar ortaya çıkartılır. Kuramdan hareketle araştırmacılar sürekli olarak "burada neler oluyor?" sorusunu sormaya çalışmalıdır. Bu yaklaşım Alvesson ve Kärreman'ın (2007) işaret ettiği görgül materyalden hareketle gizem oluşturup çözümlenmeye benzer. Analiz süreci ilerledikçe Glaser ve Strauss'un (1967) ifade ettiği gibi süreç doygunluğa ulaşmakta, artık görgül materyal bize yeni bir şey söylememektedir. Bu aşamada ikincil temaları bütünleşik boyutlara dönüştürme şansımız oluşmaktadır.

Analiz süreci ilerledikçe elde edilen görgül materyal aracılığıyla ortaya konan benzerlikler ve farklılıkların olabildiğince katılımcıların ifade ettikleri şekilde etiketlendirilmesi amaçlanmaktadır. Daha sonra elde edilen birinci düzey kodların daha derinlerde bir yapı veya sürece işaret edip etmedikleri düşünülmekte ve buradan hareketle ikinci düzey temalar geliştirilmektedir. Tüm ilk düzey kodlar, ikinci düzey temalar ve bütünleşik boyutlar ortaya çıkartıldıktan sonra, Gioia yönteminin temelini oluşturan "Veri Yapısı" şekli ortaya çıkmaktadır (Langley ve Abdallah, 2016). "Veri Yapısı" şekli ham veriden birinci düzey kodlara, oradan ikinci düzey tema ve bütüncül boyutlara giden sürecin tamamını göstermekte ve bu yönüyle nitel araştırmalardaki araştırma titizliğine yönelik eleştirilere cevap oluşturmaktadır. Sonraki aşama statik bir analiz çıktısı olan veri yapısının dinamikleştirilmesidir. Bu aşamada oklar ve metin kutuları aracılığıyla boyutlar arası ilişkiler kurulmaktadır (Gehman ve diğerleri, 2018). Süreç modeli ve/veya araştırılan olguyu betimleyen yeni kavram(lar) yöntemin temel çıktısıdır (Langley ve Abdallah, 2016). Geliştirilen gömülü kuram ortaya çıkan kavramlar arasındaki dinamik ilişkiyi yansıtmalıdır. Yöntemin gerekleri yerine getirildiğinde ham veriden hareketle kurama gidiş net bir şekilde görülebilecektir. Ortaya konan gömülü kuram olguların nasıl ve neden bu şekilde gelişim gösterdiğini anlamamızı sağlayan çeşitli keşif anlarına sahiptir (Gehman ve diğerleri, 2018). Veri yapısı ile ortaya çıkan gömülü kuram arasındaki ilişki, anatomi ve fizyoloji arasındaki ilişkiye benzetilmektedir. Geliştirilen gömülü kuramın anlatıldığı bölüm araştırmaya konu olan olgunun anatomisi ile fizyolojisi arasındaki ilişkiyi betimleyerek açıklayan sistematik, dinamik ve tümevarımsal kuramsal modeldir. Model hem yapıyı hem de yapıyı oluşturan süreçleri betimlemektedir (Gioia ve diğerleri, 2013). Gioia yönteminde katılımcıların ve araştırmacıların sesinin art arda duyulması; yönetsel titizliğin ortaya konmasının yanında, elde edilen görgül materyalden hareketle kuramın nasıl geliştirildiğini de net bir şekilde göstermekte ve bu yönüyle kaliteli nitel araştırmanın gereklerini sağlamaktadır (Gioia ve diğerleri, 2013).

Gioia yöntemine ilişkin örnek çalışmalar

Gioia yöntemine ilişkin açıklamaların ardından söz konusu yöntemle gerçekleştirilmiş ve alanın önde gelen akademik dergilerinden *Academy of Management Journal*'da yayımlanan iki çalışmaya örnek olması açısından yer verilecektir. Bu çalışmalarda Dennis A. Gioia'nın da yazar olması, yöntemle ilişkin açıklamaları pekiştirmek açısından önemli görülmektedir. İlk çalışma Nag ve Gioia (2012) tarafından bilginin rekabet üstünlüğü açısından stratejik bir kaynak olarak yapılandırılması sürecini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışma Francis Bacon'a atıfla "bilginin güç" olduğuna vurgu yapmakta, daha sonra Drucker (1953) ve Penrose (1959) doğrultusunda kaynaklara dayalı yaklaşımın stratejik rekabet üstünlüğü anlayışına değinmektedir. Çalışma, literatürde bilginin rekabet üstünlüğünün önemli kaynakları arasında kabul edilmesine karşın, bu üstünlüğün nasıl sağlandığının henüz net bir şekilde ortaya konmamasını sorunsallaştırmaktadır. Buradan hareketle konunun keşfedici bir yaklaşımla irdelenmesi gerektiğine ilişkin kuramsal açıktan söz edilmiş ve çalışma bu yönde kurgulanmıştır. Araştırma sürecinde ABD'de faaliyet gösteren, maksimum çeşitliliği yansıtacağı düşünülen (Lincoln ve Guba, 1985; Patton, 1980), bu nedenle amaçlı olarak seçilen 22 demir-döküm işletmesinde görevli, alanında uzman yöneticilerle görüşülmüştür. Çalışma kapsamında 6 aylık süreçte, 53 görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin 42'si demir-döküm işletmelerindeki üst düzey yöneticilerle, 11'i ise demir-döküm işinde uzman akademisyenler, ticari birlikler ve sektörel tedarikçilerle gerçekleştirilmiştir. Sektörel yayımlar öncelikli olmakla birlikte, görüşmelerden elde edilen veriler arşiv taramasıyla da nirengilenmiştir. Araştırmacılar araştırma kapsamında konuyla ilgili çeşitli toplantılara da katılmıştır. Veri elde etme süreci analiz süreciyle koşut bir yaklaşımla yürütülmüş, elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Yöntemin gereklilikleriyle uyumlu bir şekilde elde edilen görgül materyal aracılığıyla kod, tema ve bütünleşik boyutları içeren veri yapısı oluşturulmuş, temalara ilişkin doğrudan alıntılar bir tablo şeklinde okuyucuyla paylaşılmıştır. Çalışma kapsamında keşfedilerek geliştirilen tümevarımsal süreç modeli üst düzey yöneticilerin bilginin kaynak olarak nitelendirilmesine ilişkin düşüncelerini, üst düzey yöneticilerin bilgiyi arama ve tarama yolları ile elde ettikleri bilgi sayesinde bilinenden hareketle bilinmeyeni geliştirip rekabet üstünlüğü sağlayacak şekilde uygulamaya geçirmeleri arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Gioia yönteminin esasını teşkil eden gömülü kuram yöntemiyle geliştirilen model kapsamında proaktif tarama kabiliyeti ile uygulamada kullanılan bilgiye ilişkin olarak bilgisel uyum ve bilgisel bütünleşme olguları kavramsallaştırılmıştır.

Gioia yöntemi için örnek olarak vereceğimiz ikinci çalışmada Patvardhan, Gioia ve Hamilton (2015) gömülü kuram temelli boylamsal bir tasarımla yüksek öğretim alanında yeni bir örgütsel alanın ortaya çıkış sürecinde yaşanan kimlik krizini araştırma konusu yapmaktadır. Çalışma başlangıçta tüm sosyal aktörler için, hangi seviyede olursa olsun, kimlik edinmenin önemli bir varlık meselesi olduğu savıyla başlamakta ve bu savı kimliğe yüklenen çeşitli işlevleri sıralayarak pekiştirmektedir. Çalışma örgütsel düzeyde kimliğin oluşumuna ilişkin literatüre işaret etmekte, fakat bu durumun daha üst analiz düzeyleri için geçerli olmadığını vurgulamaktadır. Kolektif düzeyde yapılan çalışmalarda kimliğin verili bir olgu olarak ele alınması eleştirilmekte, örgütsel ve kolektif kimliğin neredeyse eş zamanlı olduğu bağlamlarda yaşanan dinamik süreçlere ilişkin henüz yeterince bilgi sahibi olmadığımız ifade edilmektedir. Bu açığı aydınlatmak amacıyla çalışmada henüz kuruluş aşamasında olan; çok disiplinli ve uygulama odaklı okullar şeklinde nitelendirilen, Enformatik Okulları (iSchools) olarak isimlendirebileceğimiz, uluslararası düzeyde 46 okulun yer aldığı konsorsiyumun ortaya çıkış süreci yedi yıllık bir dönemde analiz edilmiştir. Araştırmanın odaklandığı temel soru gelişmekte olan bir örgütsel alanda faaliyet gösteren örgütlerin kolektif kimlik inşa süreçlerinde hangi alt süreçlerin rol oynadığının belirlenmesidir. Çalışma sürece ilişkin çıkarımlarıyla Langley'nin (1999) yönteminden de etkilenilerek tasarlanmıştır. Çalışma, amaçlı örnekleme ve kartopu tekniğinin karması şeklinde (Patton, 1990; Lincoln ve Guba, 1985) ve görgül materyalin maksimum çeşitlilikte elde edilmesini sağlayacak nitelikte tasarlanmıştır. Görgül materyal, yarı-yapılandırılmış görüşmeler (74), arşiv belgeleri, alanın öne çıkan etkinliklerine katılım (3) ve katılımcı olmayan gözlem teknikleriyle geliştirilmiştir.

Düşünümselliğin sağlanması amacıyla alan notları ve araştırma toplantılarına ilişkin yansıtımlı araştırmacı günlüğünden faydalanılmıştır. Analiz süreci veri elde etme süreciyle eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Analiz süreci sonunda, alanın tarihsel gelişimine ilişkin önemli anlar, veri yapısı, veri yapısının doğrudan alıntılarla ilişkilendirilerek çalışmanın inandırıcılığının sağlandığı tablo ve söz konusu kimlik krizinin temel evreleri betimlenmektedir. Çalışmada analiz düzeyleri arasında karşılaştırma yapılmasına imkân verecek bir tasarıma gidilmiştir. Çalışma yeni örgütsel alanın oluşması için kimlik krizinin aşılması gerektiğini savunmaktadır. Çok katmanlı araştırma tasarımı kimlik krizinin nasıl ve neden ortaya çıktığını göstermesi açısından kuramsal katkı sağlamaktadır. Araştırma bulguları geçmişten gelen örgütsel kimlik ile örgüt içinde yuvalanmış yapısal kimliklerin örgütsel alanın ortaya çıkış aşamasında etkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle örgüt ve örgüt üstü düzeyde eş zamanlı olarak ortaya çıkan kimliklerin ve bu kimliklerin kendi aralarındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin kolektif kimlik oluşumu sürecinde; çok safhali, çekişmeli, sürekli olarak aşındırıcı ve sonuçta kimlik krizi yaratıp, mutabakat sağlanan değil, uyum sağlanan bir kimliğin oluşumuyla sonuçlanan bir süreç olduğu ifade edilmektedir. Bulgular örgütsel düzeyde kimlik tartışmalarının ötesinde kolektif kimlik alanında kimlik işi süreçlerinde ortaya çıkan kimlik krizinin meydana gelmesi, dışa vurumu ve çözümlenme sürecini takip ederek geliştiğini göstermektedir. Özellikle tema ve bütüncül boyutlar ile analiz düzeyi arasında ilişki kurulması çalışmayı yöntem açısından dikkat çekici kılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmanın başında ifade edildiği gibi sıkıcı ve katkı (pratik ve kuramsal) düzeyi düşük bilgi üretimi (Alvesson ve Spicer, 2016; Alvesson ve Sandberg, 2013; Willmott, 2011; Grey, 2010) gerek yönetim ve organizasyon alanı gerekse de sosyal bilimlerin geneli için ilerlemenin önünde önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorunun altını çizmek ve çözümüne katkı sağlayabilmek amacıyla yönetim ve organizasyon alanında kuram geliştirme yönelimli üç geleneğin betimlenmesine çalışılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde kuram geliştirme yönelimli araştırmanın önemi vurgulanmış, daha sonra kuram ve kuram geliştirme kavramlarına değinilmiş, kuram geliştirme yöneliminin entelektüel dayanağı olan gömülü kurama ilişkin bilgi verildikten sonra, geliştiricilerinin soyadlarıyla anılan üç gelenek detaylı olarak açıklanarak örneklendirilmiştir.

1970'li ve 80'li yıllarda nitel araştırmanın varoluşsal sıkıntılarının geride kaldığı düşünülse de Denzin ve Lincoln (2017) söz konusu sıkıntıların günümüzde de sürdüğünü, kariyerlerinin başlarında, ilerlemeye çalışan akademisyenlerin nitel araştırma yöntemlerinin bilimsel olmadığı yönünde eleştirilerle karşı karşıya kalabildiklerini belirtmektedir. Gioia ve diğerleri (2013) sosyal bilimler alanındaki etkili isimlere atıfta bulunarak tümevarımsal nitel araştırmaların bilimsel ilerlemenin gerektirdiği yüksek standartları karşılayabileceğine şüpheyle yaklaşıldığını ifade etmektedir. Nitel araştırma titizlik gerektirmektedir (Tunçalp, 2021). Araştırma titizliğinin önemini kabul etmekle birlikte titizliğin şablonlara sıkı sıkıya bağlanıp nitel araştırma yöntemlerinin gerektirdiği esnekliğin yitirilmesine neden olması tehlikeli bir durumdur (Eisenhardt ve diğerleri, 2016). Gioia ve diğerleri de (2013) yöntemin şablona dönüşmesi tehlikesine değinmekte, kendi yöntemini kanıta dayalı olmak koşulunu sağlamak amacıyla geliştirdiğini, fakat kanıta dayalı yegâne yöntem olarak nitelendirmenin yanlış olacağını ifade etmektedir. Yöntembilim "yemek tarifi" değildir (Gioia ve diğerleri, 2013).

Nitel araştırmayı belli şablona indirgeme çabası, sayfa sınırı ve yayın yapma çilesi nitel araştırma yürüten araştırmacıların karşılaştıkları temel sorunlar arasındadır (Cassell ve diğerleri, 2018). İyi nitel araştırma yoğun çaba gerektirdiği ve yoğun çabanın yerini alacak herhangi bir algoritmanın henüz geliştirilmediği unutulmamalıdır (Gephart, 2004). Nitel araştırmada betimlenen araştırmacının düşünümsel çabalarının dışavurumudur (Van Maanen, 1979a). Açıklamaya çalışılan tüm yöntemler ne veya ne kadar soruları yerine nasıl sorusuna odaklanmaktadır. Alana gömülmüşlük temel öneme sahiptir (Gehman ve diğerleri, 2018). Langley'nin üzerinde durduğu konulardan birisi de görgül materyalin özümsemesidir. Verinin içine

gömülmek, özümsemek oldukça önemli ve gereklidir. Fakat araştırmacı aynı zamanda kendisini görgül materyalden ayırıştırıp yabancı bir gözle de irdeleyebilmelidir (Gehman ve diğerleri, 2018). Unutulmaması gereken, bildiklerimizin, bilmediklerimizi öğrenme gücümüze ket vurabileceğidir (Gioia ve diğerleri, 2013).

Kuramı bir şeye, tek bir anlama indirgemek pek mümkün görünmemekte, bu tür bir yaklaşım yanlış anlaşılma olasılığını arttırmaktadır (Abend, 2008). Değerlendirilmek üzere önerilen akademik yayın çabalarında kuramsal katkının varlığı önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuramsal katkının gerekliliği kritik olsa da Sandberg ve Alvesson (2021) kuramsal katkının araştırma çabasının odakladığı olguyu daha iyi anlama amacına hizmet etmesinin, kuram geliştirmiş olmak için yeni kuram ortaya atmaktan daha işlevsel olduğunu, yeni kuram yerine kuramsal katkının özüne dönülmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer taraftan, kuramın oldukça yaratıcı bulunmasına karşın, görgül olarak yeterli düzeyde desteklenmemesi sıklıkla karşılaşılan bir eleştiridir (Gioia ve diğerleri, 2013). Var olan kuramı genişletmek veya rafine etmek, elimizde olan aletleri kalibre ederek yepyeni eşsiz olguları keşfetmeyi beklemeye benzetilmektedir. Yepyeni eşsiz olguları keşfedebilmek ise yepyeni eşsiz araçların varlığını gerekli kılar (Gioia ve diğerleri, 2013).

Bundan sonrası için ne önerilebilir? Gehman ve diğerleri (2018) yaptıkları değerlendirmede nitel araştırma gerçekleştirmek isteyenlere öncelikle kuramsal hedeflerini net bir şekilde ortaya koymaları, kuram yöntem uyumu için sunulan tüm şablonların farkında olmaları, fakat bu şablonların araştırma bağlamına göre farklı şekillerde de kurgulanabileceğini bilmeleri, seçtikleri yöntemin araştırma süreçlerine uyarladıkları hali ile araştırma sorusu ve kuramsal hedeflerin uyumlu olmasını sağlamaları gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin Suddaby (2006) gömülü kuramı her araştırma sorusu için uygun bir yöntem olarak değerlendirmemek gerektiğini belirtmektedir. Benzer şekilde Langley öykülemenin kuramsal katkı garanti etmediğini ifade etmektedir. Kuramsal katkı için kuramsal çerçeveye hakimiyetin altını çizip tutarlı ve bütüncül kuramsal katkı için kalıpların ve kurama ilişkin karşı duruşun ötesine geçilmesi gerektiğini belirtmektedir (Gehman ve diğerleri, 2018). Ayrıca, daha sonraki araştırmalarda, bu çalışmada detaylı olarak betimlenen yöntemlerin sistematik literatür taraması yoluyla izlenmesi alanın gelişim yönüne ilişkin çıkarım yapılmasını olanaklı kılacaktır.

Son olarak, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 40. Yılı'nı kutladığımız bu dönemde, Tosun'un (1965, s. 38, vurgu orijinalinden) "idareci yetişmesinde *ailenin, cemiyetin, mektebin ve işin* ayrı ayrı rolleri olduğu" yönündeki ifadesini ve The Carnegie Report olarak bilinen; işletme eğitimi ile sanat, beşeri bilimler ve sosyal bilimlerin diğer dallarının bütünleştirilmesine yönelik çağrısı (Colby, Ehrlich, Sullivan ve Dolle, 2011'den aktaran Sullivan, Ehrlich ve Colby, 2016, s.34-35) birlikte değerlendirdiğimizde, sosyal bilimlerin daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gereği açık olarak görülecektir. Enstitü'nün kuram geliştirme yönelimli araştırmalar aracılığıyla, söz konusu bütünleştirme çabası için kritik bir bağlam oluşturacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abend, G. (2008). The meaning of 'theory'. *Sociological Theory*, 26(2), 173-199. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2008.00324.x>
- Aldrich, H. ve Ruef, M. (2006). *Organizations evolving* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications. <https://dx.doi.org/10.4135/9781446212509>
- Alvesson, M. ve Kärreman, D. (2007). Constructing mystery: Empirical matters in theory development. *The Academy of Management Review*, 32(4), 1265-1281. <https://doi.org/10.5465/amr.2007.26586822>
- Alvesson, M. ve Sandberg, J. (2013). *Constructing research questions. Doing interesting research*, London: Sage. <https://dx.doi.org/10.4135/9781446270035>

- Alvesson, M. ve Spicer, A. (2016). (Un)Conditional surrender? Why do professionals willingly comply with managerialism. *Journal of Organizational Change Management*, 29 (1), 1-19. <https://doi.org/10.1108/JOCM-11-2015-0221>
- Bartunek, J. M., Rynes, S. L. ve Ireland, R. D. (2006). What makes management research interesting, and why does it matter? *Academy of Management Journal*, 49(1), 9-15. <https://doi.org/10.5465/amj.2006.20785494>
- Bluhm, D. J., Harman, W., Lee, T. W. ve Mitchell, T. R. (2011). Qualitative research in management: A decade of progress. *Journal of Management Studies*, 48(8), 1866-1891. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2010.00972.x>
- Campbell, J. P. ve Wilmot, M. P. (2017). *The functioning of theory in industrial, work, and organizational psychology*. N. R. Anderson, D. S. Ones, H. K. Sinangil ve C. Viswesvaran, (Ed.), Handbook of industrial, work and organizational psychology, 2nd edition (s. 3-38) içinde. Thousand Oaks, CA: Sage. <https://dx.doi.org/10.4135/9781848608320>
- Cassell, C., Cunliffe, A. L. ve Grandy, G. (2018). *The SAGE handbook of qualitative business and management research methods: Methods and challenges*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781526430236>
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London: Sage.
- Corley, K. G. ve Gioia, D. A. (2011). Building theory about theory building: What constitutes a theoretical contribution? *Academy of Management Review*, 36(1), 12-32. <https://doi.org/10.5465/amr.2009.0486>
- Cornelissen, J., Höllerer, M. A. ve Seidl, D. (2021). What theory is and can be: Forms of theorizing in organizational scholarship. *Organization Theory*, 2(3), 1-19. <https://doi.org/10.1177/26317877211020328>
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (2017). *Introduction: The discipline and practice of qualitative research*. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.), The SAGE handbook of qualitative research (5th Ed.), (s. 29-71) içinde. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Drucker, P. F. (1993). *Managing in turbulent times*. New York: Harper Business.
- Dul, J. ve Hak, T. (2008). *Case study methodology in business research*. London: Elsevier.
- Eisenhardt, K. M. (1989). Building theories from case study research. *Academy of Management Review*, 14(4), 532-550. <https://doi.org/10.5465/amr.1989.4308385>
- Eisenhardt, K. M. (1991). Better stories and better constructs: The Case for rigor and comparative logic. *Academy of Management Review*, 16(3), 620-627. <https://doi.org/10.5465/amr.1991.4279496>
- Eisenhardt, K. M. ve Graebner, M. E. (2007). Theory building from cases: Opportunities and challenges. *Academy of Management Journal*, 50(1), 25-32. <https://doi.org/10.5465/amj.2007.24160888>
- Eisenhardt, K. M., Graebner, M. E. ve Sonenshein, S. (2016). Grand challenges and inductive methods: Rigor without Rigor Mortis. *Academy of Management Journal*, 59(4), 1113-1123. <https://doi.org/10.5465/amj.2016.4004>
- Erickson, F. (2017). *A history of qualitative inquiry in social and educational research*. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.), The SAGE handbook of qualitative research (5th Ed.), (s. 87-141) içinde. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Gehman, J., Glaser, V. L., Eisenhardt, K. M., Gioia, D., Langley, A. ve Corley, K. G. (2018). Finding theory–method fit: A comparison of three qualitative approaches to theory building. *Journal of Management Inquiry*, 27(3), 284-300. <https://doi.org/10.1177/1056492617706029>
- Gephart, R. P. Jr. (2004). Qualitative research and the Academy of Management Journal. *Academy of Management Journal*, 47(4), 454-462. <https://doi.org/10.5465/amj.2004.14438580>
- Gioia, D. A. (2018). *The long, hard road to legitimacy for qualitative research: A personal–professional journey*. R. Mir ve S. Jain (Ed.), *The Routledge companion to qualitative research in organization studies* (s. 453-464) içinde. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315686103>
- Gioia, D. A. ve Chittipeddi, K. (1991). Sensemaking and sensegiving in strategic change initiation. *Strategic Management Journal*, 12(6), 433-448. <https://doi.org/10.1002/smj.4250120604>
- Gioia, D. A., Corley, K. G. ve Hamilton, A. L. (2013). Seeking qualitative rigor in inductive research: Notes on the Gioia methodology. *Organizational Research Methods*, 16(1), 15-31. <https://doi.org/10.1177/1094428112452151>
- Glaser, B.G. (1992). *Basics of grounded theory analysis*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B. G. ve Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago, IL: Aldine.
- Grey, C. (2010). Organizing Studies: Publications, politics and polemic. *Organization Studies*, 31 (6), 677-694. <https://doi.org/10.1177/0170840610372575>
- Hambrick, D. C. (2007). The field of management's devotion to theory: Too much of a good thing? *Academy of Management Journal*, 50(6), 1346-1352. <https://doi.org/10.5465/amj.2007.28166119>
- Langley, A. (1999). Strategies for theorizing from process data. *Academy of Management Review*, 24(4), 691-710. <https://doi.org/10.5465/amr.1999.2553248>
- Langley, A. (2007). Process thinking in strategic organization. *Strategic Organization*, 5(3), 271-282. <https://doi.org/10.1177/1476127007079965>
- Langley, A. ve Abdallah, C. (2016). *Templates and turns in qualitative studies of strategy and management*. G. B. Dagnino ve M. C. Cinici (Ed.), *Research methods for strategic management* (s. 137-166) içinde. NY: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203676615>
- Langley, A. ve Truax, J. (1994). A process study of new technology adoption in smaller manufacturing firms. *Journal of Management Studies*, 31(5), 619-652. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.1994.tb00632.x>
- Langley, A., Smallman, C., Tsoukas, H. ve Van de Ven, A. H. (2013). Process studies of change in organization and management: Unveiling temporality, activity, and flow. *Academy of Management Journal*, 56(1), 1-13. <https://doi.org/10.5465/amj.2013.4001>
- Lee, T. W., Mitchell, T. R. ve Sablynski, C. J. (1999). Qualitative research in organizational and vocational psychology, 1979–1999. *Journal of Vocational Behavior*, 55(2), 161-187. <https://doi.org/https://doi.org/10.1006/jvbe.1999.1707>
- Lewin, K. (1952). *Field theory in social sciences*. London: Tavistock.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- MacKay, R. B. ve Chia, R. (2013). Choice, chance, and unintended consequences in strategic change: A process understanding of the rise and fall of Northco automotive. *Academy of Management Journal*, 56(1), 208-230. <https://doi.org/10.5465/amj.2010.0734>

- Mohr, L. B. (1982). *Explaining organizational behavior*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Morse, J. M., Bowers, B. J., Clarke, A. E., Charmaz, K., Corbin, J. ve Porr, C. J. (2021). *The maturation of grounded theory*. J. M. Morse, B. J. Bowers, K. Charmaz, A. E. Clarke, J. Corbin, C. J. Porrwith ve P. N. Stern (Editörler), *Developing grounded theory: Second generation revisited (2nd Ed)* (s. 3-22) içinde. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315169170>
- Myers, M.D. (2009) *Qualitative research in business & management*. London: Sage Publications.
- Nag, R. ve Gioia, D. A. (2012). From common to uncommon knowledge: foundations of firm-specific use of knowledge as a resource. *The Academy of Management Journal*, 55(2), 421-457. <https://doi.org/10.5465/amj.2008.0352>
- Ozcan, P. ve Eisenhardt, K. M. (2009). Origin of alliance portfolios: Entrepreneurs, network strategies, and firm performance. *The Academy of Management Journal*, 52, 246-279. <https://doi.org/10.5465/amj.2009.37308021>
- Özen, Ş. (2002). Türkiye'deki örgütler/yönetim araştırmalarında törensel görgülcülük sorunu. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 5-31. http://yad.baskent.edu.tr/files/2002_cilt_2_ekim_4.pdf
- Patton, M. Q. (1980). *Qualitative evalutaion mehods*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Patvardhan, S. D., Gioia, D. A. ve Hamilton, A. L. (2015). Weathering a meta-level identity crisis: Forging a coherent collective identity for an emerging field. *The Academy of Management Journal*, 58(2), 405-435. DOI: 10.5465/amj.2012.1049
- Penrose, E. (1959). *The theory of the growth of the firm*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Powell, E. E. ve Baker, T. (2014). It's what you make of it: Founder identity and enacting strategic responses to adversity. *Academy of Management Journal*, 57(5), 1406-1433. <https://doi.org/10.5465/amj.2012.0454>
- Ravenswood, K. (2011). Eisenhardt's impact on theory in case study research. *Journal of Business Research*, 64(7), 680-686. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2010.08.014>
- Sandberg, J. ve Alvesson, M. (2021). Meanings of theory: Clarifying theory through typification. *Journal of Management Studies*, 58(2), 487-516. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/joms.12587>
- Shapira, Z. (2011). "I've got a theory paper—do you?": Conceptual, empirical, and theoretical contributions to knowledge in the organizational sciences. *Organization Science*, 22(5), 1312-1321. <https://doi.org/10.1287/orsc.1100.0636>
- Strauss, A.L. ve Corbin, J. (1990) *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Thousand Oaks, Sage Publications.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Stryker, S. (1980). *Symbolic interactionism: A social structural version*. Menlo Park, CA: Benjamin/Cummings Pub. Co.
- Su, N. (2018). *Positivist qualitative methods*. C. Cassell, A. L. Cunliffe ve G. Grandy (Ed.), *The SAGE handbook of qualitative business and management research methods: Methods and challenges* (s.17-32) içinde. Thousand Oaks, CA: Sage. <http://dx.doi.org/10.4135/9781526430236>
- Suddaby, R. (2006). From the editors: What grounded theory is not. *Academy of Management Journal*, 49(4), 633-642. <https://doi.org/10.5465/amj.2006.22083020>

- Sullivan, W., Ehrlich, T. ve Colby, A. (2016). *The Carnegie report: Looking back and thinking forward*. C. Steyaert, T. Beyes ve M. Parker (Ed.), *The Routledge companion to reinventing management education* (s. 23-35) içinde. Abingdon, UK: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315852430>
- Tajfel, H. ve Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. Austin & S. Worchel (Ed.), *The social psychology of intergroup relations* (s. 33-47) içinde. Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Tosun, K. (1965). Bir işletme idaresi yüksek okulunun ders programına dair bazı mütalaa ve teklifler. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 1(2), 38-62.
- Tunçalp, D. (2021). Nitel araştırmalarda paradigmlar, yöntembilimleri ve araştırma titizliği. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-47. <https://betadergi.com/yoad/yonetim/icerik/makaleler/80-published.pdf>
- Üsdiken, B. (2014). Centres and peripheries: Research styles and publication patterns in 'top' U.S. journals and their European alternatives, 1960-2010. *Journal of Management Studies*, 51(5), 764-89. <https://doi.org/10.1111/joms.12082>
- Van de Ven, A. H. (1989). Nothing is quite so practical as a good theory. *Academy of Management Review*, 14(4), 486-489. <https://doi.org/10.5465/amr.1989.4308370>
- Van de Ven, A. H. (2007). *Engaged scholarship: A guide for organizational and social research*. New York: Oxford University Press.
- Van Maanen, J. (1979a). Reclaiming qualitative methods for organizational research: A Preface. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 520-526. <https://doi.org/10.2307/2392358>
- Van Maanen, J. (1979b). The fact of fiction in organizational ethnography. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 539-550. <https://doi.org/10.2307/2392360>
- Weick, K. E. (1989). Theory construction as disciplined imagination. *The Academy of Management Review*, 14(4), 516-531. <https://doi.org/10.2307/258556>
- Weick, K. E. (1995). What theory is not, theorizing is. *Administrative Science Quarterly*, 40(3), 385-390. <https://doi.org/10.2307/2393789>
- Weick, K. E. (1999). Theory construction as disciplined reflexivity: Tradeoffs in the 90s. *Academy of Management Review*, 24(4), 797-806. <https://doi.org/10.5465/amr.1999.2553254>
- Willmott, H. (2011). Journal list fetishism and the perversion of scholarship: reactivity and the ABS list. *Organization*, 18 (4), 429-442. <https://doi.org/10.1177/135050841140353>
- Yin, R. K. (1984/1994). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Extended Abstract

Introduction

Qualitative research methodologies try to explore, explain, and describe the meanings people assign to the things, events, and actions surrounding them in their daily lives (Erickson, 2017). Erickson (2007) argues that the historical roots of qualitative research can be traced back to the works of the ancient Greek historian Herodotus. Suddaby (2006) denotes Charles Darwin, Christopher Columbus, and Sigmund Freud as the explorers who used qualitative methods in their risky endeavors in their peculiar ways. Although qualitative research is matured and looks up promising horizons, the historical development is highly turbulent (Denzin and Lincoln, 2017). For all research efforts, the theory is the initial trigger, and the output is used to explain the phenomenon under scrutiny. The theory is also crucial for connecting scientific knowledge with practice. In this study, the role of theory and theory development in social sciences is underscored by describing three pivotal methodological traditions in management and organization.

Purpose

Knowledge created within the field of management and organization is found to be uninteresting and criticized as being low in terms of theoretical and practical contribution (Alvesson and Spicer, 2016; Alvesson and Sandberg, 2013; Willmott, 2011; Grey, 2010). The claim seems to be bitter, but the situation is not shinier for other fields of social sciences as well. It is self-evident that there is a solid need to problematize current theorizing in social sciences, especially within the qualitative paradigm. Having this claim in mind, the purpose of this study is to describe the three pivotal traditions of theorizing-oriented research in management and organization. Although the essential role attributed to theory in the academic context is robust and systematic, knowledge about theorizing based on empirical material tends to be limited. To fill the gap, three theorizing-oriented methodologies in management and organization, which are named after their developers' surnames, were described in detail by providing exemplary studies.

Design and Methodology

This theoretical study is designed in three main parts in addition to introductory paragraphs and the conclusion. The introduction provides the rationale for the study by underlining the historical development, current situation, and the mid-life crisis of qualitative research due to various institutional factors and the lack of theorizing-oriented qualitative studies in social sciences. After setting the stage, the study continues with a highly general situation of qualitative research in management and organization. It is acknowledged that the world of organizations is fragmented, uncertain, and dynamic, thus making qualitative data invaluable (Langley and Abdallah, 2016). Although there is an upturn in the number of qualitative publications in high-impact journals, the increase is marginal (Cassell et al., 2018) and geographically biased (Üsdiken, 2014). Quoting Kurt Lewin (1951, p. 169), "[T]here is nothing so practical as a good theory," it is asserted that qualitative research has the potential to close the theory-practice gap as well as come up with new and/or better theories. The question is, where and how can we find good theory in management and organization?

Findings

Although theoretical contribution in academic peer reviews is of utmost importance, there needs to be an agreed-upon definition of what theory is. Various definitions and functions assigned to theory make it impossible to grasp the concept's meaning. According to Eisenhardt, the theory is "a combination of constructs, relationships between constructs, and the underlying logic linking those constructs that are focused on explaining some phenomenon in a general way (Gehman, 2018, p. 281)." For Weick (1995), academic efforts should be concentrated on theorizing rather than the theory itself, as the former is the process, and the latter

is the output. It should also be noted that methods concerning theorizing are not “cookbook recipes” (Gioia et al., 2013). However, methods used frequently in the literature eventually become research traditions for developing theories that explain social phenomena in management and organization. The methods described in this study are named after their developers’ surnames. Langley method is specifically designed for developing theories from process data (Langley, 1999), the Eisenhardt method is designed for building theories from multiple case studies (Eisenhardt, 1989), and finally, the Gioia method is designed for inductive theory building more akin to grounded theory (Gioia et al., 2013). All the methods emerge from the intellectual background provided by Glaser and Strauss’s (1967) grounded theory. Common features other than positioning grounded theory as the main guide of the methods are employing theoretical sampling, using rich data sources and deep immersion in the phenomenon (Gehman et al., 2018). Methods are described in detail, and exemplary studies are given to clarify how these methods are used for theorizing from empirical material. It should be acknowledged that these methods are not applicable to all research questions, researchers are urged to take theory-method fit into account seriously.

Research Limitations

Like all academic endeavors, this study also bears limitations. Due to word limitations, any two studies are used to exemplify each method. These methods are frequently used and thus become traditions. These methods are applied in various fields, with various combinations, and published in various outlets. This study only exhaustively attempts to describe some possibilities while conducting theorizing-oriented qualitative research in management and organization. The researchers’ creativity is the most crucial determinant of these methods’ potential.

Implications

Applying the methods described in this study to various fields of social sciences will support efforts to modify existing theories and develop new innovative theories, thus enabling us to understand complex social phenomena surrounding us. It is also expected that high quality theory will enhance our potential for closing the gap between the theory and practice especially in the applied fields of social sciences.

Originality

This study underscores the need for novel theories in social sciences while describing and exemplifying pivotal methods that can be used to modify and/or innovate novel theories in management and organization and in various social sciences.

Araştırmacı Katkısı: Ozan AĞLARGÖZ (%100).

Teşekkür Beyanı: Türkiye’de nitel araştırma yöntemlerine ve akademik gelişimime katkılarından ötürü Prof. Dr. Yıldız Uzuner’e teşekkür ederim.

Nitel Araştırmaların Analizi: Meta-Sentez ¹

Deniz GÜNEŞ ² - Ramazan ERDEM ³

Başvuru Tarihi: 31.08.2022

Kabul Tarihi: 24.12.2022

Makale Türü: Derleme

Öz

Meta-sentez, nitel araştırma bulgularının analiz edilip sentezlenmesi ile daha geniş ve üst bir bakış açısı sağlayan bir araştırma yöntemidir. Son yıllarda meta-sentez kapsamında yürütülen araştırmaların sayısı artmakta fakat kavram kullanımı, yöntem ve araştırma sürecinde uyumsuzluklar görülmektedir. Bu karmaşıklığı gidermek adına bu çalışmada öncelikle meta-sentez kavramı tanıtılmıştır. Ardından meta-sentez araştırma yönteminin alt türleri ele alınmıştır. Daha sonra meta-sentez yaklaşımında en sık kullanılan meta-etnografi yaklaşımı esas alınarak araştırma süreci aktarılmıştır. Son olarak mevcut meta-sentez araştırmaları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, Meta-Sentez, Araştırma Yöntemleri, Meta-Etnografi

Atıf: Güneş, D. ve Erdem, R. (2022). Nitel araştırmaların analizi: Meta-sentez. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 81-98.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, denizgunes@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1995-8142

³ Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, raerdem@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-6951-3814

Analysis of Qualitative Research: Meta-synthesis

Deniz GÜNEŞ⁴ - Ramazan ERDEM⁵

Submitted by: 31.08.2022

Accepted by: 24.12.2022

Article Type: Review

Abstract

Meta-synthesis is a research method that provides a broader and higher perspective by analyzing and synthesizing qualitative research findings. In recent years, the number of studies conducted within meta-synthesis has increased, but there are conflicts in using the concept, method, and research process. In order to eliminate this complexity, firstly, the concept of meta-synthesis is introduced in this study. Then, sub-types of the meta-synthesis research method are discussed. After that, the research process was conveyed based on the meta-ethnography approach, which is the most frequently used in the meta-synthesis approach. Finally, information about current meta-synthesis research is given.

Keywords: *Qualitative Research, Meta-Synthesis, Research Methods, Meta-Ethnography*

⁴ Ordu University, Faculty of Health Sciences, Department of Health Management, denizgunes@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1995-8142

⁵ Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Health Management, raerdem@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-6951-3814

Giriş

Özellikle geçtiğimiz son yarım yüzyılda, nitel araştırma yöntemi ile yapılan bilimsel araştırma sayısı hızla artmaktadır. Bu artış beraberinde nitel alanda elde edilen bulguların çoğalmasının ve daha genel bir bakış açısı kazanma şansının kapılarını aralamıştır. Meta-sentez araştırma yöntemi bu kapının anahtarı olarak görülebilir. Nitel araştırmaların nitel bir anlayış çerçevesinde sentezlenme sürecini ifade eden meta-sentez yöntemi karar vericiler ve uygulayıcılar için kanıta dayalı bilgiler sunmanın bir aracıdır. Meta-sentez, çatı bir kavram olup içerisinde birçok farklı yaklaşımı barındırır. Bu çalışma kapsamında öncelikle meta-sentez yöntemi tartışılmıştır. Daha sonra meta-sentezi oluşturan alt türleri ele alınmıştır. Ardından meta-sentez araştırma süreci ve mevcut durum hakkında bilgi verilmiştir.

Meta-Sentez: Genel Bir Bakış

En sade şekilde meta-sentez, nitel ve/veya karma yöntem araştırmalarının nitel bulgularını yine nitel bir anlayış içerisinde yorumlama ve anlamlandırma sürecidir. Meta-sentez kavramını oluşturan meta kelimesi, incelenen çalışmaların ötesine geçmeyi ifade ederken sentez kavramı birden fazla araştırmanın özgünlüklerine zarar vermeden birlikte harmanlanmasını ifade eder.

Meta-sentez, benzer bir konudaki farklı nitel çalışmaların bulgularını karşılaştırıp bütünleştirerek teorik bir model keşfetmek veya geliştirmek amacıyla kullanılan, nispeten yeni bir nitel yöntemdir (Gümüş, 2018; Sandelowski, Docherty ve Emden, 1997; Walsh ve Downe, 2005). Bulguları sentezleyerek mevcut bilgiyi ilerletmeyi ve geniş bir görüş elde etmeyi sağlar. Bu sayede meta-sentez, nitel bulguları pratikte uygulanabilir kılmak için sistematik bir yaklaşım sağlar (Siau ve Long, 2005; Zimmer, 2006). Dolayısıyla meta-sentez, alandaki araştırmaların sıradan bir incelemesi değil, mevcut nitel araştırma bulgularına odaklanarak yorumlayıcı bir analize dayalı yeni bilgi geliştirmeye ve konu ile ilişkili teori üretmeye yarayan metodolojik bir yaklaşımdır (Aspfors ve Fransson, 2015; Sandelowski ve Barosso, 2003). Titiz ve dikkatli bir şekilde yürütülen bir meta-sentez araştırması, özellikle daha küçük çeşitlilikte gözden kaçırılacak insan deneyiminin çeşitliliğini genişletebilir ve incelenen olgunun daha büyük bir temsilini oluşturan temalar geliştirebilir (Thorne, 2017). Dolayısıyla meta-sentez araştırma yöntemi, parçalarının toplamından daha büyük bir değer oluşturabilir (Chenail ve diğerleri, 2012).

Alanyazın incelendiğinde bir grup nitel çalışmanın birleşimine atıfta bulunarak “nitel meta-analiz (qualitative meta-analysis)” ifadesinin ilk kez Stern ve Harris (1985) tarafından kullanıldığı görülmektedir. Stern ve Harris hemşirelik alanında araştırmacı olarak kendilerinin de dahil olduğu yedi adet nitel araştırmayı gömülü teori tekniği ile incelemiştir. Fakat meta-sentez yaklaşımını sistematik bir yöntem olarak geliştiren araştırmacıların Noblit ve Hare (1988) olduğu görülmektedir. Araştırmacılar bu yöntemi “meta-etnografi (meta-ethnography)” olarak ifade etmiştir. Bu çalışmada, sentezleme süreci yedi adımda açıklanarak sistemleştirilmiş ve sonraki çalışmalar için kuramsal bir alt yapı olarak kabul edilmiştir (Sattar, Lawton, Panagioti ve Johnson, 2021; Siau ve Long, 2005) Zimmer (2006) ise gömülü teori yönteminin kurucuları Glaser ve Strauss (1971) tarafından ölüm sürecini konu alan dört nitel araştırmanın sentezlendiği araştırmayı, nitel araştırma sonuçlarının birlikte analiz edildiği ilk araştırma olarak ifade etmektedir.

Uluslararası çalışmalar incelendiğinde (Jessen, Haraldsen ve Stănicke, 2021; Johannessen, Flateland, Haraldstad, Skisland, ve Rohde, 2022; Othman, Wong, Lean, Mohd Noor ve Neoh, 2020; Xie, He, Burnett ve Cheng, 2021) meta-sentezin nitel verilerin yorumlanması ve değerlendirilmesinde kullanıldığı görülmektedir. Türkiye’de yapılan bazı çalışmalar incelendiğinde (Aküzüm ve Özmen, 2014; İspir ve Yıldız, 2021; Kıncal ve Beyyınar, 2015) ise meta-sentez yönteminin bazı çalışmalarda farklı yorumlandığı ve nicel verilerin de çalışmaya dâhil edildiği görülmektedir. Meta-sentez yönteminde hem nicel hem de nitel araştırmaların

bulgularının kullanılabilirliğini ifade eden çalışmalar olsa da (Bair ve Haworth, 2004; Strobel ve van Barneveld, 2009) genel olarak kabul edilen olgu meta-sentez yönteminde yalnızca nitel verilerin dahil edilebileceği yönündedir.

Meta-sentez kavramı, literatürde “nitelin meta-analizi”, “meta-etnografi”, “meta-çalışma”, “nitel meta-sentez” gibi farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Hatta meta-sentez sürecinde nicel verilerin kullanılmaması ve “nicel meta-sentez” teriminin mevcut olmamasına rağmen “nitel meta-sentez” kavramına dahi rastlanmaktadır. Meta-sentez, nitel verilerin sistematik derlemesini içeren bir süreç olduğundan dolayı bu ifadenin kavram karmaşasına yol açabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada yöntem “meta-sentez” olarak ifade edilecektir. Diğer kavramların bir bölümü ise çatı kavram olan meta-sentez araştırma yönteminin alt türleridir.

Meta-Sentez Araştırma Türleri

Nitel araştırmaların artmasıyla ilgili fenomen ve süreçler hakkında sahip olunan bilgiler artmış olsa da uygulamada etkisi sınırlı kalmıştır (Finfgeld-connet, 1998). 1980’lerin sonlarına doğru nitel araştırmacılar bu sorunu fark etmiş ve nitel veri sonuçlarını sentezleyerek daha anlamlı ve genellenebilir bir hale getirmek için bazı meta-sentez yaklaşımları önermiştir (Tablo 1). Önerilen meta-sentez yaklaşımları incelendiğinde temel bazı farklılıklara sahip oldukları gözlemlenmektedir. Bunun nedeni meta-sentez yöntemi, dahil edilen çalışmaların türü ve miktarı, ilgili çalışmaların seçimi ve değerlendirilmesi, bulguların belirlenme ve sentezlenme süreci bakımından farklılık gösteren çeşitli yaklaşımları içermesidir. Tek bir yaklaşımın benimsendiği çalışmaların yanında birden fazla meta-sentez yaklaşımının bir arada kullanıldığı çalışmalar da bulunmaktadır (Bearman ve Dawson, 2013; Teasdale, Santer, Geraghty, Little ve Yardley, 2014). En sık kullanılan meta-sentez yaklaşımlarının arasındaki farkları netleştirmek adına yaklaşımlar Tablo 1’de tablolandırılmış ve aşağıda ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

Tablo 1

Meta-Sentez Türleri

Araştırma Türü	Açıklama	Referans
Meta-etnografi (Meta- ethnography)	Karşılıklı dönüşümsel analiz, çürütme sentezi ve argüman dizisi sentezi yoluyla nitel araştırmaların sentezlenmesi.	Noblit ve Hare (1988)
Meta-çalışma (Meta-study)	Meta-veri, meta-yöntem ve meta-teori analizinden oluşan çok yönlü sentez.	Paterson, Thorne, Calnan ve Jillings (2001)
Gömülü Biçimsel Teori (Grounded Formal Theory)	Gömülü teori yöntemi kullanılarak formüle edilmiş sentez.	Kearney (1998a, 1998b, 2001) Eaves (2001)
Tematik Sentez (Thematic Synthesis)	Birincil verilerin sentezlenmesi yoluyla kodlama, betimleyici temaları oluşturma ve analitik temaların geliştirilme süreci.	Thomas ve Harden (2008)
Eleştirel yorumlayıcı sentez (Critical interpretative synthesis)	Çok disiplinli ve çok yöntemli araştırmaların gözden geçirilmesi ve sentezi.	Dixon-Woods ve diğerleri (2006)

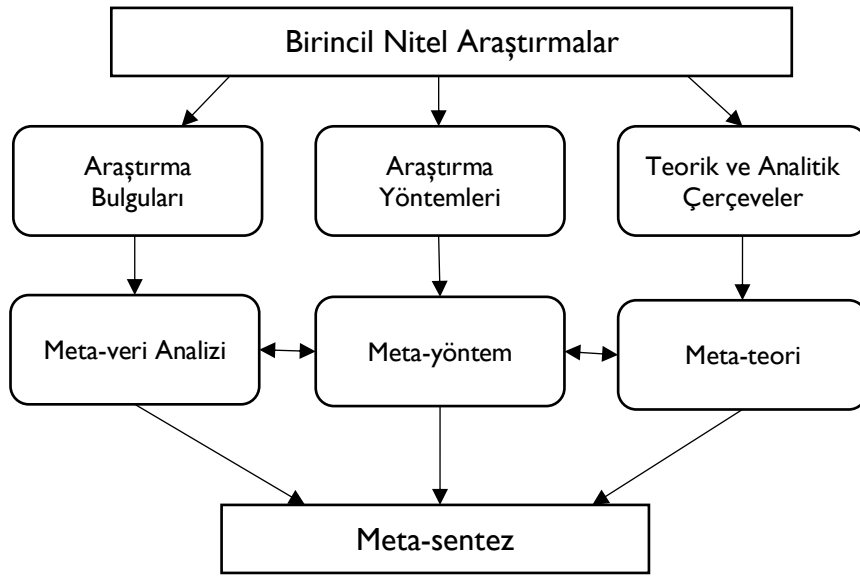
Meta-Etnografi (Meta- Ethnography)

Meta-etnografi yöntemi, ilk meta-sentez yaklaşımı olmasının yanında özellikle sosyal, sağlık ve eğitim bilimleri alanlarında en sık kullanılan meta-sentez yöntemidir (Dixon-Woods, Booth ve Sutton, 2007; Hannes ve Macaitis, 2012; Mohammed, Moles ve Chen, 2016; Ring, Jepson ve Ritchie, 2011). Yukarıda belirtildiği gibi ilk kez Noblit ve Hare (1988) tarafından meta-analize alternatif olarak önerilen bu yöntem, “tümevarımsal ve yorumlayıcı bir bilgi sentezi biçimi geliştirme girişimi” olarak tanımlanmıştır. Meta-etnografi temel olarak salt entegrasyonun uygun olmayacağı yazılı yorumlayıcı hesapların nasıl bir araya getirileceği sorusuna cevap sağlamıştır. Nelson (2002), Noblit ve Hare’nin önermiş olduğu bu yöntemi kullanarak engelli veya kronik hastalığı olan çocuklara sahip olan annelerin deneyimlerini incelemiştir. Araştırma sonucunda temalar oluşturulmuş ve uygulamaya yönelik önerilerde bulunulmuştur. İlk çalışmalar eğitim araştırmalarına ve az sayıda yakından ilişkili etnografik çalışmalara odaklanmış olsa da diğer alanlarda yürütülen araştırmalar için uygulanabilirliği ve etnografik olmayan çok sayıda çalışmanın sentezine uygunluğu yapılan çalışmalarla gösterilmiştir (Atkins ve diğerleri, 2008; Curtin, Savage, Murphy ve Leahy-Warren, 2021; Heys, Downe ve Thomson, 2021; Sánchez ve diğerleri, 2022; Toye ve diğerleri, 2013b). Meta-etnografi yaklaşımı yedi adımdan oluşmakta ve üç ana stratejiyi içermektedir (Noblit ve Hare, 1988). Bu süreç *Meta-Sentez Araştırma Süreci* başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Meta-etnografi, nitel sentez için fonlu metodolojik araştırmaların aktif bir programının olduğu birkaç alandan birini temsil eder (Dixon-Woods, Agarwal, Jones, Young ve Sutton, 2005). Bu nedenle önemli bir potansiyel ve ilgiye sahiptir. Ayrıca birincil çalışmaların anlamını koruma girişimi bu yöntemin önemli bir gücüdür (Mohammed ve diğerleri, 2016). Bununla birlikte meta-etnografi yöntemine yönelik birtakım eleştiriler mevcuttur. Örneğin orijinal biçiminde örnekleme veya değerlendirme konusunda bir rehberlik sağlamadığı, dolayısıyla bu yöntem yalnızca bir sentez aracı olarak görülmesi gerektiği ifade edilmektedir (Dixon-woods ve diğerleri, 2005). Ayrıca Karşılıklı Dönüşümsel Analiz (KDA) sürecinde makalelerin hangi sıra ile sentezlenmesi gerektiği konusu net değildir (Campbell ve diğerleri, 2003).

Meta-Çalışma (Meta-Study)

Nitel verilerin sentezlenmesinde çok yönlü bir yaklaşım geliştiren Paterson ve diğerleri (2001), sosyolog Zhao (1991) ve Ritzer’in (1991) çalışmalarından yararlanarak, kronik hastalığı olan yetişkinlerin deneyimlerini inceledikleri araştırmalarında meta-çalışma (meta-study) adlı yöntemi ortaya koymuşlardır. Meta-çalışma yöntemi, meta veri analizi, meta yöntem ve meta teori olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır (Paterson ve diğerleri, 2001). Meta-veri analizi sürecinde çalışma bulguları arasındaki benzerlik ve farklılıkların yorumlayıcı bir karşılaştırılması yapılır. Meta-yöntem kapsamında birincil araştırmalarının yöntemleri incelenir. Meta-teori bileşeninde ise araştırmaların altında yatan felsefi, bilişsel ve teorik perspektif incelenir (Xie, Ke, Cheng ve Everhart, 2020). Son olarak belirtilen üç bileşen meta-sentez sürecinde bir araya getirilir. Bu süreçte amaç, veri, yöntem ve teorisinin analizinden türetilen bir fenomenin yeni bir yorumunu üretmektir (Ronkainen, Wiltshire ve Willis, 2022). Mevcut açıklamaların akla yatkınlığını, nelerin ihmal edildiğini ve bilginin ilerlemesi için hangi yeni yolların açıldığını dikkate alan meta-sentez süreci sonucunda meta-çalışma tamamlanmış olur. Meta-çalışma sonucunda derinlemesine açıklamalar ve/veya teoriler elde edilmektedir. Şekil 1’de meta-çalışma süreci ve bileşenleri görselleştirilmiştir.

Şekil 1. Meta-Çalışma Yaklaşımının Bileşenleri (Paterson ve diğerleri, 2001)

Tematik Sentez (Thematic Synthesis)

Tematik sentez en yalın anlatımı ile tematik analiznin nitel derleme çalışmalarına uyarlanması olarak ifade edilebilir. Tematik sentez yöntemi Thomas ve Harden (2008) tarafından bireylerin bakış açıları ve deneyimleri hakkındaki soruları ele alan sistematik derlemelerde geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Yöntemin ilk kez tanımlandığı çalışma, çocuklar arasında sağlıklı beslenmenin önündeki engellerin ve kolaylaştırıcıların incelendiği bir araştırmadır.

Tematik sentez üç aşamadan oluşmaktadır; *ilk aşamada* birincil çalışmaların bulguları satır satır kodlanmaktadır. *İkinci aşamada* ise betimleyici temaların geliştirilmesi için oluşturulan kodlardan yararlanılmaktadır. *Üçüncü ve son aşamada* ise elde edilen betimsel temalardan yola çıkarak analitik temalar geliştirilir. Thomas ve Harden üçüncü aşamayı “tanımlaması en zor olan ve potansiyel olarak en tartışmalı” aşama olarak ifade etmektedir. Çünkü üçüncü aşama gözden geçirenlerin yargılarına ve içgörülerine bağlılık içermektedir. Fakat bu sayede incelenen çalışmaların ötesine geçmekte ve yeni yorumlayıcı yapılar, açıklamalar veya hipotezler üretilmektedir.

Tematik-sentez, üçüncü derece yorumlar ile kıyaslanabilir olması ile meta-etnografi yaklaşımıyla, tümevarımsal ve temaların sürekli birbirleri ile kıyaslanması yönüyle gömülü teori yaklaşımıyla benzerlik göstermektedir. Tematik sentez yöntemini diğer çalışmalardan ayıran en önemli özelliği, dahil edilen çalışmaların sonuçlarını satır satır kodlamak için bilgisayar yazılımının kullanılmasıdır (Barnett-Page ve Thomas, 2009; Thomas ve Harden, 2008; Xie ve diğerleri, 2020).

Eleştirel Yorumlayıcı Sentez (Critical Interpretative Synthesis)

Dixon-woods ve diğerleri (2006) hassas grupların sağlık hizmetlerine erişimini inceledikleri araştırmada çok disiplinli ve çok yöntemli kanıtları sentezlemek için eleştirel yorumlayıcı sentez olarak adlandırdıkları yaklaşımı geliştirmişlerdir. Bu yaklaşım başlangıçta bir tür değiştirilmiş meta-etnografi olarak düşünülse de çok fazla prosedürel ve teknik varyasyon eklendiği için süreç yeni bir yöntem olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bu yaklaşımda gömülü teorisinin tekniklerinden de yararlanılmaktadır (Barnett-Page ve Thomas, 2009).

Esnek bir yapıya sahip olan eleştirel yorumlayıcı sentez yalnızca sentez sürecinden ziyade tüm inceleme sürecini yaklaşım olarak sunmaktadır. Bu yaklaşımda mevcut kanıtlardan teorik kategorilerin oluşturulması ve bu kategorilerin inceleme ilerledikçe titiz incelemeye tabi tutulması ihtiyacı vurgulanmaktadır (Dixon-woods ve diğerleri, 2006). Eleştirel yorumlayıcı sentez yaklaşımında arama, örnekleme, eleştiri ve analiz birlikte ilerler ve bu süreç dinamik ve karşılıklı bilgilendirici bir süreç olarak görülmektedir. Eleştirel yorumlayıcı sentez yaklaşımında eleştirel bir perspektif takınılması esastır. Yalnızca araştırmaya dahil edilen çalışmalara değil aynı zamanda araştırmanın tüm adımlarında eleştirel bakışın benimsenmesi gerekmektedir (Edwards ve Kaimal, 2016). Birincil makalelerin kalitesini belirlemenin bir aracı olarak metodolojik özelliklerden ziyade alaka düzeyini kullanarak kaliteyi değerlendirmeye yönelik özel bir yaklaşıma sahiptir. Özellikle sağlık hizmetlerine erişim gibi zorlu alanlarda araştırma sorularının iç görü, canlılık, aydınlatma ve yeniden kavramsallaştırılması için potansiyel sunan yaklaşımın süreci on maddelik bir liste ile belirtilmiştir (Dixon-woods ve diğerleri, 2006).

Gömülü Biçimsel Teori (Grounded Formal Theory)

Gömülü teori, sosyal olguları sembolik etkileşimcilik perspektifinden incelemek amacıyla geliştirilmiş birincil bir araştırma yöntemidir (Glaser ve Strauss, 1967). Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan gömülü teori, az sayıda olsa da nitel araştırmaları sentezleme sürecinde de kullanıldığı görülmektedir. Kearney (1998a, 1998b, 2001) ve Eaves (2001) gömülü teoriyi meta-sentez anlayışı içerisinde gömülü biçimsel teori (grounded formal theory) olarak adlandırmış ve gömülü teorinin ilkelerini takip ederek birincil verilerin sentezlendiği çalışmalar yayınlamışlardır.

Kearney (1998a) gömülü teori çalışmalarının kayda değer bir hacme ve olgunluğa ulaştığını ifade ederek daha yüksek seviyeli bir gömülü teori oluşturmak için Glaser ve Strauss'un (1967) klasik çalışmasından esinlendiği, birincil gömülü teori bulgularının kullanıldığı ve teorik örnekleme ve temel teorilerden sürekli karşılaştırmanın uygulandığı "gömülü biçimsel teori" olarak adlandırdığı yaklaşımı önermektedir. Bu yaklaşımda, birincil raporlardan elde edilen bulgular, standart gömülü teori yöntemleri kullanılarak analiz edilir ve daha sonra incelenen olgunun daha kapsamlı bir modelini geliştirmek için sentezlenir. Diğer meta-sentez araştırma türlerinin aksine bu yaklaşımda farklı desenlerdeki araştırmalara yer verilmemekte, yalnızca odaklanılan fenomen ile ilgili yürütülmüş gömülü teori çalışmaları sentez sürecine dahil edilmektedir. Gömülü teori yaklaşımının ilkeleri takip edilerek sentez sonucunda mevcut teorilerin ötesinde bir teori (teorilerin teorisi) elde edilmektedir.

Kearney (1998b), gömülü biçimsel teoriyi, kadınların bağımlılığından kurtulma teorisinin geliştirilmesinden örnekler kullandığı çalışması ile tanıtmıştır. Ayrıca cefakâr aşk (enduring love) modelini ortaya koyduğu, kadınların aile içi şiddet deneyimlerini konu alan araştırmasında da gömülü biçimsel teoriyi yaklaşımından yararlanmıştır (Kearney, 2001). Eaves (2001) ise felç geçirmiş yaşlılar için kırsal Afrikan-Amerikan ailelerde bakım verme çalışmalarını incelemiş, çalışmada benimsediği gömülü teori sentezleme yaklaşımını dört temel kuramcının (Kathy Charmaz, Mark Chesler, Juliet Corbin ve Anselm Strauss) çalışmalarından türettiğini ifade etmiştir. Daha sonra yayınlanan başka çalışmalarda da (AlOmeir, Patel ve Donyai, 2020; Chenail ve diğerleri, 2012) gömülü biçimsel teori yaklaşımının benimsendiği görülmektedir.

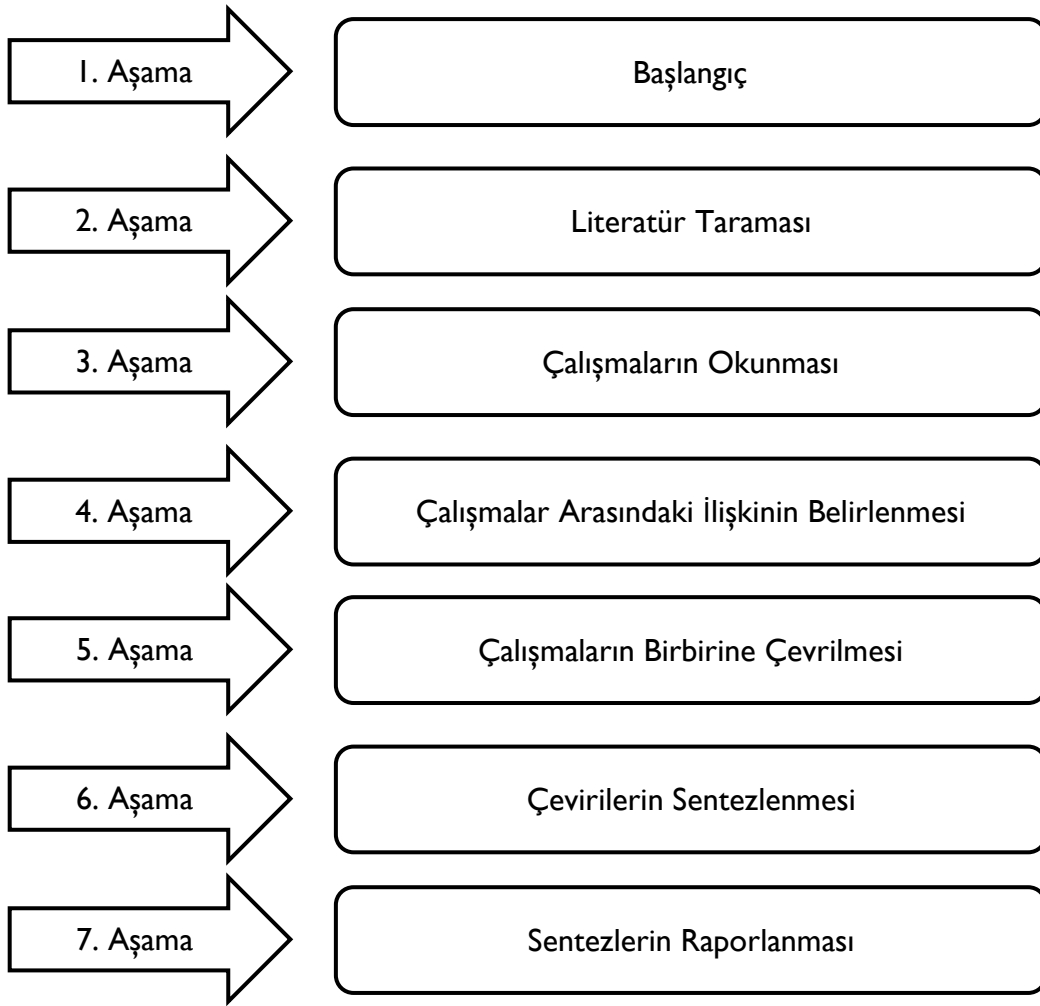
Nitel araştırmaları bir arada sentezlemek için kullanılan farklı yöntemlerin yelpazesi son yıllarda genişlemektedir (Barnett-Page ve Thomas, 2009). Yukarıda, meta-sentez araştırmalarında öne çıkan yöntemler tanıtılmaya çalışılmıştır. Literatür incelendiğinde belirtilen meta-sentez yöntemleri dışında daha birçok yöntemin mevcut olduğu görülmektedir (Barnett-Page ve Thomas, 2009; Dixon-woods ve diğerleri, 2005; Finfgeld-Connett, 2018; Sattar ve diğerleri, 2021); meta-anlatı (meta-narrative), metinsel anlatı sentezi (textual narrative synthesis), ekolojik cümle sentezi (ecological triangulation sentence synthesis), çerçeve sentezi

(framework synthesis), içerik analizi (content analysis), meta-yorum (meta-interpretation), Miles ve Huberman'ın çapraz vaka tekniği (Miles and Huberman's cross-case techniques), gerçekçi sentez (realistic synthesis). Bu çalışmanın amacı meta-sentez yaklaşımlarının incelenmesi olmadığından dolayı yalnızca en sık kullanılan meta-sentez yöntemlerinin açıklanması uygun görülmüştür.

Meta-Sentez Araştırma Süreci

Meta-sentez çatı kavram olarak kullanılan, içerisinde birçok farklı yaklaşımı barındıran bir yöntemdir. Dolayısıyla meta-sentez yönteminin içeriği ve uygulama aşamaları ile ilgili net bir ortak çerçeveden söz etmek zordur. Bu çalışma kapsamında, meta-sentez çalışmalarında en çok tercih edilen meta-etnografi yaklaşımının araştırma süreci benimsenmiştir.

Daha önce belirtildiği gibi meta-etnografi yaklaşımı Noblit ve Hare (1988) tarafından geliştirilmiştir. Yaygın olarak kullanılan bir nitel literatür sentez yöntemi olmasına rağmen sınırları yetersizdir (Sattar ve diğerleri, 2021). Bu nedenle klasik meta-etnografi yaklaşımını temel alan Sattar ve diğerlerinin (2021) geliştirdikleri araştırma süreci kılavuzu temel alınmıştır. Meta-etnografi yedi aşamalı süreçten oluşmaktadır. Bu aşamaların her biri, aşağıda ayrı olarak ele alınmıştır.

Şekil 2. Meta-Sentez Araştırma Süreci

Aşama 1: Başlangıç Aşaması

Araştırma konusunun belirlendiği ilk aşamada gözden geçirilen konunun sentezlenmesine ihtiyaç olup olmadığı ve meta-etnografik yaklaşımın araştırma sorusuna uyup uymadığı tespit edilmelidir (Toye ve diğerleri, 2013a). Araştırmacılar belirli bir fenomenin kavramsal veya teorik anlayışlarıyla ilgilendiklerinde meta-etnografik sentez yaklaşımı uygundur. Sentez sürecine başlamadan önce araştırma konusu hakkında yapılmış geniş nitel araştırmaların olduğunun belirlenmesi önemlidir (Toye ve diğerleri, 2014). Ayrıca çalışma sürecinde farklı yaklaşımlara, görüşlere ve temel becerilere sahip araştırmacılardan oluşan bir ekibin oluşturulması, çalışmayı daha da ileriye taşıyacaktır (Campbell ve diğerleri, 2011).

Aşama 2: Literatür Taraması

Araştırma konusu belirlendikten sonra literatür taraması yapılır. Bu aşama, aşağıdaki adımları içerir (Atkins ve diğerleri, 2008):

Sentezin odağının tanımlanması: Kapsamı geniş olan bir inceleme ile yönetilebilir sayıda çalışmayı ortaya çıkaracak bir odak arasında bir denge kurulması gerekmektedir. Sentez sürecine kaç çalışmanın dahil edilmesi gerektiği konusunda net bir görüş birliği yoktur. Bazı araştırmacılar, çok sayıda çalışmanın sentezlenmesinin, yararlı bir yorumlayıcı çıktı üretme becerisine müdahale edebileceğini ve toplu bir sentezle sonuçlanabileceğini iddia ederken (France ve diğerleri, 2019b) bazı araştırmacılar dahil edilecek araştırma sayısının optimum 8-12 olduğunu ifade etmektedir (Bondas ve Hall, 2007; Polat ve Ay, 2016).

Senteze dahil edilecek çalışmaların taranması ve seçilmesi: İkinci önemli adım, sistematik bir literatür taraması yaparak potansiyel olarak ilgili nitel araştırmaları bulmayı içerir. Sistematik bir tarama yapmak için iyi yapılandırılmış ve kapsamlı bir tarama stratejisi geliştirilmelidir. Literatür taramasını daha spesifik hale getirmenin yollarından biri, nitel tarama filtrelerinin kullanılmasıdır. Nitel araştırmalar için ampirik olarak test edilmiş tarama filtreleri geliştirilmiştir (McKibbon, Wilczynski, ve Haynes, 2006; Wong, Wilczynski, Haynes ve Hedges, 2004; Wilczynski, Marks ve Haynes, 2007). Bununla birlikte, bu tür filtreler kullanılırken potansiyel olarak ilgili çalışmaların bazılarının gözden kaçırılması mümkündür. Arama stratejiniz ve taramanızla ilgili kararlar, amaçlarınıza ve mevcut kaynaklarınıza bağlıdır. Aramaların içeriğine ilişkin kararlara varmak için bir kütüphaneciden faydalanılması tavsiye edilmektedir (Satter ve diğerleri, 2021).

Dahil etme ve hariç tutma kriterlerinin geliştirilmesi: Çalışmaları senteze dahil edip etmemeye karar verirken bir dizi faktör göz önünde bulundurulmalıdır. Önemli bir husus, inceleme yazarlarının uzmanlığı ve incelemeyi tamamlamak için mevcut olan zamandır. Gözden geçirenler, kalite temelinde hariç tutma olasılığını ve bu çalışmaların bulguların geliştirilmesine ve yorumlanmasına katkısını dikkate almalıdır (Noyes, Popay, Pearson ve Hannes, 2008). Meta-etnografi için, kavramsal olarak zengin veriler veya daha fazla geliştirilmeye yeterli ayrıntı sağlayan zengin tanımlayıcı veriler uygundur. Derinliği olmayan verileri daha fazla yorumlamak zor olduğundan, ağırlıklı olarak zayıf tanımlayıcı verileri dahil etmek sorunlu olabilir (France ve diğerleri, 2019b).

Dahil edilen çalışmaların kalite değerlendirmesi: Field ve Gillett (2010) dahil edilecek çalışmaların dahil edilme sürecinde titiz olunması gerektiğini metaforik bir şekilde açıklamaktadır; beyaz giysiler (iyi çalışmalar) arasındaki bir kırmızı çorap (kötü çalışma) bile çamaşırları mahvedebilir. Dahil edilen çalışmaların kalitesini ve benzerliğini sağlamak için dahil etme kriterlerinin titizlikle uygulanması gerekmektedir. Yaygın olarak kullanılan iki kalite değerlendirme aracı vardır; Eleştirel Değerlendirme Becerileri Programı (Critical Appraisal Skills Programme - CASP) ve Niteliksel Değerlendirme ve İnceleme Aracı (Qualitative Assessment and Review Instrument - JBI-QARI) (Sattar ve diğerleri, 2021). Belirtilen araçlar kullanılarak araştırmaya dahil edilecek çalışmalar değerlendirilebilir.

Aşama 3: Çalışmaların Okunması

Bu aşamanın temel amacı, çalışmalardaki benzerlik ve farklılıkları belirlemek ve verileri sentez sürecine hazırlamaktır (Mohammed ve diğerleri., 2016). Sentez sürecinin başladığı bu aşamada dahil edilen araştırmalar tekrar tekrar okunur, içeriğe ve ayrıntılara aşına olunur. Çalışmaların okunması yalnızca tek bir aşama olarak düşünülmemelidir; okuma, sentez süresi boyunca gerçekleşir. Seçilen çalışmalar okunduktan sonra ham veriler çıkartılır. Meta-etnografik bir sentez için ham veriler birinci ve ikinci dereceden yapılarıdır (Cahill, Robinson, Pettigrew, Galvin ve Stanley, 2018; Toye ve diğerleri, 2014). Standartlaştırılmış bir veri çıkarma formu (Malpass ve diğerleri, 2009) kullanılarak verilerin, çalışmaların her birinden çıkarılması gerekir. Veri çıkarmanın alternatif yolları arasında bir metafor ve tema listesi oluşturulabilir (Campbell ve diğerleri, 2011) veya yazılım programlarında (Nvivo gibi) kavramlar kodlanabilir (Toye ve diğerleri, 2014).

Aşama 4: Çalışmalar Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi

Bu aşamada, farklı çalışmalardaki ortak ve tekrar eden anahtar kavramlar arasındaki ilişkiler değerlendirilir. Bu süreçte tema listesi oluşturulabilir (Noblit ve Hare, 1988). Temaların yansıttığı anahtar kavramlar, metaforlar arasındaki ilişkileri incelemek ve ortak kavramları belirlemek için sıralanır. Farklı çalışmalardan elde edilen temalar daha sonra ilgili kategorilerde kümelenir. Bu aşamada, her bir çalışma hakkında bağlamsal verileri incelemek esastır. Yeni oluşturulan kategoriler, içerdikleri tüm ilgili kavramları kapsayan terminoloji kullanılarak adlandırılmalıdır. Bu aşamada oluşturulan kategori etiketlerinin daha yüksek üçüncü dereceden yapılar değil, tanımlayıcı etiketler olduğuna dikkat etmek önemlidir. Üçüncü dereceden yapılar sonraki iki aşamada geliştirilir (Sattar ve diğerleri, 2021).

Aşama 5: Çalışmaların Birbirine Çevrilmesi

Çalışmalar karşılaştırılırken hangi sıra ile değerlendirileceği önemli bir husustur. Daha önceki makaleler, fikirlerin sonraki gelişimi üzerinde güçlü bir etkiye sahip olacağından dolayı karşılaştırma sırası sentezi etkileyebilir (Campbell ve diğerleri, 2003). Bu aşamada çalışmalar kronolojik olarak sıralanabilir ya da en yüksek puanlı makaleden en düşük puanlı makaleye doğru sıralanır (Sattar ve diğerleri, 2021). Puanlandırma işlemi, *Aşama 2*'de belirtilen CASP ve JBI-QARI araçlarından herhangi biri kullanılarak yapılabilir. Her iki kontrol listesi de 10 maddeden oluşmaktadır. Listede yer alan maddeler takip edilerek her çalışmaya bir puan atfedilir. Değerlendirme sürecinde farklı araştırmacılar bireysel olarak değerlendirme yaptıktan sonra eğer farklılıklar var ise araştırmacılar farklı puanlandırmalar üzerinde tartışıp nihai sonuca varırlar ve çalışmaların karşılaştırılma sırası netleşmiş olur. Ayrıca CASP kontrol listesinin geliştirilmiş versiyonları da mevcuttur (Campbell ve diğerleri, 2011; Toye ve diğerleri, 2013a). Çok sayıda makale dahil edildiğinde ise çalışmaların kronolojik olarak düzenlenmesi önerilir (Atkins ve diğerleri, 2008).

İlk olarak birinci makaledeki temalar ve kavramlar özetlenerek başlar. Özetleme, çalışma bağlamlarını dikkate alarak kavramları karşılaştırmayı içerir. Daha sonra ikinci makaledeki temalar ve kavramlar özetlenir. Birinci makale ile neyin benzer olduğu ve ardından ikinci makalenin birinci makaleye ne ekleyebileceği veya bulgularının birinci makaleden hangi noktalarda ayrıldığı hakkında yorum yapılır (Atkins ve diğerleri, 2008). Daha sonra birinci ve ikinci makalede olan benzerlikler göz önünde bulundurularak üçüncü makale özetlenir. Bu süreç, tüm makaleler sentezlenene kadar devam eder. Bir sonraki aşamada üçüncü dereceden yapıların geliştirilmesine yardımcı olmada faydalı olan birincil yazar yorumlarının bir sentezi üretilir (Sattar ve diğerleri, 2021).

Çalışmalarda yer alan anahtar kavramları incelemek, sürekli karşılaştırma yöntemine benzer (Cahill ve diğerleri., 2018). Bu aşamada daha önce kaydedilen çalışma özellikleri tablosuna (ülke, örneklem, işe alım yöntemi, cinsiyet, yayın tarihi vb.) ve tam metin makaleye başvurulması önemlidir (Scott ve Grant, 2018). Bu işlem aynı zamanda bir çeviri tablosu yaratılarak da desteklenebilir. İncelenen çalışmalardaki birinci ve ikinci dereceden verilere ve temalara çeviriler tablosunda yer verilmesi, çalışmalar arasındaki ilişkinin kurulmasında

ve çürütme (reddiye) sentezine hazırlık aşamasına yardımcı olur (Sattar ve diğerleri, 2021). Ayrıca kişisel bir günlük tutmak, araştırmacının kendi konumunun farkında olmasını sağlamaya yardımcı olabilir (Doyle, 2013).

Aşama 6: Çevirilerin Sentezlenmesi

Bu aşamada çalışmalar artık bir çerçeve geliştirmek amacıyla “bütün” olarak görülmektedir (Cahill ve diğerleri, 2018; Toye ve diğerleri, 2014). Çalışmaların nasıl ilişkili olduğu ele alınırken, araştırmacılar bunu anlatsal ve/veya şematik bir biçimde sunabilirler (Toye ve diğerleri, 2013a). Çevirilerin sentezlenme süresi Karşılıklı Dönüşümsel Analiz (KDA), Çürütme (Reddiye) Sentezi ve Argüman Dizisi Sentezi olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır.

Karşılıklı Dönüşümsel Analiz (KDA): Bu aşamada, çalışmalar boyunca paylaşılan temalar yan yana getirilerek özetlenir. Bu, verilen fenomenin daha eksiksiz bir açıklamasını sağlayan ve herhangi bir çelişkiyi çözen yeni kavramların üretilmesine yol açar (Strauss ve Corbin, 1990). Bunlar, derleme yazarları tarafından geliştirilen orijinal üçüncü dereceden yapılar olarak bilinir ve fenomenin yeni bir anlayışını sağlar (Scott ve Grant, 2018).

Çürütme (Reddiye) Sentezi: Çürütücü sentez, benzerlikler etrafında kavramlar geliştirmek yerine, çelişkileri tanımlamaya, anlamaya ve uzlaştırmaya odaklanır. Karşılıklı çeviriye benzer şekilde, araştırmacılar üçüncü dereceden yapılar geliştirmek için birincil veri sentezi ve çeviriler tablosuna başvurmaları gerekir. Çalışmalardaki kavramlar arasındaki çelişkiler, katılımcılar, ortamlar veya çalışma tasarımındaki farklılıklar ile açıklanabilir. Bu aşamada, yorumlar ve açıklamalar için bağlam sağlamaya yardımcı olabileceğinden, çalışma özellikleri tablosuna geri dönmek yararlıdır (Feast ve diğerleri, 2018)

Argüman Dizisi Sentezi: Bu aşama, ayrı çalışmaların bulgularından elde edilen genel bir yorumlama sürecini içerir. Çalışmalar arasında tekrarlanan karşılaştırmalar yapılarak bütünün (çalışmaya konu olan olgunun) bir resmi oluşturulmaya çalışılır (Barnett-Page ve Thomas, 2009). Araştırmacılar bu aşamada karşılıklı çevirileri okuyarak ve üçüncü dereceden yapıların her biri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları not ederler. Bu notlar daha sonra her bir bulgunun analizdeki diğer bulgularla nasıl ilişkili olduğuna dair yorumlar oluşturmak için kullanılabilir. Bu ilişkiler daha sonra anlamaya yardımcı olmak için bir diyagram kullanılarak temsil edilebilir. Argüman dizisi sentezi, iki veya daha fazla farklı grubun bakış açılarını bir araya getirmek ve açıklamak ve temalar arasındaki ilişkiyi yorumlamak için yararlı bir yol olabilir. Bu, özellikle bir veya daha fazla grubun (örneğin hastalar ve sağlık uzmanları) bir fenomen hakkındaki görüşlerinin incelendiği sağlık hizmeti araştırmalarıyla ilgilidir (Sattar ve diğerleri, 2021).

Aşama 7: Sentezin Raporlanması

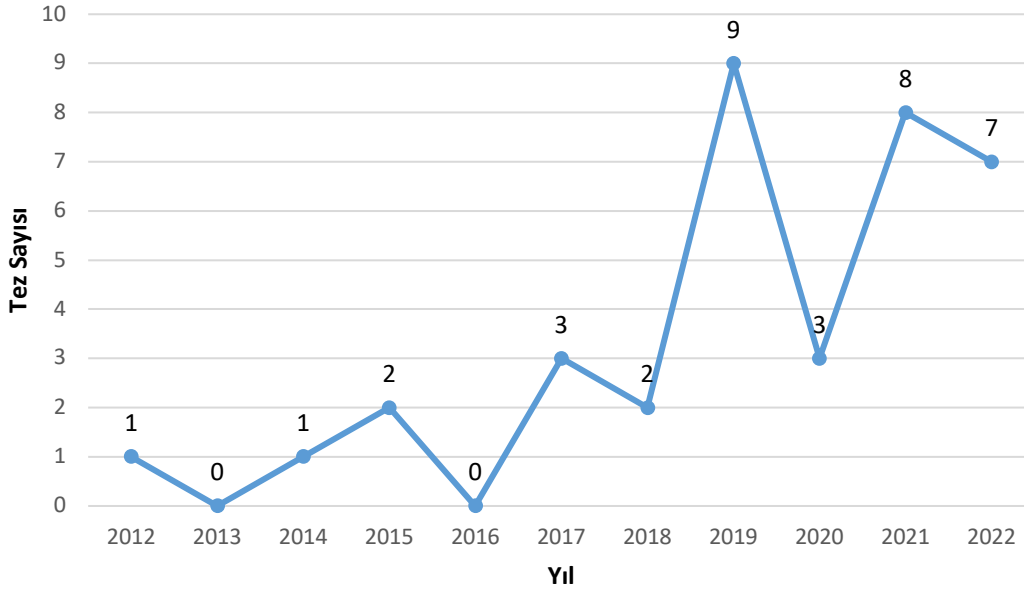
Son aşama, sentez sonucunda elde edilen bulguların sunumunu içerir. Sentezin hedef kitleye etkili bir şekilde yayılması kritik öneme sahiptir. (Mohammed ve diğerleri, 2016). Sentez raporlanırken eMERGE raporlama kılavuzunu takip edilebilir (France ve diğerleri, 2019a). Bunun yanında PRISMA diyagramı da kullanılabilir. eMERGE kılavuzunda açıklanan bu standart raporlama yöntemlerine ek olarak, raporlama süreci üç aşamaya ayrılabilir; 1- bulguların özeti, 2- güçlü yönler, sınırlamalar ve dönüşlülük 3- tavsiyeler ve sonuçlar (France ve diğerleri, 2019a).

Meta-Sentez Araştırmaları

Özellikle 2000 yılından sonra meta-sentez çalışmaları sayısında ciddi bir artış görülmektedir. Özellikle sağlık, sosyal ve eğitim bilimlerinde yürütülen meta-sentez araştırmaları sayı olarak ön plana çıkmaktadır (Atkins ve diğerleri, 2008; Mohammed ve diğerleri, 2016). Özellikle sağlık bilimleri alanında yayınlanan meta-sentez araştırma sayısı 1988-2004 yılları arasında 42 iken (Dixon-Woods ve diğerleri., 2007) 2005-2008 yılları

arasında 82'ye yükselmiştir (Hannes ve Macaitis, 2012). Bu alanda yürütülmüş meta-sentez çalışmaları ağırlıklı olarak hemşirelik alanında yapılmıştır. (Dixon-woods ve diğerleri, 2007). En sık kullanılan yaklaşım ise meta-etnografi yöntemidir (Dixon-woods ve diğerleri, 2007; Hannes ve Macaitis, 2012; Ring ve diğerleri, 2011).

Türkiye'de yürütülmüş meta-sentez araştırmaları incelendiğinde çoğunlukla eğitim bilimleri alanında yürütülmüş araştırmalar ön plana çıkmaktadır. Ulusal Tez Merkezi (2022) incelendiğinde meta-sentez yöntemi ile yapılmış 36 adet lisansüstü tez çalışması görülmektedir. Bu tezlerin 28'i eğitim ve öğretim, 3'ü spor ve birer adet olmak üzere diğerleri sağlık eğitimi, kimya, siyaset, Türk dili ve edebiyatı ve halkla ilişkiler alanlarında yürütülmüştür (Şekil 3). Aynı şekilde bilimsel makaleler incelendiğinde de eğitim bilimleri alanında yürütülmüş çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Not: Yıllara göre yapılan tez sayısı, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nde listelenen tezler baz alınarak hesaplanmıştır (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>)

Şekil 3. Meta-Sentez Araştırmalarında Yıllara Göre Yapılan Tez Sayısı

Sonuç

1990'lı yıllardan sonra özellikle sağlık, eğitim ve sosyal bilimler alanlarında meta-sentez araştırmalarında artış görülmektedir. Nitel bulguların sentezlenerek daha geniş bir perspektifin kazanıldığı bu süreç büyük bir emek, özveri ve titizlik gerektirmektedir. Araştırma grubunu oluşturan araştırmacıların farklı bilgi ve beceriye sahip olması hem çalışmanın daha kapsamlı olmasını hem de daha derinlemesine çıkarımların elde edilmesini sağlar. Böylelikle yeni modeller ve teoriler geliştirilebilir.

Farklı yaklaşımları içinde barındıran meta-sentez, araştırmanın konusu ve ulaşılmak istenen nihai hedefe göre değişkenlik gösterebilir ve araştırma süreci farklılık arz edebilir. Fakat meta-sentez araştırması yürütülürken tercih edilen yaklaşıma hizmet eden belirli bir kılavuz esas alınmalıdır. Böylelikle elde edilen yeni çıkarımlar geçerli ve güvenilir bir temele oturmuş olur.

Uluslararası literatür incelendiğinde eğitim ve sağlık bilimleri alanlarında yapılmış meta-sentez çalışmaları yoğunluktadır. Bunun nedeni ilk olarak yapılan meta-sentez araştırmalarının bu alanlarda yürütülmüş olduğundan kaynaklı olabilir. Ayrıca sağlık bilimleri alanında yürütülen nitel araştırmaların sentezlenmesiyle daha derin, güçlü ve pratikte uygulanabilir çıktılar elde edilebilir. Bu sayede kanıta dayalı uygulamalar hayata

geçirilebilir. Ulusal literatür incelendiğinde ise sağlık bilimleri alanında yürütülen çalışmaların nadir olduğu görülmektedir. Yeterli sayıda çalışma yapılmış konuların araştırmacılar tarafından tespit edilip meta-sentez araştırmalarının yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- AlOmeir, O., Patel, N., ve Donyai, P. (2020). Adherence to adjuvant endocrine therapy among breast cancer survivors: a systematic review and meta-synthesis of the qualitative literature using grounded theory. *Supportive Care in Cancer*, 28(11), 5075-5084. doi: 10.1007/s00520-020-05585-9
- Aspfors, J. ve Fransson, G. (2015). Research on mentor education for mentors of newly qualified teachers: A qualitative meta-synthesis. *Teaching and Teacher Education*, 48, 75–86. doi: 10.1016/j.tate.2015.02.004
- Atkins, S., Lewin, S., Smith, H., Engel, M., Fretheim, A., ve Volmink, J. (2008). Conducting a meta-ethnography of qualitative literature: lessons learnt. *BMC Medical Research Methodology*, 8(1), 21. doi: 10.1186/1471-2288-8-21
- Bair, C. R., ve Haworth, J. G. (2004). Doctoral student attrition and persistence: A meta-synthesis of research. John C. Smart (Ed.), *Higher Education: Handbook of Theory and Research* (pp. 481–534) içinde. Dordrecht: Springer Science & Business Media.
- Barnett-page, E. ve Thomas, J. (2009). Methods for the synthesis of qualitative research: A critical review. *BMC Medical Research Methodology*, 9(1), 59. doi: 10.1186/1471-2288-9-59
- Bearman, M. ve Dawson, P. (2013). Qualitative synthesis and systematic review in health professions education: Qualitative synthesis and systematic review. *Medical Education*, 47(3), 252–260. doi: 10.1111/medu.12092
- Bondas, T. ve Hall, E. O. C. (2007). Challenges in approaching metasynthesis research. *Qualitative Health Research*, 17(1), 113–121. doi: 10.1177/1049732306295879
- Cahill, M., Robinson, K., Pettigrew, J., Galvin, R. ve Stanley, M. (2018). Qualitative synthesis: a guide to conducting a meta-ethnography. *Br J Occup Ther*, 81, 129–137. doi: 10.1177/0308022617745016
- Campbell, R., Pound, P., Morgan, M., Daker-White, G., Britten, N., Pill, R., ve Donovan. (2011). Evaluating meta ethnography: systematic analysis and synthesis of qualitative research. *Health Technology Assessment*, 5(43), 1–164. doi:10.3310/hta15430.
- Campbell, R., Pound, P., Pope, C., Britten, N., Pill, R., Morgan, M., ve Donovan, J. (2003). Evaluating meta-ethnography: a synthesis of qualitative research on lay experiences of diabetes and diabetes care. *Social Science & Medicine*, 56(4), 671–684. doi: 10.1016/s0277-9536(02)00064-3
- Chenail, R. J., George, S. S., Wulff, D., Duffy, M., Scott, K. W., ve Tomm, K. (2012). Clients' relational conceptions of conjoint couple and family therapy quality: A grounded formal theory. *Journal of Marital and Family Therapy*, 38(1), 241–264. doi: 10.1111/j.1752-0606.2011.00246.x
- Classen, S. ve Alvarez, L. (2015). Evidence-informed reviews-moving occupational therapy practice and science forward. *OTJR (Thorofare N J)*. 35, 199–203. doi: 10.1177/1539449215607431
- Curtin, M., Savage, E., Murphy, M., ve Leahy-Warren, P. (2022). A meta-synthesis of the perspectives and experiences of healthcare professionals on the humanisation of childbirth using a meta-ethnographic

- approach. *Women and Birth: Journal of the Australian College of Midwives*, 35(4), e369–e378. doi: 10.1016/j.wombi.2021.07.002
- Dinçer, S. (2018). Content analysis in scientific research: Meta-analysis, meta-synthesis, and descriptive content analysis. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 7(1), 176–190. doi: 10.14686/buefad.363159
- Dixon-Woods, M., Agarwal, S., Jones, D., Young, B. ve Sutton, A. (2005). Synthesising qualitative and quantitative evidence: a review of possible methods. *Journal of Health Services Research & Policy*, 10(1), 45–53. doi: 10.1258/1355819052801804
- Dixon-Woods, M., Booth, A., ve Sutton, A. J. (2007). Synthesizing qualitative research: A review of published reports. *Qualitative Research: QR*, 7(3), 375–422. doi: 10.1177/1468794107078517
- Dixon-Woods, M., Cavers, D., Agarwal, S., Annandale, E., Arthur, A., Harvey, J., ... Sutton, A. J. (2006). Conducting a critical interpretive synthesis of the literature on access to healthcare by vulnerable groups. *BMC Medical Research Methodology*, 6(1), 35. doi: 10.1186/1471-2288-6-35
- Doyle, L. H. (2003). Synthesis through meta-ethnography: paradoxes, enhancements, and possibilities. *Qualitative Research*, 3(3), 321–344. doi: 10.1177/1468794103033003
- Eaves, Y. D. (2001). A synthesis technique for grounded theory data analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 35(5), 654–663. doi: 10.1046/j.1365-2648.2001.01897.x
- Edwards, J., ve Kaimal, G. (2016). Using meta-synthesis to support application of qualitative methods findings in practice: A discussion of meta-ethnography, narrative synthesis, and critical interpretive synthesis. *The Arts in Psychotherapy*, 51, 30–35. doi: 10.1016/j.aip.2016.07.003
- Feast, A., Orrell, M., Charlesworth, G., Poland, F., Featherstone, K., Melunsky, N., ve Moniz-Cook, E. (2018). *Using meta-ethnography to synthesize relevant studies: Capturing the bigger picture in dementia with challenging behavior within families* Erişim: <https://methods.sagepub.com/case/meta-ethnography-synthesize-relevant-studies-dementia-challenging-behavior>
- Finfgeld, D. L. (1998). Courage in middle-aged adults with long-term health concerns. *Revue Canadienne de Recherche En Sciences Infirmieres [The Canadian Journal of Nursing Research]*, 30(1), 153–169. Erişim adresi: <https://cjr.archive.mcgill.ca/article/view/1430>
- Finfgeld-Connett, D. (2018). *A guide to qualitative meta-synthesis*. New York: Routledge.
- France, E. F., Cunningham, M., Ring, N., Uny, I., Duncan, E. A. S., Jepson, R. G., ... Noyes, J. (2019a). Improving reporting of meta-ethnography: the eMERGe reporting guidance. *BMC Medical Research Methodology*, 19(1), 25. doi: 10.1186/s12874-018-0600-0
- France, E. F., Uny, I., Ring, N., Turley, R. L., Maxwell, M., Duncan, E. A., ... Noyes, J. (2019b). A methodological systematic review of metaethnography conduct to articulate the complex analytical phases. *BMC Med Res Methodol*, 19(35), 2-18. doi: 10.1186/s12874-019-0670-7
- Glaser, B. ve Strauss, A. (1971) *Status Passage*. New York: Routledge
- Gümüş, S. (2018). Nitel araştırmaların sistematik derlemesi: Meta-Sentez. Kadir Beycioğlu, Niyazi Özer, Yaşar Kondakçı (Ed.) *Eğitim Yönetiminde Araştırma* (pp. 533-551) içinde. Ankara: PEGEM Akademi.
- Hannes, K., ve Macaitis, K. (2012). A move to more systematic and transparent approaches in qualitative evidence synthesis: update on a review of published papers. *Qualitative Research: QR*, 12(4), 402–442. doi: 10.1177/14687941111432992

- Heys, S., Downe, S. ve Thomson, G. (2021). "I know my place"; A meta-ethnographic synthesis of disadvantaged and vulnerable women's negative experiences of maternity care in high-income countries. *Midwifery*, 103(103123), 103123. doi: 10.1016/j.midw.2021.103123
- İspir, B. ve Yıldız, A. (2021). Türkiye'de Öğrenme Amaçlı Yazma Hakkında Yapılan Araştırmaların Analizi: Bir Meta-Sentez Çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18, 3396–3447. doi: 10.26466/opus.906264
- Jessen, R. S., Haraldsen, I. R. H., ve Stänicke, E. (2021). Navigating in the dark: Meta-synthesis of subjective experiences of gender dysphoria amongst transgender and gender non-conforming youth. *Social Science & Medicine* (1982), 281(114094), 114094. doi: 10.1016/j.socscimed.2021.114094
- Johannessen, B., Flateland, S., Haraldstad, K., Skisland, A., ve Rohde, G. (2022). Being an ethnic minority nursing student-A meta synthesis. *Journal of Professional Nursing*, 40, 111–121. doi: 10.1016/j.profnurs.2022.03.011
- Kearney, M. H. (2001). Enduring love: a grounded formal theory of women's experience of domestic violence. *Research in Nursing & Health*, 24(4), 270–282. doi: 10.1002/nur.1029
- Kearney, MH (1998a). Ready to wear: Discovering grounded formal theory. *Research in Nursing & Health*, 21, 179-186. doi: 10.1002/(sici)1098-240x(199804)21:2<179::aid-nur8>3.0.co;2-g
- Kearney, MH (1998b). Truthful self-nurturing: A grounded formal theory of women's addiction recovery. *Qualitative Health Research*, 8, 495–512. doi: 10.1177/104973239800800405
- Kıncal, R. Y., ve Beypınar, D. (2015). Ders araştırması uygulamasının matematik öğretmenlerinin mesleki gelişimlerine ve öğrenme sürecinin geliştirilmesine etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(33), 186–210. doi: 10.21764/efd.73026
- Malpass, A., Shaw, A., Sharp, D., Walter, F., Feder, G., Ridd, M., ve Kessler, D. (2009). Medication career" or "moral career"? The two sides of managing antidepressants: a meta-ethnography of patients' experience of antidepressants. *Social Science & Medicine*, 68(1), 154–168. doi: 10.1016/j.socscimed.2008.09.068
- Mayor, R., Gunn, S., Reuber, M., ve Simpson, J. (2022). Experiences of stigma in people with epilepsy: A meta-synthesis of qualitative evidence. *Seizure: The Journal of the British Epilepsy Association*, 94, 142–160. doi: 10.1016/j.seizure.2021.11.021
- McKibbin, K. A., Wilczynski, N. L. ve Haynes, R. B. (2006). Developing optimal search strategies for retrieving qualitative studies in PsycINFO. *Evaluation & the Health Professions*, 29(4), 440–454. doi: 10.1177/0163278706293400
- Mohammed, M. A., Moles, R. J. ve Chen, T. F. (2016). Meta-synthesis of qualitative research: the challenges and opportunities. *International Journal of Clinical Pharmacy*, 38(3), 695–704. doi: 10.1007/s11096-016-0289-2
- Nelson, A. M. (2002). A metasynthesis: Mothering other-than-normal children. *Qualitative Health Research*, 12(4), 515-530. doi: 10.1177/104973202129120043
- Noblit, G. W., Hare, R. D., ve Hare, R. D. (1988). *Meta-ethnography: Synthesizing qualitative studies*. Newbury Park: Sage Publications.
- Noyes J., Popay J., Pearson A. ve Hannes K. (2008) Qualitative research and Cochrane reviews. Higgins J. ve Green S. (Ed.), *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions*, Chichester: John Wiley & Sons.

- Othman, N., Wong, Y. Y., Lean, Q. Y., Mohd Noor, N., ve Neoh, C. F. (2020). Factors affecting self-management among adolescents and youths with type 2 diabetes mellitus: A meta-synthesis. *European Journal of Integrative Medicine*, 40(101228), 101228. doi: 10.1016/j.eujim.2020.101228
- Paterson, B. L., Thorne, S. E., Calnan, C., ve Jillings, C. (2001). *Meta-study of qualitative health research: a practical guide to meta-analysis and meta-synthesis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Polat, S. ve Osman, A. (2016). Meta-sentez: Kavramsal bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 52–64. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.4c2s3m
- Ring, N., Jepson, R., ve Ritchie, K. (2011). Methods of synthesizing qualitative research studies for health technology assessment. *International Journal of Technology Assessment in Health Care*, 27(4), 384–390. doi: 10.1017/S0266462311000389
- Ritzer, G. (1990). Metatheorizing in sociology. *Sociological Forum*, 5(1), 3-15. doi: 10.1007/BF01115134
- Ronkainen, N., Wiltshire, G., ve Willis, M. (2022). Meta-study. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 15(1), 226–241. doi: 10.1080/1750984x.2021.1931941
- Sánchez, T. E., Matvienko-Sikar, K., Linehan, L., O'donoghue, K., Byrne, M., ve Meaney, S. (2022). Facilitators and barriers to substance-free pregnancies in high-income countries: A meta-synthesis of qualitative research. *Women and Birth*, 35(2), e99–e110. doi: 10.1016/j.wombi.2021.04.010
- Sandelowski, M., Docherty, S. ve Emden, C. (1997). Focus on qualitative methods. Qualitative metasynthesis: issues and techniques. *Research in Nursing & Health*, 20(4), 365–371. doi: 10.1002/(sici)1098-240x(199708)20:4<365::aid-nur9>3.0.co;2-e
- Sandelowski, Margarete, ve Barroso, J. (2003). Classifying the findings in qualitative studies. *Qualitative Health Research*, 13(7), 905–923. doi: 10.1177/1049732303253488
- Sattar, R., Lawton, R., Panagioti, M., ve Johnson, J. (2021). Meta-ethnography in healthcare research: a guide to using a meta-ethnographic approach for literature synthesis. *BMC Health Services Research*, 21(1), 50. doi: 10.1186/s12913-020-06049-w
- Scott, D. A. H., ve Grant, S. M. (2018). A meta-ethnography of the facilitators and barriers to successful implementation of patient complaints processes in health-care settings. *Health Expectations: An International Journal of Public Participation in Health Care and Health Policy*, 21(2), 508–517. doi: 10.1111/hex.12645
- Seale, C. (1999). *The quality of qualitative research*. London: SAGE Publications.
- Siau, K., ve Long, Y. (2005). Synthesizing e-government stage models-a meta-synthesis based on meta-ethnography approach. *Industrial Management & Data Systems*. doi: 10.1108/02635570510592352
- Stern, P., ve Harris, C. (1985). Women's health and the self-care paradox: a model to guide self-care readiness - clash between the client and nurse. *Health Care for Women International*, 6, 151–163. doi: 10.1080/07399338509515689
- Strauss, A., ve Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques*. London: Sage Publications Ltd.
- Strobel, J., ve van Barneveld, A. (2009). When is PBL more effective? A meta-synthesis of meta-analyses comparing PBL to conventional classrooms. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 3(1), 44-58. doi: 10.7771/1541-5015.1046

- Teasdale, E., Santer, M., Geraghty, A. W. A., Little, P., ve Yardley, L. (2014). Public perceptions of non-pharmaceutical interventions for reducing transmission of respiratory infection: systematic review and synthesis of qualitative studies. *BMC Public Health*, 14(1), 589. doi: 10.1186/1471-2458-14-589
- Thomas, J. ve Harden, A. (2008). Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. *BMC Medical Research Methodology*, 8(1), 45. doi: 10.1186/1471-2288-8-45
- Thorne, S. (2017). Metasynthetic madness: What kind of monster have we created? *Qualitative Health Research*, 27(1), 3–12. doi: 10.1177/1049732316679370
- Toye, F., Seers, K., Allcock, N., Briggs, M., Carr, E., Andrews, J., ve Barker, K. (2013a). Trying to pin down jelly'-exploring intuitive processes in quality assessment for meta-ethnography. *BMC Medical Research Methodology*, 13(1), 1–12. doi: 10.1186/1471-2288-13-46
- Toye, F., Seers, K., Allcock, N., Briggs, M., Carr, E., Andrews, J., ve Barker, K. (2013b). Patients' experiences of chronic non-malignant musculoskeletal pain: a qualitative systematic review. *The British Journal of General Practice: The Journal of the Royal College of General Practitioners*, 63(617), e829-41. doi: 10.3399/bjgp13X675412
- Toye, F., Seers, K., Allcock, N., Briggs, M., Carr, E., ve Barker, K. (2014). Meta-ethnography 25 years on: Challenges and insights for synthesising a large number of qualitative studies. *BMC Medical Research Methodology*, 14(1), 80. doi: 10.1186/1471-2288-14-80
- Uyanık, Y., ve Yüksel, A. (2017). Türkiye'de sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi: bir meta-sentez çalışması. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(12), 42–51. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gusbd/issue/39724/368785>
- Walsh, D., ve Downe, S. (2005). Meta-synthesis method for qualitative research: a literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 50(2), 204–211. doi: 10.1111/j.1365-2648.2005.03380.x
- Wilczynski, N. L., Marks, S., ve Haynes, R. B. (2007). Search strategies for identifying qualitative studies in CINAHL. *Qualitative Health Research*, 17(5), 705–710. doi: 10.1177/1049732306294515
- Wong, S. S.-L., Wilczynski, N. L., Haynes, R. B., ve Hedges Team. (2004). Developing optimal search strategies for detecting clinically relevant qualitative studies in MEDLINE. *Studies in Health Technology and Informatics*, 107(Pt 1), 311–316. doi: 10.3233/978-1-60750-949-3-311
- Xie, J., He, Z., Burnett, G., ve Cheng, Y. (2021). How do mothers exchange parenting-related information in online communities? A meta-synthesis. *Computers in Human Behavior*, 115(106631), 106631. doi: 10.1016/j.chb.2020.106631
- Xie, J., Ke, Q., Cheng, Y., ve Everhart, N. (2020). Meta-synthesis in library & information science research. *Journal of Academic Librarianship*, 46(5), 102217. doi: 10.1016/j.acalib.2020.102217
- Zhao, S. (1991). Metatheory, Metamethod, Meta-Data-Analysis: What, Why, and How? *Sociological Perspectives*, 34(3), 377–390. doi: 10.2307/1389517
- Zimmer, L. (2006). Qualitative meta-synthesis: a question of dialoguing with texts. *Journal of Advanced Nursing*, 53(3), 311–318. doi: 10.1111/j.1365-2648.2006.03721.x

Extended Abstract

Purpose

When the literature is examined, it is seen that there is conceptual complexity in the meta-synthesis approach and there are not enough explanatory studies. For this reason, this paper aims to provide information about the meta-synthesis research method, which is relatively new, eliminate this gap in the literature, and prevent concept confusion.

Design and Methodology

In this study, literature review method was preferred. English and Turkish scientific studies on the meta-synthesis research approach were reviewed. In line with the information obtained, detailed information about the meta-synthesis research approach is given.

Findings

Meta-synthesis research is a research approach in which new findings are obtained by evaluating and synthesizing a optimum number (10-12) of related studies together. The meta-synthesis method, which is an umbrella concept, contains many different methods. Although it is seen that quantitative data are used in some studies, meta-synthesis research should, by its nature, include only the findings of qualitative studies and only the qualitative findings of mixed studies.

Research Limitations

In this review, only Turkish and English studies were examined. Therefore, the inability to benefit from the information in scientific studies written in other languages constitutes the limitation of this study.

Implications

While conducting meta-synthesis research, it should be clearly stated which approach is adopted and the study should be carried out within the framework of the adopted approach. It should be ensured that there are sufficient number of studies on the subject to be synthesized. While forming the research group, people with different skills should be preferred. Certain guidelines should be followed in the reporting process of the synthesis. In addition, when the national literature is examined, it is seen that studies conducted in the field of health sciences are rare in contrast to the international literature. Researchers working in this field should be encouraged to conduct meta-synthesis research.

Originality/Value

This paper discusses the meta-synthesis method, its purpose, and its stages. Considering that studies that provide information about meta-synthesis research are rare in Turkish literature, this research fills this gap.

Araştırmacı Katkısı: Deniz GÜNEŞ (%50), Ramazan ERDEM (%50).

Interview Method in State Capitalism Literature: Main Issues and Suggestions ¹

Hüseyin Emrah KARAOĞUZ ²

Submitted by: 22.09.2022

Accepted by: 24.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

Interview technique is one of the widely used methods in social sciences. This article examines how the interview method is applied in state capitalism literature. First, using the ISI Web of Science (WoS) database, it identifies 25 articles (among 177) that used the interview method in their analyses on state capitalism. The keyword "state capitalism" is searched in all SSCI articles (titles, abstracts, keywords, etc.) to find contributions on state capitalism (WoS categories of Political Science, Public Administration, Economics, International Relations, and Sociology). Then, the article investigates how the method is applied in these works. It highlights that practitioners of the interview method seldom engage with the related methodological literature. Despite intriguing debates and valuable contributions, how the interview method is drawn on to support analyses and drive main arguments are not generally clear. Thus, more engagement with the methodological literature would be useful in more explicitly and systematically describing (i) the execution of the method (date, length, mode, etc.), (ii) elaboration of saturation, and (iii) how the interview data are analyzed and presented to the readers, including coding, use of software, and use of direct quotations.

Keywords: *State Capitalism, Methodology, Interview Method, International Political Economy, Political Economy of Development*

Citation: Karaoğuz, H. E. (2022). Interview method in state capitalism literature: Main issues and suggestions. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 99-116.

¹ This study does not require ethics committee permission.

² Kadir Has University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of International Relations, emrah.karaoguz@khas.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4525-2626

Devlet Kapitalizmi Yazınında Görüşme Yöntemi: Temel Sorunlar ve Öneriler

Hüseyin Emrah KARAOĞUZ³

Başvuru Tarihi: 22.09.2022

Kabul Tarihi: 24.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Görüşme tekniği, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan yöntemlerden bir tanesidir. Bu makale, devlet kapitalizmi literatüründe görüşme yönteminin nasıl uygulandığını incelemektedir. Makale ilk olarak ISI Web of Science (WoS) veritabanını kullanarak devlet kapitalizmi üzerine olan analizlerinde görüşme yöntemini kullanan 25 makaleyi (177 arasında) belirlemektedir. Bu makaleler “devlet kapitalizmi” anahtar kelimesinin Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Ekonomi, Uluslararası İlişkiler ve Sosyoloji kategorilerindeki makaleler kapsamında taratılmasıyla (makalelerin başlıkları, özleri, anahtar kelimeleri, vb.) tespit edilmiştir. Makale daha sonra bu çalışmalarda görüşme yönteminin nasıl uygulandığını araştırmaktadır. Makale, görüşme yöntemini kullanan çalışmaların nadiren ilgili metodolojik yazın ile konuştuğunu vurgulamaktadır. Önemli tartışmalara ve değerli katkılara rağmen, analizleri desteklemek ve ana argümanları ortaya koymak açısından görüşme yönteminden nasıl yararlandığı genellikle açık değildir. Bu nedenle, metodoloji yazınıyla daha fazla etkileşilmesi, (i) yöntemin uygulanışının (görüşme tarihi, uzunluğu, modu, vb.), (ii) doygunluk konusunun ayrıntılandırılmasının ve (iii) görüşme verilerinin nasıl analiz edildiğinin ve okuyucuya nasıl sunulduğunun (kodlama, yazılım kullanımı ve doğrudan alıntılarının yapılması) daha açık ve sistematik olarak tanımlanmasında faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet Kapitalizmi, Yöntembilim, Görüşme Tekniği, Uluslararası Ekonomi Politik, Kalkınmanın Ekonomi Politikası

³ Kadir Has Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, emrah.karaoguz@khas.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4525-2626

Introduction⁴

Interview method is an essential toolkit of scholarly research in social sciences. In international political economy (IPE), a number of classics primarily draw on interview data to conduct analysis (Evans, 1995). There is also a growing body of contemporary work which utilize interview method as part of a mixed-method research design (Tansey, 2007). Interview technique is used for various purposes, including theory building, survey design and interpretation, and hypothesis testing (Mosley, 2013a). Perhaps most importantly, “for many questions, interviews remain the only means of identifying or confirming the causal mechanisms that generate the outcomes we observe” (Mosley, 2013b, p. vii).

Interview research is especially vital for IPE scholars whose aim is to investigate state-business relationships or dynamics of a decision-making process. Research questions generated within these fields require the researcher to opt for an in-depth case study, a part of which needs to be elite-interviewing. To begin with, “scarcity of hard data” or lack of observations for statistical tests necessitate this. By way of conducting interviews with elites, researchers have a chance to access information that is not available otherwise. Quantitative methods may not be applicable, governmental and organizational documents may not reveal necessary details, or these sources may simply lack the “sensitive” information related to elite behavior or decision-making process. For instance, in the methodology section of their ground-breaking study, Peter Evans states “key informant interviews” are their main source of information. As the author notes, “interviews with dozens of current and former government officials were the primary source of my understanding of what was going on inside (...) states (...) obviously, participants offer accounts that are biased and self-interested, but the biases and self-interest are important evidence in themselves” (Evans, 1995, p. 19).

Despite its prominent role in social sciences and IPE research, many scholars have doubts about the scientific merit of the interview method. In fact, this applies to qualitative research as well. As noted, for instance, even though “there is more methodological freedom and room for creativity in qualitative research than it seems at first glance (...) there is a need for a greater methodological awareness particularly concerning possible downsides of subjectivity, the generalization of the findings, conscious and unconscious biases, influences of dominant ideologies and mainstream thinking” (Diefenbach, 2009, p. 875).⁵ Likewise, a number of concerns such as ethics, interviewer effects, sampling, validity and reliability of data, or use of quotations are cited as concerns in the use of the interview method (Mosley, 2013a). However, as many works on the interview method convincingly argue, there are various ways to encounter these problems (Beamer, 2002; Berry, 2002; Mosley, 2013a). It is especially noteworthy to emphasize that many studies employing the interview method are criticized not because they draw on the interview method *per se*, but either because they do not apply the method properly or they do not describe its application in an explicit and informative way. These errors or oversights may lead some scholars to conclude: “interviewing is rather like marriage: everyone knows what it is, an awful lot of people do it, and yet behind each closed front door there is a world of secrets” (Oakley, 1981, p. 31). This same criticism can be levelled against any method or methodological approach, if the methods are not used adequately or their application is not transparent to readers.

On that note, this study aims to contribute to the literature by examining how the interview method is applied in state capitalism scholarship. The goal is to critically assess the use of the method, and to make suggestions on how its application can be improved. The main conclusion is this: More engagement with the

⁴ I am grateful to the two anonymous referees of *Anadolu University Journal of Social Sciences* for their constructive comments.

⁵ For a list of methodological issues of qualitative research that largely draws on semi-structured interviews, see Diefenbach (2009, p. 891).

methodological literature would be useful to be able to more explicitly and systematically describe (i) the implementation of the method (date, length, mode, etc.), (ii) the issue of saturation, and (iii) how the interview data are examined and presented to the readers.

The article is sketched as follows. The next section briefly informs about state capitalism literature. The following sections describe the methodology of this article and critically examine state capitalism scholarship on the use of the interview method, respectively. The final section concludes.

A Brief Review of State Capitalism

State capitalism can be seen as a sub-field of a broader group of studies that aim to analyze state-led development. IPE literature on state-led development is rich. In fact, mercantilism (strongly favoring state-led development) is considered to be “the oldest and psychologically most deeply embedded of the three IPE perspectives (mercantilism, economic liberalism, and structuralism)” (Balaam and Dillman, 2016, p. 54). Developmental state (Amsden, 1989; Evans, 1995; Johnson, 1982; Öniş, 1991), neo-developmental state (Kalinowski, 2015; Maggor, 2021), developmental network state (Negoita and Block, 2012; O’Riain, 2004), hidden developmental state (Block, 2008), entrepreneurial state (Lamberty and Nevers, 2022; Mazzucato, 2013), investor state (Chen and Rithmire, 2020), etc. are different classifications of state-led development. Although these literatures are related, each has a different way of analyzing state-society relationships and their impact on development.

There is no consensus on the definition of state capitalism like in the case of many other widely used concepts in IPE. As it is rightly highlighted in a recent introductory article to a special issue on state capitalism: “state capitalism is notoriously difficult to define” (Alami et al., 2022, p. 249). For instance, for Belesky and Lawrence (2019, p. 1125), “the notion of state capitalism broadly refers to the commanding and strategic role of the state in fostering economic growth, directing industrial policies and guiding the emerging market economy”. Likewise, Wright et al. (2021, p. 101160) define state capitalism “as an economic system in which the state uses various tools for proactive intervention in economic production and the functioning of markets”. After highlighting that state capitalism is related to state capture in China, Milhaupt and Zheng (2015, p. 669) note, “large firms in China (...) survive and prosper precisely because they have fostered connections to state power and have succeeded in obtaining state-generated rents”. In a nutshell, many formal or informal institutions (i.e., leading to, and shaping, strong state-market relationships), modalities of state intervention (state support to domestic firms, neo-mercantilist policies, etc.) and organizational forms (state-owned enterprises, development banks, sovereign wealth funds, etc.) are considered to be the main features of state capitalism. These characteristics, which have been seen globally especially since the 2008 global economic crisis, demonstrate the greater roles that states play in political economies.

In brief, the *problématique* of state capitalism covers five dimensions (Figure 1). The analyses cover: (1) questioning of the relationship between economic and political power, (2) elaboration of why certain state-market relationships can be considered state capitalist, (3) comparison of different manifestations of state capitalism, (4) questioning of the “normal” separation between the public and the private spheres of economic activity, and (5) how the analysis informs about the changing role of the state in capitalism (Alami et al., 2022, p. 250). Based on these concerns, state capitalism literature aims to analyze how, to what degree, and with what consequences states’ “visible hand” affect development prospects, both in the Global South and the Global

North. China (Haley and Haley, 2013; Naughton and Tsai, 2015), Brazil (DuBois and Primo, 2016; Musacchio and Lazzarini, 2014), India (Hu et al., 2019; Meckling et al., 2015), Russia (Kinossian and Morgan, 2022), the US (Hopewell, 2021), and Turkey (Kutlay, 2020; Öniş, 2019) are among the countries that are analyzed in the scope of state capitalism.⁶

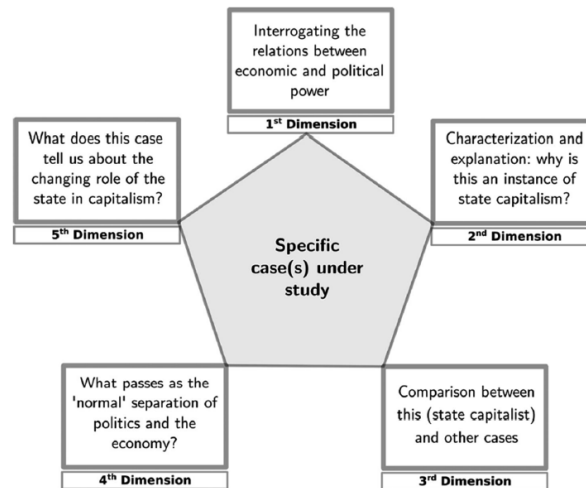

Figure 1. The *Problématique* of State Capitalism and its five dimensions. Taken from Alami et al. (2022, p. 250).

Methodology of the Study

This article takes the following steps in order to explore how the interview method is applied in state capitalism scholarship. A keyword search was conducted by using the *ISI Web of Science (WoS)* database to create a sample of articles that study state capitalism. *WoS* database is chosen for two main reasons. First, *WoS* is a commonly used database in analyses that aim to explore trends and developments in literatures. Second, methodologically more ambitious and rigorous works usually aim at SSCI journals. Accordingly, the search settings that were used while constructing the initial sample of 231 articles were as follows: ALL FIELDS: “state capitalism” (searches all fields including title, abstract, keywords, etc.); PUBLICATION YEAR: All available years; DOCUMENT TYPE: Article; LANGUAGE: English; and CATEGORY: Political Science, Public Administration, Economics, International Relations, Sociology. Only articles that were in the *WoS* category of Political Science, Public Administration, Economics, International Relations, and Sociology are taken into consideration. This is because (i) they were among the top categories, and (ii) the aim of this article is to assess state capitalism from an IPE standpoint.

After creating the initial sample of 231 articles, 54 of them were removed because (i) 45 of them were not journal articles even though they were classified as such in the initial search, (ii) eight articles were unrelated to the subject matter, and (iii) one article could not be accessed (Baer et al., 1976). Then, the remaining 177 articles were skimmed to see whether they employed the interview method. It is seen that 25 articles out of 177 (14.1%) used interviews in their analyses. While only one article was published in 2006, 2015, 2017, 2018, and 2019, this number was three for 2020, four for 2016, six for 2021 and seven for 2022.

⁶ For an elaboration on political economy of import substitution industrialization in Turkey, which is related to discussions on state capitalism, see Yıldız (2020). For state-led development in the 2000s, see Yağcı (2017).

Finally, 25 articles, the main sample of publications that apply the interview method, were coded to comprehensively analyze the use of the interview method in state capitalism literature. The following questions were answered systematically via coding:

1. Does the article cite/engage with the related literature on the interview method?
2. Does the article explicitly give information on the interview structure (semi-structured, unstructured, etc.)? If yes, which structure is preferred?
3. Is the exact number of interviewees stated? If yes, how many interviews are conducted?
4. Is any information provided on the date, length, and mode (face-to-face, e-mail, phone, etc.) of the interviews?
5. Does the article use the “interview methods table”?
6. Does the article explicitly state the purpose of the interviews?
7. Does the article explicitly elaborate on the selection procedure of the sample? (List, snowball, etc.)
8. Is any information provided on data gathering (taking notes, recording)?
9. Is any information provided on whether interviews are coded or how the data are analyzed?
10. Does the article quote from the interview data? Or does it only summarize/elaborate on them without quoting? Is there any elaboration on saturation?
11. Is any software used in analyzing the interview data?
12. Does the article elaborate on methodological issues related to the language of the interviews?

The use of the interview method in studies that examine state capitalism from an IPE perspective is explored systematically by answering the above questions.

The Use of the Interview Method in State Capitalism Scholarship: Findings

Figure 2 shows the main findings of the coding process. To start with, it is noteworthy to point out that in all studies analyzing state capitalism from an IPE perspective, information is provided on the mode of the interviews. Studies mainly prefer to give this information while they state when, where, and with whom the interviews are conducted. To exemplify, in their article where they examine state, peasant, and land relations in China, Chuang and Yasuda (2022, p. 316) note, “we collected the majority of our data in Sichuan Province, where we conducted interviews with farmers, village leaders, and county, township, and municipal state officials”. Or, Reboredo (2021, p. 354) notes while analyzing the South African state’s transformation, “this article draws on over 60 interviews conducted by the author in South Africa between August 2017 and March 2018”. The fact that interviews are conducted in a given geography does not necessarily mean that they are conducted face-to-face (one can still, for instance, make telephone interviews in Sichuan Province or South Africa). However, it is nevertheless clear in these studies that the interviews were conducted face-to-face. Furthermore, it is generally the case that studies provide information on the mode of interviews when they refer to interview evidence within the text. For instance, in their examination of the rise of “investor state” in China, a conceptualization different from developmental state and state capitalism, Chen and Rithmire (2020, p. 264) note in a footnote, “interview with former CSRC official (August 2019)”. Again, it is almost clear that this interview was conducted face-to-face. In other cases, it is more strongly emphasized that the interviews were conducted face-to-face. In their elaboration on employees’ perspectives on management experiences under neoliberalism, for instance, Telford and Briggs (2022, p. 65) note, “interviews were conducted in participants’ homes, cafes and pubs”.

Even though it is almost certain that interviews were carried out face-to-face in the above examples, it may be better to state this explicitly. For instance, similar to the above examples, Töpfer (2017, p. 146) notes, “to

investigate (...) policy changes, the paper draws on an original data-set of 91 multi-stakeholder interviews conducted in China’s main financial and political centres: Shanghai, Beijing, Hong Kong and Shenzhen”. This strongly signals that interviews were conducted face-to-face. However, the author notes later in the text, “based on snowball sampling, personal interviews were chosen as the predominant form of inquiry” (Töpfer, 2017, p. 152). What is understood here is that not all interviews were conducted face-to-face. Then, what does “predominant” refer to? It is better to explicitly state the mode of interviews to be more precise and avoid confusions regarding the execution of the interview method.

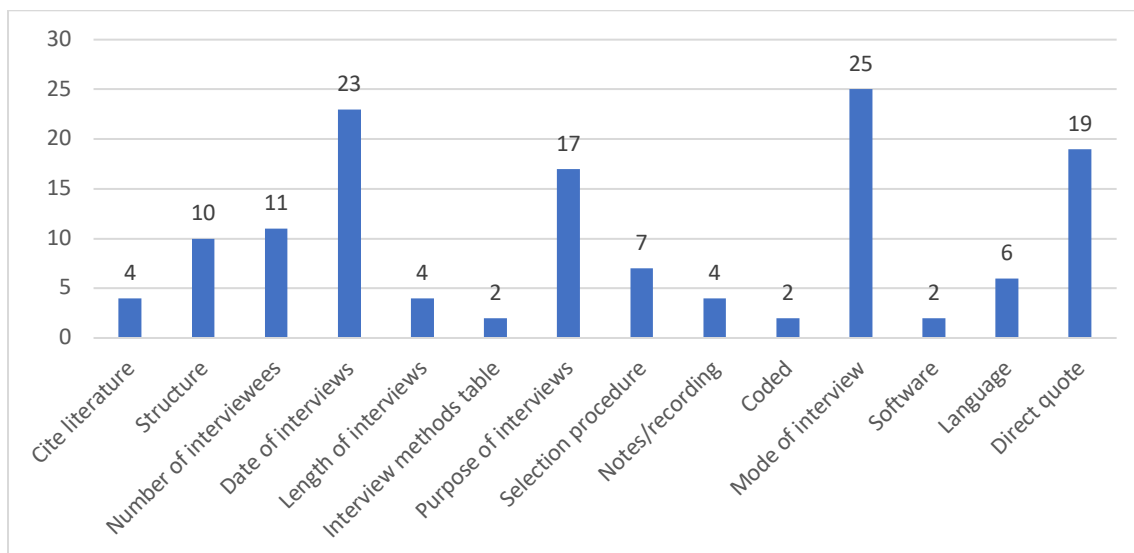

Figure 2. The Use of the Interview Method in State Capitalism Scholarship. Author’s Own Analysis

Second, it is seen that information on interview dates are provided in almost all articles (23 out of 25) (Figure 2). This information is given either (i) at the beginning of the articles while specifying the time interval of the fieldwork, (ii) within the text after each argument drawing on interview evidence, or (iii) both. However, in two articles no information is provided on interview dates. On that note, it is useful to illustrate one issue regarding the time interval of interviews. The main objective of Hopewell (2021, p. 53) is to “challenge the predominant characterization of the United States as a liberal adherent of ‘free-market capitalism,’ in contrast to the ‘state capitalism’ of the emerging powers”. In the study, the author provides information on interview dates in a footnote, “this analysis draws from a larger study of global trade politics conducted between 2007 and 2018, including over 200 interviews with trade negotiators and senior officials at the WTO in Geneva, as well as in Washington, Beijing, Brasilia, Brussels, New Delhi, Ottawa, Sao Paulo, and Tokyo” (Hopewell, 2021, pp. 53–54). Since the time interval of the interviews is wide (2007-2018), it would have been more informative if more detail had been provided on the subject matter. Although how specific this should be depends on the inquiry, it is better if addressed. For instance, Hopewell (2021, p. 69) notes in a different footnote: “interviews with developed and developing country WTO negotiators, Geneva, September 2008–June 2009”. This is more informative. Finally, Hopewell (2021) does not provide information on how many interviews were conducted in each city (Washington, Beijing, Brasilia, Brussels, New Delhi, Ottawa, Sao Paulo, and Tokyo). A brief information on this would have made the application of the interview method more transparent.

The purpose of interviews is elaborated on in 17 out of 25 articles. The general approach here is to emphasize the importance of the interview method in deriving main arguments of the article, while also giving information on the method’s application. For instance, while exploring Brazil’s state capitalism in the context

of shipbuilding, DuBois and Primo (2021, p. 4) note, “we make use of semi-structured interviews on the impact of China’s rise and the emergence of development finance rivalry between the West and China”. Similarly, Yasuda (2021, p. 129) notes while exploring China’s regulatory state, “drawing from over 200 interviews with regulators, technical advisors, and enterprise compliance directors, the study provides a glimpse into the internal logic of regulators as they go about building their institutions”. Yasuda (2021, p. 144) is more explicit about the purpose of the interview method later on, “this article does not provide new sector specific information as a large body of material already exists. Interviews were used to highlight the causal mechanisms at work”. Liu and Lim (2022, p. 5) also note that interviews were used to establish causality in their study by emphasizing how this was not possible without the interviews. Finally, Töpfer (2017, p. 152) similarly highlights how the interview method complemented other methods in their analysis.

Only in 11 articles out of 25 exact number of interviewees are provided. While in seven of them no information is given, an approximation is presented in seven of them. Phrases used for the approximations are: “dozens”, “over 60”, “over 200”, “about two dozen”, and “more than 100”. Except for the vague term “dozens”, the other uses are informative. However, not providing any information on the number of interviews is problematic for various reasons. Especially in studies that support their main arguments by (partly) drawing on interview evidence, readers have no idea about how strongly the evidence supports the claims. Readers are in the dark, as they cannot judge and question how causality is established via interview evidence. Finally, not providing any information on the number of interviews, perhaps the very first thing not to do, raises great concerns about the overall application of the method.

Semi-structured interview with open-ended questions is the most widely used technique in studies exploring IPE of development. This format “provide(s) a greater opportunity for respondents to organize their answers within their own frameworks (...) increases the validity of the responses and is best for (...) exploratory and in-depth work” (Aberbach and Rockman, 2002, p. 674). Furthermore, “elites especially—but other highly educated people as well—do not like being put in the straightjacket of close-ended questions. They prefer to articulate their views, explaining why they think what they think” (Aberbach and Rockman, 2002, p. 674). 10 out of 25 articles explicitly note that they conducted semi-structured interviews. Two additional articles in the sample state their interview format as “expert interviews”; one as “multi-stakeholder interviews”; and one as “key informant interviews”. In 11 articles, there is no explicit information on the format –even though the elaborations signal that the format is semi-structured.

Only in seven articles out of 25 the selection procedure of the interviewees is elaborated on. In six of them, the use of snowball sampling technique is highlighted. For instance, in their study on China’s party-state and the media, Lee et al. (2006, p. 587) note, “we approached some key interviewees through personal connections (...); others were referred to us by our friends or by their colleagues”. Or, Telford and Briggs (2022, p. 65) note, “fourteen respondents were recruited through utilizing five gatekeepers. The rest of the participants were recruited through snowball sampling”. Zadorian (2021, p. 1244) also emphasizes methodological problems if generalizations are made based on snowball sampling, “a potential methodological limitation of the research is that interview subjects were recruited through a snowball sampling technique. The sample is therefore not representative”. Finally, in some contexts, it is especially necessary for readers to have information on the language of interviews so that they can evaluate studies from a methodological perspective. Information on the language of interviews is provided in six studies: Chinese and English (3), Chinese and Spanish (1), “mostly Chinese” (1), and English (1).

The Use of the Interview Method in State Capitalism Scholarship: Recommendations

Three main recommendations can be made to strengthen the analytical rigor of studies that examine state capitalism by using the interview method.

- 1) Engage more with the methodological literature on the interview method: To start with, only four articles out of 25 cite the related methodology literature on the interview method. Liu and Dixon (2022, p. 12) note, for instance, by referring to Clark (1998) that “many of (the) interviews were based on relationships cultivated through close dialogue with financial professionals”. Telford and Briggs (2022, p. 65) refer to Bowen (2008) when they briefly discuss data saturation and sample size. Peng (2021, p. 450) refers to Charmaz (2008) when they discuss their coding process. Finally, Polanska and Weldon (2020, p. 1357) refer to several studies when they elaborate on how the methods they used “were supplemented by (their) insights as activist researchers who were involved with the squat from its outset”. Thus, in 21 articles out of 25, there is no reference to the scholarship on the interview method. Even though not citing methodology literature does not necessarily imply improper use of methods, considering the other findings of this article, it is strongly recommended that practitioners of the interview method engage more with the related methodology literature on the interview method. This would (i) make the application of the method more rigorous, and (ii) be instructive for early-stage researchers who are planning to use the interview method in their own research.
- 2) The use of the “interview methods table” is strongly recommended: Bleich and Pekkanen (2013) suggest the use of what they call “interview methods table” by creating “guidelines that will increase the rigor and transparency of the interviewing process and therefore enhance readers’ confidence in interview data” (Bleich and Pekkanen, 2013, p. 84). As examined in the current study, many articles drawing on the interview method in their elaborations on state capitalism do not provide detailed information regarding the execution of the interview technique. Only four articles out of 25 talks about the length of interviews; only four articles give information on the recording method; only in ten articles the structure of interviews are highlighted; only in 11 articles the exact number of interviewees are given; in eight articles the purpose of interviews are not clearly stated; and in two articles information about interview dates are not provided (Figure 2). All this essential information regarding the execution of the interview method can be provided clearly, systematically, and transparently in an “interview methods table”. In fact, two articles on state capitalism provide such tables, although they are not as comprehensive as the one that Bleich and Pekkanen (2013) suggest (Table 3). While Peng (2021, p. 450) gives information only on nationality, job titles, and total number of interviewees (Table 1), Liu and Lim (2022, p. 4) provide more information on the details (Table 2).

Table 1
“List of interviewees by nationality and job titles”

Nationality	Job titles	Total number
Chinese	Managers, vice managers, heads of department	4
	Engineers, interpreters, construction workers	16
Ecuadorian	Managers, vice managers, heads of department	3
	Engineers, human resources staff, construction workers	15

Source: Directly taken from Peng (2021, p. 450).

Table 2
“Interview and fieldwork information”

Interviewees/ Respondents	Mode/ Location	Date	Topics discussed		
			Development of the Chinese economy and its impact on Southeast Asia	Evolution of the Chinese railway industry	Indonesian infrastructure trends
A European banking executive	Interview/ Beijing	12 September 2017	Yes	Yes	Minimal
Two business executives and nine think tank analysts	Interview/ Beijing	18–20 September 2017	Yes	Yes	Minimal
Three academic researchers, a business executive, and four think tank analysts	Interview/ Jakarta	22–24 March 2018	Yes	Yes	Yes
Various participants	Public forum/ Singapore	17 January 2019	Yes	Yes	Minimal
Various participants	Public forum/ Singapore	10 May 2019	Yes	Yes	Minimal
An academic researcher	Telephone Interview/ Jakarta	18 May 2019	Yes	Yes	Yes

Source: Directly taken from Liu and Lim (2022, p. 4).

Although the content and details may vary depending on the research, the use of the interview methods table would make the application of the interview method more transparent. Table 3 shows the table that Bleich and Pekkanen (2013, p. 99) suggest.

Table 3
“Interview methods table”

INTERVIEWEE	STATUS	SOURCE	SATURATION	FORMAT	LENGTH	RECORDING	TRANSCRIPT
Category 1			Yes				
CDU politician	Conducted in person 4/22/2004	Sample frame		Semi-structured	45 mins	Concurrent notes & supplementary notes w/i 1 hr	Confidentiality requested
SPD politician Hart	Conducted in person 4/22/2004	Sample frame and referred by CDU politician		Semi-structured	1 hr	Audio recording	Transcript posted
Green politician	Conducted in person 4/23/2004	Sample frame		Semi-structured	45 mins	Concurrent notes and supplementary notes w/i 1 hr	Confidentiality requested
FDP politician Weiss	Refused 2/18/2004	Sample frame					
Die Linke politician	No response	Sample frame					
SPD politician's aide	Conducted in person 4/26/2004	Referred by SPD politician Hart		Semi-structured	1 hr 15 mins	Audio recording	Confidentiality required
Category 2			No				
REP politician	No response	Sample frame					
DVU politician	No response	Sample frame					
NPD politician	Accepted 3/16/2004; then declined 4/20/2004	Sample frame					
NPD lawyer	Declined 4/20/2004	Sample frame					

Source: Directly taken from Bleich and Pekkanen (2013, p. 99).

- 3) Detailed discussion on saturation is certainly required: As noted, seven out of 25 articles provide information on the selection procedure of the interviewees. Six of them use the snowball sampling technique. However, the issue of saturation is not explicitly discussed in almost all articles on state capitalism, which is especially crucial to highlight. Bleich and Pekkanen (2013, p. 91) rightly underline, “what is most useful (...) is not simply reporting that the researcher engaged in snowball sampling. Rather, the crucial element is reaching the point of saturation in the interview process. At saturation, each new interview within and across networks reveals no new information about a political or policymaking process”. This information should be provided in studies drawing on the

interview method. Furthermore, detailed information should also be provided because “in the case of research primarily based on interview data the selection of interviewees decides (whose) worldviews, opinions, and interests will be taken into account—and who’s will be ignored and excluded!” (Diefenbach, 2009, p. 880).

In many studies on state capitalism, phrases like the following are used: “evidence we have obtained during interviews”, “the interviewees spoke of”, “(author interviews)”, “interview evidence suggests that”, etc. A generalization and an argument are thus made based on interview data. However, how many interviewees made the claim in question? Is saturation reached? These are crucial questions that need to be addressed explicitly if the application of the interview method is to be rigorous. In fact, Bleich and Pekkanen (2013) suggest providing this information in the interview methods table (Table 3).

One example from a study on Turkey’s state-led developmentalism would illustrate this point. In their study, Erdogdu (1999) explores the importance of states’ developmental capacity in fostering economic development by comparing Turkey with South Korea. The author also uses the interview method while making their own arguments. Erdogdu (1999, p. 317) reports, for instance, “overwhelming majority of respondent workers interviewed (96.1 percent at Ford Otosan and 94.0 at Tofas) stated that if new machinery were installed, they would like to have training to operate the machine”. This kind of information is quite valuable for readers –for them to have more information on saturation and data analysis.

Finally, 19 out of 25 articles provide direct quotes from their interview data to demonstrate participants’ own expressions and support their arguments. This is quite welcoming since “quotations can bring content to life” (Eldh et al., 2020, p. 2), provided that attention is paid to saturation and other scientific principles (Eldh et al. 2020). The remaining six articles elaborate on interview evidence without providing direct quotes. A suggestion, in this context, would be to use direct quotes from the interview data by also paying attention to methodological concerns such as saturation.⁷

Concluding Remarks

The interview method is frequently used in social sciences. Interviews are particularly important for IPE scholars whose aim is to analyze various aspects of state-society relationships and decision-making processes. While a growing number of studies draw on the interview method in their analyses, there is also a growing number of works on methodological issues related to the use of the interview method. In this study, how the interview method is applied in state capitalism literature is systematically explored.

The article has emphasized that practitioners of the interview method have rarely been in dialogue with the related methodology literature. Only in four articles (out of 25) the relevant methodology literature on the interview method is cited. Not referring to studies on the interview method does not imply that the method is used inadequately. However, it still demonstrates the empirical-methodological disconnect. Furthermore, even though studies on state capitalism have raised relevant and crucial questions, generated intriguing debates, and offered valuable contributions to the scholarship, how the interview method is used to support main analyses and drive arguments have not been generally clear. As elaborated on in the article, only four articles (out of 25) give information on the length of interviews; only four articles talk about the recording method; only in ten articles the structure of the interviews are highlighted (semi-structured, structured, etc.); only in 11 articles the exact number of interviewees are given; the purpose of interviews are not clearly stated in eight articles; and there is no information on interview dates in two articles.

⁷ I would like to thank an anonymous referee of *Anadolu University Journal of Social Sciences* for raising the important issue of quotations.

Thus, this article suggests, engaging in dialogue with the literature on the interview method would be useful in more explicitly and systematically describing (i) the execution of the method (date, length, mode, etc.), (ii) elaboration of saturation, and (iii) how the interview data are analyzed and presented to the readers. There is especially room for systematic coding of interview data, using software in data analysis, and using direct quotes from interview data –provided that methodological concerns such as saturation are addressed.

References

- Aberbach, J. D. and Rockman, B. A. (2002). Conducting and coding elite interviews. *PS: Political Science and Politics*, 35(4), 673–676. doi: 10.1017/S1049096502001142.
- Alami, I., Babic, M., Dixon, A. D. and Liu, I. T. (2022). Special issue introduction: What is the new state capitalism? *Contemporary Politics*, 28(3), 245–263. doi: 10.1080/13569775.2021.2022336.
- Amsden, A. H. (1989). *Asia's next giant: South Korea and late industrialization*. Oxford: Oxford University Press.
- Baer, W., Newfarmer, R. and Trebat, T. (1976). State capitalism in Brazil: Some new issues and questions. *Inter-American Economic Affairs*, 30(3), 69–91.
- Balaam, D. N. and Dillman, B. (2016). *Introduction to international political economy*. The US: Routledge.
- Beamer, G. (2002). Elite interviews and state politics research. *State Politics and Policy Quarterly*, 2(1), 86–96. doi: 10.1177/153244000200200106.
- Belesky, P. and Lawrence, G. (2019). Chinese state capitalism and neomercantilism in the contemporary food regime: Contradictions, continuity and change. *The Journal of Peasant Studies*, 46(6), 1119–1141. doi:10.1080/03066150.2018.1450242.
- Berry, J. M. (2002). Validity and reliability issues in elite interviewing. *Political Science and Politics*, 35(4), 679–682. doi: 10.1017/S1049096502001166.
- Bleich, E. and Pekkanen, R. (2013). *How to report interview data*. L. Mosley (Ed.), Interview research in political science (pp. 84–105). Ithaca and London: Cornell University Press.
- Block, F. (2008). Swimming against the current: The rise of a hidden developmental state in the United States. *Politics and Society*, 36(2), 169–206. doi: 10.1177/0032329208318731.
- Bowen, G. A. (2008). Naturalistic inquiry and the saturation concept: A research note. *Qualitative Research*, 8(1), 137–152. doi: 10.1177/1468794107085301.
- Charmaz, K. (2008). *Grounded theory as an emergent method*. S. N. Hesse-Biber and P. Leavy (Eds.), Handbook of emergent methods (pp. 133–170). New York: Guilford Press.
- Chen, H. and Rithmire, M. (2020). The rise of the investor state: State Capital in the Chinese economy. *Studies in Comparative International Development*, 55(3), 257–277. doi: 10.1007/s12116-020-09308-3.
- Chuang, J. and Yasuda, J. (2022). Polanyi and the peasant question in China: State, peasant, and land relations in China, 1949–present. *Politics and Society*, 50(2), 311–347. doi: 10.1177/00323292211032753.
- Clark, G. L. (1998). Stylized facts and close dialogue: Methodology in economic geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 88(1), 73–87. doi: 10.1111/1467-8306.00085.

- Diefenbach, T. (2009). Are case studies more than sophisticated storytelling?: Methodological problems of qualitative empirical research mainly based on semi-structured interviews. *Quality and Quantity*, 43(6), 875–894. doi: 10.1007/s11135-008-9164-0.
- DuBois, F. L. and Primo, M. A. M. (2016). State capitalism and clusters: The case of Brazilian shipbuilding. *International Journal of Emerging Markets*, 11(2), 214–231. doi: 10.1108/IJoEM-03-2012-0023.
- Eldh, A. Catrine, Årestedt, L. and Berterö C. (2020). Quotations in Qualitative Studies: Reflections on Constituents, Custom, and Purpose. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 1-6. doi: 10.1177/1609406920969268.
- Erdogdu, M. M. (1999). *The developmental capacity and role of states in technological change: An analysis of the Turkish and South Korean car manufacturing industries*. Manchester: University of Manchester.
- Evans, P. (1995). *Embedded autonomy*. Princeton: Princeton University Press.
- Haley, U. C. V. and Haley, G. T. (2013). *Subsidies to Chinese industry: State capitalism, business strategy, and trade policy*. OUP USA.
- Hopewell, K. (2021). Strategic narratives in global trade politics: American hegemony, free trade, and the hidden hand of the state. *The Chinese Journal of International Politics*, 14(1), 51–86. doi: 10.1093/cjip/poaa020.
- Hu, H. W., Cui, L. and Aulakh, P. S. (2019). State capitalism and performance persistence of business group-affiliated firms: A comparative study of China and India. *Journal of International Business Studies*, 50(2), 193–222. doi: 10.1057/s41267-018-0165-5.
- Jie Peng, R. (2021). Transnational migrant labor, split labor markets, and workers' boundary-making practices in a Chinese state-sponsored workplace in Ecuador. *International Journal of Comparative Sociology*, 62(6), 443–465. doi: 10.1177/00207152221085563.
- Johnson, C. (1982). *MITI and the Japanese miracle: The growth of industrial policy, 1925-1975*. Stanford: Stanford University Press.
- Kalinowski, T. (2015). Crisis management and the diversity of capitalism: Fiscal stimulus packages and the East Asian (neo-)developmental state. *Economy and Society*, 44(2), 244–270. doi: 10.1080/03085147.2015.1013354.
- Kinossian, N. and Morgan, K. (2022). Authoritarian state capitalism: Spatial planning and the megaproject in Russia. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 0308518X221104824. doi: 10.1177/0308518X221104824.
- Kutlay, M. (2020). The politics of state capitalism in a post-liberal international order: The case of Turkey. *Third World Quarterly*, 41(4), 683–706. doi:10.1080/01436597.2019.1699400.
- Lamberty, J. and Nevers, J. (2022). The entrepreneurial state in action: The Danish robotics cluster and the role of the public sector. *Enterprise and Society*, 23(1), 68–98. doi: 10.1017/eso.2020.36.
- Lee, C.-C., He, Z. and Huang, Y. (2006). 'Chinese party publicity Inc.' conglomerated: The case of the Shenzhen press group. *Media, Culture and Society*, 28(4), 581–602. doi: 10.1177/0163443706065031.
- Liu, H. and Lim, G. (2022). When the state goes transnational: The political economy of China's engagement with Indonesia. *Competition and Change*, 10245294221103068. doi: 10.1177/10245294221103069.

- Liu, I. T. and Dixon, A. D. (2022). What does the state do in China's state-led infrastructure financialisation? *Journal of Economic Geography*, 22(5), 963–988. doi: 10.1093/jeg/lbac009.
- Maggor, E. (2021). The politics of innovation policy: Building Israel's "neo-developmental" state. *Politics and Society*, 49(4), 451–487. doi:10.1177/0032329220945527.
- Mazzucato, M. (2013). *The entrepreneurial state: Debunking public vs. private sector Myths*. UK and US: Anthem Press.
- Meckling, J., Kong, B. and Madan, T. (2015). Oil and state capitalism: Government-firm cooptation in China and India. *Review of International Political Economy*, 22(6), 1159–1187. doi: 10.1080/09692290.2015.1089303.
- Milhaupt, C. and Zheng, W. (2015). Beyond ownership: State capitalism and the Chinese firm. *UF Law Faculty Publications*, 665–722. Erişim adresi: <https://scholarship.law.ufl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1693&context=facultypub>
- Mosley, L. (Ed.). (2013a). *Interview research in political science*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Mosley, L. (2013b). Introduction: "Just talk to people"? *Interviews in contemporary political science*. L. Mosley (Ed.), Interview research in political science (pp. 1–30). Ithaca and London: Cornell University Press.
- Musacchio, A. and Lazzarini, S. G. (2014). *Reinventing state capitalism: Leviathan in business, Brazil and beyond*. Harvard: Harvard University Press.
- Naughton, B. and Tsai, K. S. (Eds.). (2015). *State capitalism, institutional adaptation, and the Chinese miracle*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Negoita, M. and Block, F. (2012). Networks and public policies in the Global South: The Chilean case and the future of the developmental network state. *Studies in Comparative International Development*, 47(1), 1–22. doi: 10.1007/s12116-012-9097-4.
- Oakley, A. (1981). *Interviewing women: A contradiction in terms*. H. Roberts (Ed.), *Doing feminist research* (pp. 30–61). Routledge.
- Öniş, Z. (1991). The logic of the developmental state. *Comparative Politics*, 24(1), 109–126. doi: 10.2307/422204.
- Öniş, Z. (2019). Turkey under the challenge of state capitalism: The political economy of the late AKP era. *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(2), 201–225. doi: 10.1080/14683857.2019.1594856.
- O'Riain, S. (2004). *The politics of high tech growth: Developmental network states in the global economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Polanska, D. and Weldon, T. (2020). In search of urban commons through squatting: The role of knowledge sharing in the creation and organization of everyday utopian spaces in Sweden. *Participation and Conflict*, 3(13), 1355–1372. Erişim adresi: <https://www.commoncity.net/uploads/2021/07/2020-paco-w-weldon.pdf>
- Reboredo, R. (2021). Rebuilding hegemony: Passive revolution, state transformation and South Africa's steel sector. *Review of African Political Economy*, 48(169), 352–368. doi: 10.1080/03056244.2021.1937091.

- Skalamera Groce, M. and Köstem, S. (2021). The dual transformation in development finance: Western multilateral development banks and China in post-Soviet energy. *Review of International Political Economy*, 0(0), 1–25. doi: 10.1080/09692290.2021.1974522.
- Tansey, O. (2007). Process tracing and elite interviewing: A case for non-probability sampling. *PS: Political Science and Politics*, 4, 765–772. doi:10.1017/S1049096507071211.
- Telford, L. and Briggs, D. (2022). Targets and overwork: Neoliberalism and the maximisation of profitability from the workplace. *Capital and Class*, 46(1), 59–76. doi: 10.1177/03098168211022208.
- Töpfer, L.-M. (2017). Institutional change in Chinese cross-border finance: Foreign investors, the party-state and power resources. *Review of International Political Economy*, 24(1), 144–175. doi: 10.1080/09692290.2016.1273842.
- Wright, M., Wood, G., Musacchio, A., Okhmatovskiy, I., Grosman, A. and Doh, J. P. (2021). State capitalism in international context: Varieties and variations. *Journal of World Business*, 56(2), 101160. doi: 10.1016/j.jwb.2020.101160.
- Yağcı, Mustafa. 2017. The political economy of AK Party rule in Turkey: From a regulatory to a developmental State? *Insight Turkey*, 19(2), 89–113. doi:10.25253/99.2017192.06.
- Yasuda, J. K. (2021). Regulatory state building under authoritarianism: Bureaucratic competition, global embeddedness, and regulatory authority in China. *Comparative Politics*, 54(1), 123–149. doi: 10.5129/001041521X16132233742534.
- Yıldız, E. (2020). A reassessment of Turkey's import substitution strategy: Bureaucracy, politics, and the international organizations. *İstanbul University Journal of Sociology*, 40(2), 599–623. doi: 10.26650/SJ.2020.40.2.0100.
- Zadorian, A. (2021). Practicing (state) capitalism at petrobras and rosneft. *International Journal of Public Administration*, 44(14), 1241–1252. doi:10.1080/01900692.2021.1964082.

Genişletilmiş Özet

Amaç

Özellikle 2008 küresel ekonomik krizinden sonra serbest piyasa temalı kalkınma stratejileri öneren neoliberal bakış açısının küresel olarak daha ciddi bir şekilde sorgulanmaya başlanması ile birlikte devlet-odaklı kalkınmacılığı savunan yaklaşımlar daha fazla tartışılır hale gelmiştir. Çin'in devlet-odaklı kalkınmacılığı dikkat çekici bir şekilde uygulaması da bu hususta önemli olmuştur. Devlet kapitalizmi yazını bu gelişmelerle birlikte son on yılda daha da çeşitlenmiştir. Mevcut çalışmanın amacı, devlet kapitalizmi konusunu uluslararası ekonomi politik çerçevesi ile analiz eden yazında görüşme yönteminin nasıl kullanıldığını sistemli bir şekilde araştırarak tespitlerde ve önermelerde bulunmaktadır.

Tasarım ve Yöntem

Mevcut makale, devlet kapitalizmi yazınında görüşme yönteminin nasıl uygulandığını araştırırken şu adımları izlemektedir. Öncelikle, devlet kapitalizmi konusunu irdeleyen çalışmalara sistemli bir şekilde ulaşabilmek için *ISI Web of Science (WoS)* veri tabanı kullanılarak bir anahtar kelime taraması gerçekleştirilmiştir. *WoS* veri tabanı iki sebepten dolayı tercih edilmiştir. Birincisi, *WoS*, belirli bir yazındaki trendleri ve gelişmeleri

araştırmayı amaçlayan çalışmalarda yaygın olarak kullanılan bir veri tabanıdır. İkincisi, metodolojik açıdan daha iddialı ve titiz çalışmalar genellikle SSCI dergilerini hedeflemektedir. Buna göre, araştırma için ilk örnekleme oluşturan 231 makale şu arama kriterleri ile tespit edilmiştir: TÜM ALANLAR: “devlet kapitalizmi” (başlık, öz, anahtar kelimeler, vd.); YAYIN YILI: Tüm yıllar; DOKÜMAN TÜRÜ: Makale; DİL: İngilizce; KATEGORİ: Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Ekonomi, Uluslararası İlişkiler, Sosyoloji. Sadece WoS Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Ekonomi, Uluslararası İlişkiler ve Sosyoloji kategorilerinde yer alan makaleler kapsama alınmıştır (En üst kategoriler arasında yer aldıkları ve çalışmanın amacının devlet kapitalizmini uluslararası ekonomi politik çerçevesinden değerlendirmek olduğu için).

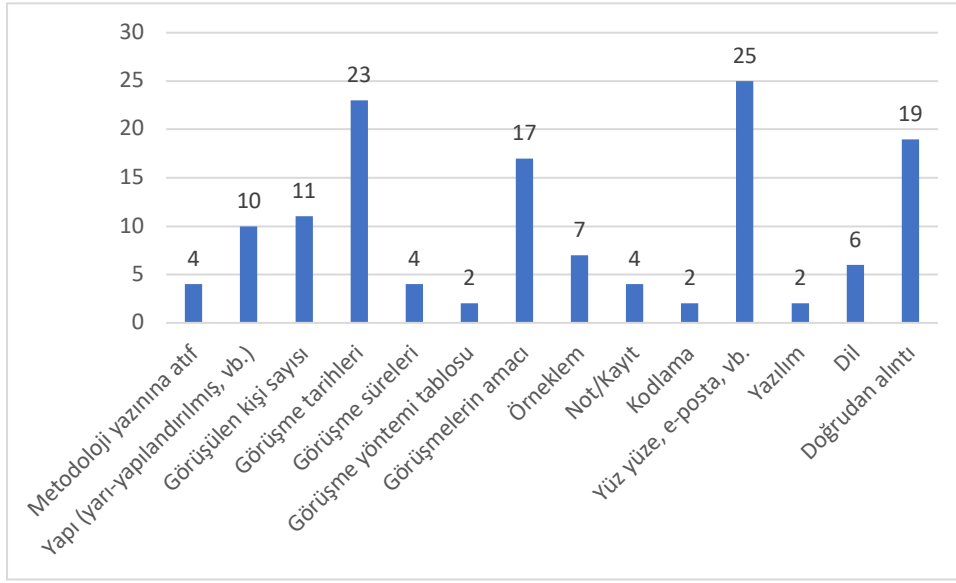
231 makaleden oluşan ilk örneklem oluşturulduktan sonra 54 tanesi örneklemden çıkarılmıştır. Bunlardan 45 tanesi ilk aramada makale olarak sınıflandırılmasına rağmen dergi makalesi olmadığı için, sekiz tanesi konuyla ilgisiz olduğu için ve bir makaleye erişilemedi için örneklemden çıkarılmıştır. Ardından, geriye kalan 177 makale, görüşme yöntemini kullanıp kullanmadıklarını tespit etmek için gözden geçirilmiştir. 177 makaleden 25’inin (%14,1) analizlerinde görüşme yönteminden yararlandığı görülmüştür. Bu kapsamda 2006, 2015, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında sadece birer makale yayınlanırken bu sayı 2020 için üç, 2016 için dört, 2021 için altı ve 2022 için yedi olmuştur. Son olarak, görüşme yönteminin devlet kapitalizmi yazınında kullanımını kapsamlı bir şekilde analiz etmek için bu 25 makale kodlanmıştır. Aşağıdaki sorular kodlama yoluyla sistematik olarak cevaplanmaya çalışılmıştır:

- 1) Makale, görüşme yöntemiyle ilgili yazına atıfta bulunmakta mıdır?
- 2) Makale, görüşmelerin yapısını (yarı-yapılandırılmış, yapılandırılmamış vb.) hakkında açıkça bilgi vermekte midir? Evet ise, hangi yapı tercih edilmiştir?
- 3) Kaç kişi ile görüşüldüğü net olarak belirtilmiş midir? Evet ise, kaç görüşme yapılmıştır?
- 4) Görüşmelerin tarihi, süresi ve şekli (yüz yüze, e-posta, telefon vb.) hakkında bilgi verilmiş midir?
- 5) Makalede “görüşme yöntemleri tablosu” kullanılmış mıdır?
- 6) Makale, görüşmelerin amacını açıkça belirtmekte midir?
- 7) Makale, örneklemin nasıl oluşturulduğunu açıkça detaylandırmakta mıdır? (Liste, kartopu vb.)
- 8) Veri toplama (not alma, kaydetme) konusunda bilgi verilmiş midir?
- 9) Görüşmelerin kodlanıp kodlanmadığına veya verilerin nasıl analiz edildiğine dair herhangi bir bilgi verilmiş midir?
- 10) Görüşme verisinden doğrudan alıntılar yapılmış mıdır? Yoksa görüşme verileri sadece özetlenmiş ve değerlendirilmiş midir? Doygunluk ile ilgili bir inceleme yapılmış mıdır?
- 11) Görüşme verilerinin analizinde herhangi bir yazılım kullanılmış mıdır? Veriler nasıl analiz edilmiştir?
- 12) Makale, görüşmelerin diliyle ilgili metodolojik konuları detaylandırmakta mıdır?

Bulgular

Şekil 1, kodlama sürecinin ana bulgularını göstermektedir. Öncelikle, devlet kapitalizmini uluslararası ekonomi politik çerçevesi ile inceleyen tüm çalışmalarda, görüşme şekli hakkında bilgi verilmiştir. Hemen hemen tüm makalelerde (25 makalenin 23’ü) görüşme tarihlerine ilişkin bilgilerin verildiği görülmektedir. Bu bilgi ya (i) alan çalışmasının zaman aralığı belirtilirken makalelerin başında, (ii) görüşme kanıtlarına dayanan her argümandan sonra metin içerisinde veya (iii) her iki şekilde de aynı anda verilmektedir. Ancak iki makalede mülakat tarihlerine ilişkin bilgi verilmemektedir. Görüşmelerin amacı 25 makalenin 17’sinde detaylandırılmıştır. 25 makalenin sadece 11 tanesinde görüşülen kişi sayısı tam olarak verilmiştir. Yedi makalede bilgi verilmezken, yedi tanesinde yaklaşık sayı verilmiştir. 25 makaleden 10’u yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirdiklerini açıkça belirtmiştir. Her ne kadar ayrıntılar formatı yarı yapılandırılmış olarak işaret etse de 11 makalede görüşmelerin formatı hakkında açık bir bilgi yoktur. 25 makaleden sadece yedisinde

görüşülen kişilerin seçim prosedürü detaylandırılmıştır. Altı tanesinde kartopu örneklem tekniğinin kullanımı vurgulanmıştır. Altı makalede görüşmelerin dili hakkında bilgi verilmektedir.

Şekil 1. Devlet Kapitalizmi Yazınında Görüşme Yönteminin Kullanımı

Sınırlılıklar

Mevcut çalışma en az iki farklı yönden geliştirilebilir. Birincisi, farklı veri tabanları kullanılarak ve makale dışındaki çalışmalar da örnekleme eklenerek çalışmanın kapsamı genişletilebilir. Bu durumda mevcut çalışmanın tespit ettiği hususların ötesinde farklı noktalarda da tavsiyelerde bulunulabilir. İkincisi, devlet kapitalizmi kapsamında gerçekleştirilen bu çalışma uluslararası ekonomi politik alanının diğer yazınları için de gerçekleştirilebilir. Böylelikle görüşme yönteminin bu alanda nasıl kullanıldığı üzerine daha genel tespitlerde bulunulabilir.

Öneriler

Görüşme yöntemini kullanarak devlet kapitalizmini inceleyen çalışmalar için üç temel öneride bulunulabilir. Birincisi, görüşme yöntemiyle ilgili metodoloji yazını ile daha fazla konuşulmalıdır. 25 makaleden sadece dördü görüşme yöntemiyle ilgili metodoloji yazınına atıfta bulunmaktadır. Metodoloji yazınına gönderme yapmamak yöntemlerin gerektiği gibi kullanılmadığı anlamına gelmese de mevcut çalışmanın bulguları dikkate alındığında, görüşme yönteminin uygulayıcılarının görüşme yöntemiyle ilgili metodoloji yazınıyla daha fazla konuşmaları tavsiye edilmektedir. Bu sadece yöntemin uygulanışını daha titiz kılmakla kalmayacak, aynı zamanda kendi araştırmalarında görüşme yöntemini kullanmayı planlayan araştırmacılar için de öğretici olacaktır.

İkinci olarak, “görüşme yöntemleri tablosu”nun kullanılması tavsiye edilmektedir. 25 makaleden sadece dördünün görüşmelerin uzunluğu hakkında bilgi verdiği, sadece dört makalenin kayıt yöntemi hakkında ifadelerde bulunduğu, sadece 10 makalede görüşmenin yapısının vurgulandığı ve sadece 11 makalede görüşülen kişi sayısının tam olarak verildiği görülmektedir. Sekiz makalede görüşmelerin sayısı net olarak belirtilmemiş ve iki makalede görüşme tarihlerine ilişkin bilgi verilmemiştir. Görüşme yönteminin uygulanmasına ilişkin tüm bu temel bilgiler, görüşme yöntemleri tablosunda açık, sistematik ve şeffaf bir şekilde sunulabilir. Doygunluk (*saturation*) hakkında da ayrıntılı bilgi kesinlikle verilmelidir.

Son olarak, 25 makaleden 19'u katılımcıların kendi ifadelerini göstermek ve argümanını desteklemek için görüşme verilerinden yararlanmaktadır. Bu memnun edici bir durumdur çünkü analizler alıntılarla birlikte zenginleşmektedir (Eldh et al., 2020, p. 2). Fakat bu noktada da doygunluk gibi metodolojik hususlara dikkat edilmelidir (Eldh et al. 2020). Diğer altı makalede mülakat verisi doğrudan alıntılar kullanılmadan okuyucular ile paylaşılmıştır. Bu bağlamdaki bir öneri doygunluk gibi metodolojik kaygılara da dikkat edilerek görüşme verilerinden doğrudan alıntılar yapılması olacaktır.

Özgün Değer

Sonuç olarak, mevcut çalışma devlet kapitalizmi kavramını uluslararası ekonomi politik bakış açısı ile analiz eden ve aynı zamanda görüşme yönteminden de faydalanan çalışmalara odaklanarak, görüşme yönteminin uygulanışı hakkında tespitlerde ve önerilerde bulunmaktadır. Böylelikle hem devlet kapitalizmi yazınına hem de görüşme yöntemi ile ilgili yazına katkı sunmaktadır.

Araştırmacı Katkısı: Hüseyin Emrah KARAOĞUZ (%100).

Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik: Bir Model Önerisi ¹

Hasan TUTAR ²

Başvuru Tarihi: 03.11.2022

Kabul Tarihi: 24.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bilimsel bir çalışmanın niteliği, araştırmanın güvenilir ve geçerli olmasıyla yani bilimsel bir çalışmanın sonuçlarının olgusal dünyada olup-bitenleri açıklama ve temsil edebilme yeteneği ile doğrudan ilişkilidir. Araştırma bulgularının hangi bilimsel temelde elde edildiğini gösteren geçerlik ve güvenilirlik ölçütü tüm görgül çalışmalar için önemli bir bilimsellik ölçütüdür. Nicel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik ile ilgili belirsizlik olmamakla birlikte nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlikle ilgili önemli belirsizlik alanları bulunmaktadır. Bu kavramsal incelemenin temel amacı, nitel araştırmalar için geliştirilmiş olan geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerinin ne ölçüde güvenilir ve geçerli olduğunu tartışarak işlevselliği yüksek bir model geliştirmenin imkânını sorgulamaktır. Araştırma amacı ve konuya uygunluğu nedeniyle kavramsal inceleme olarak tasarlanmıştır. Araştırma için geniş bir literatür taraması yapılarak ve konunun sorun alanları eleştirel bir incelemeye tabi tutularak söz konusu sorunun giderilmesine dair eşitli önerilerde bulunulmuştur. Araştırmada nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirliği konusunda ileri sürülen önerilerin, literatürdeki boşluğun doldurulmasına ve bundan sonraki araştırmalarda yol gösterici olmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, Geçerlik ve Güvenirlik, Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Nitel Araştırmalarda Güvenirlik

Atıf: Tutar, H. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik: Bir model önerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 117-140.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi Halka İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, hasantutar@ibu.edu.tr/ İstanbul Ticaret Üniversitesi, htutar@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8383-1464

Validity and Reliability in Qualitative Research: A Model Proposal

Hasan TUTAR³

Submitted by: 03.11.2022

Accepted by: 24.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

The quality of a scientific study is directly related to the reliability and validity of the research, that is, the ability of the results of a scientific study to explain and represent what is happening in the real world. The validity and reliability criterion, which shows on which scientific basis the research findings are obtained, is an essential criterion for all empirical studies. While there is no uncertainty about validity and reliability in quantitative research, there is significant uncertainty about validity and reliability in qualitative research. The primary purpose of this conceptual review is to question the possibility of developing a model with high functionality by discussing how reliable and valid the validity and reliability criteria developed for qualitative research are. It was designed as a conceptual review due to its research purpose and suitability to the subject. An exhaustive literature review was done for the research, the subject's problem areas were subjected to a critical examination, and various suggestions were made to solve the problem in question. It is thought that the suggestions put forward about the validity and reliability of qualitative research may contribute to filling the literature gap and be a guide for future research.

Keywords: *Qualitative Research, Validity and Reliability, Validity in Qualitative Research, Reliability in Qualitative Research*

³ Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication Department of Public Relations and Publicity, hasantutar@ibu.edu.tr; Affiliated University, Istanbul Commerce University, htutar@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8383-1464

Giriş

Yorumsamacı ve yeniden inşacı anlayışların etkisiyle son zamanlara pozitivist paradigmaya ve onun temel varsayımları doğrultusunda yapılan nicel araştırma yöntemine yapılan eleştiriler, nitel yöntemle yürütülen araştırmalarda artışa neden olmaktadır. Nitel araştırmalara gösterilen ilgi aynı zamanda nitel araştırmalar konusunda tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Nitel araştırmaların bilimselliğine dair ağır eleştiriler bir yana nitel yöntemle yapılan araştırmalara dair eleştiriler nitel araştırmaların bilimin neredeyse kutsal ve dokunulmaz kavramı olan nesnellığe uygun olmaması, bu tür araştırmaların sonuçlarının geçerlik ve güvenilirlik sorunu gündeme getirmektedir. Nitel araştırmaların güvenilir ve geçerli olmasını sağlayabilecek bir stratejinin olmaması, bu yöntemle üretilen bilgilerin bilimselliğine dair eleştirilere neden olmaktadır (Coşkun, 2022; Erkuş, 2017; Yaşar, 2018). Bu eleştiriler nitel araştırma sonuçlarının araştırmacının değerleri ve inancıyla ilgili öznel yargılarını temsil yeteneğinden ibaret kaldığı genel yargısına neden olmaktadır.

Nitel araştırmalar nicel araştırmalardan farklı olarak insan ve grup davranışının “nasıl”ını ve “niçin”ini derinlemesine anlamayı amaçlar. Ne var ki sınırları belli olmayan ve nesnel ölçütleri bulunmayan bir durumu anlamak için ölçülebilir, sınanabilir, güvenilir ve geçerliği olan ölçütlerin geliştirilmesi kolay değildir (Coşkun, 2022; Hancock ve Algozzine, 2016; Merriam, 2009; Yin, 2017). Nitel araştırmalar bir olguyu tüm karmaşıklığı içinde anlamayı amaçladığı için, araştırmacının öznel yargılarını sürece dâhil etmesi nesnel ölçütlerin geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Nitel yöntemler sayısal değerlere ve nesnel ölçütlere dayanmadığı için bu yöntemde cevaplar genellikle objektif değildir ve elde edilen bulgular sayısal olarak sınamamaz (Houser, 2015; Merriam, 2013; Whittmore et al., 2001). Nitel araştırmalarda araştırmacının aktif bir aktör olarak sürece dahi olmasının gerekliliği, bilimsel hassasiyeti görece yüksek olmayan bir araştırmacının bilimsel titizlikten uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Bu durum nitel araştırmaların sonuçlarının bilimsel değerinin sorgulanmasına neden olabilmektedir.

Nitel araştırmalar konusunda çalışanlar *geçerlilik*, *titizlik*, *güvenilirlik*, *uygunluk* ve *doğruluk*, *aktarılabirlik*, *tutarlılık* gibi sınırları belirsiz güvenilirlik ve geçerlilik ölçütleri ileri sürmüşlerdir (Morse vd., 2002; Onwuegbuzie ve Johnson, 2006; Thompson, 2011; Whittmore vd., 2001; Winter, 2000). Diğer taraftan kimi araştırmacılar ise nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konusunda geliştirilen ölçütlerin nicel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerini karşılamadığını ileri sürerek, bu yöndeki girişimleri anlamsız çabalar olarak görmüşlerdir (Dellinger ve Leech, 2007; Maxwell, 1992; Smith 1983; Wolcott, 1990). Nicel araştırmalardaki geçerliliğin ve güvenirliliğin aksine, nitel araştırmalarda genel olarak kabul edilen ölçütlerin olmaması, konu üzerinde çeşitli tartışmalara ve arayışlara neden olmaktadır.

Nicel ve nitel araştırmalar arasındaki farklılıklar pozitivist ve yorumsamacı yaklaşımın bilime bakışındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte nicel ve nitel araştırma arasındaki paradigma farklılığına rağmen ölçüt arayışları devam etmektedir (Dellinger ve Leech, 2007; Long, 2015; Onwuegbuzie ve Collins, 2007; Onwuegbuzie ve Johnson, 2006). Ancak sırf ölçüt problemi nedeniyle nicel araştırmaların nitel araştırmalardan daha nitelikli olduğu veya bunun tersinin doğru olduğu iddia edilemez (Brannen, 2017; Creswell, 2009; Thompson, 2011). Nicel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konusunda genel bir kabul olmasına rağmen nitel araştırmalar için aynı durum söz konusu değildir. Nicel araştırmalarda kesinliği sağlayan husus içerik geçerliliğinin yani istatistiksel testlerin sonuçlarının sayısal olarak gösterilebilmesidir. Oysa nitel araştırmalarda bağlam, araştırmacının sübjektif yorumu ve araştırma sonunda elde ettiği bilginin yeniden yapılandırılması nitel araştırma sonuçlarının nesnellliğini ortadan kaldırmaktadır. Bir başka husus nitel araştırmalarda nicel araştırmalarda kullanılan geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerinin aynısını benimsemek nitel araştırmaların doğasından uzaklaşmasına neden olduğu iddiasıdır. Farklı yöntemler, epistemolojik gerekçeler ve felsefik arka planlar bu iki yaklaşımın geçerlilik ve güvenilirlik konusunda farklı yaklaşımların benimsenmesine yol açmaktadır (Baxter ve Jack, 2008; Leung, 2015; Winter, 2000). Bu araştırmada nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik ölçütleri üzerinde tanıtıcı düzeyde durularak, söz konusu ölçütlerin bir model çerçevesinde sunulmasının imkânı aranmıştır.

Yazın İncelemesi

Nitel Araştırmalarda Geçerlik ve Güvenirlik Sorunu

Yorumsamacı ve yeniden inşacı düşüncenin etkisiyle evrende olup-bitenleri anlamının gözlem dışında başka yollarının da olabileceği varsayımı son zamanlarda nitel araştırmalara olan ilgiyi artırmaktadır. Nicel araştırmalar doğa bilimlerinden ödünç alınan tekniklerle ampirik çalışmalar yoluyla analiz biriminin keşfedilmesi ve elde edilen bulguların açıklanması amacıyla dayalı iken, nitel araştırmalar yorumsamacı ve araştırmacının aktif bir aktör olarak sürece dahil olmasına izin veren yeniden yapılandırmacı anlayışı temsil etmektedir. Nicel araştırmalar daha çok doğa bilimlerinin düzenliliğini yansıtırken, sosyal bilimler için aynı düzenlilikten söz etmek kolay değildir. Nicel yöntemin temelini oluşturan pozitivizmin doğa bilimlerinin yasalarının sosyal bilimler için de geçerli olabileceğini ileri sürerken sosyal bilimler alanı doğanın gösterdiği düzenlilikleri ve kesinliği göstermekten oldukça uzaktır. Dahası nitel yöntem araştırmaları söz konusu olduğu zaman araştırmacının yürüttüğü araştırmanın hem girdisi hem de çıktısı olduğu riski, bu yöntemle üretilen bilgiyi oldukça tartışmalı hale getirmektedir (Coşku, 2022; Ströker, 2005). Nitel araştırmalarda güvenirlilik ve geçerlilik konusunda genel geçer kuralların olmaması, bu tür araştırmaların inanca ve değere dayalı, öznel yargıların ifadesinden ibaret kalmasına neden olmaktadır.

Nitel araştırmaların felsefi temelini oluşturan yorumsamacı yaklaşıma göre algı sadece duyularla ilgili değil, duyumsayan öznenin yorumuyla da ilgilidir. Zira nesnelere bilgisi sadece duyu deneyimleriyle elde edilmez; deneyimler hakkındaki öznel yargılardan ve sübjektif değerlendirmelerden de elde edilir (Daymon ve Holloway, 2003; Ormston vd., 2014; Ponterotto, 2005). Dilthey, kavrayışın insan yaşamının toplumsal, kültürel ve tarihsel özellikleri arasındaki bağlantılarla yani bağlam ile yakından ilişkili olduğunu belirtir. Nesnel gerçekliği onu deneyimleyen kişiden ayırmak mümkün değildir varsayımı nitel araştırmaların temel anlayışını yansıtmaktadır (Brannen, 2017; Thompson, 2011; Winter, 2000). Nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenirlilik ölçütlerinde esneklik bir yere kadar kabul edilse bile bu durum nitel araştırmalarda keyfiliğe neden olmaması önemli bir husustur.

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenirlilikte önemli sorunlardan biri farklı araştırma desenlerine göre farklılık gösteren örneklem büyüklüğüdür. Anlatı araştırması, fenomenolojik araştırma, gömülü kuram, etnografik araştırma ve örnek olay araştırması gibi farklı nitel araştırma desenleri için örneklem büyüklüğünün ne olması gerektiğine dair genel-geçer bir ölçütün olmaması, bu konuda araştırma yapanların keyfi davranışlarına neden olabilmektedir (Creswell, 2007; Morse, 2003; Lewis, 2015; Silverman, 2013). Burada üzerinde durulması gereken kaç kişinin araştırmanın katılımcısı olacağından çok, ortaya çıkan sonucun inceleme nesnesini yansıtmaya derecesi yani geçerliliği ve güvenirliliğidir. Fenomenolojik araştırmalarda araştırmacı, araştırdığı fenomeni tecrübe etmiş, söz konusu fenomen ile alakalı deneyimleri olan öğelere ihtiyaç duyarken (Creswell, 2013; Mies ve Huberman, 1994; Rolfe, 2006; Rubin ve Babbie, 2016), gömülü kuramda araştırmalarında bir olayı, ya da bir fenomeni açıklayan yeni bir teori ortaya koymak amaçlanır. Etnografi araştırmalarda ise iyi tanımlanmış ortak kültüre sahip kişilerle/gruplarla çalışılması önerilir (Johnson and Christensen, 2008; Kothari, 2004; Mertens, 2014; Neuman, 2004; West, 2001). Burada ifade edilen desenlerde güvenirlilik ve geçerlilik konusunda belirsizliğin olması nitel yöntemle yürütülen araştırmaların sonuçlarının geçerliliği sorununa neden olabilmektedir.

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlilik konusunda, sınırları belirlenmiş bir yöntemin, tekniğin veya bir kontrol listesinin olmaması, bu tür araştırmaların olası hata kaynaklarından uzak olmamasına neden olmaktadır. Bu durum nitel araştırmaların geçerliliğine gölge düşürmektedir. Ayrıca nitel araştırmaların küçük bir örnekleme dayanması, bu tür araştırma sonuçlarının da ancak örnekleme neredeyse imkânsız özdeş bir grup için geçerli olabileceği sorununa neden olabilmektedir. Oysa farklı felsefi dayanaklara ve epistemolojik geleneklere sahip olsalar da geçerlik ve güvenirlilik konusu nicel araştırmada olduğu gibi nitel araştırmalar için de önemlidir (Sharts-Hopko, 2002; Yin, 1994). Diğer bir husus ise araştırma sonuçlarının genellenebilirliği gibi

önemli bir konunun göz ardı edilemeyeceği görülünce nitel araştırmacılar tarafından analitik genelleme ve kurama genelleme gibi belirsiz kavramların üretilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Nitel araştırmaların geçerliliği ve güvenilirliği ile ilgili bütün bu sorunlar nitel araştırmaların niteliklerini değerlendirmede farklı ölçütlerin ve modellerin üretilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır (Davies ve Dodd, 2002; Moss ed., 2009). Nitel araştırmalarının sınırlarının belirsizliği bu alanda “araştırmacı titizliği”nin önemini artırmakta, araştırmacı titizliği ise kendisini en fazla geçerlilik ve güvenilirlik konusunun göstermektedir. Ancak asıl sorun sınırları belirsiz, öznelliğe ve sübjektif yargılara açık bir konuda disiplinin ve titizliğin nasıl sağlanacağını belirsiz olmasıdır.

Nitel Araştırmalarda Geçerlilik Sorunu

Nitel araştırmalarda *geçerlilik* ölçütü nitel araştırmalarda *inandırıcılık ve aktarılabirlik* olarak ifade edilmektedir. Araştırmalarda geçerlilik ölçütü bir analizin sonuçlarının kabul edilebilirliğini güvenilirlik ise araştırma prosedürünün bir fenomeni birkaç denemede aynı şekilde açıklama tutarlılığıdır. Geçerlilik, bir konuyla ilgili kullanılan ölçme ve/veya değerlendirme aracının araştırılan konuyu ölçme yeteneğidir. Kısaca geçerlilik, ölçülmek istenen şeyin ölçülebilmiş olma derecesi, ölçme aracının ölçülmek istenen değişkeni ölçebilme yeterliliğidir. Bilimsel araştırmalarda kilit öneme sahip olan araştırmanın geçerliliği araştırmaların bilimselliğinin önemli ölçütlerinden biridir (Creswell, 2016; Denzin ve Lincoln, 1998; Maxwell, 2013; Merriam, 2009). *Geçerlilik* kavramının öncelikle pozitivist yaklaşıma özgü olması nedeniyle nitel araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır. Nitel yöntemle yapılan araştırmalar için özel ölçüt geliştirme çabaları bir yana bazı araştırmacılar, nitel araştırma için önceden ölçüt belirlemenin nitel araştırmaların doğasına uygun düşmeyeceğini belirtmektedirler (Hammersley, 2007; Lewis, 2009; Sandelowski ve Barroso, 2002; Smith 1983; Wolcott, 1990). Bu araştırmacılara göre nitel araştırmalar bir tek ölçüt setiyle temsil edilemeyecek kadar karmaşıktır ve bu alanda nesnel bir ölçüt geliştirmek kolay değildir. Ayrıca nitel araştırmalarda ileri sürülen geçerlik ve güvenilirlik ölçütlerinin nicel araştırmalarda olduğu gibi ne objektiflik ne de nesnellik koşullarını sağlamada yeterli olmadığı açıktır.

Nitel araştırmaların çoğu istatistiksel genellemeler yapmayı içermediği için birçok nitel araştırmacı nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün bir sorun olmadığını ileri sürse de nitel veya nicel hiçbir bilimsel araştırmanın veri miktarı, veri yapısı ve örneklem büyüklüğü araştırmacının inisiyatifine bırakılamaz. Aksi halde nitel araştırmaların özneliği kabul etmesi, bu yöntemle üretilen araştırmalarda her şeyin mübah olduğu şeklinde yorumlanma riskini ortaya çıkarmaktadır (Auerbach ve Silverstein, 2003; Onwuegbuzie ve Leech, 2005). Nitel araştırmada örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde toplanan verinin kalitesi, kullanılacağı alana özgülüğü, kullanılan araştırma yöntemine ve amaçlı örnekleme stratejisine uygunluğuna göre farklılık gösterebilir; ancak bütün bunlar veri doygunluğunu araştırmacının keyfi tutumuna bırakmayı haklı göstermez. Nitel araştırma sürecinin önemli yanı, nicel araştırmaya göre daha küçük örneklem ile yapılması nedeniyle uygun bir popülasyonun (örneğin) sayılardan çok niteliğe bağlı olmasıdır. Ancak örneklemin küçüklüğü hiçbir zaman verinin azlığı demek değildir. Bu durum görece küçük bir örneklemden daha fazla veri toplanması gerektiğini gösterir. Nitel bir araştırmada sübjektif yargılarla veri doygunluğuna ulaşıldığını iddia etmek görgül bir araştırmanın veriye dayalı olarak yürütülmesi gerektiği kuralına aykırıdır (Kvale, 1996; Patton, 2015; Sandelowski, 1995). Bütün bu sorunların üstesinden gelebilecek bir geçerlilik ve güvenilirlik modelin geliştirilmesinin kolay olmayacağı baştan kabul edilerek bu yöndeki arayışların sürece önemli katkı sağlayacağı açıktır.

Epistemolojik gerekçelerle nitel araştırmalar için standart bir geçerlilik ve güvenilirlik ölçütünün geliştirilmesinin kolay değildir. Buna nedeni araştırmacı yanlılığı, yeterli verilere erişimin zorluğu ve insan zihninin karmaşıklığıdır. Diğer taraftan nitel araştırmalarda ileri sürülen *aktarılabirlik* ve *analitik genelleme* kavramları da belirsiz kavramlardır. Nitel araştırmaların genelleme şekli olan “analitik genelleme” ve “kurama genelleme” ifadelerinin ne anlama geldiği açık değildir. Nitel araştırmaların araştırılan konuda spesifik bir kuram olmadığı

durumlarda başvurulan tümevarımcı mantıksal analizlerin kullanıldığı ve sezgiye dayalı araştırmalar olduğu hatırlanırsa, “kurama genelleme” kavramının da temelsiz olduğu ileri sürülebilir (Erlandson vd., 1993; Firestone, 1993). Bütün bu tartışmalara ve itirazlara rağmen nitel araştırmalar için kabul edilebilir farklı geçerlilik ölçütü arayışları da devam etmektedir.

Nitel araştırmalar konusunda Maxwell (1992) *betimleyici, yorumlayıcı, teorik geçerlik ve değerlendirmeci geçerlik* olmak üzere farklı geçerlilik ölçütleri belirlemiştir. Eisner (1991) ise geçerliği *yapısal doğrulama, mutabık geçerlik ve bilgi yeterliliği* ölçütlerini tercih etmektedir. Merriam (1995) geçerlilik konusunda *iç geçerlik, güvenilirlik ve dış geçerlik* olmak üzere üç farklı ölçüt belirlemiştir. Angen (2000) ise sürekli geçerlik ve etik geçerlik olmak üzere iki geçerlik ölçütünden söz etmektedir. Whittemore, Chase ve Mandle (2001) birincil ve ikincil geçerlilik ölçütleri olmak üzere farklı geçerlilik ölçütlerinden söz etmiştir. *Birincil geçerlik ölçütleri olarak*; güvenilirlik, dürüstlük, eleştirelilik, özgünlük, *ikincil ölçütler* için canlılık, açıklık, yaratıcılık, tamlık, mutabakat ve hassasiyet gibi herhangi bir araştırmada olması gereken ölçütler belirlemiştir. Guba ve Lincoln (1982) nitel araştırmalarda geçerliliği artırmak için *inandırıcılık, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabirlik* olmak üzere dört farklı ölçüt belirlemiştir. Angen (2000) geçerliğin bir araştırmanın güvenilirliğinin ve kalitesinin teminatı olduğunu belirterek *etik geçerlik ve sürekli geçerlik* olmak üzere iki tür geçerlikten söz etmektedir. Yin’in geçerlilik ölçütleri görece daha somut ve ölçülebilir niteliktedir. Yin’e (2017) göre bir araştırmanın geçerliliği yapı *geçerliği, iç geçerlik, dış geçerlik ve güvenilirlik* yoluyla sağlanabilir. Bondas ve Hall (2007) nitel araştırmaların geçerliliğinin; *açıklık, yapı, uyumluluk, kapsam, genellenebilirlik ve eğitici kullanılabilirlik* ölçütleri ile ölçülebileceğini ileri sürmektedirler.

Bazı araştırmacılar nitel araştırmaların geçerliliği ve güvenilirliği için veri, yöntem ve örneklem çeşitlenmesinin yeterli olacağını ileri sürmüşlerdir. Söz konusu çeşitlenmeye; araştırmacı çeşitlenmesi ve kuram çeşitlenmesinin de ilave edilebileceği literatürde tartışılmıştır (Guba ve Lincoln, 1982; Merriam, 2013). Nitel araştırmaların geçerlilik ölçütleri konusunda farklı tartışmalar olsa da bir nitel araştırma geçerlilik ölçütü olan çeşitleme (triangulation) konusu genellikle bu ölçütler arasında en somut olanıdır. Bu durum çeşitlemenin bir nitel araştırma ölçütü olarak benimsenmesini sağlamaktadır. Çeşitlemede kuramsal verilerden, araştırmacıların tecrübelerinden ve görüşme notlarından, kısaca çoklu veri kaynaklarından (veri çeşitlenmesi) yararlanılarak araştırmanın geçerliliği artırılabilir bir varsayım olarak kabul edilir (Patton, 2014; Stake, 1995). Nitel araştırmalar için çeşitleme ile bir araştırmada araştırmacının açık, zengin ve ayrıntılı bir açıklamasının yanında veri, yöntem, örneklem, hatta araştırmacı çeşitlenmesi ile araştırmanın geçerliliği artırılabilir genel olarak kabul edilmektedir.

Nitel araştırmacının öznel yargıları ve çalışma alanıyla duygusal katılımı, veri toplama ve yorumlama sürecinin potansiyel olarak yanlı olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca nitel yöntemde veri toplama sürecinde gözlemcinin araştırma sürecini manipüle etme imkânı, nicel araştırmalara göre nitel araştırmaların bilimselliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Nitel araştırmalarda araştırmacı araştırma sürecine aktif bir aktör olarak katıldığı için gözleyenden bağımsız bir gözlenen yoktur. Nietzsche’nin belirttiği gibi “olgular yoktur, yorumlar vardır”. Araştırmacının sürece aktif bir aktör olarak katılması araştırma sürecini manipüle etme imkânı vermektedir. Burada belirtilen ve başka bazı geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerinin çokluğundan ve anlamlarının belirsizliğinin üstesinden gelebilmek için ölçüt arayışları devam etmektedir (Bondas ve Hall, 2007; Finfgeld, 2003; Leung, 2015; Sandelowski, 2007). Yukarıda belirtildiği gibi literatürde çok farklı geçerlilik ölçütü bulunmasına rağmen bu araştırmada karışıklığa neden olmamak ve standart bir amaca ulaşmak için nitel araştırmalarda geçerlilik ölçütleri *iç geçerlilik* (inandırıcılık-geçerlilik) ve *dış geçerlilik* (aktarılabirlik-güvenirlik) çerçevesinde analiz edilmiştir.

İç Geçerlik Ölçütleri

Guba ve Lincoln (1982) nitel araştırmalarda geçerliliği artırmak için *inandırıcılık*, *güvenilebilirlik*, *onaylanabilirlik* ve *aktarılabirlik* olmak üzere dört farklı ölçüt geliştirmişlerdir. Guba ve Lincoln (1982) *tutarlılık (dependability)* ve *inandırıcılık (credibility)* ve arasında yakın ilişki olduğunu ve veri toplama sürecinde tutarlılığın odak grup ve mülakat teknikerinin *bir arada kullanılması* ile sağlanacağını ileri sürmektedirler. Ancak odak grup çalışmalarında odak gruba katılanların sayısı kadar, odak grubun tekrarlanma sayısı da önemlidir (Eysenbach ve and Köhler, 2002. Bu ölçütlerde inandırıcılık, araştırma sonuçlarının aktarılabirlik, belli ölçüde genellenebilme yeteneğiyle ilişkilidir. İnanırıcılık literatürde “iç geçerlilik” ve “doğruluk değeri” kavramlarıyla da ilişkilendirilmektedir. Nitel araştırmalarda inandırıcılığı sağlamak için veri çeşitlemesi, betimleme, uzman görüşlerinin alınması gibi yollarla sağlanabileceği ileri sürülmektedir. Bu amaçla ayrıntılı betimlemenin yanında, kavram, kod ve temalara ulaşarak sonuçların güvenilirliği artırılabilirliği iddia edilmektedir (Creswell, 2013, 201; Erlandson vd., 1993; Guba, 1981). Farklı şekillerde tanımlanmış olsa da nitel araştırmalarda inandırıcılık, katılımcılarının aktardıkları deneyimlerin okuyucuya ne ölçüde doğru aktarıldığının ölçütü anlamına gelmekte ve bu haliyle inandırıcılık araştırmaya değil, araştırmacıya güvenden başka bir anlam ifade etmemektedir.

Nitel araştırmalar konusunda ilgili literatür incelendiği zaman çeşitli araştırmacılar nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirliği konusunda farklı ölçütler oluşturmuşlardır (Angen, 2000; Creswell, 2013; Dellinger ve Leech, 2007; Guba ve Lincon, 1982; Long, 2015; Merriam, 2013; Maxwell, 1992; Onwuegbuzie ve Collins, 2007; Onwuegbuzie ve Johnson, 2006; Whittemore vd. 2001; Yin, 2017). İlgili literatür incelendiği zaman nitel araştırmaların nitelik ölçütleri oluşturma çabalarının öneri farklılığı nedeniyle kavramsal bir enflasyonu neden olduğu görülmektedir. Nitel araştırma stratejisinin nasıl olması gerektiğine ilişkin sınırları belirlenmiş bir yöntemin olmaması bu alandaki arayışlara neden olmaktadır (Barbour, 2001; Patton, 2002; Yaşar, 2018). Bu çalışma söz konusu arayışlardan biridir ve bu yöndeki iyi niyetli çalışmalarını bir model çerçevesinde ilerletme kaygısından hareket etmektedir.

Akran değerlendirme: Akran değerlendirme, tarafsız meslektaşın araştırmacının yöntemi, bulguları ve genel stratejisi hakkındaki kapsamlı değerlendirmesidir. Çoklu kodlamayı amaçlayan akran değerlendirme, analiz sürecinde ortaya çıkan öznellik eleştirilerini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Barbour, 2001; Guba ve Lincoln, 1989; Lincoln ve Guba, 1985; Silverman, 2013). Akran değerlendirme aynı zamanda, araştırmacının kişisel bakış açısının bulguları nasıl etkilediğini tespit etmeyi içerir.

Ayrıntılı betimleme. Bir araştırmayı değerli kılan unsur, entelektüel çabanın niteliğidir ve bu yoğun betimleme yapmayı gerektirir. Ayrıntılı betimleme, araştırma sürecinde katılımcıların araştırma bağlamına ve araştırma sürecine daha fazla vakıf olmasını sağlamayı amaçlar. Bu ölçüt nitel araştırmacının kalitesinin sosyal yaşamı zengin betimlediği ölçüde artacağını varsayar (Lincoln ve Guba, 1985; Walker ve Myrick, 2006). Ayrıntılı betimleme, inceleme konusu haline getirilen bir analiz biriminin yeterli ve ayrıntılı bir şekilde betimlenerek ne yapılmak istendiğinin tam olarak ortaya konmasıdır. Bu sayede araştırmacının sonuçlarının başka zamanlara ve durumlara aktarılabirlik yeteneği artırılmaya çalışılır.

Denetim izi. Bir araştırmacının stratejisinin belirlenmesinden bulguların yorumlanması ve raporlanmasına kadar tüm sürecin şeffaf bir açıklamasıdır. Araştırma sonuçlarının verilerin sistematik fotoğrafını yansıtmaları ölçüsünde araştırma onaylanabilir bir araştırmadır. Denetim izi, bir araştırmada tutulan kayıtlar, ham veriler yazılı alan notları, veri azaltma ve analiz ürünleri, özet notlar, birleştirilmiş bilgiler ve özetleri kapsar (Lincoln ve Guba (1985). Bu süreçte ayrıca veri yeniden yapılandırma ve sentez ürünlerin, temaların, tanımların, bulguların ve sonuçların mevcut literatürlerle bağlantıları ve kavramların, ilişkilerin ve yorumların entegrasyonu sağlanır.

Doğrulanabilirlik denetimi: Doğrulanabilirlik denetiminin amacı araştırmacının hem sürecinin hem de sonuçlarının geçerlilik düzeyini belirlemektir. Doğrulanabilirlik denetiminin amacı, doğruluğu değerlendirmek ve bulguların, yorumların ve sonuçların verilerle desteklenip desteklenmediğini değerlendirmektir (Erlandson vd., 1993). Doğrulanabilirlik denetimi araştırmacının ön bulgularını, verilerin yeterliliğini ve sonuç ve önerilerin değerlendirilmesini amaçlar.

Gözlem süresi: Araştırmacı sahaya ister katılımlı ister katılımsız gözlemci olarak katılsın sahada veya araştırma alanında ne kadar fazla bulunursa o kadar fazla veri toplayacağı varsayılır. Bu ölçütün temel amacı, araştırma konusuyla ilgili özellikleri belirlemek ve bunlara odaklanmaktır. Uzun süreli etkileşimin araştırmacının içeriğini ve kapsamını zenginleştirirken sürekli gözlem ona derinlik katar (Lincoln ve Guba, 1985; Patton, 2015). Uzun süreli gözlemin amacı, araştırmacıyı, incelenen fenomeni etkileyen çoklu etkilere ve bağlamsal faktörlere odaklanmasını sağlamaktır. Olayların nasıl gelişti, bir fenomenin ortaya çıkmasına neden olan öncüllerin neler olduğu, söz konusu olaylarda bağlamın rolünün ne olduğu ayrıntılı olarak izlenir ve elde edilen veriler araştırma raporuna yansıtılır.

Katılımcı teyidi: Üye kontrolü de denilen bu ölçüt toplanan verilerin, açıklamaların ve hatta yorumların katılımcı tarafından doğrulanması ve teyit edilmesidir. Lincoln ve Guba tarafından inanırlığı pekiştirmek amacıyla önerilmiş bu ölçütte katılımcının araştırma bulgularına ne ölçüde katıldığı ile ilgili olarak onlardan geribildirim alınarak araştırmacının temellendirilmesine çalışılır. Katılımcı teyidi katılımcının ne söyledikleriyle ve eylemleriyle neyi amaçladığının onun katılımıyla anlaşılmasını sağlar (Merriam, 2013). Verilerin doğruluğuna ilişkin katılımcı teyidi görüşmenin yapıldığı aşamada olacağı gibi, verilerin analizinin sonunda söylenenlerin ne ölçüde katılımcının düşüncelerini yansıttığının görülmesi şeklinde de olabilir. Katılımcı teyidi alınmasının temel amacı araştırmacının dıştan bakış ile katılımcıların ürettiği ve bağlama bağlı içten bakış arasında tutarlılık sağlamaktır.

Negatif durum analizi: Araştırmacının araştırdığı konuda ulaştığı gerçekliği yeniden yapılandırmasını yanlışlama eğiliminde olan verileri ve verilerin alternatif yorumlarını dikkate alarak yeniden değerlendirmeyi içerir. Negatif durum analizi araştırmacının sorguladığı konu ile veri parçaları arasında farklılıklar giderilinceye kadar sürdürülür. Başlangıçta bulgulara ters görünen ya da bulgularla çelişen unsurları ortaya koymayı amaçlayan bu ölçüt nitel araştırmacının geçerliliğini artırma araçlarından biridir (Phillips, 2014; Whittemore vd. 2001). Negatif durum analizi, araştırmacının açıklamaların aşırı öznel yargılara değil verilere dayandığına ilişkin bir kanaate ulaşmak amacıyla yapılır. Tezi antitezleriyle birlikte düşünmenin ve alternatif açıklama yöntemleri geliştirmenin araştırmacının niteliğini artıracaklarını varsayar. Belirgin zıtlıklar veya istisnalar araştırmada tehdit oluşturmaz aksine onu güçlendirir.

Öznelerarasılık: İki ya da daha fazla kişinin belirli bir konu hakkında aynı kaniya sahip olma derecesidir. Öznelerarasılık birçok kişinin üzerinde hemfikir olduğu, ancak söz konusu fikre karşı görüşlerin olabileceğinin kabul edilmesidir. Lincoln ve Guba (1985), birden fazla araştırmacının aynı fenomen üzerinde uzlaşma derecesi olarak gördüğü öznelerarasılık esasen kolektif yargılarının objektifliğine duyulan güvenden kaynaklanmaktadır. Burada aynı fikirde olmak veya uzlaşmak nice araştırmalardaki kadar nesnellığın sağlanması anlamına gelmemekte, sadece kolektif akla duyulan güveni yansıtmaktadır.

Uzman değerlendirilmesi: Araştırmada kullanılan yöntem ve teorik çerçeve konusunda uzman kişilerin araştırma stratejisini incelemesidir. Bu yöntemin temel amacı araştırmacının ulaştığı bulguların ve sonuçların konu üzerinde bilgi ve tecrübe sahibi kişiler uzmanlar tarafından araştırmacının objektif bir değerlendirilmesini yapmaktır. Yetersiz kodlama, yanlış kategori oluşturma, araştırmacının içeriği ve problem durumu ile uyumsuz temaların olup olmadığının tespiti için uzman incelemesi önemlidir (Streubert ve Carpenter, 2011; Yaşar, 20018). Araştırmacının uzman incelemesi söz konusu araştırmacının problem durumundan başlayıp, genel stratejisi, tasarımı, yöntemi ve teknikerinin tümünü içeren bir süreçtir.

Veri çeşitlemesi/ Üçgenleme. Araştırma sürecinde toplanan verilerin çeşitliliğini artırmak ve araştırmaya farklı bakış açılarını katmak araştırmanın geçerliliğini artıracaktır. Veri çeşitlemesinin temel amacı farklı tekniklerle toplanan verilerin birbirini doğrulama düzeyi araştırma sonuçlarının geçerliliğini artırmaktır. Çeşitleme (triangulation) verileri karşılaştırmayı ve çapraz kontrol etmeyi amaçlar. Nitel araştırmalarda geçerliliği sağlamak için veri çeşitlemesi, araştırmacı çeşitlemesi, yöntem çeşitlemesi örneklem çeşitlemesi gibi farklı teknikler kullanılır (Fusch, Fusch ve Ness, 2017; Merriam, 1995; Olson vd., 2016; Silverman, 2015). Veri türlerinin çeşitlendirilmesiyle veriler arasında karşılaştırma yapılarak verilerin birbirlerini doğrulama derecesine bakılır.

Dış Geçerlilik (Aktarılabirlik)

Nitel araştırmalarda geçerliliğin bir ölçütü olarak kullanılan aktarılabirlik nicel araştırmalarda genellenebilirliğe karşılık gelmektedir. Bir araştırmada transfer edilebilirlik veya aktarılabirlik, bulgularının aralarındaki benzerlikler nedeniyle başka durumlara ne ölçüde uygulanabileceği ve genellenebileceği ile ilgili bir durumdur. Araştırma sonuçlarının aktarılabirliğinin ölçütüdür. Bu ölçüt araştırma üzerinde etkisi bulunan bağlamsal faktörlerin incelenmesiyle temellendirilmeye çalışılır. Aktarılabirlik, araştırmanın uygulandığı bağlamlar arasındaki benzerliklere bağlıdır (Guba, 1981; Lincoln ve Guba, 1985; Merriam, 2009; Miles vd., 2014). Nitel araştırmalarda aktarılabirlik ayrıntılı betimlemenin ve elde edilen kavram, kod ve temaların genellenebilirliği ile ilgilidir. Nicel araştırmalarda araştırmacı bulguları evrene genelleme yapmaya çalışırken, nitel araştırmalarda araştırmacı veri analizi ile elde ettiği sonuçları benzer özellik taşıyan olaylara genellemeyi amaçlar (Erlandson vd., 1993; Denscombe, 2010; Lincoln ve Guba, 1985). Nitel araştırmaların bağlam bağımlı olarak yürütüldüğü ve her durumun, incelenen her analiz biriminin özel, özgün ve benzersiz olduğu, nitel araştırmacının sürece aktif bir aktör olarak katılarak sübjektif yargılarına dayalı yorumlar yaptığı, veri merkezli değil araştırmacı merkezli bir araştırma yöntemi olduğu göz önünde bulundurulunca aktarılabirlik kavramının oldukça tartışmalı olduğu açıktır. Bütün bu itirazlara rağmen aşağıda ana hatlarıyla tanımlanan bazı dış geçerliliği ölçütlerinden söz edilebilir.

Araştırma konusuna aşinalık: Nitel araştırmaların güvenilirliğinin artırılmasının yollarından biri araştırmacının araştırma konusuna, literatüre ve çalışma evrenine aşina olmasıdır. Bir araştırmacı araştırdığı konuda ne kadar uzmanlaşmış ise yapacağı bir başka araştırmayı daha başarılı şekilde yapacağı açıktır. Bir araştırmacı belli bir konuda uzmanlaştığı ölçüde yapacağı yeni araştırmalar için o ölçüde uzmanlaşarak geçerliliği ve güvenilirliği daha yüksek araştırmalar yapacağı beklenir. Uzman bir araştırmacının araştırma için ayıracağı zamanı daha verimli kullanacağı ileri sürülebilir.

Dâhil etme hariç tutma ölçütleri: Nitel araştırmalar amaçlı örneklem üzerinde yürütüldüğü için dâhil etme ve hariç tutma ölçütü en önemli ölçütlerden biridir. Dâhil etme sadece araştırmaya kimlerin dâhil edileceğini değil, aynı zamanda kimlerin katılmayacağını belirleme ölçütüdür. Şunu belirtmek gerekir ki hariç tutma dâhil etme ölçütlerinin tersi değildir. Hariç tutuma yargısal örneklemeye yapılan nitel araştırmalara katkı veri sağlama yeteneği düşük ve veri sağlama belirlenen örneklemeye yönelik dışlama ölçütleridir.

Görüşme sayısı. Katılımcılar ile görüşme sayısı ne kadar fazla ise örneklem hacmi o ölçüde küçük olabilir. Görüşme sayısı ne kadar az ise daha fazla bilgi toplamak için daha çok katılımcıya ihtiyaç duyulacağı açıktır. Burada temel mantık, bilgi veren kişi sayısı kadar kişi başına yapılan görüşme sayısının da önemli olduğudur (Morse, 2000). Homojen bir çalışma grubu olsa bile az sayıda görüşme ile toplanan verilerin çok sayıda görüşmeden toplanan verilerden görece az olacağı açıktır. Nitel araştırmaların amacı örneklem tekniğine göre belirlendiği göz önünde bulundurulur ise sadece görüşme sayısının değil, bu süreçte kiminle görüşüldüğünün büyük bir önemi vardır.

Görüşme süresi: Görüşmelerde katılımcılardan elde edilen veriler nihayet söz konusu görüşmelere ayıran zamanla doğrudan ilişkidir. Görüşme süresi bir araştırmada görüşmeye ayrılan süreyle ilgili bir ölçüttür. Araştırmaya ne kadar çok zaman ayrılıyor ise o ölçüde fazla veri toplanacağı beklenir. Görüşmeye uzun süre ayrılması zaman içinde bir güven ortamının oluşmasına katkı sağlar. Görüşülen kişi süre uzadıkça verdiği yanıtlarda daha içten davranması beklenir. Bu nedenle uzun süren görüşmelerde verilerin miktarı artacağı gibi oluşan güven iklimi nedeniyle toplanan verilerin geçerliğinin daha yüksek olması umulur.

Katılımcı sayısı: Nitel araştırmalarda katılımcı sayısının değil veri zenginliğinin önemli olduğu şeklindeki genel yargı “zengin bilgi”, “derin bilgi”, “geniş bilgi” gibi kavramlar durumu bulanıklaştırmaktan öteye geçmemektedir. Bununla birlikte daha çok katılımcıdan daha az katılımcıya göre daha fazla veri toplanacağı beklenir (Onwuegbuzie ve Leech, 2007). Burada temel amaç veri doyumuna ulaşmaktır; ancak veri doygunluğuna ulaşabilmek için az veya çok kavramlarından çok optimum bir değerden bahsetmek daha doğrudur.

Kurum/kuruluş sayısı: Kurum ve kuruluş sayısı nitel bir araştırmanın örneklem hacmini vermektedir. Örneğin bir nitel araştırma deseni olan örnek olay çalışmalarında örneklem büyüklüğünü belirleyen ölçüt kişilerin yanında durumlardır. Söz konusu durumlar belli kurumlarda yani örgütlerde yaşanır. Dolayısıyla nitel araştırmalarda kurum ve kuruluş sayısı arttıkça daha fazla verinin toplanacağı kabul edilir. Buradan anlaşılacağı üzere yaşanan bir durum bir olay yoksa söz konusu örgütler nite araştırmalar için sayısı kaç olursa olsun uygun bir örneklem değildir.

Referans yeterliliği: Bu teknik esasen araştırmanın literatür tarafından ne ölçüde desteklediğini ortaya çıkarmayı amaçlar. Bulguların ve yorumlarının karşılıklı olarak kontrol edilmesini mümkün kılar (Lincoln ve Guba, 1985). Verilerin bağlamları açısından değerlendirilmesi gerektiğinde, bağlam hakkında bütüncül bir bakış kazanabilmek için sadece olgulara değil, olguların içinden geçtiği bağlama da yönelmeyi gerekli görür. Dokümanlar, ses kayıtları, resimler ve diğer ham veriler çalışma sırasında toplanır ve analiz edilmeden arşivlenir; bu malzemeler daha sonra analiz edilen verilerden yapılan yorumları desteklemek için kullanılır.

Teorik/amaçlı örnekleme: Amaçlı örnekleme tekniği, araştırmayla ilgili olan birey veya grupların, araştırmanın kapsamına alınmasını gerektiren bir tekniktir. Amaçlı örnekleme her katılımcıların araştırmaya katılma şansını ortadan kaldırırsa bile nitel araştırmalarda amacı örnekleme büyük bir avantaja sahiptir (Guba ve Lincoln, 1982). Nite araştırmalar ancak bilgi gücü olan ve araştırılan konuda deneyimi olan katılımcılara yapılabilir. Söz konusu deneyimi olan katılımcıların örnekleme dâhil edilmesi, bilgisi olmayanın fikrinin alınmaması amaçlı örneklemin temel amacıdır.

Yansıtıcı günlük: Alan notları (fieldnotes) veya hatırlatıcı notlar (memolar) olarak da ifade edilen bu teknik, araştırmacının araştırma sürecinde çeşitli bilgileri kaydetmesini ifade eder (Matteson, 2021). Veri türüne bağlı olarak değişkenlik gösteren yansıtıcı notlar nite araştırmaların bağama bağı karakteri nedeniyle bağam konusunda olup-bitenleri yansıtması gerekir. Katılımcı ifadeleri ve görüşme anında araştırmacının yakaladığı yeni bir düşünce araştırmaya önemli katkılar sağlayabilir.

Yüz yüze görüşme: İki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek iletişim kurmasıdır. Yüz yüze görüşmeler katılımcıların ve görüşmecinin telefonla veya soru formlarını göndererek yaptığı veri toplama tekniğine göre daha güvenilir bir veri toplama tekniğidir (Forrester ve Sullivan, 2018). Bu tekniğin güvenilir olmasının temel nedeni, nite araştırmalar için büyük önem arz eden araştırılan olayın bağlamını görmeye fırsat vermesidir. Tablo 1’de yukarıda belirtilen ölçütlerin her biri için 10 puan verilmiştir. Araştırmacı yaptığı araştırmanın ne düzeyde geçerli olduğunu belirlemek için puan tablosunda her ölçüt için 1-10 arasında değişen puanlar vererek değerlendirme yapılabilir. Tabloda örnek olması amacıyla verilen varsayımsal puanlarla araştırmanın geçerlilik ölçütüne dair sayısal değer verilmiştir.

Tablo 1.
Nitel araştırmalarda geçerlilik ölçütleri

Araştırmanın Geçerlilik Ölçütleri		Ölçüt Puanı
Geçerlilik	Akran değerlendirmesi	7
	Ayrıntılı betimleme	7
	Denetim izi	9
	<i>Doğrulanabilirlik denetimi</i>	7
	İç Geçerlik (İnandırıcılık)	
	Gözlem süresi	8
	Katılımcı teyidi	7
	Negatif durum analizi	9
	Öznelarasılık	8
	Veri çeşitleme/üçgenleme	7
	Uzman incelemesi	9
	Araştırmanın İç Geçerlilik Puanı	78
	Araştırma konusuna aşinalık	7
	Dâhil etme hariç tutma ölçütleri	8
	Görüşme sayısı	7
	Görüşme süresi	6
	Katılımcı sayısı	8
	Dış Geçerlilik (Aktarılabilirlik)	
	Kurum/kuruluş sayısı	8
Referans yeterliliği	6	
Teorik/amaçlı örnekleme	7	
Yansıtıcı günlük	8	
Yüz yüze görüşme	7	
Araştırmanın Dış Geçerlilik Puanı	72	
	78+72=150/2	
Araştırmanın Geçerlilik Puanı	75	

NOT: Tablodaki sayısal değerler sadece örnek olması için verilmiş varsayımsal değerlerdir.

Nitel Araştırmalarda Güvenirlik

Nitel araştırmalarda *güvenirlik* araştırma bulgularının genellenebilirliği ile ilgilidir. Nitel araştırmalarda *güvenirlik* ölçütleri aslında nicel araştırmalardaki *güvenirliğin* farklı kavramlarla ifade edilmesinden ibarettir. Lincoln ve Guba (1985) tarafından önerilen *güvenirlik* *doğrulanabilirlik* (Confirmability), *tutarlılık* (dependability) ile sağlanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Literatürde bu ölçütler; *iç güvenilirlik*, *dış güvenilirlik*, *aktarılabilirlik*, *tutarlılık*, *inanırlık*, *teyit edilebilirlik*, *onaylanabilirlik* ve *doğrulanabilirlik* gibi farklı ölçütler şeklinde ifade edilmiştir Whittemore (2001) ve arkadaşları *güvenirlik* ölçütlerini *canlılık*, *eleştirelilik*, *özgünlük*, *dürüstlük*, *açıklık*, *tamlık*, *yaratıcılık*, *mutabakat* ve *hassasiyettir* şeklinde belirlemiştir. Çoğu kez doküman incelemesine dayalı olmayan, sadece görüşme ve gözleme dayalı veri toplama tekniği ile bir araştırmanın güvenilir sonuç vermesi kolay değildir. Her araştırmacının kendi tarzını yaratmaya izin verecek kadar esnek olan nitel araştırmaların ne ölçüde aktarılabilir (güvenilir) olduğu önemli bir sorundur (Kumar, 2011; Merriam, 2013). Nicel araştırmada *güvenirlik*, *pozitivizmin* “tekrarlanabilirlik”, “nesnellik” ve genellenebilirlik ilkeleri ile ilgilidir (Gibbs, 2002; Kümbetoğu, 2015; Punch, 2016, 98; Wolcott, 1994). Nitel araştırmalarda nicel araştırmada olduğu gibi olgunun ne derece var olduğuna değil, söz konusu olgunun ne anlama geldiği anlaşılmaya çalışılır.

Doğrulanabilirlik Ölçütleri

Güven duyulabilirlik de denilen doğrulanabilirlik araştırmacının *tarafsızlığı, nesnellığı ve etik ilkelere uygun davranışı* anlamına gelen bir nitel güvenilirlik ölçütüdür. Doğrulanabilirlik ölçütü nicel araştırmalardaki nesnellığın karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu kavram araştırma bulgularının araştırmacının öznel yargılarının değil, nesnel gerçekliği temsil etme düzeyi ile ilgilidir (Miles vd., 2014). İnanmak istediğini değil, nesnel olguları doğru kabul etmektir. Nitel araştırmalarda güvenirliliğin ölçütü olarak kabul edilen doğrulanabilirliğin aşağıdaki parametrelerin karşılanmasıyla sağlanabileceği konusunda literatürde bir uzlaşma bulunmaktadır.

Açıklık ve şeffaflık: Araştırmacının araştırmasını yürütürken ilk adımdan araştırmanın sonuna kadar araştırmanın her adımını titizlikle yürütmesinin yanında, söz konusu adımları şeffaf ve denetlenebilir biçimde yürütmesidir. Burada açıklık ve şeffaflık, kavramsal çerçevenin oluşturulmasından metodolojik süreçlere, araştırmanın veri toplama aracından ve şeklinden, verilerin analizine ve bulguların yorumlanmasına kadar bütün aşamaları içerir (Bondas ve Hall, 2007). Açıklık ve şeffaflık aynı zamanda araştırmada nesnesinin araştırılmasının etik ilkelere uygunluğu demektir.

Araştırmanın bağlamı yansıtma gücü: Bağlam, olguların incelenmesi ve açıklanması sürecinde “gerekçelendirme bağlamı”, anlaşılması ve yorumlanması sürecinde ise “keşif bağlamı” olarak ifade edilir. Araştırmanın teorik çerçevesinin oluşturulmasında epistemolojik unsurlar gerekçelendirme bağlamı bir anamın ortaya çıkmasında etkili olan sosyal ve psikolojik faktörler ise “keşif bağlamıdır (Merriam, 2013). Bir araştırmanın acıkama ve anama yeteneğinin gücü gerekçelendirme ve keşif bağlamı ölçüsünde olacaktır.

Araştırma stratejisinin tanıtımı: Araştırma stratejisi araştırmayı yapılaş hedefine ulaştırmayı sağlayan tasarım, yöntem, teknik, desen ve her tür araçtır. Bu yönüyle strateji kavramı diğer tüm kavramlardan daha geniş bir anlam içeriğine sahiptir (Houser, 2015). Araştırma stratejisi, araştırmanın problemini, temel sorularını, amacını, veri kaynaklarını, verilerin elde edilme yollarını, karşılaşılabilecek kısıtları, sınırlılıkları, varsayımları, veri analizi tekniklerini ve raporlaştırma süreci dâhil tüm aşamaları ifade eder.

Bulguların literatürle kıyaslanması: Bilim, birikerek ilerler ve bilimsel sonuçlar başka araştırmaların sonuçlarıyla kıyaslanarak uyuşan ve uyuşmayan yönler literatürle kıyaslanarak araştırma sonuçlarının temellendirilmesi mümkün olabilir (Merriam, 2013; Punch, 2016). Bir araştırmanın sonuçlarının literatüre uyumu, o araştırmanın güçlü bir temele dayandığının işareti sayılabilir. Özellikle aynı örneklem üzerinde yapılan çalışmaların sonuçları arasındaki tutarlılığın göstergesi sayılır.

Kodlama güvenirliliği: Miles ve Huberman, güvenilirlik için birden fazla araştırmacının birlikte çalıştığı durumlarda, kodlama güvenirliliğinin en az %70 düzeyinde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Miles ve Huberman tarafından önerilen $P = \frac{Na}{Na+Nd} \times 100$ formüle göre araştırmacılar arası güvenilirlik düzeyinin %70'in üzerinde olması gerekir. Burada $P = \text{Görüş Birliği} / (\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}) \times 100$. Miles ve Huberman bu oranın %70 düzeyinde olmasını yeterli görmektedir. Huberman'ın formülüne göre güvenilirlik farklı uzmanlar tarafından yapılan kodlamalar karşılaştırılır (Miles ve Huberman, 1994). Karşılaştırma sonucunda kodlamalarda uyuşum yüzdesi %70'in üzerindeki her değer kodlamanın güvenirliliğini gösterir.

Kontrollü öznellik. Nitel araştırmaların nicel araştırmalardan temel farkının araştırmacının aktif bir aktör olarak sürece dahil olması gerekliliğinden söz edilse de bu hiçbir zaman nitel araştırmacının araştırma sonuçlarını istediği gibi manipüle edebilme serbestisi anlamına gelmemektedir. Nitel araştırmacının olup-bitenleri iyi anlayabilmesi için bağlama dahil olması gerekir ancak bu gereklilik kontrollü bir öznellik çerçevesinde anlaşılması gerekir (Yaşar, 2018; Borman vd. 1986). Bu gerekliliğin karşılanması araştırma sürecinin tüm aşamalarında araştırmacının hem bir gözlemci hem bir sorgulayıcı hem de yorumlayıcı yanlarını bilim etiği çerçevesinde kullanma becerisine bağlıdır. Nitel araştırmacı nicel araştırmacıdan farklı olarak

özneliğini belli ölçüde sürece dahil edebilir; ancak bu dahil etme eylemi hiçbir zaman araştırmmanın geçerliğini tehdit edebilecek düzeyde olmaması gerekir.

Metodolojik titizlik: Nitel araştırma sürecinde araştırmmanın tüm aşamalarında titizlik, geçerlik ve güvenilirliğin temel koşullarından biridir. Araştırmacının araştırmının başından sonuna kadar, araştırmının stratejisini, genel tasarımını, yöntem ve tekniğini büyük bir titizlikle yürütme derecesidir. Titizlik esasen bilimsel bir araştırmının belli kurallar, ilkeler, yöntem ve teknik çerçevesine bağlı kalarak yürütülmesiyle yakından ilişkilidir. Bilimsel bir araştırmada yöntem her şeyden önce gelir ve metodolojik titizliği olmayan bir araştırma doğru sonuçlar verse bile bu sonuçların tekrarlanabilme yeteneği yoktur ve zira söz konusu sonuçlar sadece tesadüfen doğrudur (Davies & Dodd, 2002; Yaşar, 2018). Tesadüflerin ise tekrarlanma yeteneği yoktur. Oysa bilimsel araştırmalarda güvenin temel şartı tekrarlanabilir olma yeteneğidir.

Teorik doygunluk: Veri toplama sürecinde ulaşılan doyum düzeyidir. Teorik veya veri doygunluğu veri toplama sürecinde elde edilen ilave verinin marjinal yani ilave faydasının olmadığı noktayı ifade eder (Charmaz, 2015). Teorik doygunluk düzeyine ulaşıldıktan sonra elde edilen ilave verilerin, araştırmının teorik modeline, araştırma probleminin çözümüne herhangi bir katkısının olmadığı, kod, kategori ve tema üretmeye yeteneğinin olmadığı bir aşamadır. Teorik doygunluk aynı zamanda örneklemin yeterliliğinin de ölçütü anlamına gelir.

Uzman Görüşü: Araştırmının bu ölçütü araştırılan konuda uzman olan kişilerin araştırmının stratejisinden tasarımına, yönteminden tekniğine kadar tüm aşamaları ile ilgili görüşünün alınmasıdır. Uzman araştırma konusunda bilgi sahibi kişilerin araştırmayı bir strateji çerçevesinde değerlendirmesidir. Uzman görüşü akran değerlendirmesinden daha titiz ve alan hakimiyeti daha yüksek kişiler tarafından yürütülmesi gereken bir değerlendirmedir (Barbour, 2001; Streubert ve Carpenter, 2011). Uzman görüşü özellikle veri toplama araçlarının yapılandırılması sürecinde araştırma sorularının uygunluğundan, araştırmının kod kategori ve temalarının araştırma problemiyle ve araştırmının genel amacıyla uyum derecesinin belirlenmesinde önemli bir güvenilirlik ölçütüdür.

Yöntemsel bütünlük: Bilimsel araştırmalar; *strateji, tasarım, yöntem ve teknik* bütünlüğü çerçevesinde yapılır. *Araştırma stratejisi*, araştırma amacını, veri kaynaklarını, verilerin elde edilme yollarını, karşılaşılabilecek kısıtları, sınırlılıkları, varsayımları, veri analizi tekniklerini ve raporlaştırma süreci dâhil tüm aşamaları ifade eder. *Araştırma tasarımı* ise araştırma sorusunun nasıl cevaplandırılacağı, bilgilerin nasıl toplanacağı ve nasıl analiz edileceği ile ilgili bir eylem planıdır. *Araştırma tasarımı*, kabaca genelden özele araştırmının planlama ve yürütme sürecindeki sorunu tanımlamadan rapor yazımına ve sonuçların yayınlanmasına kadarki tüm konuları içerir. Araştırma tekniği ise bir araştırma stratejisinin ve yöntemin uygulanabilmesi için ne tür araçların kullanılacağını gösteren kurallardır (Flick, 2007; Tutar ve Erdem, 2022). Bütün bu süreçleri tam olarak kapsayan ve uluslararası makale yazım mimarisine uygun bir makalenin yöntemsel bütünlüğünden söz edilebilir

Tutarlılık (Onaylanabilirlik)

Nitel araştırmalarda tutarlılık (dependability) itimat edilebilirlik, öngörülebilirlik ve doğruluk anlamına gelir. Tutarlılıktan araştırma sonuçlarının farklı yöntemlerle elde edilen verilerle uyumlu olmanın yanında, bulguların katılımcının ifade ettiği anlamları yansıtmaya derecesidir. Tutarlılık, araştırmının belli bir zaman aralığında araştırmının aynı içerikle, aynı yöntemle ve aynı katılımcılarla tekrarlanması durumunda benzer sonuçlara ulaşma derecesidir. Tutarlılık nicel araştırmalardaki “nesnellik ölçütü” karşılığında geliştirilen bir nitel güvenilirlik ölçütüdür (Lincoln ve Guba, 1986; Morrow, 2005). Araştırma sonuçları verilerin sistematik bir fotoğrafını yansıttığı ölçüde araştırma tutarlıdır. Sosyal bilimlerde olaylar üzerine kurulu olduğu için olayların temel özelliği bir kez yaşanıp sonra tarihe mal olmasıdır. Her olay tekil bir örnektir; bir kez yaşanır ve

tekrarlanma durumu söz konusu değildir. Nitel araştırmalarda tutarlılığın sağlanabilmesi için aşağıdaki ölçütlerin karşılanması gerekir:

Adım adım tekrarlama: Bu teknik nicel araştırmalarda eş değer yarılar (split half) testinin karşılığı olan bir güvenilirlik ölçütüdür. Nitel araştırmalarda araştırma ekibin iki eş gruba ayrılarak, iki eş yarıya bölünmüş katılımcılar üzerinde çalışılarak bunlardan toplanan verilerin analizlerinin birbirine yakınlık derecesidir (Streubert ve Carpenter, 2011). Nitel araştırmalarda adım adım tekrarlama her iki ekibin benzer kodları, kategorileri ve temaları ortaya çıkarma derecesidir.

Araştırmacının yorum yetkinliği: Araştırmacının bilgisi ve becerisi, nitel araştırmalar ve özellikle araştırılan konudaki deneyimi, araştırmacının konuya yatkınlığı veya aşınalığı ile doğrudan ilişkilidir. Araştırmacı yayınında yorum yetkinliğini, teorik çıkarsama, yayının pratik ve sosyal değerı ile ortaya koyar (Schwandt, 2015). Ayrıca yorum yetkinliği araştırmanın öneriler kısmının teorik öneri, uygulamaya ilişkin öneri ve sosyal önerilerinin yanında sınırlılıklarının ve kısıtlarının doğru tespiti gibi hususları kasar.

Benzer bulgularla karşılaştırma: Araştırmada verilerin analizi ile elde edilen sonuçlarının daha önce yapılmış araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılması amacıyla yapılan bir ölçüttür. Araştırmacının, kendi bulgularını alan yazındaki diğer araştırmacıların bulgularıyla karşılaştırması önemli bir değerlendirme ölçütüdür (Silverman, 2000). Bu ölçütün temel amacı araştırma bulgularını literatürle karşılaştırarak örtüşme ve ayrışma noktalarına bakılır. Aynı veya benzer çevre ve konularda yürütölmüş önceki çalışmalar uyuşma yeteneği araştırmaya olan güveni artıran bir husustur.

Bilgi gücü: Bilgi gücü katılımcıların araştırma konusunda bilgileri ne kadar fazla araştırma sonuçları o ölçüde güvenilir olacaktır. Bu nedenle, bir örneğin bilgi gücü, çalışmanın amaçlarını açıklamak yeteneği ile ilgilidir (Kuzel, 1999; Morse, 1995; Sandelowski, 1995). Bilgi gücü, yeterli örneklem büyüklüğüne rehberlik etmesi çalışmanın amacı ile de ilgilidir. Bilgi gücünün düşük olması, katılımcının araştırılan konuda yeterince yetkin olmaması durumunda bilgi açığı ortaya çıkabilir. Bilgi gücü, örnekleme dâhil edilen katılımcılar arasındaki deneyimlerin, bilgilerin veya özelliklerin özgüllüğü ile ilgilidir.

Doğru deseninin seçimi: Nitel araştırmalarda, durum (örnek olay) çalışması, etnografik araştırma, fenomenolojik araştırma, anlatı araştırması, etnografik araştırma ve gömölü kuram gibi farklı araştırma desenleri vardır. Bu araştırma desenlerinin her bir farklı bir durumu veya olayı araştırmak için uygundur. Nitel araştırmalarda niteliği artırmanın dolayısıyla araştırma sonuçlarının güvenilirliğinin ve geçerliliğinin temel koşullarından biri de araştırma deseninin araştırılan konuya uygunluğudur. Farklı desenler farklı teknik duyarlılık gerektirir ve her bir desen farklı sınırlılıklara sahiptir. Ayrıca her bir desenin kendine özgü güçlü ve zayıf yanları vardır (Borman vd. 1986). Araştırılan olay ile araştırma deseni arasında uyumun olması araştırmanın güvenilirliğini artırmada son derece önemlidir.

Katılımcı özgünlüğü: Zira nitel bir çalışma herhangi biriyle değil, belli özellikleriyle ayrışan, benzeşen, kritik olan örneklerle yahut katılımcılarla yürütölür. Nitel araştırmada amaç, tüm fenomenleri kapsamak değil, çalışmanın amacı ile ilgili seçilmiş kalıpları sunmaktır. Amaçlı olarak seçilmiş ve iyi ifade edilmiş az sayıda katılımcı, tipik bir vakayı örnekledebilir. Birbiriyle zıt anlayışları olan iki katılımcı, bir olgunun farklı yönlerini gösterebilir (Erlandson vd., 1993; Yin, 2011). Katılımcılar özgün ve araştırılan konuda bilgili ise görece az sayıdaki katılımcıdan çok veri toplanabilir. Aynı zamanda katılımcılar referansa başvurarak (gölgeleme) zengin veri aktarma imkânına sahip iseler daha fazla veri toplanabilir.

Literatürün biçimsel tanımlanması: Nitel araştırmalarda çözülmeye çalışılan araştırma problemleri üç aşamalı olarak incelenir. Birinci aşamada temel problem belli bir sistematik çerçevede ele alınarak, dilimlenir ve birbirleriyle ilişkileri açısından tanımlılır. İkinci aşamada, araştırılmak istenen problem, bütün içindeki yeri açısından incelenir. Son aşamada ise sınırlandırılan problem ayrıntılı olarak açıklanarak gerekli çözüm üretilir.

Teyit edilebilirlik: Araştırmalarda ulaşılan sonuçların toplanan verilerle ve araştırılan durum tarafından doğrulanmasıdır. Bunun için araştırmacının, araştırmanın yöntem ve teknik aşamalarını açık ve ayrıntılı bir şekilde tanımlamış olması, çalışmanın farklı aşamalarında nelerin yapıldığının bütün ayrıntılarıyla ortaya koyması gerekir (Houser, 2015; Merriam, 2013). Ayrıca araştırma sonuçlarının verilerle açık bir biçimde ilişkilendirilmiş olması, araştırmacının bireysel yargılarının ve yönelimlerinin farkında olması, araştırmanın ham verilerinin başkalarının incelemesine açık olması gerekir.

Veri kalitesi: Veriler ne kadar yetkin katılımcıdan sağlanıyor ise veriler o kadar kaliteli olduğu kabul edilir. Görece az sayıda kaliteli katılımcılardan yeteri veri sağlanabilir (Morse 2000; Patton, 2015). Burada verilerin kaliteli olabilmesi, katılımcı ve görüşmecinin kalitesiyle de doğrudan ilişkilidir. Verilerin kod, kategori ve tema üretme yeteneği veri kalitesinin ölçütü olarak kabul edilebilir.

Yansıtıcı düşünme: Yansıtıcı düşünme, araştırmacıyı araştırmak yani onun iç dünyasının araştırma sonuçlarına nasıl yansıdığını bulmakla ilgilidir. Yansıtıcı düşünme nitel araştırma kelime dağarcığında araştırmacının öz farkındalığı ve kendine ait perspektifinin olduğu demektir. Yansıtıcı düşünmede bir taraftan veri toplanırken diğer taraftan araştırmacının kendine “neyi biliyorum” ve “onu nasıl biliyorum” şeklinde sürekli sorgulama soruları sorarak araştırmasını sürdürmesi demektir (Patton, 2002).

Tabo 2’ye göre araştırmacı yaptığı araştırmanın ne düzeyde geçerli olduğunu belirlemek için puan tablosunda her ölçüt için 1-10 arasında değişen puanlar vererek değerlendirme yapılabilir. Tabloda örnek olması amacıyla verilen varsayımsal puanlardır ve araştırmanın güvenilirlik düzeyini göstermektedir. Bu puanlama uzman denetimi ile yapılması durumunda araştırmanın daha objektif bir değerlendirmesi yapılabilir.

Tablo 2.
Nitel Araştırmalarda Güvenirlik Ölçütleri

	Geçerlilik ölçütleri	Ölçüt Puanı
	Açıklık ve şeffaflık	8
	Araştırmanın bağlamı yansıtma gücü	9
	Araştırma stratejisinin yeterliliği	9
	Bulguların literatürle kıyaslanması	8
Doğrulanabilirlik	Kodlama güvenilirliği	7

Güvenirlik	(Güven duyulabilirlik)	Kontrollü öznellik	7
		Metodolojik titizlik	8
		Teorik doygunluk	7
		Uzman görüşü	8
		Yöntemsel tutarlılık	7
	Doğrulanabilirlik Puanı		70
	Tutarlık (Onaylanabilirlik)	Adım adım tekrarlama	8
		Araştırmacının yorum yetkinliği	8
		Benzer bulgularla karşılaştırma.	7
		Bilgi gücü	7
		Doğru yöntemin/deseninin seçimi	8
		Katılımcı özgünlüğü	7
		Literatürün biçimsel tanımlanması	7
		Teyit edilebilirlik	8
Veri kalitesi		7	
Yansıtıcı düşünme.	7		
Tutarlılık Puanı		74	
		70+74=144/2	
Araştırmanın Güvenilirlik Düzeyi		72	

NOT: Tablodaki sayısal değerler sadece örnek olması için verilmiş varsayımsal değerlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma nitel araştırmada geçerlilik ve güvenilirlik sorununu bir model çerçevesinde tartışmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerliliğin belli standartlara bağlanarak nicel araştırmalarda olduğu kadar kesin ölçütler geliştirmenin mümkün olmadığını baştan kabul ederek, nitel araştırma sürecinin araştırmacının inisiyatifine bırakmanın yanlışlığını vurgulayarak konuyu bir model çerçevesinde tartışmaktadır. Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konusunda genel-geçer bir ölçün olmaması ölçüt arayışlarına ve tartışmalarına neden olmaktadır (Guest vd., 2006; Marshall vd., 2013). Bu tartışma, bir taraftan nitel araştırmanın bilimsel statüsüne zarar verirken, diğer taraftan da nitel yöntemle üretilen yayınların kabul edilmesi konusunda isteksizliklere neden olmak gibi pratik bir sonuç doğurmaktadır. Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konusunda genel-geçer ölçütler geliştirmenin örtük bir pozitivizm riskini beraberinde getirmesi ayrı bir sorun alanıdır.

Son zamanlarda nitel araştırmalara yönelik giderek artan ilginin sonucu olarak nitel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlilik konusundaki tartışmalar giderek artmaktadır. Bilimsel bilginin hangi yöntemle üretildiği sorunun bilimsel yöntemlere açıklanması geçerlilik ve güvenilirlik konusunun önemini artırmaktadır (Erlandson vd., Allen, 1993). Nitel araştırmalarda nicel araştırmalarda olduğu gibi geçerli ve güvenilir sonuç elde etmek oldukça zordur, ancak bu durum nitel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlilik gibi önemli bir konunun araştırmacının sübjektif yargılarına bırakılacağı anlamına gelmez. Nitel araştırmalarda en çok eleştirilen konular arasında araştırmacının belli ölçütlere veya standartlara göre yürütülmediği bunun da nitel araştırma yöntemiyle üretilen bilginin bilimsel bilgi olma niteliğinin zayıf olduğu kanaatine neden olmaktadır. Özellikle olgusalılığı ve nesneliliği bilimsel bilginin ölçütü sayan anlayış, nitel yöntemle üretilen bilginin geçerliliğine şüpheyile bakmaktadır.

Nitel yöntemle yapılan araştırmalar, nicel yöntemle yapılan araştırmalar gibi genel konulara yönelme yerine, daha özel konuları derinlemesine incelemeyi amaçlar. Bu nedene nitel araştırmalarda genelleme sorunu nitel araştırmalar için başlıca sorunlardan biridir. Nitel araştırmalarda dış geçerliliği sağlamak için geliştirilen teorik temelli genelleme aslında sınırları belirsiz bir kavramdır (Arslan, 2021; Braun ve Clarke, 2013). Teori temelli genelleme aslında araştırmacının elde ettiği bulguların literatürle uyumu anlamına gelmektedir ki nitel

araştırma gibi sübjektif yargılarla, yorumsamacı ve yeniden inşacı bir anlayışla üretilen bilginin literatüre uyum probleminin olmaması gerektiği de literatürde tartışılmaktadır. Diğer bir sorun nitel araştırmalarda her zaman evreni temsil edecek düzeyde örneklem belirlemenin mümkün olamamasıdır. Bu genellenme sorununun diğer bir nedenidir.

Son zamanlarda sosyal problemleri çözme, bilgisayar yardımıyla kodlama yapma, bilişimsel veya hesaplamalı sosyal bilim yaklaşımı gelişmektedir. Doğal dil işleme yoluyla yapılan hesaplama (compute) ile program yapma, komut ve talimatlarla hesaplama yapmak mümkün olabilmektedir. Doğal dil işleme bilgisayar dili, sosyal bilimlerle ilgili bir alanda yazılmış bir metinle iletişim kurabilmektedir (Abbate, 2014; Cioffi-Revilla, 2013). Hesaplamalı sosyal bilimler alanında çalışanlar Python, Java, R, Lisp, C++ gibi farklı programlama dilleriyle sosyal bilimlerde yeni bir alanın gelişmesi söz konusu olmaktadır. Sosyal bilimlerin temelini oluşturan insan davranışının dijital verilere analizi; dijital yöntemler, hesaplamalı sosyal bilimler ve büyük verilerle analiz edilerek geçerliliği ve güvenilirliği görece yüksek sonuçların elde edilmesi mümkün olabilmektedir (Abbate, 2011; Cioffi-Revilla, 2014; Jungherr, 2015; Jungherr, 2016). Yapay zekâ ve dilleri yardımıyla nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik, konusunda daha geçerli ve güvenilir sonuçların üretilmesi çabalarının sürdürülmesi gerekir.

Sonuç olarak nitel araştırma, araştırma sürecinin güvenilirliği ve geçerliliği ile elde edilen sonuçların aktarılabilirliği ile doğrudan ilgilidir. Nitel araştırmaların temel amacı hipotez veya kuram üretmek olduğu düşünülünce araştırma sonucunda ortaya çıkan hipotezin bir problemin çözümüne ve geliştirilen kuramın literatürde boşluğun doldurulmasına katkı sağlayabilecek nitelikte olması önemlidir. Nitel araştırma konusunda geliştirilecek güvenilirlik ve geçerlilik ölçütlerinin tüm bileşenlerinin birbiriyle ilişkili ve uyumlu olması önemli bir husustur. Bu araştırmada nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik problemi bir model çerçevesinde tartışılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda daha ileri bir modellerin geliştirilmesi sürecin ilerletilmesi bakımından büyük öneme sahiptir. Bu çalışma nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirlik sorunu ile sınırlıdır ve nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik sorunu ile ilişkili örneklem hacmi, veri doygunluğu ve sonuçların genellenebilirliği gibi başka sorun alanları bulunmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda nitel araştırmalarda örneklem hacminin apriori olarak belirlenmesi ve veri doygunluğunun nasıl sağlanacağı üzerinde durulması alana önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Angen, M. J. (2000). Evaluating interpretive inquiry: Reviewing the validity debate and opening the dialogue. *Qualitative Health Research*, 10, 378- 395. <https://doi.org/10.1177/104973200129118516>
- Abbate, J. (2011). İnternetin popülerleşmesi. *in: Crowley, D. ve Heyer, P.(ed.), İletişim Tarihi, (Çev. Berkay Ersöz), Ankara: Siyasal Kitabevi.*
- Barbour, R. S.(2001). Checklists for improving rigor in qualitative research: A case of the tail wagging the dog? *British Medical Journal* 322(1), 115-117. <https://doi.org/10.1136/bmj.322.7294.1115>
- Baxter, P., ve Jack, S. (2008). Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researchers. *The Qualitative Report*, 13, (4), 544-559. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2008.1573>
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8-14; <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>

- Bondas, T., ve Hall, E. O. (2007). Challenges in approaching metasynthesis research. *Qualitative Health Research*, 17(1), 113-121. <https://doi.org/10.1177/1049732306295879>
- Borman, K. M., LeCompte, M. D. ve Goetz, J. P., (1986), Ethnographic and qualitative research design and why it doesn't work, *American Behavioral Scientist*, 30, 42-57. <https://doi.org/10.1177/000276486030001006>
- Braun, V. ve Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Thousand Oaks: SAGE
- Cioffi-Revilla, C. (2014). *Introduction to computational social science*. London and Heidelberg: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4471-5661-1>
- Charmaz, K. (2015). *Gömülü (Grounded) teori yapılandırması*. Hoş, R. (Çev.). Ankara: Seçkin.
- Christensen, L. B., Johnson, B., ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri: Desen ve analiz*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Coşkun, R. (2022). Nitel Araştırmalarda Sorunlar: Seçilmiş Makalelerin Eleştirel Bir İncelemesi ve Bazı Öneriler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 165-189.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks: SAGE
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks: SAGE
- Creswell, J. W. ve Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into Practice*, 39(3), 124-130. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3903_2
- Daymon, C. ve Holloway, I. (2003). *Qualitative research methods in public relations and marketing communications*, London: Routledge
- Denscombe, M. (2010). *The good research guide for small-scale social research projects*. Berkshire: Open University Yayınları.
- Denzin, N. K. (1978). *The research act: a theoretical introduction to sociological methods*. New York: McGraw-Hill,
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (2018). *The SAGE handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: SAGE.
- Eysenbach, G. ve Köhler, C. (2002). Does the internet harm health? Database of adverse events related to the internet has been set up. *BMJ (Clinical research ed.)*, 324(7331), 239. <https://doi.org/10.1136/bmj.324.7337.573>
- Eisner, E. W. (1991). *The enlightened eye: Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice.*, New York: Macmillan
- Erlandson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L. ve Allen, S. T. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. Thousand Oaks: SAGE.

- Erkuş, A. (2017). Erkuş, A. (2011). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Finfeld, D. L. (2003). Metasynthesis: The state of the art so far. *Qualitative Health Research*, 13(7), 893-904. <https://doi.org/10.1177/1049732303253462>
- Firestone, W. A. (1993). Alternative arguments for generalizing from data as applied to qualitative research. *Educational researcher*, 22(4), 16-23. <https://doi.org/10.3102/0013189X022004016>
- Forrester, M. A. ve Sullivan, C. (2018). *Doing qualitative research in psychology: A practical guide*. New York: SAGE.
- Fusch, P., Fusch, G. E. ve Ness, L. R. (2018). Denzin's paradigm shift: revisiting triangulation in qualitative research. *Journal of Social Change*, 10(1), 19-32. <https://doi.org/10.5590/JOSC.2018.10.1.02>
- Gibbs, G. R. (2002). *Qualitative data analysis*. Buckingham: Open University Press.
- Guba, E. G. (1981). Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries. *Educational Technology Research and Development*, 29(2), 75-91. <https://doi.org/10.1007/BF02766777>
- Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (2005). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. In *The SAGE Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: SAGE
- Guest, G., MacQueen, K. M. ve Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. Thousand Oaks: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781483384436>
- Hammersley, M. ve Atkinson, P. (2007). *Ethnography: Principles in practice (3rd.ed)*. London: Routledge.
- Hancock, D. R., ve Algozzine, B. (2016). *Doing case study research: A practical guide for beginning researchers*. New York: Teachers College Press.
- Holloway, I. ve Wheeler, S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Oxford: Blackwell Science Ltd.
- Houser, J. (2016). *Nursing Research: Reading, Using and Creating Evidence: Reading, Using and Creating Evidence*. Jones & Bartlett Learning.
- Johnson, B. ve Christensen, L. (2008). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches*. Thousand Oaks: SAGE
- Jungherr, A. (2016). Twitter use in election campaigns: A systematic literature review. *Journal of information technology and politics*, 13(1), 72-91. <https://doi.org/10.1080/19331681.2015.1132401>
- Jungherr, A. (2015). *Analyzing political communication with digital trace data: The role of Twitter messages in social science research*. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-20319-5>
- Kothari, C. R. (2013). *Research methodology: Methods and techniques*. New Delhi, India: New Age International Pvt Ltd Publishers.
- Kumar, R. (2011). *Araştırma yöntemleri (Çeviri Editörü: Ömay Çokluk)*. Ankara: Edge Akademi.
- Kvale, S. (1996). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks: SAGE

- Leung, L. (2015). Validity, reliability, and generalizability in qualitative research. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 4(3), 324-327. <https://doi.org/10.4103/2249-4863.161306>
- Lewis, S. (2015). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches. *Health Promotion Practice*, 16(4), 473-475. <https://doi.org/10.1177/1524839915580941>
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1986). But is it rigorous? Trustworthiness and authenticity in naturalistic evaluation. *New Directions For Evaluation*, (30), 73-84. <https://doi.org/10.1002/ev.1427>
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). Establishing trustworthiness. *Naturalistic inquiry*, 289(331), 289-327. [https://doi.org/10.1016/0147-1767\(85\)90062-8](https://doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8)
- Marshall, B., Cardon, P., Poddar, A. ve Fontenot, R. (2013). Does sample size matter in qualitative research?: A review of qualitative interviews in IS research. *Journal of Computer Information Systems*, 54(1), 11-22. <https://doi.org/10.1080/08874417.2013.11645667>
- Matteson, S. M. (2021). Chex Mix™ data analysis activity. *College Teaching*, 69(3), 121-125. <https://doi.org/10.1080/87567555.2020.1843389>
- Maxwell, J. (1992). Understanding and validity in qualitative research. *Harvard educational review*, 62(3), 279-301, <https://doi.org/10.17763/haer.62.3.8323320856251826>
- Maxwell, J. A. (2012). *Qualitative research design: An interactive approach*. Thousand Oaks: SAGE.
- Merriam, S. (1995). What can you tell from an N of 1? Issues of validity and reliability in qualitative research. *PAACE Journal of Lifelong Learning*, 4, 50- 60. Erişim adresi: https://www.iup.edu/pse/files/programs/graduate_programs_r/instructional_design_and_technology_ma/paace_journal_of_lifelong_learning/volume_4,_1995/merriam1995.pdf.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Hoboken, New Jersey: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev. Ed.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Merriam, S. B. ve Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- Mertens, D. M. (2014). *Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. Thousand Oaks: SAGE.
- Miles, B. W. ve Jozefowicz-Simbeni, D. M. H. (2010). Naturalistic inquiry, (Editor: Thyer, B. A.), in, *The Handbook of social work research methods*, 722-745. Thousand Oaks: SAGE.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. ve Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*. (3. Baskı). Thousand Oaks. SAGE.
- Mills, A. J., Durepos, G. ve Wiebe, E. (2010). *Encyclopedia of case study research* (Vol. 1-0). Thousand Oaks: SAGE.

- Morrow, S. L. (2005). Quality and trustworthiness in qualitative research in counseling psychology. *Journal of Counselling Psychology*, 52(2), 250-260, <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.2.250>
- Morse, J. M. (1994). Designing funded qualitative research. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 220-235). Thousand Oaks: SAGE.
- Morse, J. M. (2000). Determining sample size. *Qualitative Health Research*, 10(1), 3-5. <https://doi.org/10.1177/104973200129118183>
- Neuman, W. L. ve Robson, K. (2014). *Basics of social research*. Toronto: Pearson Canada.
- Onwuegbuzie, A. J. ve Collins, K. M. (2007). A Typology of mixed methods sampling designs in social science research. *The Qualitative Report*, 12(2), 281-316. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2007.1638>
- Onwuegbuzie, A. J. ve Leech, N.L. (2007). A Call for qualitative power analyses. *Quality & Quantity*, 41, 105-121. <https://doi.org/10.1007/s11135-005-1098-1>
- Ormston, R., Spencer, L., Barnard, M. ve Snape, D. (2014). The foundations of qualitative research. *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*, 2(7), 52-55. <https://doi.org/10.5860/choice.41-1319>
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluations*. Thousand Oaks: SAGE.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods (3rd ed)*. Thousand Oaks: SAGE
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Cev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Phillips, B. D. (2014). *Qualitative disaster research*. New York: Oxford University Press
- Ponterotto, J. G. (2005). Qualitative research in counseling psychology: A primer on research paradigms and philosophy of science. *Journal of counseling psychology*, 52(2), 126- 136. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.2.126>
- Punch, K. F. (2016). Introduction to social research. (D. Bayrak, HB Arslan and Z. Akyüz, Trans.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyall araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar* (D. Bayrak, HB Arslan, ve Z. Akyüz, Çev., Z. Etöz, Düzelti). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Robson, C. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Gerçek dünya araştırması*, (Cev. S. Çinkır and N. Demirkasımoğlu), Ankara: Anı Yayıncılık
- Rolfe, G. (2006). Validity, trustworthiness, and rigor: Quality and the idea of qualitative research. *Journal of Advanced Nursing*, 53(3), 304-310. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2006.03727.x>
- Rubin, A. and Babbie, E. R. (2016). *Empowerment series: Research methods for social work*. Boston: Cengage Learning
- Sandelowski, M. ve Barroso, J. (2007). *Handbook for synthesizing qualitative research*. NewYork: Springer Publishing

- Sandelowski, M. ve Barroso, J. (2002). Reading qualitative studies. *International Journal of Qualitative Methods*, 1(1), 74-108. <https://doi.org/10.1177/160940690200100107>
- Schwandt, T. A. (2015). *The SAGE dictionary of qualitative inquiry*. (4. Baskı). SAGE publications.
- Silverman, D. (2013). *Doing qualitative research: A practical handbook*. Thousand Oaks: SAGE.
- Sim, J., Saunders, B., Waterfield, J., ve Kingstone, T. (2018). Can sample size in qualitative research be determined a priori? *International Journal of Social Research Methodology*, 21(5), 619-634. <https://doi.org/10.1080/13645579.2018.1454643>
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks: SAGE.
- Speziale, H. S., Streubert, H. J. ve Carpenter, D. R. (2011). *Qualitative research in nursing: Advancing the humanistic imperative*. Lippincott Williams & Wilkins.
- Streubert, H. J. ve Carpenter, D. R. (2011). *Qualitative research in nursing*. (5th ed.). Philadelphia: Lippincott Williams ve Wilkins
- West, W. (2001). Beyond grounded theory: The use of a heuristic approach to qualitative research. *Counselling and Psychotherapy Research*, 1(2), 126-131 <https://doi.org/10.1080/14733140112331385168>
- Whittemore, R., Chase, S. K. ve Mandle, C. L. (2001). Validity in qualitative research, *Qualitative Health Research*, 11(4), 522-537, <https://doi.org/10.1177/104973201129119299>
- Wolcott, H. F. (1994). On Seeking--and Rejecting--Validity in Qualitative Research. Transforming Qualitative Data. Description, Analysis, and Interpretation, Thousand Oaks: SAGE
- Wolcott, H. F. (1994). *Transforming qualitative data: Description, analysis, and interpretation*. Thousand Oaks: SAGE.
- Yaşar, M. (2018). Nitel araştırmalarda nitelik sorunu. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 55-73. <https://doi.org/10.21666/muefd.426318>
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. A Division of Guilford Publications. Inc: New York, NY, 10012.
- Yin, R. K. (2017). *Case study research and applications: Design and methods*. Thousand Oaks: SAGE.

Extended Abstract

Purpose

The primary purpose of this conceptual study is to analyze the validity and reliability problem of qualitative research within the sample size and generalizability problem framework. Due to the gap in the literature in this area, it can be argued that the research will significantly contribute to the literature. To achieve this, initially, validity and reliability criteria in qualitative research were emphasized at an introductory level. Then the mentioned criteria were presented within the framework of a standard model, and the gap mentioned in the literature was tried to be filled. In light of the discussions mentioned above, it is expected that this study, designed

in the conceptual scanning model, will contribute to the literature on validity and reliability in qualitative research and form the basis for future discussions on the subject.

Design and Methodology

This research was designed as a conceptual analysis due to its suitability to the general problem and subject of the research. The research data were collected by the literature review technique and analyzed by conceptual analysis, and various suggestions were made. In light of the debates within the framework of the validity and reliability problem in qualitative studies, the research was designed in the conceptual scanning model. The research is expected to contribute to the literature on validity and reliability in qualitative studies and form the basis for future discussions. In the research, conceptual analysis was preferred because it can examine a theory in social sciences by breaking it into parts. In this research, conceptual analysis was created based on an assumption. Then "why?" It tried to conclude by examining the problem in depth by going with a philosophical approach to the question.

Findings

In the research, 20 criteria were developed in the literature regarding the validity problem in qualitative research and 20 criteria related to the reliability problem. Then, these criteria were digitized, and a standard qualitative research model was created. It can be argued that the developed standard model will contribute significantly to the solution of the validity and reliability problem, which is a critical problem area of qualitative research. It can be argued that this model, open to development with various logical and mathematical operations such as fuzzy logic, will be supported by further research and contribute significantly to the solution to the problem mentioned above. Assuming that it is impossible to develop precise criteria as in quantitative research, it can be argued that a model is meaningful, essential, and functional without leaving the qualitative research process to the initiative and arbitrariness of the researcher. The lack of a standard for determining the sample size in qualitative research may cause problems, such as applying some of the criteria developed for this type of research and failing to apply some in numerous studies. This situation may cause a bigger problem, such as the information produced from qualitative research being valid enough to be used. In this study, to eliminate the problem mentioned above, a separate evaluation criterion, 100 for validity and 100 for reliability, was developed, and the problem of validity and reliability was tried to be brought to a standard.

Research Limitations

This research aims to solve the uncertainty about the validity and reliability of qualitative research to a certain extent and to develop some new validity and reliability criteria. Since it aims to fill the literature gap and contribute to future studies' reliability and validity, the validity and reliability problem of only qualitative studies was emphasized in the research. In addition, the research did not emphasize the concepts of data saturation and theoretical saturation, which are related to the problem of validity and reliability.

Implications

Qualitative research is done to a hermeneutic understanding, and the situation is quite simple to raise a validity and reliability problem. Whether the results obtained in qualitative research can be applied to different individuals or groups is a separate problem area. Any effort to ensure transferability, and generalization, is essential in qualitative research. Otherwise, the knowledge produced by being scientific will not be scientific. For the knowledge produced to have theoretical value, the scientific research method must have a standard that does not allow arbitrariness. It can be argued that this research will contribute to developing these standards. It is thought that the developed model will contribute to the external validity of qualitative research. It can be argued that the qualitative research findings of the standard model developed within the scope of this

research can be converged not only to analytical generalization but also to theory-based generalization. It can be argued that the social information produced within the framework of the said model will have a high ability to explain social events and phenomena. In the models to be developed in future research, it is necessary to advance the research by including the rules of statistics, mathematics, and fuzzy logic. It is also essential that all components of the reliability and validity criteria to be developed in qualitative research are interrelated and compatible.

Originality/Value

This research is original, original, contemporary and functional research in terms of discussing the validity and reliability problem in qualitative research over a certain standard and presenting it in clear and agreeable tables. Especially recently, the increasing interest in qualitative research reveals the need for the information produced by the method in question to be valid and reliable. Although there are different studies on this subject, the studies in question only explain the validity and reliability criteria but do not dwell on what should be. In this study, in order to find a solution to the problem, an effort was made to make the problem more measurable and manageable by determining an equal number of parameters (criteria) for validity and reliability in qualitative research using the literature. In this respect, the research is original, up-to-date, functional, and essential. As every original model needs to be developed, this research must also be developed. Every meaningful attempt to be made will significantly contribute to eliminating the validity and reliability problem in qualitative research.

Araştırmacı Katkısı: Hasan TUTAR (%100).

Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği ¹

Hilal AKMAN DÖMBEKÇİ ² - Mehmet Akif ERİŞEN ³

Başvuru Tarihi: 11.11.2022

Kabul Tarihi: 24.12.2022

Makale Türü: Derleme

Öz

Nitel araştırmalarda kullanılan yöntemlerin sınırları ve yönergeleri daha net olmakla birlikte nitel araştırmalarda kullanılan yöntem ve teknikler hakkında bir standart olmadığı bilinen bir gerçektir. Diğer bir ifade ile nitel araştırmalarda kullanılan tekniğin içeriği bir araştırma için doğru ve tam olabilirken diğer bir araştırma için eksik veya yanlış olabilmektedir. Dolayısıyla nitel araştırmalarda konunun ve kullanılacak yöntemin sınırlarının net olarak çizilmesi önemli bir husustur. Bu çalışmada görüşme tekniği aşamalarının literatürde nasıl sınıflandırıldığı ve bunların hangisinin en optimal sınıflandırma olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada en kapsamlı sınıflandırmadan yararlanarak görüşme tekniğini kullanacak araştırmacılar için bir rehber ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamda, araştırmada öncelikle görüşme tekniği hakkında ve sonrasında literatürdeki çalışmaların görüşme tekniğini hangi aşamalar altında incelediği hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca görüşme tekniğini kullanan araştırmacıların hangi aşamalarda hangi konulara dikkat etmesi gerektiğine değinilmiştir. Çalışma sonucunda, bir nitel araştırmanın başarıya ulaşabilmesi için en büyük etkenin araştırmacının konuya hakimiyeti ve süreçteki titizliği olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu çalışmanın, gelecekte görüşme tekniğini kullanacak araştırmalar için rehber niteliği taşıyacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Görüşme, Nitel Araştırma, Yöntem, Teknik

Atıf: Akman Dömbekci, H. ve Erişen, M.A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141-160.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, akmnhll@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0089-860X

³ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, m.erisen1992@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2490-391X

Interview Technique in Qualitative Research

Hilal AKMAN DÖMBEKÇİ⁴ - Mehmet Akif ERİŞEN⁵

Submitted by: 11.11.2022

Accepted by: 24.12.2022

Article Type: Review

Abstract

Although the limits and guidelines of the methods used in quantitative research are clearer, it is a known fact that there is no clear standard for the methods and techniques used in qualitative research. In other words, the content of the technique used in qualitative research may be correct and complete for a research, while it may be incomplete or incorrect for another research. Therefore, it is important to clearly define the boundaries of the subject and the method to be used in qualitative research. In this study, it has been tried to determine how the stages of interview technique are classified in the literature and which of them is the most optimal classification. In this direction, it is aimed to present a guide for researchers who will use the interview technique by making use of the most comprehensive classification in the study. In this context, information was given about the interview technique in the research and then about the stages under which the studies in the literature examined the interview technique. In addition, it has been mentioned that researchers using the interview technique should pay attention to which issues at which stages. As a result of the study, it was stated that the most important factor for a qualitative research to be successful is the researcher's mastery of the subject and meticulousness in the process. In addition, it is thought that this study will serve as a guide for future research that will use the interview technique.

Keywords: Interview, Qualitative Research, Method, Technique

⁴ Selcuk University, Health Science Faculty, Department of Healthcare Management, akmnhll@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0089-860X

⁵ Tokat Gaziosmanpaşa University, Health Science Faculty, Department of Healthcare Management, m.erisen1992@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2490-391X

Giriş

Görüşme, sosyal bilimlerle özdeşleştirilen bir veri toplama tekniğidir. Özellikle sosyal bilimlerde sıkça kullanılan bir teknik olmasına karşın son yıllarda farklı disiplinlerde de kullanıldığı bilinmektedir. Tekniğin sağlık alanında da kullanılması bu durumun bir göstergesidir. Buradan hareketle görüşme tekniğinin giderek önem kazandığı ve geliştiği belirtilebilir.

Görüşme tekniği ile ilgili alan yazın incelendiğinde yabancı literatürde (Alshenqeeti, 2014; Bampton ve Cowton, 2002; DiCicco-Bloom ve Crabtree, 2006) detaylı bilgilerin yer aldığı kaynaklar bulunurken Türkçe literatürde detaylı bilgi içeren akademik çalışmaların kısıtlı olduğu fark edilmiştir (Karahana, Uca ve Gündük, 2022; Tekin, 2006; Türnüklü, 2000). Bu makalenin Türkçe literatüre katkı sağlayarak, nitel yöntem ve görüşme tekniğine dayalı olarak gerçekleştirilen araştırmalara rehber niteliği taşıyacağı düşünülmektedir. Bu makalenin temel amacı görüşme tekniğini açıklayarak görüşme tekniği ile veri toplayan nitel yöntemlere dayalı araştırmalara rehberlik etmektir. Bu amaç doğrultusunda görüşme tekniğinin güçlü ve zayıf yönleri, görüşme türleri, ve görüşme tekniği aşamaları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

İlgili literatürde fark edildiği üzere bazı çalışmalarda yalnızca görüşmenin gerçekleştirildiği süreç aşamalandırılarak sunulmuş, bazıları ise yalnızca görüşme tekniğine değinilmiştir. Bu çalışma literatürde bulunan diğer çalışmalardan farklı olarak görüşme tekniğinin tüm yönlerini kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Görüşme tekniğini kullanacak olan araştırmacılara yol gösterici olma özelliği taşıyacağı düşünülmektedir.

Görüşme Tekniği

Görüşme, nitel araştırmalarda yararlanılan bir veri toplama tekniğidir (Punch, 2005). Görüşme, amacı bilgi toplamak olan bir sohbettir (Berg ve Lune, 2015). Başka bir ifade ile görüşme, araştırmaya dahil edilen bireylerin bir konu ya da durum hakkında duygu ve düşüncelerinin anlaşılması etkinliğidir (Karataş, 2017). Görüşme; kişilerin duygularının, düşüncelerinin, tutumlarının, tecrübelerinin ve şikayetlerinin anlaşılabilmesi için etkili bir tekniktir (Sevecan ve Çilingiroğlu, 2007). Görüşme tekniği, ulaşılmak istenen verinin elde edilmesine yönelik tüm çabaları içerir mahiyettedir. Bu bakış açısına göre, görüşme tekniği bir madencinin değerli maden arayışıyla derinlemesine gerçekleştirdiği kazıya benzetilmiştir (Türnüklü, 2000). Görüşme tekniği bazı kaynaklarda mülakat olarak da ifade edilmektedir. Bu tasvire göre, mülakat/görüşme iki ya da daha fazla sayıda kişi arasında belirli bir amaç etrafında ve belirli bir düzende gerçekleştirilen söyleşilerdir (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2017). Görüşmenin amacı, katılımcının iç dünyasına girerek onun ilgili konu ya da durum hakkındaki bakış açısını anlamaktır (Patton, 1987).

İlk etapta görüşme ile veri toplama basit bir teknik olarak algılanabilir. Ancak görüşme tekniği ile veri toplamaya özgü bazı hassasiyetler bulunmaktadır. Bu hassasiyetler görüşme tekniği ile veri toplamanın çeşitli zorluklarına işaret eder. Bu teknikte görüşmeci özellikleri, özeldede veri toplama ve genelde ise araştırma başarısında büyük önem arz eder (Tekin, 2006). İyi bir görüşmeci olmanın bir yetenek gerektirdiği, bu sebeple görüşmenin bir bilimsel teknik olmasının yanı sıra sanat olduğu da ifade edilmektedir (Berg ve Lune, 2015). Görüşme yöntemi öncelikle görüşmecinin donanımlı olmasını gerektirir. Öyle ki görüşmeci, görüşme esnasında katılımcının yüzeysel ve az konuşmasını, duygu yoğunluğunun arttığı durumları ve konuşmaları görüşme planı doğrultusunda sürdürmesi gerekir. Nesnel verinin elde edilebilmesi için katılımcının öznel durumlarına (sosyo-ekonomi, cinsiyet, ırk vb.) karşı tarafsız bir yaklaşım sergilemesi gerekmektedir. Ayrıca araştırma konusuna ve derinliğine göre, görüşmecinin katılımcı ile işbirliği içerisinde olması gerekir (Creswell, 2021). Öte yandan görüşme yöntemi temelde iletişim ve karşılıklı ilişkiye dayanır. Bu sebeple veri toplamanın başarısı görüşmecinin iletişim becerisine bağlıdır denilebilir. Aynı zamanda görüşmecinin konuya hakimiyeti önemlidir (Aziz, 2011).

Görüşme Tekniğinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Bir durumun üstünlükleri ya da zayıflıklarından söz ederken karşılaştırma unsuru belirlemek neredeyse bir gerekliliktir. Nitel yöntem de çoğunlukla nicel yöntemle karşılaştırılmaktadır. Burada görüşme tekniğinin güçlü ve zayıf yönlerinden söz edilirken diğer veri toplama teknikleri ile karşılaştırmalara başvurulmuştur.

Öncelikle görüşme tekniğini diğer veri toplama tekniklerinden ayıran en önemli özellik bir olay, olgu ya da durum üzerinde derinlemesine bilgi sağlamasıdır. Ayrıca yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış türdeki görüşmelerde araştırma kapsamına yeni sorular eklenebilme esnekliğinin bulunması konu hakkında belirsizliğe mahal kalmayacak şekilde araştırılabilmesini sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Öte yandan görüşme tekniği ile elde edilen verilere araştırma metninde belli standartta yer verilebilir. Bu durumda katılımcıların özgün ifadeleri ile, diğer veri toplama tekniklerinde bulunmayan, bir açıklama modeli mümkün olur. Bu durum güvenilirlik açısından da önemlidir (Tekin, 2006). Bilindiği üzere görüşme tekniği ile veri toplamanın temelinde iletişim vardır. İletişim becerisi yüksek bir araştırmacının elde ettiği veriler, anket tekniği ile elde edilmiş verilerden daha doğru sonuçlar vererek daha güvenilir veri olarak nitelendirilebilir (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2017).

Görüşme tekniği öncelikle aynı mekânda yüz yüze gerçekleştirilen bir veri toplama tekniğidir. Ancak günümüz değişen ve gelişen şartları ile çevrimiçi olarak da yüz yüze veri toplama olanağı doğmuştur. Bu durum da güçlü bir yön olarak değerlendirilir (Salman Yıkmış, 2020).

Tekniğin zayıf yönlerine bakıldığında ise daha çok zamana ihtiyaç duyulması ve görüşmecinin öznelliğine açık olması ön plana çıkmaktadır. Görüşme tekniğinin anket tekniği ile karşılaştırıldığı durumda daha fazla zaman alıcı olduğu bilinmektedir. Anket tekniğinde kısa sürede çok sayıda kişiden veri elde edilebilirken görüşme tekniğinde bu mümkün değildir. Ayrıca görüşmecinin görüşme sürecine kendi bakış açısı ile yaklaşarak öznelliğini yansıtmaya olasılığı mevcuttur (Ertugay, 2019). Bu durum ancak güvenilirlik kriterleri ile aşılabılır. Katılımcılarla bir araya gelme ve yeterli zamanın ayrılması konusunda da zorluklar yaşanabilmektedir (Ardahanlıoğlu, 2022).

Görüşme Türleri

Görüşmeler Creswell (2021) tarafından beş kategoride ele alınmıştır. Bu kategoriler şu şekildedir;

- Yapılandırılmamış açık uçlu görüşme yürütme ve görüşme notları alma,
- Yapılandırılmamış açık uçlu görüşme yürütme, görüşmeyi ses kaydına alma ve ses kaydını yazıya dökme
- Yarı yapılandırılmış açık uçlu görüşme yürütme, görüşme ses kaydına alma ve ses kaydını yazıya dökme
- Bir odak grup görüşmesi yürütme, mülakatı ses kaydına alma ve ses kaydını yazıya dökme
- Farklı türde görüşmeler yürütme: e-posta, yüz yüze, odak grup, çevrimiçi odak grup, telefon görüşmesi

Aziz (2011) tarafından ise görüşmeler nitel (derinlemesine) ve nicel (yüzeysel) görüşmeler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Nitel görüşmeler az kişiden detaylı bilgiler elde edilen görüşmelerdir. Bu türde görüşme sorularında esneklik sağlanabilmektedir. Öyle ki görüşme soruları genel bir çerçeveyi ifade eder. Görüşme sırasında görüşmeci tarafından yeni soru eklenebilir, ara sorular sorulabilir ya da bazı sorular saf dışı bırakılabilir. Nicel görüşmelerde ise çok sayıda kişiden standartlaştırılmış bilgi elde edilir. Nicel görüşme soruları cevap şıkları ile birlikte oluşturulmuştur (Aziz, 2011).

Fontana ve Frey (1994) görüşmelerden söz ederken; bireysel yüz yüze, yüz yüze grup görüşmesi, posta aracılığıyla, bireysel yanıtlanan soru formu veya telefon görüşmesi şeklinde türleri olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca görüşmelerin anlık, kısa süreli ya da yaşam öyküsü görüşmeleri gibi uzun süreli ve birden çok sayıda gerçekleştirilen görüşmeler olabileceğine değinmiştir (Fontana ve Frey, 1994). Son zamanlarda özellikle yüz

yüze görüşmelerin riskli olduğu bulaşıcı hastalık sürecinde e-görüşme, online görüşme kullanılır olmuştur (Erbuğ ve Özkalkan, 2022). E-görüşme yüz yüze görüşmenin elektronik ortamda gerçekleştirilen halidir. Zaman ve mekân açısından esneklik sağlar (Salman Yıkılmış, 2020).

Görüşme türleri araştırmanın konusuna amacına ve araştırılan alanın özelliklerine göre değişkenlik gösterir. Sayısallaştırılabilen ve kısa sürede veri toplanabilen bir konuda yüzeysel görüşme uygun olabileceken, sosyal bir durumun, yaşanmışlıkların ve deneyimlerin irdelendiği bir araştırmada derinlemesine görüşme tekniğinin kullanımı daha doğru olur (Yağar ve Dökme, 2018).

Aşağıdaki tabloda ve devamındaki alt başlıklarda görüşme türleri ve karakteristik özellikleri açıklanmıştır. Bu başlıkların oluşturulmasında Creswell (2021)'in belirttiği görüşme özellikleri temel alınmış, Aziz (2011) ile Fontana ve Frey (1994) in görüşme türleri üzerine fikirleri dikkate alınmıştır.

Tablo 1

Görüşme Türlerinin Temel Özellikleri

Yapılandırılmamış Görüşmeler	Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler	Yapılandırılmış Görüşmeler
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Soru formu oluşturulmamıştır. ▪ Derinlemesine ve çok çeşitli bilgi elde edilebilir. ▪ Araştırma alanı hakkında detaylı bir ön bilgiye sahip olunmayan durumlarda tercih edilir. ▪ Esneklik düzeyi yüksektir. ▪ Toplanan verilerin kategorize edilmesi zordur. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Soru formu vardır ancak görüşme esnasında yeni soru eklenebilir, çıkarılabilir ve soru sıralaması değiştirilebilir. ▪ Derinlemesine ve genel bir çerçevede yer alan veri elde edilir. ▪ Katılımcı/katılımcılardan elde edilmesi beklenen verinin genel hatlarıyla çizilebildiği durumlarda tercih edilir. ▪ Esnekliği orta düzeydedir. ▪ Toplanan veriler belli oranda kategorize edilebilir. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Soru formunda sorular genellikle cevap kategorileri ile birlikte hazırlanır. Açık uçlu sorular da standart veri elde etmeye yönelik düzenlenmiştir. ▪ Yüzeysel ve tek tip veri elde edilir. ▪ Araştırma alanı büyük oranda özellikleri bilinen bir kitle olduğunda tercih edilir. ▪ Esnek değildir. ▪ Toplanan verilerin kategorileştirilmesi kolaydır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yapılandırılmamış görüşmeler

Yapılandırılmamış görüşmeleri diğerlerinden ayrı tutan en önemli özellik sınırlandırılmamış olmasıdır. Ayrıca her tür veriyi toplamak için önü açık ve geniş bir uygulama alanına sahip olduğu söylenebilir. Yapılandırılmamış görüşmeler etnografik görüşme olarak da adlandırılmaktadır (Punch, 2005). Bu görüşme türünde görüşmecinin görevi süreci yönetmektir. Elde edilmek istenen bilgilere yönelik bir kılavuz üzerinden hareket edilebilir. Bu kılavuz görüşmecinin kontrol listesi niteliğindedir. Görüşmenin gidişatı daha çok cevaplayıcının verdiği bilgilerle şekillenir. Bu tür görüşmelerde deneyimsel ve kişisel farklılıklar gözetilir (Berg ve Lune, 2015).

Yapılandırılmamış görüşmeler sohbet tarzı görüşme olarak da ifade edilmektedir. Görüşme planının önceden yapılmadığı bu tür olabildiğince esneklik. Bu esneklik bir açıdan olumlu iken başka bir açıdan araştırmacının becerisini gerektiren bir durumdur. Konu ile ilgili bilgi ile ilgisiz bilgiyi ayırt etme araştırmayı yönetme konusunda araştırmacıya bağlıdır. Öte yandan verilerin analizinde zorluk yalanmasına neden olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmelerin orta noktasında bulunduğu söylenebilir. Bu türde görüşmeci, genel hatlarıyla bir yol haritasına sahiptir fakat görüşülen kişilerin özelliklerine göre bu genel çerçeve içerisinde sorularda değişikliğe gidilerek (soru üzerinde değişiklik, yeni soru ekleme ya da çıkarma) konunun farklı boyutları ortaya çıkarmaya çalışılır (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2017). Yarı yapılandırılmış görüşme türünde önceden tasarlanan bir dizi soruyu içeren bir görüşme formu bulunur. Görüşme esnasında verinin detayına inilmek ya da eksik kalan bir noktanın tamamlanabilmesi için bu sorulara ek-sonda sorular getirilebilir (Karataş, 2017). Bu özellik araştırmanın amacına uygun şekilde etraflıca bilgi elde etmeyi sağlamak içindir (Sevencan ve Çilingiroğlu, 2007).

Yapılandırılmış görüşmeler

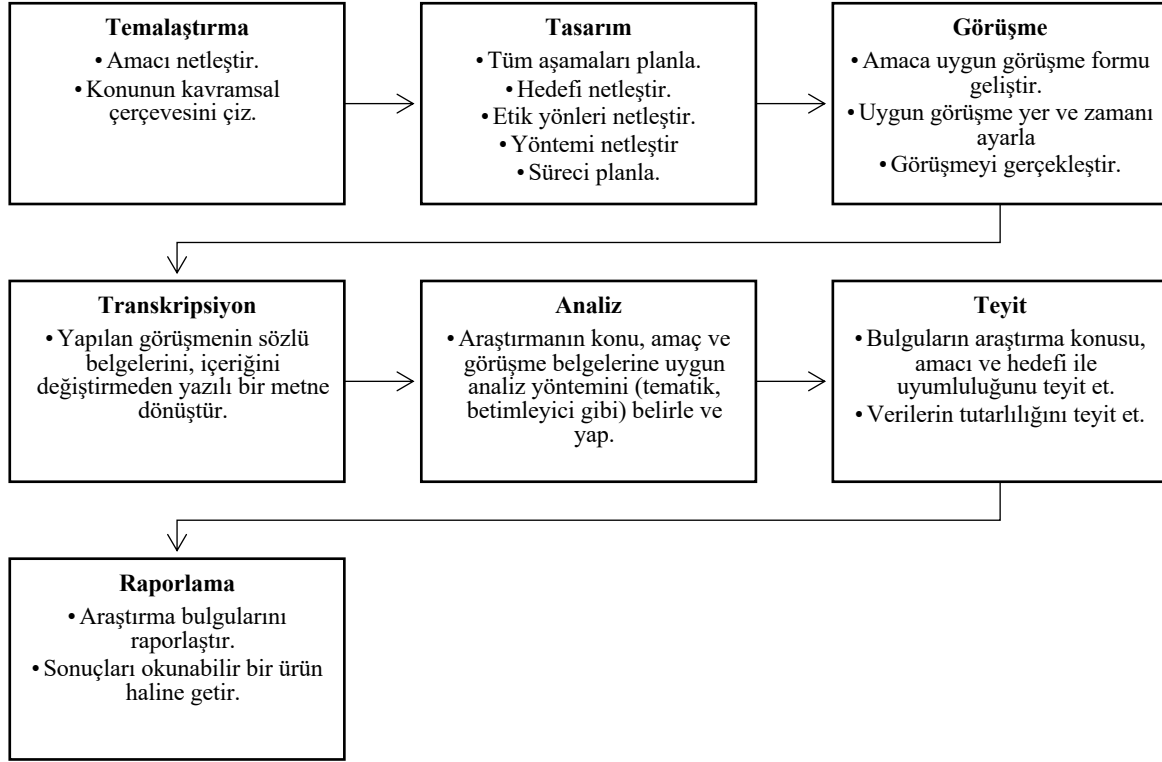
Yapılandırılmış bir görüşmenin temel özelliği, katılımcıya yöneltilecek soruların standartlaştırılmış şekilde ve belli bir düzende sıralanmış olmasıdır. Yapılandırılmış görüşmelerde sorulara cevap kategorileri oluşturulmuş ya da esnekliğe yer vermeksizin açık uçlu sorular kullanılmış olabilir. Bu açıdan yapılandırılmış görüşmeler nicel yöntemle en yakın olan veri toplama tekniği olarak görülmektedir (Punch, 2005). Yapılandırılmış görüşmeler genellikle geniş bir örneklem kitlesi üzerinde çalışıldığında tercih edilir. Benzer özelliklere sahip örneklemden standartlaştırılmış veriler elde edilmek istendiğinde kullanımı uygun görülür. Ayrıca görüşmecinin birden fazla olduğu durumda öznelliğe yer vermemek adına tercih edilen bir görüşme türüdür (Berg ve Lune, 2015). Bu veri toplama tekniği boylamsal nitelikteki çalışmalar için de uygun görülür. Farklı zamanlarda aynı türde verinin elde edilebilmesi için kolaylık sağlar (Yalın Uçar, 2012).

Nitel Bir Araştırma İçin Görüşme Tekniği Aşamaları

Nitel araştırma görüşmeleri sadece yoğun dinleme ve not alma gibi çeşitli becerilerin kullanılmasını değil, aynı zamanda dikkatli planlama ve yeterli hazırlığı da gerektirir. Görüşme süreci, genel anlamda düşünülen aksine hem zor hem de zahmetli bir yoldur. Ulaşılması güç katılımcılar, görüşmecinin yeterliliği, soruların oluşturulması, görüşme verilerinin yazıya geçirilmesi ve bunların çözümlenerek analiz edilmesi hem deneyim hem de çaba gerektirmektedir (Balaban Salı, 2012). Görüşmeler araştırmacıların başkalarının dünyası hakkında bilgi edinmeleri için yararlı bir yol sağlar. Görüşmeyi yapan ve görüşülen kişi aynı dili konuşuyor gibi görünse bile, sözcükleri tamamen farklı kültürel anlamlara sahip olabilir. Bu nedenle, insanlar farklı dünya görüşlerine sahip olduğunda iletişim kurmak daha zor hale gelir. Ancak özenle yapıldığında, iyi planlanmış bir görüşme yaklaşımı zengin bir veri seti sağlayabilir (Qu ve Dumay, 2011).

Görüşme tekniği aşamaları farklı kaynaklarda farklı şekillerde ele alınmıştır. Balcı (2021) bu süreci; hazırlama, düzenleme, mülakatın yönetimi, kapanış, değerlendirme olmak üzere beş aşamada incelemiştir. Rubin ve Rubin (2011) ise süreci konu belirleme, araştırma sorusu oluşturma, araştırmanın uygulanabilirliğini test etme, araştırmanın uygulanacağı yeri belirleme, katılımcıların seçimi, sorulacak soruları ve görüşme stratejisini belirleme, verilerin doğruluğunu ve eksiksiz olmasını sağlama olmak üzere yedi basamakta incelemiştir. Bunların yanı sıra başka bir kaynakta görüşme tekniğinden ziyade nitel araştırma basamaklarına yer verilmiştir. Bu basamaklar araştırma konusunun ve yönteminin belirlenmesi, araştırma alanının tespiti, verilerin toplanması, verilerin analizi, sonuçların sunulması ve rapor edilmesi şeklinde ele alınmıştır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015). Creswell (2021) ise veri toplama faaliyeti basamaklarını mekânın/kişinin belirlenmesi, erişim sağlanması ve uyumun oluşturulması, amaçlı örnekleme, veri toplama, verilerin kaydı alan sorunlarının çözümü ve verilerin saklanması olmak üzere yedi aşama olarak sıralamıştır. Türnüklü (2000) tarafından yapılan çalışmada ise görüşme tekniği, herhangi bir aşamalandırma veya sınıflandırma olmadan örneklem seçimi, geçerlik ve güvenilirlik, verilerin analizi başlıkları altında incelenmiştir. Bu çalışmalar genel olarak incelendiğinde görüşme tekniğinde kimi çalışmalar yalnızca görüşmenin başlangıcı ile bitişi arasındaki süreci veya görüşme sürecinden bağımsız nitel araştırma aşamalarını ele alırken, kimisi ise hiç sınıflandırma

veya aşamalandırma yapmadan genel anlamda görüşme tekniği hakkında bilgiler vermiştir. Ancak Kvale (1996) ise görüşme tekniği kullanılacak nitel araştırmalarda görüşme tekniğinin aşamalarını araştırmanın kurgusundan raporlanmasına kadar olan süreci kapsayacak şekilde geniş çapta ele almıştır. Bu bağlamda çalışmada da bu sınıflandırma baz alınmıştır. Kvale (1996) tarafından tanımlanan görüşme tekniğinin yedi aşaması, araştırmacılar tarafından oluşturulan Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Görüşme Tekniğinin Yedi Aşaması

Buna göre görüşme tekniği kullanılarak yapılan nitel araştırmalar; temalaştırma, tasarım, görüşme, transkripsiyon, analiz, teyit ve raporlama aşamalarından oluşmaktadır.

Temalaştırma

Temalaştırma kavramı, araştırma konusunun belirlenmesini ifade etmektedir. Ayrıca araştırmanın ana hedefleri ve amaçları belirlenmelidir. İlk aşamada araştırmacı bir konu ve bu konunun amaçlarını belirlemiş olmalıdır. Araştırmacı çalışma konusu ile ilgili kapsamlı bir bilgiye sahip ve görüşme konusuna hâkim olmalıdır. Dolayısıyla hangi konuların amaç için önemli olduğunu bilmelidir (Kvale ve Brinkmann, 2008). Temalaştırma aşamasının temelini, belirlenecek araştırma sorusu oluşturmaktadır. Araştırma sorusu, proje süresince araştırmacıya iyi hizmet edecek bir pusula sağlar. Veri toplamayı ve verilerin devam eden analizini yönlendiren analitik çerçeveyi şekillendirir. Araştırma sorusu, araştırmanın tasarımında güvenilir bir temel sağlayacaktır (Galleta, 2013).

Ayrıca bu aşamada “Bu araştırma veya görüşme hangi amaçla ve hedefle yapılmaktadır?” sorusunun cevabı araştırmacı tarafından net bir şekilde verilmelidir. Bu araştırmanın kaliteli bir biçimde tamamlanabilmesi için atılması gereken bir temeldir ancak çoğu zaman bu sorunun cevabı araştırmacılar tarafından çok önemsenmemektedir ve göz ardı edilmektedir (Wilson 2014). Buna ek olarak Seidman (2006) ise bu aşamada

araştırmacının kendi içerisinde araştırma konusu ile ilgili bir dizi sorunun cevabını bulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu soru dizisinin ilki “Ne?” sorusudur ve araştırmacı kendisine şu soruları sormalıdır: “Neyle ilgileniyorum? Neyi öğrenmeye ve anlamaya çalışıyorum? İlgimin temeli nedir?”. İkinci olarak ise konunun başkaları için neden önemli olabileceği ile ilgili “Neden” ve “Niye?” sorularını araştırmalıdır. Bu bağlamda; “Konu neden önemli? Bu konunun arka planı nedir ve bu arka planı anlamak neden önemlidir? Konu başka neyle bağlantılı? Bu konunun karmaşıklığını anlarsanız, faydası ne olacak ve bunu kim elde edecek? Konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmaların bağlamı nedir ve bu araştırma onların üzerine ne katacaktır?” gibi sorulara yanıt aranmalıdır (Seidman, 2006).

Tasarım

Araştırma tasarımında bir veri analizi planı yapmak önemlidir. Plan, toplandıktan sonra verilerin nasıl düzenleneceğini ve onlardan nasıl anlam çıkarılacağını detaylandırır. İyi bir tasarım, araştırmanın sağlam temelini oluşturacaktır (Galleta, 2013). Araştırmacılar araştırma probleminin ve amacının dikkatlice ifade edildiği titiz bir tasarım süreciyle görüşme kalitesini iyileştirebilir. Araştırma tasarımında gösterilen titizlik ve görüşmedeki beceri, çalışmanın sonuçlarındaki güvenilirliği de artıracaktır (DeMarrais, 2004).

Seidman’a (2006) göre araştırmacı bu aşamada kendisine “nasıl?” sorusunu yönelmeli ve araştırmada nitel araştırma yöntemini ve görüşme tekniğini çalışmasına nasıl uyarlayabileceğinin cevabını araştırmalıdır. Aynı zamanda görüşme tekniğinde formun yapısının nasıl olacağına, katılımcılardan ne tür bir veri toplayacağına (yaşam öyküsü, deneyim veya bilgi gibi) karar vermesi gerekmektedir. Yine bu aşamada araştırmacıların görüşmeyi kiminle, nerede ve ne zaman yapacakları gibi konuları planlayıp tasarlama beklenir (Seidman, 2006).

Nitel araştırmalarda verilerin üçgenlemesi geçerliliği sağlamak adına önemli konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Odak grup görüşmesi, bireysel görüşme ve gözlem yöntemlerinin bir arada kullanılması veri üçgenlemesine örnek olarak verilebilir (Işık ve Semerci, 2019). Bu bağlamda görüşme tekniğinde geçerliliği sağlamak adına tasarım aşamasında görüşme sorularının üçgenlemesi de önemli bir konu olabilir. Öyle ki araştırılan konuya farklı açılardan bakan iki veya daha fazla dikkatlice ifade edilmiş soru bunu sağlayacaktır (Edwards ve Skinners, 2009).

Görüşme

Görüşme aşaması görüşme formunun hazırlanması ve görüşmenin gerçekleştirilmesi olmak üzere iki başlıkta ele alınmıştır.

Görüşme formunun hazırlanması

Nitel araştırma görüşmelerinde görüşme formu kullanımı bazen isteğe bağlı bir konu olarak kabul edilir. Ancak, uzun nitel görüşmenin amaçları açısından bu vazgeçilmezdir. Bu vazgeçilmezlik görüşme formunun araştırmacıya sağladığı faydalarla açıklanabilir. Görüşme formunun kullanılması araştırmacılara, her bir görüşme için süreçleri benzer şekilde yönetme olanağı tanır. Buna ek olarak, görüşme sonucunda ulaşılmak istenen hedeften çok uzaklaşmamak adına program ve plan oluşturarak tüm boyut ve soruların kapsanmasını güvence altına alır (Kuzu, 2013; McCracken, 1988). Diğer bir faydası ise görüşme formunda kapsanan soru ve konular altında elde edilen verilerin düzenlenmesi ve analizi daha kolay olacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Dördüncü olarak görüşme formu, görüşme sürecinde kullanılacak söylemin yönü ve kapsamı için kanallar oluşturur. Son olarak ise araştırmacının tüm dikkatini katılımcının ifadelerine vermesini sağlar. Tüm bu faydaların yanı sıra araştırmacının, görüşme formunun görüşme sürecindeki özgürlük ve değişkenlik unsurlarını yok etmesine izin vermemesi de önemli bir unsurdur (McCracken, 1988).

Görüşme formu sorularını ve prosedürlerini tasarlama ve değerlendirme süreci, bir veya daha fazla aşama veya yöntemi içerebilir (Groves ve diğerleri, 2009). Görüşme formunun oluşturulması aşamasında öncelikle konu ile ilgili geniş bir literatür taraması yapılmalı ve hazırlanan soruların çalışma hedeflerine uyup uymadığı konusunda uzman görüşlerinden yararlanılmalıdır (Myers, 2013). Asıl uygulamaya geçmeden önce görüşme formunun taslağı üzerinden pilot uygulamalar yapılmalıdır. Çünkü ön test veya pilot uygulamalar görüşme formu sorularındaki kusurları ortadan kaldırma noktasında büyük avantaj sağlayacaktır (Willis, 2015).

Görüşme formunun giriş bölümünü tanımlayıcı nitelikteki soruların oluşturduğu söylenebilir. Tanımlayıcı sorular, bir görüşmeyi başlatmak ve mümkün olduğunca hızlı bir şekilde görüşmenin odağına geçmek içindir. Asıl görüşmeden önce gelen bu giriş ve sohbet aşamasında amaç, güven inşa etmek ve görüşülen kişinin özgürce konuşmasını sağlamaktır (Qu ve Dumay, 2011).

Tanımlayıcı sorulara ek olarak asıl görüşmeyi başlatan bölümde bulunan sorular tipik olarak en açık uçlu olduğundan, önceden tahmin edilemeyecek verileri ortaya çıkaracaktır. Bu anlamda, açılış bölümü, araştırma konusu hakkındaki araştırmacının bilgisine ve katılımcının anlatısının gelişimini destekleme yeteneğine dayanır. Başlangıç bölümünün, katılımcı tarafından belirlenen çalışma olgusuna giden bir yol olan üretken bir anlatıyı teşvik etmeye odaklanan, görüşmedeki en açık uçlu olması amaçlanır. Birçok yönden bu erken bölüm en önemlisidir. Çünkü geri dönecek ve karşılıklı bir şekilde üzerine inşa edilecek ilk anlatıyı sağlar (Galleta, 2013; Hollway ve Jefferson, 2000). Görüşmenin devam eden orta bölümü, açılış bölümünde katılımcıdan öğrenilenlerden yararlanacak ve daha spesifik bir alan ve belki de daha geniş kapsamlı verileri ortaya çıkarmaya yönelik bir gözle görüşmeyi sağlayacaktır. Görüşmenin orta kısmı, araştırma konusunun yeterince araştırılmasını sağlayacak soruların değerlendirilmesini içerir. Görüşmenin son bölümü ise, katılımcının anlatısında hâlâ keşfedilmesi gereken noktalara geri dönme fırsatı sunar. Daha ayrıntılı sorular veya çalışmadaki teorik odak alanlarını yansıtan sorular, görüşmenin bu bölümü için daha uygundur. Bu şekilde, deneyime dayanan veriler ile teoriye hitap eden veriler birbiriyle iletişim kurabilir. Son bölümde, açılış anlatısından daha derinlemesine ve muhtemelen teori yüklü sorulara geçiş yapılmaktadır (Galleta, 2013). Genel ifadelerden daha kesin açıklamalar geliştirmek için kullanılan belirleyici ve doğrudan sorular görüşmenin bu aşamasında sorulmalıdır (Qu ve Dumay, 2011).

Özetle görüşme soruları hazırlanırken soru sıralaması büyük öneme sahiptir. Örnek olarak ilk başta zor veya duygusal olarak katılımcıda endişe uyandıracak sorulardan başlamak görüşme sürecini araştırmacının aleyhine çevirecektir. Görüşmenin başlangıç soruları daha çok genel, katılımcıyı tanımaya yönelik olmalıdır. Konuya giriş soruları ise açık uçlu ve genel düşüncelere dayalı sorular olmalıdır. Katılımcıyı zorlayacak veya endişe hissetmesine sebep olacak sorular görüşmenin derinleştiği ve araştırmacı ile katılımcı arasında güven ortamının oluştuğu en son kısımlara bırakılmalıdır.

Görüşme formu, diğer bir ifade ile katılımcılara yöneltilecek sorular hazırlanırken bazı noktalara dikkat etmek hem araştırma hem görüşme süreci hem de araştırma sonuçları açısından büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda DeMarrais (2004) görüşme soruları oluşturmak için üç temel yönerge önermiştir (DeMarrais, 2004):

- a. Kısa, açık ve net sorular, katılımcıların ayrıntılı yanıtlarına yol açar.*

Akademik jargonla dolu, uzun ve ayrıntılı sorular tercih edildiğinde katılımcı soruyu anlamayacak ve araştırmacı mecburen soruyu açıklamak ve anlatmak durumunda kalacaktır. Görüşme sorularının anlaşılır ve net olması araştırmacının soruları katılımcıya yeniden açıklaması ihtiyacını ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla iyi hazırlanmış bir soru anlaşılır, kısa ve net olmalıdır.

- b. Katılımcılardan belirli olayları veya deneyimleri ayrıntılı olarak hatırlamalarını isteyen sorular, daha eksiksiz anlatıları teşvik eder.*

Belirli bir olayın veya deneyimin yeniden anlatılmasını talep eden yönlendirici sorular, ayrıntılı hikayeler verecektir. Derinlemesine görüşmeye yönelik bazı yaklaşımlar, katılımcıyı belirli bir deneyimi ayrıntılı olarak hatırlamaya teşvik eden iyi yapılandırılmış sorulara dayanır. Araştırmacının sorularının tamamı genelleştirilmiş bilgilere yönelik olduğunda, bulgular gerçek yaşam deneyimlerinden mahrum kalacaktır.

c. *Birkaç geniş, açık uçlu soru, uzun bir dizi kapalı uçlu sorudan daha iyi sonuç verir.*

Görüşme tekniğinde çalışılan konuyla ilgili katılımcıya yöneltilecek soruların kapalı uçlu veya kısa cevap gerektiren evet-hayır tarzında sorular olmaması önemli bir noktadır. Bu tarz sorular sorulduğunda araştırmacının sürekli artçı sorular yöneltmesi gibi gereklilikler ortaya çıkabilir ve bu da görüşmenin sağlıklı ilerlemesini ve detaylı veriler elde etmeyi engelleyebilir. Dolayısıyla yöneltilecek sorularda açık uçlu soruları tercih etmek yerinde olacaktır.

Tüm bu unsurlar dikkate alınarak araştırmacı tarafından öncelikle araştırma konusu ile ilişkili kapsayıcı bir soru havuzu oluşturulmalıdır. Sonrasında soruların araştırma hedefiyle olan ilgisi, soruların kullanılabilirliği ve görüşme tekniği için uygunluğu gibi unsurlar dikkate alınarak görüşme soruları seçilmelidir (Galleta, 2013). Soruların özellikleri de dikkate alınarak en iyi soru sırası belirlenmeli ve görüşmede soruların hangi sıraya göre sorulacağı netleştirilmelidir. Geniş kapsamlı, kolay, incitici ve tehdit edici olmayan, konuya giriş niteliğinde olan sorularla başlanarak uygun ortam oluştuğunda daha spesifik, zor, konuyu detaylandırarak sorulara geçilmelidir (Wilson, 2014). Sonrasında görüşme formuna ilgili alanda uzman kişilerden yardım alarak ve küçük çapta pilot uygulama yaparak son hali verilmelidir.

Görüşmenin gerçekleştirilmesi

Görüşme aşaması araştırmacının katılımcıya görüşme teklif etmesi ile başlar. Her ikisine de uygun olan bir zaman ve mekânda görüşmeye karar verilir. Görüşme selamlama, hafif sohbet, çalışma hakkında bilgi paylaşımı ve görüşmeye devam etmek için katılımcının onayı ile başlar (DeMarrais, 2004). Ayrıca görüşmeye başlamadan önce görüşmenin kayıt altına alınıp alınmayacağı konusunda katılımcının rızası ve onayı sorulmalıdır. Görüşme süreci başladığında öncelikle katılımcıya görüşmenin nedenleri ve hedefleri hakkında kısaca bilgi verilmelidir. Sonrasında katılımcı ile görüşme sürecini başlatmadan önce ılımlı ve olumlu bir hava oluşturulmalıdır ancak bu tarafsızlığı aşacak ve aşırı samimiyete dönüşecek düzeyde olmamalıdır (Wilson, 2014).

Literatürde yer alan nitel araştırmaya yönelik rehber niteliğindeki çalışmalar incelendiğinde görüşme esnasında dikkat edilecek bir dizi unsur ve nokta bulunmaktadır:

- Görüşme yapılacak kişi ve temsil ettiği kurum/kuruluş hakkında görüşme öncesinde bilgi toplayarak görüşmeye hazır ve organize bir şekilde gidilmesi önemli bir konudur (Myers, 2013).
- Görüşme sürecinde alt tema ve başlıklarda farklılıklar olsa da tüm katılımcılarla aynı ana temalar üzerinden hareket edilmelidir. Burada amaçlanan görüşmeler ve görüşmeciler arasında mümkün mertebede tutarlılığı sağlayabilmektir (Wilson, 2014).
- Görüşmelerin ses kayıt cihazı yardımıyla kayıt altına alınması hem araştırmacı hem katılımcı hem de görüşmenin kalitesi açısından büyük öneme sahiptir. Kayıt almanın temel faydası katılımcının söylediği sözcüklerin tamamına sahip olma imkânı sunmasıdır. Bu verileri analiz etme aşamasında büyük kolaylık sağlayacaktır. Ancak görüşmeyi kayıt altına almanın bir olumsuz yönü ise katılımcının görüşme esnasında baskı altında hissetmesine neden olarak tüm düşüncelerini şeffaf ve açık bir şekilde aktarmasını engelleyebilmesidir. Eğer katılımcı kayıt almaya izin vermezse bu noktada yapılması gereken, görüşme esnasında küçük hatırlatıcı notlar almak ve görüşme sonunda vakit kaybetmeden bu hatırlatıcı notlar aracılığıyla görüşmeyle ilgili röportajı yazıya dökmek olmalıdır (Edwards ve Skinners, 2009; Myers, 2013).

- Araştırmacı konuşmaktan çok dinlemeli, ancak katılımcıyı rahatlatarak destekleyici ve cesaret verici baş sallamaları, gülümsemeleri ve sözlü ifadeleri kullanmalıdır. Katılımcı durakladığında görüşmeci daha fazla ayrıntı veya açıklama isteyebilir (DeMarrais, 2004).
- Görüşme esnasında araştırmacı o kadar iyi dinleyici olmalıdır ki bunu üç boyutta gerçekleştirebilmelidir. Bunlardan ilki katılımcının ağzından çıkan sözcük ve ifadeleri dinlemelidir. İkinci olarak katılımcıların dilinden dökülenler haricinde iç seslerini de dinlemelidir. Son olarak ise katılımcı haricinde süreci de iyi dinlemeli ve bu sayede görüşmenin temposunun, katılımcının enerjisinin ve görüşmenin ilerleyişinin farkında olmalıdır. Bu işlem çok fazla konsantrasyon ve odaklanma gerektirse de bu sayede aktif dinleme gerçekleştirilebilecektir (Seidman, 2006).
- Araştırmacı görüşme esnasında katılımcıya soru yöneltirken kesinlikle kendi teori, inanç ve varsayımlarına dayalı olarak yönlendirici sorular yönelmemelidir (DeMarrais, 2004; Qu ve Dumay, 2011). Görüşmenin sonuçlarını etkileme potansiyeli olduğu için katılımcı ile tarafsız bir iletişim sürdürülmelidir. Görüşme konusu hakkında görüşmecinin olumlu veya olumsuz fikir beyan etmesi veya bir cevapla ilgili yargılayıcı geri bildirimde bulunması katılımcının vereceği cevaplarda asıl düşüncesini gizlemesine sebep olabilir (Fowler, 1991).
- Sessizlik, görüşmede duraklamalara izin verir; bu, görüşülen kişiye daha fazla açıklama için yansıtma ve enerji toplama zamanı sunabilir (Qu ve Dumay, 2011). Röportajın diğer yönlerinde olduğu gibi, bir soruyla çok erken atlamak ve sessizce çok uzun süre beklemek arasında hassas bir denge vardır. Katılımcınıza düşünmesi, yansıtması ve söylediklerine ekleme yapması için alan vermek önemlidir. Bu, bazı katılımcılar için bir veya iki saniye ve diğerleri için 20 saniye sürebilir (Seidman, 2006).
- Nitel görüşmelerde yansıtmayı kullanmak genellikle iyi bir uygulamadır. Yansıtma, sonraki bir soru veya yorum oluşturmak için deneklerin kullandığı kelimeleri ve cümleleri almayı içerir. Bu teknik, araştırmacının kendi düşüncelerini empoze etmek yerine katılımcıların dünyasına ve diline odaklanmasını sağlar (Hollway ve Jefferson, 2000; Myers ve Newman, 2007).
- Görüşmede katılımcı sorulan soruyu tam olarak cevaplamadıysa veya kısa cevapla geçtiyse ona yönlendirici olmadan daha detaylı bilgi vermesini sağlayacak artçı sorular (“söylemek istediğiniz başka bir şey var mı?”, “bu konuyu biraz daha detaylandırabilir misiniz?”, “bu söylediğiniz tam olarak ne ifade etmektedir?” gibi) yöneltilmelidir (Fowler, 1991). Artçı sorular, görüşmecinin sorgulayıcı, ısrarcı ve zaman zaman eleştirel tutumu aracılığıyla deneklerin yanıtlarını genişletmeye çalışır (Qu ve Dumay, 2011).
- Tamamen yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıyorsa esnek ve yeni fikirlere açık olunmalı. Araştırmanın bağlamından kopmadan görüşme esnek bir yapıda sürdürülmeli (Myers, 2013).
- Görüşmeci ne öğrenmek istediğini bilir; görüşmenin amacına aşınadır, neyin önemli olduğu hakkında bilgi edinir. Bu doğrultuda görüşmeyi yapan kişi görüşmenin gidişatını kontrol eder ve gerektiğinde görüşülen kişinin lafını kesmekten korkmaz (Kvale ve Brinkmann, 2008). Ancak burada lafını kesme noktası zorunlu ve gerekli haller dışında çok fazla tercih edilmemelidir. Katılımcı konuşmaya devam ederken, görüşmeci ilginç noktayı sürdürmek için araya girme konusunda güçlü bir istek duyabilir. Ancak, görüşmeci bunu yapmak yerine anahtar kelimeyi not edebilir ve daha sonra takip edebilir. Böylece bunu yaparken katılımcının düşünce dizisini kesintiye uğratmayacaktır (Seidman, 2006).

Tüm bu önemli noktalara dikkat edilerek araştırmanın amaç ve hedefleri doğrultusundaki tüm sorulara cevap alındığına kanaat getirildiğinde ve katılımcı ile görüşmeyi sonlandırma konusunda hemfikir olduğunda katılımcıya teşekkür ederek görüşme sonlandırılmalıdır (Wilson, 2014).

Transkripsiyon

Görüşme verilerindeki önemli noktaları ortaya çıkarabilmek için birden fazla kere gözden geçirmek gerekebilir. Görüşme verilerinde bazı noktalar önemsiz konuyla ilgisiz gibi görünse de bazen detaylı irdelendiğinde ve her ifadeye eşit değer verildiğinde önemsiz görünen noktaların bazen çok kritik bilgiler içerdiği görülebilecektir (Basu, 2015). Bu noktada ise transkripsiyon aşamasının önemi ortaya çıkmaktadır. Görüşme esnasında katılımcının ifade ettiği her şey eksiksiz bir şekilde yazıya dökülmelidir. Görüşmenin tüm detaylarını analiz edebilme konusunda transkripsiyon aşaması önemli bir paya sahiptir. Transkripsiyon aşamasının tek dezavantajı kayıtların yazıya dökülmesi görüşmenin içeriğine de bağlı olmak kaydıyla uzun zaman gerektirebilmektedir (Myers, 2013). Görüşmenin yazıya geçirilmesi konusunda bazı kaynaklar soruların yanıtlarının yorumlanmadan veya düzenlenmeden olduğu gibi kelimesi kelimesine kaydedilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Edwards ve Skinners, 2009; Fowler, 1991). Ellen (1984) ve Wilson (2014) ise görüşmelerin anında belgelenmesinin ve transkripsiyonunun büyük önemini vurgulamaktadır. Buradan hareketle görüşmenin tamamlanmasının üzerinden çok süre geçmeden görüşme verileri en kısa sürede transkripsiyon işlemine tabi tutularak yazılı olarak belgelenmelidir.

Analiz

Görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiş nitel veri analizi birçok kaynakta farklı aşamalarla ele alınmıştır. Miles ve Huberman (1994) bu aşamaları verilerin azaltılması, verilerin somutlaştırılması (görsel hale getirilmesi) ve sonuca ulaşma ve doğrulama olarak sıralamışken Dey (1993) ise betimleme, sınıflandırma ve ilişkilendirme şeklinde bir sıralama yapmıştır. Gürbüz ve Şahin (2017) ise tüm literatürü göz önünde bulundurarak veri azaltma, veri etiketleme, kategori ve temalar oluşturma, örüntüler ortaya çıkarma, açıklama ve yorumlama, raporlaştırma olarak sıralamıştır. Miller ve diğerleri (2014) ise analiz sürecinin görüşmenin yürütülmesi ile başladığını belirterek bu süreci görüşmenin yürütülmesi, özetler oluşturulması, tematik şemanın oluşturulması, gelişmiş bir şema oluşturulması ve sonuç çıkarma olmak üzere beş aşamada sınıflamıştır. Bu bölümde görüşme tekniğinin kullanıldığı ve tematik bir inceleme yapılan nitel araştırmada analiz süreci genel hatlarıyla ele alınacaktır.

Analiz aşamasında ilk dikkat edilmesi gereken nokta araştırma bulgularını nasıl açıklığa kavuşturmak istediğinizdir. Aslında bu aşama araştırmanın tasarım aşamasında şekillenmekle birlikte görüşmelerden sonra tam olarak netlik kazanacaktır (Berg ve Lune, 2015). Araştırmacının katılımcıyı aktif olarak dinlemesi, alakasız veya önemsiz bilgileri ayıklaması ve katılımcıyı belirlenen ana konu hattında tutması aslında analizin ilk aşamasıdır (Miller ve diğerleri, 2014).

Sonrasında transkripsiyon neticesinde elde edilen veriler incelenerek ve araştırma konusuyla ilgili veriler ayıklanarak veri azaltma işlemi yapılmaktadır. Sonrasında analize tabi tutulacak veriler isimlendirilerek kodlanır (Gürbüz ve Şahin, 2017). Bu aşamada hem transkripsiyon sonucundaki görüşme verileri hem görüşme sürecindeki katılımcının tepkileri, görüşmecinin aldığı notlar dikkate alınarak görüşmenin bir özeti çıkarılır (Merriam, 2013; Miller ve diğerleri, 2014).

Bir sonraki aşamada bu özet ve kodlamalar sayesinde, konuyla ilgili literatür de göz önünde bulundurularak ana kategoriler, temalar belirlenmelidir. Ana kategoriler veya temalar genelde literatür taraması, görüşme formunun oluşturulması ve görüşme aşamasında araştırmacının zihninde genel hatlarıyla (en azından kısmen) belirlidir. (Berg ve Lune, 2015). Bu nedenle, ilk üç adım tipik olarak aynı anda gerçekleşir. Analiz aşamasında yapılan tema oluşturma işlemi görüşmelerden artık yeni temalar keşfedilmeyene kadar (teorik doygunluk gerçekleşene kadar) devam etmelidir. Ana temalar oluşturulurken her bir tema içerisinde çeşitlilikleri barındırabilecektir. Tema altına alınan bazı görüşler çok genel ifadeleri içerisinde barındırabileceği gibi bazı görüşler daha spesifik ifadeleri içerisinde barındırabilecektir. Örnek olarak ebeveynlerin çocuklarının giyimi ile ilgili görüşlerinin yer aldığı bir tema içerisinde katılımcıların kimisi çocuğun giyinme yeteneğine

odaklanırken kimisi giymeyi tercih ettikleri kıyafet türlerine yönelik ifadelerde bulunabilir (Miller ve diğerleri, 2014). Dolayısıyla birbirine benzer nitelikteki kodlamalar, benzer kategori ve temalarda toplanır. Sonrasında bu tema ve kategoriler de isimlendirilir ve birbirleri ile karşılaştırılarak incelenir. Bu sayede birbirleri ile ilişkileri ve bağlantıları ortaya konularak örüntüler oluşturulur (Gürbüz ve Şahin, 2017). Ayrıca bu örüntülerde demografik grupların (ör. cinsiyet, eğitim, gelir, yaş ve ırk) dikkate alınması önemlidir çünkü bu yapılar katılımcılar için yorumu etkileyebilecek farklı yaşam deneyimleri oluşturur. Örneğin, engelli sorularının incelenmesinde engelliler soruları engelli olmayanlara göre farklı yorumlayabilirler (Miller ve diğerleri, 2014). Kodlamaların birleştirilmesiyle oluşturulan bu kategori listesi, görüşmelerde yinelenen düzenlilikleri ve örüntüleri yansıtan bir taslak sınıflama sistemini oluşturur. Sonrasında bu kategoriler sınıflandırılarak yapılandırılmalıdır. Bu sayede ana tema ve alt temalar oluşturulabilecektir (Merriam, 2013).

Son aşamada ise oluşturulan bu tema ve alt temaların genel bir resmini görebilmek adına şekil veya bir tablo aracılığıyla tema ve alt temaların bir modeli oluşturulmalıdır (Merriam, 2013). Özünde bu aşama araştırmacının, soruların araştırma katılımcıları üzerinde nasıl performans gösterdiğini özetlemek için önceden geliştirilmiş şemayı bir araya getirmesini gerektirir (Miller ve diğerleri, 2014). Elde edilen bulgular test ve teyit edilerek buna göre çıkarımlar doğrulanır ve araştırma raporlanarak analiz aşaması sonlandırılır (Gürbüz ve Şahin, 2017). Analiz bittiğinde artık hangi katılımcının hangi ifadesinin hangi ana tema veya hangi alt tema altında yer alacağı belirlenmiştir.

Tüm bunlara ek olarak yukarıdaki analiz aşamalarında oluşturulan temaların birtakım kriterlere uygun olması gerekmektedir (Merriam, 2013):

1. Araştırma sorusuna cevap verebilir nitelikte olmalıdır.
2. Verilere karşı mümkün olduğunca duyarlı olmalıdır (dışarıdan bir kişi temalara baktığında çalışmanın içeriğine dair bir fikir sahibi olabilmelidir).
3. Kapsamlı olmalıdır (Tüm verileri kapsayacak kadar yeterli kategori).
4. Yarı özel olmalıdır (İlgili bir veri birimi yalnızca bir kategoride yer almalıdır).
5. Kavramsal açıdan uyumlu olmalıdır (Tüm kategoriler kapsam açısından aynı düzeyde olmalıdır).

Teyit

Teyit aşamasında görüşme bulgularının araştırma konusu, amacı ve hedefi ile uyumluluğu ve verilerin tutarlılığı teyit edilmelidir. Diğer bir ifade ile bu aşama araştırma verilerinin güvenilirliğinin ve tutarlılığının test edildiği aşamadır. Görüşmede güvenilirlik, bir tekniğin ölçmesi gereken kavramları ne kadar tutarlı bir şekilde ölçtüğünü test etmeyi sağlar (Sekaran, 2002). Güvenilirlik genellikle dört şekilde sağlanır. İlk olarak, yapılandırılmış görüşmeler süreciyle güvenilirlik elde edilir. İkinci olarak, verilerin kaydedilmesi, yazılması ve yorumlanması için yapılandırılmış bir süreç organize edilerek güvenilirlik sağlanır. Görüşme sürecinin tasarımına ve yönetimine yardımcı olacak bir plan kullanılması, güvenilirliğin elde edilmesinin başka bir yoludur. Son olarak, araştırma güvenilirliği genellikle araştırmacı ve katılımcı arasındaki görüşme bulgularının incelenmesi yoluyla elde edilir (Edwards ve Skinner, 2009). Teyit aşamasını ilgilendiren kısım ise güvenilirliği sağlama yollarından biri olan görüşme bulgularının incelenmesidir. Bir nitel araştırmada araştırmacı katılımcıların anlattıklarının güvenilirliğini ve geçerliliğini test etmek için eleştirel olarak sorular sorar. Bu kritik kontrol, görüşülen kişilerin ifadelerinin gözlemsel kanıtlarla desteklenmesinin yanı sıra mantıksal tutarlılıklarıyla da ilgili olabilir (Kvale ve Brinkmann, 2008).

Bu aşama için görüşmenin kayıtları büyük öneme sahiptir. Görüşme kayıtları ilk olarak, potansiyel tutarsızlıkları doğrulamak veya görüşme özetlerinde tanımlanmamış olabilecek yeni ortaya çıkan temaları takip etmek için araştırmacının orijinal veri kaynağına geri dönmeye izin verir. İkincisi, görüşme kayıtları, tüm bulguların orijinal veri kaynağına kadar izlenmesini sağlayan denetim izinin bir parçasıdır. Dolayısıyla orijinal verileri korumadan, çalışmalar şeffaflıktan yoksundur ve güvenilirlikten ödün verir (Miller et al., 2014).

Raporlama

Raporlama aşamasında görüşme tekniği ile gerçekleştirilen nitel araştırmanın verileri toplanarak ve analiz edilerek tüm aşamaları tamamlanmış artık son okuyucuya sunulmayı beklemektedir. Bu aşamada temel amaç, ilk altı aşamada yapılan tüm işlemlerin detaylı olarak bilimsel bir dille rapor haline getirilmesidir. Araştırmacı elde ettiği tüm bulguları kendi içerisinde sentezleyerek son okuyucuya ulaştıracak şekilde anlaşılır bir dille raporlayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinde sıklıkla kullanılan görüşme tekniğinin kavramsal olarak incelenmiş ve görüşme tekniği kullanılan nitel araştırma aşamalarının literatürde nasıl sınıflandırıldığı ve bunların hangisinin en optimal sınıflandırma olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada en kapsamlı sınıflandırmadan yararlanarak görüşme tekniğini kullanacak araştırmacılar için bir rehber ortaya koymak amaçlanmıştır. Literatürde kimi kaynaklarda bu aşamalar yalnızca görüşme sürecinin başlangıcından bitimine kadar ele alınmış, kimi kaynaklarda herhangi bir sınıflandırma yapmadan görüşme tekniğine değinilmiş, kimi kaynaklarda ise görüşme tekniği kullanılan araştırmanın planlanmasından raporlanmasına kadar olan süreç ele alınmıştır. Bu çalışmada ise en kapsamlı ve en optimal olduğu düşünülen Kvale (1996) tarafından oluşturulan aşamalar ele alınmış ve bu aşamalar üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmacının konu belirleme yani temalaştırma aşamasında kavramsal çerçeve oturtularak araştırma amaç ve hedeflerinin netleştirilmesi gerekmektedir. Bu amaç ve hedefler doğrultusunda ise araştırmanın etik yönleri, yöntemi, süreci kısacası tüm aşamaları planlanarak tasarım aşaması gerçekleştirilir. Görüşme sürecini başlatmadan önce araştırma tasarımına uygun görüşme formu oluşturulur. Bu bağlamda araştırmacı kısa, açık ve net sorular, evet-hayır gibi kısa yanıt gerektirmeyen sorular, açık uçlu sorular ve katılımcının konu hakkında detaylı bilgi vermesini sağlayacak sorular kullanmaya özen göstermelidir. Ayrıca hazırlanan bu soruların dizilimi de soruların kendisi kadar önem arz etmektedir. Görüşme formu hazırlama sürecindeki hassasiyet aynı şekilde görüşme sürecinde de sürdürülür. Öyle ki öncelikle görüşmeye başlamadan sohbet havasında bir giriş yapılarak katılımcı görüşmeye hazırlanmalıdır. Eğer katılımcı kabul ederse görüşmenin kayıt altına alınması analiz ve raporlama aşaması için araştırmacıya büyük fayda sağlayacaktır. Görüşmede genel sorulardan başlanarak konu derinleştikçe spesifik ve katılımcıyı zorlayıcı sorulara geçilmelidir. Sorular tarafsız bir şekilde yöneltilmeli ve katılımcı aktif dinleyici olmalıdır. Artık görüşmenin doyum noktasına ulaştığı ve katılımcı ile görüşmenin bitmesi konusunda hemfikir olunduğu noktada ise katılımcıya teşekkür edilerek görüşme sonlandırılır. Görüşme bittikten kısa süre içerisinde araştırmacının görüşme verilerini yazıya dökmesi önemli bir detaydır. Görüşmenin üzerinden zaman geçtiğinde görüşme esnasındaki araştırmacının gözlemlerinin ve görüşme ile ilgili ayrıntıların unutulması muhtemeldir. O sebeple vakit kaybetmeden transkripsiyon işleminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Analiz aşamasına geçildiğinde ise görüşme verileri, araştırmacı notları ve literatürden de yararlanılarak kategori ve temalar oluşturulmalı ve bunların bir genel şeması ortaya konulmalıdır. Sonrasında raporlama aşamasına geçmeden analiz sonucundaki bulguların hem araştırma hedefiyle uyuşup uyuşmadığı hem de kendi içerisindeki tutarlılığı incelenerek teyit işlemi gerçekleştirilmektedir. Tüm bu süreçler gerçekleştirildikten sonra ise araştırmanın okuyucuya ulaşması için raporlanması gerekmektedir. Elbette tüm aşamaların kendi içerisinde dikkat edilmesi gereken unsurlar bulunmakla birlikte bu süreçlerin başarıya ulaşmasındaki en büyük etken araştırmacının konuya hakimiyeti ve süreçteki titizliği olacaktır.

Sonuç olarak bu araştırmada görüşme tekniğinin kavramsal çerçevesi ve aşamaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Literatürde kavramsal çerçeveye ek olarak içerisinde tüm süreçlerin yer aldığı çalışma sayısının kısıtlı olması sebebiyle bu araştırmanın, özellikle görüşme tekniğini daha önce kullanmamış olan araştırmacıların görüşme tekniği kullanarak yapacakları nitel araştırmalarda rehber niteliği taşıyacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada, nitel araştırma kapsamında görüşme tekniğinin kullanılacağı araştırmalar için çalışmanın planlanmasından raporlanmasına kadar olan süreci incelediği için Kvale (1996) tarafından önerilen yedi aşama ele alınmıştır. Bu çalışmadaki görüşme tekniği aşamaları bununla sınırlıdır. Buna ek olarak çalışmada uygulama örneklerine yer verilmemiş olmakla birlikte bu durum da araştırmanın kısıtlılıklarından birisini oluşturmaktadır. Nicel araştırmalara göre nitel araştırmalar için rehber niteliği taşıyan çalışmaların nispeten az olduğu göz önüne alındığında gelecek araştırmalarda, nitel çalışma yapacak olan araştırmacılara yön gösterebilmek adına nitel araştırmalarda kullanılan gözlem, odak grup görüşmesi, arşiv araştırmaları, örnek olay çalışmaları gibi teknikler için de süreçleri açıklayan çalışmaların sayısının artmasının alana hem nicelik hem nitelik bakımından önemli katkı sunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alshenqeeti, H. (2014). Interviewing as a data collection method: A critical review. *English linguistics research*, 3(1), 39-45. Doi: <http://dx.doi.org/10.5430/elr.v3n1p39>.
- Ardahanlıoğlu, B. (2022). *Türkiye'de engelli hakları aktivizmi: Engelli aktivistler üzerine nitel bir çalışma* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Ankara.
- Aziz, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri: Araştırma süreci ve tasarımı, veri toplama teknikleri, interneti kullanma, anket hazırlama, içerik ve söylem çözümlemesi, raporlaştırma*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Balaban Salı, J. (2012). Verilerin toplanması. A. Şimşek (Yay. haz.) *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* içinde (s.134-162). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Balcı, A. (2021). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bampton, R., ve Cowton, C. J. (2002). The e-interview. In *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 3 (2). Art. 9. Doi: <https://doi.org/10.17169/fqs-3.2.848>.
- Basu, T. S. (2015). Phenomenology: Qualitative research—an Odyssey of discovery. R.K. Gupta ve R. Awasthy (Yay. haz.). *Qualitative research in management methods and experiences* içinde (s. 71-80). New Delhi, India: SAGE Response.
- Berg, B. L., ve Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Çev. Aydın H.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Coşkun, R., Altunışık, R., ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya yayıncılık.

- Creswell, J.W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni [Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches]*. S. B. Demir ve M. Bütün, Trans. (Eds.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- DeMarrais, K. (2004). Qualitative interview studies: Learning through experience. K. DeMarrais ve S.D. Lapan (Yay. haz.). *Foundations for research: methods of inquiry in education and the social sciences* içinde (s. 51-68). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis: A user friendly guide for social scientists*. New York: Routledge.
- DiCicco-Bloom, B. ve Crabtree, B. F. (2006). The qualitative research interview. *Medical Education*, 40(4), 314-321. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2006.02418.x>.
- Edwards, A. ve Skinner, J. (2009). *Qualitative research in sport management*. Oxford: Elsevier.
- Ellen, R.F. (1984). *Ethnographic research: A guide to general conduct*. San Diego: Academic Press.
- Erbuğ, E. ve Özalkan, G. Ş. (2022). Pandemi süresince nitel araştırma: Çevrimiçi platformlar üzerinden derinlemesine görüşmelerin imkân ve sınırlılıkları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 36-46. doi:10.18490/sosars.1090603
- Ertugay, F. (2019). Sosyal bilimlerde nitel araştırma/esnek desen araştırması: Alana ilişkin zorluklar, sorunlar ve imkânlar. *Nitel Sosyal Bilimler*, 1(1), 48-68. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nsb/issue/51274/643977>
- Fontana, A. ve Frey, J. (1994). Interviewing: The art of science. In N. Denzin, ve Y. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 361-376). Thousand Oaks, CA: Sage Publication, Inc.
- Fowler, F. J. (1991). Reducing interviewer-related error through interviewer training, supervision, and other means. P.P. Biemer ve diğerleri (Yay. haz.), *Measurement errors in surveys* (s. 259-278). New York: John Wiley.
- Galletta, A. (2013). *Mastering the semi-structured interview and beyond: From research design to analysis and publication*. New York: NYU press.
- Groves, R.M., Fowler, F.J., Couper, M.P., Lepkowski, J.M., Singer, E. ve Tourangeau, R. (2011). *Survey methodology*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Güler, A., Halicioğlu, M.B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hollway, W. ve Jefferson, T. (2000). *Doing qualitative research differently: Free association, narrative and the interview method*. London: Sage.
- Işık, E. ve Semerci, Ç. (2019). Eğitim alanı nitel araştırmalarında veri üçgenlemesi olarak odak grup görüşmesi, bireysel görüşme ve gözlem. *Turkish Journal of Educational Studies*, 6(3), 53-66. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/837751>

- Karahan, S., Uca, S. ve Güdük, T. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme türleri ve görüşme tekniklerinin uygulanma süreci. *Nitel Sosyal Bilimler*, 4(1), 78-101. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/nsb/issue/69387/1118399>.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80. Erişim adresi: manevisosyalhizmet.com
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tushad/issue/31792/350444>
- Kuzu, A. (2013). Veri toplama yöntem ve araçları. A.A. Kurt (Yay. haz.) *Bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (s.93-116). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kvale, S. (1994). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. USA: Sage.
- Kvale, S. ve Brinkmann, S. (2008). *Interviews: Learning the craft of qualitative research interviewing*. USA: Sage.
- McCracken, G. (1988). *The long interview: (Qualitative research methods, Vol. 13)*. USA:Sage.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (ev. Ed. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miles, M. B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. USA: Sage.
- Miller, K., Willson, S., Chepp, V. ve Ryan, M. (2014). Analysis. K. Miller ve diğerleri (Yay. haz.) *Cognitive interviewing methodology* içinde (s.35-50). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Myers, M. D. (2013). *Qualitative research in business and management*. Croydon: Sage.
- Myers, M. D. ve Newman, M. (2007). The qualitative interview in IS research: Examining the craft. *Information and organization*, 17(1), 2-26. doi: <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2006.11.001>
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation* Newbury Park, CA: Sage.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş*, (ev.) Bayrak D., Arslan H. B. ve Z. Akyz, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Qu, S. Q. ve Dumay, J. (2011). The qualitative research interview. *Qualitative research in accounting & management*. 8(3), 238-264. doi: <https://doi.org/10.1108/11766091111162070>
- Rubin, H.J. ve Rubin, I.S. (2012). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. USA: Sage Publications.
- Salman Yıkmaş, M. (2020). Nitel araştırmalarda e-görüşme tekniği. *Trakya University Journal of Social Science*, 22(1), 183-197. doi: <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.556296>
- Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. New York: Teachers College Press.

- Sekaran, U. (2002). *Research methods for business: A skill building approach, Fourth ed.* USA: John Wiley & Sons.
- Sevencan, F. ve Çilingiroğlu, N. (2007). Sağlık alanındaki araştırmalarda kullanılan niteliksel veri toplama yöntemleri. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26(1), 1-6. Erişim adresi: http://www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2007/sayi_1/baslik1.pdf
- Tekin, H. H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 101-116. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/521/4777>
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 24(24), 543-559. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10372/126941>
- Willis, G. B. (2015). *Analysis of the cognitive interview in questionnaire design.* New York: Oxford University Press.
- Wilson, C. (2014). *Interview techniques for UX practitioners: A user-centered design method.* London: Elsevier.
- Yağar, F. ve Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/gsbdergi/issue/39953/474327>
- Yalın Uçar, M. (2012). Öğretmenlik uygulamasına ilişkin durum çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2637-2660. Erişim adresi: <https://www.acarindex.com/kuram-ve-uygulamada-egitim-bilimleri/ogretmenlik-uygulamasina-iliskin-durum-calismasi-396063>
- Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınevi.

Extended Abstract

Purpose

In this study, it is aimed to conceptually examine the interview technique, which is frequently used in qualitative research methods, and to explain the processes of this technique in stages. It is thought that this research will serve as a guide for the qualitative research that researchers who have not used the interview technique before will use the interview technique.

Design and Methodology

The study is a review study that deals with the interview technique with its conceptual aspect and application stages. In this context, the conceptual framework of the interview, advantages and disadvantages of the interview, structured, semi-structured and unstructured interview types are included in the study. In addition, information is given about the interview process consisting of seven stages, namely thematizing, designing, interviewing, transcribing, analyzing, verification and reporting, and what researchers should pay attention to during these stages.

Findings

The researcher needs to clarify the research aims and objectives by determining the conceptual framework during the thematic stage. In line with these aims and objectives, the design phase is carried out by planning the ethical aspects, method and process of the research, in short, all stages. Before starting the interview process, an interview form is created in accordance with the research design. In this context, the researcher should take care to use short, clear and clear questions, questions that do not require short answers such as yes-no, open-ended questions and questions that will enable the participant to give detailed information about the subject. In addition, the sequence of these prepared questions is as important as the questions themselves. The sensitivity in the process of preparing the interview form is also maintained during the interview process. Before starting the interview, the participant should be prepared for the interview by making an introduction in a conversational mood. If the participant agrees, recording the interview will be of great benefit to the researcher for the analysis and reporting phase. In the interview, starting from general questions, as the subject gets deeper, specific and challenging questions should be started. Questions should be asked in an impartial manner and the participant should be an active listener. At the point where the meeting reaches the saturation point and it is agreed that the interview should end, the interview is ended by thanking the participant. It is an important detail that the researcher writes down the interview data shortly after the interview is over. When time has passed since the interview, it is possible that the observations of the researcher during the interview and the details of the interview are forgotten. For this reason, it is necessary to perform the transcription process without wasting time. When it comes to the analysis stage, categories and themes should be created by using interview data, researcher notes and literature, and a general scheme of them should be revealed. Afterwards, before the reporting stage, the results of the analysis are confirmed by examining whether the findings match the research goal and their consistency within themselves. After all these processes are carried out, the research must be reported in order to reach the reader.

Research Limitations

The study is a review. In addition, the study is limited to the conceptual framework and application stages of the interview technique, which is frequently used in qualitative research methods.

Implications

The most important role falls to the researcher in the studies made with the interview technique. In this context, researchers should take an active part in the whole process from the planning of the research to the reporting. The researcher should have full knowledge of the subject and the purpose of the research, which he determined during the thematizing. In the design phase, he should be able to plan research processes using this dominance. The use of short, clear, clear, open-ended, directly subject related and in order from general to specific questions in the preparation of the interview form will contribute to obtaining more reliable data in the interview. In addition, using a recording device during the interview process, if the participant gives permission, will facilitate the researcher in the analysis phase. While allowing short-term silences during the interview process, the subject should be tried to be elaborated by asking follow-up questions on the subjects that the participant did not answer or gave short answers. Judgmental or directive reactions to the participant's answers should definitely be avoided. In the analysis phase, which comes after the interview data are written down, themes and categories that can answer the research question, understandable, inclusive, and conceptually appropriate should be created. After the analysis phase, the accuracy of the findings, their compatibility and consistency with the purpose and target should be confirmed and reported.

Originality/Value

In addition to the conceptual framework, the number of studies including all processes of the interview technique, is limited in the literature. Therefore, it is thought that this study will serve as a guide for future research that will use the interview technique.

Araştırmacı Katkısı: Hilal AKMAN DÖMBEKÇİ (%50), Mehmet Akif ERİŞEN (%50).

Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama ¹

Ayşe POLAT ²

Başvuru Tarihi: 15.11.2022

Kabul Tarihi: 24.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemlerine dayalı çalışmalar gittikçe artmaktadır. Farklı disiplin ve alanlarda yapılan nitel çalışmalarda en sık kullanılan veri toplama araçlarından biri mülakat, özellikle de yarı-yapılandırılmış görüşmelerdir. Makalede öncelikle nitel araştırma ve görüşmeye yönelik temel felsefi ve teorik tartışmalara değinilmektedir. Görüşmenin veri toplamaya yönelik bir araç ancak aynı zamanda görüşmeci ve katılımcı arasında sosyal etkileşime dayalı bir anlam inşa etme süreci oluşu ele alınmaktadır. Türkçe görüşme/mülakat, görüşmeci ve katılımcı sözcüklerinin barındırdığı dilsel kısıt ve olanak tartışılmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırmaya yönelik önde gelen akademik kaynaklar kapsamında yarı-yapılandırılmış görüşmelerde soruların içerik ve özelliklerine dair bir kılavuz sunulmaya çalışılmıştır. Araştırma ve görüşme sorusunun ayrıştırılması, sınırlı sayıda temel soru ardından sonda ve takip soruları yöneltilmesi, tek katmanlı ve odaklı sorular oluşturulması, soruların anlaşılır ve yanıtlanabilir kılınması, önceden belirlenmiş kategoriler içermeyen açık uçlu sorular hazırlanması ve analitik, çıkarımsal veya yargılayıcı sorulardan sakınılması detaylıca açıklanmıştır. Araştırmacıların görüşmede kullanıp uygulayabilecekleri çeşitli soru form ve türleri şemalarla gösterilmiştir. Yarı-yapılandırılmış bir görüşmede soruların sıralanmasına ilişkin mantıksal ve anlatsal bütünlük içeren, kolaydan zora giden ve başlangıç ve geçiş ifadeleriyle anlatıyı kolaylaştıracak bir düzenlemenin önemi vurgulanmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde “iyi” sorular yöneltebilmeye özgü tek bir altın kural olmamakla beraber makalede değinilen teorik tartışma ve pratiğe yönelik somut öneri ve örneklerin görüşme yapacak araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, Yarı-Yapılandırılmış Görüşme, Mülakat Soru Form ve Özellikleri

Atıf: Polat, A. (2022). Nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme soruları: Soru form ve türleri, nitelikler ve sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 161-182.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, polatayse@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8739-6372

Semi-Structured Interview Questions in Qualitative Research: Question Forms and Types, Qualities and Order

Ayşe POLAT³

Submitted by: 15.11.2022

Accepted by: 24.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

In social sciences qualitative research-based studies are on the rise. One of the most often used data collection techniques is semi-structured interviews. The paper touches on basic philosophical and theoretical discussions about qualitative research and the interview. It examines how interview is conceptualized as an instrument to collect data and a meaning-producing process based on the social interaction between the interviewer and interviewee. It discusses the linguistic limitations and potential of terms used for interview and interviewer and interviewee in Turkish. By the means of leading qualitative research academic publications, the paper offers guidelines about how to prepare good interview questions. A careful separation of research and interview questions, raising only a limited number of main questions but following-upon them through probes, having single-layered questions, rendering questions accessible and answerable, preparing open-ended questions that do not impose pre-existing categories, and avoiding analytical and judgmental questions are some qualifications explained in detail. Question typologies are schematized in order to offer researchers ideas about question types and forms they can use in semi-structured interviews. Questions should be ordered through a logical and narrative flow, from easier to more difficult ones, and with introductory and transitory phrases. While there is no single golden rule about how to ask "good" questions in semi-structured interviews, theoretical discussions and practical suggestions and examples of the paper would prove useful for interviewing researchers.

Keywords: Qualitative Research, Semi-Structured Interview, Forms and Characteristics of Interview Questions

³ Istanbul Medeniyet University Faculty of Arts and Humanities Department of Sociology, polatayse@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8739-6372

Giriş

Sosyal bilimin ortaya çıkış ve gelişiminde bilimsel paradigmlar, farklı araştırma yöntemlerinin mevcudiyeti, nasıl uygulanabilecekleri ve geçerlilik standartlarına dair tartışmalar yer almaktadır (Guba ve Lincoln, 2005; Howe ve Eisenhart, 1990; Porta ve Keating, 2010). Nicel ve nitel araştırma yöntemleri iki temel çatı olarak belirlenip her ikisi hakkında ve ikisini karşılaştırmalı ele alan pek çok akademik çalışma ortaya konmuştur (Creswell, 1997; Flick, 2011; Neuman, 2008; Trochim ve Donnelly, 2008). 1980'lerin bilimsel paradigma tartışmaları, 1990'ların ortalarından itibaren nitel araştırmaya yönelik akademik literatürde hızlı bir artışa dönüşmüştür (Denzin ve Lincoln, 2005).

Güncel olarak "nitel araştırma makaleleri yayınlayan yüzün üzerinde [uluslararası] akademik dergi" mevcuttur (Allen, 2016, s. 36). Akademik yayıncılık sektöründeki büyüme ve yükseköğretim oranlarındaki artış, araştırma yöntemlerine dair teorik çalışmalar yanı sıra bilimsel araştırma sürecine dair pek çok pedagojik ve didaktik çalışmanın yayımlanmasına sebep olmuştur (Becker, 2007; Booth, Colomb ve Williams, 2008; Germano, 2013). Nitel araştırmalar özelinde araştırma dizaynına yönelik genel kitaplar yanı sıra (Creswell, 2018; Flick, 2011; Marvasti, 2004; Maxwell, 2013; Patton, 2018) veri toplama, veri analizi ve yayın süreçlerine dair spesifik çalışmalar da ortaya konmuştur (Allen, 2016; Krueger ve Casey, 2015; Miles, Huberman ve Saldaña, 2014;). İngilizce Sage yayınevi başta olmak üzere nitel araştırma yöntemlerine ilişkin akademik çalışmalar süregelirken söz konusu eserlerin bir kısmı son yıllarda Türkçe'ye de kazandırılmıştır (Creswell, 2018; Maxwell, 2018; Merriam, 2015; Patton, 2018; Silverman, 2021). İngilizce yayınlara göre az sayıda olmakla beraber Türkçe yazılmış nitel araştırma yöntemlerine ilişkin çalışmalar da artmaktadır (Baltacı, 2019; Çelebi, 2021; Kümbetoğlu, 2008; Sığı, 2021; Tunçalp, 2021; Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Ancak özgün bilimsel araştırmaların öne çıktığı bir dönemde araştırma yöntemlerine dair pedagojik yayınların önemi de gittikçe artmaktadır (Kilburn, Nind ve Wiles, 2014). Bu açıdan pedagojik yayıncılıktaki artışa rağmen uluslararası ölçekte araştırma yöntem ve metodolojilerine ilişkin öğretici yayınlar halen yetersizdir denilebilir (Earley, 2013). Türkçe nitel araştırma yöntemlerine dair genel teorik çalışmalar yanı sıra özellikle belirli alt konu ve boyutlara odaklı, pratik öneri ve somut örneklere dayalı çalışmaların artması, nitel araştırma yürütmeye çalışan araştırmacılara önemli katkılar sağlayacak, mevcut çalışmalarda görülen bazı temel karışıklık ve eksiklerin (Coşkun, 2022) azaltılmasına imkân tanıyacaktır. Bu çerçevede bu makalede nitel araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmelerde soruların hazırlanış ve soruluş biçimleri, soru türleri ve özellikleri klasik ve güncel kaynaklara dayalı olarak örnek ve açıklamalarla ele alınmaktadır.

Makale dört alt bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde nitel araştırmalarda görüşmeye dair farklı teorik yaklaşımlara kısaca değinilmekte; nitel bir araştırma kapsamında iyi bir görüşme hazırlayabilmek için öncelikle gerekli düşünsel tartışma ve görüşler ortaya konmaya çalışılmaktadır. İkinci bölümde nitel bir yarı-yapılandırılmış mülakat gerçekleştirirken soruları hazırlayan araştırmacı-görüşmecinin dikkat etmesi gereken hususlara değinilerek "iyi" görüşme sorularının nitelikleri açıklamalı örneklerle ortaya konmaktadır. Üçüncü bölümde literatürde önerilen çeşitli nitel görüşme soru tipolojileri sunulmakta, böylelikle ikinci bölümde ele alınan soruların özellik ve kapsamı çeşitli sınıflandırmalar ile yansıtılarak görüşme gerçekleştirecek araştırmacılara fikir verilmeye çalışılmaktadır. Son kısımda ise nitel bir görüşmede soruların hangi sıra ile nasıl sorulması gerektiğine dair öneriler sunulmaktadır.

Nitel Araştırma ve Görüşmenin Teorik Arka Planı

Nitel araştırmaya dair "yerleşik ve standart bir tanımlama yapmak son yıllarda gittikçe zorlaştığı" gibi (Creswell, 2018, s. 43) kullanılan "nitel" ifadesinin anlamı hakkında da farklı görüşler mevcuttur (Aspers ve Corte, 2019). Bu çeşitlilik bir yandan araştırmacıların nitel araştırmanın hangi özelliklerini öne çıkardıkları gibi epistemolojik ve değer-yargısal tutumlarla ilişkiliyken bir yandan da nitel araştırma kavramının tekil kullanımına rağmen ait olduğu farklı metodoloji, paradigma ve yaklaşımlarla bağlantılıdır (Tunçalp, 2021).

Sadece nitel araştırma tanımında değil, nitel araştırmanın felsefi arka planını açıklarken de çalışmalar arasında farklı terminoloji kullanıldığı görülmektedir. Örneğin kuramsal yönelimler, felsefi varsayımlar, yorumlayıcı çatılar, paradigma gibi farklı isimlendirmeler altında pozitivist, neopozitivist, yorumlayıcı, hümanistik, eleştirel, postmodern, sosyal yapılandırıcı, dönüştürücü gibi bir dizi perspektif ve yaklaşımdan bahsedilmektedir (Creswell, 2018; Lincoln, Lynham ve Guba, 2017; Neuman, 2008; Patton, 2018; Porta ve Keating, 2010; Tunçalp, 2021). Benzer şekilde bazı çalışmalarda fenomenoloji, etnografi, durum çalışmasından nitel araştırma desenleri olarak bahsedilirken (Creswell, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2016) bazılarında bunlara kuramsal yönelimler (Patton, 2018) ve yöntembilim başlığı altında (Tunçalp, 2021) değinilmektedir.

Sosyal bilimlerde nitel araştırmaların ve görüşmenin tarihçesi hakkında incelemeler (Brinkmann, Jacobsen ve Kristiansen, 2014; Denzin ve Lincoln, 2005; Erickson, 2017; Fontana ve Frey, 2005; Platt, 2012) olduğu gibi görüşmelerin etkili ve verimli yürütülmesine dair pratik öneriler ve görüşme yönteminin arkasındaki teorik varsayımları tartışan çalışmalar da mevcuttur (Josselson, 2013; Kvale ve Brinkmann, 2009; Merriam ve Tisdell, 2015; Roulston, 2010; Rubin ve Rubin, 2012). Ancak sosyal bilimlerdeki farklı metodoloji ve felsefi varsayımların açıklanmasıyla görüşmeye ilişkin çerçevelerin anlatım ve açıklaması birbirine karışabilmektedir. Bu açıdan örneğin Roulston (2010) bir yandan “fenomenolojik, feminist, etnografik, sözlü tarih” gibi görüşmeleri “sosyal bilimlerde mülakat” (s. 16) başlığı altında ele alırken bir yandan da görüşmeleri neopozitif, romantik, inşacı, dönüştürücü, postmodern ve dekolonize eden şeklinde bir teorik tasnife tabi tutmaktadır (s.51). Roulston (2010) nitel görüşmenin yapısı ve ilişkiselliğini teorize etmek açısından önemli bir çalışma ortaya koymakla beraber bir yöntem olarak görüşmenin kullanımı ve bunun ait olduğu paradigmlar ile görüşmeye ilişkin teori ve paradigmları karışık bir biçimde sunmaktadır.

Nitel araştırmalarda “veri” kavramının kullanımı sorgulanmakla beraber (Koro-Ljungberg, MacLure ve Ulmer, 2017) görüşme pek çok çalışmada veri toplama araçlarından biri olarak ele alınmaktadır. Nitel çalışmalarda görüşme; soruların hazırlık, organizasyon, sıralama ve yöneltilmesindeki standardizasyon gibi yapı biçimsel özelliklerine göre yapılandırılmamış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmış olarak ayrıştırılabildiği gibi odak grup görüşmesi veya derinlemesine görüşme gibi bir grup veya bireylere odaklanmasına veya yüz-yüze, telefonla, online görüşme gibi görüşmenin teknik gerçekleştirilme biçimine göre farklı şekillerde adlandırılabilir (Creswell, 2018; Kvale ve Brinkmann, 2009; Merriam ve Tisdell, 2015). Araştırmacı görüşmeye dair felsefeyi varsayımlarını, ön kabullerini, katılımcılardan beklentilerini, ne tür bir bilgiye ulaşmaya çalıştığını, görüşmenin nasıl geçtiğini çalışmasının sonunda hazırlayacağı yazılı raporda yansıtıcı bir biçimde tartışabilir (Creswell, 2018; Harmanşah ve Nahya, 2016; Merriam ve Tisdell, 2015).

Mülakat, Görüşmecisi ve Katılımcı

Nitel araştırmalarda veri toplama araçlarından biri olan görüşme (interview) için Türkçe güncel çalışmalarda görüşme sözcüğü daha yaygın olmakla beraber Arapça “buluşma, karşılaşma” kökeninden türetilen mülakat kelimesi de kullanılmaktadır. Görüşme sözcüğü özellikle başında İngilizce kullanımdaki “in-depth” ifadesini karşılayan “derinlemesine” gibi niteliksel bir sıfat kullanılmadığında bir terimden daha çok gündelik bir sözcük olarak anlaşılabilir. Bu durum bir yandan nitel araştırmada özellikle yapılandırılmamış görüşmelerin katılımcılarla doğal bir akış içinde adeta sohbet havasında gerçekleştirilmesine uygun düşmektedir; ancak bir yandan da bir veri toplama aracı olarak belirli bir yöntem dahilinde toplanan verilerin bilimsel yazı diline aktarımda zorluklara sebep olabilmektedir.

Dilsel ikilem aslında görüşmenin temel epistemolojik konumlanması ve bilim ve güç ilişkisi dahil pek çok sorunsalla yakından ilgilidir. Kvale ve Brinkmann (2009) görüşmenin “iki kişi arasındaki karşılıklılığına ve bir fikir, görüş alışverişine dayalı olmasına” dikkat çekmek için kendi kitaplarının başlığını, “inter-view” şeklinde oluşturmuşlardır (s.2). Bu makalede özgün bir Türkçe sözcük önerilemese bile söz konusu dilsel çeşitliliğe

dikkat çekmek önemli görülmüştür. Tüm çalışmalarda hem görüşme hem mülakat kelimelerinin kullanılması yönünde bir iddia söz konusu değildir. Ancak bu makalede nitel araştırmanın bağlamın anlam inşa etmeyi sağlayan temel bir unsur olduğu fikri de dikkate alınarak mülakat ve görüşme kelimelerinin ikisinin de kullanımı uygun görülmüştür. Makalede ağırlıklı olarak görüşme sözcüğü tercih edilmiştir; ancak özellikle görüşme ve bundan türetilmiş kelimelerin çok sık geçtiği yerlerde kelime tekrarını azaltmak için mülakat sözcüğüne başvurulmuştur. Ayrıca görüşme kelimesinin terimsel anlamının yeterince belirgin olmadığı durumlarda mülakat sözcüğü kullanılmıştır.

Benzer şekilde bu makalede görüşme yapan (interviewer) ve görüşme yapılan (interviewee) kişiler için Türkçe güncel çalışmalardaki yaygın kullanım olan görüşmeci ve katılımcı ifadeleri tercih edilmiştir. Ancak katılımcının neye katıldığı, görüşmecinin ne gördüğü gibi ifade belirsizliklerine ve görüşmeci ve araştırmacı rolleri arasındaki ayrıma dikkat çekilmek istenen durumlarda görüşmeyi yapan, görüşmeyi gerçekleştiren kişi ile görüşme yapılan kişi ifadelerine de yer verilmiştir. İngilizce yazında da interviewer ve interviewee bugün daha yaygın bir kullanımken informant (bilgi veren, kaynak kişi), respondent (cevap veren), subject (özne), participant (katılımcı) kelimeleri de “gerek antropolojik ve etnografik çalışmalarda kullanılan terimlerle ilişkili olarak gerekse görüşme gerçekleştirilen kişiye atfedilen aktiflik ve pasiflik rolü kapsamında değişmektedir” (Edwards ve Holland, 2013, s. 14). Sözcüklerin nötr olmadığı ve görüşmede taraflar arasındaki güç ilişkileri hatırlatılmalıdır (Edwards ve Holland, 2013). Türkçe görüşmeci ve katılımcı kelimelerinin her ikisinin de barındırdığı etkenlik olumlu olmakla beraber Türkçe dil yapısı açısından -ci eki getirerek bir işi yapan kişi çağrışımı yerine mülakatın karşılıklılık ve eylemsellik boyutlarını yansıtacak sözcükler geliştirmeye ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Mülakat “basitçe bir günlük konuşma” değildir (Kvale ve Brinkmann, 2009, s. 15). Ancak bir yandan da “sohbet havasında karşıdakinin yanıtlarına göre şekillenen, katılımcıdan yanıtlar almak, bilgi edinmek için yürütülen bir süreçtir” (Rubin ve Rubin, 2012, s. 96). Bu bağlamda görüşme “karşılıklı bir diyalog ve etkileşim çerçevesinde üretilen,” “pragmatik olarak araştırmacının sorularına yanıt arayan,” “anlamını bağlamdan kazanan ve anlatı formunda aktarılan bir bilgi” olarak tanımlanabilir (Kvale ve Brinkmann, 2009, s. 54-56). Bu açıdan Brinkmann ve Kvale (2018) tarafından görüşme hem bilgi edinme ve gerçekliğe ulaşmaya yönelik bir “enstrüman” hem de karşılıklı “sosyal etkileşime dayalı bir ilişkisellik” çerçevesinde bir “maden” veya birlikte yol alınan bir “seyahat” olarak kavramsallaştırılmıştır (s. 20). Josselson (2013)’e göre görüşme ilişkisel bir anlatı iken; Roulston (2010) görüşmecinin kendisinin ve katılımcının rolleri üzerine dikkatle düşünmesini vurgulayarak “yansıtıcı görüşmeden” (“reflective interviewing”) bahseder. Mülakat, görüşmeci ve katılımcının birlikte karşılıklı olarak “gerçekliği inşa ettikleri, anlam ürettikleri bir durum” (Holstein ve Gubrium, 1995, s. 4) veya görüşmeci ve katılımcıların “araştırma projesi için veriyi birlikte inşa ettikleri bir saha” (Roulston, deMarrais, ve Lewis, 2003, s. 645) olarak da tanımlanabilir.

Farklı nitel paradigmlar da görüşmeyi çeşitli şekillerde kavramsallaştırmaktadır: Mülakata katılan kişilerin dünyayı inşa etme, anlama, anlamlandırma ve açıklama biçimlerine odaklanan yorumlayıcı perspektif; titiz, sistematik ve “mantıksal tutarlılık içeren bir bilimsel çalışma ile katılımcıların çoklu perspektiflerine ulaşılabileceğini düşünen postpozitivist yaklaşım” (Creswell, 2018, s. 24); görüşmenin bireylerin sesini ve anlatılarını duyurma gücüyle “sosyal gerçekliğin üstü örtük güç ilişkilerini ortaya çıkarabilecek özgürleştirici potansiyeline” dikkat çeken yaklaşımlar (Edwards ve Holland, 2013, s. 20); dünyanın bireylerin algısından bağımsız var olduğuna ancak bunun duyular ve öznelliklerle bilinebileceğini düşünen eleştirel gerçekçilik. Söz konusu yaklaşımların birbirleriyle çeliştiği öne sürülebilir. Ancak “paradigmlar arası geçişkenlik ve kesişimselliklere bakmak, yaklaşımların benzerlik ve farklılıklarını her birinin çelişkilerine de değinerek tartışmak” daha etkili bir yöntem olabilir (Lincoln ve diğerleri, 2017, s. 223). Bu açıdan görüşmeyi gerçekleştiren araştırmacının felsefi varsayım ve kuramsal çatıların birbirleriyle çelişme ve çatışmalarının farkında olarak mülakatı (öz) düşünümsel bir yaklaşımla sistematik ve bütünlüklü bir anlatı olarak yürütme çabası önemlidir.

Görüşmede temel etik sorumluluğun görüşmecide olduğu hatırlatılmalıdır. Mülakatta görüşmeci katılımcıya araştırmaya katılıp yaşam öyküsünü, deneyimini, görüş ve yorumlarını aktarmayı kabul ettiği için duyduğu minnettarlık ve teşekkürü samimiyetle yansıtmalıdır (Creswell, 2018; Patton, 2018). Görüşme için alınacak etik izinler araştırma sürecinin öncesinde gerçekleşen yazılı, resmi izin formlarıdır; ancak mülakat görüşmecinin uyacağını beyan ettiği ilkeleri pratikte uyguladığı sahadır. Bu açıdan mülakat yapılan kişinin görüşmeciyi zorlayıcı tavır ve tutumları olsa bile görüşmeci katılımcıyla herhangi bir çatışmaya girmeden mülakatı tamamlamaya çalışmalıdır. “Çatışmacı görüşmeler” bazen bir araştırma taktiği olarak seçilebilmektedir (Brinkmann ve Kvale, 2018, s. 84); ancak söz konusu çatışma fikrinsel bir tartışma ve yüzleşmedir.

Bu çerçevede görüşmecinin mülakatta rolünün katılımcıyı sorgulayan, yargılayan, hüküm veren bir yargıç; katılımcıyı sınava, teste tutan bilgisini sınavan bir öğretmen veya gerçekliği ondan daha iyi bildiğini varsayıp onu gerçekliğe yönlendirmeye çalışan bir “aydınlatıcı” olmadığı hatırlatılabilir. Görüşmeci katılımcıdan kendi araştırmasını çözümlemesini, yanıt aradığı sebep-sonuç ilişkileri ve örüntüler hakkında tahlilde bulunmasını beklememeli; görüşme ve analiz sorularını ayrıştırmalıdır (Staller, 2022). Benzer şekilde görüşmeyi fazla romantize ederek katılımcıyı adeta hakikatin biricik kaynağı gibi görmek ve katılımcıların anlatılarını eleştirel bir süzgeçten geçirmemek de yanıltıcı olabilir (Alvesson, 2003).

Gerek mülakatın felsefi arka planı gerekse mülakatta görüşmeci ve katılımcı rollerine dair değinilen temel bazı özellikler Tablo 1’de özet olarak gösterilmiştir. Ayrıca aşağıda görüşme sorularını hazırlarken ve mülakat boyunca dikkat edilmesi gereken bazı hususlar da Tablo 1’e aktarılmıştır. Tablo 1’in araştırmacılara görüşmedeki farklı rol ve sorumlulukları üzerine düşünmek ve bunları ayrıştırmak açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Tablo 1
Mülakatta Görüşmeci ve Katılımcının Rollerini: Dilsel ve Kavramsal Çağrışımlar

Görüşmeci	Katılımcı
Görüşmeyi yapan	Görüşme yapılan
Mülakatı gerçekleştiren	Mülakata katılan
Görüşen	Görüşülen
Soru soran	Sorulara yanıt veren
Konuşmaya davet eden	Konuşan
Yanıtları dinleyen	Soruları dinleyen
Aktif dinleyici	Aktif konuşmacı
Anlatıları kayda geçiren, aktaran, inceleyen	Anlatıcı
Bilimsel merakını takip eden	Bilimsel araştırmaya rızasıyla katılan
Araştırmacı	Araştırılan
Bilgiyi üreten/üretecek olan	Bilgi üretimini sağlayan/sağlayacak olan
Bilimsel toplulukla katılımcılar arasında tercüman	Kaynak kişi
(Görüşme öncesi, görüşme boyunca ve görüşme sonrası) toplumsal gerçekliği ve karşısındaki katılımcıyı anlamaya, açıklamaya ve analiz etmeye çalışan	(Görüşmede) kendi gerçekliğini anlama, anlatma ve görüşmeciye açıklamaya çalışan
Görüşme sorularını seçici olarak, özenle, titizlikle, sistematik hazırlayan	Sorulara istediği gibi ve istediği kadar yanıt veren
Araştırmacının bilimsel ve etik sorumlu ve yükümlüsü	Gönüllü katılımcı

Görüşme Sorularının Nitelikleri

Nitel bir araştırmada görüşmeci mülakatın basitçe katılımcıların sorulara yanıt vermesi olmadığını; asıl amacın katılımcıların hikayelerini dinleyerek deneyimlerinin nasıl gerçekleştiğini ve onların bu deneyimlere atfettikleri anlamları keşfetmeye çalışmak olduğunu unutmamalıdır (Roberts, 2020, s. 3189). Yarı yapılandırılmış bir mülakatta sorular hazırlanırken dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıdaki bölümlerde açıklanarak ele alınacaktır.

Ön Hazırlık: Görüşme Sorularının Hazırlanması

Araştırmacı öncelikle görüşme sorularını hazırlarken yeterince emek ve zaman ayırmalıdır. Nitel araştırma geçerlik ve güvenilirlik kriterlerinden olan yansıtıcılık mülakat hazırlanırken, sorular hakkında kapsamlıca düşünüp soruların düzeltmelerle “daha iyiye” dönüştürülmesiyle ortaya konulur. Bu çerçevede görüşmeci kendisini görüşme yapacağı kişilerin yerine koyarak söz konusu sorular kendisine yöneltilseydi ne düşünüp, nasıl hissederdi bunu değerlendirerek sorularını oluşturmaya çalışmalıdır (Maxwell, 2013, s. 103). Mülakatı yapacak kişi pilot görüşmelerle soruları sınyarak, hangi soruların işleyip işlemediğini ve ne tür yeni sorular eklemesi gerektiğini belirlemeye çalışmalıdır. Görüşmeci tez danışmanı, meslektaşları, hatta arkadaşları gibi konunun uzmanı olmayan kişilerle sorularını paylaşıp geri bildirimlerini isteyerek soruların geçerliğini belirlemeye çalışabilir.

Görüşmenin hem ön hazırlık sürecinde hem de mülakatlar boyunca görüşmeci katılımcıların “bilinçli onayını almak, özel hayatlarına saygı duymak, katılımcılara zarar vermemek ve onları yanıltmamak” gibi etik ilkelere dikkat etmenin yanı sıra (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 108) nezaketli bir dil ve üsluba özen göstermelidir (Creswell, 2018, s. 166). Bazı araştırmacılar gündelik dilde sohbet havasındaki görüşmelerin avantajına dikkat çeker (Josselson, 2013; Swain ve King, 2022). Ancak yarı yapılandırılmış görüşmelerde özellikle başlangıçta formal bir dil ve üslubun daha faydalı olacağını vurgulayanlar da vardır (Seidman, 2006, s. 97). Bu çerçevede görüşmenin özellikle başlangıç aşamasında Türkçe siz kalıbını soru ifadelerinde kullanmak ve görüşme boyunca geçişlerde “izninizle, müsaadenizle” gibi ifadelerle yer vermek katılımcıya duyulan saygıyı yansıtmakta etkili olabilir.

Araştırma ve Görüşme Sorularını Ayırıştırma

Mülakat sürecinde araştırmacı araştırma sorusuna yanıt arayan bilimsel araştırmacı kimliği ile katılımcıyı dikkatle dinlemeye çalışan iyi bir dinleyici olma rolleri arasında bir gerilim yaşayabilir. Görüşmeci, akademik bir literatür içinde formüle ettiği genellemeye yönelik soyut bir araştırma sorusuna yanıt arayış çabasıyla katılımcının kişisel deneyim ve anlatısına odaklı anlama gayreti arasındaki dengeyi sağlamakta zorlanabilir. Mülakatta öncelikle dikkat edilmesi gereken araştırma sorusu ile görüşme sorularının birbirinden ayrıştırılmasıdır (Staller, 2022). Görüşme soruları ile araştırma sorusu özdeş değildir. Maxwell (2013)’e göre “görüşme sorularının basitçe araştırma sorularının bir çevirisi olarak düşünülmesi mantıksal pozitivist bir bakışın” yansımasıdır (s.102). Araştırma sorusu araştırmacının anlamak, açıklamak istediği; “görüşme soruları bu anlayışa ulaşmak için katılımcılara yönelttiği sorulardır” (Maxwell, 2013, s. 103). Staller (2022) da araştırma sorusu, görüşme soruları ve analiz sorularının birbirleriyle karıştırılıp net ayrıştırılmamasının nitel araştırma dergilerine gönderilen pek çok makalenin önde gelen ret sebebi olduğunu vurgular.

Araştırma sorusunu araştırmacı mevcut çalışmalarla bağlantılı olarak şekillendirirken ulaşmaya çalıştığı kitle diğer akademisyenler ve akademik çalışmalardır. Görüşme sorularının hedef kitlesi ve muhatabı ise söz konusu nitel araştırma kapsamında belirlenen katılımcılardır (Staller, 2022). Nitel araştırma çerçevesinde ele alınacak olan durumu, olguyu, tecrübeyi, kültürü, pratikleri deneyimleyen, yaşayan, gözlemleyen insanlar veya gruplardır (Maxwell, 2013). Görüşme yapılan kişiler bilimsel veya akademik olarak olguyu inceleyen, ilgili

literatürle bağlantılı olarak tartışan, profesyonel meslekleri bağlamında açıklamaya çalışan bireyler değildir. Görüşme sorularının hedef kitlesi ve üretmeye çalıştığı bilgi, araştırma sorusunun hedef kitlesi ve ulaşmaya çalıştığı bilgiden farklıdır (Staller, 2022).

Görüşme sorularıyla araştırma sorusuna yanıt aranır; ancak araştırmacı görüşme sorularıyla araştırma sorusu, katılımcılar ile akademisyenler arasında tercümanlık veya köprü görevi yapması gereken kişidir (Staller, 2022). Bu yüzden araştırmacının görüşme sorularını hazırlarken araştırma sorusunun soyut, akademik ve teorik dilini katılımcıların kendi yaşam deneyimleri üzerinden sahip oldukları somut, anlaşılır, yalın, gündelik bir dile çevirmesi gereklidir. Dolayısıyla aşağıda kapsamlıca açıklanacağı üzere, görüşmeci mülakat sorularında bilimsel jargon ve terimsel ifadelerden kaçınmalıdır. Benzer şekilde görüşmeci katılımcılardan araştırma sorusunu analitik çıkarımlarla yanıtlamalarını beklememelidir. Görüşme soruları, araştırma sorusunun soyut, tümdengelimsel, sebep sonuç örüntülerini arayan boyutu yerine katılımcıların kendi deneyimlerine odaklı spesifik sorular olmalıdır (Josselson, 2013, s. 136). Bir diğer ifadeyle aşağıda soru türleri ve soruların içeriğinin hazırlanmasında daha detaylı açıklanacağı üzere araştırma sorusunun barındırdığı en üst düzeydeki “Niçin?” sorusu yerine, görüşme soruları katılımcıların bilgi, görüş ve yorumuna ulaşmayı amaçlayan “Sizce neden [böyle]?” “Sizin deneyiminiz nasıl?” şeklinde ifade edilmelidir (Josselson, 2013, s. 41).

Uygunluk: Pragmatik Fayda ve Geçerlik

Nitel çalışmalarda “tüm durumlar için geçerli tek bir doğru format yoktur” (Patton, 2018, s. 379). Ancak nitel araştırmada “daha iyi bir anlayış ve kavrayışa erişme” (Aspers ve Corte, 2019, s.145) temel amaçlardan biridir. Bu açıdan araştırmacı mülakat sorularını hazırlarken pragmatik bir tutum ile hangisinin daha iyi işleyip hangisinin daha yüzeysel ve eksik kaldığını tartarak sorularını geliştirebilir. “Katılımcıyı araştırma için gerekli materyale yönlendirip katılımcının bu materyali sunmasını kolaylıkla sağlayan her soru iyi bir sorudur” (Weiss, 1994, s. 73). Bu çerçevede bazen en iyi soru; katılımcının söz konusu durum ile ilgili detay verip bilgi boşluğunu doldurmasını sağlayan “Peki sonra ne oldu?” tarzı sadece birkaç kelimedenden oluşan bir soru; bazense “Bana şimdi, bunun gerçekten olduğu bir zamana dair olabildiğince detaylarla somut bir örnek verebilir misiniz?” şeklinde katılımcıya yöneltilen uzun bir sorudur (Weiss, 1994, s. 73-74).

Nitel araştırmalarda en yaygın kullanılan tekniğin yarı-yapılandırılmış görüşmelerdir (Patten ve Newhart, 2018). Ancak görüşme sorularını hazırlarken araştırmacının görüşmede ne kadar yapılandırıcı bir yaklaşım benimseyeceğini; “yapılandırılmış, yapılandırılmamış veya yarı-yapılandırılmış görüşme biçimlerinden hangisini niçin seçtiğini” iyi belirlemesi gerekir (Merriam ve Tisdell, 2015, s. 110; Roulston, 2010, s.14). Örneğin; etnografik saha araştırmalarından yapılandırılmamış enformel görüşmeler önemli bir veri toplama aracı olarak fenomenolojik araştırmalarda yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış görüşmeler öne çıkar. Benzer şekilde durum çalışması veya etnografik araştırmada görüşmeler birebir veya odak grup görüşmesi olarak yürütülebilirken; anlatı araştırmaları bireylerle gerçekleştirilir ve görüşmede katılımcılardan kendi deneyimlerini bir hikaye ve anlatı bütünlüğü içinde paylaşmaları istenir (Tomaszewski, Zarestky ve Gonzales, 2020). Bu açıdan araştırmacının görüşme “sorularının içerik ve sıralamasını ne kadar standartlaştırıp yapılandırdığı” kadar “hangi biçimlerde ve niçin yapılandırmayı” tercih ettiğini açıklaması gereklidir (Maxwell, 2013, s. 93).

Az Sayıda Temel Soru, Yeterli Takip Sorusu

Nitel görüşmelerde çok fazla sayıda soru katılımcılara yöneltilmemelidir (Weiss, 1994, s. 65). Temel görüşme sorularının sayısı oldukça sınırlı tutulup bunlardan takip ve sonda sorusu üretmek yarı-yapılandırılmış bir mülakatın temel özelliğidir (Roulston, 2010; Rubin ve Rubin, 2012). Soru sayı adedine dair bir standart olmamakla beraber daha çok soru sormanın daha iyi olacağı şeklindeki varsayım yanıltıcıdır. Mülakata 20-30 sorunun sorulduğu bir anket çalışması gibi yaklaşılmamalıdır. Soruların sayısal çokluğu yerine niteliğine,

araştırma sorusuyla ilintili olmasına ve yeterli çeşitliliğe sahip olmasına dikkat edilmelidir (Roulston, 2010; Rubin ve Rubin, 2012). Takip sorularının tamamı görüşme kılavuzunda yazılamayabilir; sonda ve takip soruları mülakatın akışında esnek olarak eklenir. Ancak özellikle “birden çok görüşmecinin olduğu araştırmalarda takip sorularının temel bir listesi hazırlanarak katılımcı akış içinde bunlara yanıt vermezse spesifik olarak bu sorulara dönülmesi” bir teknik olarak uygulanabilir (Leech, 2002, s. 668).

Görüşmecinin temel sorular ardından katılımcıya yönelttiği sonda soruları “ayrıntı, açıklama ve aydınlatma amaçlı” olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 141). Görüşme soruları ele alınan olgu veya durumun detaylı, derinlikli, kapsamlı, nüanslı, geçerli, bütünlüklü bir anlayış ve kavrayışına ulaşmayı sağlamalıdır (Roberts, 2020; Rubin ve Rubin, 2012). Nitel araştırmalarda betimleme önemli bir boyuttur. Bu açıdan Weiss (1994)’in önerdiği üzere mülakat boyunca görüşmeci, anlatılanların yeterli olup olmadığını, daha fazla detaya ihtiyacı olup olmadığını tartmak için anlatılanları gözünde canlandırmaya çalışabilir. Görüşmeci “bir tiyatro sahnesi gibi ne olup bittiğini, kimlerin olduğunu, neler dediklerini, neler olacağına benzediğini canlandırıp tasvir edemiyorsa” katılımcıya daha fazla detay isteyen sorular yöneltilmelidir (Weiss, 1994, s. 80). Tasvirin gücü ve anlatının bütüncüllüğü görüşmecinin detayları değerlendirmek için kullanabileceği kriterlerdir.

Görüşmeci mülakat boyunca görüşmenin doğal akışını sekteye uğratmamak için özen göstermelidir. “Katılımcının sözünü kesip cümlelerini tamamlamaya çalışmaktan” sakınmalıdır (Weiss, 1994, s. 78). Görüşmeci mülakattaki temel rolünün iyi bir dinleyici olmak olduğunu (Rubin ve Rubin, 2012) akılda tutarak katılımcının kullandığı ifade, metafor ve benzetmeleri aynalayarak “kendi sözcüklerini katılımcıya geri yansıtarak” takip soruları üretebilmelidir (Edwards ve Holland, 2013, s. 73). Görüşmeci kendisini bilen pozisyondan çıkarıp varsayımlarını geri plana iterek katılımcının kendi ifadeleriyle anlattıklarını anlamaya çalışmalı (Weiss, 1994, s. 115) ve “beklenmedik yanıtlara açık olmalıdır” (Patton, 2018, s. 357).

Mülakatı gerçekleştirirken görüşmeci seçici olmak zorundadır. Mülakat kapsamında tüm meraklarını gideremeyeceğini, katılımcıya aklına gelen her şeyi sorup yanıt alamayacağını hem pratik hem de etik olarak unutmamalıdır. Bu çerçevede katılımcıların yaş, cinsiyet, gelir gibi demografik veya kişisel bilgilerine yönelik sorular gerekli olmadıkça sorulmamalıdır. Araştırma etiği açısından “kişisel bilgilerin gerekli olmadığı ölçüde toplanmamasına” ve böylelikle soru sayısı ve zamandan tasarruf edilmesine dikkat edilmelidir (Roberts, 2020, s. 3190). Benzer şekilde araştırmacı yanıtını “başka kaynak ve dokümanlardan elde edebileceği katılımcının yorumunu içermeyecek, temel olgusal, bilgi bazlı sorular” yöneltilmemeye çalışmalıdır (Glesne, 2006, s. 100).

Tek Katmanlı, Art Arda Sıralanmayan Sorular

Soruların adedini sınırlı tutmak kadar soruların tek katmanlı, bir boyuta odaklı olmasına da özen gösterilmelidir (Seidman, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bir görüşme sorusu içinde birden fazla unsuru tek seferde sormamaya dikkat edilmelidir (Patton, 2018). Görüşmeci sorularını art arda yönelterek katılımcıyı adeta mahkeme veya emniyette sorgudaymış gibi hissettirmemeli (Josselson, 2013, s. 135; Merriam ve Tisdell, 2015, s. 123) katılımcının yanıtları zihninde bulmasına, düşünmesine, hatırlamasına fırsat vermelidir.

Katılımcıların görüşmeye araştırmacı kadar uzun soluklu bir merak ve hazırlık ile gelmeyip soruları o anda duyup yanıtlar verdiklerini unutmamak gerekir. Bu açıdan Patton (2018)’in çok katmanlı soruya verdiği örnek çarpıcıdır: “Sizden program hakkındaki düşüncelerinizi belirtmenizi istiyoruz: Programın güçlü ve zayıf yönleri hakkında neler düşünüyorsunuz? Neyi beğeniyorsunuz? Neyi beğenmiyorsunuz? Sizce hangi alanlar geliştirilebilir ve hangi alanlar aynı kalmalı?” (s. 358). Katılımcının anlık duyduğu ardışık tüm bu soruları akılda tutarak hepsine cevap vermesi oldukça zordur. Ayrıca bu soruların yanıt aradığı boyutlar farklıdır. Katılımcının güçlü bulduğu yanlar, beğendiği yanlar, geliştirmeye yönelik öneriler gibi farklı boyutlar ve zıtları ardışık sorulmaktadır. Görüşmeci hangi soruda temelde neye yanıt aradığını, hangi sorunun konunun hangi boyutuna yönelik olduğunu, görüşme soruları arasındaki benzerlik ve farklılıkları detaylı düşünüp değerlendirerek mülakat sorularını hazırlaması gereklidir (Maxwell, 2013; Patton, 2018).

Tek bir soruda her şeyi sorup yanıt aramak yerine birden çok soruda konunun farklı boyutlarına odaklanmalı ve sorular arası geçişte boşluklar oluşturmamalıdır. Bu açıdan mülakatta sessizlikler dinlenip, katılımcıların ne zaman niçin sessiz kaldığı analiz edildiği gibi (Bengtsson ve Fynbo, 2017) görüşmede hem katılımcı hem görüşmecinin ara ara dinlenmesine, aktarımları kavramasına fırsat tanınmalıdır (Edwards ve Holland, 2013). Özetle tek bir soruda adeta her şeyi sormak yerine kademeli olarak arada duraksayarak sorular teker teker yöneltilmelidir.

Yanıtlanabilir, Anlaşılır Sorular

Görüşme soruları katılımcılar tarafından yanıtlanabilir olmalıdır. Bu açıdan soruların çok geniş ve genel olmaması ve anlaşılabilirliği önemlidir (Merriam ve Tisdell, 2015; Patton, 2018; Rubin ve Rubin, 2012). Soruların ifadeleri ve sözcük seçimlerinde gösterilecek çaba, katılımcıların kendi anlatılarını anlatabilmeleri için gerekli dilsel alt yapı ve çağrışımları inşa etmektir. Soruların katılımcılar açısından “açık, net,” “kolay anlaşılır,” “tanıdık” bir dile sahip olması gerekir (Patton, 2018, s. 361; Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 137). Araştırmaya göre örneklemedeki katılımcıların sosyoekonomik durumu, eğitim düzeyi, doğup büyüdüğü yer çeşitlilik arz edebilir. Mülakat soruları hazırlanırken bu çeşitliliğin tamamına olabildiğince hitap edebilecek bir dil ve üslup seçmeye gayret edilmelidir. Görüşmeci katılımcıların yabancı olmadığı, bildiği, aşına olduğu sözcük ve ifadeleri seçerek nitel araştırmanın “doğal ortama” duyarlık ilkesini hayata geçirmiş olur (Creswell, 2018). Böylelikle katılımcılara gerekli etik saygıyı gösterdiği gibi yalın ve anlaşılır bir dille onlarla yakınlık kurarak daha detaylı ve geçerli yanıtlar alabilir (Patton, 2018, s. 363).

Araştırmacı kendi profesyonel uzman kimliğini ortaya koymak isteyebilir, ancak görüşmenin amacı araştırmacının katılımcılara kendi bilgi ve uzmanlığını göstermesi değil; mütevazı ancak yetkin bir üslupla görüşmecilerine sorularını yöneltmesidir. Leech (2002)’in ifadesiyle, görüşmeci “bilgili ancak söz konusu konu hakkında katılımcılardan daha az bilgili olduğunu” hissettirecek bir tavır görüşme boyunca sergilememelidir (s. 665). Bu çerçevede görüşmedeki temel yaklaşımlardan biri, soruların uzman olmayan kişiler tarafından anlaşılabilir bir sadelik ve yalınlıkla akademik ve bilimsel jargondan arındırılmış olarak ifade edilmesidir (Merriam ve Tisdell, 2015, s. 117; Rubin ve Rubin, 2012, s. 132). Görüşme soruları soyut kavramsal tartışmalara değil, spesifik bireysel anlatılara ulaşmayı amaçlar. Katılımcıların bilgisini sınımadığı gibi kitabî, kuramsal bilgi yerine katılımcıların pratik, yorumsal, deneyimsel anlatılarının keşfi amaçtır. Bu açıdan görüşme soruları, katılımcıların bilmedikleri bir şey hakkında soru sorulduğunu düşünüp mahcup ve rahatsız hissetmelerine sebebiyet vermeden bir sohbet ortaklığı şeklinde inşa edilmelidir (Rubin ve Rubin, 2012). Josselson (2013)’un ifadesiyle mülakatta sorular “soru yerine adeta bir davet olmalı;” katı, kesin bir yanıtta daha çok katılımcının aklına gelen “çağrışım ve keşiflere” ulaşmaya çalışıldığını göstermelidir (s.63).

Uzman bir grupta görüşme yapıyorsa onların uzmanlığı dahilindeki teknik ifade ve terimler bazen kullanılabilir. Ancak temel amaç, söz konusu terimlerin katılımcılar tarafından hangi biçimlerde nasıl tanımlanıp yorumlandıklarını keşfe yönelik sorular sormak olmalı; söz konusu ifadelerin görüşmede kullanımı dikkatle seçilmelidir.

Açık Uçlu Sorular: Öznel, Önden Belirlenmemiş, Yönlendirmekten Sakınan

Açık uçluluk ifadesi görüşme sorularını tanımlarken sıklıkla kullanılmakla beraber yeterince net bir ifade değildir. Farklı anlamlar yüklenmektedir. Açık uçlu sorular öncelikle katılımcıların duygu, düşünce ve deneyimlerini kendi ifadeleriyle aktarmalarına imkân tanıyan sorulardır (Patton, 2018, s. 354). Açık uçlu sorular “katılımcıya önceden belirlenmiş cevapların verdiği dayatmayı ortadan kaldırmayı” amaçlar (Patton, 2018, s. 353). Bu açıdan açık uçlu sorular “araştırmacının kendi varsayımlarından arındırılmış, girift yanıtlar almaya uygun,” “katılımcının deneyimini olumlu ve olumsuz yanıtlarıyla” anlatmasına olanak tanımak için hazırlanan sorulardır (Roberts, 2020, s. 3190).

Açık uçlu sorular katılımcıyı görüşmecinin anlayış, tutum veya değerlerine yönlendirmeden, tarafsız ifade edilmeye çalışılan sorulardır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 140). Yönlendirici veya değer yargısal sorular aslında yanıtı içine gömülü barındıran kapalı uçlu sorular olarak tanımlanabilir. Nitel araştırmada görüşmeci katılımcıların düşünce, duygu, yorum ve tespitlerini anlamaya çalıştığı için yönlendirici olmadan onların anlatılarına ulaşmaya çalışmalıdır. Bu açıdan mülakatta görüşmeci örneğin bir “durumu doğrudan mutsuzlukla” eşleştirmemek için katılımcıya “Bu durumda çok üzülmüş olmalısınız.” şeklinde bir yorumda bulunmak yerine “Sanki bu durumdan oldukça etkilenmişsiniz.” şeklinde daha az yönlendirici bir ifade kullanabilir (Weiss, 1994, s. 74). Mülakatı gerçekleştiren kişi görüşmenin doğal akışı içinde bazen empatik tepkiler verebilir (Roulston, 2010). “Öyle mi?” “Bundan biraz daha bahsedebilir misiniz?” “Oldukça ilginçmiş!” gibi ifadeler bazen kısmen yönlendirici olmakla beraber görüşmede empatik akışı ve doğal etkileşimi sürdürmek için kullanılabilir (Edwards ve Holland, 2013, s. 73). Ancak “Çok korkunç bir durum, çok haksızlığa uğramışsınız” gibi katılımcı adına doğrudan çıkarımlarda bulunan ifadeler yerine daha nötr ve kısa tepkiler vermeye çalışılmalıdır. Görüşmeci ““anlıyorum,” “hm” “evet” gibi daha kısa ifadeler” veya “beden diliyle baş sallayarak, hafif kaş kaldırarak” katılımcıyı dinlediğini empatik bir şekilde göstermekle yetinmelidir (Leech, 2002, s. 668).

Temel sorular açık uçlu olmakla beraber görüşme akışındaki “sonda soruları takip, teyit, açıklık getirmek için” (Roberts, 2020, s. 3196) daha kapalı uçlu gibi sorulabilir. Örneğin; “...derken şunu mu kast ettiniz...” veya “Söylediğinizden şunu çıkarabilir miyiz...” veya “Aktardığınızı ... şeklinde anladım ama doğru mu?” gibi daha kapalı uçlu sorular katılımcıya yöneltebilir. Bu tarz sorular somut, nesnel gerçekliği anlamaya ilişkin bilgi amaçlı sorular olabileceği gibi görüşmecinin katılımcının çıkarım ve yorumlarını doğru anlayıp anlamadığını teyit amaçlı da olabilir.

Odaklı, Özelleştirilmiş Sorular

Görüşmede açık-uçlu sorulara yer vermek çok genel ve geniş kapsamlı sorular yönelmek şeklinde yorumlanmamalıdır. Görüşmedeki tüm sorular ele alınan konunun belirli boyutlarına odaklanmalı ve söz konusu boyutlar ve sorular birbiriyle ve araştırma sorusuyla mantıksal bir ilinti ve bütünlüğe sahip olmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırma konu ve sorusunun temel bileşenlerini belirleyerek soruları birbirinden ayırtmaya çalışmak gereksiz ve çok sayıdaki soru oranını azaltacağı gibi odaklanmayı da mümkün kılacaktır (Rubin ve Rubin, 2012). Bu açıdan mülakatta “genel ve soyut sorular yerine bireyin deneyimlerine odaklanmış, spesifik sorular” sorulmaya çalışılmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 138). Görüşmede “büyük resmi” ortaya koyan, kapsamlı sorular ile “genelden özele inen küçük ölçekli soruların” dengesi gözetilmelidir (Roberts, 2020, s. 3194).

Sorular bir duruma, bir bağlama özgüllüğü yansıtıp belirginleştirilerek özelleştirilmelidir. Aksi halde sorular çok genel kapsamlı ve “fazla” açık uçlu olup katılımcılar için yanıtlanması zor hale gelebilir. Bu çerçevede genel bir açık uçlu soruyla (“Bana ...’dan bahseder misiniz?”) başlayıp takip sorusunu katılımcının yanıtına atıfla spesifikleştirip (“...’dan bahsettiniz bunu biraz daha açabilir misiniz?”), ardından da daha somut bir yanıt istenebilir (“...’dan bahsettiniz. Buna bir örnek verebilir misiniz?”) (Roulston, 2010, s.14). Böylelikle hem açık uçlu hem de yanıtlanabilecek kadar özelleştirilmiş sorularla daha derinlikli ve detaylı yanıtlar alınabilir. Odaklı soruların sağlayacağı netlik, “belirsizlik ve karmaşıklığın önüne geçerek” katılımcıların soruları yanıtlayabilmesini kolaylaştırır (Patton, 2018, s. 358).

Bu açıdan Türkçe çalışmalarda da sıklıkla görülen “Kendinizden bahseder misiniz?” sorusunun çok genel kalabileceği vurgulanmalıdır (Josselson, 2013, s. 135). Görüşmeci bu soruyu bir kişinin hayat hikayesini keşfetmek veya kişisel bilgileri ayrı ayrı sormak yerine kuşatıcı bir soru olarak yöneltebilir. Ancak aksi

durumlarda sorunun ifade biçimi oldukça muğlak ve genel olup katılımcı tarafından yanıtlanması zor olabileceği gibi yanıtın yüzeysel kalma ihtimali de mevcuttur. Söz konusu sorunun daha odaklı ve daraltılarak sorulması yanıtta detay ve derinliği arttırabilir.

Analitik, Yargılayıcı, Teleolojik Sorulardan Kaçınmak

Patton (2018) görüşme sorularını hazırlarken “neden” sorularını gözden geçirip çok fazla “neden” sorusu sormamayı önerir (s. 363). Brinkmann ve Kvale (2018) de neden sorularına karşı dikkatli olmayı; neden sorusunun araştırma sorusu olup, görüşmede katılımcılardan soyut bir niçin/neden sorusu yerine kendi anlayışlarını ortaya koymalarının istendiğini vurgular. Brinkmann ve Kvale (2018)’in analojisiyle bir doktor bir hastaya niçin hasta olduğunu sormayıp kendisini nasıl hissettiğini, ne tür hastalık belirtileri olduğunu sorup kendisi hastalığın nedenine dair bir çıkarımda bulunmaya çalışır (s. 66). Nitel araştırmacı tüm katılımcıları dinleyerek sonunda kendisi araştırma sorusuna ilişkin bir kavrayış ve açıklama geliştirir, bu açıdan görüşmede neden şeklindeki sorular sınırlı tutulmalıdır.

Basit kelime değişiklikleriyle “neden” sorusunun keskinliği yumuşatılıp kişisel bir yanıt arandığı katılımcıya yansıtılabilir; örneğin, “Bu programa neden katıldınız?” yerine “Programın sizi çeken [size cazip gelen] yönleri özellikleri neydi?” şeklinde bir soru yöneltilir (Patton, 2018, s. 364). Böylelikle katılımcının pek çok çevresel, sosyo-ekonomik, psikolojik sebebi zihninde araması veya bunları bilmediğini düşünerek kendisini yetersiz hissedip görüşmeden uzaklaşması yerine kendi deneyim ve tercihinin odaklanması sağlanmış olur.

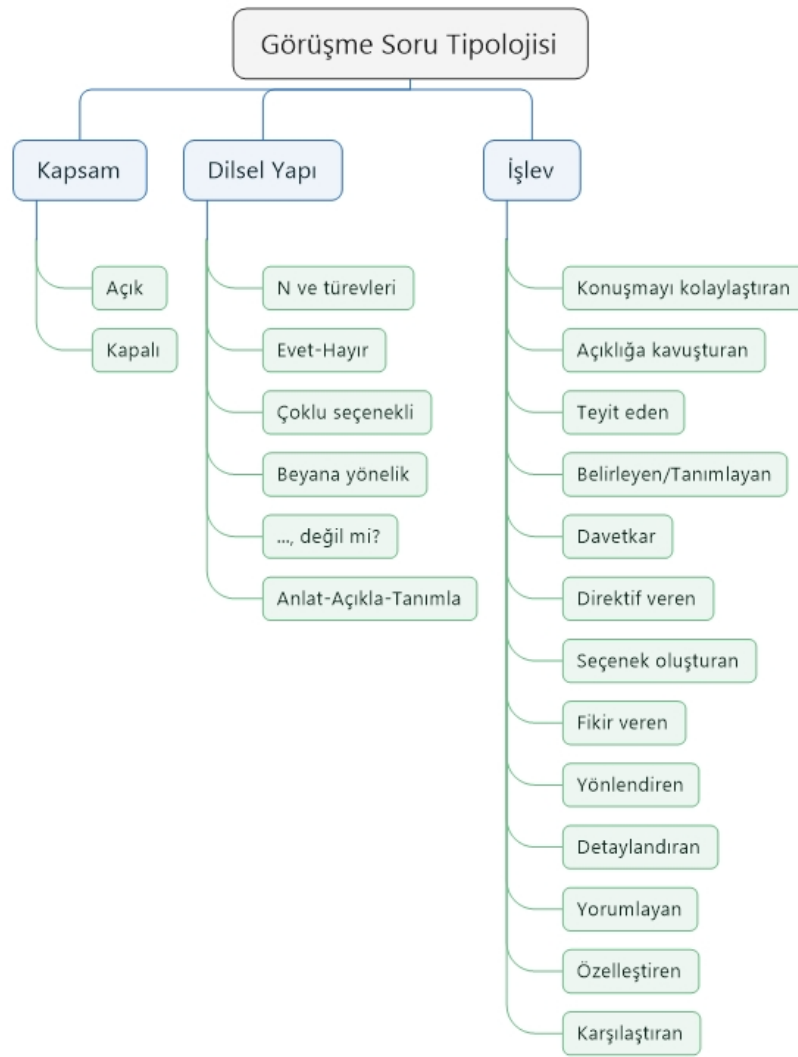
Katılımcıların mülakat sorularını görüşmede duyup üzerinde belki de önceden hiç düşünmedikleri veya geçmişe dair unuttukları şeyler hakkında kendilerine sorular yöneltildiğini, bu açıdan oldukça zor bir pozisyonda bulduklarını hatırlamak gerekir. Mülakat soruları mülakata katılan kişiye “niçin” sorusunun barındırdığı bugünden geçmişe doğru bir sürecin izini sürerek, neyi neden yaptığını hatırlayıp gerekçelendirerek adeta teleolojik olarak buna dair analitik bir açıklama yapma yükü yüklememelidir. Katılımcılardan beklenen araştırma sorusunun ve analizin –ki her ikisi de araştırmacının sorumluluğundadır–yükünü taşımak değil; görüşmelerin onların deneyimine dair yöneltilen somut, sınırları belli, kendi bilgi, deneyim ve yorumlama dağarcıklarına odaklı boyutlarını paylaşmalarınıdır. Sebep sonuç bağlantıları ve ilişkisellikleri örnek araştırmacı görüşmecinin görevidir (Brinkmann ve Kvale, 2018; Staller, 2022).

Ayrıca Patton (2018)’in vurguladığı üzere “Neden soruları bir sebep sonuç ilişkisini ve dünyada bir düzenin ve rasyonelliğin olduğunu farz eder” (s. 363). Araştırmacı, bireyler ve eylemleri hakkındaki varsayımlarını dikkatlice gözden geçirerek katılımcıları salt rasyonel aktörler olarak ele almak yerine onların irrasyonelliklerini, yaşam içindeki tutarsızlıklarını ve çelişkilerini anlatabilmelerine imkân tanıyacak görüşme soruları hazırlamaya çalışmalıdır. Ayrıca araştırmacı için ilginç, girift, karmaşık görünen bir şey katılımcılar için çok sıradan, yalın ve basit olup katılımcılar niçin sorusunu anlamlandırmakta zorluk çekebilir. Patton (2018)’in örneğiyle çocuklara yöneltilen teneffüslerde “Neden dışarı çıkıyorsunuz?” sorusunun yanıtı “Salıncaklar dışarda olduğu için” kadar basit olabilir ve araştırmacı bu soruyu çocukların “aptalca bir soru” olarak gördüğünü sonradan fark edebilir (s. 365).

Patton’ın çocuklar üzerinden verdiği örnek farklı katılımcılarla yapılan görüşmelerde de görülebilir. Görüşmeciler sorularını yöneltirken yüzeysel düzeyde anlaşılabilir anlamın ötesinde neye ulaşmaya çalışıyorsa onu daha net ortaya koymaya çalışmalıdır. Görüşmeci için hangi soruların ne kadar iyi anlaşılıp yanıtlanabileceğini ön görmek her zaman mümkün olmayabilir. Her mülakatın kendine özgü dinamikleri söz konusu olabilir. Ancak başta pilot görüşmeler olmak üzere mülakatların amacı görüşmeciyi bu açıdan daha hazırlıklı hale getirmektir. Yarı yapılandırılmış mülakatlarda görüşmeciler sorularını ön hazırlıklı mümkün olduğunca anlaşılır kılmaya çalışır; görüşme boyunca da soruların anlaşılmadığı veya beklenmedik sorunların ortaya çıktığı durumlarda sorularını tekrar düzenleyip düzelterek katılımcıya yöneltilir.

Nitel Araştırma Görüşme Soru Türleri

Literatürde önerilen çeşitli soru tipleri belirlenip şemalarla bu bölümde ortaya konarak araştırmacılara hazırlayabilecekleri soru form ve türleri hakkında fikir verilmesi amaçlanmıştır. Ballena (2021), farklı pek çok kaynakta soru türlerine dair yapılan ayırım ve tanımlamalara dayalı olarak bir özet sunmaktadır (s. 99). Ballena (2021) görüşme sorularının kapsam, dil özellikleri ve işleve göre bir tipolojisini sunarak bir mülakatta soruların farklı pek çok işlev yüklenebileceğini ortaya koymaktadır. Bir görüşmeyi etkin ve verimli kılmanın yollarından biri farklı soru çeşitlerinden yararlanmaktır. Bu açıdan Ballena (2021)'nin değindiği üzere görüşmeci ne, ne zaman, nerede vb. "N ve türevleri" tarzı sorular kadar "Anlatır mısınız? Açıklar mısınız? Tanımlar mısınız?" şeklinde soru ifadelerine mülakatta başvurabilir.

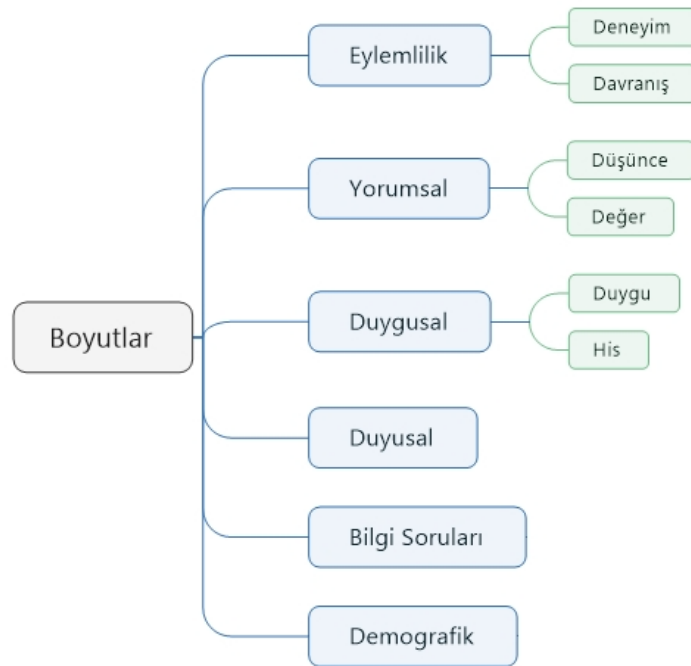

Şekil 1. Nitel araştırmalarda kapsam, dilsel yapı ve işleve göre soru tipleri. "Qualitative Research Interviewing: Typology of Graduate Students' Interview Questions," C. Ballena, 2021, *Phillippine Social Science Journal*, vol. 4, no. 3. s. 99 makalesinden uyarlanmıştır.

Ballena'nın (2021) makalesine dayalı olarak hazırlanan Şekil 1'in görüşme sorularına dair önceki bölümlerde açıklanıp tartışılan konuların kısa bir özeti olduğu düşünülebilir. Ancak tekrar vurgulanması gereken özellik, söz konusu soru tiplerinin her zaman geçerli olmayıp mülakatta görüşmecinin soruları farklı işlevlerinden ötürü değerlendirip uygulaması ve dilin yapı ve kalıplarının çeşitliliğinden yararlanması gerekliliğidir.

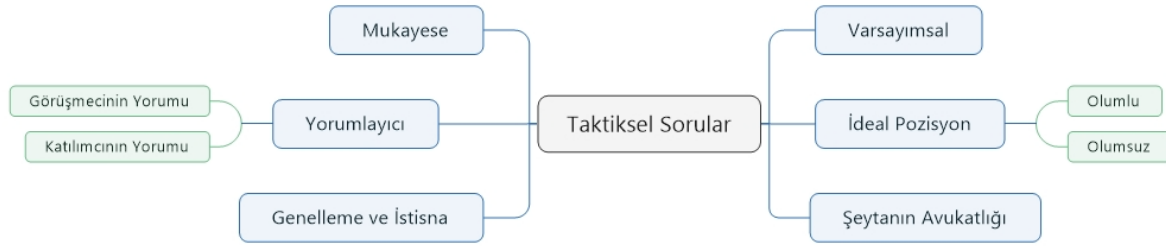
Patton (2018) soru tiplerinde işlev yerine olgu ve deneyimin boyutlarına odaklanır. Altı boyuttan bahseder: "Deneyim ve davranış soruları;" "düşünce ve değer soruları;" "duygu ve his soruları;" "bilgi soruları;" "duyusal sorular;" "geçmişle ilgili veya demografik arka plan soruları" (Patton, 2018, s. 348-351). Söz konusu boyutlar temel olarak katılımcının kişisel arka planına; bir durum veya olgu hakkındaki spesifik bilgisine; onun hakkında ne düşündüğüne; bununla ilgili ne hissettiğine ve bu durum karşısında ne yaptığına, hangi davranış ve eylemlerde bulunduğu; neler duyumladığına (görsel, duyuşsal, kokusal vb.) yönelik sorulardır. Patton (2018)'a göre görüşmeci sormak istediği soruları bu boyutlar arasında sınıflandırarak ve aralarındaki farklara dikkat ederek görüşme sorularını netleştirip görüşmeyi daha etkili bir şekilde planlayabilir (s. 351).

Nitel bir araştırma kapsamında çoğunlukla bireylerin düşünce, duygu ve yorumlarına odaklanıldığı düşünülürse Patton'ın altılı şablonu oldukça faydalı görünmektedir. Ancak araştırmanın yürütüldüğü disiplin ve mülakat konusuna göre sosyoekonomik, tarihsel veya politik gibi farklı boyutların da eklenebileceği öne sürülebilir.

Şekil 2. Olgu ve deneyim boyutları. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, M. Q. Patton, 2018, s. 348-351 soru seçenekleri başlıklı kısımda uyarlanmıştır.

Son olarak görüşmede bazen konuşmanın akışını, görüşmenin devamlılığı sağlamak bazense sorulması zor soruları sorabilmek veya bir durum hakkında detaylı ve kapsayıcı bilgi ve yorum elde edebilmek için başvurulan çeşitli "taktiksel sorulara" değinilecektir.

Şekil 3. Taktiksel sorular. Merriam ve Tisdell (2015), Rubin ve Rubin, 2012, Kvale ve Brinkmann, 2009. Bu kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 3'deki bu sorular farklı nitel araştırma çalışmalarından derlenmiştir. Merriam ve Tisdell (2015), "Strauss vd.'in (1981)'deki bir çalışmasına dayalı olarak dört soru türünü" görüşmelerde bilgi edinmek için oldukça faydalı bulduklarını belirtir (s. 119). Bu dört tür soru; "varsayımsal/farazi (hypothetical) sorular;" "şeytanın avukatı soruları," "ideal pozisyon" ve "yorumlayıcı sorulardır" (Merriam ve Tisdell, 2015, s. 119-121). Bu sorulardan bazıları Kvale ve Brinkmann (2009) ve Rubin ve Rubin (2012) tarafından da belirtilmektedir.

Varsayımsal sorular; farz edelim ki, varsayalım ki, peki şöyle olsaydı şeklinde ifadelerle katılımcılardan bir durumda ne yapacaklarına, nasıl bir tutum sergileyeceklerine dair yanıtlar arar. Örneğin "Farz edin ki bugün programda ilk gününüz. Bugün neye benzerdi/nasıl geçirdi?" (Merriam ve Tisdell, 2015, s. 119). Varsayımsal sorular, katılımcının anlatmaya çekinebileceği veya hatırlamakta zorlanabileceği konularda deneyim veya aktarılan bilginin "gerçekliği" yerine "farazilik" ve "olasılığını" vurgulayarak katılımcının kendisini ifade etmesine yardımcı olur. Bu tarz sorular katılımcının bir durum hakkındaki görüşünü daha belirgin ortaya koymak için de yönlenebilir. Örneğin, "Gençliğinize geri dönebilseyiz, aynı mesleki kariyeri seçer miydiniz?" (Rubin ve Rubin, 2012, s. 163).

Şeytanın avukatlığı olarak ifade edilen sorular özellikle çetrefilli, ikilemlerle konularda katılımcıların duygu ve düşüncelerini sormak için elverişli bir enstrümandır. "Bazı insanlar bu konuda ... şeklinde düşünmekte, siz ne dersiniz?" şeklinde ifade edilen bir soru özellikle örneğin işsizlik gibi sorumluluğu bireylere veya toplumsal faktörlere atfedilen ikilemlerle bir konuda katılımcının hangi görüşe daha yakınsa onu gerekçesiyle ifade etmesini ister (Merriam ve Tisdell, 2015, s. 119). "Şeytanın avukatlığını yapmama izin verin" şeklinde bir giriş ardından yöneltilen soru, katılımcıyı söz konusu çetrefilli konu hakkında kendi yorum ve değerlendirmesini açıklamaya davet eder (Rubin ve Rubin, 2012, s. 161).

İdeal pozisyon soruları, özellikle değerlendirmeye yönelik çalışmalarda bir olgunun olumlu ve olumsuz, avantajlı ve dezavantajlı boyutlarını katılımcının gözünden öğrenmek ve duymak için elverişlidir (Merriam ve Tisdell, 2015). Katılımcılara örneğin bir program hakkında neleri beğendikleri, neleri beğenmeyip değiştirmek istedikleri, programın nasıl daha iyi bir hale getirilebileceği gibi sorular ideal pozisyon sorusu olarak sorulabilir. Böylelikle söz konusu programın olumlu ve olumsuz yanlarına katılımcı perspektifinden ulaşılmış olunur (Merriam ve Tisdell, 2015, s. 120). Taraflı, yönlendirici sorulardan sakınmak ve bir durumun kompleksliğini, farklı boyutlarını gösterebilmek için bu tür sorular etkili bir araçtır.

Yorumlayıcı sorular katılımcıya teyit amaçlı yöneltilen sorulardır. Yorumlayıcı sorular, önceki bölümlerde de açıklandığı üzere, katılımcıya kendi ifadelerini aynalayarak "...ifadenizle bunu mu kast ettiniz?" "...ifadenizden...hissettiğinizi anlıyorum, doğru mu?" şeklinde sorulabileceği gibi katılımcının bir aktarımını görüşmecinin daha soyut olarak yorumlayıp yorumuna teyit istediği bir biçimde de olabilir. Örneğin, "Notlar

hakkındaki kaygınızın ebeveynlerinizin tepkisinden kaynaklı olduğu söylenebilir mi?” (Kvale ve Brinkmann, 2009, s. 136). Bu tür sorular görüşmecinin katılımcıdan kendi çıkarımları için onay veya ret istediği, anlam ve yorumlamaları kontrole yönelik sorulardır.

Rubin ve Rubin (2012) katılımcılardan bir olgu, durum veya tecrübeye dair genel, tipik bir hal ile istisnaları karşılaştırmasını isteyen soruların detay ve farklılıkları ortaya koymak için avantajlı olduğunu vurgular. Katılımcılardan “bir hastane ile polikliniğin acil servisini karşılaştırması” istenebileceği gibi daha detaylı olarak “bir hastane ve bir poliklinikteki doktor ve hemşireleri” karşılaştırması da istenebilir (Rubin ve Rubin, 2012, s. 160). Görüşmeci anlatılanlar doğrultusunda belirli bir kanaate varıyorsa katılımcıya çıkarımının ne kadar tipik bir durumu yansıttığını da sorabilir. Örneğin, “Sizin bildiğiniz kadarıyla, bu durum hep böyle mi [süregeldi]?” “Siz iş yerinde çalışırken hep böyle miydi?” gibi genel ve istisna halleri anlamaya yönelik sorular yöneltilebilir (Rubin ve Rubin, 2012, s.162).

Soru form ve türlerine dair bu bölümde ele alınan tipolojiler bir amaç değil, mülakatta farklı açılardan yanıt alabilmeyi sağlayacak için bir enstrümandır. Mülakatta tüm soruların amacı araştırmacının temel araştırma sorusuyla bağlantılı olarak görüşmeciyi katılımcıların bilgi, davranış, deneyim, düşünce, görüş, duygu ve yorumlarına ulaştırmaktır. Görüşme sorularında farklı soru form ve türlerinden yararlanılarak katılımcıların bütüncül, karmaşık, kompleks anlatı ve yorumlarının elde edilmesi hedeflenir (Creswell, 2018, s. 45-47).

Soru Sıralaması: İnsicamlı, Geçişli, Anlatıyı Kolaylaştırıcı

Görüşme sorularının nitelik ve türlerine değindikten sonra son olarak yarı-yapılandırılmış bir görüşmede soruların sıralanışı ele alınacaktır. Görüşmede soruların sıralamasına dair tek bir kural yoktur. Ancak genel olarak görüşme sorularının insicamlı ve birbiriyle ilintili olmasına, aynı boyutla ilgili soruların art arda sorulmasına özen gösterilmelidir denilebilir. Araştırma sorusunu bilmeyen bir kişi, görüşme sorularına baktığında araştırmacının neye yanıt aradığına dair temel bir sezgi geliştirebilmelidir. Görüşme sorularının içerik ve sıralaması görüşmenin temel odağından uzaklaşmamalı, mülakat mantıksal ve hikayesel bir tutarlılık ve akışa sahip olmalıdır (Seidman, 2006, s. 20). Soru akışındaki “mantıksal uyum ve tutarlılık” katılımcı için “doğal bir akış içinde” anlatımı kolaylaştırırken görüşmeci için “aktif dinleyici rolüyle” takip soruları üretebilmeyi sağlar (Saldaña ve Omasta, 2018, s. 141).

Araştırma konusu ve sorusu ile bağlantısı belirgin olan, görece daha kolay hatırlanıp yanıt verilebilecek, “güven oluşturacak” bir giriş sorusuyla başlamak uygundur (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 143). Görüşme akışı boyunca sorular arasına “geçiş ifadeleri” eklenebilir (Roberts, 2020). Örneğin; “Şimdiye kadar pandemi sürecinde uzaktan eğitim sürecinden bahsettik. Şimdi de okula geri dönüş süreci hakkında sorular sormak istiyorum” şeklinde bir geçiş ifadesi bir sonraki soruyu yöneltmeden kullanılabilir. Geçiş ifadeleri görüşmede neler konuşulduğuna dair kısa özet ve hatırlatmalar olarak hem görüşmeci hem konuşmacı için görüşmenin takibi, anlatıların teyidini ve eksiklerin giderilmesini sağlar. Geçişler ve aralarda kısa duraksamalar katılımcıya düşünmek için fırsat tanıyarak anlatıyı kolaylaştırır (Patton, 2018). Bu açıdan soruların sıralaması belirlenirken aralarda boşluk, duraksama, geçiş ve bağlantı kuran ifadeler yer verilmelidir.

Katılımcının tehditkâr bulabileceği, çekineceği, zorlanabileceği soruları mülakatın başında sormamak daha uygundur (Leech, 2002, s. 666). Tartışma gerektirmeyen, somut, nesnel bir davranış veya duruma ilişkin sorular daha öncelikli sorulup daha karışık, çetrefilli durumlara yönelik sorular sonra yöneltilmelidir (Patton, 2018, s. 352). Görüşme ilerleyip görüşmeci katılımcının güvenini kazandıkça, ona karşı saygı ve özenini gösterdikçe daha kişisel, karmaşık yorumlar içeren soruları katılımcıya yöneltmeye başlayabilir (Rubin ve Rubin, 2012).

Bu açıdan kolaydan zora doğru gitmek temel bir prensip olmakla beraber görüşmenin hem katılımcı hem araştırmacı için “yorucu ve yüksek enerji gerektiren” bir süreç olduğu (Weiss, 1994, s. 126) hatırlanarak tutularak görece daha zor soruların arasına daha kolay yanıt verilebilecek soruları serpiştirmek de uygun bir strateji olarak belirtilebilir. Bu açıdan hassas sorular veya niçin tarzı daha analitik sorular görüşmenin ortalarında sorulduktan sonra görüşmenin sonlarına doğru daha kolay yanıtlanabilecek, bilgi, teyit, ek detay isteyen sorulara geri dönülebilir. Benzer şekilde demografik arka plan veya bireysel bilgilere ilişkin soruları aralarda sormak uygun bir taktik olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 144). Demografik sorular katılımcılar tarafından sıkıcı veya rahatsız edici bulunabileceği için bu tarz soruları en aza indirmek ve görüşme boyunca aralara serpiştirerek, belli etmeden sormaya çalışmak etkili bir taktik olabilir (Patton, 2018, s. 353). Ancak elbette demografik veya arka plan soruları görüşmede sorulacak diğer soruları belirlemek açısından gerekliyse görüşmenin başlangıcında sorulabilir.

Görüşmeci zamana dikkat etmeli, görüşme süresini iyi hesaplayıp gözetmeli ve zihninde görüşme sorularına dair bir önem sıralamasına sahip olmalıdır. Böylelikle en önemli gördüğü sorulara daha fazla vakit ayırabileceği gibi mutlaka yanıt aradığı soruları soramama veya onlara daha az vakit kalması riskinin önüne geçmiş olur. Görüşme kılavuzu hazırlayarak temel konu ve soruları yazmak ve görüşmede ara ara bunlara bakarak sorulmayan eksik soru kalıp kalmadığını teyit etmek uygun bir yöntemdir (Roberts, 2020).

Mülakat “Benim sormadığım ama sizin aklınıza gelen, sormam gerektiğini düşündüğünüz, eklemek istediğiniz şeyler varsa lütfen belirtin?” şeklinde genel bir toparlayıcı soru ile bitirilebilir (Rubin ve Rubin, 2012, s. 112). Böylelikle görüşmeci, katılımcıya eksik kaldığını düşündüğü önemli boyutlara değinme fırsatı vererek kendisinin konu hakkındaki öznel bakış açısı ve yorumlarına ulaşmaya çalıştığını tekrar vurgulamış olacaktır gibi mülakatın birden bitmesi yerine karşılıklı bir iş birliği ile anlatının tamamlanmasını sağlanmış olacaktır (Roberts, 2020).

Sonuç

Nitel araştırmanın arkasında yatan karmaşık ve çoklu felsefi perspektifler gibi yarı-yapılandırılmış mülakat da oldukça girift düşünsel yaklaşımlar bağlamında şekillenen bir veri toplama aracıdır. Bu makale, sosyal bilimlerden iktisadi ve idari bilimlere farklı pek çok disiplin ve alanda gittikçe daha çok kullanılan, ancak bir yandan da oldukça eksik ve yanlış uygulanan yarı-yapılandırılmış görüşmeler hakkında teorik ve pratik bir kılavuz sunmaya çalışmıştır. Nitel araştırmada yarı-yapılandırılmış görüşme oldukça kapsamlı bir konudur. Bu çalışma araştırmacının mülakatta karşılaşılabileceği bir dizi zorluk ve bunları nasıl aşabileceği veya görüşmelerde toplanan verileri nasıl analiz edeceği gibi konulara değinmemiştir. Ancak bu çalışmada yarı yapılandırılmış mülakatın teorik arka planı, soru içerik ve formları, görüşme soruları hazırlanırken dikkat edilmesi gereken unsurlar gerekçeleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Mülakat sorularına dair tek bir doğru olmadığı sıklıkla vurgulanarak araştırmacı ve görüşmecilere daha geçerli bir anlayış ve kavrayışa ulaşabilmek için farklı alternatifleri nasıl değerlendirebilecekleri gösterilmeye çalışılmış; güvenilir, doğru, geçerli bir anlatı ve açıklamaya erişmek için sorularda sakınmaları gereken unsurların altı çizilmiştir. Makalede akademisyenler açısından araştırmacı ve görüşmeci rollerinin görüşmede yarattığı rol gerilimine değinilmekle beraber öğretici (ve öğrenen), eğitici ve araştırmacı rollerinin gerilimi de unutulmamalıdır. Bu açıdan nitel araştırma yürüten akademisyen, araştırmacı ve eğitimcilerin bu farklı rollerinde gözlemleyip edindikleri tecrübe ve birikimi özellikle alanda yeni öğrenci ve araştırmacılar için pedagojik eserlere dönüştürmesi bir gereksinimdir. İngilizce sayısı gittikçe artan bu tür yayınların Türkçe literatürde de daha fazla ortaya konması nitel araştırma çalışmalarına önemli bir katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Allen, M. (2016). *Essentials of publishing qualitative research*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press.
- Alvesson, M. (2003). Beyond neopositivists, romantics, and localists: a reflexive approach to interviews in organizational research. *Academy of Management Review*, 28 (1), 13-33. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/pdf/30040687.pdf>
- Aspers, P. ve Corte, U. (2019). What is qualitative in qualitative research. *Qualitative Sociology*, 42(2), 139-160. doi:10.1007/s11133-019-9413-7
- Ballena, C. T. (2021). Qualitative research interviewing: Typology of graduate students' interview questions. *Philippine Social Science Journal*, 4(3), 96-112. doi:10.52006/main.v4i3.376
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.
- Becker, H. S. (2007). *Writing for social scientists: How to start and finish your thesis, book, or Article*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bengtsson, T. T. ve Fynbo, L. (2017). Analysing the significance of silence in qualitative interviewing: Questioning and shifting power relations. *Qualitative Research*, 18(1), 19-35. doi:10.1177/1468794117694220
- Booth, W. C., Colomb, G. G. ve Williams, J. M. (2008). *The craft of research*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Brinkmann, S., Jacobsen, M. H. ve Kristiansen, S. (2014). Historical overview of qualitative research in the social sciences. In P. Leavy (Ed.), *The Oxford handbook of qualitative research*. New York, NY: Oxford University Press.
- Brinkmann, S. ve Kvale, S. (2018). *Doing interviews*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Coşkun, R. (2022). Nitel araştırmalarda sorunlar: seçilmiş makalelerin eleştirel bir incelemesi ve bazı öneriler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 165-189. doi:10.17494/ogusbd.1101565
- Creswell, J. W. (1997). *Research design: Qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün ve S. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çelebi, M. (Ed.). (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (2005). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *The sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Earley, M. A. (2013). A synthesis of the literature on research methods education. *Teaching in Higher Education*, 19(3), 242-253. doi:10.1080/13562517.2013.860105
- Edwards, R. ve Holland, J. (2013). *What is qualitative interviewing?* London: Bloomsbury Publishing.
- Erickson, F. (2017). A history of qualitative inquiry in social and educational research. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *The sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Flick, U. (2011). *Introducing research methodology: A beginner's guide to doing a research project*. Los Angeles: Sage.

- Fontana, A. ve Frey, J. H. (2005). The interview: from neutral stance to political involvement. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *The sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Germano, W. P. (2013). *From dissertation to book*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Glesne, C. (2006). *Becoming qualitative researchers: An introduction, 4th ed.* Boston, Mass: Pearson.
- Guba, E. G. ve Lincoln, Y. S. (2005). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *The sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Harmanşah, R. ve Nahya, N.Z. (2016). *Etnografik hikayeler: Türkiye’de alan araştırması deneyimleri*. İstanbul: Metis.
- Holstein, J. A. ve Gubrium, J. F. (1995). *The active interview*. Sage Publications.
- Howe, K. ve Eisenhart, M. (1990). Standards for qualitative (and quantitative) research: A Prolegomenon. *Educational Researcher*, 19(4), 2-9. doi:10.3102/0013189x019004002
- Josselson, R. (2013). *Interviewing for qualitative inquiry: A relational approach*. New York: Guilford Press.
- Kilburn, D., Nind, M. ve Wiles, R. (2014). Learning as researchers and teachers: The development of a pedagogical culture for Social Science Research Methods? *British Journal of Educational Studies*, 62(2), 191-207. doi:10.1080/00071005.2014.918576
- Koro-Ljungberg, M., MacLure, M. ve Ulmer, J. (2017). D...a..t..a, data++, data, and some problematics. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *The sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Krueger, R. A. ve Casey, M. A. (2015). *Focus groups a practical guide for applied research*. Los Angeles etc.: Sage.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam yayıncılık.
- Kvale, S. ve Brinkmann, S. (2009). *InterViews: learning the craft of qualitative research interviewing*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Leech, B. L. (2002). Asking questions: techniques for semistructured interviews. *Political Science and Politics*, 35(04), 665-668. doi:10.1017/s1049096502001129
- Lincoln, Y. S., Lynham, S. A. ve Guba, E. G. (2017). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences, revisited. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *The sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Marvasti, A. B. (2004). *Qualitative research in sociology an introduction*. London: SAGE Publications.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach*. Los Angeles: SAGE.
- Maxwell, J. A. (2018). *Nitel araştırma tasarımı: Etkileşimli bir yaklaşım*. (M. Çevikbaş, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Merriam, S.B. ve Tisdell, J. E. (2015). *Qualitative research: a guide to design and implementation*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. ve Saldaña, J. (2014). *Qualitative Data Analysis: A methods sourcebook*. Los Angeles: SAGE.
- Neuman, W. L. (2008). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicelik yaklaşımları*. (S. Özge, Çev.). İstanbul: Yayın Odası Yayınları.

- Patten, M. L. ve Newhart, M. (2018). *Understanding research methods: An overview of the essentials*. New York: Routledge.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Platt, J. (2012). The history of the interview. In J. F. Gubrium, J. A. Holstein, A. B. Marvasti, ve K. D. McKinney (Eds.), *The sage handbook of interview research: The complexity of the craft*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Porta, D. D. ve Keating, M. (2010). *Approaches and methodologies in the Social Sciences: A pluralist perspective*. Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Roberts, R. E. (2020). Qualitative interview questions: guidance for novice researchers. *The Qualitative Report*, 25(9), 3185-3203. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2020.4640>
- Roulston, K., DeMarrais, K. ve Lewis, J. B. (2003). Learning to interview in the social sciences. *Qualitative Inquiry*, 9(4), 643-668. doi:10.1177/1077800403252736
- Roulston, K. (2010). *Reflective interviewing: a guide to theory and practice*. Los Angeles: Sage.
- Rubin, H. J. ve Rubin, I. S. (2012). *Qualitative interviewing: The art of hearing Ddata*. Los Angeles: Sage.
- Saldaña, J. ve Omasta, M. (2018). *Qualitative research: Analyzing life*. California: Sage.
- Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. New York: Teachers College Press.
- Sığırı, Ü. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Silverman, D. (2021). *Nitel araştırma nasıl yapılır?* (E. Hava, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Staller, K. M. (2022). Confusing questions in qualitative inquiry: Research, interview, and analysis. *Qualitative Social Work*, 21(2), 227-234. doi:10.1177/14733250221080533
- Strauss, A., Schatzman, L., Bucher, R. ve Sabshin, M. (1981). *Psychiatric ideologies and institutions*. New York: Wiley.
- Swain, J. ve King, B. (2022). Using informal conversations in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 21, 1-10. Erişim adresi: https://scholar.google.com/scholar?output=instlink&q=info:9nS_iCEtQpQJ:scholar.google.com/&hl=tr&as_sdt=0,5&scillfp=1122441765312037321&oi=lle
- Tomaszewski, L. E., Zarestky, J. ve Gonzalez, E. (2020). Planning qualitative research: Design and decision making for new researchers. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 160940692096717. doi:10.1177/1609406920967174
- Trochim, W. M.. ve Donnelly, J. P. (2008). *The Research methods knowledge base*. Mason, OH: Thomson Custom Publications.
- Tunçalp, D. (2021). Nitel araştırmalarda paradigmlar, yöntembilimleri ve araştırma titizliği. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*. doi:10.15659/yoa.6.2.001
- Weiss, R. S. (1994). *Learning from strangers: the art and method of qualitative interview studies*. New York: Free Press.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Purpose

Theoretical and philosophical perspectives on science and scientific research have been central to conceptions of research methodologies, scientific standards, and criteria for excellence. Qualitative studies have been on the rise over the last decades, receiving a better welcome in academic circles. Yet, many aspects of qualitative research are still vague, including even how to define “qualitative” or decide if interviewing renders a study qualitative per se. Yet, there is also a growing interest in academia about the pedagogical dimension of research. More and more “how to” books are being published, offering practical and simple guidance to novice researchers and academicians about different dimension of academic life and professionalism. Several such didactic and pedagogic books have been published, particularly by the Sage publication, on qualitative research in social sciences. While some of these publications, including handbooks, are more theoretical some offer more practical, concrete advice.

The purpose of this paper is to render available to Turkish researchers some basic advice and insight available in these publications. Even though there is a growing interest in qualitative research in Turkey, one observes some basic mistakes and misunderstandings common to several articles, dissertations, student papers. Therefore, it is considered valuable to offer some basic advice, guidelines to researchers that aim to conduct qualitative studies. Instead of trying to encapsulate various dimensions of qualitative research, the paper focuses on one crucial aspect, how to conduct interviews, particularly semi-structured ones. It aims to provide readers practical advice about how to prepare and carry out meticulous and rigorous qualitative interviews as well as help them see theoretical issues behind the interviewing. As such while the paper offers concrete, practical advice about how to prepare interview questions, it seeks to explain both the theoretical reasoning behind it as well as to equip readers with a set of practical tools to achieve a well-designed interview with “good” questions.

Design and Methodology

The paper focuses on the semi-structured interviews in qualitative research. It examines and explains the basic ideas available in a number of leading qualitative research book and article published in English. It begins with theoretical discussions on interview, outlining the parameters of the debate from postpositivist, interpretive approaches to critical and constructivist ones. It elaborates on interview as both an instrument to collect data but also as a meaning producing site that is shaped through the social interaction between the interviewer and interviewee. It exemplifies the significance of these theoretical debates by exploring the terms and the potential and limitations of the expressions used in Turkish to address the interview, interviewer, and interviewee. Through a careful examination of books and articles on interviewing the second main part of the paper identifies and explains eight main principles to deploy while drafting and carrying out the interviewing questions. It then offers three schema about the types and forms of interview questions, and lasts with providing a guideline regarding the order of interview questions.

Findings

The paper emphasizes eight main principles to take into consideration while drafting as well as implementing (or talking through) questions in a semi-structured interview. These principles are as follows: i) to distinguish carefully between the research question and interview questions, the former reflects the abstract general research issue the researcher is after, whereas the latter are concrete, specific, individual ones that can be answered through the interviewee’s own experience, ii) there is no one single standard valid for all interview questions. As such the interviewer might use practical wisdom and take advantage of what works best for his/her research in drafting the interview questions. Yet, the questions need to be in harmony with the main

research agenda; iii) less is more, that is instead of asking too many questions (even eight or nine might be too many in this instance) the interviewer should pose a very limited number of main questions but then delve into the talk through posing probe and follow-up questions to the interviewee; iv) questions should not be multi-focused, that is, each question should try to focus on one dimension and one matter at a time; v) questions must be accessible by the interviewee, in other words; they need to be very clearly articulated, clarified from any technical or academic jargon; questions should sound simple, basic, easily understandable, not too-wordy; vi) questions need to be open-ended, that is they should not reflect or impose the interviewer's previous conceptions, categories, value judgments; vii) questions should be specific to the interviewee instead of sounding too general; viii) the interviewer should not act like a teacher or a judge through the interview, that is, questions should not be framed in a manner as if they are testing the interviewee's knowledge, judging his/her decisions, or asking him/her to explain in analytical terms about his/her personal experience. In other words, the interviewer should avoid abstract why questions.

In most circumstances, in line with qualitative research, the interview should go like a "natural conversation." The interviewer should help the interviewee to talk about, narrate, and explain his/her experience in the smoothest way. Interview deserves a high amount of energy and personal commitment. The question order and ethics of interviewing should help the interviewee and interviewer to have a logically consistent and narrative-wise well running interview that starts with easier questions and then move to more difficult ones, and that have introductory and transition phrases while passing through different topics in the interview.

Limitations

The article does not encapsulate theoretical and practical advice about how to practically run an interview, how to receive ethical permissions, or how to analyze the data collected in various interviews completed. It focuses mostly on the design, draft, and implementation of questions in the semi-structured interviews.

Implications

Graduate students as well as novice researchers can benefit from the advice provided in this article. The practical guidelines about what to do and what to avoid can help them devise "better" interview questions. The quality of interview questions determines to a great extent the quality of analysis. Standards for excellence in qualitative research include different components, however, meticulously designed and rigorously run interviews are in most cases the strongest tools in a researcher's pocket to carry out a good analysis. Without rich, vivid, detailed, explanatory interview data analysis in most cases remain superficial; if the data collected is consistent to begin with.

Value

There are very limited number of studies in Turkish that conceptualize interview, explain theoretical debates behind it, and offer guidelines and concrete examples about how to prepare questions in a semi-structured interview. The paper provides an original contribution by offering the theoretical and practical dimensions of interview questioning.

Araştırmacı Katkısı: Ayşe POLAT (%100).

Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Nitel Bir Yöntem Olarak Gömülü Teorinin Kullanımı ¹

Damla AYDUĞ ²

Başvuru Tarihi: 31.10.2022

Kabul Tarihi: 25.12.2022

Makale Türü: Derleme

Öz

Eğitimin bir bilim olarak gelişmesinden bu yana bilimsel yöntemlerle olan ilişkileri araştırmalara konu olmuştur. Bu süreçte öncelikle pozitivist paradigmalardan etkilenen eğitim bilimleri ardından yorumsamacı paradigmadan etkilenerek günümüze kadar gelmiştir. Bu çalışmada da yorumsamacı paradigma doğrultusunda ortaya çıkan nitel yöntemlerden biri olan gömülü teorinin eğitim araştırmalarındaki kullanımına ilişkin bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Araştırmada ilk olarak gömülü teori deseninin özelliklerinden, gömülü teoride çalışma grubundan, veri toplama araçlarından ve veri analizinden bahsedilmiştir. Ardından gömülü teorinin eğitim araştırmalarında kullanım durumuna değinilmiştir. Sonuç olarak gömülü teorinin eğitim bilimleri alanlarına özgü kuramların geliştirilmesi adına önemli bir yöntem olduğu ve araştırmalarda daha fazla kullanılması gerektiği çıkarımında bulunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Gömülü Teori, Nitel Araştırma, Eğitim Bilimleri

Atıf: Ayduğ, D. (2022). Eğitim bilimleri araştırmalarında nitel bir yöntem olarak gömülü teorinin kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 183-196.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² İstanbul Gedik Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, daydug@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8348-5098

The Usage of Grounded Theory as a Qualitative Method in Educational Science Research

Damla AYDUĞ³

Submitted by: 31.10.2022

Accepted by: 25.12.2022

Article Type: Review

Abstract

Since the development of education as a science, the relationship between education and scientific methods has been the subject of research. At first educational sciences were affected by positivist paradigms, and then affected by the hermeneutic paradigm, have survived to the present day. In this study, it is aimed to evaluate the usage of grounded theory, which is one of the qualitative methods that emerged in line with the hermeneutic paradigm, in educational research. In the study, firstly, the features of the grounded theory design, the study group in grounded theory, data collection tools in grounded theory and data analysis in grounded theory were mentioned. Then, the usage of grounded theory in educational research is discussed. As a result, it can be concluded that grounded theory is an important method for the development of theories specific to the fields of educational sciences and should be used more in research.

Keywords: *Grounded Theory, Qualitative Research, Educational Sciences*

³ İstanbul Gedik University Faculty of Sport Sciences Department of Physical Education and Sports Teaching, daydug@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8348-5098

Giriş

Nitel araştırma yöntemleri toplumsal yaşamın eğitim, sağlık, ekonomi, ticaret, sanat gibi bilime konu olan pek çok alanını bir nitelik olarak değerlendirmektedir. Nitel yöntemler yaşamı kategorilere, değişkenlere ve sayılara indirgemek yerine incelenen olgulardan, insanlardan, eylemlerden fikirler olarak onları kendi doğal bağlamları içinde incelemektedirler (Neuman, 2008). Nitel yöntemler; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemler kullanılarak insanların ne yaptıklarını, ne bildiklerini, ne düşündüklerini ve ne hissettiklerini ortaya koyma yolları olarak değerlendirilmektedir (Patton, 2014).

Nitel araştırmalarda pozitivist gelenekten farklı olarak var olan teorileri sınamak amaçlanmamaktadır. Nitel araştırma yöntemleri mevcut teoriler yerine sosyal sürece odaklanan ve bu süreci aktörlerin nasıl yorumladıklarına odaklanan bir araştırma metodolojisi olduğundan, bu yönüyle kültüre has, daha derinlikli ve anlamlı teorilerin geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Ekşi ve Çelik, 2015). Daha küçük örneklemeler üzerinde çalışılarak insan ve grup davranışlarının nedenlerine yönelik açıklamalar getirmeye çalışan araştırmalar olarak da nitelendirilen bu araştırmaların öne çıkan temel özellikleri; doğal ortama duyarlılık, katılımcılık, bütünsellik, öznellik, esneklik ve tümevarımcı analiz şeklinde sıralanabilir (İlgar ve İlgar, 2013). Nitel araştırma paradigması içinde etnografya (kültür analizi), fenomenoloji (olgubilim), gömülü teori, durum çalışması ve eylem araştırması gibi farklı araştırma desenleri bulunmaktadır (İlgar ve İlgar, 2013; Leedy ve Ormrod, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Ancak bu araştırma desenleri arasında özellikle gömülü teori deseninin Türkiye'deki eğitim araştırmalarında bir yöntem olarak benimsendiği araştırma sayısının oldukça sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Şener (2019) gömülü teori araştırma deseninin kullanıldığı yönetim ve organizasyon alanındaki araştırmaların ABD'de 1970'li yıllara kadar dayandığını, Türkiye'de ise gömülü teori yönteminin kullanıldığı araştırmalara ancak 2013 yılı sonrası rastlanabildiğine dikkat çekmektedir.

İlgar ve İlgar (2013) gömülü teori modelinin 2000li yıllardan bu yana araştırmacılar arasındaki kullanım düzeyinin arttığını belirtmektedirler. Denzin (1997) ise gömülü teorinin sosyal bilimlerde nitel araştırmalar için en etkileyici paradigma olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda gömülü teorinin sosyal bir bilim olan eğitim bilimleri açısından da önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Tüm bunlardan hareketle bu araştırmada gömülü teorinin eğitim araştırmalarındaki kullanımına ilişkin kuramsal bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma kuramsal derleme türündedir. Derleme makalelerde, araştırma konusu ile ilgili genel bir bakış sunmak amaçlanmaktadır. Özgün araştırma makalelerinden farklı olarak bu tür makalelerde yeni ampirik sonuçlara ulaşılmamaktadır. Araştırma kuramsal bir çalışma olması nedeniyle etik kurul onayı gerektirmemektedir. Araştırmada sırasıyla gömülü teori deseninin özelliklerine, gömülü teoride çalışma grubuna, veri toplama araçlarına, veri analizine ve gömülü teorinin eğitim araştırmalarında kullanım durumuna değinilmiştir.

Gömülü Teori Deseninin Özellikleri

Gömülü teori, hakkında detaylı açıklamalar ve teoriler bulunmayan konularda, özellikle de bireylerin incelenmek istenen olguyla nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu tespit etmeyi hedefleyen durumlarda, araştırmaya ve veriye dayalı genel bir çerçeve sunmak için oldukça pratik araçlar sunan bir araştırma metodolojisidir. Araştırmacının bir süreç, eylem ya da etkileşime yönelik olarak çok sayıda katılımcının görüşleri doğrultusunda genel bir açıklama getirmeyi hedeflediği bir nitel araştırma deseni olarak da tanımlanmaktadır (Creswell, 2015). Gömülü teori, sosyal araştırmalarda sistematik olarak elde edilen veriden

teori keşfedilmesi sürecini ifade etmektedir (Glaser ve Strauss, 2017). Gömülü teoride, üzerinde çalışılan sosyal süreci, mevcut teorilerle açıklamak yerine verilerin içinden doğan ve incelenen sosyal süreçle doğrudan ilişkili kavram veya teorilerle süreci açıklamak amaçlanmaktadır (Ekşi ve Çelik, 2015). Özetle, gömülü teori nitel verilerden kuram/teori geliştirme amacı taşıyan bir araştırma desenidir.

Uluslararası alanyazında “grounded theory” olarak adlandırılan bu desen, Türkçeye kuram oluşturma, temellendirilmiş kuram, alt teori (Ilgar ve Ilgar, 2013), ampirik temele dayalı kuram (Aksakal ve Kırkaya, 2013) gibi farklı şekillerde de çevrilmektedir. Gömülü teori araştırmalarında diğer nitel araştırma türlerindeki benzer şekilde araştırmacı temel veri toplama ve analiz aracı olarak tümevarımsal bir bakış açısını benimser ve verilerden bir anlam üretmeye çalışır. Böylece nitel verilerde gömülü olan bir teori ortaya koymaya çalışılır (Merriam, 2009). Teori, üzerinde çalışılan olgunun açıklanmasına yönelik akla yatkın açıklamalar sunan ilişki setini ifade etmektedir (Strauss ve Corbin, 1994). Gömülü teoride araştırmacılar özel bir kuramsal çerçeveye dayalı hareket etmek yerine teori geliştirme sürecine odaklanmaktadır (Patton, 2014). Bu nedenle herhangi bir konuda incelenen sürecin nasıl işlediğinin incelenmesi hedeflendiğinde ve bu süreci açıklamaya yönelik belirgin bir kuramsal çerçeve bulunmadığında gömülü teori desenine başvurulması gerektiği söylenebilir. Gömülü teori sonucunda ortaya çıkan teorinin; davranışın açıklanmasına ve yordanmasına imkan tanıma, uygulanabilir nitelikte olma, ortaya konan davranışa yönelik bir bakış açısı sunma, belli davranış alanlarında çalışan araştırmalara rehberlik etme, ileri araştırmalarda ispatlamaya değer nitelikte kategoriler ve hipotezler sunma gibi işlevleri bulunmaktadır (Glaser ve Strauss, 1967).

Gömülü teori ilk olarak Glaser ve Strauss (1967) tarafından geliştirilmiş olup, teorik arka planını pragmatizm ve sembolik etkileşimcilik oluşturmaktadır. Bu felsefik ve sosyolojik arka plan, gömülü teorinin iki temel ilke üzerine inşasına yol açmıştır. İlk ilke değişimle ilgilidir. Olgular durağan olmayıp değişken koşullar karşısında sürekli bir değişim içinde bulduklarından, yöntemin önemli bir bileşenini süreç boyunca yöntemin içinde değişimi inşa etmek oluşturmaktadır. İkinci ilke ise determinizm olgusunun karşısında net bir duruş ile ilgilidir. Gömülü teoride katı bir determinizm reddedilmektedir. Aktörler koşullara verdikleri tepkilerle kendi kaderlerini kontrol altına alma olanağına sahip bireyler olarak görülmektedir. Aktörler karşılaştıkları seçeneklere ilişkin kendi algıları doğrultusunda tercihlerde bulunabilirler. Hem pragmatizm hem de sembolik etkileşimcilik bu bakış açısını paylaşmaktadır. Dolayısıyla gömülü teori, uygun koşulların nasıl olması gerektiğine yanıt aramakla kalmayıp, aktörlerin değişen koşullara nasıl cevap verdiklerine ve bu eylemlerinin sonuçlarının neler olduğuna da yanıt aramaktadır. Bu karşılıklı etkileşimi tespit etmek ise araştırmacının sorumluluğundadır (Corbin ve Strauss, 1990).

Glaser ve Strauss’un (1967) geliştirdikleri gömülü teori ilk olarak araştırmacıların sağlık alanında yapmış oldukları araştırmalardan doğmuştur. Hayatlarının son günlerini yaşayan hastalar ile sağlık alanında çalışan uzmanlar arasındaki etkileşimleri inceleyen araştırmacılar elde ettikleri verilerden yola çıkarak veri temelli bir teori ortaya koymuşlardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Glaser ve Strauss’un bu yaklaşımı gömülü teoriye yönelik geliştirilen ilk yöntem olduğundan klasik/gelişen gömülü teori olarak da isimlendirilmektedir (Ekşi ve Çelik, 2015). Ardından Strauss ve Corbin (1990) gömülü teoriye yönelik daha sistematik ve analitik adımlardan oluşan bir yaklaşımı benimsemiş yoluna gitmişlerdir. İlk haline göre daha katı yönergelerden oluşan, geçerlilik ve güvenilirlik üzerinde daha fazla duran ve önceden belirlenmiş kategorilerden yola çıkılmasının gerekliliğini vurgulayan bu yaklaşım alanyazında sistematik gömülü teori olarak adlandırılmıştır (Ekşi ve Çelik, 2015; Ilgar ve Ilgar, 2013). Klasik ve sistematik gömülü teorilerinin ardından Charmaz (2006) yapısalcı gömülü teori yaklaşımını geliştirmiştir. Yapısalcılık kavramı ile araştırmacının öznelliğine ve verilerin inşası ile yorumlanmasına katılımının önemine dikkat çekmiştir. Araştırmacının tarafsız olamayacağı bakış açısından

yola çıkan Charmaz (2006), yapısalcı gömülü teorinin araştırmacının görüş ve değerlerinden etkileneceğini savunmuş ve diğer gömülü teorilere göre daha esnek bir teori ortaya koymuştur. Bu anlamda yapısalcı gömülü teorinin daha esnek yönergelerden oluştuğu söylenebilir.

Gömülü teori özellikle bir şeyin zaman içindeki değişimine ilişkin soruların çözümünde uygun bir yöntemdir (Merriam, 2009). Gömülü teori, bir yandan bir teori veya kuram oluşturulmasında belirli süreçlerin önemine açık bir biçimde vurgu yapması bir yandan da sosyal bilimler ve eğitim bilimlerinde özellikle doktora tezleri için bir alt yapı sunması nedeniyle nitel araştırmaların önünü açmıştır (Patton, 2014).

Gömülü teori bir yanıyla olgubilim çalışmalarına benzemektedir. Her iki araştırma yöntemi de anlam ve yaşantılara odaklanmaktadır. Ancak gömülü teoride yalnızca olgulara ilişkin açıklamalar getirmek yerine olgulara ilişkin bir kuram ortaya koymaya çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bryant ve Charmaz (2007) gömülü teoriyi diğer nitel araştırmalardan ayıran özellikleri şöyle sıralamaktadırlar:

- Gömülü teoride, veri toplama, veri analizi ve teori inşaa süreci eşzamanlı olarak yürütülür.
- Verilerin kodlanmasına, ilk görüşme veya ilk alan notlarının hemen ardından başlanır.
- Memo (kuramsal not) yazımına da ilk görüşme veya ilk alan notlarının hemen ardından başlanır.
- Memoların kuramsal olarak sınıflandırılması, raporlaştırma aşamasının genel hatlarını belirler.
- Kuramsal doygunluk, daha fazla veri toplamaya gereksinim olmadığına bir göstergesidir.
- Alanyazın incelemesi yönlendirme için yapılır.
- Kuramsal kategoriler için sürekli karşılaştırmalı veri analizi yönteminden yararlanır.
- Yüzeyle görünür olan temaları ortaya çıkarmak için değil, teori ortaya çıkarmak için kodlama yapılır.
- Gelişmekte olan bir teori mevcuttur ve bu teori diğer teorilerle ilişkilendirilir.
- İşlemler nettir ve kanıt zinciri bulunur.
- En fazla gözlemlenen davranışın sebebini açıklayan sosyal bir süreç tanımlanır.

Özetle, gömülü teoride amaç bir teoriyi doğrulamak değil, tam tersi bir teori geliştirmektir. Gömülü ifadesi ile kastedilen teorinin verilere dayalı olarak inşa edileceğidir (Punch, 2005). Veriler nitel çözümleme yöntemleri ile çözümlenerek teori geliştirilir. Mevcut kavramlara ve anlayışlara özgün bir katkı sağlayan bu yöntemde araştırma boyunca yeni kavram ve teorilere ulaşmak mümkündür (Ilgar ve Ilgar, 2013).

Gömülü Teoride Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirlemeye yönelik katı kurallar bulunmamaktadır. Nitel araştırmada örneklem büyüklüğü pek çok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörlere örnek olarak araştırmanın amacı, eldeki zaman ve kaynaklar gösterilebilir. Çünkü nitel araştırmanın anlamlılığı örneklem büyüklüğünden ziyade, seçilen durumların anlam yüklü olmasına göre belirlenmektedir (Patton, 2014).

Gömülü teoride araştırmacının araştırma sorusuna yanıt alabilmek adına belirlediği örneklem ilk örneklem olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacı alana girmeden önce ilk örneklem için bireyler, durumlar, olaylar gibi farklı ölçütler belirleyebilir. Bu bağlamda ilk örneklem, araştırmacıya bir hareket noktası sağlamaktır. Ancak gömülü teoride teorinin detaylandırılmasına ve geliştirilmesine olanak sağlayan örnekleme yöntemi, teorik örneklemedir (Charmaz, 2006). Teorik örnekleme ortaya çıkacak teorinin gelişimi için uygun verilerin aranması olarak özetlenebilir. Teorik örneklemede amaç araştırmacının teorisini oluşturacak kategorileri detaylandırmak ve düzeltmektir. Gömülü teoride, kategorilerin özelliklerini geliştirmek adına kategorilere ilişkin yeni özellikler elde edilmeyinceye dek teorik örneklemeye gidilmesi önerilmektedir (Charmaz, 2006).

Gömülü teori bir eylem veya etkileşim ile bunun belli sonuçları arasındaki bağlara neden olan koşulları ne derece belirginleştirirse, o kadar genellenebilir hale gelmektedir. Bu anlamda ne kadar fazla ve sistematik teorik örnekleme yoluna gidilirse, koşullar ve koşulların çeşitliliğine ilişkin o kadar fazla şey keşfedilebilir ve teorinin genellenebilirliği, kesinliği ve tahmin edebilirlik kapasitesi artar (Corbin ve Strauss, 1990). Gömülü teoride teorik örneklemenin araştırmacıya sağladığı yararlar; zengin verilere ulaşma, daha fazla teorik kategorilerin geliştirilmesi, kategoriler arasında veya kategoriler içindeki boşlukların ve farklılıkların keşfedilmesi olarak sıralanabilir (Charmaz ve Belgrave, 2012). Creswell (2015) gömülü teori çalışmalarında 20 ila 30 kişi arasında bir örneklem grubu ile yapılacak derinlemesine görüşmelerin teoriye yönelik ayrıntıları elde edebilmek adına yeterli olduğunu belirtmektedir.

Gömülü Teoride Veri Toplama Araçları

Gömülü teori deseninde, bir kategori için tek bir tür veri toplanması gerekliliği veya gömülü teoride kullanılması gereken tek bir veri toplama aracı bulunmamaktadır. Aksine farklı veri toplama araçları ile farklı türde veriler toplanması araştırmacının farklı bakış açıları kazanmasına ve kategorilerini anlama ve kategorilerin özelliklerini geliştirme konusunda avantaj sağlamasına yol açmaktadır (Glaser ve Strauss, 2017). Bu bağlamda gömülü teori araştırmalarında, diğer nitel araştırma türlerinde olduğu gibi, veri toplama araçları olarak görüşmeler, gözlemler, resmi belgeler, video kayıtları, gazeteler, kitaplar gibi araştırma sorusuna ışık tutan tüm araçlar kullanılabilir.

Yıldırım ve Şimşek (2011) gömülü teori yaklaşımında en çok kullanılan veri toplama yöntemlerinin görüşmeler ve gözlemler olduğunu belirtmektedirler. Ancak doküman analizinin de gerekli görülebileceğini vurgulamaktadırlar. Creswell (2015) ise gömülü teori araştırmalarında en temel veri toplama aracının görüşmeler olduğunu belirtmektedir. Görüşmelerden elde edilen veriler sayesinde araştırmacının gelişmekte olan kuramla ilgili katılımcılardan elde ettiği fikirleri sürekli karşılaştırabilme olanağı bulunduğunu ifade etmektedir. Charmaz ve Belgrave (2012) gömülü teoride, görüşme sorularının bir dizi deneyimi kapsayacak kadar geniş, katılımcıların belirli bir deneyimini keşfedecek ve bu deneyime ilişkin gerçekleri açığa çıkaracak kadar dar olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış görüşmelerin gömülü teoride kullanılacak temel veri toplama araçlarından biri olduğu çıkarımında bulunulabilir. Yarı yapılandırılmış görüşme hem sabit seçenekli cevaplama hem de ilgili alanda derinlemesine bilgi elde etmeye yönelik sorular sorulmasına olanak tanıyan görüşme türüdür. Bu anlamda yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin analiz kolaylığı sunması, katılımcılara kendilerini ifade etme imkanı vermesi ve derinlemesine bilgi sağlanması gibi avantajları bulunmaktadır (Büyüköztürk vd., 2011).

Gömülü teoride araştırmacıların benimsemesi gereken en temel kural araştırma verileri üzerinde çalışmaktır. Ancak bu kuralın benimsenebilmesi için öncelikle araştırmacının farkında olması gereken görüşme soruları üzerinde çalışmaktır. Çünkü gömülü teoride araştırmacının veri toplama süreci ile veri analizi iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle araştırmacı cevabını almak istediği sorular ile katılımcılardan aldığı cevaplara eş zamanlı olarak dikkat etmelidir. Bu bağlamda gömülü teori, araştırmacıların elde ettiği gözlemlerdeki küçük ayrıntılara göre veri toplama yöntemlerini uyarladığı etnografik araştırma ile benzerlik göstermektedir (Charmaz ve Belgrave, 2012).

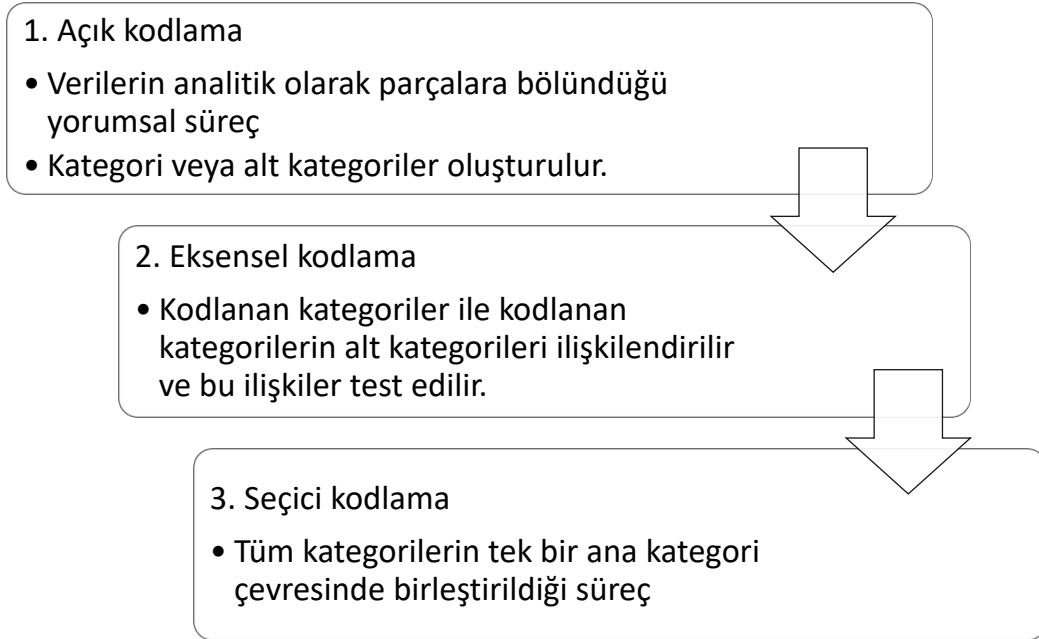
Gömülü Teoride Verilerin Analizi

Nitel veri analizi, araştırmacının alandan toplamış olduğu verilerden yola çıkarak bu veriler içindeki saklı bilgiyi keşfetmek ve ortaya çıkarmak amacıyla yürüttüğü bir analiz türüdür (Özdemir, 2010). Nitel araştırmalarda veri analizi genel olarak; verilerin analiz için hazırlanması, verilerin kodlanması, kodların bir

araya getirilerek temaların oluşturulması ve verilerin görsel veya metinsel olarak sunulması aşamalarından oluşmaktadır. Ancak veri analizinin nasıl yapılacağı araştırmanın desenine göre farklılaşmaktadır. Örneğin; kuram oluşturma ve fenomenoloji desenleri veri analizi açısından en detaylı işlem basamaklarına sahipken, anlatı araştırmaları en az yapılandırılmış prosedüre sahiptir (Creswell, 2015).

Gömülü teoride araştırma verilerinin analizinde sabit karşılaştırma yöntemi kullanılır. Temelde sabit karşılaştırma yöntemi bir grup veri ile diğer bir grup veri arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeye yönelik karşılaştırmalardan oluşur. Veriler benzer bir boyut doğrultusunda gruplanır. Boyutlara geçici olarak bir isim verilir. Böylece boyut kategori haline gelir. Bu analizin temel amacı verilerdeki örüntüleri belirlemektir. Bir gömülü teori inşa edilirken, bu örüntüler birbirleri ile ilişkileri doğrultusunda düzenlenir (Merriam, 2009). Glaser ve Strauss (2017)'a göre sabit karşılaştırma yöntemi dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; sırasıyla her bir kategori ile bağlantı kurulabilecek durumları karşılaştırmak, kategorileri ve özelliklerini bütünleştirmek, teoriyi sınırlandırmak ve teoriyi yazmak şeklindedir. Ancak teori üretmenin bu türü sürekli gelişen bir süreç olduğundan, uygulamada ilk aşamalar ile analiz süreci aynı anda yürütülüp, analiz sona erene dek her bir aşama teorinin sürekli gelişimine katkıda bulunacak şekilde sürdürülmelidir (Glaser ve Strauss, 2017).

Corbin ve Strauss (1990) ise gömülü teoriye yönelik olarak geliştirdikleri veri analiz sürecinde üçlü kodlama sürecinin izlenmesini önermektedirler. Bu süreç; açık kodlama, eksensel kodlama ve seçici kodlama aşamalarından oluşmaktadır. Açık kodlama, verilerin analitik olarak parçalara bölündüğü yorumsal süreçtir. Açık kodlamada amaç, araştırmacının verilerde yansıtılan olguya ilişkin standart düşünme yollarını değiştirerek, verilere yönelik yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalışmaktır. Açık kodlamada, olay, eylem veya etkileşim benzerlik ve farklılıklarını belirlemek üzere diğerleri ile karşılaştırılır ve kategorik olarak isimlendirilir. Böylece kavramsal olarak benzer olan veriler kategori veya alt kategoriler oluşturulması adına gruplandırılır. Eksensel kodlamada, kodlanan kategoriler ile kodlanan kategorilerin alt kategorileri ilişkilendirilir ve bu ilişkiler test edilir. Eğer kategorilerde farklı değişimler görülürse, araştırmacı bu durumun göstergelerine ilişkin arayışını sürdürür. Buradaki temel varsayım, alt kategorilerin her birinin yalnızca bir ana kategori ile ilişkili olabilmesi düşüncesidir. Seçici kodlama ise tüm kategorilerin tek bir ana kategori çevresinde birleştirildiği ve daha fazla açıklanması gereken kategorilerin betimsel açıklamalarla detaylandırıldığı süreçtir. Çalışmadaki temel olguyu temsil eden ana kategorinin belirlenmesinde; “Bu çalışmadaki temel analitik düşünce nedir?”, “Eğer bulgular birkaç cümlede özetlenecek olsa, ne denebilir?” “Keşfedilen tüm eylemler ne ile ilişkilidir?” gibi sorular sorulur. Ana kategori önceden tanımlanmış olan kategorilerden biri olabileceği gibi, temel olguyu açıklayan daha soyut bir kavram da olabilir (Corbin ve Strauss, 1990). Özetle, araştırmacılar açık kodlamadan başlayarak önce kategorileri oluşturur, eksensel kodlamayla kategorileri ilişkilendirir ve son olarak seçici kodlamayla çekirdek kategori belirleyerek kuramı inşa ederler (Ilgar ve Ilgar, 2013).

Şekil 1. Corbin ve Strauss'un Üçlü Kodlama Süreci

Yapısalcı gömülü teorisyen Charmaz (2006)'a göre ise gömülü teoride iki tür temel kodlama aşaması bulunmaktadır. Bunlardan ilki verinin her bir sözcüğünün, satırının ya da parçasının isimlendirildiği ilk kodlama aşamasıdır. İkincisi ise büyük miktardaki verileri sınıflandırmak, sentezlemek, düzenlemek ve bütünleştirmek için önemli veya sık tekrarlanan ilk kodlara odaklanıldığı seçici kodlamadır (Charmaz, 2006). Gömülü teoride veri toplama ve veri analizi birlikte yürütülen süreçlerdir. Gömülü teoride ilk veri toplanır toplanmaz analiz süreci başlamaktadır (Corbin ve Strauss, 1990). Veri toplama ve analiz etme sürecinin eş zamanlı olarak yürütülmesi araştırmacının veriye yakınlaşmasını ve böylece teorinin verilere dayalı oluşmasını sağlamaktadır (Glaser, 1978).

Bringer, Johnston ve Brackenridge (2006) gömülü teori araştırmasının bu tekrarlı sürecini analiz etmede nitel veri analiz programlarının kullanılmasının araştırmayı birçok açıdan kolaylaştırdığını belirtmektedirler. Nitel veri analiz programları sayesinde açık kodlama, eksensel kodlama, ses kayıtları ve fotoğraflar gibi metinsel olmayan veriler ile diğer veriler arasında köprü kurulması, demografik değişkenlere göre kodlama yapılması ve modelleyiciler sayesinde fikirlerin görsel olarak incelenmesi daha olanaklı hale gelmektedir.

Eğitim Bilimleri Alanında Gömülü Teori Çalışmaları

Eğitimin bir bilim olarak gelişmesinden bu yana bilimsel yöntemlerle olan ilişkileri araştırmalara konu olmuştur. Bu süreçte öncelikle pozitivist paradigmalardan etkilenen eğitimi bilimleri ardından yorumsamacı paradigmadan etkilenerek günümüze kadar gelmiştir. Newtoncu pozitivist paradigmanın yorumsamacı paradigmadan daha önceleri ortaya çıkması nedeniyle sosyal bilimler alanında yapılan ilk araştırmaların daha çok nicel yöntemler ağırlıklı olarak ilerlemiş olması olağan bir durumdur. Benzer şekilde Kartarı (2017) nicel araştırma yönteminin tek ideal yöntem olmadığını anlaşılmasının ve nitel araştırmaların önem kazanmasının 21. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu anlamda sosyal bilimler alanlarından biri olarak değerlendirilecek eğitim bilimlerinde de araştırma metodolojisi olarak ilk dönemde yapılan araştırmaların daha çok nicel yöntem ile desenlenen araştırmalar olduğunu söylemek olanaklıdır. Buna paralel olarak Göktaş ve arkadaşları (2012) 2005-2009 yılları arasında SSCI ve ULAKBİM veri tabanları tarafından dizinlenen Türkiye'deki eğitim dergilerinde yayınlanan eğitim araştırmalarını inceledikleri araştırmada çalışmaların %70'inde nicel yöntemlerin kullanıldığını belirlemişlerdir. Benzer şekilde TED Eğitim ve Bilim dergisinde

2007-2013 yılları arasında yayınlanan makalelerdeki eğilimleri inceleyen Selçuk ve arkadaşları (2014) araştırma sonucunda, dergide yayınlanan makalelerin %69.5'inin nicel araştırmalar olduğunu, nitel araştırmaların ise yalnızca % 22'i olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca araştırmada incelenen 73 nitel araştırmadan yalnızca 1 tanesinin gömülü teori desenine sahip olduğu ve en az kullanılan nitel yöntemlerden biri olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Karadağ (2010) da eğitim bilimleri alanında yapılmış 229 doktora tezini yöntemsel açıdan incelediği araştırmada kuram oluşturma/gömülü teori deseninin kullanıldığı tek bir tezin olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Bu çalışmada gömülü teorinin eğitim araştırmalarındaki kullanımına ilişkin kuramsal bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Yapılan alanyazın incelemesi sonucunda Türkiye'de eğitim bilimleri alanındaki çalışmalar incelenmiş ve yöntem olarak gömülü teorinin benimsendiği az sayıda çalışmaya rastlanmıştır (Akcan, 2016; Gelmez-Burakgazi ve Yıldırım, 2017; Köybaşı ve Uğurlu, 2019; Zeybekoğlu-Çalışkan, 2011). Az sayıdaki bu araştırmalarda eğitimde etkili bir okul değişimi için okul liderliği (Akcan, 2016), doktora yeterlilik süreci (Gelmez-Burakgazi ve Yıldırım, 2017), Türkiye'de eğitim yönetimi alanında araştırma geleneği ve paradigmaların değerlendirilmesi (Demirhan, 2015), öğretmen adaylarının sosyalleşme süreçleri (Köybaşı ve Uğurlu, 2019), yükseköğretimin uzaktan öğrenme ile uluslararasılaşması (Ergin, 2017) gibi farklı konuların ele alındığı görülmektedir. Bu durum, gömülü teorinin eğitim bilimlerindeki farklı konu ve bağlamlarda kullanılabilir yararlı bir yöntem olduğuna işaret etmektedir. Çünkü gömülü teori, sosyal yaşamın kısa süreli olgu ve olayları arasındaki ilişkileri ortaya koymada etkili bir yöntemdir (Neuman, 2008). Ancak Türkiye'de eğitim alanındaki araştırma tasarımları incelendiğinde, genel eğilimin; pozitivist paradigmanın bir ürünü olan, uygulama alanındaki pratiklere yönelik kurgulanmış veya uluslararası literatürde yayınlanan araştırmalarda kullanılanlara benzer hipotez, veri ve analizlerin yer aldığı ampirik araştırma tasarımları kullanmak yönünde olduğu görülmektedir (Demirhan, 2015). Türkiye'de gömülü teori ile desenlenen araştırma sayısının az olması durumunun, yalnızca eğitim bilimleri alanıyla sınırlı olmadığını da vurgulamakta yarar vardır (Akcan, 2016). Ayrıca Türkiye'de eğitim bilimleri alanyazınında gömülü teori deseninde yürütülen çalışmaların 2010'lu yıllardan itibaren yapılmaya başlandığı dikkat çekmektedir. Oysaki Türkiye'de eğitim bilimlerinin bir disiplin olarak çalışılmaya başlanması 1950'li yıllara kadar uzanmaktadır. Ancak eğitim bilimleri alanında gömülü teori deseni kullanılan araştırmaların alanın ortaya çıkışından 60 yıl sonrasına denk geldiği görülmektedir. Bu durumun nedeninin yine alandaki baskın pozitivist paradigmadan kaynaklandığı öne sürülebilir.

Uluslararası alanyazında ise bu durumun Türkiye'dekinden farklı olduğunu (Akcan, 2016) ve eğitim alanında gömülü teori deseninin kullanıldığı daha fazla sayıda araştırma (Dodman, 2011; Dorion, 2017; Fielder, 2010; Morabito, 2010; Nettles, 2011) olduğunu söylemek olanaklıdır. Benzer şekilde Zeybekoğlu-Çalışkan (2011) son yıllarda yurtdışındaki eğitim alanındaki özellikle doktora çalışmalarında gömülü teori kullanımında bir artış olduğunu belirtmektedir. Ancak yurt dışında gömülü teorinin kullanıldığı eğitim bilimleri alanındaki araştırmalarda da araştırma konusu olarak genellikle "liderlik" konusunun incelendiği görülmektedir (Kern, 2010; Musick, 2010; Sanocki, 2013; Silverstrone, 2011). Oysaki gömülü teori, eğitim bilimleri alanındaki pek çok farklı problem durumunun incelenmesinde kullanılabilir bir yöntemdir. Her ne kadar eğitim bilimleri alanında uluslararası alanyazında gömülü teori ile desenlenen çalışmalar Türkiye'ye oranla fazla olsa da diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı araştırmalarla kıyaslandığında az sayıda oldukları söylenebilir. Bu bağlamda eğitim bilimleri alanında farklı yöntemlerle çalışılması zor olan, karmaşık ve keşfedilmemiş süreçlerin incelenmeye başlanması ile birlikte gömülü teorinin kullanımının artacağı çıkarımında bulunulabilir (Zeybekoğlu-Çalışkan, 2011).

Eğitim Bilimleri Alanında Gömülü Teorinin İmkanları

Gömülü teori, genellikle incelenmesi planlanan bir sosyal sürece yönelik kapsamlı bir teori veya açıklamaya ihtiyaç duyulduğunda kullanılmaktadır (Creswell, 2015). Eğitimin en temel özelliklerden biri bir süreç oluşudur. Eğitimin bir süreç olmasından kastedilen anlık veya olup biten bir yapıda olmaması aksine birbirini izleyen ve birbiri üzerine biriken öğrenme ve öğretme olaylarından oluşmasıdır (Fidan ve Erden, 1993). Bu anlamda eğitim bilimleri alanında yapılan araştırmaların çoğunluğunun da süreç odaklı konular olduğu ve bu anlamda eğitim bilimine konu edilen liderlik, yönetim öğrenme, program geliştirme, rehberlik, uluslararasılaşma, dijitalleşme, yaşam boyu öğrenme gibi pek çok konuda gömülü teorinin benimsendiği araştırma modellerinin tasarlanabileceği düşünülmektedir.

Nitel bir araştırma yaklaşımı olan gömülü teoriye ilişkin kısa bir değerlendirmenin yapıldığı bu araştırma sonucunda; gömülü teorinin eğitim bilimleri alanının kendine has doğasını anlamak ve eğitim bilimine özgü teorilerin geliştirilmesi adına değerli bir yöntem olduğu öne sürülebilir. Şener (2019) nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan gömülü teorinin, zamansal olarak uygun bir yaklaşım olma niteliği gösterdiğini, ancak Türkiye’de nitel araştırmaya olan ilginin son yıllarda artması nedeniyle yeni yeni dikkat çekmeye başladığını belirtmektedir. Uluslararası alanyazında gömülü teori ile yürütülen çalışmalara ilginin giderek arttığı gözlemi doğrultusunda Türkiye’de bu yöntem kullanılarak gerçekleştirilen araştırmaların oldukça az sayıda olduğu çıkarımında bulunmak olanaklıdır. Oysaki eğitim alanındaki olgu veya süreçlerin nasıl değiştiğine yönelik problem durumlarının çözümünde (Merriam, 2009) veya hakkında detaylı teoriler bulunmayan eğitimle ilgili konularda (Cresswell, 2015) başvurulabilecek yararlı bir araştırma yöntemi olduğu açıkça görülmektedir.

Alpman (2022) yapmış olduğu gömülü teori araştırması sonucunda özellikle kültür ile etkileşimli olan alanlarda gömülü teori metodolojisinin kullanılmasının faydalı olacağını öne sürmektedir. Bu bağlamda eğitimin, kasıtlı bir kültürlenme süreci olduğu göz önüne alındığında, eğitim bilimleri alanının kültür ile yakından ilişkili bir bilim dalı olduğu ve bu anlamda gömülü teorinin eğitim bilimleri alanındaki kültürel konularda son derece faydalı bir yöntem olacağı çıkarımında bulunulabilir. Gömülü teori, insanlar tarafından ortaya konan eylemleri açıklamak veya insanlar arasındaki etkileşimleri irdelemek için de kullanılan bir yöntem olması ile ön plana çıkmaktadır (Ekşi ve Çelik, 2015). Bu anlamda eğitim bilimleri alanı girdisi, çıktısı, süreçte işlenen ögesi insan ve insan davranışı olan bir alan olarak gömülü teori ile desenlenecek araştırmalara uygun bir disiplin olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Araştırma sonucunda gömülü teorinin eğitim bilimleri alanlarına özgü kuramların geliştirilmesi adına önemli bir yöntem olduğu ve araştırmalarda daha fazla kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı, araştırma amacının kuramsal olarak irdelenmesidir. Bu sınırlılığın giderilmesi için eğitim bilimleri alanında gömülü teorinin kullanıldığı araştırmaların içerik analizi yöntemi ile incelenmesi önerilebilir. Gömülü teori araştırmalarına yönelik araştırmaların artırılması için Web of Science veri tabanında taranan “Grounded Theory Review” dergisine benzer şekilde Türkiye’de yalnızca gömülü teori deseninin benimsendiği araştırmaların basılacağı bir derginin yayın hayatına başlaması sağlanabilir. Ayrıca gömülü teori ile yürütülen araştırmaların sunulacağı ve araştırmacılar arasında bilgi alışverişi ve işbirliklerinin sağlanacağı konferans veya kongreler düzenlenebilir.

Dipnot:

Eğitim alanında gömülü teorinin kullanımına ilişkin araştırmacılara somut örnekler sunması açısından Akcan'ın (2016), Ergin'in (2017) ve Zeybekoğlu-Çalışkan'ın (2011) doktora tezlerini, Köybaşı ve Uğurlu'nun (2019), Gelmez-Burakgazi ve Yıldırım'ın (2017) makalelerini incelemeleri önerilebilir. Ayrıca gömülü teori yöntemine ilişkin daha derinlemesine bilgi sahibi olmak isteyen araştırmacıların Ekşi ve Çelik'in (2015) "Gömülü teori: nitel desenler" isimli kitabını okumaları tavsiye edilebilir.

Kaynakça

- Akcan, F. (2016). *Eğitimde etkili bir okul değişimi için okul liderliği: Okul liderliğine ilişkin bir temellendirilmiş kuram çalışması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Alpman, G. (2022). Türk aile şirketlerinde nesiller arası yönetim devri: Bir gömülü teori çalışması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 347-376. Erişim adresi: <https://doi.org/10.46928/iticusbe.1073518>
- Bringer, J.D., Johnston, L.H. ve Brackenridge, C.H. (2006). Using computer-assisted qualitative data analysis software to develop a grounded theory project. *Field Methods*, 18(3), 245-266. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1177/1525822X06287602>
- Bryant, A. ve Charmaz, K. (2007). *The SAGE Handbook of grounded theory*. Los Angeles: Sage.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. (2nd Ed.). London: SAGE Publications.
- Charmaz, K. ve Belgrave, L. L. (2012). Qualitative interviewing and grounded theory analysis. In J.F. Gubrium, J.A. Holstein, A.B. Marvasti, K.D. McKinney (Eds.). *The SAGE Handbook of Interview Research: The Complexity of the Craft* (pp. 347-365), Los Angeles, CA: SAGE.
- Corbin, J. ve Strauss, A. L. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1), 3-21. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/bf00988593>
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni* (Çev. Ed. S. B. Demir)(Göz. Gez. 2. Baskı). Ankara: Eğiten Kitap.
- Demirhan, G. (2015). *Türkiye'de eğitim yönetimi alanında araştırma geleneği ve paradigmaların gömülü teori bağlamında değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Denzin, N. K. (1997). *Interpretive ethnography: Ethnographic practices for the 21st century*. California: SAGE.
- Dodman, S.L. (2011). *School reform in a high poverty elementary school: A grounded theory case study of capacity building*. (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Florida, Graduate School of The University of Florida, Florida.
- Dorion, J.A. (2017). *A grounded theory of school of education futures*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Boston University, Boston University School of Education, Boston, Massachusetts.
- Ekşi, H. ve Çelik, H. (2015). *Gömülü teori: Nitel desenler*. İstanbul: EDAM.
- Ergin, H. (2017). *Internationalization of higher education via distance learning: A grounded theory study in Turkey*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Boğaziçi University, Institute for Graduate Studies in Social Sciences, İstanbul.
- Fidan, N. ve Erden, M. (1993). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Meteksan Matbaacılık.
- Fielder, A. (2010). *Elementary school teachers' attitudes toward professional development: A grounded theory study*. (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Phoenix, Phoenix, Arizona.

- Gelmez-Burakgazi, S. ve Yıldırım, A. (2017). Journey into doctoral candidacy: A grounded theory study of doctoral qualification exam process. *Croatian Journal of Education*, 19(1), 63-92. Erişim adresi: <https://cje2.ufzg.hr/ojs/index.php/CJOE/article/view/2017>
- Glaser, B. G. (1978). *Theoretical sensitivity: Advances in the methodology of grounded theory*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B. ve Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B. G. ve Strauss, A. L. (2017). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York: Routledge.
- Göktaş, Y., Hasançebi, F., Varışoğlu, B., Akçay, A., Bayrak, N., Baran, M. ve Sözbilir, M. (2012). Türkiye'deki eğitim araştırmalarında eğilimler: bir içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 443-460. Erişim adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/127599/>
- Ilgar, M. Z. ve Ilgar, S. C. (2013). Nitel bir araştırma deseni olarak gömülü teori: Temellendirilmiş kuram. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 197-247. Erişim adresi: <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/111>
- Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: Nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(1), 49-71. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/108243>
- Kartarı, A. (2017). Nitel düşünce ve etnografi: etnografik yöntem düşünsel bir yaklaşım. *Moment Dergi*, 4(1), 207-220. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/moment/issue/36383/411586>
- Kern, B.E. (2010). *Navigating: A grounded theory study of how school administrators prepare to lead*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Fielding Graduate University, The School of Educational Leadership and Change, California.
- Köybaşı, F. ve Uğurlu, C. T. (2019). Teacher candidates' socialization process: A grounded theory study. *Asian Journal of Education and Training*, 5(1), 213-223. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1208529>
- Leedy, P.D. ve Ormrod, J.E. (2005). *Practical research: Planning and design* (8. Baskı). New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.
- Merriam, S.B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (2nd Ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Morabito, P.N. (2010). *Grounded theory approach to understanding student perceptions of asynchronous high school learning environments*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Walden University, College of Education, Minnesota.
- Musick, K. (2010). *Spirituality and school leadership a grounded theory study*. (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Denver, The Morgridge College of Education, Denver, Colorado.
- Nettles, E.L. (2011). *How do principals retain teachers in urban secondary schools in central Alabama: A grounded theory study*. (Unpublished Doctoral Dissertation). The University of Alabama at Birmingham, The School of Educational Leadership, Birmingham, Alabama.
- Neuman, W.L. (2008). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (Çev. S. Özge). İstanbul: Yayın Odası.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/113287>
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3. Baskıdan Çeviri) (Çev. Ed. M. Bütün ve S.B. Demir) Ankara: Pegem Akademi.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar* (Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Sanocki, S.J. (2013). *The process of how teachers become teacher leaders and how teacher leadership becomes distributed within a school: A grounded theory research study*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Western Michigan University, Michigan.
- Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir, M. ve DüNDAR, H. (2014). Eğitim ve bilim dergisinde yayınlanan araştırmaların eğilimleri: İçerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 39(173), 430-453. Erişim adresi: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/3278/720>
- Silverstrone, D.M. (2011). *A grounded theory of university leadership in community engagement*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Kingston University, United Kingdom.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1994). Grounded theory methodology: An overview. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 273–285). California: Sage Publications.
- Şener, E. (2019). Gömülü teori yaklaşımının yönetim araştırmalarında kullanımı. *Nitel Sosyal Bilimler*, 1(1), 22-47.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zeybekoğlu-Çalışkan, Z. (2011). *A grounded theory of school as a social system in an atypical context*. (Published Doctoral Dissertation). Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences, Ankara.

Extended Abstract

Purpose

Within the qualitative research paradigm, there are different research designs such as ethnography, phenomenology, grounded theory, case study and action research (İlgar and İlgar, 2013; Leedy and Ormrod, 2005; Yıldırım and Şimşek, 2011). However, among these research designs, it is noteworthy that the number of studies in which the grounded theory design is adopted as a method in educational research in Turkey is quite limited. Similarly, Şener (2019) draws attention to the fact that the researches in the field of management and organization using the grounded theory research using the grounded theory method can be seen after 2013 in Turkey. However, Denzin (1997) states that grounded theory is the most effective paradigm for qualitative research in social sciences. In this sense, it is thought that grounded theory will make important contributions to educational sciences arising from social sciences. In this study, it is aimed to make a theoretical evaluation of the usage of grounded theory in educational research.

Design and Methodology

The study is a review research. Review articles give an overview of current thinking on the topic. And, unlike an original research article, it will not present new experimental results. Since it is a theoretical review study, the research did not require ethics committee approval. In the study, firstly, the features of the grounded theory design, the study group in grounded theory, data collection tools in grounded theory and data analysis in grounded theory were mentioned. Then, the usage of grounded theory in educational research is discussed.

Findings

As a result of the literature review, studies in the field of educational sciences in Turkey were examined and few studies were found in which grounded theory was adopted as a method. In these few studies, it was determined that lots of different issues were discussed such as school leadership for an effective school change in education (Akcan, 2016), the doctoral qualification process (Gelmez-Burakgazi and Yıldırım, 2017), the evaluation of research tradition and paradigms in the field of educational administration in Turkey (Demirhan, 2015), socialization processes of prospective teachers (Köybaşı and Uğurlu, 2019), internationalization of higher education through distance learning. This situation indicates that grounded theory is a useful method

that can be used in different subjects and contexts in educational sciences. However, it is noteworthy that the studies carried out in the grounded theory design in the educational sciences literature in Turkey have started to be carried out since the 2010s. It can be argued that the reason for this situation stems from the dominant positivist paradigm in the field.

In the international literature, it is possible to say that there are more studies in the field of education in which the grounded theory design is used. Although studies designed with grounded theory in international literature in the field of educational sciences are more than in Turkey, it can be said that they are few in number when compared to studies using other qualitative methods. In this context, it can be deduced that the use of grounded theory will increase as the complex and unexplored processes that are difficult to study with different methods in the field of educational sciences begin to be examined (Zeybekoğlu-Çalışkan, 2011).

Grounded theory is generally used when there is a need for a comprehensive theory or explanation for a social process that is planned to be examined (Creswell, 2015). One of the most characteristic features of education is that it is a process. What is meant by the fact that education is a process is that it is not in an instant or happening structure, but rather consists of successive learning and teaching events (Fidan and Erden, 1993). Most of the researches in the field of educational sciences are process-oriented. In this sense, it is thought that research models that adopt grounded theory in many educational sciences subjects such as leadership, management, guidance, internationalization and digitalization can be designed.

Research Limitation

The most important limitation of this study is the theoretical examination of the research purpose. Therefore, the research results are based on the researcher's comments based on the literature.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

It can be suggested to examine the researches in which grounded theory is used in the field of educational sciences by the content analysis method. To increase the research on grounded theory research, similar to the "Grounded Theory Review", which is scanned in the Web of Science database, a journal in Turkey that will publish only the researches in which the grounded theory pattern is used can be published. Moreover, conferences or congresses can be organized where research conducted with grounded theory will be presented and information exchange and cooperation between researchers will be provided. Researchers who want to have more in-depth knowledge of the grounded theory method can be recommended to read Ekşi and Çelik's (2015) book "Grounded theory: qualitative patterns". Also, it can be suggested that researchers examine Akcan's (2016), Ergin's (2017) and Zeybekoğlu-Çalışkan's (2011) doctoral theses, Köybaşı and Uğurlu's (2019), Gelmez-Burakgazi and Yıldırım's (2017) articles as concrete examples for the usage of grounded theory in the field of education.

Originality/Value

This research contributes to fill the gap in the literature, since there has not been any evaluation in the literature on the grounded theory design in the field of educational sciences. In addition, it is thought to be important as it provides researchers in the field of educational sciences with a methodologically different perspective.

Araştırmacı Katkısı: Damla AYDUĞ (%100).

Sosyal Bilimlerde Veri Madenciliğinin Pazarlama Alanında Kullanımı ¹

Bahar TÜRK ²

Başvuru Tarihi: 15.10.2022

Kabul Tarihi: 27.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Geçmiş ve bugünü anlamanın, geleceğe daha net bakmamıza yardım ettiği söylenebilir. Özellikle bilgi çağında, dijitalleşmenin de katkısıyla oluşan devasa veriler bu anlamlandırmayı daha önemli kılmaktadır. Bunu başarabilmek için elimizdeki en etkili yöntemlerden biri ise veri madenciliğidir. Veri madenciliği söz konusu verilerin içerisinde anlamlı ilişkileri, kalıpları ve eğilimleri keşfetmeye dayalı üretkenliği arttırmaya yönelik bir araçtır. Sosyal bilimlerde ve pazarlama alanında sıklıkla kullanılan veri madenciliği, keşfettiği anlamlı kalıplar ve ilişkilerle, müşterilerin gelecekteki davranışlarını tahmin etmeye yönelik öngörü geliştirmekte; ürün tekliflerinin nasıl yapılandırılması gerektiği gibi satış ve hizmet fonksiyonlarını destekleyerek işletmeler için birçok avantaj yaratmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, sosyal bilimlerde veri madenciliği ve uygulamalarına ilişkin genel bilgi verilmesi, ardından pazarlama alanında veri madenciliği kullanımının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu sayede veri madenciliği kavramının sosyal bilimciler açısından daha net anlaşılmasına ve benimsenmesine, pazarlama alanında veri madenciliği uygulamalarının artmasına, dolayısıyla teoriye ve sektöre sağlayacağı katkıyı arttırmasına destek olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Veri Madenciliği, Sosyal Bilimlerde Veri Madenciliği, Pazarlamada Veri Madenciliği

Atıf: Türk, B. (2022). Sosyal bilimlerde veri madenciliğinin pazarlama alanında kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 197-212.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Pamukkale Üniversitesi Denizli Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Bölümü, bturk@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9590-769X

Data Mining in Social Sciences and Using in Marketing

Bahar TÜRK³

Submitted by: 15.10.2022

Accepted by: 27.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

Understanding the past, present, and future helps us to see the end more clearly. Especially in the information age, the vast data created with the contribution of digitalization makes this interpretation more critical. One of the most effective ways we can achieve this is data mining. Data mining is a tool for increasing productivity based on discovering meaningful relationships, patterns, and trends within the data. Data mining, which is used in social sciences and marketing, creates many advantages that support sales and service functions, such as how product offerings should be structured, with meaningful patterns and relationships that it discovers and insights to determine future behavior patterns of customers. Also, data mining is used to minimize the losses that may occur due to fraud. In this context, this study aims to give general information about data mining and its applications in social sciences and then evaluate the use of data mining in marketing. In this way, it is thought that the concept of data mining will be understood and adopted more clearly by social scientists, and it will contribute to the increase of data mining applications in the field of marketing, theory, and the sector.

Keywords: Data Mining, Data Mining in Social Sciences, Data mining in Marketing

³ Pamukkale University Denizli Vocational School of Social Sciences Department of Marketing and Foreign Trade, bturk@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9590-769X

Giriş

Bilgi üretiminin oldukça hızlı gerçekleştiği günümüzde, üretilen bilginin teknolojik unsurlarla bütünleşmesi ve aynı bilginin tüketilmesi neredeyse eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Hızın ve değişimin baş döndürücü olduğu bu çağda bilgiye ulaşmak kolay olmakla birlikte, bu veriyi kullanılabilir hale getirmek ve hayata uygulamak güç olabilmektedir. Bu noktada karşımıza bilgiyi keşfetme olarak yorumlayabileceğimiz ‘veri madenciliği’ çıkmaktadır (Cemaloğlu ve Duykuluoğlu, 2020, s. 632). Veri madenciliği, büyük veri setlerindeki ‘saklı’ olarak adlandırılabilir örüntü ve eğilimlerin keşfedilmesidir (Thuraisingham, 2003). Diğer bir ifadeyle veri madenciliği, büyük veri kümelerinden/ambarlarından bilgileri yüzeye çıkarmak için kullanılan bir dizi tekniktir.

1990’lı yıllarda hayatımıza giren veri madenciliği, bilgiye ulaşmakta sorun yaşamayan ancak verinin içerisindeki değerli kısmı ortaya çıkarmakta zorlanan her kesim için yol haritası konumundadır (Akpınar, 2000, s. 1). Bilindiği gibi bilgisayar ve benzeri sistemler ile elde edilen verilerin kendi başlarına bir anlamları yoktur. Söz konusu veriler belirli amaçla işlendiği, değerlendirildiği zaman kıymetli hale gelmektedir. Dolayısıyla büyük miktarlardaki verileri işleyebilme becerisine sahip olmak oldukça önemlidir. Veri madenciliği bu noktada devreye girmekte, bilgiyi işlemeyi ve anlamlı hale getirmeyi sağlamaktadır (Savaş vd., 2012, s. 1).

Veri madenciliğinin temelinde yapay zekâ ve istatistik disiplinler olmasına karşın, veri madenciliği günümüzde ulusal güvenlikten astronomiye kadar birçok farklı disiplin tarafından kullanılmakta ve bunlara her geçen gün yenileri eklenmektedir (Akpınar, 2000). Pazarlama alanı da bu disiplinlerden biridir. Tüketiciyi her daim odak alan pazarlama çalışmalarında her geçen gün incelenmesi ve işlenmesi gereken ham veri miktarı artmaktadır. Dolayısıyla pazarlama alanında veri madenciliğinin uygulanması kullanıcıya değer katma ve fark yaratma konusunda önemli katkılar sunmaktadır (Köktürk ve Dirsehan, 2012, s. 8).

Bu bağlamda çalışmada, sosyal bilimlerde veri madenciliği ve uygulamalarına ilişkin genel bilgi verilmesi, ardından pazarlama alanında veri madenciliği kullanımının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu sayede veri madenciliği kavramının sosyal bilimciler açısından daha net anlaşılmasına ve benimsenmesine, pazarlama alanında veri madenciliği uygulamalarının artmasına, dolayısıyla teoriye ve sektöre sağlayacağı katkıyı arttırmasına destek olacağı düşünülmektedir.

Veri Madenciliği

İngilizce karşılığı ‘data mining’ olarak anılan veri madenciliği kavramı gelişim sürecinde; bilgi çıkarma, bilgi keşfi, veri hasadı ve bilgi modelleme süreci gibi farklı isimlerle anılmıştır. Ancak verinin en yoğun kullanıcıları olan istatistikçiler ve veri analistleri tarafından ‘veri madenciliği’ kavramı tercih edilmiştir (Fayyad vd., 1996). Bunun temelinde, sürekli toplanarak yığınlar oluşturan verilerin maden olarak görülmesi ve anlamlı bilgiye ulaşmak için madencilik araçlarına ihtiyaç duyulması yer almıştır.

Gartner Group (2022) veri madenciliğini, depolanan büyük miktarda verinin elemeyi geçerek anlamlı ilişkileri, kalıpları ve eğilimleri keşfetme süreci olarak tanımlamaktadır. Kısaca veri madenciliği ham verinin bilgiye dönüştürülmesi olarak ifade edilmektedir (Akpınar, 2000). Daha teknik bir tanımlamada ise büyük miktarlardaki veriden geleceğin öngörülmesine yardım edecek anlamlı ve faydalı örüntülerin bilgisayar programları aracılığıyla aranması ve analiz edilmesi olarak ifade edilmektedir (Agarwal, 2013).

Piatetsky-Shapiro’a (2007) göre veri madenciliği, verilerin içerisinden daha önce bilinmeyen, faydalı olacağı öngörülen bilginin değişkenlik gösterebilecek bir süreç ile elde edilmesidir. İfade edilen bu süreçte birçok veri madenciliği yöntemi/yaklaşımı kullanılmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde ifade etmek mümkündür (Cemaloğlu ve Duykuluoğlu, 2020; Piatetsky-Shapiro, 2007):

- Betimsel İstatistikler (Descriptive Statistic)
- Uç Değerler Analizi (Outlier Analysis)
- Kayıp Verilerin Ele Alınması (Missing Value Analysis)
- Sıralı Dizin Analizi (Sequence Analysis)
- Kümeleme (Clustering)
- Veri Özetleme (Data Summarization)
- Sınıflama Kuralları (Classification Rules)
- Birliktelik Kuralları Analizi (Association Rules Mining)
- Değişikliklerin Analizi (Analysing Changes)
- Anomali Tespiti (Detecting Anomaly)

Veri madenciliğinin kullanıldığı alan fark etmeksizin işletmeler için uygulanabilir olması gerekmektedir. Bu süreç istenilen öz bilginin keşfedilmesi olarak da adlandırılmakta ve beş temel adımdan oluşmaktadır (Akpınar, 2000; Jackson, 2002): *i) Problemin tanımlanması*, madenciliğin hangi işletme amacı doğrultusunda yapılacağına ifade edilmesidir. *ii) Verilerin hazırlanması (ön işleme)*, verinin toplanması, betimlenmesi ve temizlenmesi sürecidir. Bu sayede madencilikten elde edilen veriler analize uygun hale gelecektir. Verinin kaliteli olması istenin doğru bilgiye ulaşmada oldukça önemlidir. Bunu sağlamak için sırasıyla; verilerin toplanması, temizlenmesi, birleştirilmesi, dönüştürülmesi ve indirgenmesi işlemleri gerçekleştirilmektedir. *iii) Modelin kurulması ve değerlendirilmesi*, tanımlanan probleme veya istenen bilgiye en uygun modelin seçilmesini içeren süreçtir. Çünkü en uygun modeli bulmak için çok sayıda deneme yapılması gerekebilmektedir. Bu nedenle bu basamak en iyi model bulunana kadar yinelenmektedir. *iv) Modelin kullanılması*, uygunluğuna karar verilen modelin doğrudan bir uygulama veya bir uygulamanın alt unsuru olarak kullanılmasıdır. *v) Modelin izlenmesi*, zamana bağlı olarak üretilen verilerin değişebilmesi, kurulan modellerin tekrar uyarlanması yani izlenmesini gerektirmektedir.

Sosyal Bilimlerde Veri Madenciliği

Yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış verilerin tutulduğu, ilişkili olan verilerin taranıp analiz edilebildiği, kısaca verilerin saklandığı yer olan veri ambarları, işletmelere önemli bir hafıza sağlamaktadır (Akbıyık, 2019). Ancak hafızanın, zekâ olmadan işlerliği pek olası değildir. Çünkü, anıları hatırlamayı, kalıpları fark etmeyi, kurallar tasarlamayı, yeni fikirler üretmeyi sağlayan, doğru soruları sorarak gelecek hakkında tahminde bulunmaya olanak tanıyan kavram zekâdır. Veri ambarlarına zekâ katan ise kavram veri madenciliğidir (Berry ve Linoff, 2004).

Veri madenciliği, sosyal bilimler genelinde muhatap olarak kabul edilebilecek bireyleri/grupları daha yakından tanımak için oluşturulan etkileşimin sonucunda meydana gelen büyük veri ambarlarından yararlanmayı sağlamaktadır (Han vd., 2022). İşletmeye kimin sadık kalıp, kimin işletmeyi terk etme potansiyelinin olduğu; hangi ürünlerin hangi potansiyel müşterilere pazarlanması gerektiği; müşterinin isteyeceği bir sonraki ürünün/hizmetin ne olduğu; müşterinin belirli bir teklife yanıt verip vermeyeceğini neyin etkilediği; bir sonraki şubenin nerede olması gerektiği gibi soruların yanıtları yığınlar oluşturan kurumsal verilerin içinde saklıdır. Bu verileri işlemek için güçlü veri madenciliği araçları gerekmektedir (Berry ve Linoff, 2004).

Tüm bu sürecin yürütülmesi, veri madenciliğinin geçmiş bilgilerin gelecek hakkından faydalı bilgiler sunuyor olması mantığına dayanarak çözümlenebilmektedir (Sadath, 2013). Kurumsal veriler içerisinde ayıklanan müşteri davranışlarının rastgele olmadığını, gerçek ve potansiyel müşterilerin farklı ihtiyaç, tercih ve eğilimlerini yansıttığını söylemek mümkündür (Džeroski, 2009). Veri madenciliğinin amacı ise tüm bu talepleri doğru biçimde karşılayabilmek için ihtiyaç duyulan geçmişe dönük davranış kalıplarını tespit etmektir (Sadath, 2013). Ayrıca müşteriler tarafından gösterilen davranışların her zaman açık olmaması hatta kafa

karıştırıcı olabilmesi, rastgele gibi görünen kalıpların altında gerçeklerin olması veri madenciliğinin gerekliliğini daha net biçimde göstermektedir (Berry ve Linoff, 2004). Sosyal bilimlerde farklı sektörlerde sıklıkla tercihe edilen veri madenciliğinin, kullanım alanlarına ilişkin örnekler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1
Sosyal Bilimlerde Farklı Sektörlerde Veri Madenciliği Kullanım Alanı Örnekleri

Sektör / Endüstri	Uygulama
Pazarlama/Perakende	<ul style="list-style-type: none"> - Market sepeti analizi - Pazar segmentlerini belirleme - Sadık müşterilerin belirlenmesi - Ne tür müşterilerin e-maillere yanıt vereceğini tahmin etme - Müşteri satın alma davranış kalıplarını bulma - Müşteri özellikleri arasında ilişki bulma - Çapraz satış ve müşteriyi teşvik için öğelerin belirlenmesi - Satış modellerinde mevsimsel farklılıkların tespit edilmesi - Ürün yerleştirme - Satış/talep/gelir tahmini
Bankacılık/Finans	<ul style="list-style-type: none"> - Kredi kartlarını değiştirme olasılığı olan müşterilerin tahmin edilmesi - Sadık müşterilerin belirlenmesi - Hileli davranışların belirlenmesi - Hileli kredi kartı kullanım kalıplarının tespit edilmesi - Kredi puanlama - Kredi risk değerlendirmesi - Müşteri gruplarına göre kredi kartı harcamalarının belirlenmesi - Müşterilerin segmentasyonu - Müşteri karlılığının analizi - Portföylerin yönetilmesi - Döviz piyasalarında fiyat değişikliklerinin tahmin edilmesi - Dağıtım kanalı analizi
Telekomünikasyon	<ul style="list-style-type: none"> - Churn analizi
İnternet	<ul style="list-style-type: none"> - Metin madenciliği - İnternet pazarlaması
İmalat	<ul style="list-style-type: none"> - Stok kontrolü - Ekipman arıza analizi - Kaynak yönetimi - Süreç/kalite kontrolü - Kapasite yönetimi
Sigorta / Sağlık	<ul style="list-style-type: none"> - Hileli davranışın belirlenmesi - Hangi müşterilerin yeni ürünleri satın alacağını tahmin edilmesi - Tıbbi tedavi analizi
Ulaşım	<ul style="list-style-type: none"> - Yükleme örüntü analizi - Dağıtım kanalı analizi

Kaynak: Musaoğlu, 2003'den aktaran; Durdu, 2012, s. 16.

Tabloya bakıldığında, sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen araştırmaların genellikle ilişki tabanlı olduğu görülmektedir. Özellikle davranış kalıplarına odaklanıldığı ve tahminlemede veri madenciliğinin sıklıkla tercih edildiği dikkat çekmektedir.

Veri madenciliğinin sosyal bilimlerdeki uygulamalarına ilişkin Cemaloğlu ve Duykuluoğlu (2020, s. 636), farklı bir yaklaşım daha ortaya koymaktadırlar. Araştırmacılara göre benzer veya aynı içerikleri barındıran çok sayıda araştırmanın verileri bir araya getirilerek işletmeler için faydalı bilgiler çıkartılmasında veri madenciliği teknikleri kullanılabilir. Ayrıca yine sosyal bilimlerde alan araştırması ve ölçek geliştirme çalışmalarında veri madenciliği teknikleri başvurulabilecek önemli araçlar arasında olduğunu ifade etmektedirler.

Pazarlama Alanında Veri Madenciliği

Günümüzün en önemli bilgi teknolojisi aracı olarak kabul edilen internet, iletişim başta olmak üzere birçok alanda değişime neden olmuştur. Bu alanlardan biri de pazarlamadır. Dijital ürün/hizmetlerden bilgiye kadar pazarlama kavramını oluşturan birçok unsur internet ile köklü değişime uğramıştır. Özellikle müşterilere ilişkin verilerin toplanması, sistematik hale getirilmesi, işlenmesi/analiz edilmesi daha kolay hale gelmiş, müşterilerin tutum ve davranışlarının izlenmesi kolaylaştığı gibi, pazarın bölümlendirilmesi ve tahminleme yapılabilmesi de mümkün hale gelmiştir.

Bu bağlamda, gerekli araştırmaların yapılarak bilgilerin toplanmasını, işlenmesini, saklanması ve analizi edilmesini sağlayan; özetle karar vericilerin ihtiyacı olan bilgiye zamanında erişmelerine imkân veren sistem olarak tanımlanan pazarlama bilgi sistemi, veri madenciliğinin öncül adımları olarak kabul edilmiştir (Shaw vd., 2001). Çünkü pazarlama bilgi sistemi; bilgi işlem, pazarlama araştırması, pazarlama istihbaratı olmak üzere üç alt sistemden oluşmaktadır ve bu sistemler, bugün veri madenciliğinin karşılık geldiği süreçleri ifade etmektedir. Bilgi işlem, işletmenin muhasebe bilgi sistemini ifade ederken; pazarlama araştırması, müşterilerden belirli konularda veri toplanan sistemi; pazarlama istihbaratı ise işletmenin rakipleri gibi dış çevresinden elde edilen bilgileri konu edinmektedir. Elde edilen tüm bu bilgiler veri tabanlarında depolanmakta, bilgiye dönüştürülmekte ve ilgililere aktarılmaktadır (Shaikh ve Karjaluo, 2015).

Daha yakından bakıldığında internetin yarattığı değişimin pazarlama araştırmaları üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Pazar araştırma süreci, işletmelerin ayrı bir fonksiyonu olmaktan çıkmış, temelde bilgisayar destekli bir bilgi sistem olan karar destek sisteminin bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır (Berg ve Rietz, 2003). Karar destek sistemleri, ihtiyaç duyulan verilerin veri tabanından alınarak, optimizasyon teknikleriyle veya istatistiksel yöntemler kullanarak analiz edilmesini kapsamakta ve yönetim kademesinin karar süreçlerini kolaylaştırmaktadır (Liu vd., 2010).

Bu süreçte karşımıza çıkan bir diğer kavram ise veri tabanı pazarlamasıdır. Müşterilerin geçmiş satın alma alışkanlıklarını, davranış değişikliklerini araştırarak elde ettiği bilgileri elektronik olarak saklayan ve güncelleyen, gerekli olduğunda görüntülenmesini sağlayan veri tabanı pazarlaması; müşteriler ile yakın iletişim kurulmasını sağlayarak daha etkin ve verimli stratejiler geliştirilmesine destek olmaktadır (Drozdenko ve Drake, 2002). Dolayısıyla veri tabanı pazarlama araştırmalarının temel taşı sayılmaktadır.

Veri tabanı sisteminin yaygınlaşması, veri ambarlarının gelişmesini sağlamış, bu durum verilerin daha hızlı işlenmesi ve çok boyutlu analizi gibi gereklilikleri beraberinde getirmiştir. Yazılımcılar ve analistler, yeni sistemler oluşturmaya yöneltmiş, Türkçe karşılığı çevrimiçi analitik işleme olan OLAP (on line transaction processing) sistemi kurulmuştur. İlgililere oldukça kısa zamanda farklı açılardan bilgi sağlayan sistem, verileri çok boyutlu ele alabilmesi ve karmaşık işlemler oluşturabilmesi açısından bugünkü çok daha kompleks sistemlerin öncüsü olmuştur (Queiroz-Sousa ve Salgado, 2019).

Bu ve benzeri gelişmeleri, günümüzde yapay zekanın pazarlama ile buluşmasına öncülük eden süreçler olarak ifade etmek mümkündür. Yapay zekâ dönemi, insan ve makine ilişkide katı kavramsal çizgilerin ortadan kalktığı, makinelerin herhangi bir müdahale gerekmeden öğrenebildiği çağı ifade etmektedir (Taşçı ve Dal, 2022, s.323). Yapay zekâ ile benzer dönemlerde hayatımıza giren makine öğrenimi (makinelerin eldeki veri üzerinden deneyim kazanıp bunu kullanabilmesi) ve derin öğrenme (verinin temsili üzerinden öğrenme) gibi modeller de sundukları algoritma ve analizler ile iş dünyasının, özellikle pazarlamanın işleyiş sürecinde önemli değişimler yaratmıştır. Bu modeller, dijitalleşme ile değişen tüketici davranışlarının eşzamanlı olarak analiz edilmesine, anlamlandırılmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla pazarlama üzerindeki etkileri ele alındığında yapay zekayı insan zekasını taklit etme eğilimi gösteren kapsayıcı bir küme, makine öğrenmesini benzerlikleri yorumlamak için gereken bir model ve derin öğrenmeyi de makine öğrenmesinin katmanlı, kompleks bir alt kümesi olarak ifade etmek mümkündür (Howard, 2019; Vanneschi vd., 2018)

Yapay zekâ modelleriyle zaman içinde entegre hale gelen pazarlama, mobil ve web uygulamalarında gelişim göstermekle birlikte, verilerin detaylı analiz edilmesi ve kişiselleştirilmiş deneyimlerin yaratılması açısından da önemli bir yol kat etmiştir. Yapay zekâ uygulamaları, işletmelerin web siteleri, chatbotlar, sanal ve/veya artırılmış gerçeklik ile desteklenen ürün satın alma süreçleri gibi müşterilerle temas edilen birçok noktada pazarlama adına farklılık yaratılmasını sağlamıştır (Haenlein ve Kaplan, 2019; Howard, 2019; Taşçı ve Dal, 2022; Vanneschi vd., 2018).

Tüm bu gelişmeler, bugün geldiğimiz noktada veri madenciliğinin tek bir unsurdan ibaret olmadığını, birçok model ve kavramdan beslendiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda veri madenciliğinin amaçlarından biri, geçmişe yönelik faaliyet bilgilerini temel alarak gelecekteki davranışları tahmin edebilmeyi sağlayan karar modelleri yaratmaktır (Koyuncugil, 2007, s. 6). Sadece bu amaçtan yola çıkarak bile veri madenciliği uygulamalarının pazarlama alanında oldukça önemli bir yeri olduğunu ifade etmek mümkündür. Literatüre bakıldığında ilk veri madenciliği uygulamalarının müşteri ilişkilerinde başladığı görülmektedir (Kuonen, 2004, s. 3). Ganesh (2002, s. 1), veri madenciliğinin organizasyonel hedeflere ulaşmada oldukça geniş bir kullanım alanı olduğunu altını çizmektedir. Araştırmacı ayrıca veri madenciliğinin, bankacılık ve finans alanında göstergelerdeki gizli ilişkilerin keşfedilmesi, sigortacılıkta riskli müşterilerin tespit edilmesi gibi alanlarda kullanılırken, pazarlama alanında müşterilerin satın alma örüntülerinin belirlenmesinde oldukça yaygın olarak kullanıldığını ifade etmektedir (Tüzüntürk, 2010, s. 70).

Larose ve Larose'nin (2014), kitabında veri madenciliğini tanımlarken kullandığı örnek pazarlama ile veri madenciliği ilişkisini net olarak ortaya koyar biçimdedir. Yazarların aktardığına göre ayda 13 milyon müşteri, örnekteki bankanın müşteri hizmetleri ile iletişim kurmaktadır. Aramayı yapan müşterilere, ilgi alanları ayrıtılmaksızın aynı pazarlama reklamı dinletilmektedir. Aynı bankanın veri tabanı pazarlama direktörü olan yetkili ise, *"haftanın ürünü tanıtmak yerine, her müşteriyle mümkün olduğunca alakalı olmak istiyoruz"* diyerek konuya dikkat çekmektedir. Bunun üzerine müşteri hizmetleri temsilcileri arayan müşterilerin profillerine erişebilir, arayan kişi kendisini en çok ilgilendiren yeni ürün ve hizmetlerden haberdar olabilir. Bu, müşterinin bireysel profiline dayalı olarak belirli bir müşteri için kişisel pazarlama yaklaşımının türünü belirlemeye yardımcı olabilir. Yazarlar bu olayı veri madenciliğine bir örnek olarak ifade ederken, veri madenciliğini *"büyük veri kümelerinde faydalı kalıpları ve eğilimleri keşfetme süreci"* olarak tanımlamaktadırlar. Veri madenciliğinin, pazarlamanın farklı alanlardaki kullanımına yönelik başlıkları aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür.

Müşteri odaklılık

Veri madenciliği işletmeler tarafından özellikle müşteri odaklı olarak, pazarlama alanında sıklıkla kullanılmaktadır (Berry ve Linoff, 2004). İşletmelere pazarlamanın temelini oluşturan ürüne ilişkin istatistikler, fiyat politikaları, üretimin planlanması ve personel yetenekleri gibi içsel unsurlar hakkında bilgi sağlamaktadır (Shaw vd., 2001). Bunun yanında dış faktörlerin takip edilmesine de katkı sunmakta, pazarın

yapısı, rekabet unsurları ve ekonomik göstergeler hakkında geleceğe yönelik çıkarım yapma imkânı vermektedir (Rud, 2001). Bu sayede işletmeler müşteri tatmini sağlayabilmekte ve geleceğe dönük kararları daha öngörülülü alabilmektedirler (Akpınar, 2000; Koyuncugil, 2007)

Benzer şekilde veri madenciliğinde ilişki analizleri de önemli yer tutmaktadır. Ancak burada uygulanan analizler çok daha kapsamlı olmaktadır. Field (2013, s. 263)'in ifade ettiği gibi ilişki analizleri, ele alınan iki veya daha fazla değişkenin birlikte değişkenlik gösterip göstermediğine dayanan analiz türleridir. Veri madenciliğinde birliktelik kuralı ve kümeleme analizi gibi uygulamalar, birlikte değişim gösteren birey davranışlarını ya da tercihlere ilişkin kararların tespit edilmesinde kullanılmaktadır (Markov ve Larose, 2007).

Birliktelik kuralları

Veri madenciliği yöntemlerinden olan birliktelik kuralları pazarlamada sıklıkla tercih edilmektedir. Özellikle ticari veri tabanları madenciliği için popüler olan bu yöntem "*market sepet analizi*" (market basket analysis) olarak adlandırılmaktadır (Hastie vd., 2009). Birlikte satın alınan ürünlerin belirlenmesine yönelik ihtiyaç ile ortaya çıkan analiz, perakendeciler için raf planlama, satış promosyonlarında çapraz pazarlama, çekici paket veya ürünlerin/hizmetlerin hazırlanması, katalog tasarımı ve satın alma modellerine dayalı tüketici segmentasyonu için oldukça faydalı olmaktadır. Hatta dağıtım kanalı, tedarik zinciri gibi stratejik pazarlamaya ilişkin aldıkları kararlarda bu analiz sayesinde daha etkili kararlar alabilmektedirler (Haşiloğlu, 2022, s. 351). Birliktelik kuralları, yakınlık gruplaması olarak da ifade edilmektedir. Öyle ki market sepet analizinin merkezinde, alışveriş sepetine hangi ürünlerin birlikte girdiğinin belirlenmesini amaçlayan yakınlık gruplaması bulunmaktadır. Verilerden kural oluşturmaya yönelik basit bir kural olarak ifade edilen yakınlık gruplaması, kedi maması alan kişinin büyük olasılıkla kedi kumu da alacağını ifade etmektedir. Bu iki ürün yeterince birlikte alındığında ise birliktelik kuralı oluşmaktadır (Berry ve Linoff, 2004).

Pazarın bölümlenmesi

Veri madenciliğinin pazarlamada kullanıldığı alanlardan biri de pazarın bölümlenmesine yönelik uygulamalardır (Nasira ve Hemageetha, 2012). Pazar bölümlendirme veya sınıflandırma, basitçe yeni bir nesnenin (müşterinin) özelliklerini inceleyerek onu önceden tanımladığımız bir sınıfa yerleştirmek şeklinde ifade edilebilmektedir. Bu tanımın veri madenciliğindeki karşılığı, veri tabanı tablosunda yer alan bir kayda karşılık gelen müşterinin bir sınıf koduyla yeni sütun oluşturmasıdır. Bu noktada sınıfların iyi tanımlanmış veri seti oluşturulur ve önceden tanımlanan sınıf özellikleriyle eğitim seti hazırlanır. Daha sonra veri madenciliği teknikleri kullanılarak henüz sınıflandırılmamış veriler için bir model hazırlanır.

Veri madenciliğinde en sık kullanılan sınıflandırma teknikleri; karar ağaçları ve en yakın komşu teknikleridir (Velu ve Kashwan, 2012). Sınıflandırmanın karmaşıkaştığı durumlarda sinir ağları ve bağlantı analizleri de sürece dahil edilebilmektedir (Enke ve Thawornwong, 2005). Bu sınıflandırmalardan bazılarını kredi başvurusunda bulunan müşterilerin risk gruplarına göre sınıflandırılması (düşük/orta/yüksek), bir web sitesi üzerinden görüntülenecek içeriği seçme, hileli sigorta taleplerini tespit etme, iş tanımlarının yapılması ve sektör kodlarının atanması şeklinde örneklendirmek mümkündür (Berry ve Linoff, 2004).

Tahminleme

Tahminleme, pazarlama alanında sıklıkla kullanılan bir diğer yöntemdir. Verileri, gelecekte öngörülen bazı davranışlara göre ayrıştırması ve gelecekteki değerleri tahmin etme prensibi dışında sınıflandırma ile aynı denilebilmektedir (Kaur vd., 2015). Bir diğer fark tahminlemenin doğruluğunun kontrolü ancak bekleyip davranışın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini görerek sağlanabilmektedir. Tahminlemede süreç, geçmiş davranış kalıplarının mevcut durumu tanılayan bir model oluşturmak için kullanılması ve sonrasında gözlenen davranışların bu modele uyarlandığında elde edilen sonucun gelecekteki davranış örüntülerini tahminlemesi olarak işlenmektedir (Batool ve Khan, 2022). Bu nedenle sınıflandırma için kullanılan veri madenciliği

teknikleri bu yöntem için de uygulanabilmektedir (Vijayarani ve Sudha, 2013). Elbette seçilecek yöntem, verilerin yapısına, tahmin edilmesi beklenen örüntünün karmaşıklığına ve tahmini açıklanabilirliğine göre değişiklik gösterebilecektir. Ayrıca tahmine dayalı modeller, girdi değişken olarak ele alınan verilerin veya tahmin edicilerin hedef değişken ile olan ilişkisinde zaman sorunsalını da dahil etmektedir (Kaunang ve Rotikan, 2018). Veri madenciliği teknikleri ile ele alınan tahminlemeye; kredi kartı sahibinin bakiye transfer teklifini kabul etmesi durumunda transfer edilecek bakiyenin boyutunun tahmin edilmesi, önümüzdeki 6 ay içinde hangi müşterilerin ayrılma potansiyelini olduğunun tahmin edilmesi, hangi üyelerin mevcut hizmetlerine ek olarak katma değerli başka bir hizmet siparişi edeceğinin tahmin edilmesi örnek verilebilir (Berry ve Linoff, 2004).

Kümeleme

Veri madenciliği tekniklerinden olan kümeleme de pazarlamada tercih edilen yöntemler arasındadır. Sınıflandırma ile benzer gibi düşünülse de kümelemede önceden tanımlanmış sınıflar bulunmamaktadır. Kişiler/veriler, kendi aralarındaki benzerliklere göre ayrıştırılmakta ve bu kümeleri adlandırmak ve/veya anlamlandırmak araştırmacının inisiyatifinde olmaktadır (Berkhin, 2006). Bu nedenle veri madenciliğinde kümeleme genel olarak farklı bir veri madenciliği yönteminin ya da modellemenin başlangıcı veya parçası olarak kullanılmaktadır. Kümeleme analizinin pazar bölümlenimin ilk adımı olarak kabul edilmesi buna örnek olabilir (Hossain vd., 2019). Diğer bir ifadeyle, araştırmacılar müşterilerin ne tür promosyonlara ilgi göstereceğini bulmak için herkese uyan bir uygulama bulmak yerine, benzer davranışlar gösteren müşterileri kümeleyerek her bir küme için ayrı bir promosyon çalışması gerçekleştirebilir (Kashwan ve Velu, 2013).

Profil oluşturma

Veri madenciliğinin pazarlama ile ilgili yöntemlerinden biri de profil oluşturmadır (Berry ve Linoff, 2004). İyi oluşturulan bir profil; benzer özelliklere sahip potansiyel müşterilerin hedeflenmesinde, belirli ürünleri satın alan müşterilerinin profillerinin tespit edilerek bu ürünleri almayan benzer müşterileri belirlemeye, işletmeyi terk etme potansiyeli olan ya da terk eden müşterilerin profilleri çıkartılarak ayrılmanın önlenmesine veya geri kazanılmasına katkıda bulunmaktadır. Mevcut müşterileri elde tutmanın yenisini kazanmaktan daha az maliyetli olduğu dikkate alındığında bu oldukça önemli kabul edilmektedir (Durdu, 2012).

İyi bir açıklama araştırmacıya başlangıç noktası sunabilmektedir. Bu açıklamaları elde etmek için veri madenciliğinde kullanılan yöntemler genellikle karar ağaçları olmaktadır. Veri madenciliği bazen karmaşık bir veri tabanını anlaşılır biçimde düzenlemek, neler olup bittiğini anlamak hatta verileri üreten bireyler, ürünler ve süreçler hakkında bir anlayış geliştirmek için tanımlama yapmaktadır. Bir davranışın yeterince iyi tanımlanması, ilgililere bu davranışlar hakkında bir açıklama da sunmaktadır (Berry ve Linoff, 2004; Gupta vd., 2017; Sharma ve Kumar, 2016).

Sosyal medya

Profil oluşturma veya tüketicilerin duygu/düşüncelerini anlama süreçlerinin en sık kullanıldığı alanlardan biri sosyal medyadır. Veri madenciliği gibi geçerli ve güvenilir yöntemler kullanıldığı takdirde, sosyal medya sahip olduğu büyük veri havuzuyla önemli bir kaynak sunmaktadır. Öyle ki ekonomi, sağlık, politika ve spor gibi farklı alanlarda güvenilir tahminlemelerin sosyal medya verileri ile elde edildiği görülmüştür (Albayrak vd., 2017).

Sosyal medya verilerini incelenmesinin özellikle son yıllarda artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Toplumun büyük çoğunluğunun sosyal medya aracılığı ile iletişimi tercih etmesi; duygu, düşünce hatta şikayetlerini bu kanallar aracılığı ile dile getirmesi sosyal medyayı birçok birim tarafından önemli bir kaynak haline getirmiştir. Söz konusu veriler, veri madenciliği başta olmak üzere, makina öğrenmesi ve derin öğrenme gibi kapsamlı

algoritmalar yardımıyla analiz edilerek örüntülerin tespit edilmesi ve tahminlemelerin yapılması için kullanılmaktadır. Sosyal platformlardan biri olan Twitter ise bu konuda en sık kullanılan kaynaklardan biridir (Chrzanowski ve Levick, 2012; Türk, 2022).

Çevrim içi ürün değerlendirmesi gibi pazarlama için oldukça önemli olan analizler de bu yolla gerçekleştirilmektedir. Kullanıcılar ürünlere ilişkin deneyimlerini, olumlu/olumsuz görüşlerini sosyal medya üzerinden paylaşarak, diğer kullanıcılara bilgi sağlamaktadır. Ayrıca yapılan paylaşımlardan, tüketicilerin nelerden hoşlandığı/hoşlanmadığı, merak ettikleri konular, takip ettiği hesapların özelliklerinin neler olduğu, eğilimleri gibi birçok farklı konuda bilgi elde edilebilmektedir. Hatta tüketicilerin paylaşım yaptıkları konulara ilişkin duygu durumlarını bile analiz etmek mümkündür. Bu anlamda en sık kullanılan analizlerden biri de duygu analizleridir (sentiment analysis). Bireylerin sosyal medya platformlarında paylaştıkları içeriklerin olumlu, olumsuz ya da tarafsız olup olmadığını belirlemek için kullanılmaktadır. Duygu analizinin, son yıllarda pazar araştırmalarında sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Türk, 2022).

Sonuç

Dijitalleşme ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler büyük miktarlarda verinin üretilmesine imkân verdiği gibi, bu verinin depolanmasını da olanak sunmaktadır. Üretilen ve depolanan bu verinin işlenmesi gerekliliği veri madenciliğini farklı disiplinlerde olduğu kadar sosyal bilimler için de kıymetli kılmaktadır. Özellikle verilerin boyutları dikkate alındığında, işletme amaçları doğrultusunda verinin işlenmesi oldukça zorlaşmaktadır. Bu noktada birçok farklı birim için yol gösterici olan veri madenciliği, sosyal bilimler için kavramsal ve uygulanabilir alt yapı ortaya koymaktadır (Cemaloğlu ve Duykuluoğlu, 2020, s. 636).

İşletmelerin hızla değişen bir çevrede varlığını sürdürme çabası içinde olduğu gerçeği, ortama uyum sağlamanın önemini net bir şekilde ifade etmekte, verinin gücü ise bu noktada kendini göstermektedir (Durdu, 2012). Davenport ve diğerleri (2001), iç ve dış kaynaklardan gelen verinin gücünü ifade etmek için, işletmelerin müşteri hakkında bilgi sahibi olabileceklerini ancak müşterilerinin kendilerini ve yeni müşterileri nasıl çekeceklerini bilmediklerini ifade etmektedirler.

Bireylerin, işletmeler başta olmak üzere etkileşim içerisinde olduğu birçok ortam büyük miktarda veri üretilmesini sağlamaktadır. Bu veri başlangıçta birçok veri tarama unsuru tarafından yakalanmakta ve veri ambarlarına depolanmaktadır. Daha sonra bu veriler, temizlenip özetlenerek işletmeler için müşterileri ile olan etkileşimlerinin tarihsel kayıtlarına açılan bir kapı haline getirilmektedir. İşletmeler açısından, müşterilere gelecekte daha iyi hizmet vermeyi sağlayacak bilgilerin elde edilmesi için bu bilgi yığını işler hale getiren kavram veri madenciliğidir. Çalışmanın içerisinde ilgili başlıklarda ele alındığı gibi veri madenciliği, daha iyi hedeflenmiş pazar bölümleri için promosyon oluşturma, tavsiyelerde bulunma, çapraz satış, müşteriye elde tutma ve riskin azaltılması gibi çeşitli ve önemli faydalar sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, işletmelerin müşterilerin ihtiyaçlarını önceden tahmin ederek, doğru kanallar aracılığı ile doğru ürünlerin doğru hedef pazara sunabilmelerine yardım eden, işletmelere sunan proaktif sistem, veri madenciliğidir (Chye ve Gerry, 2002).

Pazarlama alanına bakıldığında, veri madenciliğinin katkı sağladığı birçok önemli ve yararlı husus bulunduğu görülmektedir. Yığınla verinin üretildiği günümüzde, veri madenciliği oldukça karmaşık olan müşteri davranışlarının anlamlandırılmasına ve geleceğe yönelik tahminleme yapılmasına yardımcı olmaktadır. Profil oluşturma, sınıflandırma, kümeleme ve pazar sepet analizi gibi yöntemlerle de işletme için varsayımlarla dolu bir dünyanın keşfedilmesine yardımcı olmaktadır (Foss ve Stone, 2001).

Artık birçok işletme, veri madenciliğinin sağladığı avantajların farkındadır. Her geçen gün artan bu farkındalık işletmeleri; mevcut müşterilerini korunması, yeni müşteriler kazanması ve müşterinin ömür boyu yaşam döngüsünü yönetebilmesi için veri madenciliği tekniklerini kullanmaya yöneltmektedir. Bu yaygınlaşmanın

temelinde veri madenciliğinin işletmelere, mevcut veri tabanları üzerinden kâr sağlayacak davranış kalıpları ve müşteri eğilimlerini tanımlamaya yardımcı olması yer almaktadır. Çünkü birçok işletme veri toplamak için ciddi maliyetlere katlanmakta ancak bu veri yığından, değerli ve eyleme dönüştürülebilir bilgileri çekememektedir. Veri madenciliği uygulamaları bu sorunu ortadan kaldırmaktadır (Larose ve Larose, 2014).

Diğer taraftan veri madenciliği uygulamalarını benimsemeyen işletmelerin rakipleri karşısında dezavantajlı olabileceklerini söylemek mümkündür. Bu işletmelerin, rakipleri veri madenciliği uygularken, geride kalmak, pazar payını koruyamamak ve rekabet avantajı sağlayamamak gibi riskleri ile karşı kaşıya kalmaları olası görülmektedir. Bununla birlikte işletmelerin bilgi teknolojileri, finansman departmanlarının üst düzey yöneticilerinin (CIO, CFO) ve tüm şirketin üst yönetiminin (CEO), veri madenciliğinin bilgiyi keşfetme, iş dünyasındaki sorunların veri kümelerine aktararak çözülebileceği ve yatırım getirisini arttırabileceği konusunda uygulamalı çözümler sunabileceği hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir (Dyche ve O'Brien, 2002; Chen ve Popovich, 2003).

Tüm bu bilgiler ışığında, veri madenciliğinin gerek sosyal bilimlere gerekse pazarlama alanında gelecekte de yaygın olarak kullanılacak bir teknik olduğunu söylemek mümkündür. Bu sayede birçok paydaşın daha sağlıklı stratejiler geliştirmesi, geleceğe ilişkin kararlar alması kolaylaşacaktır. Bu bağlamda çalışmada sunulan bilgilerin, sosyal bilimlerde veri madenciliği ve uygulamalarına ilişkin bir bakış açısı kazandırmasına, varsa önyargıları kaldırmasına ve pazarlama alanından veri madenciliği kullanımının sanılandan daha yaygın ve avantajlı olduğunun farkına varılması katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sayede veri madenciliği kavramı sosyal bilimciler açısından daha net anlaşılabilir ve benimsenecektir. Ayrıca pazarlama alanında veri madenciliği uygulamalarının artmasına, teoriye ve sektöre katkı sağlanmış olacaktır. Bunun yanında, gelecekte araştırmacılar veri madenciliğinin sosyal bilimlerde ve pazarlamada kullanımına ilişkin kronolojik bir inceleme yapabilirler. Müşteri ilişkileri gibi spesifik bir alan seçerek veri madenciliğinin bu konudaki uygulamalarını derinlemesine inceleyebilirler.

Son olarak; sosyal bilimlerde veri madenciliği yöntemlerinin ve pazarlama alanındaki uygulamalarının ele alındığı bu çalışmada, önce veri madenciliği kavramı sosyal bilimler kapsamında değerlendirilmiş sonrasında pazarlama alanında kullanılan veri madenciliği yöntemleri ele alınarak, bu yöntemlerin işletmelere sağladığı avantajlar ifade edilmiştir. Çalışma, ele alınan başlıklara ilişkin literatür taraması yapılarak oluşturulmuş bir derlemedir. Dolayısıyla bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Agarwal, S. (2013). *Data mining: Data mining concepts and techniques* [Full Paper]. International Conference on Machine Intelligence and Research Advancement, Katra, JK, India. Erişim adresi: https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?arnumber=6918822&casa_token=6disTaBAQAsAAAAA:ByVESK6tGqccbwC9FcHZZue6z5QiTnqmqzYDVOk0svwXbnioW1a0a8B9utGjMYBNM4iTA4VXF8s&tag=1
- Akbıyık, A. (2019). *Sosyal bilimlerde metin madenciliği wordstat uygulamaları*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Akpınar, H. (2000). Veri tabanlarında bilgi keşfi ve veri madenciliği. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 29(1), 1-22. Erişim adresi: https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0,5&cluster=7334736236434332959
- Albayrak, M., Topal, K. ve Altıntaş, V. (2017). Sosyal medya üzerinde veri analizi: Twitter. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Kayfor 15 Özel Sayısı), 1991-1998. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1026277>

- Batool, I. ve Khan, T. A. (2022). Software fault prediction using data mining, machine learning and deep learning techniques: A systematic literature review. *Computers and Electrical Engineering*, 100, 107886. doi: 10.1016/j.compeleceng.2022.107886
- Berg, J. E. ve Rietz, T. A. (2003). Prediction markets as decision support systems. *Information Systems Frontiers*, 5(1), 79-93. Erişim adresi: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1023/A:1022002107255.pdf>
- Berkhin, P. (2006). *A survey of clustering data mining techniques*. Kogan, J., Nicholas, C., Teboulle, M. (Ed.), Grouping multidimensional data (pp. 25-71) in. Heidelberg Springer Press.
- Berry, M. J. ve Linoff, G. S. (2004). *Data mining techniques: for marketing, sales, and customer relationship management*. New York: John Wiley & Sons.
- Cemaloğlu, N. ve Duykuluoğlu, A. (2020). *Sosyal bilimlerde veri madenciliği*. Ankara: Pegem Akademi.
- Chen, I. J. ve Popovich, K. (2003). Understanding customer relationship management (CRM): People, process and technology. *Business Process Management Journal*, 9(5), 672-688. doi: 10.1108/14637150310496758.
- Chrzanowski, M. ve Levick, D. (2012). Using Twitter to Predict Voting Behavior. Erişim adresi: <http://cs229.stanford.edu/proj2012/ChrzanowskiLevick-UsingTwitterToPredictVotingBehavior.pdf>
- Chye, K. H. ve Gerry, C. K. L. (2002). Data mining and customer relationship marketing in the banking industry. *Singapore Management Review*, 24(2), 1-28. Erişim adresi: <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA87703083&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=01295977&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7E4b49aa63>
- Davenport, T. H., Harris, J. G. ve Kohli, A. K. (2001). How do they know their customers so well?, *MIT Sloan Management Review*, 42(2), 63-73. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/openview/582eb1412266675fd7358a0f3c240d4d/1?pq-origsite=gscholar&cbl=26142>
- Drozdenco, R. G. ve Drake, P. D. (2002). *Optimal database marketing: strategy, development, and data mining*. London: Sage Publications Ltd.
- Durdu, M. (2012). *Application of data mining in customer relationship management market basket analysis in a retailer store* (Doktora Tezi). İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Dyche, J. ve O'Brien, M. M. (2002). *The CRM handbook: a business guide to customer relationship management*. Boston: Addison-Wesley.
- Džeroski, S. (2009). *Relational data mining*. Maiomon, O., Rokach, L. (Ed.), Data mining and knowledge discovery handbook (pp. 887-911) in. Boston: Springer.
- Enke, D. ve Thawornwong, S. (2005). The use of data mining and neural networks for forecasting stock market returns. *Expert Systems With Applications*, 29(4), 927-940. doi: 10.1016/j.eswa.2005.06.024
- Fayyad, U., Piatetsky-Shapiro, G. ve Smyth, P. (1996). From data mining to knowledge discovery in databases. *AI Magazine*, 17(3), 37-37. doi: 10.1609/aimag.v17i3.1230
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4rd Edition). London: Sage Publications Ltd.
- Foss, B. ve Stone, M. (2001). *Successful customer relationship marketing: new thinking, new strategies, new tools for getting closer to your customers*. Kogan: Page Publishers.

- Ganesh, S. (2002). *Data mining: should it be included in the statistics curriculum?* [Full Paper]. 6th International Conference on Teaching Statistics, Cape Town, South Africa. Erişim adresi: https://www.stat.auckland.ac.nz/~iase/publications/1/3l4_gane.pdf
- Gartner Group (2022). *Data mining*, Erişim adresi: <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/data-mining>
- Gupta, B., Rawat, A., Jain, A., Arora, A. ve Dhama, N. (2017). Analysis of various decision tree algorithms for classification in data mining. *International Journal of Computer Applications*, 163(8), 15-19. Erişim adresi: https://www.academia.edu/52959875/Analysis_of_Various_Decision_Tree_Algorithms_for_Classification_in_Data_Mining?from=cover_page
- Haenlein, M. ve Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: on the past, present, and future of artificial intelligence. *California Management Review*, 61(4), 5-14. doi: 10.1177/000812561986492
- Han, J., Pei, J. ve Tong, H. (2022). *Data mining: concepts and techniques*. USA: Morgan Kaufmann.
- Hastie, T., Tibshirani, R., Friedman, J. H. ve Friedman, J. H. (2009). *The elements of statistical learning: data mining, inference, and prediction*. New York: Springer.
- Haşiloğlu, S. B. (2022). *Pazarlama araştırması ve analitiği*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler
- Hossain, M. Z., Akhtar, M. N., Ahmad, R. B. ve Rahman, M. (2019). A dynamic k-means clustering for data mining. *Indonesian Journal of Electrical engineering and computer science*, 13(2), 521-526. doi: 10.11591/ijeecs.v13.i2.pp521-526
- Howard, J. (2019). Artificial intelligence: implications for the future of work. *American Journal of Industrial Medicine*, 62(11), 917-926. doi: 10.1002/ajim.23037
- Jackson, J. (2002). Data mining; a conceptual overview. *Communications of the Association for Information Systems*, 8(1), 267-296. doi: 10.17705/1CAIS.00819
- Kashwan, K. R. ve Velu, C. M. (2013). Customer segmentation using clustering and data mining techniques. *International Journal of Computer Theory and Engineering*, 5(6), 856-861. doi: 10.7763/IJCTE.2013.V5.811
- Kaunang, F. J. ve Rotikan, R. (2018). *Students' academic performance prediction using data mining* [Full Paper]. Third International Conference on Informatics and Computing, Palembang, Indonesia. Erişim adresi: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=8780547>
- Kaur, P., Singh, M. ve Josan, G. S. (2015). Classification and prediction based data mining algorithms to predict slow learners in education sector. *Procedia Computer Science*, 57, 500-508. doi: 10.1016/j.procs.2015.07.372
- Koyuncuğil, A. S. (2007). Veri madenciliği ve sermaye piyasalarına uygulaması. Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu, 28 Şubat 2007, Ankara. Erişim adresi: <http://koyuncuğil.org/en/dosyalar/933.pdf>
- Köktürk, M. S. ve Dirsehan, T. (2012). *Veri madenciliği ile pazarlama etkileşimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kuonen, D. (2004). Data mining and statistics: what is the connection?. *The Data Administration Newsletter*, 30, 1-6. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Diego-Kuonen-2/publication/228757258_Data_Mining_and_Statistics_What_is_the_Connection/links/59bb6ec60f7e9b48a289dc96/Data-Mining-and-Statistics-What-is-the-Connection.pdf
- Larose, D. T. ve Larose, C. D. (2014). *Discovering knowledge in data: an introduction to data mining*. New York: John Wiley & Sons.

- Liu, S., Duffy, A. H., Whitfield, R. I., ve Boyle, I. M. (2010). Integration of decision support systems to improve decision support performance. *Knowledge and Information Systems*, 22(3), 261-286. doi: 10.1007/s10115-009-0192-4
- Markov, Z. ve Larose, D. T. (2007). *Data mining the web: uncovering patterns in web content, structure, and usage*. New York: John Wiley & Sons.
- Nasira, G. M. ve Hemaageetha, N. (2012). *Vegetable price prediction using data mining classification technique* [Full Paper]. International Conference on Pattern Recognition, Informatics and Medical Engineering, Salem, India. Erişim adresi: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=6208294>
- Piatetsky-Shapiro, G. (2007). Data mining and knowledge discovery 1996 to 2005: overcoming the hype and moving from “university” to “business” and “analytics”. *Data Mining and Knowledge Discovery*, 15(1), 99-105. doi: 10.1007/s10618-006-0058-2
- Queiroz-Sousa, P. O. ve Salgado, A. C. (2019). A review on OLAP technologies applied to information networks. *ACM Transactions on Knowledge Discovery from Data*, 14(1), 1-25. doi: 10.1145/3370912
- Rud, O. P. (2001). *Data mining cookbook: modeling data for marketing, risk, and customer relationship management*. New York: John Wiley & Sons.
- Sadath, L. (2013). Data mining in e-commerce: a CRM platform. *International Journal of Computer Applications*, 68(24), 32-37. doi: 10.5120/11729-7383
- Savaş, S., Topaloğlu, N. ve Yılmaz, M. (2012). Veri madenciliği ve Türkiye’deki uygulama örnekleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 11(21), 1-23. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/199592>
- Shaikh, A. A., ve Karjaluo, H. (2015). Making the most of information technology & systems usage: a literature review, framework and future research agenda. *Computers in Human Behavior*, 49, 541-566. doi: 10.1016/j.chb.2015.03.059
- Sharma, H. ve Kumar, S. (2016). A survey on decision tree algorithms of classification in data mining. *International Journal of Science and Research*, 5(4), 2094-2097. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Sunil-Kumar-310/publication/324941161_A_Survey_on_Decision_Tree_Algorithms_of_Classification_in_Data_Mining/links/5aebdf6a6fdcc8508b6e8bb/A-Survey-on-Decision-Tree-Algorithms-of-Classification-in-Data-Mining.pdf
- Shaw, M. J., Subramaniam, C., Tan, G. W. ve Welge, M. E. (2001). Knowledge management and data mining for marketing. *Decision support systems*, 31(1), 127-137. doi: 10.1016/S0167-9236(00)00123-8
- Taşçı, M. T. ve Dal, N. E. (2022). *Algoritmik pazarlama*. Baş, M., Tarakçı, İ.E., Aslan, R. (Ed.), Dijitalleşme (pp. 317-357) in. İstanbul: Efeakademi Yayınları.
- Thuraisingham, B. (2003). *Web data mining and applications in business intelligence and counter-terrorism*. USA: CRC Press.
- Türk, B. (2022). *Could huggy wuggy’s popularity be deeper than it may seem like on the surface?* [Abstract]. 2nd Conference on Social Sciences, Humanities and Education, İstanbul, Turkey. Erişim adresi: <https://usbed.org/wp-content/uploads/2022/12/Conference-Book-Web-55MB.pdf>

- Tüzüntürk, S. (2010). Veri madenciliği ve istatistik. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 65-90. Erişim adresi: http://www.uludag.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/genel-dokuman/2010_1/ASL04.pdf
- Vanneschi, L., Horn, D. M., Castelli, M. ve Popovič, A. (2018). An artificial intelligence system for predicting customer default in e-commerce. *Expert Systems with Applications*, 104, 1-21. doi: 10.1016/j.eswa.2018.03.025
- Velu, C. M. ve Kashwan, K. R. (2012). Performance analysis for visual data mining classification techniques of decision tree, ensemble and SOM. *International Journal of Computer Applications*, 57(22), 65-71. doi: 10.5120/9426-3874
- Vijayarani, S. ve Sudha, S. (2013). Disease prediction in data mining technique-a survey. *International Journal of Computer Applications and Information Technology*, 2(1), 17-21. Erişim adresi: <https://www.ijcait.com/IJCAIT/21/213.pdf>

Extended Abstract

Purpose

In this context, this study aims to give general information about data mining and its applications in social sciences and then evaluate the use of data mining in marketing. In this way, it is thought that the concept of data mining will be understood and adopted more clearly by social scientists, and it will contribute to the increase of data mining applications in the field of marketing, theory, and the sector.

Design and Methodology

This research looks at data mining approaches in the social sciences and how they might be used in marketing. First, the notion of data mining was reviewed within the context of social sciences, followed by a discussion of data mining methods utilized in marketing. Furthermore, the benefits of data mining to enterprises are discussed. The study was prepared by researching the themes covered in the literature. There was no analysis procedure applied. Therefore, this study does not require ethics committee approval due to its scope.

Findings

Data mining shows a conceptual and applicable architecture for social sciences, which serves as a guide for many diverse units (Cemaloğlu and Duykuloğlu, 2020, p. 636). For organizations, data mining is what makes this information stack work to uncover insights that will enable improved customer service in the future. Data mining, as detailed in the study's relevant chapters, provides numerous essential benefits such as developing promotions for better-targeted market segments, making suggestions, cross-selling, client retention, and risk reduction. In other words, data mining is a proactive method that assists firms in anticipating customer wants and presenting the appropriate items to the appropriate target market via the appropriate channels (Chye and Gerry, 2002).

When looking at the marketing area, it is clear that data mining adds many vital and valuable features. In today's world, where so much data is generated, data mining assists in making sense of complex client behaviors and making forecasts for the future. Methods such as profiling, classification, clustering, and market basket analysis also help to identify a world full of assumptions for business (Foss and Stone, 2001).

Many businesses are becoming aware of the benefits of data mining. These organizations are becoming more aware on a daily basis; it directs it to utilize data mining techniques to safeguard existing consumers, obtain new customers, and manage the customer's full life cycle. The fact that data mining assists organizations in identifying behavioral patterns and customer trends that will profit from existing datasets is at the heart of this expansion. Because many businesses spend a lot of money collecting data but can't extract important and actionable information from it. This issue is eliminated by data mining applications (Larose and Larose, 2014).

Research Limitations

The study employed no quantitative methods. Therefore, numerical data could not be expressed as a result of the study. Furthermore, because there are so many sources/data on the subject at hand, it is impossible to access all of them. Furthermore, the researcher's time constraint introduces potential risks.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Businesses who do not use data mining applications may be at a disadvantage in comparison to their competitors. These businesses will most likely face risks such as falling behind, failing to sustain market share, and failing to acquire a competitive edge while their competitors use data mining. Businesses, however, must understand information technologies, senior finance department managers (CIO, CFO), and the entire company's top management (CEO) that data mining can offer practical solutions to discover information, solve business problems by transferring them to datasets, and increase return on investment (Dyche and O'Brien, 2002; Chen and Popovich, 2003).

Given all of this knowledge, it is possible to predict that data mining will be widely employed in the future in both social sciences and marketing. As a result, many stakeholders will find it easier to establish healthy plans and make future decisions. In this context, it is hoped that the information presented in the study will aid in gaining a perspective on data mining and its applications in social sciences, removing any prejudices, and recognizing that the use of data mining in the field of marketing is more common and advantageous than previously thought. In this approach, social scientists will better understand and adopt the concept of data mining. Furthermore, it will contribute to the expansion of data mining applications in marketing, theory, and the industry.

Originality/Value

When we look at the literature, we see that data mining is used in numerous studies. It is worth noting that the examples offered in these studies are frequently categorized as econometric or statistical in nature, despite the fact that they are from the social sciences. According to this study, data mining is not far from social sciences. The study includes areas where data mining is applied directly, particularly in the realm of marketing. The paper provides an overview of the literature in these areas and encourages social scientists, particularly marketers, to use data mining.

Araştırmacı Katkısı: Bahar TÜRK (%100).

Bir Araştırma Deseni Olarak Fenomenoloji ¹

Hacer YALÇIN ²

Başvuru Tarihi: 08.11.2022

Kabul Tarihi: 27.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

"Dünyanızı, gözleriniz ve mümkün olduğunca deneyimleriniz aracılığıyla anlamak istiyorum. Birlikte deneyimlerinizi tam olarak arayabilir ve onları anlayabiliriz." (Bate ve Robert, 2007, s. 37).

Öz

Sosyal bilimlerde giderek yaygınlık kazanan nitel araştırma, katılımcıların merak ettiği bilgileri keşfetmesini sağlayan, olayların ve alguların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ele alan, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, araştırma süreci izlenerek yapılan bir araştırma yöntemidir. Nitel bir araştırma yaparken araştırmacıların takip edeceği ve faydalanacağı bir çerçeve sunabilmek için nitel yöntemde anlatı, etnografi, kuram oluşturma, vaka incelemesi ve fenomenoloji olmak üzere beş farklı araştırma deseni kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenoloji desenini ayrıntılı bir şekilde incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilimlerde Yöntem, Nitel Araştırma Yöntemi, Fenomenoloji, Fenomenoloji Türleri, Fenomenolojik Araştırma Süreci

Atıf: Yalçın, H. (2022). Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213-232.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Bireysel ve Toplumsal Psikoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, hacerylcn@yandex.com, ORCID: 0000-0002-3537-1173

Phenomenology As A Research Pattern

Hacer YALÇIN³

Submitted by: 08.11.2022

Accepted by: 27.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

Qualitative research, which has become increasingly widespread in social sciences, is a research method that enables participants to discover the information they are curious about, deals with perceptions and events in a realistic and holistic way in the natural environment, uses qualitative data collection techniques such as interview and document analysis, and follows the research process. In order to provide a framework that researchers will follow and benefit from while conducting a qualitative research, five different research designs are used in the qualitative method, s. narrative, ethnography, theory building, case study and phenomenology. The aim of this study is to examine in detail the phenomenology design, which is one of the qualitative research designs.

Keywords: *Method in Social Sciences, Qualitative Research Method, Phenomenology, Types of Phenomenology, Phenomenological Research Process*

³ Ph.D Candidate, Afyon Kocatepe University Faculty of Sciences and Literature Department of Sociology, hacerylc@yandex.com, ORCID: 0000-0002-3537-1173

Giriş

Nitel araştırma yöntemi; araştırmaya katılan kişilerin bakış açısını öne çıkartan, araştırmacının keşfetmesini ve yorumlamasını öngören, anlam ve anlamaya yönelik bir süreci izleyen, nitel veri toplama teknikleri (gözlem, görüşme ve doküman analizi vb.) kullanılarak yapılan bir yöntemdir. Nitel araştırma yönteminin amacı, yüzeyin altında bulunanları derinlemesine bir araştırma ile ortaya çıkarmaktır. Sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bu yöntemin beş farklı deseni bulunmaktadır.

Bu desenler; anlatı, etnografi, kuram oluşturma, durum çalışması ve fenomenolojidir. (Creswell, 2017, s. 187). Bu çalışmanın amacı, nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojiyi detaylı bir şekilde ele almaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle fenomenolojinin tanımı ve tarihçesi, bir araştırma deseni olarak fenomenolojinin ne olduğu, fenomenolojinin amacı, fenomenolojinin temel özellikleri, fenomenolojik araştırmalarda takip edilen aşamalar, bu desende karşılaşılan zorlukların neler olduğu, fenomenolojik araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve etik ele alınacaktır. Son olarak da Türkiye’de fenomenoloji deseni kullanılarak yapılan örnek çalışmalar literatür taraması yapılarak incelenecektir.

Fenomenolojinin Tanımı ve Temelleri

Fenomenoloji; kökü itibarıyla fenomen kelimesinden gelmektedir. Fenomen (phenomenon) Yunanca’da görünüm anlamına gelen bir terimdir (Bal, 2013, s. 27). Husserl fenomen kavramını “görünen ile görünen şey arasındaki özsel bir bağlantı nedeniyle çift anlamlı” olarak tanımlar (Husserl, 2003, s. 42-43). Fenomen kelimesinin iki anlamı vardır. Birinci anlamı, dış dünyanın gerçekte var olduğu ve bu dünyanın duyularımızla hissettiğimiz özellikle de gözlerimizle algılayabildiğimiz bir şey olduğudur. İkinci anlamı ise, henüz izah edemediğimiz veya anlayamadığımız sıra dışı bir şey olduğudur. Bu anlama göre insanlar duyuları aracılığıyla bağımsız bir gerçekliğe sahip olmayan fiziki dünyayı anlayacak ve yorumlarıyla yeniden yaratacaklardır (Slattery, 2012, s. 232). Slattery’in de belirttiği gibi fenomenoloji, belli bir fenomenden etkilenen ve etkisi olmayanlarında bağımsız olarak tanımlaması sonucu elde edilen ortak bir kabuldür. Fenomenoloji, *"Birey ve onun bilinçli deneyimleriyle başlayan ve daha önceden var olan kabuller, ön yargılar ve felsefi dogmalardan kaçınmaya çalışan bir yöntemdir. Fenomenoloji olayları (görünümleri) toplumsal aktörler tarafından 'doğrudan doğruya' algılandığı şekilde inceler"* (The Encyclopedia of Sociology, aktaran Wallace ve Wolf, 2004, s. 297).

Fenomenoloji, öğrenmiş olduğumuz sanıları sorgulamadan kabul etmemizi istemektedir. Bunun yanı sıra dünyaya farklı bakışımızı ve dünyada bulunuşumuzun asıl nedenini sorgulamamızı sağlamaktadır. Konuyla ilgili olarak Wallace ve Wolf (2004, s. 297) şu örneği vermektedir. Örneğin kitap okurken birisi okuduğunuz nesnenin size nasıl görüldüğünü sorduğunda, siz bu sorunun saçma olduğunu düşünüp cevabı herkesin bildiğini belirteceksinizdir. Biz bu kitap düşüncesine, fenomenologların ifade ettiği gibi, *"dünya içerisinde nasıl bulunacağımızı"* sosyalleşerek öğreniriz. Size bu soruyu soran kimsenin uzaydan geldiğini öğrenince bu soruyu ciddiye alıp, kitap terimini anlatmaya başlayacaksınız. Bu bakış açısı da bize bu örnekte anlatılmak isteneni yani kısacası, yabancı bir ülkeden ya da uzaydan gelen bir ziyaretçi rolünü almamızı ister. Bazı kaynaklarda bu bakış açısı turist bakış açısı (bkz. Urry, 2009) olarak da ifade edilmiştir. Turist bakış açısında birey yabancı bir ülkeye gitmiş gibi hareket eder, orada bulunan her şey ona yabancı olduğu için her şeyi sorgular ve anlamaya çalışır. Fenomenologlarında ele aldıkları olguya bu bakış açısı gibi bakması istenmektedir.

Fenomenoloji teriminin anlamı incelendiğinde farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Fenomenolojiyi açıklayan bu tanımlamalara baktığımızda; Husserl'e göre fenomenoloji bir felsefedir (Patton, 2014, s. 104). Husserl, fenomenolojiyi refleksiyon olarak belirtir. Yaşantı refleksiyonu olarak tanımladığı fenomenolojiyi, *"algıya uygun olarak kavranan şey, yalnızca var olan ve algılayan bakışın içinde süren bir şey olarak değil, daha önce, bu bakış kendisine çevrilmeden önce, var olan bir şey, bilincin durmadan akıp giden intensiyonel bir yaşama olduğunu açığa çıkarmak"* olarak tanımlar (Husserl, 1973, s. 142). Lincoln'a göre ise bir araştırma

paradigması, Harper'e göre ise sosyal bilim analitik bakış açısı ya da yönelimidir. Moustakas fenomenolojiyi araştırma yöntemleri çerçevesi olarak tanımlarken, Creswell ise fenomenolojiyi temel bir gelenek olarak belirtmiştir (Patton, 2014, s. 104).

Fenomenolojinin temellerini araştırıldığında; fenomenolojiyi ilk başlatan kişinin Franz Brentano⁴ olduğu fakat asıl kurucusu ve temsilcisi olarak ilk akla gelen ismin Edmund Husserl⁵ olduğu görülmektedir (Husserl, 2003, s.7). Husserl fenomenoloji yöntemini birbiriyle kesişen olgu-öz ve real-irreal iki temel ayırmadan yola çıkarak açıklamıştır. Husserl'e göre fenomenoloji ne olgularla ne de gerçeklikle ilgilenir. Ona göre bir olguyu kendisi yapan öze ulaşabilmek için öncelikle "doğal bir tavır almanın genel savları"nın (ayraç içine alınması) bir kenara bırakılması gerektiği üzerinde durmuştur (Husserl, 2003, s. 18-19). Parantez içine alma Husserl'inde ifade ettiği gibi bir yana bırakma anlamındadır. Husserl, bizim dışımızdaki gerçekliğe ilişkin söylediklerimizi ayraç içine alarak öze ulaşacağımızı belirtmiştir (Sarsmaz, 2018, s. 81-82). Husserl, ele aldığımız olguları olduğu gibi görmek için kişilerin kendi önyargılarından uzaklaşması gerektiğini, önyargılarından uzaklaşan kişilerinde asıl gerçekliğe ulaşacağını açıklamıştır. Husserl bu gerçekliği öz kelimesiyle tanımlamıştır.

Felsefenin özel bir alanının var olduğunu ileri süren Husserl, sadece ileri sürmekle de kalmayıp araştırmalarıyla da göstermiştir. Husserl felsefenin kendine has bir alan olduğunu "*Var olan felsefelerden ya da onların eleştirisinden değil, fenomenlerden hareket etmeli, fenomenlere, şeylere dönmeli*" ifadesiyle açıklamıştır (Husserl, 1995, s. 11-12). Husserl'in "şeylere dönelim" çağrısı en iyi bilinen sloganlarından biridir. Bu sloganla özellikle sosyologların bir olay ve olguyu ele alırken, toplum tarafından benimsetilmeye çalışılan düşünce ve kültürü sorgulaması, kendi ön yargılarından uzak durması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre şeylerin bize öğretildiği gibi olduklarını sorgulamadan hemen kabul etmemiz doğru değildir. Öğretilmiş bilgilerimizi yeniden sorgulamamız gerekmektedir (Bottomore ve Nisbet, 1997, s. 499).

Fenomenolojinin bu sorgulama düşüncesi, sosyolojik ortama yeniden girmesini sağlamıştır. Husserl'in öğrencisi olan, Schutz⁶ da bu sorgulama düşüncesinden yola çıkarak fenomenolojik yöntemin sosyolojide uygulanabilirliğini ifade ederek fenomenolojik sosyolojinin öncüsü olmuştur (Sarıkçıoğlu, aktaran Özalp ve Ergen, 2017, s. 205). Schutz'un fenomenolojik sosyolojinin öncüsü olarak anılmasında çalışmalarının, felsefi yönünü artırmak için Husserl'in fenomenolojisine başvurmuş olmasının etkisi vardır (Sofuoğlu, 2009, s. 231). Schutz'un ilk önemli eseri toplumun incelenmesinde özgün bir fenomenolojik yaklaşım getirme iddiasıyla kaleme aldığı "*Toplumsal Dünyanın Fenomenolojisi*" adlı eseridir (Swingewood, 2010, s. 289). Schutz bu eserinde toplumsal dünyayı, yaşam dünyası ve günlük yaşam olarak iki boyutta ele almış ve bunlar üzerinde odaklanmıştır. İnsanların bu dünya içinde toplumsal gerçekliği yarattığını ve kendilerinden önce gelenlerin yaratmış oldukları önceden var olan toplumsal ve kültürel yapılar tarafından da sınırlandırıldığını ifade etmiştir (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s. 219). Husserl, insanın yaşantı dünyasının özüne ulaşmak ve onu görünür kılmak için çabalamıştır. Schutz ise Husserl'in bu düşüncelerini çalışmalarında kullanmış ve sosyal dünyamızda bizleri bir arada tutan şeylerin nasıl tuttuğunu incelemiştir (Slattery, 2012, s. 233). Yukarıda felsefi kökenleri olan fenomenolojinin tanımına ve tarihçesine kısaca yer verilmiştir. Bir sonraki başlıkta ise nitel araştırma desenlerinden biri olarak fenomenoloji ele alınacaktır.

⁴ Franz Brentano, (1838-1917), Alman filozof. Münih üniversitesine girmiş sırasıyla Würzburg, Berlin ve Viyana üniversitelerinde aralarında pek çok ünlü ismin bulunduğu kişilere ders vermiştir. Matematik, şiir, felsefe ve teoloji üzerine çalışmıştır (Tarhan, 2014, s. 15-19).

⁵ Edmund Husserl, (1859- 1938), Prossnitz'de doğmuştur. Husserl fizik, matematik ve astronomiye ilgi alanı olmuş daha sonra felsefeyle ilgilenmeye başlamıştır. 1916 yılına kadar Göttingen'de çalışan Husserl daha sonra Freiburg üniversitesinde çalışmaya başlamıştır. En önemli eserleri arasında Mantıksal Araştırmalar, Saf Bir Fenomenoloji ve Fenomenolojik Felsefeye İlişkin Düşünceler ve Avrupa Birliğinin Krizi ve Felsefe sayılabilir (Husserl, 2003, s. 9-10).

⁶ Alfred Schutz, (1899-1950), Nazilerden kaçmak üzere 1939'da Almanya'dan ayrılan toplumsal bir felsefecidir. 1952'de sosyoloji ve felsefe profesörü olmuş, 1959'da ölümüne kadar New School'da ders vermeye devam etmiştir. Edmund Husserl'in fenomenolojik felsefesini sosyolojiye dahil etmiştir. Mead ve Weber'in düşüncelerinden de etkilenmiştir (Wallace ve Wolf, 2004, s. 298-299).

Bir Araştırma Deseni Olarak Fenomenoloji

Fenomenoloji deseni, felsefe ve psikolojiden gelen bir araştırma tasarımıdır. Bu araştırmada araştırmacı, bir fenomen hakkında bireylerin yaşadığı ortak deneyimleri çözümlenmeye çalışır. Az sayıda kişinin deneyimleri ile yapılan bu çalışmada araştırmacı elde ettiği veriler sayesinde araştırmada ulaşmak istediği öze ulaşmış olur (Giorgi, aktaran Creswell, 2014, s. 42). Merriam'de fenomenolojiyi felsefe olmasının yanı sıra nitel bir araştırma deseni olarak tanımlamıştır. Ona göre bütün nitel araştırmalar fenomenolojinin felsefesinden ve insan deneyimlerine olan vurgusundan yararlıdır da fenomenolojinin kendine özgü belirli ilkeleri, yöntemsel yaklaşımı ve kullandığı araçları olan bir araştırma desendir (Merriam, 2013, 24-26). Fenomenoloji deseni bir başka tanımlamaya göre; birkaç kişinin bir fenomen veya belli bir kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını ortaya çıkaran bir desendir. Bu desende amaç, belli bir olguyu (fenomeni) derinlemesine yaşayan kişilerin deneyimlerinin özünü anlamaktır (Creswell, 2018, s. 77). Fenomenoloji, Manen' e (aktaran Patton, 2014, s.104) göre bir fenomenin gerçek doğasını araştırır.

Bir diğer tanımlamaya göre ise araştırmacı, fenomenolojik çalışmada insanların belirli bir olguya karşı verdiği çeşitli tepkileri veya algıları araştırır. Fenomenolojik çalışmada araştırmacıların tanımlamak istedikleri şey bir olgunun temel yapısıdır. Araştırmacılar bu çalışmada farklı insanlar tarafından tecrübe edilen olgularla ilgili birçok algıyı inceler ve bu algılamalar için ortak algıların ne olduğunu belirlemeye çalışır. Fenomenolojik çalışmanın temel belirleyici özelliği de bir deneyimin özünü ya da temel taşını bulmayı amaçlamış olmasıdır. Fenomenologlar genellikle insanların benzer deneyimleri ortak bir şekilde yorumladıklarını kabul ettikleri için bu ortaklıkları tanımlamayı ve anlamayı amaçlar (Fraenkel vd., 2012, s. 432).

Fenomenoloji deseninin amacı, gündelik hayatta karşımıza çıkan olay, deneyim, algı yada durumlar gibi yabancı olmadığımız veya anlamını tam anlamıyla bilmediğimiz farklı olguları araştırmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 69). Tezcan'a göre ise amacı, kategoriler aracılığıyla insanların nesnelere ve davranışları nasıl tanımladıklarını ortaya çıkarmaktır (Tezcan, 2013, s. 55). Fenomenolojik bakış açısının daha iyi anlaşılması için Lacoste tarafından verilen şu örneğe bakmamız faydalı olacaktır:

"Bir Hint köyünde görme özü olan 5 kişi, diğer köylülere "Bir fil nedir?" diye sorarlar. Onlara filin görünümünü tarif etmekten bıkmış olan köylüler, bir prensin 40 filiyle köyllerine uğramasından yararlanırlar ve 40 filden birini köllere tanıtır. Birincisi kuyruğunu tutar ve şu sonuca varır, "Fil bir iptir." İkincisi hortumu tutarak şöyle bir tepkide bulunur ve şu sonuca varır, "Hayır, fil bir borudur." Üçüncüsü hayvanın böğrüne dayanarak şöyle düzeltir, "Fil bir duvardır." Dördüncüsü hayvanın ayağını yakaladıktan sonra kesin olarak doğrular. "Fil, bir sütundur." Beşincisi hayvanın çevresinde bir tur attıktan sonra bakıcısına doğru dönerek ona şunu sorar, "Peki ama bu neye yarar?" Bakıcı; "Efendim sefere çıktığında veya törene gittiğinde fil kullanılır" diye cevap verir (Lacoste, aktaran Baş ve Akturan, 2008, s. 84).

Fenomenolojik araştırmada amaç Husserl'in de ifade ettiği gibi ele alınan olgunun özüne ulaşmaktır. Husserl öğrencilerinden "her olayda aslına ve özüne gitmesini" istemiştir (Husserl, 2012, s.14).Yukarıda Lacoste tarafından verilen örnekte olduğu gibi her bireyin fil hakkında "gerçek nedir?" sorusuna vermiş olduğu cevap her ne kadar anlamsız gözükse de fenomenolojide tek bir gerçek olmadığı ve bu gerçek de kişilere ve zamana göre değiştiği için tanımlamalar anlamsız değildir. Çünkü fenomenoloji açısından her bir görme engelli bireyin kendi deneyimleriyle elde ettikleri sonuçlar oldukça değerlidir. Bu nedenle elde edilen bütün sonuçların detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu inceleme sonucunda araştırmacı ele aldığı fenomenle ilgili görüştüğü kişilerin bireysel deneyimleri sayesinde fenomenin özüne ulaşabilir.

Yukarıda ele alınan fenomenoloji, günlük deneyimlerimizin anlamı ve doğası hakkında derinlemesine bir anlayışın kazanılmasını amaçlayan bir araştırma desendir (Patton, 2014, s. 104-105). Fenomenoloji psikoloji, felsefe, sosyoloji ve birçok disiplinde kullanılır. Özellikle sosyal bilimcilerin yaygın olarak kullandığı fenomenolojinin tanımının, temellerinin, temel özelliklerinin, türünün, araştırmada takip edilen aşamaların araştırmacılar tarafından bilinmesi ve uygulanması sosyal bilim açısından önemlidir. Fenomonolojik bir araştırma yapacak olanlara bilimsel bir katkı sunması için fenomenoloji desenin tam anlamıyla bilinmesi gerekmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda bir diğer başlıkta fenomenolojinin temel özelliklerine kısaca yer verilecektir.

Fenomenolojinin Temel Özellikleri

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde bir araştırma deseni olarak fenomenolojinin kendine özgü ayırıcı temel bazı özelliklerinin olduğu görülmektedir. Bu özellikler Creswell'in (2018, s. 78-79) çalışmasından hareketle şu şekilde özetlenebilir.

- Fenomenolojide düşüncenin ifade edildiği bir kavrama veya araştırılacak bir fenomene vurgu yapılır. Örneğin; yaşlılık, suç, işsizlik, toplumsal uyum, akademide mobbing, kıskançlık, istismar, çeyiz, göç, çocuk gelin gibi.
- Fenomeni tüm yönleriyle deneyimlemiş bir grup birey ile yapılan bir araştırmadır. Creswell bu grup sayısını heterojen bir grup olan, 3-4 kişi ile 10-15 kişi arasında değiştiğini ifade etmiş olsa da bu sayının çalışmalara göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Örneğin, toplumsal uyum fenomeninin ele alındığı "*Denetimli Serbestlikten Yararlanan Kişilerin Toplumsal Uyum Süreçleri*" adlı tez çalışmasında Yalçın (2019, s. 104) 30 kişi ile görüşme yapmışken, kariyer engeli fenomenini ele alan "*Kadın Akademisyenlerin Kariyer Engeli ve İş Tatmini Deneyimleri Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma*" adlı çalışmasında Alas ise (2019, s. 55) 14 kişi ile görüşme yapmıştır.
- Fenomenolojik bir araştırma, keşfedici ya da tahmin edici değil, tanımlayıcıdır. Bu araştırmada olguların doğasını ve önemini ortaya çıkarmak için yaşanmış deneyimleri ele almak önemlidir. Örneğin akademide mobbingi inceleyen bir araştırmacı "mobbing" fenomenini deneyimlemiş kişilerle görüşme yapmalıdır. Bu fenomeni deneyimlemiş kişilerin ifadelerinden elde edilen sonuçlar sayesinde "mobbing" kavramını tanımlayabilir.
- Fenomenolojik araştırma insan olgusu üzerine odaklanmış, tümevarımsal bir yöntemle ilerleyen tanımlayıcı bir araştırma desendir. Fenomenolojik bir araştırmada Lacoste'un yukarıda verdiği fil örneği gibi öznel ifadelerden elde edilen bilgiler sonucunda kabul gören bir gerçekliğe, yani resmin bütününe ulaşılır.
- Fenomenolojik araştırmada genelleme yapmak gibi bir hedef söz konusu değildir. Genelleme olmaması nitel araştırmanın temel özelliklerinden biridir.
- Fenomenolojik araştırmada araştırmacının objektif olarak değerlendirme yapması gerekir. Örneğin mobbinge maruz kalan bir araştırmacı mobbing fenomenini ele aldığı anda, yaptığı derinlemesine görüşmelerde ve elde ettiği sonuçlarda tarafsız davranmalıdır. Fenomenolojik bir araştırmada araştırmacı, araştırmanın başlangıcından sonucuna kadar kendi ön yargı ve varsayımlarının farkında olmalı ve veri analizinde buna dikkat etmelidir.
- Fenomenolojik araştırmada tecrübe doğrudan ilk elden araştırılmakta yani ele alınan fenomenle ilgili tecrübe yaşamış ya da yaşayan kişilerle görüşme yapılmaktadır (Baş ve Akturan, 2008, s. 88-89). Örneğin *çocuk gelin* fenomenini ele alan bir araştırmacı, çalışmasının kapsamı doğrultusunda sadece çocuk gelin olan kişilerle görüşmelerini gerçekleştirmelidir.

- Fenomenolojik bir araştırmada, veri toplama süreci genellikle aynı fenomeni yaşayan kişilerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeleri içerir. Bu her çalışmada geçerliliği olan bir durum değildir. Fenomenolojik araştırmalar gözlem, dökümanlar ve şiiir gibi çeşitli veri kaynaklarını da kapsayabilmektedir. Örneğin, fenomenolojik bir araştırma olan "*Denetimli Serbestlikten Yararlanan Kişilerin Toplumsal Uyum Süreçleri*" adlı tez çalışmasında Yalçın (2019, s. 113-114) veri toplama sürecinde denetimli serbestlikten yararlanan kişilerle derinlemesine yapılan görüşmelerin yanı sıra, araştırmacı yükümlülere yönelik Denetimli Serbestlik Kurumunda yapılan eğitim ve iyileştirme faaliyetlerine katılmış, kurumun işleyişini de gözlemlemiş ve çalışmada kanun, yönetmelik, istatistiki veri gibi doküman analizlerine de yer vermiştir.
- Fenomenolojik araştırma "*neyin*", "*nasıl*" deneyimlendiğini kapsamlı bir şekilde açıklayan, bireylerin deneyimlerinin özünü ortaya çıkardıktan sonra değerlendirip tartışan, betimleyici bir bölümle sonuçlanır. Bu şekilde fenomenolojik bir çalışmanın "öz"üne ulaşılmış olur.

Fenomenolojik Araştırma Türleri

Fenomenolojik araştırmada yorumlayıcı ve betimleyici olmak üzere iki yaklaşım var. Bu iki yaklaşım kısaca incelendiğinde;

Geleneksel-betimleyici-tanımlayıcı fenomenoloji (Transcendental Phenomenology)

Bu yaklaşımın öncüsü Husserl'dir. Husserl fenomenoloji ile insanların duyuları yoluyla olayları veya durumları nasıl tecrübe ettiğini ve nasıl betimlediğini araştırılmasını kast etmiştir. Onun temel varsayımı "*sadece deneyim ettiğimiz şeyleri bileceğimize*dir." Bu nedenle ilk olarak, tüm anlayışlarımız duyuusal deneyimlerimizden kaynaklandığı için bu deneyimleri betimlemeli, açıklamalı ve yorumlamalıdır. İnsanlar için insandan ayrı bir gerçek söz konusu olmayacağı için öznel deneyimler nesnel şeyleri kapsar. İnsan deneyiminin özü olarak anlam oluşturma üzerine odaklanır (Patton, 2014, s.106). Fenomenolojide araştırmacı araştırmaya başlamadan önce çalışacağı fenomeni belirler. Çalışmaya kendi tecrübe, ön yargılarını ve deneyimlerini bir kenara bırakarak (askıya alarak) yani tarafsız bir zihinle başlar. Daha sonra da ele aldığı fenomenle ilgili deneyim yaşamış kişilerden elde ettiği verileri analiz eder. Bu analiz sürecinde araştırmacı, elindeki bilgileri önemli ifadelerle açıklar ve daha sonra bu ifadeleri belli temalar altında birleştirir. Araştırmanın sonunda araştırmacı tecrübelerine yer verdiği kişilerin ifadelerini birleştirerek tecrübeyi tam anlamıyla ifade eden esasa ulaşır (Creswell, 2007, aktaran Güler vd., 2015, s. 237). Bu fenomenoloji yaklaşımı, araştırmacının değer ve ön yargılarından bağımsız bir çalışma yapmasını gerekli kılmaktadır.

Yorumlayıcı fenomenoloji (Hermeneutic⁷ Phenomenology)

Fenomenolojik çalışmaları ilk yapan kişi Husserl, ardından ise Martin Heideger bu alanda çalışmalar (Hermeneutic Phenomenology) yapmıştır (Kıral, 2021). Heideger'de Husserl gibi Alman filozoftur. Husserl gibi kariyerine felsefe dışında bir alanda yapmaya başlamıştır. Husserl'den etkilenmiş fakat çalışmalarını ondan ayırmıştır. Yorumlayıcı fenomenoloji, fenomenoloji gibi yaşam dünyasıyla ilgilenmiş ve insan deneyimlerine odaklanmıştır (Laverty, 2003, s.23-24). Araştırmacı yorumlayıcı fenomenolojide yaşanmış "*hayat metinlerinin*" yorumlanmasına ve ele aldığı fenomeni inceler. Araştırmacı bu süreçte yaşanmış deneyimin doğasını oluşturan esas temaları tespit eder. Araştırmacı kişilerin bu deneyimi yaşamasında neyin, nelerin, nasıl sebep olduğu sorusunun cevabını arar. Hermenötik fenomenoloji ile araştırmasını yürüten araştırmacı, temalarını tespit ettikten sonra ele aldığı fenomen hakkında bir tanımlama yazmaya başlar. Hermenötik

⁷ Hermenötik kelime itibarıyla "yorum ile alakalı" anlamına gelmektedir (Ferguson, Wright ve Packer, 1988, aktaran Güler vd., 2015, s. 236)

fenomenoloji araştırmasının en önemli özelliği hem fenomenin tasvir edilmesine hem de yorumlanmasına dayalı bir araştırma sürecine sahip olmasıdır. Yani bu çalışmada araştırmacı bireylerin yaşanmış deneyimlerinin ne anlama geldiğini ortaya çıkarır ve bunlar üzerine yorum yapar (Creswell, aktaran Güler vd., 2015, s. 236). Hermenötik fenomenoloji, çalışmada hem yorum hem de tasvir etmeye imkân verdiği için bazı araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilen bir yaklaşımdır.

Bu iki fenomenolojik çalışmayı birbirinden ayıran yönlerine baktığımızda ise betimleyici fenomenolojinin öncüsü Husserl iken yorumlayıcı fenomenolojinin öncüsü Heidegger'dir. Betimleyici fenomenolojinin odak noktası, yaşanmış deneyimleri ortaya çıkarmak ve anlamaktır. Yorumlayıcı fenomenolojinin odak noktası ise deneyimlerdeki ayrıntıları açığa çıkarmaktır. Betimleyici fenomenolojide önemli olan deneyimin nasıl olduğudur. Yorumlayıcı fenomenolojide ise önemli olan deneyimlerin arkasındaki tarihi, geçmişi, kültürü ve sosyal çevresini de ele almaktır. Betimleyici fenomenolojide araştırmacının yorum yapması gereken bir durum yok iken yorumlayıcı fenomenolojide katılımcıların ortak deneyimlerinden çıkarılan farklı anlamları yorumlaması gerekir. Betimleyici fenomenolojide kesin olmamakla birlikte sonuç kısmında bazı genellemelere gidilebilir. Yorumlayıcı fenomenolojide ise sonuç kısmında fenomeni etkileyen kültür, tarih, sosyal bağlamla ilgili farklı anlamlara ulaşılabilir (Kıral, 2021, s.95).

Bu iki fenomenolojik çalışma türü ile yapılacak olan çalışmalarda izlenilecek aşamalar benzerdir. Yorumlayıcı ve betimleyici fenomenolojide çalışmaya başlamadan önce fenomenin belirlendiği görülmüştür. Verileri topladıktan sonraki süreçte ise yorumlayıcı fenomenolojide araştırmacı kendi yorumunu da katarak verileri değerlendirirken, betimleyici fenomenolojide araştırmacı tarafsız bir şekilde çıkan verileri değerlendirmektedir.

Fenomenolojik Çalışmalarda Takip Edilen Aşamalar

Creswell'ın (2018, s. 81-82) fenomenolojik bir çalışmada takip edilmesini tavsiye ettiği ana aşamalara baktığımızda;

- Fenomenolojik çalışmada süreç, öncelikle çalışma probleminin belirlenmesi ile başlar. Daha sonra araştırmacı bu probleme uygun çalışma deseninin fenomenoloji olup olmadığına karar verir. Çalışma problemi fenomenolojiye uygunsa çalışılacak fenomen belirlenir.
- Fenomenolojik çalışmada araştırmacı, yukarıda da belirtildiği gibi öncelikle bir çalışma problemini belirlemesi gerekir. Nitel bir çalışma deseni olan fenomenolojide de çalışma probleminin belirlenmesi diğer tüm aşamaları etkilediği ve çalışmanın gidişatına yön verdiği için önemli bir aşamadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.83).
- Araştırmacı, fenomen ile ilgili kendi tecrübelerini ön yargılardan arındırmalı /askıya almalıdır.
- Çalışmada fenomen ile ilgili aynı deneyimi yaşamış kişilerden veriler toplanmaktadır. Fenomenolojik çalışmada veriler toplanırken derinlemesine ve çoklu mülakatlardan, gözlemlerden, günlük, şiir, müzik ve diğer sanat formlarından yararlanılmaktadır.
- Fenomenolojik çalışma, fenomeni bütünüyle deneyimlemiş 5-25 kişi arasında değişen bireylerle yapılmaktadır. Creswell, bu sayıyı önerirken Yıldırım ve Şimşek (2016, s. 71) 10 kişiyi geçmemesi gerektiğini belirtmiştir. Literatür incelendiğinde çalışma grubunun sayısı hakkında net bir şey söylenmediği görülmüştür. Neuman'ın (2017, s.319-320) da belirttiği gibi nitel çalışma yönteminde amaç ele alınan konuyu netleştirecek ve derinleştirecek belirli olaylar, örnekler ve eylemler toplamaktır. Bu nedenle nicel bir veriden ziyade nitel verilerin önemi üzerinde durulur. Fenomenolojik bir çalışmada da amaç fenomeni deneyimlemiş yeterli kişiye ulaşarak fenomenin özünü ulaşmaktır.

- Fenomenolojik araştırmada katılımcılara iki genel soru yönlendirilmektedir. Bunlar, "*Fenomen ile ilgili hangi deneyimleri yaşadınız?*", "*Hangi ortam veya durumlar fenomenle ilgili yaşadığınız deneyimleri etkilemiştir?*" Katılımcılara sorulan bu iki soru ele alınan fenomenle ilgili deneyimlerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Araştırmada ele alınan probleme göre sorular belirlenir. Örneğin; çalışmanın konusu akademide mobbing olan bir çalışmanın amacı, akademik ortamda mobbingin olup olmadığını tespit etmek ve eğer mobbinge maruz kalan kişiler varsa bu kişilerin ortak deneyimlerini ele alıp incelemek, çözüm önerileri sunmak ise araştırma soruları aşağıdaki gibi olabilir.
 - ✓ Mobbinge maruz kaldınız mı? Bu süreci deneyimlerinize anlatır mısınız?
 - ✓ Hangi ortam ve durumlar mobbing ile ilgili yaşadığınız deneyimleri etkilemiştir?
 - ✓ Yaşadığınız psikolojik baskı nedeniyle seçeneğiniz olsa işinizi değiştirmek ister misiniz? Mobbingi önlemek için önerileriniz nelerdir?
- Fenomenolojik araştırmada bir diğer aşama ise veri toplama aşamasıdır. Fenomenolojik bir araştırmada diğer nitel araştırma desenlerinde olduğu gibi gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama teknikleri kullanılır (Creswell, 2018, s. 78-79). Araştırmacı aslında araştırma problemini de bu teknikler aracılığıyla belirlemiş olur. Örneğin; araştırmacı gözlemleri sonucunda çevresinde çocuk yaşta evlendirilen bir çocuuğa denk geldiğinde, haberlerde bu konuya yönelik bir haberi gördüğünde yada literatür taraması sonucunda bu konuya yönelik çalışma eksikliğini fark ettiğinde "çocuk gelin" fenomeni hakkında bir araştırma yapmaya başlayabilir. Araştırma problemini ise çocuk yaşta evlendirilen bu kişilerin demografik ve sosyal özelliklerinin ve karşılaştığı güçlüklerin neler olduğunu ele almak olarak belirleyebilir.
- Araştırmacı, fenomenolojik bir araştırma yaparken, görüşmeye gönüllü katılan kişilerle güven ortamı oluştırmaya özen göstermelidir. Araştırmacının iletişim becerisine sahip ve çalıştığı konu hakkında yeterli bir bilgisinin olması da katılımcı ile güven ortamı kurmasını kolaylaştırır (Tekindal ve Arsu, 2020, s. 169). Araştırmacının katılımcı ile iletişiminde konuşma tarzı, giyim-kuşamı, vücut dili kullanımı gibi etkenlerde etkili olabilmektedir. Bu nedenle araştırmacının sahada bu etkenleri göz önünde bulundurarak iletişim kurması gerekir.
- Araştırmacı verileri toplarlarken görüşme tarihini, görüşmenin yapıldığı yeri, görüşme saatini not alabilir. Görüşmeden elde edilen cevaplar ses/ video kaydı ve not tutmayla kaydedilebilir. Günümüzde teknolojinin ilerlemesi ve teknolojik cihazların kullanımının kolay hale gelmesiyle birlikte araştırmacılar, katılımcıların izni dâhilinde görüşmeleri ses veya video kaydına alabilirler. Bu yöntem sayesinde araştırmacılar, bütün dikkatini katılımcıya vererek soru sorma ve dinleme işlevini daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştirebilir. Görüşmeye gönüllü katılan kişilerden kayıt cihazlarının kullanılması için izin alınamaz ise araştırmacı, görüşmenin akışını bozmayacak şekilde soru sorma, dinleme ve not alma işlemlerinin tümünü eksiksiz bir şekilde yapmaya çalışmalıdır (Creswell, 2018; Yıldırım ve şimşek 2016). Bu gibi durumlarda araştırmacının hızlı not alma becerisine sahip olması ve bu amaç doğrultusunda çeşitli kısaltmalar, semboller kullanması olayı hatırlatıcı kodlara başvurması ve gözlemlenen mekânın krokisini çizmesi gerekebilir.
- Fenomenolojik araştırmada veriler toplandıktan sonraki aşama ise veri kodlama ve analizi sürecidir. Veri kodlama süreci acemi ve süreci yönetemeyen araştırmacıların zorlandıkları, canlarının sıkıldığı bir aşamadır. Bu aşamada ilk yapılması gereken şey araştırmacı tarafından ortak temaları belirlemek için elde edilen verilerin tekrar okunmasıdır. Araştırmacı, görüşmeye katılan kişilerin ifadelerinden fenomenin nasıl deneyimlendiğini ortaya çıkaran tekrarlanan önemli kelimeler ve cümleleri ortaya çıkarmalıdır. Araştırmacı verileri tekrar tekrar okumalı, bu şekilde

kodları belirlemeli daha sonra ise kategoriler ve alt kategorileri belirtmelidir. Görüşmeye katılan kişilerin adları ise kod ad (rumuz) şeklinde kategori ve alt kategorilerin altına yerleştirilmelidir (Kıral, 2021, s.98-99).

- Araştırmacı daha sonra bu önemli gördüğü açıklamaları, alıntıları ve temaları görüşmeye katılan bireylerin deneyimlerini betimleyici bir yazı yazarken kullanır (dokusal betimleme). Bunlar aynı zamanda görüşmeye katılan bireylerin fenomeni deneyimlemesini etkileyen ortam ya da bağlam ile ilgili betimleme yaparken de kullanılır (yapısal betimleme). Araştırmacı yapısal ve dokusal betimlemelerin ardından fenomenin özünü ortaya çıkartan karma bir betimleme yaparak çalışmasını sonlandırır (Creswell, 2018, s.82).

Verileri kodlama ve analizine örnek olarak Özdemir'in (2018) yapmış olduğu "*Akademik Örgütlerde Kıskançlık Üzerine Fenomenolojik Bir Çalışma*" adlı çalışma verilebilir. Bu çalışmada akademisyenler arasında sergilenen örgütsel kıskançlık davranışının varlığını, ortaya çıkan bu kıskançlığın nedenlerini, çeşitlerini ve sonuçlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Yapılan çalışmada fenomen olarak "kıskançlık" ele alınmış, bu fenomenle ilgili ortak deneyime sahip 23 akademisyenle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışmada kıskançlığın varlığına, nedenlerine, türlerine, sonuçlarına ve akademik ortamda kıskançlıkla baş etmek için öneriler ele alınmıştır. Katılımcıların ifadeleri kodlama işlemi yapılarak kategorilere ayrılmış ve bu kategorilere dayalı temalar oluşturmuştur.

Çalışmada akademik örgütlerde kıskançlığı ortaya çıkarmak için kıskançlığın varlığı, nedenleri, türleri, sonuçları ve öneriler ayrı ayrı bir tema olarak verilmiştir. Örneğin bu temalardan biri olan kıskançlığın nedenleri kategorisine "*Akademik ortamlarda kıskançlık neden yaşanır?*" gibi sorulara verilen cevaplar; bireysel nedenler, örgütsel nedenler, yönetici kaynaklı nedenler ve diğer nedenler adı altında üst temalara ayrılır. Bireysel nedenler teması altında sosyal, ekonomik ve psikolojik nedenler temalara ayrılmıştır. Ardından bu temaların altına örneğin sosyal nedenlerde görüşmecinin belirttiği ifadeler yerleştirilmiştir. Görüşmecilerin gizliliğini korumak için onlardan rumuz isim istenmiştir. Temaların altına görüşmecilerin ifadeleri rumuz isim kullanılarak sunulmuştur. Örneğin çalışmada görüşmecinin ifadesi ve rumuz ismi bu şekilde verilmiştir; "*Öğrenciler tarafından sevilmesini kıskanabilir.*" (Derin Hanım, Dr. Öğr. Üyesi, Sos. Bil.) Son aşamada ise araştırmacı elde ettiği verileri kendi cümleleriyle yorumlamış ve çalışmayı bu konuya yönelik öneriler sunarak sonlandırmıştır.

Fenomenolojik araştırmada takip edilmesi tavsiye edilen bir diğer aşama analizine göre fenomenoloji deseni uygulanırken üç temel yol izlenmesi gerekmektedir. Bunlar; olguları isimlendirme, olgular arasındaki ilişkiyi fark etme ve süreci tasvir etmedir. Bu aşamalara kısaca baktığımızda; olguları isimlendirme aşamasında araştırmacı, fenomenleri isimlendirerek görünen şeyleri tanımlar. Olgular arasındaki ilişkileri fark etme aşamasında ise araştırmacı, ele aldığı fenomenler arasındaki ilişkiyi en basitinden en karmaşık olana doğru sıralar. Son aşama olan süreci tasvir etmede ise fenomenlerde gerçekleşen süreci açıklar (Cox, 2014, s. 40-41). Bu aşamalar takip edilerek yapılan Yalçın'ın (2019, s. 111) çalışmasında olguları isimlendirme aşamasında, Denetimli Serbestlikten yararlanan 30 yükümlünün "*toplumsal uyum*" fenomenine yönelik açıklamalarından elde edilen ortak anlam belirlenmiştir. Çalışmada suçluluk, toplumsal uyum, işsizlik, damgalanma gibi çeşitli olan fenomenler bu aşamada isimlendirilmiştir. Olgular arasındaki ilişkiyi fark etme aşamasında ise ele alınan bu fenomenler arasındaki ilişki tanımlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bir diğer aşaması olan süreci tasvir etmede ise; "*Suç nasıl ortaya çıkmış?*", "*Toplumsal uyum ve işsizlik süreci nasıl geliyor?*" gibi sorularla fenomenin gerçekleştiği süreç ortaya çıkarılmıştır.

Fenomenolojik araştırmada izlenen aşamalar genel olarak bu şekildedir. Nitel araştırmanın doğası gereği, fenomenolojik araştırmalarda kesin ve doğrulanabilir sonuçlara ulaşılmasa da araştırmacı, izlenen bu aşamalar sayesinde merak ettiği fenomeni anlayabilir. Bu nedenle araştırmacı ele aldığı fenomenin özüne ulaşmak için bu aşamaları takip etmelidir.

Fenomenolojik Araştırmanın Sınırlılıkları

Fenomenolojik araştırma diğer nitel araştırma desenleri gibi araştırmacının elde edilen verileri yorumlamasına bağlıdır. Bu nedenle fenomenolojik araştırmanın en önemli sınırlılığı, araştırma sonuçlarının genellenememesi ve doğruluğunun tam olarak saptanamamasıdır (Yıldırım ve şimşek, 2016, s. 72). Bunun önemli nedenlerinden biri ise fenomenolojik araştırmada, araştırmacının amaca yönelik olarak görüőülecek bireyleri belirlemesi ve belirlenen bireylerin sayısının düşük olmasıdır (Hycner, aktaran Güler vd., 2015, s. 254). Fenomenoloji, aynı fenomeni deneyimlemiş birkaç kişinin bu fenomene yönelik ifadelerinin derinlemesine incelenmesini sağlamaktadır. Ele alınan fenomen ile ilgili bireylerin ortak deneyimlerini bilmek çalışma için değerlidir. Bu nedenle çalışmalarda fenomeni tam anlamıyla deneyimlemiş kişilerin bulunması zordur.

Fenomenolojik araştırmada bir diğer sınırlılık ise araştırmacının kişisel deneyimlerinden, ön yargılarından uzak durması gerektiğidir (Creswell, 2018, s. 83). Bu yüzden fenomenolojik araştırma yapmak kolay değildir. Araştırmacının fenomenin özüne ulaşmak için veri toplaması ve topladığı bu verileri analiz etmesi yorucu, zaman alıcı ve masraflı olabilmektedir.

Fenomenolojik Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Etik

Bilimsel araştırmalarda veri toplama teknikleri her ne olursa olsun temel amaç, araştırmacının ele aldığı probleme ve sorulara doğru (inandırıcı) cevap verebilmesidir. Araştırmacılar da diğer insanlar gibi problemlere hayal güçlerini, yaratıcılık yeteneklerini, sezgilerini ve sübjektif değerlendirmelerini katabilmektedir. Bunun için yapılan araştırmalarda yanlış cevap ihtimalini ortadan kaldırmak, bilimsel yöntemin hedeflerindedir. Yapılan araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlilik bu nedenle önemlidir (Altunışık vd. 2007, s.112).

Nitel araştırmalarda her araştırmacıdan, kullanılan veri toplama araçlarının ve seçilen araştırma deseninin geçerliliğini ve güvenirliliğini test etmesi ve bu testin sonucunu okuyucuya rapor olarak sunması beklenir. Nicel araştırmada önemli olan bu husus nitel araştırmalarda eleştirilmektedir. Nedeni ise nicel araştırma gibi yaygın olarak kullanılan tanımların, yöntemlerin ve testlerin olmayıőıdır. Oysa nitel araştırmada da bu iki husus önemlidir. Nitel araştırmada geçerlik, araştırma sonuçlarının doğruluğunu konu edinir. Eğer bir araştırmada toplanan bilgiler geçerli ise aynı konuda çalışılan bir başka araştırmada da benzer sonuçlar elde etme olasılığı yüksektir. Güvenirlik ise başka bir araştırmacının aynı veriyi kullanarak aynı sonuçlara ulaşabilmesidir (Kirk ve Miller, 1986; LeCompte ve Goetz, 1982; akt. Yıldırım ve şimşek, 2016).

Nitel araştırmalarda geçerlik için Creswell ve Miller, sıklıkla kullanılan sekiz stratejiyi kısaca şu şekilde özetlemiştir. Araştırmacı (1) uzun süreli katılım ve sürekli gözlem stratejisiyle görüşmeye katılan kişilerle güven ortamı oluşturur, hem kendisinin hem de görüşmeye katılan kişilerin ifadelerinden yanlış bilgileri ayırt eder. (2) Üçgenleme stratejisiyle araştırmacılar; verileri, yöntemleri, teoriyi ve araştırmacıyı destekleyici kanıtlar kullanırlar. (3) Akran incelemesi veya sorgulaması stratejisinde ise araştırma sürecinin dışarıdan kontrol edilmesini tanımlar. (4) Olumsuz durum analizinde ise araştırmacı, araştırma devam ettikçe olumsuz veya uymayan kanıtlar doğrultusunda hipotezlerini geliştirebilir. (5) Araştırmacı önyargılarının açıklanması stratejisinde ise araştırmacının; geçmiş deneyimlerine, önyargılarına, eğilimlerine ve oryantasyonlarına yönelik açıklamalarda bulunulabilir. (6) Üye kontrolünde ise araştırmacı araştırmaya katılan gönüllü kişilerin elde edilen bulgulara ve yorumlara ilişkin görüşlerini talep eder. Böylece araştırmacı, açıklamaların

doğruluğunu ve inanılabilirliği hakkında karar vermiş olur. (7) Zengin, yoğun betimleme stratejisinde ise araştırmacı detaylı bir betimleme yaparak okuyucuların bilgileri diğer ortamlara aktarmasını sağlar. (8) Dış denetimler ise araştırmada yer almayan bir denetçinin, araştırma sürecini ve araştırmanın sonucunu incelemesi ve doğruluklarını analiz etmesidir. Bu sekiz strateji bir bütün olarak ele alındığında; herhangi bir araştırmada en az ikisinin olması tavsiye edilmektedir (Creswell, 2018, s. 250-253).

Polkinghore' a göre geçerlik “*Genel yapısal bir betimleme, toplanan örneklerde belirgin ortak özellikleri ve yapısal bağlantıları doğru bir şekilde yansıtıyor mu?*” diye sormaktır. Ona göre geçerlik, ortaya atılan bir düşüncenin iyi bir şekilde temellendirilmesi ve desteklenmesidir. Araştırmacıların kendilerine geçerliği test etmek için görüşmeye katılan kişilerin ifadelerinde etkisinin olup olmadığını, bu ifadeleri eksiksiz aktarıp aktarmadığını, ifadelerden çıkan sonuçların farklı yorumlanıp yorumlanmayacağını, genel yapısal bir betimlemeyle ifadeleri ve yaşantı örneklerini açıklamanın mümkün olup olmadığını, yapısal betimlemenin özel mi yoksa genel bir yorum yapıp yapılamayacağını sormasını ister (Polkinghorne, 1989; akt. Creswell, 2018, s.259-260).

Nitel araştırmada güvenilirlik, araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği ile ölçülür. Güvenirlik, bilimsel bir çalışmada olması gereken bir koşuldur. Zamana göre değişmezlik (süreklilik), bağımsız gözlemciler arası uyum ve iç tutarlılık olmak üzere üç tür güvenilirlik ölçütü vardır. Güvenirlik, aynı zamanda iç güvenilirlik ve dış güvenilirlik olmak üzere ikiye ayrılır. Dış güvenilirlik, araştırma sonuçlarının benzer çalışmalarda aynı şekilde olup olmadığını ele alır. İç güvenilirlik ise diğer araştırmacıların aynı veriyi kullanarak aynı sonuçları elde edemeyeceği ile ölçülür. İç güvenirlüğün olması için toplanan verilerin doğrudan sunulması, aynı araştırmaya birden fazla kişinin katılması, gözlem aracılığıyla elde edilen bulguların yapılan görüşmelerde teyit edilmesi, verilerin analizinde bir başka araştırmacıyı kullanma, önceden yapılan literatür taraması sonucunda yazılan kavramsal çerçeveye yapılan verilerin analizinin olması gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bir nitel araştırma deseni olan fenomenolojide de diğer nitel araştırma desenleri gibi güvenilirlik ve geçerlik önemli bir konudur. Bu nedenle araştırmacılar, nitelikli bir fenomenolojik çalışma yapmak için geçerli ve güvenilirliğine dikkat etmelidir. Fenomenolojik bir araştırmada önemli olan bir diğer konu ise araştırma etiğidir.

Araştırma etiği, Ekonomik ve Sosyal Araştırma konseyine göre araştırmanın başlangıcından sonuçların yayımlanması ve araştırma yayımlandıktan sonraki süreçte bile araştırmada kullanılan verilerin korunması ve denetiminin sağlanmasıdır. Araştırma etiğinin temel ilkeleri; araştırmanın kalitesini korumak ve bütünlüğünü sağlamak için iyi bir şekilde planlanması gerekir. Araştırmaya katılan kişilerin araştırma hakkında önceden bilgilendirilmesi (araştırmanın yapılma amacını, kullanılan araçları ve olası riskleri vb.) gerekmektedir. Araştırma konusuna bağlı olarak toplanan verilerin gizliliğine ve anonimliğine saygı duyulması ve görüşmeye katılan kişilerin zorlanmadan görüşmeye gönüllü bir şekilde katılması sağlanmalıdır. Araştırmacının ele aldığı konuya ön yargılarını katmaması ve tarafsız bir şekilde çalışmayı yapması önemlidir. Araştırmada, araştırmacı ve katılımcı onay formunun olması da etik kurallar bakımından çok önemlidir (Bal, 2015, s. 173-174).

Bu nedenle fenomenolojik bir araştırmada araştırmacı, etik ilkelere dikkat edeceğine dair gerekli sözleri çalışma öncesinde görüşmeciye sözlü veya yazılı bir şekilde belirtmelidir. Araştırmacı, kendi isteğine bağlı olarak veya ele aldığı konunun hassasiyetine göre araştırmaya katılan katılımcılardan gönüllü katıldıklarına dair dilekçe örneği alabilir ya da araştırmacı ve katılımcı onay formunu imzalatabilir. Fenomenolojik araştırmada görüşmeye katılan kişilerin gerçek kimliği etik olarak gizli tutulmalı ve rumuz isimlerle verilerin altında verilmelidir. Araştırmacı elde ettiği verileri hem çalışma süresinde hem de çalışma bitiminde iyi bir şekilde saklamalıdır. Araştırmacı, araştırmada elde edilen verileri kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmemeli, veri analizini tarafsız bir şekilde yapmalıdır.

Fenomenoloji Deseni Kullanılarak Yapılan Çalışmalar

Bu bölümde yukarıda teorik olarak anlatılan fenomenolojik araştırma sürecinin daha iyi anlaşılması için fenomenoloji deseni kullanılarak yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalara kısaca baktığımızda;

-Acar'ın (2014) yapmış olduğu "*Fenomenolojik Yaklaşım Bağlamında Ortak Bilgi Stokları, Tipleştirme ve Ortak Kabuller Yoluyla PKK Terör Örgütünden Ayrılan Kadınlar Üzerine Bir İnceleme*" adlı yüksek lisans tez çalışmasında fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı; PKK mensubu kadınların örgüte neden ve nasıl katıldıklarını ele almak ve örgütten ayrılma sebeplerini incelemektir. Çalışmada gönüllü olarak katılan katılımcıların, bu süreçte ki fenomenlere karşı algılarının ne olduğunu anlayabilmek için 40 kadın görüşmeci ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışmada temel olarak, örgüte katılmadan önce kadınların içinde yaşadıkları aile ve toplum yapısının nasıl olduğu, örgüte katılmadan önce PKK ve Abdullah Öcalan algısının ne olduğu, hangi nedenlerle bu örgüte katıldıkları, katıldıktan sonra beklentilerine kavuşulup kavuşulmadığına, örgüt içinde kadınlara olan tutuma ve biçilen statüye, hangi sebeplerle bu örgütten ayrıldıklarına, örgütten ayrılan kadınların yeni "yaşam dünyalarına" dair algılarına cevap aranmıştır.

Bu çalışmada öncelikle örgüte katılan kadınların öznel söylemlerinin geçtiği kaynaklar incelenmiş ve çalışmada kullanılacak kaynaklar belirlenmiştir. Daha sonra örgüte katılan kadınların bu süreci örgüte katılım öncesi dönem, örgüt içinde buldukları dönem ve örgüt sonrası dönem olmak üzere üçe ayrılmış, bu dönemlere yönelik söylemleri üç grup halinde sınıflandırılmıştır. Üç gruba ayrılan bu verilerin betimsel çözümlemesi fenomenolojik sosyolojinin bağlamını oluşturan kavramlar (ortak bilgi stokları, tipleştirme ve ortak kabuller) bağlamında incelenmiştir. Yapılan bu çalışmada araştırmacı, güvenilirlik ve geçerlik kriterlerini sağlamayı amaçlamıştır. Araştırmacı verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığını, verilerin toplanması ve yorumlanması aşamasında kapsamlı bir şekilde açıkladığını belirtmiştir. Yapılan araştırmada araştırmacı tarafsız bir şekilde veri analizi yapmış ve PKK'lı kadınların çok sayıda olmasını sağlayarak ta verilerde yeterli doyuma ulaşmıştır. Araştırma araştırma etiğine uyularak yapılmıştır. Çalışmaya gönüllü katılan kişilerin isimleri gizli tutulmuş ve takma ad kullanılmıştır.

-"*Kentleşme Sürecinde Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği*" adlı çalışmada da fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Kurtkapan'ın (2017) yapmış olduğu bu çalışmanın amacı, kentleşmenin yaşlıların yaşamında hangi yönde değişimler yarattığını belirlemek ve bu değişimlerin gerçekleşmesinde yerel yönetim faaliyetlerinin nasıl bir konuma sahip olduklarını saptamaktır. Bu amaç doğrultusunda İstanbul'un farklı ilçelerinden, yaşlılara hizmet sunan yerel yöneticilerle ve belediyelerde gönüllü çalışan yaşlılarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada kentleşmenin yaşlıların aile ilişkilerini nasıl etkilediği, kentleşme sürecinin kuşaklar arası ilişkiyi nasıl etkilediği, metropollerde yaşanan hızlı kentleşme ve nüfus artışı yaşlıların toplumsal ilişkilerini nasıl etkilediği, kentleşme sürecinde kentsel mekânlar yaşlılar için ekonomik ve sosyal bakımdan ne tür imkânlar ve sorunlar barındırdığı, yerel yönetimlerin yaşlılıkla ilgili bakışları ve yaşlılara yönelik uygulamalarını neler olduğu, yaşlıların yerel yönetimlerin uygulamalarından memnuniyet durumları ve beklentileri, İstanbul'da yaşamının yaşlılar açısından zorluk ve kolaylıklarının neler olduğuna yönelik sorular sorulmuştur. Çalışma grubu belirlenirken amaçlı örneklem türlerinden biri olan kartopu örneklem seçilmiş, gönüllü olarak katılan kişiler belirlenirken yaş, cinsiyet ve meslek farklılıklarına dikkat edilmiş, toplamda 30 kişiyle görüşülmüştür. Bu görüşmelerden elde edilen veriler kategorik içerik analizine tabi tutularak değerlendirilmiş ve tartışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında öneriler sunulmuştur.

Çalışmada araştırma etiğine dikkat edilmiştir. Araştırmacı çalışmanın geçerli ve güvenilirliğini arttırmayı amaçlamıştır. Bu nedenle iç ve dış geçerliliği sağlamak için elde edilen verilerin analizini yaparken, verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığını ve veri analizinde meslektaş teyidi aldığını belirtmiştir. Veri çeşitlemesi yöntemini kullandığını, görüşmelerden elde edilen bulguları doküman analizi ile karşılaştırma yaptığını ifade ederek güvenilirliği ve geçerliği arttırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler direk aktarılmış bu şekilde araştırmanın inandırıcılığı arttırma hedeflenmiştir.

-Bir diğer fenomenolojik çalışma ise Alas'ın (2019) yapmış olduğu "*Kadın Akademisyenlerin Kariyer Engeli ve İş Tatmini Deneyimleri Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma*" adlı tezdır. Bu çalışmada akademisyen kadınların kariyer engeli deneyimini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışmanın amacına ulaşması için 14 kadın akademisyenle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışmada "*Kadınların kariyer engelleri deneyimini onların bakış açısından nasıl betimleyebiliriz?*" temel sorusuna, bunun yanı sıra çalışmada kadın akademisyenlerin kariyer engellerini oluşturan unsurların neler olduğu ve kariyer engeli deneyimlerini nasıl betimledikleri iki alt soruya cevap aranmıştır. Bu çalışmada belirlenen fenomen olan kariyer engeline yönelik katılımcıların ifadeleri belirlenmiş ve daha sonra araştırmacı, elde edilen verileri yorumlayarak bir anlamlar listesi oluşturmuştur. Bu çalışmada veriler Maxqda 12⁸ programına aktarılıp sunulmuştur.

Çalışmada geçerliği ve güvenilirliği arttırmak için üçgenleme stratejisi kullanılmıştır. Kadın akademisyenlerin deneyiminde kariyer engeli ile ilgili veriler analiz yapılırken, "*Bu sorular ne kadar inandırıcı?*" ve "*Aynı yâda benzer çalışmalarda bulgular tekrarlanabilir mi?*" sorularına cevap aranmıştır. Katılımcı sayısı ile yeterli doyuma ulaşılmaya çalışılmıştır. Uzman incelemesine başvurularak eleştirel bir gözle çalışmaya bakma sağlanmış ve geri bildirimine önem verilmiştir. Araştırma boyunca verilerin denetimi sağlanmış ve korunmuştur. Çalışmada araştırmacı, ön yargılarından uzak durmaya çalışmış ve görüşmecileriyle arasında güven ortamı oluşturmuştur. Araştırmada araştırmacı, görüşmecilerin kimliğini gizli tutmuş, ön bilgilendirme yaparak çalışmaya başlamış ve çalışma sonlanana kadar araştırma etiğine özen göstermiştir.

-Bir diğer çalışma ise Fındıklı'nın (2019) "*Çeyize Yönelik Tüketim Olgusunu Kuşaklararası Anlamak: Fenomenolojik Bir Araştırma*" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada kuşaklararası aktarımı anlamak için çeyiz deneyimini yaşamış olan en az bir kızı olan anneler ve kızları ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu çalışmaya 10'u anne 10'u kızları olmak üzere 20 kişi katılmıştır. Çalışmada gelenek olarak belirtilen çeyiz hazırlama sürecinin, kuşaklararası kadınlar için ne anlam ifade ettiğini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Çeyizin günümüz tüketicileri için ne anlama geldiği, kuşaklararası farklılığı, çeyizin benlik oluşumundaki rolü, kuşaklararası değişim gösterme durumu, gösterişçi tüketim olarak çeyizin yeri ve kuşaklararası farklılığına yönelik araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Araştırmacı verilen cevaplar sonucunda çeyiz sandığı, çeyiz hazırlama, çeyiz serme ve çeyize ilişkin düşünce ve çeyiz serme olmak üzere 4 tema, 15 alt tema ve 57 koda ulaşmıştır. Ulaştığı bu kod ve temaları açıklayıp, yorumlamıştır. Araştırmacı çalışmayı öneriler sunarak sonuçlandırmıştır. Bu çalışmada araştırmacı, geçerlik ve güvenilirlik kriterlerini sağlamaya çalışmıştır. Araştırmada verilerin ne ölçüde doğru olduğu kontrol edilmiştir. Kodlar ve temalar düzenlenirken tüm veri seti gözden geçirilmiştir. Verilerin doyuma ulaşması için yeterli görüşmeci ile görüşülmüştür. Görüşmecilerin ifadeleri doğrudan aktarılmıştır. Araştırmaya katılan tüm görüşmecilerin isimleri gizlenmiş ve her görüşmeciye kod isim verilmiştir. Araştırma etiğine ve gizlilik ilkesine dikkat edilmiştir.

⁸ MAXQDA, s. *Qualitative Data Analysis Software*, <https://www.maxqda.com/products/maxqdaanalytics-pro>.

-Yeşil'in (2020) "Kırsalda Yaşayan Dul Yaşlı Kadınların Sosyal Durumları ve Destek Ağları Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans çalışmasında da fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Bu çalışmada dul yaşlı kadınların sahip oldukları sosyal ilişkiler, bu ilişkilerin hayatlarına ve beklentilerine olan etkisi ve bu ilişkilerin devamlılığını sağlayan bağların çeşidini ve yapısını analiz etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Isparta ilinin Çandır ve Sarımehmetler köylerinde yaşayan 59- 90 yaş aralığında yer alan 30 dul kadınla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışmada amaca yönelik örneklem tekniği kullanılmıştır. Görüşmeden elde edilen bilgiler betimsel analizle değerlendirilmiştir. Çalışmada katılımcılara ana temalar etrafında sorular sorulmuş, verilen cevaplar doğrultusunda alt temalarda oluşturularak detaylı bir analiz yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular tartışılmış ve çalışmanın sonuç kısmında bu konuya yönelik önerilere yer verilmiştir.

Araştırmacı, çalışmanın güvenilir ve geçerli olması için gerekli kriterlere özen göstermiştir. Bulguların analizi ve yorumlanması aşamasında görüşmecilerin ifadelerine sadık kalınmıştır. Görüşmecilerin yöresel ağızla ifade ettiği yerlerin okunmasını ve anlaşılmasını sağlamak için bazı yerlerde düzeltmeler yapılmış fakat görüşmecilerin düşüncelerine müdahale edilmemiştir. Araştırmada verilerde belli bir doyuma ulaşmaya kadar kişilerle görüşülmüştür. Görüşmecilerin ifadeleri ses kaydına alınarak korunmuştur. Ses kayıtları metine aktarılmıştır. Görüşmeye katılan kişilerin kimlikleri gizli tutulmuş her birine takma ad verilmiştir. Araştırmacı görüşmeye gönüllü katılan kişilere çalışma hakkında ön bilgi vermiştir. Araştırmada etik kurallara uyulmaya çalışılmıştır. Araştırmacı, ön yargılarından uzak durarak çalışmasını tamamlamıştır.

-*"Baba Şiddetin Uğrayan "Ben"in Utanç Karmaşası* "adlı çalışmada da fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Parlak ve Canel'in (2022) yapmış olduğu bu çalışmada çocukluk döneminde babaları tarafından şiddet gören veya şahit olan kadınların, bu deneyimlerine ilişkin utanç durumu ve babalarına yönelik algısı incelenmiştir. Çalışmada dört kişi ile görüşme yapılmıştır. Katılımcıların şiddet uygulayan babaya yönelik tepkileri, şiddet gördüklerini paylaşmaya dair utanç durumunu ifade eden ana temalara ve alt temalara ulaşılmıştır. Bu temalar analiz edilmiş, tartışılmış ve konuya yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Bu çalışmada araştırmacılar, araştırmanın geçerliği ve güvenilirliğini sağlamak için araştırma süresince görüşmecilerle uzun süreli etkileşim kurmuştur. Geçerliğini arttırmak için görüşmeye katılan kişilerin ifadeleri doğrudan aktarılmış, çıkan sonuçlar belirtilmiştir. İç güvenilirliği sağlamak için verilerde tutarlılığa özen gösterilmiş ve verilerin sonuçlarıyla ilişkilendirilmiştir. Dış güvenilirliği arttırmak içinde her iki araştırmacı, araştırmada ulaşılan bilgileri, yorumları ve önerileri ham verilerle karşılaştırmış ve uzlaşmasını sağlamıştır. Araştırmada araştırma etiğine özen gösterilmiştir. Etik kurul onayı alınarak çalışma yapılmıştır. Görüşmeye katılan kişilerden görüşmeye başlamadan önce bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır. Görüşmecilere araştırmanın amacı ve kapsamı anlatılmıştır. Görüşmecilerin kimlikleri gizli tutularak veriler aktarılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu makalede nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenoloji deseni incelenmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda nitel araştırmada fenomenolojinin sıklıkla kullanılan bir desen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada fenomenolojinin tanımı, amacı, aşamaları ve zorlukları, güvenilirliği, geçerliği ve araştırma etiği ele alınıp incelenmiş bu araştırma deseninin daha iyi anlaşılması için yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında fenomenoloji, fenomeni deneyimleyen kişilerle derinlemesine görüşülerek tek bir olguyu ele alan ve çalışmada öncelikle "gerçek nedir?" sorusunun cevabını araştıran, insan olgusu üzerine odaklanan, bireylerin tecrübelerini kendi bakış açılarıyla nasıl anlamlandırdığını araştıran bir desendir diyebiliriz. Fenomenolojiyi ilk ortaya çıkaranlardan biri olan Husserl'in, fenomenolojiyi felsefi ve soyut bir kavram olarak ele aldığı, fenomenolojiyi sosyolojiye kazandıran Schutz'un ise somut bir şekilde ele aldığı görülmüştür. Husserl'in de belirttiği gibi fenomenolojinin amacı, bireylerin ortak tecrübelerinden hareketle tümevarımsal bir yol izlenerek öze ulaşmaktır.

Nitel bir araştırma deseni olan fenomenolojide, bütün bilimsel araştırmalarda olduğu gibi süreç araştırma probleminin belirlenmesiyle başlamaktadır. Araştırma problemi belirlendikten sonra araştırmacı, ele aldığı problemin fenomenoloji desenine uygun olup olmadığını belirlemektedir. Fenomenoloji desenine uygun olan araştırma probleminde, ele alınacak olan fenomen belirlendikten sonra bu fenomeni tüm yönleriyle yaşamış ortak kişilerin neyi, nasıl deneyimledikleri veri toplama aracı olan görüşme tekniği kullanılarak öğrenilmektedir. Araştırmanın amacına, verilerin toplanması ve toplanan verilerin değerlendirilip, tartışılması ile ulaşılmaktadır. Diğer tüm bilimsel araştırmalarda olduğu gibi fenomenoloji deseninde de araştırmanın güvenilir ve geçerli olup olmadığı, araştırmada araştırma etiğine özen gösterilmesi çalışmanın niteliği için önemlidir. Fenomonolojik bir araştırmanın zor olan yanı ise araştırmacının, aynı fenomeni deneyimlemiş ortak kişileri bulmaya çalışması ve çalışma boyunca ön yargılarından uzak durması gerektiğidir.

Nitel bir araştırma deseni olan fenomenoloji ile yapılan çalışmalar sosyal bilimlerde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma, nitel bir araştırma deseni olan fenomenoloji hakkında yol gösterme amacı ile yazılmıştır. Fenomenoloji deseni ve diğer nitel araştırma desenleri kullanılarak yapılacak çalışmaların artması için bu desenleri detaylı bir şekilde anlatan çalışmaları literatüre kazandırmak önemlidir. Bate ve Robert'in belirttiği gibi insanı ve toplumu ele alan sosyal bilimciler, merak ettiği olay ve olguları tüm yönleriyle ortaya çıkarabilmek için insanların ortak deneyimlerini inceleyen fenomenoloji deseninden faydalanabilir.

Kaynakça

- Acar, H. (2014). *Fenomenolojik yaklaşım bağlamında ortak bilgi stokları, tipleştirme ve ortak kabuller yoluyla PKK terör örgütünden ayrılan kadınlar üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alas, C. (2019). *Kadın akademisyenlerin kariyer engeli ve iş tatmini deneyimleri üzerine fenomenolojik bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Sakarya Yayıncılık.
- Bal, H. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri NVivo 7.0 ile nitel veri analizi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bate, P., Robert, G. ve Lavis, P. (2007). *Bringing user experience to healthcare improvement: the concepts, methods and practices of experience-based desing*. Wales: Radcliffe Publishing.

- Bottomore, T. ve Nisbet, R. (1997). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Cox, J. (2004). *Kutsal ifade etmek (din fenomenolojisine giriş)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design qualitative, quantitative, and mixed method approaches*. Los Angeles: SAGE Publications. Erişim adresi: <https://fe.unj.ac.id/wp-content/uploads/2019/08/Research-Design-Qualitative-Quantitative-and-Mixed-Methods-Approaches.pdf>
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Fındıklı, S. (2019). *Çeyize yönelik tüketim olgusunu kuşaklararası anlamak, fenomenolojik bir araştırma*(Yayımlanmamış doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. and Hyun, N. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Güler, A., Halıcıoğlu ve B., Taşgın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Husserl, E. (1973). *Experience and judgment*. Evanston: Northwestern University Press.
- Husserl, E. (1995). *Kesin bir bilim olarak felsefe*. İstanbul: Yapı Kredi .
- Husserl, E. (2003). *Fenomenoloji üzerine beş ders*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Husserl, E. (2012). *Ideas: general introduction to pure phenomenology*. New York:Routledge.
- Kıral, B. (2021). Nitel araştırmada fenomenoloji deseni: türleri ve araştırma süreci. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 92-103.Erişim adresi: http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/jret2021_10.cilt_say4-pages-93-104.pdf
- Kurtkapan, H. (2017). *Kentleşme sürecinde yaşlılık ve yerel yönetim uygulamaları: İstanbul örneği* (Yayımlanmamış doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Laverty, S. M. (2003). Hermeneutic phenomenology and phenomenology: A comparison of historical and methodological considerations. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3), 21-35. Erişim adresi: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/160940690300200303>
- Maxqda, Erişim adresi: <https://www.maxqda.com/tr>
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Neuman, L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar-II*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Özalp, A., Ergen, R. (2017), Husserl'in fenomenolojisinde sembolik etkileşimciliğin kökenleri ve din. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6 (1), 205. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/317043>
- Özdemir, S. (2018). *Akademik örgütlerde kıskançlık üzerine fenomenolojik bir çalışma*(Yayımlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Parlak, S. ve Canel, A. N., (2022). Baba şiddetin uğrayan “ben”in utanç karmaşası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 12(3), 1-24. doi: [dx.doi.org/10.12658/M0658](https://doi.org/10.12658/M0658)

- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ritzer, G.,Stepnisky. J. (2014). *Sosyoloji kuramları*. Ankara: De ki Yayınevi.
- Sarsmaz, M. (2018). *Monadoloji ve fenomenoloji çerçevesinde yeni bir seçenek olarak "sözcükbilim" in olanağı*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Slattery, M. (2012). *Sosyolojide temel fikirler*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Sofuoğlu, N. (2009). *Alfred Schutz'un fenomenolojik sosyolojisi ve din sosyolojisine uygulanabilirliği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Tarhan, E. D. (2014). *Franz Brentano ve Edmund Husserl'de psikolojizm sorunu*. (Yüksek Lisans Tezi), Erişim adresi: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/51886.pdf>
- Tekindal, M., Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153- 182. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1355632>
- Tezcan, M. (2013). *Sosyolojik kuramlarda eğitim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Urry, J. (2009). *Turist bakışı*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Wallace, Ruth A., Alison W. (2004). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. İzmir: Punto Yayınları.
- Yalçın, H. (2019). *Denetimli serbestlikten yararlanan kişilerin toplumsal uyum süreçleri*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Yeşil, İ. (2020). *Kırsalda yaşayan dul yaşlı kadınların sosyal durumları ve destek ağları üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Yıldırım, A., Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Purpose

Qualitative research method; The main point of view, the researcher's examination and evaluation, understanding and monitoring of a process, qualitative data collection techniques (observation, interview, and examination, etc.) Qualitative research aims to reveal what is inside the surface through research. This method, widely used in social sciences, has five different patterns. These patterns are; narrative, ethnography, theory building, case study, and phenomenology. This article aims to discuss phenomenology, one of the qualitative research designs, in detail. For this purpose, first of all, the definition and purpose of it, the stages of phenomenology analysis will be discussed. First, case studies using the phenomenology pattern have been examined by literature review.

Design and Methodology

This research is a theoretical study that deals with the phenomenology pattern. The study examined the definition of phenomenology, its purpose and the stages to be followed by the literature review. Case studies using the phenomenology pattern are included. The phenomenology pattern has been covered extensively. The points that social scientists who will use this design should pay attention to are stated.

Findings

When we make a general evaluation, we can say that phenomenology is a design that deals with a single phenomenon through in-depth interviews with people who have experienced the phenomenon, and firstly searches for the answer to the question "what is the truth?" focuses on the human phenomenon, and investigates how individuals make sense of their experiences from their perspectives. It was seen that Husserl, one of the first to reveal phenomenology, treated phenomenology as a philosophical and abstract concept. In contrast, Schutz, who brought phenomenology to sociology, dealt with it concretely. As Husserl stated, phenomenology aims to reach the essence by following an inductive path based on the shared experiences of individuals. In phenomenology, a qualitative research design, the process begins with determining the research problem, as in all scientific research. After the research problem is determined, the researcher determines whether the situation he is dealing with suits the phenomenology pattern. The purpose of the study is achieved by collecting data and evaluating and discussing the collected data. The hard part of phenomenological research is that the researcher should try to find familiar people who have experienced the same phenomenon and avoid prejudices throughout the study.

Research Limitations

This study is limited to the phenomenology design, one of the qualitative research designs. The phenomenology pattern is limited to a theoretical framework. The study is limited to phenomenology's definition, purpose, stages and some example studies.

Implications

The researcher who will research must first decide which method is suitable for the research problem. The researcher, who determines the method to be used, must first know the method he has chosen. The researcher who designs qualitative research should decide on one of the qualitative research designs suitable for the research topic. A researcher who decides to use the phenomenology design, one of the qualitative research designs, should have a good grasp of the characteristic features of phenomenology. He should carefully follow the steps in the phenomenology pattern that reveals lived experiences. The researcher should focus on the

phenomenon he is dealing with, defining the common perceptions of the participants towards this phenomenon, how they describe this phenomenon, and their experiences. In phenomenology, researchers should be aware of their point of view and move away from their previous thoughts, beliefs, and prejudices while working on the data obtained. To properly understand the essence of the phenomenon in the phenomenological study, it should reflect the statements of the participants in an unbiased manner, too. In this way, the essence of the phenomenon studied by the researcher is revealed correctly.

Studies with phenomenology, a qualitative research design, have an essential place in social sciences. It is crucial to bring studies that describe these patterns in detail to the literature about phenomenology design and other qualitative research designs.

Originality/Value

The original aspect of this study is the detailed explanation of phenomenology. For this purpose, the definition, purpose and stages of phenomenology were examined. Another unique part of the study is that it includes case studies using this research design.

Araştırmacı Katkısı: Hacer YALÇIN (%100).

Yorumsayıcı ve Anlamacı İktisat Sosyolojisi Çalışmalarında Nitel Araştırma Süreçleri ¹

Onur DÜNDAR ²

Başvuru Tarihi: 15.11.2022

Kabul Tarihi: 27.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmada İktisat Sosyolojisi alanında yapılan nitel araştırmalarda kullanılması gereken araştırma yöntemleri süreçsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. İktisat Sosyolojisi çalışmalarında daha çok yorumsayıcı ve anlamacı kuramların metodolojiye etkisini ihmal etmeyen bir bakış açısı ortaya koyulmuştur. Bu girişimin en önemli sebebi ise; yorumsayıcı ve anlamacı paradigmalarda nitel araştırma yöntemlerini diğer paradigmalara göre daha fazla tercih etmeleriyle yakından ilişkilidir. Bu çalışmada didaktik araştırma deseni tercih edilmiştir. Didaktik araştırma deseni öğretici desenler arasında yer almaktadır. Didaktik araştırma deseni çalışma kapsamında ilgili alanlarda çalışma yapmak isteyen öğrenci ve akademisyenlere kılavuzluk yapma misyonuna sahiptir. Nitel araştırma süreci kavramsal çerçeve nasıl oluşturulur sorusuna cevap verilerek başlatılmıştır. Kavramsal çerçevenin oluşum süreci üç aşamada ele alınmıştır. Bunlar; (1) Sorunsal oluşturma, (2) Sorunsalın literatürdeki önemini ortaya koyma ve (3) Sorunsalı teorik bağlamda tanımlama aşamalarıdır. Daha sonra kavramsal çerçevenin nasıl test edileceği sorusuna cevap verilmek istenmiştir. Bu çalışmada İktisat Sosyolojisi özelindeki kavram ve teoriler merkeze alınmıştır. Bu doğrultuda spesifik veri toplama ve analiz teknikleri ele alınmıştır. Ayrıca bilgisayar destekli nitel veri analizinin MaxQDA (version-2020) programı ile nasıl uygulanacağı ayrı bir başlıkta didaktik desenle uyumlu bir şekilde ele alınmıştır. MaxQDA (version-2020) programıyla söylem analizi uygulaması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Didaktik Desen, Nitel Veri Analizleri, Bilgisayar Destekli Söylem Analizi

Atf: Dündar, O. (2022). Yorumsayıcı ve anlamacı iktisat sosyolojisi çalışmalarında nitel araştırma süreçleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 233-250.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² T.C. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Finans-Bankaçılık ve Sigortacılık Bölümü, onurdndr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6569-8716

The Qualitative Research Processes in the Hermeneutics and Interpretive Economic Sociology Studies

Onur DÜNDAR³

Submitted by: 15.11.2022

Accepted by: 27.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

This study considers in a process-based approach the research methods required for the qualitative researches in the field of economic sociology. The point of view that is presented does not neglect the impact of the hermeneutics and interpretive theories in economic sociology on the methodology. The main reason for this is that hermeneutics and interpretive paradigms have a certain preference for qualitative research methods among others. In this study the didactic research design was preferred. Didactic research design is one of the instructional designs. The didactic research design has, within the frame of this paper, mission to be a guideline for students and scholars who want to study in the related fields. The qualitative research process is launched by answering the question how the conceptual framework is constituted. The creation process of the conceptual framework is handled in three steps. These are (1) problematizing (2) the set of the importance of the problem in the literature and (3) the definition of the problem in the theoretical context. Then it is wished to answer the question how the conceptual framework shall be tested. This study focuses particularly on the concepts and theories related to economic sociology. Accordingly, specific data collection and data analysis techniques are handled. Furthermore, it's considered under another heading apart in conformity with the didactic design how the computer assisted qualitative data analysis shall be applied with the MaxODA (version-2020). A discourse analysis application has been made by using the MaxODA (version-2020) program.

Keywords: *Didactic Design, Qualitative Data Analysis, Computer Assisted Discourse Analysis*

³ Bandırma Onyedi Eylül University Manyas Vocational High School Department of Finance-Banking and Insurance, onurdndr@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-6569-8716

Giriş

İktisat ile sosyolojinin kurmuş oldukları ilişkinin niteliği 1970'li yıllardan itibaren disiplinlerarası olmaktan daha ileri bir boyutta algılanmaya başlanmıştır. Söz konusu bu algı İktisat ve sosyoloji arasındaki ilişkileri tek bir çatı altında toplama girişimlerinin önünü açmıştır. İktisat ve Sosyoloji arasındaki disiplinlerarası ilişkiler artık İktisat Sosyolojisi adı altında münferit bir yapıya indirgenmeye çalışılmıştır. 18. yy'da bireyin çıkarlarının toplum çıkarlarıyla özdeşleşebileceği şeklinde Smithyen bir formulizasyonla modern bir toplum bilimi olma hüviyeti kazanan İktisat bilimi ile yine; 19. yy'da sosyal değişimin doğasını toplumsal dayanışmanın zorunluluklarıyla açıklayan Durkheimci bakış açısının sosyolojiyi modern bir toplum bilimi haline getirme süreçleri bu iki bilimin doğal eklemleme noktalarının anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Bu doğrultuda bu iki disiplinin ilk eklemleme noktası toplumsal çıkarın ferdi çıkarlarla örtüştürülebileceği fikriyle doğrudan alakalıdır. Bu nokta ise; İktisat Sosyolojisinin kavramsal çerçevesinin oluşturulmasında önemli bir dinamiği meydana getirmiştir.

Ekonomik eylemi belirleyen unsurun ne olduğu sorusuna cevap arayan İktisat bilimine toplumsal olana yaptığı vurguyla önemli bir bakış açısı sunan sosyoloji bilimi "İktisat Sosyolojisi" adı verilen yeni çatıda sosyal bağlamı kavramsal çerçevenin ana dinamiği haline getirmiştir. İktisat ve sosyolojinin sosyal bir bağlamla kurmuş oldukları bu birliktelik ise; iktisadi davranışı otomatik denge mekanizmalarıyla açıklamaya çalışan ana akım neoklasik bakış açısından uzaklaşıldığı ölçüde mümkün olabilmiştir. İktisadi davranışın belirleyicisi nedir sorusuna Newton fiziğini andıran refleksiyle yaklaşan neoklasik bakış açısının sorgulanmaya başlandığı dönemlerde İktisat Sosyolojisinin kendisine daha bağımsız bir muhit yaratabildiğini söylemek daha mümkündür.

Öte yandan neoklasik bakış açısının etkilerini bünyesinde özümsemiş yeni kurumsal iktisat anlayışları ise sosyolojinin Auguste Comte'tan gelen pozitivist kanadına vurgu yaparak İktisat Sosyolojisinin kavramsal çerçevesini de otomatik denge mekanizmaları içerisinde algılamayı tercih etmişlerdir. Ebeteki literatürde daha çeşitli İktisat Sosyolojisi anlayışlarının sınıflandırılması mümkün olmakla birlikte bu çalışmanın esas konsantrasyonuna hizmet edilmesi için iktisadi davranışı ekonominin kendi iç doğasında açıklayan pozitivist paradigmayla sosyal bağlamı temel dinamik haline getirmiş yorumsayıcı ve anlamacı paradigma arasındaki temel farklılığa burada temas edilmesi gerekli ve yeterli bir girişim olacaktır. Ek olarak söz konusu bu girişimin yeterliliğine ilişkin 1970'lerden itibaren "Yeni İktisat Sosyolojisi" şeklinde de adlandırılacak literatürdeki gelişmelerden bahsedilmesi bu çalışma kapsamının daha meşru zeminlere oturmasını sağlayacaktır. Yeni İktisat Sosyolojisi literatüründeki metodolojik konumlanmalar pozitivist paradigma ve yorumsayıcı paradigma şeklinde keskin ayrılıkların sınırlarının da net bir şekilde çizilmesine vesile olmuştur. "Yeni Kurumsal İktisat Sosyolojisi" olarak da adlandırılan bu literatürün sunduğu perspektif çalışmanın yorumsayıcı ve anlamacı paradigmaların bu çalışmada neden öne çıkarıldığına dair önemli bir soruya cevap verilmesini de mümkün kılacaktır⁴. Kurumsal iktisat, sosyolojik farkındalıktan bağımsız bir biçimde ele alındığında bile ortodoks iktisadın otomatik denge mekanizmalarının dışında kendini konumlandırmaktadır⁵. Kurumsal İktisat sosyolojisi ise; ana akımın iktisadi davranışı tüm içtimai konuların belirleyicisi olarak tanımlayan ve *a-priorik*⁶denilebilecek refleksini reddetmektedir. Kurumsal İktisat Sosyolojisi'nde iktisadi zihniyetin oluşumu sorusuna ekonominin salt alanından çıkış bu kez de yeni bir soruyu gündeme getirmiştir. Bu sorular sosyal

⁴ "Kurumsal İktisat Sosyolojisi" kavramının kullanılabilirliğine ilişkin Zafirofski (2004)'ye başvurulabilir. Ayrıca kurumsal iktisadi salt ekonomi teorisinin bir şubesi olmaktan çok sosyal teorisinin bir formu olarak ele alan Heiskala (2007) ve Swedberg (1991)'in çalışmaları bu konuda zihin açıcı olacaktır.

⁵ Yılmaz'a (2012) göre; "...Kurumsal iktisat heterodoks iktisat okulları içerisinde sosyolojik geleneğe en yakın olan iktisat okuludur. Toplumsal olanı analizinin merkezine alma, doğa bilimlerinin taklidinden uzak durma ve mevcut kapitalist kurumların eleştirisi gibi oldukça sosyolojik imalar taşıyan bir okul olma potansiyeline sahiptir."

⁶ Salt iktisadiyatçılığın (*economism*) temel birtakım dolaysız ve psikolojik öncüllere sahip olduğunu kendi içinde son derece tutarlı bir metodolojik tutarlılıkla ortaya koyarak a-priorizm kavramını bilim felsefesi bağlamında ele alan önemli bir çalışma örneği olarak Kaymakçı'nın (2013) çalışması bu noktada özellikle zikredilmelidir.

bağlam içerisinde cevaplar arama girişimlerinin sınırlarının tayin edilmesi veya en azından hangi interdisipliner alanlara yönelmesi gerektiğine dair birtakım ipuçlarına duyulan ihtiyaçlarla ilgilidir. Bu noktada Thorstein Veblen hem yaşamında hem de yaşamından sonra açtığı yolda “Kurumsal İktisat Sosyolojisi” alanında çalışan sosyal bilimcilere geniş bir yelpaze sunmuştur. Öncelikle bizatihi Veblen’in (1990) kendisi sosyal bağlamın sınırlarını sosyolojik alanın bile ötesinde antropolojiden, psikoloji ve felsefeye kadar genişletmiştir. Kendisinden sonra ise; sınırlar politik ekonominin kurumlarını evrimci biyoloji modeline uyarlamaya kadar ilerlemiştir⁷. Kurumsal İktisat Sosyolojisi’nin, ortodoks iktisadın sınırlarına katılan “Yeni Kurumsal İktisat” adı altındaki formu ise; bu çalışmada benimsenecek kavramsal çerçevenin amaç ve kapsamı dışında kalmaktadır. Bunun sebebi ise; bu çalışmada yorumsayıcı ve anlamacı İktisat Sosyolojisi çalışmalarında nitel araştırma süreçlerinin didaktik bir desen formatında incelenmek istenmesidir.

Bir tarafta pozitivist paradigma ve öbür tarafta yorumsamacı ve anlamaya dayalı paradigma şeklinde iki farklı teorik bakışa temas ettikten sonra ikinci paradigmanın kullanmaya çalıştığı metodolojik yaklaşımlar bu çalışmanın esas konsantrasyonunu teşkil edecektir.

Bu çalışma kapsamının böyle bir sınıflandırmayla sınırlandırılmasının sebebi ise; yorumsayıcı ve anlamacı paradigmanın dışında tutulan paradigmanın benimsenmiş oldukları metodolojik yaklaşımların doğasının nicel araştırma yöntemlerinden ilham alınarak oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu çalışmada ise; İktisat Sosyolojisi’nde kullanılabilir nitel araştırma yöntemleri ortaya konularak ilgili alanlarda çalışma yapmak isteyen öğrenci, akademisyen ve araştırmacılara bu konuda bir çeşit kılavuz sunulması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın söz konusu bu kılavuzluk misyonunun yerine getirilmesi için ise; ilk olarak nitel araştırma desenleri içerisinde didaktik desen benimsenecektir. Kılavuzluk misyonuna sahip nitel araştırmalarda kullanılabilir nitel araştırma desenleri Keegan (1993)’a göre; dört ana başlıkta sınıflandırılabilir. Bunlar; (1) *Sokratik Desen* (2) *Didaktik Desen* (3) *Araştırmacı Desen* (4) *Keşfettirici Desen*’dir. Didaktik desende bir metodoloji, olgu, olay veya teori okuyucuya örneklerle açıklanarak öğretilmeğe çalışılır. Sokratik desende ise bir olay ve olguya ilişkin soru-cevap şeklinde bir öğretim veya öğrenme metodu izlenir. Okuyucunun bir olayla ilgili geçmiş bilgi ve tecrübelerini kullanarak aşamalı bir şekilde sorunsal çözmesi amaçlanmaktadır. Araştırmacı desende ise; öğretici okuyucuya veya öğrenmeyi talep eden kişiye halihazırdaki sorunsal çözmesi için bir araştırma sorusu ortaya atar ve bu sorunun özümü için olası faktörleri araştırması beklenir. Son olarak keşfedici desende ise; önce okuyucunun bir önermeyle öğrenme sürecini başlatması söz konusudur. Okuyucu veya öğrenmeyi talep eden özne neden sonuç ilişkilerini çağrıştıran bir önerme ortaya atar ve sonrasında öğretici ortaya atılan önermeyle ilgili birtakım akıl yürütmeler yaparak okuyucuyu bilgilendirmeye çalışılır (Gürkan, 1995, s.219-221).

Didaktik araştırma deseninin benimseneceği bu çalışmada veriler birincil ve ikincil kaynaklardan doküman tarama incelemesi yoluyla elde edilecektir. Genel olarak sosyal bilimlerde kullanılabilir nitel araştırma yöntemleri literatüründen faydalanılacak olup özel olarak sosyolojide kullanılan nitel araştırma yöntemleriyle ilgili literatüre yoğunlaşılacaktır. Böylelikle ekonomik eylemin doğasını sosyal bağlam içerisinde ele alan İktisadi Düşünce literatürünün merkezine aldığı yorumsayıcı ve anlamacı bakış göz önünde bulundurulduğunda daha önce kavramsal çerçeve zemininde yakalanan birlikteliğe metodolojik bir tutarlılık sağlanmış olunacaktır.

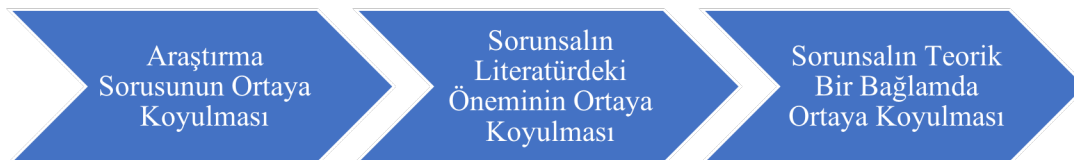
⁷ Yılmaz (2012) bu durumu düşünce tarihinin en ironik öykülerinden biri olarak yorumlamaktadır. Hodgson (2004)’ın başını çektiği Yeni Kurumsal İktisat adı altındaki hareket İktisat Sosyolojisine tekrar natüralist bir kisse kazandırarak iktisadi davranışın doğasını tekrar ortodoks iktisadın tahakküm alanına çekmiştir.

Bu çalışmada İktisat Sosyolojisi'nde kullanılabilecek nitel araştırma yöntemleri didaktik desenle uyumluluk gösterilmesi açısından Creswel' (2003)'in nitel araştırma yöntemlerini süreçsel bir şekilde ele alış biçimine benzer bir formatta ortaya konulacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak bir çalışmanın kavramsal çerçevesinde ortaya konulan temel araştırma sorusuna cevap verilebilmesi için ilk olarak araştırma sorusuyla içkin hale gelmiş kavramsal çerçevenin metodolojik olarak test edilmesi gerekmektedir. Söz konusu bu metodolojik tutarlılığın sağlanması için bir akademik çalışmanın metodolojik gövdesini oluşturan bileşenler ortaya konulacaktır. Bu bileşenlerden ilki araştırma desenidir. Bu yüzden ilk olarak İktisat Sosyolojisi'nde kullanılabilecek nitel araştırma desenleri ortaya konulacaktır. Daha sonra kullanılabilecek nitel veri toplama teknikleri açıklanarak bu verilerin hangi veri analiz teknikleri yardımıyla tahlil edilebileceği ortaya konulacaktır. Bunlara ek olarak bazı veri analiz tekniklerinin bilgisayar destekli nitel veri analiz programları yardımıyla nasıl tahlil edileceği de örneklerle gösterilecektir.

Nitel Araştırmalarda Kavramsal /Teorik Çerçevenin Oluşturulması

Bu bölümde araştırma sorunsalı ile içkinleştirilmiş (*jointed*) kavramsal/teorik çerçevenin oluşturulma süreçlerine temas edilecektir. Buradaki içkinleşme (*inharence*) kavramı sorunsalın çözüme kavuşturulması için son derece önemlidir. Teorik çerçeve ile araştırma sorunsalının birbirine eklemelenmemesi çalışmanın test edilme olanaklarını baştan ortadan kaldıracak son derece handikaplı bir sürecin başlangıcının oluşmasına sebep olacaktır. Bu doğrultuda bu çalışmanın kapsamı dahilinde düşünülecek olursa İktisat Sosyolojisi çalışmalarında da kavramsal çerçevenin doğru bir şekilde inşa edilmesi son derece önemlidir. Bu bölümde İktisat Sosyolojisi özelinde konuyu spesifik hale getirmeden önce genel olarak nitel araştırmalarda kavramsal çerçevenin nasıl oluşturulması gerektiği sorusuna cevap vermek gerekmektedir. Daha sonra İktisat Sosyolojisi alanındaki sorunsal örnekleri ve bunlara eklemelenmiş teorik çerçeve örneklerine temas edilmeye çalışılacaktır.

Cassel ve Symon (2004)'a göre; nitel bir araştırma süreci sorunsalın (araştırma probleminin) net bir şekilde ortaya koyulması ile başlar. Daha sonra bu problemin çözüme kavuşturulmasının literatüre ne gibi katkılar sunacağına ortaya konulması gerekmektedir. Böylelikle çalışmanın literatürdeki önemini gözler önüne serecek bir süreç icra edilmiş olunacaktır. Bu sürecin icrası öncelikle çalışmanın dahil olduğu üst bilim başlıkları ile ilgili bilgilendirmeler yoluyla yapılmalıdır. Örneğin; zevk ve tercihlerin değişiminin talep üzerindeki etkisini temel sorunsal haline getirmiş akademik bir çalışmada öncelikle davranışsal ekonomi literatürüyle ilgili bilgiler verilerek aşamalı bir şekilde sorunsalın (problematik) ifade edilmesi gerekmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2006)'e göre; çalışma sorunsalı konunun literatürdeki öneminden bahsedilmesi suretiyle ortaya koyulduktan sonra bir sonraki aşamada kavramsal çerçevenin oluşturulması için bir zeminde hazır hale gelecektir. Kavramsal çerçevenin oluşum sürecinin son aşaması ise; çalışma sorunsalının (problematik) hangi teori bağlamında ele alınacağına ortaya konulmasıdır. Sorunsalın (problematik) bir teori bağlamında ifade edilmesiyle araştırma sorusu kavramsal çerçeveye eklemelenmiş hale gelecektir.

Şekil 1. Kavramsal Çerçevenin Oluşum Şeması

İktisat Sosyolojisi Alanında Kavramsal/Teorik Çerçevenin Oluşturulması

Bu bölümde İktisat Sosyoloji çalışmaları özelinde kavramsal çerçevenin oluşum süreciyle ilgili; ilk olarak, sorunsal örnekleri ve sorunsalların hangi teori bağlamlarında ifade edilebileceği konusunda birtakım örneklendirmeler yapılacaktır. Bu konuda Dobbin (2005)'in⁸ İktisat Sosyolojisindeki ekolleri karşılaştırmalı ve tarihsel bir yaklaşımla ele alarak tasniflediği çalışması, çalışma sorunsallarının hangi teori bağlamlarında ifade edilebileceği konusunda araştırmacılara çok önemli bir kılavuz görevi görmektedir. Dobbin'in temel üç ana temel saç ayağı üzerinde kurguladığı İktisat Sosyolojisi teorilerine eklenendirilebilecek sorunsal örnekleri gösterilerek bu bölüm tamamlanacaktır.⁹

Dobbin İktisat Sosyolojisi Teorilerini üçe ayırmaktadır. Bunlar;(1) Marksist Yapısalçı Güç Kuramı, (2) Kurumlar Sosyolojisi, (3) Sosyal Ağlar Kuramı. Dobbin'in tasniflemesini baz alarak belli başlı sorunsalların bu teorilerden hangisine eklenendirilebileceğine dair birtakım örneklendirmeler gerekçeleriyle açıklanacaktır.

Şekil 2. Teorik Bağlamlarda Ortaya Koyulabilecek Sorunsal Örnekleri¹⁰

Şekil-2'de ortaya koyulan araştırma sorularını çalışmasının temel problematiği haline getirmek isteyen bir araştırmacı literatür taraması sonucu ulaştığı üç teoriden en az birini teorik bağlam oluşturma noktasında kullanabilecektir. Örneğin; Dobbin'in referansı ile siyasi gücün ekonomik gücü belirlediği varsayımını temel hareket noktası olarak kabul ederek "Yapısalçı Güç Kuramı"nı çalışmasının temel sorunsalına eklenendirilebilecektir. Aynı şekilde dini güdülenmeyi ekonomik gücü belirleyen önemli bir bağımsız değişken olarak ele almak isteyen başka bir araştırmacı da "Kurumlar Sosyolojisi"ni çalışma sorunsalının ana bağlamı olarak ele alabilir. Son olarak gelişmiş sosyal ağları rasyonel iktisadi örgütlemelerin belirleyicisi olarak ele

⁸ Bu çalışmada İktisat Sosyolojisinde kavramsal çerçeve oluşturulması başlığı altında yalnızca Dobbin'in yaklaşımı üzerinden örnek sunulması çalışmanın didaktik deseniyle ilgili bir durumdur. Oysa ki İktisat Sosyolojisi çalışmaları kavramsal çerçevelere eklenendirilebilecek birçok İktisat Sosyolojisi teorisi vardır. Bu çalışmada benimsenen didaktik desende ana amaç; farklı iktisat sosyolojisi teorilerinden bahsetmek değildir. Çalışmanın diğer bölümlerinde de açıkça görüleceği üzere belli bir teori sıkça araçsallaştırılarak onun metodolojik olarak nasıl test edileceği gösterilmeğe çalışılacaktır.

⁹ Elbette ki; çok daha fazla sayıda İktisat Sosyolojisi teorilerinden bahsedilebilir. Lakin burada çalışmanın kapsam ve amacı dahilinde bir yol izlenmelidir. Bu çalışmanın asıl amacı ilgili alanda çalışma yapacak araştırmacılara bir çeşit kılavuz sunmaktır. Söz konusu kılavuzluk misyonu belli başlı teori örneklerinden yola çıkılarak çalışma sorusunun ilgili teoriye nasıl bağlanacağıyla ilgili olacaktır.

¹⁰ Sorunsal örnekleri yazar tarafından oluşturulmuştur.

almak isteyen başka bir araştırmacı ise; “Sosyal Ağlar Kuramı” nı çalışma sorunsalının ana bağlamı olarak tayin edebilecektir. Araştırmacının çalışma sorunsalına hangi teorik bağlamı seçmesi noktasında dikkat etmesi gereken en temel nokta ise; teori seçiminin gerekçelerini tatmin edici bir şekilde açıklamasıdır. Bu doğrultuda araştırmacı çalışma sorunsalını çözümlenmeye çalışırken kurmaya çalışacağı neden-sonuç ilişkisiyle seçeceği teorinin iktisadi davranışın doğasını açıklarken kurduğu neden-sonuç ilişkisiyle uyumluluk göstermesi gerektiğini göz ardı etmemelidir. Bu uyumluluğun sağlanması sonucunda halihazırda iki temel çıktı gözler önüne serilecektir. Bunlar; (1) Araştırma sorunsalının literatürde nasıl bir öneme sahip olduğu anlaşılacaktır. (2) Sorunsalın bağlamı haline getirilen teorinin de test edilme imkânı ortaya çıkacaktır. İşte bu iki temel çıktının görünüşü çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturacaktır.

Bu noktadan sonra ise; araştırmacının gündemini sorunsalın çözümü ve teorinin test edilmesi teşkil edecektir. Gelinen noktada kavramsal çerçevenin test edilmesi gerekmektedir. Araştırmacının kavramsal çerçeveyi test edebilmesi için de nitel araştırma metotlarından faydalanması gerekmektedir¹¹. Böylelikle çalışmanın metodolojik tutarlılığı tesis edilmiş olunacaktır.

Kavramsal Çerçevenin Test Edilmesi: Metodoloji Aşaması

Bu aşamada genel olarak nitel araştırmalarda özel olarak da İktisat Sosyolojisi alanındaki çalışmalar özelinde kavramsal çerçevenin nasıl test edileceği sorularına cevap verilmeye çalışılacaktır. Bu girişim bir süreç dahilinde ele alınarak metodolojik bileşenlerin çalışmadaki işlevlerinin ortaya konulması suretiyle yapılacaktır. Bu bölümün alt başlıklarında İktisat sosyolojisi alanında kullanılacak nitel araştırma desenleri, veri toplama teknikleri ve veri analiz teknikleri daha önceki başlıklarda sunulan teorik bağlamı kavramsal çerçeveleri test etmeye en elverişli olanlarının öne çıkarılması suretiyle açıklanacaktır¹². Dolayısıyla daha çok keşfedici ve betimleyici kavramsal çerçevelere sahip nitel araştırmalarda kullanılacak araştırma desenleri bu çalışmanın amaç ve kapsamı dışında tutulmalıdır. Öte yandan teori testine imkân veren kavramsal çerçevelere sahip nitel araştırmalarda kullanılacak araştırma desenleri, veri toplama teknikleri ve veri analiz teknikleri bu bölümde öne çıkarılacaktır.

Nitel Araştırma Desenleri

Creswell'e göre araştırma desenleri başlıca 5 grupta sınıflandırılabilir. Bunlar; (1) Anlatı Araştırması, (2) Fenomenoloji, (3) Kuram Oluşturma (*Grounded Theory*), (4) Etnografi, (5) Vaka-Durum Deseni¹³. Başlıca bu beş sınıflandırma nitel araştırma literatüründe ana merhaleler olarak kabul edilmekle birlikte desenler zamanla çeşitlendirilmiştir. Sığrı (2021) bu beş desene ek olarak; (1) Eylem Araştırması, (2) Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma, (3) Deney, (4) Feminist Araştırma, (5) Eleştirel Araştırma ve (6) Bibliyometrik Araştırma

¹¹ Çalışmanın giriş bölümün de de açıklandığı gibi elbetteki İktisat Sosyolojisi alanındaki araştırma yöntemleri nitel araştırmalarla sınırlı değildir. Nicel araştırma yöntemleri de İktisat Sosyolojisinde sıkça kullanılmaktadır (Bozkurt, 2013). Fakat çalışmanın amaç ve kapsamı gereği nitel araştırma süreçlerinden bahsedilecektir.

¹² Var olan bir teoriyi çalışmanın sorunsalı bağlamında test eden nitel araştırma türlerinin dışında kavramsal çerçevesi bir takım sosyal olay ve olguları keşfetmeyi (*exploration*) amaçlayan nitel araştırmalar ise başka önemli bir türdür. Keşfedici araştırma türleri şeklinde de adlandırılan bu çalışmalarda amaç sosyal olgular üzerinden hareket edilerek genellenebilir süreçler tayin edilir ve son aşamada teori keşfedilebilir (Stebbins, 2001, s.3). Farklı kavramsal çerçeve türleri arasından ise son olarak betimleyici (*descriptive*) nitel araştırma türünden bahsetmek gerekmektedir. Bu tip araştırmalarda amaç yalnızca sosyal olguları tanımlamak ve betimlemektir. Olgular detaylı bir şekilde tasvir edilerek herhangi bir teori test etme veya keşfetme amacı güdülmektedir. (Yıldırım, 2020, s.81).

¹³ *Kuram Oluşturma*: En az bir boyutta ele alınan; “...insan davranışlarının esas belirleyicisi nedir?...” veya “...tarihin itici gücü nedir?...” gibi sorulara yeni teoriler üretmek için cevap verilmeye çalışılan araştırmalarda kullanılan bir desendir (Sığrı, 195). *Etnografi*: Bir kültüre odaklanılarak o kültürün nasıl oluştuğu konusunda araştırmacının bizzat o kültürün içine gömülerek teori üretmeye çalıştığı araştırma desenlerini tanımlamak için kullanılır (Agafonoff, 2006). *Fenomenoloji*: Günlük hayatta bireylerin farkında olarak yaptıkları fakat sebepleri konusunda ayrıntılı bilgilere sahip olamadıkları içtimai eylemlerin kökenlerini bulma noktasında keşfedici teorilerin bulunmaya çalışıldığı araştırma desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). *Anlatı Araştırması*: Fenomenolojik ve etnografik araştırma desenlerini destekleyici bir araştırma türü olarak da kabul edilen bir araştırma desendir. Bu desen daha çok biyografik ve günce tarzı tüm kişisel anlatılar ve şifai kültüre dair tüm kaynakların ışığında tasarlanan ve içtimai yapılara dair betimleyici kavramsal çerçevelere sahip araştırmalarda kullanılmaktadır (Patton, 2014, s.115).

desenlerini de ayrıntılı olarak incelemiştir¹⁴. Ayrıca Bal (2014) “Saha Araştırması” ve “Tarama Araştırması”nı ayrı bir desen olarak ele almıştır. Bu araştırma desenleri arasından çalışmanın amaç ve kapsamının sınırları dahilinde kalma refleksinin bir uzantısı olarak İktisat Sosyolojisinde yorumsayıcı ve anlamacı teori gruplarının test edilmesine daha çok imkân tanıyacak araştırma desenleri olarak kabul edilen Vaka-Durum deseni ve Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma deseni öne çıkarılacaktır. Yin (2002)’e göre; vaka-durum deseni belirli bir tarihsel olgu, durum, ortam, sistem veya örgütün ayrıntılı olarak betimlenmesi amacıyla araştırmacıların rahatlıkla başvurabileceği araştırma desenlerinden bir tanesi olarak öne çıkmaktadır.

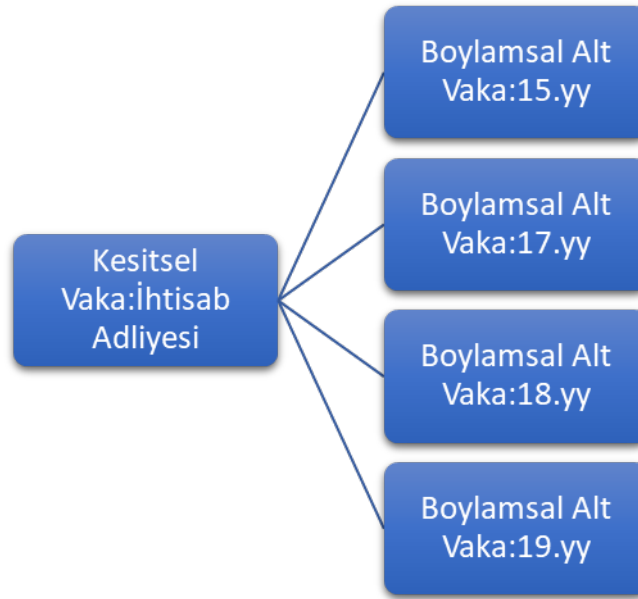
Çalışmanın esas konsantrasyonunu oluşturacak bir başka araştırma deseni olan Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma deseni ise; yorumsayıcı ve anlamacı paradigmayla daha çok paralellik göstermektedir (Bal, 2014, s. 148). Ayrıca tarihsel farkındalığa sahip İktisat Sosyolojisi çalışmalarında bu iki araştırma deseninin merkezi bir önem sahip olduğu söylenebilir. Skocpol (2002) tarihsel sosyolojik araştırmaların süreçsel, ardışık ve teori bağlamsal olma özelliklerinin önemle altını çizmiştir. Bu doğrultuda süreçsel ve ardışıklık özelliği ağır basan sosyoloji çalışmalarında vaka-durum deseni zamanı kesitsel ve boylamsal ele alan analiz yöntemiyle araştırmacılara yol gösterici olmaktadır. Skocpol’un işaret ettiği üzere tarihsel bir olay veya olgunun teori bağlamsal niteliklerinin farklı kuramlarla bir çeşit karşılaşmasının neticelerini inceleyen yorumsamacı ve anlamacı paradigmayla uyumlu bir başka önemli araştırma deseni ise; Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma desendir. Bu iki desen bundan sonraki başlıklarda bu çalışmanın didaktik desenine uygun bir pozisyonda ele alınacaktır. Bunun sağlanması için kavramsal çerçevenin oluşturulma süreci başlığında izlenen örnek verme yöntemi benimsenmeye devam edilecektir.

Vaka-Durum Deseni (Case Study)

Vaka-Durum deseni yorumsayıcı ve anlamacı paradigmaya uygun tarihsel ve güncel nitel İktisat Sosyolojisi alanındaki araştırmalarında sıkça kullanılabilecek bir araştırma deseni olarak öne çıkmaktadır (Creswell, 2003, s.96-97). Sığırı (2021)’e göre; bir kurum, sistem veya örgütün pratiklerinin güncel teorilerle belli bir süreç içerisinde değişimini açıklamaya çalışan araştırmalarda vaka kategorilerinin kullanılması araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Örneğin; orta çağda fiyat denetiminden sorumlu kurumların uygulamalarını farklı zamansal merhalelerde ele almak isteyen bir çalışmada; denetimi sağlayan kurum olan İhtisab Adliyesi kesitsel bir vaka olarak tanımlanmalıdır. Literatürdeki fikir birliğinden yola çıkarak İhtisab Adliyesinin zaman içerisindeki değişim ve dönüşümleri Türk-İslam Devletleri özelinde dört ayrı zamansal merhalede ele alınmak istendiğinde bu merhaleler boylamsal alt vakaları temsil edecektir¹⁵. Bahsi geçen tespitler yapıldıktan sonra araştırma deseni hiyerarşik birtakım şekil ve şemalar yardımıyla görselleştirilebilir. Şekil-3 de örnek araştırma desenin görsel bir sunumu yapılmaktadır.

¹⁴ *Eylem Araştırması*: İçtimali kurumların kendilerini yeniden üretebilmeleri için kurum faaliyetlerinin verimliliğini arttırmaya yarayan politikaları standardize etmek için birtakım normatif teoriler kurmaya çalışan nitel ve hatta nicel araştırmalarda kullanılabilecek bir araştırma desendir (Elliot, 1991, s.69). *Deney*: Genel kabul görmüş neden-sonuç ilişkilerine sahip toplumsal olay ve olguların bilinen sebeplerinin dışında farklı bağımsız değişkenlerinde etkisinin araştırıldığı ve daha çok keşfedici ve açıklayıcı teoriler kurmaya çalışan bilimsel araştırmalarda kullanılan bir araştırma desendir (Sığırı, 2021, s.210). *Feminist Araştırma*: Ana akım pozitivist paradigmanın ataerki bünyesini eleştirme saikine sahip kadın çalışmalarında kullanılan bir araştırma desendir (Donovan, 2009: 28). *Eleştirel Araştırma*: Sığırı (2021)’e göre; sosyal bilimlerdeki ana paradigmalara alternatif politik saike sahip kavramsal çerçeveleri test etmek için kullanılan bir araştırma desendir. *Bibliyometrik Araştırma*: Belli bir alanda yapılan nitel ve nicel araştırmaların belli istatistiksel yöntemler yardımıyla değerlendirildiği bilimsel çalışmalarda kullanılan bir araştırma desendir (Demir ve Erigüç, 2018, s.93).

¹⁵ Vaka analizinin farklı tipolojileri için Jason ve Rogers (2001)’in kategorizasyonundan bahsetmek burada gerekli bir girişim olacaktır. Boylamsal vaka-durum (*Sectional sample case*) deseninden başka anlık vaka-durum (*Spontaneous sample case*), Önce ve sonrası kritik vaka-durum (*Ex ante ax post sample case*), Parçalı vaka-durum (*Fragmented sample case*), Anlık vaka-durum (*Spontaneous sample case*) ve Karşılaştırmalı vaka-durum (*Comparative Sample Case*) desenleri de bulunmaktadır.

Şekil 3. Vaka-Durum Deseninin Örnek Görsel Sunum Şeması¹⁶

İhtisab adliyesinin bir kurum olarak dört ayrı zamansal merhaledeki dönüşüm şekilleri Şekil-3 'deki hiyerarşik araştırma deseni şeklinde bir şekilde gösterilmektedir. Vaka-durum deseninin tercih edilme sebeplerinden bir tanesi de vaka analizlerinin teori test eden nitelikleridir. Teori test eden vaka türlerinde çalışma sorunsalına eklenmiş bir teori ya da hipotezden yola çıkılmaktadır. İlgili teorinin varsayımları dizayn edilen vaka üzerinden test edilmektedir. Yeni vaka analizinde kavramsal çerçevenin doğrulanması suretiyle sorunsalın bağlamı olan teori de güçlendirilmektedir. Öte yandan bazı hipotezlerin çürütülmesi ise kuşkusuz teorinin güncellenmesini ya da teorinin geliştirilmesini sağlayacaktır (Kürüm, 2021, s.154-155).

Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma Deseni

Kaptan (1995)'a göre; Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma geçmişin incelenmesi, analizinin yapılması, tahlil edilmesi raporlanması süreçlerini içine alan araştırma desenidir¹⁷. Bu desende sorunsalın merkezinde geçmişte gerçekleşen bir olay, zihniyet veya olgu yer almaktadır. Bu sorunsal diğer araştırma vaka-durum desenlerinde olduğu gibi yine teorik bir bağlama sokulur. Bu aşamaya kadar vaka-durum deseni ile paralellik göstermesine rağmen bir sonraki aşamada bir önceki aşamada son halini alan sorunsal daha sonra gerçekleşen bir olay, zihniyet veya olgu ile mukayese edilir. Burada önemle altını çizmek gerekmektedir ki; daha sonra gerçekleşen söz konusu olay, zihniyet veya olgu da teorik bir bağlama sokulmalıdır. Böylelikle teorik bağlama sahip çalışma sorunsalı ve ondan sonra gerçekleşen bir durumun etkisinin incelenmesini mümkün kılacak bir kavramsal çerçeve oluşturulacaktır. İşte bu türden kavramsal çerçeveleri test etmek için Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma Deseni kullanılmaktadır¹⁸.

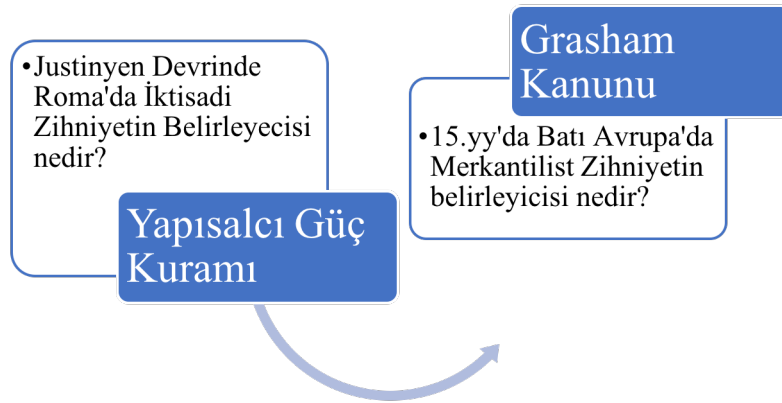
Tarihsel Karşılaştırmalı Desen İktisat Sosyolojisinde kullanılan en eski desenlerden biridir. İktisat Sosyolojisi'nin kurucu isimleri olarak kabul edilen Weber, Marx, Comte ve Durkheim bu araştırma desenini çalışmalarında içselleştirmiş önemli isimlerdir. Bal (2014)' a göre; Durkheim'in İntihar (*Suicide: A Study in Sociology*) adlı çalışması ve toplumsal dayanışma kavramı, Comte'un üç hal yasası, Weber'in Protestan Ahlakı

¹⁶ Örnekli şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

¹⁷ Tam bu noktada ironik olacak olmasına rağmen Sığrı (2021); sosyolojide tarihsel araştırmaların bir araştırma deseni olarak sayılmaması gerektiğine inanan yöntem araştırmacılarının da var olduğunu ifade etmektedir.

¹⁸ Skocpol ve Somers (1980) Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma desenlerinin başlıca üç çeşidinden bahsetmektedirler. Bunlar; Paralel Karşılaştırmalı Tarih, Zıtlıklara Yönelik Karşılaştırmalı Tarih ve Makro-Analitik Karşılaştırmalı Tarih'dir.

ve Kapitalizmin Ruhu adlı kült eseri ve Marx'ın köleci toplumdaki feodal topluma oradan da kapitalizme uzanan sınıflı toplum yapılarını açıklamak için yaptığı tüm çalışmalar hep bu araştırma deseninin izlerini taşımaktadır. Örneğin; Justinyen döneminde Roma İmparatorluğu'nun iktisadi zihniyetiyle Batı Avrupa'da yüzyıllar sonra oluşmuş merkantilist ticari zihniyet arasındaki farklılıkların mukayeseli bir şekilde incelenmek istendiği bir çalışma ele alınabilir. Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken öncelikle Roma İmparatorluğu'nda iktisadi zihniyetin belirleyicisinin ne olduğu sorusundan hareket edilmelidir. Ardından Orta çağ ekonomi politikası koşullarında zihniyetin belirleyicisinin siyasi güç olduğunu iddia eden İktisat Sosyolojisi teorilerinden yapısalcı güç kuramının bu sorunsala eklenmelidir. Kavramsal çerçevenin oluşumunun son halkası ise; merkantilist zihniyetin belirleyicisinin ne olduğu sorusu ile başlamalıdır. Zihniyetin belirleyicisinin bu kez ekonomik güç olduğu savından hareketle Grasham Kanunu ile teorik bir eklemleme tesis edildiği düşünülebilir. Dolayısıyla birbirinden farklı zamanlarda oluşmuş ve teorik bağlama sokulmuş iki zihniyetin mukayeselerini mümkün kılacak kavramsal bir çerçeve meydana gelmiş bulunmaktadır. İşte bu türden kavramsal çerçevelerin test edilmesinde kullanılan araştırma deseni Karşılaştırmalı Araştırma deseni'dir. Aşağıdaki şekilde Karşılaştırmalı Tarihsel Araştırma deseni ile kurgulanmış kavramsal bir çerçeve örneği görselleştirilmiştir.

Şekil 4. Karşılaştırmalı Tarihsel Çalışma Deseni Kavramsal Çerçeve Örneği¹⁹

Nitel Veri Analiz Teknikleri

Bu bölümde çeşitli tekniklerle²⁰ toplanan verilerin hangi veri analiz yöntemleriyle bulgulanırılacağı ve tahlil edileceği konusuna açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Araştırmanın amaç ve kapsamı dahilinde daha çok yorumsayıcı ve anlamacı vaka-durum ve karşılaştırmalı tarihsel desenli nitel İktisat Sosyolojisi çalışmalarında kullanılabilir veri analiz yöntemleri ayrıntılandırılacaktır. Ayrıca çalışmanın didaktik deseniyle uyumluluğun sürdürülmesi amacıyla veri analiz teknikleri örneklerle açıklanacaktır.

¹⁹ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁰ Morgan (1996)'a göre; nitel veri toplama teknikleri başlıca üçe ayrılır. Bunlar; (1) Gözlem, (2) Görüşme ve (3) Doküman Tarama İncelemesi'dir.

Gözlem: Araştırma nesnesine erişimin mümkün olduğu durumlarda araştırılan olguya doğrudan temas edebilmek için kullanılan bir veri toplama tekniğidir. Yapılandırılmış gözlem ve yarı yapılandırılmış gözlem olmak üzere ikiye ayrılabilir. Burada yapılandırma kavramından kasıt araştırmacının gözlem esnasında araştırma nesnesine müdahale derecesi ile ilgilidir. Araştırmacı gözlem esnasında gözlemci konumundan katılımcı konumuna geçmeye başladıkça yapılandırma seviyesini arttırmış olacaktır.

Görüşme: Görüşmenin gözlemden farkı araştırmacının sesli veya yazınsal olarak araştırma nesnesiyle mülakat yapmasıdır. Yapılandırılmış görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşme olmak üzere ikiye ayrılabilir. Örneğin nitel araştırmalarda en temel görüşme çeşidinden biri olan birebir görüşmede araştırmacı görüşme esnasında katılımcıya yeni sorular yöneltirse yapılandırma seviyesini arttırmış olacaktır. Öte yandan birebir görüşmede araştırmacı tüm soruları önceden hazırlayarak katılımcılara yöneliyorsa yapılandırılmamış bir gözlem yapmış olacaktır.

Doküman Tarama İncelemesi: Araştırma nesnesiyle somut olarak gözlem ve görüşme yoluyla irtibata geçemeyen araştırmacı araştırma öncesinde arşiv kayıtları, gazete ve mecmualar, manzum ve mensur metinler ve her türlü tarihsel veya güncel metin ve belgelerden veri elde ederek doküman tarama incelemesi yapmış olmaktadır. Bu çalışmada önemle üzerinde durulan karşılaştırmalı tarihsel çalışma desenlerinde doküman tarama incelemesi tek veri toplama tekniğidir. Tarihsel süreçte yaşanan büyük zihniyet dönüşümleri ve hatta tüm içtimai dönüşümlerle ilgili yapılan tarihsel iktisat sosyolojisi çalışmalarında tarihsel dokümanların tek bilgi kaynağı olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır (Neuman, 2007, s.610).

İçerik Analizi

Doküman tarama incelemesi yoluyla elde edilmiş her türlü metin ve belgelerden belirli anlamları kod ve kategoriler şeklinde sınıflandırmak suretiyle birtakım bulgular elde etmek için yapılan veri analiz tekniğidir. Her türlü metin içeriği üzerinden elde edilebilecek bulgular analizi yapılan içeriğin ne anlama geldiği konusunda önemli bir hareket noktası oluşturmaktadır (Lune, 2015, s.381).

Dey (1993)'e göre; içerik analizi iki safhadan oluşmaktadır. İlk safha analizi yapılacak olan metnin betimlenmesi aşamasıdır. İkinci aşama ise; betimsel analiz sonucunda metinde belirlenen asli ve tali unsurlar ışığında kategorik-sistemantik bir analizi kapsamaktadır. Kategorik—sistemantik analiz iki adımdan oluşmaktadır. Sınıflandırma adımı denilen bu aşamada tali ve asli unsurlar kategori ve kodlara ayrılır. İkinci adımda ise; kod ve kategoriler arasındaki ilişki yoğunlukları incelenerek bulgular tahlil yapmaya elverişli hale getirilir. Örneğin; 18. yy'da İngiltere'de Endüstri Devriminin gerçekleşmesinde dini güdünün etkisi hangi boyutlardadır? Şeklinde bir sorusunsala sahip bir nitel araştırmada içerik analizinin nasıl uygulanacağı hususuna açıklık getirmeğe çalışarak içerik analizinin nasıl uygulanacağı sorusuna cevap verilebilir. İlk olarak 18. yy'a kadar dinin rasyonalizasyonu ile ilgili tarihsel dökümanlardan bir metin betimsel bir analize tabi tutulur. Betimsel analiz sonucunda irrasyonel ve rasyonel tutumlar şeklinde kategorilere ayrılır. Bu kategorileri çağrıştıran gelişmelerin her biri kategorik-sistemantik analizin kodlarını meydana getirecektir. Son aşamada ise; irrasyonel ve rasyonel tutumlarla ilgili kodlar arasında ilişki yoğunlukları nitel çalışmanın bulgular kısmını teşkil edecektir. İlişki yoğunluklarının yorumlanması sonucunda ise ilgili metnin içerik analizi tamamlanmış olacaktır. Döküman tarama incelemesi yoluyla elde edilen verilerin kategorik-sistemantik analizi salt bir şekilde ortaya konularak klasik yorumlamaya tabii tutulabileceği gibi bilgisayar destekli veri analiz programlarıyla tahlil edilebilir. Bilgisayar destekli veri analizinin nasıl yapılacağı içerik analizinin bir başka çeşidi olan söylem analizi açıklandıktan sonra çalışmanın deseniyle uyumlu didaktik bir kurguyla anlatılacaktır.

Söylem Analizi

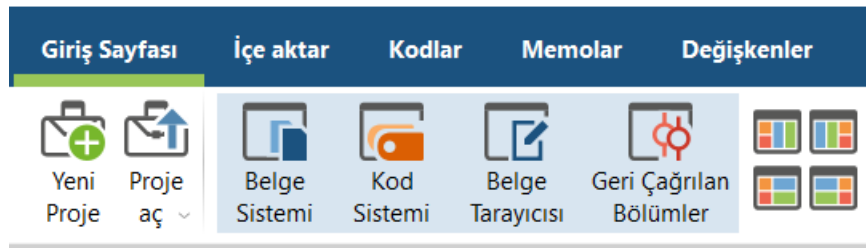
Söylemin literatürde genel olarak; karşılıklı konuşma, hitabet ve bir konuyu gerek dilin çok çeşitli yollarını kullanarak gerek söz gerekse de yazılı olarak işlenmesi yoluyla birtakım anlamlar çıkarma süreçlerini kapsamaktadır (Bal, 2016, s.286). Söylem, sistemantik bir şekilde dil incelemesi veya dominant baskın temanın²¹ tespit edilmesi sonucu metnin içtimai öğeler içeren anlamının açığa çıkarılmasıyla bir analiz yöntemine dönüşmektedir. Potter ve Wetherell (1987)'e göre; söylem analizi merkezi kurumların sosyal çevrede tesis etmeye çalıştıkları özel anlamları ortaya çıkarma işlevine sahiptir. Söylem analizine konu olan başlıca iki aktör bulunmaktadır. Söylemin öznesi olarak otoritenin kendisi ve otoritenin söylemine muhatap olan pasif toplumsal tabaka, zümre veya sınıflar inceleme konusudur. Tonkiss (2006)'e göre; söylem analizi psikoloji, iletişim, edebiyat ve felsefe gibi birçok alanda kullanılabilmesi gibi merkezi yapıların söylemler yoluyla tesis ettikleri anlam bütünlüklerinin ekonomiye etkisini inceleyen sosyolojik çalışmalarda da kullanılacak bir veri analiz tekniğidir. Sözen (1999)'e göre; söylem içtimai hayatın tüm yönleriyle ilişkilendirilebilecek bir analiz yöntemidir. Tüm bu bilgiler ışığında yorumsayacı ve anlamacı İktisat Sosyoloji çalışmalarında da söylem analizinin bir veri analiz tekniği olarak nitel çalışmalarda kullanılabilmesi gayet mümkündür. Hatta; Wodak (2001) söylemin tarihsel bir yaklaşıma sahip olmasından hareketle onun yalnızca bir veri analiz tekniği değil aynı zamanda başlı başına bir araştırma deseni olduğunu iddia etmektedir. İlgili çalışmasında Wodak (2001) söylemin kuramsal temellere sahip olduğu imasında da bulanarak onun nitel sosyolojik araştırmalarda kavramsal çerçevelerin metodolojik yöntemlere eklenmesi noktasında merkezi bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Fowler (1985)'dan aktaran Bal (2016)'a göre; söylemin esas işlevi toplumsal hiyerarşiyi korumaktır. Bu önermeden hareketle söylem analizlerinin toplumsal sistemlerdeki dönüşümlerin etkisel

²¹ Barker ve Galasinski (2001)'e göre; söylem analizi teknik olarak iki temel şekilde yapılabilir. İlkinde metindeki cümle öğeleri tek tek ayrılarak bir dil incelemesi yapılmasıdır. İkincisinde; söyleme konu olan metinde dominant baskın temanın ortaya çıkartılmaktadır. Bu çalışmanın amaç ve kapsamı dahilinde ikinci tür söylem analiz çeşidinin İktisat Sosyolojisi çalışmalarında daha uygun bir teknik olacağı söylenebilir.

dinamiğini üst yapıdan altyapıya doğru açıklayan teorileri test etme işlevlerinin olduğu sonucuna varılabilir. Örneğin; Orta-Asya Türki Cumhuriyetlerindeki siyasi totaliter söylemlerin toplum ekonomisine etkilerini inceleyen bir çalışmada hem söylemin geçerliliği hem de sorunsala bağlanmış yapısalcı (*constructivist*) teorilerin²² test edilme imkânı doğacaktır. Örnekte de açıkça görülebileceği üzere bu tip nitel çalışmalarda genellikle yapısalcı bir teoriye bağlanmış çalışma sorunsalı içerisinde söylemin işlerliği de test edilmiştir. Bundan sonraki süreçte ise; bilgisayar destekli nitel veri analizinin nasıl uygulanacağı sorusuna aynı zamanda bir içerik analizi çeşidi olan söylem analizi örneğiyle cevap verilmeye çalışılacaktır.

Bilgisayar Destekli İçerik Analizi

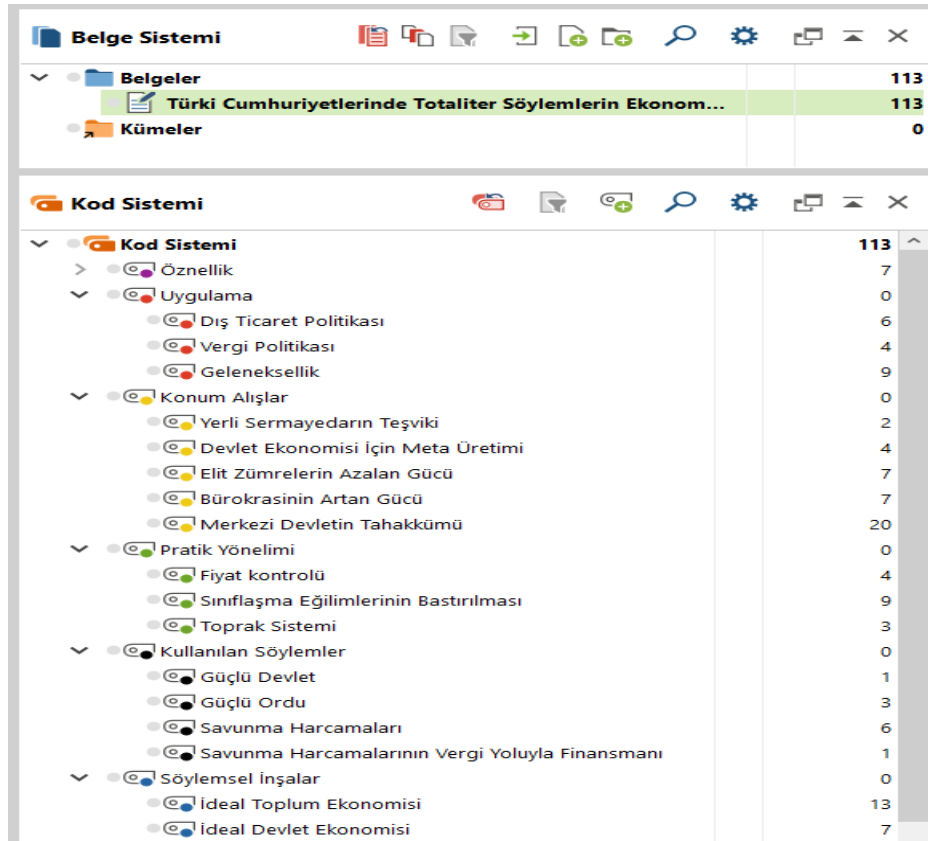
Bu bölümde MaxQDA (2020version) adlı bilgisayar nitel veri analiz programı yardımıyla içerik analizi çeşidi olan bir söylem analizinin nasıl uygulanacağı program ekranından görsellerle anlatılacaktır. Orta-Asya Türki Cumhuriyetlerindeki siyasi totaliter söylemlerin toplum ekonomisine etkilerinin incelendiği nitel çalışma örneği üzerinden bir uygulama yapılacaktır. Orta-Asya Türki Cumhuriyetlerindeki siyasi totaliter söylemlerin yer aldığı iktisadi farkındalığa sahip bir metin betimleyici analize tabii tutulmalıdır. Bu şekilde içerik analizinin ilk aşaması gerçekleştirilmiş olacaktır. İkinci aşama olan kategorik sistematik analiz için betimleyici analizi yapılan ilgili metin Şekil-1’de gösterilen yeni proje aç sekmesinden sisteme yüklenecektir.

Şekil 5. Metnin Sisteme Yükleme Görseli

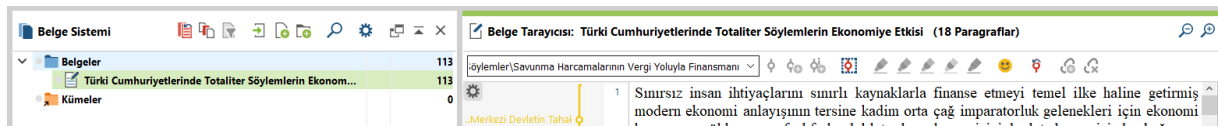
Ardından literatürdeki hangi söylem analiz yönteminin uygulanacağına karar verilmelidir. Bu uygulamada Foucaultcu söylem analiz (FSA) yöntemi uygulanmaya karar verilmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesinin sebebi; Foucault ’nun söylemin içtimai alanda iş görme yönünün yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik bir yol izlediğini iddia etmesiyle ilgilidir (Bal, 2016, s.311-315). Ardından Foucault ’nun söylem basamakları olarak ortaya koyduğu 6 basamak kategori olarak atanmıştır. Bunlar Şekil-5’de de görüleceği üzere; (1) Öznellik, (2) Uygulama, (3) Konum Alışlar, (4)Pratik Yönelimi, (5) Kullanılan Söylemler, (6) Söylemsel İnşalar’dır.

²² Daha önceki örneklerde de ifade edildiği gibi yapısalcı teoriler siyasi gücün ekonomik gücü belirlediğine inanmaktadırlar.

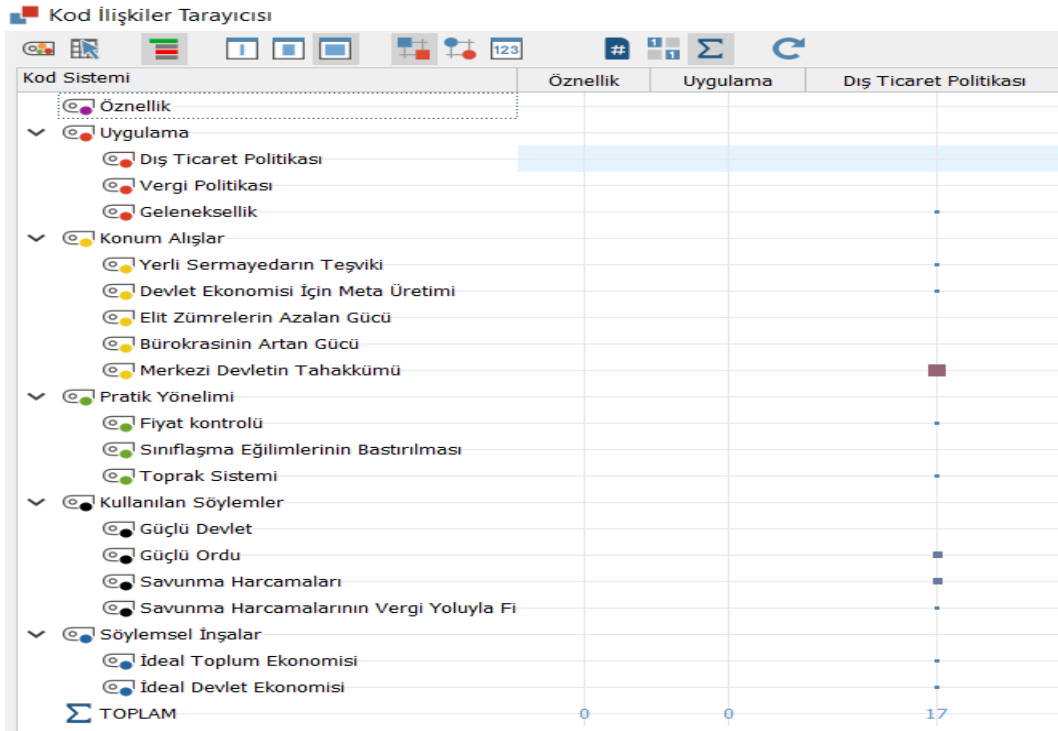
Şekil 6. Kategori ve Kod Oluşturma Görşeli

Kategori oluşturma işlemi turuncu renkli kod sistemi linkine sağ tıklanarak oluşturulmaktadır. Daha sonra belirtilen kategorileri temsil eden kodlar oluşturulmalıdır. Bu kodlar aynı zamanda Türki Cumhuriyetlerin siyasi ve iktisadi zihniyetini temsil eden kavramlardan oluşmalıdır. Bu kavramlardan en az bir tanesi ise muhakkak devletin kullandığı söylemlerden oluşmalıdır. Şekil-6 da görüleceği üzere 3 adet söylem kodlanmıştır. Bir sonraki aşama ise; ilgili metne kod ataması işlemidir. Öncelikle ilgili metin atama tahtasına Şekil-7 de sağ tarafta gösterilen alana kopyalanmalıdır.

Şekil 7. Metnin Atama Tahtasına Kopyalanması Görşeli

Şekil-7'de sol kısımda gösterilen belge fareyle çekilip sağ alana bırakılarak ilgili metnin kopyalanma işlemi tamamlanır. Daha sonra atama tahtasına atılan metne sol tarafta görülen kodlar sürüklenerek atama yapılır. Bu noktada özellikle belirtilmelidir ki; atama, kodu çağrıştırdığına inanılan cümlelere yapılmalıdır. Bir cümleye atılan kod sayısının hiçbir sınırı bulunmamaktadır. Tüm atamalar yapıldıktan sonra Şekil-6'da görülebileceği gibi kodların yanında belli sayılar oluşacaktır. İşte bu sayılar frekansları göstermektedir. Sayı değeri arttıkça ilgili kodun bağlı olduğu kategorinin model içindeki belirleyiciliğinin arttığı anlaşılacaktır. Analiz kısmındaki ikinci önemli nokta ise; kategoriler arasındaki ilişki yoğunluklarının tespiti. Şekil-8'de ilişki yoğunlukları gösterilmektedir.

Şekil 8. Kategoriler Arasındaki İlişki Yoğunlukları Görseli

Sütun ve satır kısmında kategoriler yer almaktadır. Bu kategorilerin kesişim noktasında renkli kare yuvarlaklar gözlemlenmektedir. Bu karelerin rengi açıldıkça ilgili kategoriler arasındaki ilişki yoğunluğunun arttığı anlaşılmalıdır. Sonuç olarak merkezi devletin tahakkümü ile devletin uygulamaları arasında bir korelasyon olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde söylemlerle dış ticaret politikası arasında da yine kuvvetli bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Dolayısıyla bu örnek uygulamada devletin toplum ekonomisini kontrol altına almasında söylemsel basamakların pozitif rolü olduğu sonucuna varılacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada gelinen son noktada daha çok yorumsamacı ve anlamacı paradigmlar özelinde yapılan İktisat Sosyolojisi çalışmalarında izlenmesi gereken nitel araştırma süreçleri didaktik bir araştırma deseni benimsenerek anlatılmıştır. Çalışmanın öncelikli amacı ilgili alanlarda çalışmalar yapmak isteyen öğrenci ve akademisyenlere yol gösterici niteliği olan bir araştırma makalesi sunmaktır. Çalışmanın bu tarz kılavuzluk niteliği taşıyan diğer çalışmalar arasında belli özgünlüklere sahip olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Bu tarz kılavuzluk niteliği taşıyan çalışmalar genellikle nitel araştırma süreçleri olarak çok daha genel bir perspektifle yapılan çalışmalardır. Bu çalışma ise nitel araştırma alanları arasından İktisat Sosyolojisi alanı özelinde yapılan nitel araştırmalarda izlenecek spesifik yollara temas etmektedir. Ayrıca spesifik alanlarda nitel araştırma süreçlerini ele alan diğer akademik çalışmalarda ise genel olarak nitel araştırma süreçleri bilimsel paradigmlar özelinde ele alınarak incelenmemektedir. Bu çalışmada daha çok yorumsamacı ve anlamacı kuramları benimseyen İktisat Sosyolojisi çalışmalarında nitel araştırma süreçleri ele alınmıştır. Ayrıca didaktik desen gereği yapılan örneklendirmeler alelade olmaktan ziyade kendi içinde tutarlılığa sahip ve doğrudan İktisat Sosyolojisi alanındaki gerçek teori ve durum örneklerinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu özelliği ile çalışma aynı zamanda bu alanda makale yazımının da nasıl yapılacağına dair spesifik bilgilendirmelere de sahiptir. Örneğin; kuramsal çerçevenin nasıl oluşturulacağı İktisat Sosyolojisinin gerçek sorunsal örneklerinden ve kuramlarından referanslı örnekler vermek suretiyle anlatılmıştır. Aynı şekilde metodoloji kısmında da çalışmanın kavramsal çerçevesinin nasıl test edileceği ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulmuştur. Çalışmanın alana getirdiği en önemli yeniliklerden bir tanesi de hem söylem analizinin İktisat Sosyolojisi

alanında nasıl kullanılacağını açıklaması hem de bunun bilgisayar destekli nitel veri programıyla nasıl uygulanacağını göstermesidir. Bu alandaki literatürde bilgisayar destekli içerik çözümlemelerine rastlanılmasına rağmen İktisat Sosyolojisi alanında söylem analizinin nasıl yapılacağına dair başka bir çalışmaya rastlanılmamaktadır.

Kaynakça

- Agafonoff, N. (2006). Adapting ethnographic research methods to ad hoc commercial market research. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 9(2), 115-125. <http://dx.doi.org/10.1108/13522750610658766>
- Barker, C. ve Galasinski, D. (2001). *Cultural studies and discourse analysis: a dialogue on language and identity*. New York: Sage Pub.
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Bal, H. (2014). *Sosyolojide yöntem ve araştırma teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Bozkurt, V. (2013). *Değişen dünyada sosyoloji*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Cassel, C. ve Symon, G. (2004). *Essential guide to qualitative methods in organizational research*. New York: Sage Pub.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Demir, H. ve Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik bir analiz ile yönetim düşünce sisteminin incelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 91-114. <https://doi.org/10.18394/iid.395214>
- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis: A user-friendly guide for social scientists*. London: Routledge.
- Dobbin, F. (2005). Comparative and historical approaches to economic sociology. (N. J. Smelser & R. Swedberg Eds.). *In The Handbook of Economic Sociology* (pp.26-48). New York: Russell Sage Foundation.
- Donovan, J. (2009). *Feminist Teori: Amerikan feminizminin entelektüel gelenekleri*. (Çev. A. Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elliot, J. (1991). *Action research for educational change*. Buckingham: Open University Press.
- Heiskala, R. (2007). Economy and society: From parsons through habermas to semiotic institutionalism. *Theory and Methods*, 46(2), 243-272. <https://doi.org/10.1177/0539018407076648>
- Kaymakçı, Ö. B. (2015). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihi-düşünsel bir deneme: Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Lune, L. B. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Çev. H. Aydın). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research*. New York: Sage publications.
- Neuman, W.L. (2007). *Toplumsal araştırma yöntemleri* (Çev. S. Özge), İstanbul: Yayın Dünyası.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev. M. Bütün). Ankara: Pegem Yayınları.
- Potter, J. ve Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.
- Skocpol, T. (2002). *Sosyolojinin tarihsel imgelemi* (Çev.:A. Fethi). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Skocpol, T. ve Somers, M. (1980). The uses of comparative history in macrosocial inquiry. *Comparative Studies in Society and History*, 22(2), 171-197. <https://doi.org/10.1017/S0010417500009282>
- Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, mübadele, bilgi, güç ve refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Sığırı, Ü. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Süleymanoğlu Kürüm, R. (2021). Uluslararası ilişkilerde nitel yöntemlerle makale yazımı: Vaka analizi ve incelikleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42(1), 149-169. <https://doi.org/10.30794/pausbed.801518>
- Stebbins, R. A. (2001). *Exploratory research in the social science*. Thousand Oaks: Sage.
- Swedberg, R. (1991). Major traditions of economic sociology. *Annual Review of Sociology*, 17, 251-276. Erişim adresi: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.so.17.080191.001343>
- Tonkiss, K. (2006). Analysis text and speech: content and discourse analysis. C. Seale (Ed.). In *Researching Society and Culture*. (pp. 367-383). London: Sage.
- Veblen, T. (1990). *The Place of science in modern civilization and other essays*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Wodak, R. (2001). What cda is about—a summary of its history, important concepts and its developments. (Ed.:W. R. ve M. Meyer). *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 1-13). London: Sage Publications.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, C. (2020). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, F. (2012). İktisat, kurumsal iktisat ve iktisat sosyolojisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (45), 1-17. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9549/119267>.
- Yin, R. K. (2002). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Zafirovski, M. (2004). Paradigms for analysis of social institutions: a case for sociological institutionalism. *International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie*, 14(3), 363-397. <https://doi.org/10.1080/0390670042000318250>.

Extended Abstract

Purpose

The purpose of the study is to explain the qualitative research process through a frame that can be used as a guideline for the students and scholars who would like to work in the field of economic sociology. A good part of the sociological studies is constituted of the works focusing on hermeneutics and interpretive paradigms. The reason for this relies on the nature of the positivist paradigms that explain the functioning of the economy rather through automatic stability mechanisms. As a consequence of this tendency of the positivist approach, the quantitative research methods were preferred rather than the qualitative research methods. For reinforcing the guideline character of this study, it is attempted to present a didactic approach in the examples of theory and problematics that are handled. In order to provide a better understanding of the examples, exemplary problematics that can be used only in the field of economic sociology are analysed. Furthermore, research questions are considered in a detailed way to show how to match with economic sociology theories.

Design and Methodology

In this study, the mission of being a guideline to be adopted is taken in consideration in the determination of research design and methodology. In this perspective, first the design has been adopted among the qualitative research designs. The qualitative research designs that can be used in the qualitative researches having the mission of guideline are mentioned in Keegan (1993)'s instructional designs. These are (1) Socratic Design (2) Didactic design (3) Inquiry design and (4) Discovery designs. Among these designs, the didactic design which

that explains to the reader the facts, phenomenon and theories with examples has been chosen. The other designs are also explained partly. It is put into light that a catechistic method of teaching or learning is inherent in the Socratic method concerning a fact or phenomenon. It is identified in the Socratic method that the reader solves himself the problematic in his own merits gradually by using his knowledge and experiences coming from the past. Secondly it is mentioned of the character of the inquiry method that brings the reader or the person who wishes to learn in the position of leading actor. Finally, information is provided about the discovery design. The most typical characteristic is that the reader starts on his own the learning process. The subject wishing to learn or the reader suggest a proposal that invokes the cause and effect relation. At the last step, the tutorial attempts to inform the reader by making some reasoning.

In this study through which the didactic design shall be adopted the data shall be provided from primary and secondary sources via reviewing the documents. Generally, it is made use of the literature arising from the qualitative research methods that can be used in the social sciences. Distinctively the principal field of interest of this study is constituted of the qualitative research methods used in sociology. It appeared in this way how, can be tested, the theories in conformity with the hermeneutics and interpretive paradigms focusing on the literature of the economic thought that considers the nature of the economic behaviour in the social context. The design of the didactic research is constituted of some phases. First of all, it is explained how the conceptual framework shall be created. The creation of the conceptual framework as well is divided in itself in three parts. First of all, some examples of problems in qualitative studies in the field of sociology are given. Secondly it is put emphasis on the requirement of asserting the importance of the problem within the literature. Finally the phase at which the problem of the study is put forth in the theoretical context. It is attempted to give an answer in this way to the question how the conceptual framework shall be constituted. After clarifying the conceptual framework, it is explained in terms of process with which qualitative methods it should be tested. The design of this process is constituted of three main steps. These are (1) The research design, (2) Data collection technique and (3) data analysis technique. In this study that adopts the didactic method, the findings obtained hold some qualifications setting forth the functionality of the qualitative research methods in the field of economic sociology. Furthermore, the method of obtaining findings through specific data analysis technique, that is commonly used for the other research designs, is not a method used in these types of research designs. In this perspective, the findings obtained in the study is constituted of the clusters of compatible relations between economic sociology and the method.

Research Limitations

The qualitative research process that is used through qualitative research methods within the scope and purpose of this study has been limited to the researches worked solely in the field of economic sociology. Furthermore, the attention has been put on the examples of studies that adopt hermeneutics and interpretive paradigms among the studies undertaken in this field. Positivist, critic, discovery theories have been kept partly out of the study's scope. The qualitative research processes that can be used accordingly have been presented with a specific point of view. It is revealed that the case study in the qualitative research design and the comparative historical research designs are compatible with the studies carried out in the field of economic sociology. On the other hand, the alternative research method designs have been partly explained. Then the data collection techniques have been made clear. Among the data collection instruments emphasis has been put on document review. The most important reason to this is that historical sociology occupies an important position in the field of economic sociology that involves hermeneutics and interpretive paradigms. It is put forth that through historical comparative design that has a high degree of awareness in the field of historical sociology the only data collection technique is the document review. Finally, some limitations have been determined for the methods of qualitative data analysis. The data analysis techniques that are compatible with

studies having comparative historical design and case study. Accordingly, content analysis and discourse analysis have been explained. In the chapter dealing with the computer assisted data analysis it has been explained solely how discourse analysis shall be applied to sample cases.

Implications

It is observed that these studies that consider the sociological research process and hold the character of guideline have been designed with a more general perspective. On the other hand, this study mentions the specific ways to be followed in the qualitative researches carried out particularly in the field of economic sociology. Furthermore, in reason of the fact that didactic design is adopted; the problem samples that are handled, rather than holding general qualities have been transmitted in a way to contain a certain internal consistency set-up. In the set-up in question it has been directly based on the real theory and case samples in the field of sociology. Holding these qualifications, the study contains specific instructions that indicate how articles should be written on this field. For example, emphasis is put on the problematic how the conceptual framework shall be constituted. Accordingly, samples referring to the real samples of the economic sociology and its theory. In the methodological part it has been put into light in a detailed way how the conceptual framework of the study shall be tested. Another contribution of this study to the literature is the clarification it brings to how the discourse analysis shall be used in the field of economic sociology and shows how the computer assisted qualitative data program shall be applied. In spite of the fact that computer assisted content analysis can be found in the literature in this field, a work that shows how the discourse analysis shall be done is not present in the field of economic sociology.

Araştırmacı Katkısı: Onur DÜNDAR (%100).

Sosyal Bilim Çalışmalarında Biyolojik Geri Bildirim Yöntemlerinin Kullanımı ¹

Esra ÖZMEN ²

Başvuru Tarihi: 16.11.2022

Kabul Tarihi: 27.12.2022

Makale Türü: Derleme

Öz

Sosyal bilim çalışmalarının odağında insan yer almaktadır. Haliyle insanın bulunduğu çevredeki sergilediği davranışlar ve ifade ettiği düşünceler anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Genelde bu anlamlandırma işlemi ya ifadelerle katılım düzeyini belirleyen anketlerle ya da gözlem ve görüşme teknikleriyle yapılmaktadır. İnsanın farkında olmadan gerçekleştirdiği davranışların hangi zamanlarda ortaya çıktığının bulunması ve bu davranışların yorumlanması biyolojik geri bildirim sayesinde yapılmaktadır. Bu çalışmanın amacı daha çok fen bilimleri çalışmalarında kullanılan biyolojik geri bildirim yöntemlerinin sosyal bilim çalışmalarının hangi konularında, hangi veri toplama tekniği ve hangi analiz yöntemleriyle yapıldığını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında TR dizin veri tabanında biyolojik geri bildirim yöntemlerinin kullanıldığı sosyal bilim çalışmaları ele alınmıştır. Toplamda 132 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmaların yöntem bölümleri analiz edilmiş ve mevcut durum ortaya koyularak gelecek çalışmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Biyolojik Geri Bildirim, Sosyal Bilim Çalışmaları, Göz Hareketlerini İzleme, Yüz İfadesi Analizi, GSR, EEG, ECG, EMG

Atıf: Özmen, E. (2022). Sosyal bilim çalışmalarında biyolojik geri bildirim yöntemlerinin kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 251-272.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörlük, esra.ozmen@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6661-3473

Use of Biological Feedback Methods in Social Science Studies

Esra ÖZMEN³

Submitted by: 16.11.2022

Accepted by: 27.12.2022

Article Type: Review

Abstract

Human beings are the focus of social science studies. Therefore, the behaviors exhibited by the people in the environment and the thoughts they express are tried to be interpreted. In general, this interpretation process is done either by questionnaires that determine the level of participation in the statements or by observation and interview techniques. At what times the behaviors that people unconsciously perform occur and the interpretation of those behaviors are carried out by means of biological feedback studies. The aim of this study is to reveal the biological feedback methods, mostly used in applied sciences studies, in which subjects of social science studies, which data collection techniques and which analysis methods are used. Within the scope of the study, social science studies using biological feedback methods in the TR index database were discussed. A total of 132 studies were reached. The method parts of the studies were analyzed and suggestions were made for future studies by presenting the current situation.

Keywords: Biological feedback, Social science studies, Eye tracking, Facial expression analysis, GSR, EEG, ECG, EMG

³ Ankara Hacı Bayram Veli University / Rectorate, esra.ozmen@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6661-3473

Giriş

Sosyal bilim çalışmaları insan davranışlarını anlamlandırıp yorumlamaktadır. Sosyal bilim insan davranışlarını anlamayı, yorumlamayı sosyal bir çevrede gerçekleştirmektedir (Bahar, 2020). Genel olarak bakıldığında sosyal bilimlerin araştırma odağının insan olduğu bilinmektedir. Bu sebepten dolayı insan hem araştıran hem de araştırılan konumdadır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2005). Bilimin temel özelliklerinden biri olan nesnellik unsuru öznel yargılardan uzak olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Fen bilimleri araştırmalarında ise ölçülen ve ele alınan değişkenler somut olduğu için sosyal bilim çalışmalarına nazaran nesnelliği yakalamak daha kolaydır. Çünkü sosyal bilimlerde insanın bilgi, inanç ve değer yargılarından tamamen etkilenmemesi neredeyse imkânsızdır. Sosyal bilim araştırmalarındaki bu nesnellik sorunundan hareketle insan davranışlarının sadece nitel olarak ölçülüp analiz edilip yorumlanmasının yanında nicel olarak da ölçülmesi ve karma araştırma yöntemlerinden faydalanılması gerektiği görülmektedir. Bu sebepten dolayı insanların davranışlarını yorumlamak için 1960'ların sonuna doğru biyolojik geri bildirim (biofeedback) kavramı ve bu geri bildirim almaya yarayan yöntemler ortaya çıkmıştır. Biyolojik geri bildirim psikofizyoloji alanından esinlenmiş bir yöntem olarak ifade edilmiştir (Schwartz ve Andrasik, 2017).

Bu çalışma kapsamında insanların farkında olunmayan fizyolojik süreçlerini belirli sinyaller yardımıyla ortaya koyan ve anlamlandırmaya yarayan biyolojik geri bildirim kavramı ele alınmıştır (Paul, Garg ve Sandhu, 2012). Diğer bir deyişle insan davranışlarını biyolojik sinyaller sayesinde yorumlayan biyolojik geri bildirim yöntemlerinin sosyal bilim çalışmalarında kullanılma durumları, kullanılan veri toplama araçları ve veri analiz yöntemleri araştırılmıştır. Çalışmanın amacı çoğunlukla fen bilimleri çalışmalarında yer alan biyolojik geri bildirim verilerinin sosyal bilim araştırmalarındaki yerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

- Sosyal bilim çalışmalarında
 - kullanılan biyolojik geri bildirim yöntemleri nelerdir?
 - biyolojik geri bildirim verileri hangi veri toplama araçlarıyla sağlanmıştır?
 - toplanan biyolojik geri bildirim verileri hangi yöntemlerle analiz edilmiştir?

Kavramsal Çerçeve

Çalışma kapsamında sosyal bilim araştırmalarındaki biyolojik geri bildirim yöntemlerini ele alan araştırmaların veri toplama ve analiz yöntemleri detaylı bir biçimde incelenmiştir. Bu inceleme bulgularına yer vermeden önce biyolojik geri bildirim ile ilgili kavramsal tanımlamalara, açıklamalara ve konu ile ilgili yapılmış araştırmalara yer verilmiştir.

Biyolojik Geri Bildirim

Genel bir tanımlama yapmak gerekirse biyolojik geri bildirim kişinin bulunduğu fizyolojik durumlara ait elektronik araçlar aracılığıyla işitsel veya görsel sinyaller oluşturarak çıkarım yapmayı sağlayan bir yöntemdir (Çelik, 2017). Biyolojik geri bildirim kişinin duygu, düşünce ve davranışları arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Bireyin gergin durumdayken terlemesi, heyecan durumuna göre nabız düzeyinin değişmesi gibi durumlar biyolojik geri bildirim kapsamında örnek olarak verilebilir (Baltaş ve Baltaş, 2021). Tanımdan da elde edilen bilgiler neticesinde biyolojik geri bildirim genellikle; göz hareketlerini izleme (eye tracking), yüz ifadesi analizi (facial expression analysis), elektrodermal aktivite (electrodermal activity (GSR)), elektroensefalografi (electroencephalography), elektrokardiyografi (electrocardiography) ve elektromiyografi (electromyography) gibi konular üzerinde durmaktadır (Schwartz ve Andrasik, 2016; West, 2007).

Göz Hareketlerini İzleme (Eye Tracking)

Göz hareketlerini izleme yöntemini Salvucci ve Goldberg (2000) kişinin görsel ve bilişsel süreçlerini gözleyebildiğimiz bir pencere olarak tanımlamıştır. Göz izleme yöntemi kapsamında sabitleme temelli (fixation-based), zaman temelli (time-based), hareket temelli (movement-based) metrikler bulunmaktadır. Ayrıca göz bebeği büyümesi, göz kırpma hızı gibi diğer metrikler de bulunmaktadır (Duerrschmid ve Danner, 2018; King vd., 2019). Göz hareketlerini izleme yöntemi bireyin araç-arayüz ile etkileşim süresince tam olarak hangi noktaya ne kadar süre ile baktığını ve hangi gezinme yörüngesinde bulunduğu verilerini sunmaktadır (Nakatani ve Pollatsek, 2004). Göz izleme yönteminden eğitim, eğlence, e-ticareti tasarım, reklam, konuşma ve algı gibi birçok alanda faydalanılmaktadır. Bu alanda en çok kullanılan cihazlar arasında Tobii ve SensoMotoric Instruments (SMI) bulunmaktadır. Sabit, taşınabilen ve giyilebilir türde göz hareketlerini izleme cihazları vardır.

Yüz İfadesi Analizi (FEA – Facial Expression Analysis)

Bireyin yüzündeki korku, neşe, sevinç, üzüntü ve şaşkınlık gibi çeşitli duyguların oluşmasında bunların nötr, pozitif ve negatif duygu değerlerinin belirlenmesinde yüz ifadelerini analiz sistemleri kullanılmaktadır. Bu sistemlerde her hareketin bir sayısal karşılığı bulunmaktadır. Örneğin bir baş hareketi, göz kısma hareketi veya dudak bükme gibi hareketler sayısal verilerle kodlanır (Farnsworth, 2019). Yüksek çözünürlüklü kamera yardımıyla kayıt yapıldıktan sonra analiz aşamasına geçilir. Bu aşamada kayıtlar daha küçük parçalara ayrılarak anlık yüz ifadeleri yakalanmaya çalışılır ve kodlama yapılır. Gerçek zamanlı verilerin elde edilmesi bu analiz sisteminin avantajı olarak görülürken asgari gerekliliklerin sağlanmasından emin olma durumu bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır (Bercea, 2012).

Elektrodermal Aktivite (EDA – Electrodermal activity (GSR))

Elektrodermal aktivite alan yazında elektrodermal cevap, galvanik deri iletkenliği veya psikogalvanik refleks olarak da adlandırılmaktadır. GSR bireyin olay ve durumlara vermiş olduğu tepkilerin genellikle parmak uçları veya avuç içlerindeki nem oranındaki değişimleri takip ederek belirli çıkarımlar yapmamızı sağlar. GSR verileri diyalog, stres seviyesi, derin nefes alma gibi faktörlerden etkilenmektedir (Grimnes 1982; Tayfun ve Öçlü, 2015). Bu biyolojik geri bildirim yöntemi genellikle diğer yöntemlerin tamamlayıcısı olarak tercih edilmektedir. GSR verilerinden tek başına bir davranış veya tepki yorumlaması yapmak oldukça güçtür (Sadedil ve Uraltaş, 2018).

Elektroensefalografi (EEG – Electroencephalography)

Alanyazında en çok bilinen adıyla Elektro Beyin Grafiği (EEG) bireyin beynindeki elektriksel aktiviteyi ölçen yöntem olarak tanımlanmaktadır. Bireyin olaylara karşı verdiği tepkiyi beyin elektrik aktivitesinin ölçülmesiyle açığa çıkaran bu biyolojik geri bildirim yöntemi beyindeki ritmik dalgaları ölçmektedir (Tunalı, Gözü ve Özen, 2016). EEG biyolojik geri bildirimini duyguları tespit etme, bireylerin seçimlerini tahmin etme, hafıza kodlama gibi çeşitli konularda kullanılmaktadır.

Elektrokardiyografi (ECG – Electrocardiography)

EKG olarak bildiğimiz elektrokardiyografi biyolojik geri bildirim yöntemi bireyin kalbindeki elektriksel aktivitelerini incelemektedir (Tomak, 2018).

Elektromiyografi (EMG – Electromyography)

EMG bireydeki kas kasılması sonucu ortaya çıkan elektriksel aktiviteyi ölçmeyi sağlamaktadır (Blumenstein, 2002). Yüzey elektrotları kullanılarak kasların kasılma ve dinlenme halinde oluşan aktiviteleri kaydedilmektedir.

Biyolojik Geri Bildirim Çalışmaları

Yukarıda yer verilen biyolojik geri bildirim yöntemlerinin yer aldığı sağlık, sosyal, fen, eğitim alanlarında olmak üzere birçok çalışma bulunmaktadır. Çalışma kapsamında biyolojik geri bildirim konusunun sosyal bilim çalışmalarına yer verilecektir. E-ticaret web sayfalarında kullanıcıların tasarım bileşenlerine verdikleri tepkileri ölçen Özmen, Karaman ve Alkış (2021) nabız, EEG, GSR, göz hareketlerini izleme ve yüz ifadesi analizi gibi biyolojik geri bildirimlerinden faydalanmışlardır. Elde ettikleri biyolojik geri bildirim verilerinden hareketle kullanıcıların e-ticaret web sayfalarındaki davranışlarını yorumlamışlardır. Bal ve Bayçu (2021) göz hareketlerini izleme yöntemini halkla ilişkiler ve reklamcılık bağlamında değerlendirmiş ve bu bağlamda göz hareketlerini izleme sürecini kapsamlı bir şekilde yorumlamışlardır. Başka bir çalışmada ise göz hareketlerini izleme biyolojik geri bildirim okuma becerisinin incelenmesinde ele alınmıştır (Özer, Özdemir ve Kara, 2020). İnsanların metin okuma süreçlerindeki yoğunlaştıkları bölgeleri değerlendirmek üzere Özmen ve Karaman (2020) üyelik ve gizlilik sözleşmelerinde göz hareketlerini izleme yöntemini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda metinlerin şekilsel ve içeriksel düzenlenmeleri hakkında çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Dağlı ve Uluç (2021) televizyon reklamlarında yer alan maskotları GSR ve yüz ifadelerini analiz yöntemleriyle incelemiştir.

Çelik ve Sarı (2022) biyolojik geri bildirim çalışmalarını ele almış ve spor biliminde kullanılma durumlarını aktarmışlardır. Alkan ve Bayramoğlu (2021) göz izleme yöntemi üzerine kavramsal bir çalışma yapmış ve bu biyolojik geri bildirim yönteminin muhasebe araştırmalarında kullanılma durumlarını incelemiştir. Literatür analizinin yapıldığı başka bir çalışmada ise turizmde göz izleme alanında yapılan araştırmalar ele alınmıştır. Çalışmada 69 araştırma bibliyometrik analize tabi tutularak atıf, konu ve yıl gibi özelliklerine değinilmiştir (Çuhadar, Aşıroğlu ve Aksoy, 2021). Sağlam ve Yılmaz (2021) eğitim araştırmalarındaki göz hareketlerini izleme çalışmalarını ele almış ve Web of Science (WOS) veri tabanındaki 92 araştırma ile analiz yapmıştır. Araştırmada kullanılan araçları, yayınların yılları ve kullanılan tamamlayıcı yöntemleri ele almışlardır. Özellikle örneklem sayısının 100'ün altında olduğu ve 50 kişinin altında bir yığılma olduğu vurgulanmıştır. Bu çalışma kapsamında da TR dizinde yer alan sosyal bilim çalışmalarında biyolojik geri bildirim araştırmaları ele alınmıştır. Araştırmaların veri toplama araçları, veri analizleri, örneklemeleri ile ilgili bilgiler derlenerek biyolojik geri bildirim verilerinin sosyal bilim çalışmalarındaki yeri ortaya koyulmuştur.

Yöntem

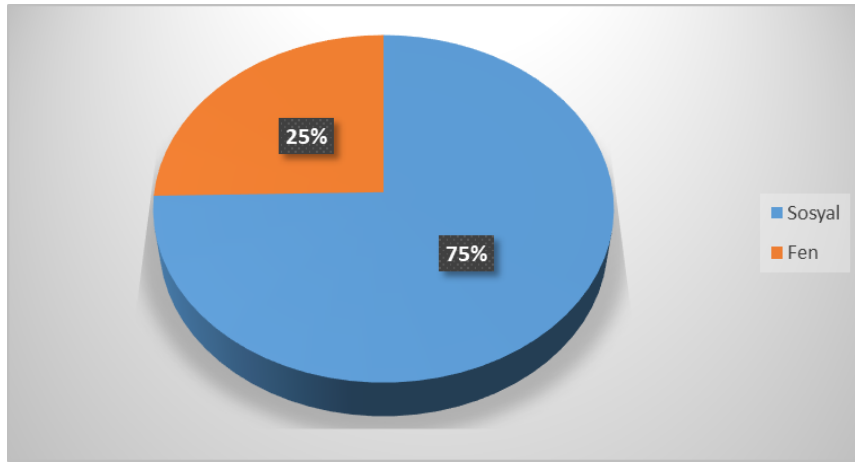
Biyolojik geri bildirim ve kullanılan yöntemler ele alınarak ilgili anahtar kelimeler (EKG, EEG, Göz hareketlerini izleme vb.) ve bu anahtar kelimelerin karşılık geldiği İngilizce kelimeler ve eş anlamda kullanılan kelimelerle TR dizin veri tabanında arama yapılmıştır. Anahtar kelimelerin geçtiği ve TR dizinde sosyal bilimler alanında taranan çalışmalarda veri toplama ve analiz etme yöntemleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında toplamda 132 adet TR dizinde yayınlanmış sosyal bilim çalışmasına erişilmiştir. Çalışmada belgesel tarama araştırma yöntemi benimsenmiştir. Belgesel tarama, var olan belge, kayıt, resim ve dokümanları inceleme anlamına gelmektedir. Hemen hemen her araştırmada kullanılan belgesel tarama yönteminde veri; gözlem, anket veya görüşme yapmaya gerek kalmadan toplanır (Şahin, 2020). Çalışma bir alanyazın araştırması olduğu için kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir. Çalışma nitel araştırma yöntemi kapsamında ele alınmıştır. Alanyazındaki biyolojik geri bildirim çalışmalarına bütüncül bir bakış açısıyla bakılmasını ve sosyal bilim çalışmalarındaki yerinin anlaşılmasını hedeflemektedir.

Bulgular

TR dizin veri tabanında biyolojik geri bildirim yöntemlerinin yer aldığı sosyal bilim çalışmalarının bulguları her bir yöntem araştırması tek tek analiz edilerek ele alınmıştır. Toplamda 132 çalışmaya erişilmiştir. Veri tabanında gerçekleştirilen sorgulama sonuçlarında yöntemlerin kısaltılmış adlarına benzer alan dışı çalışmalara rastlanılmış fakat bunlara bulgularda yer verilmemiştir.

Göz Hareketlerini İzleme Bulguları

Göz hareketlerinin takibinin kullanıldığı çalışmalara erişmek için “eye tracking” ifadesi aranmıştır. Türkçe çalışmaların bazılarında “göz izleme”, bazılarında ise “göz takip” gibi kullanımlar söz konusu olduğu için arama ifadesinde İngilizce karşılığına yer verilmiştir. İngilizce başlığında “eye tracking” ifadesi geçen 75 çalışma bulunmuştur. Çalışmaların alansal dağılımı Şekil 1’de sunulmuştur.

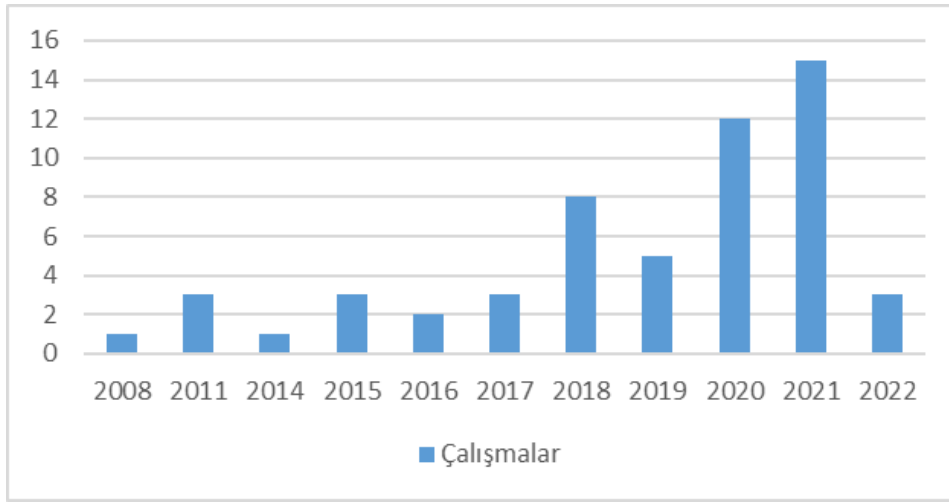
Şekil 1. Göz Hareketlerini İzleme Çalışmalarının Alansal Dağılımı

Şekil 1’de görüldüğü üzere “eye tracking” ifadesi geçen çalışmaların %75 (N=56)’i sosyal bilim çalışmalarıdır. Söz konusu çalışmaların dört tanesi aynı zamanda fen bilimleri alanında taranmaktadır. Sosyal bilim çalışmalarına ait betimleyici bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1
Göz Hareketlerini İzleme Çalışmalarına Ait Betimleyici Bilgiler

Çalışma Bilgisi		
Yayın dili	Türkçe	36
	İngilizce	20
Yayın türü	Araştırma	53
	Derleme	3

Tablo 1de de görüldüğü üzere göz izleme hareketlerini konu edinen 36 Türkçe ve 20 İngilizce yayın bulunmaktadır. Bunlardan 53 tanesi araştırma makalesi olarak yayınlanmışken 3 tanesi derleme makalesi olarak yayınlanmıştır. Çalışmaların yıllara göre dağılımı Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Göz Hareketlerini İzleme Çalışmalarının Yıllara Göre Sayıları

Göz hareketlerini izleme biyolojik geri bildirimini konu edinen TR dizin veri tabanında kayıtlı sosyal bilim çalışmalarının yıllar içerisindeki değişimine bakıldığında ilk kez 2008 yılında yayın yapılmış ve dalgalanma yaşamıştır. En yüksek sayıda çalışma yapılmış yayın yılı ise 2021 olarak görülmektedir. Son iki yılda yayınlanan göz hareketlerini izleme çalışmalarına ait bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Göz Hareketlerini İzleme Çalışmalarına Ait Bulgular (E: Erkek, K: Kadın, Y.O: Yaş Ortalaması)

Yazarlar	Katılımcı Sayısı	Özel şart	Araç	Parametreler
Gilbertson, Leff ve Downs (2022)	E: 43 K: 30 Y.O: 18	Son bir ayda en az bir kere oyun oynamış olmak	ASL EYE-TRAC® 7	*Başlangıç odaklanma süresi * Toplam odaklanma süresi
Korkmaz ve Gülseçen (2022)	E: 25 K: 87 Y.O: 23	Resim iş öğrencisi olmak	Tobii Pro X2-60 model göz izleme cihazı ve Tobii Pro Lab yazılımı	* Odaklanma süresi (ilk - toplam) * Sıçrama * Göz bebeği büyüklüğü
Çorbacı ve Kahraman (2022)	71	İngilizce bilen fakat anadili İngilizce olmayan kişiler	Tobii TX300 ekran tabanlı göz izleyici	* Toplam bakış süresi, ortalama odaklanma süresi, * İlgi alanları (odaklanma noktaları),
Atar, İspir ve Şener (2021)	E: 40 K: 40 Y.O: 23	Genç yaş aralığında olmak	*Tobii eye tracker X3 120 masaüstü cihazı *Beden memnuniyetsizlik ölçeği *Fiziksel görünüm karşılaştırma ölçeği	* Odaklanma noktaları * Sabitlenme süresi

Tablo 2

Göz Hareketlerini İzleme Çalışmalarına Ait Bulgular (E: Erkek, K: Kadın, Y.O: Yaş Ortalaması)(Devamı)

Yazarlar	Katılımcı Sayısı	Özel şart	Araç	Parametreler
Bülbül ve Özdemir (2021)	84 Y.O: 18-36 ay	* OSB tanısı almış olmak * 18-36 aylık olmak * Fiziksel ve duyuşsal ek bir yetersizliğe sahip olmamak	*Bayley-III Bebekler ve Küçük Çocuklar İçin Gelişim Ölçeği Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği *M-CHAT-R SMI Red250 mobil göz izleme cihazı *SMI BeGaze veri toplama ve analiz programı	* İlgi alanları (odaklanma noktaları) * Bakış süreleri toplamı
Delen ve İler (2021)	42	Eskişehir'de yaşamak	*Ön anket *Tobii Studio Yazılımı SPSS 21.0	* İlgi alanı * İlk sabitleme süresi
Tokmak ve Aksoy (2021)	E: 120 Y.O 20	Erkek olmak * Yaş, harcama miktarı ve eğitim benzerliğinde olmak * Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi lisans öğrenisi olmak * 2019-2020 bahar yarıyılında kayıt yaptıran öğrenci olmak	*Anket *Tobii PCE mini göz takip cihazı	Sabitlenme süresi
Erden, Aslanbay, Durmuş ve Çinko (2021)	E: 27 K: 12	* Konaklama paylaşım portalına aşına olmak * En az lisans mezunu olmak	* Anket * iMotions EyeTribe	* Ortalama deney süresi * Göz hareketleri * Göz sıçrama * İlgi alanları * Sabitleme süresi * Toplam sabitleme süresi
Özaydın ve Güzeller (2021)	E: 8 K:5 Y.O: 35	* Akdeniz üniversitesinde çalışan 500 Euro üstünde gelir sahibi olmak * Renk körü olmayan * Gözlük takmayan	* Tobii Pro Glasses 2 göz takip cihazı * Tobii Pro Lab Yazılımı	* İlgi alanı * Sabitleme süresi * Gezinme yörüngesi

Tablo 2

Göz Hareketlerini İzleme Çalışmalarına Ait Bulgular (E: Erkek, K: Kadın, Y.O: Yaş Ortalaması)(Devamı)

Yazarlar	Katılımcı Sayısı	Özel şart	Araç	Parametreler
Toker ve Sulak (2021)	E:25 K: 25	----	* Yüzyüze anket * Isı haritaları, * SPSS 20.0	* Odaklanma noktaları * Odaklanma süreleri
Zinderen (2021)	E:10 K:10	Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümünde lisans öğrenimi gören ve internet haber okuyucusu olan üçüncü sınıf öğrencisi olmak	* Yapılandırılmış görüşme * Ekran tabanlı SMI (SensoMotoric Instruments) RED250 * SMI BeGaze 3.7 analiz yazılımı	* İlk bakılan noktalar * Daha uzun ve daha kısa odaklanılan noktalar * Odaklanma süreleri * Gezinim yörüngesi
Cangöz, Oktay, Kayıran ve Karamanoğlu (2021)	E:10 K:10	*Üniversite mezunu *Renk körü olmayan	Tobii T120 model göz takip cihazı	* İlgi alanları * Sabitleme süresi * Toplam sabitleme süresi * Toplam bakış süresi

Tabloda sunulan verilere bakıldığında katılımcıların genellikle yaş aralığının genç ve göz ile ilgili görme sorunu yaşamayanlar olduğu görülmektedir. Çoğunlukla ekran tabanlı göz hareketlerini izleme cihazı kullanılmış ve Tobii markası tercih edilmiştir. Diğer taraftan veri toplama araçlarına bakıldığında sadece biyolojik geri bildirim yöntemleri tek başına kullanılmak yerine anket, görüşme formu ve gözlem teknikleri de tamamlayıcı göz önünde bulundurularak kullanılmıştır. Çalışmalarda ele alınan parametreler ise genellikle katılımcıların odaklanma noktaları, odaklanma süreleri, toplam bakış süresi ve gezinim yörüngeleri olarak görülmektedir.

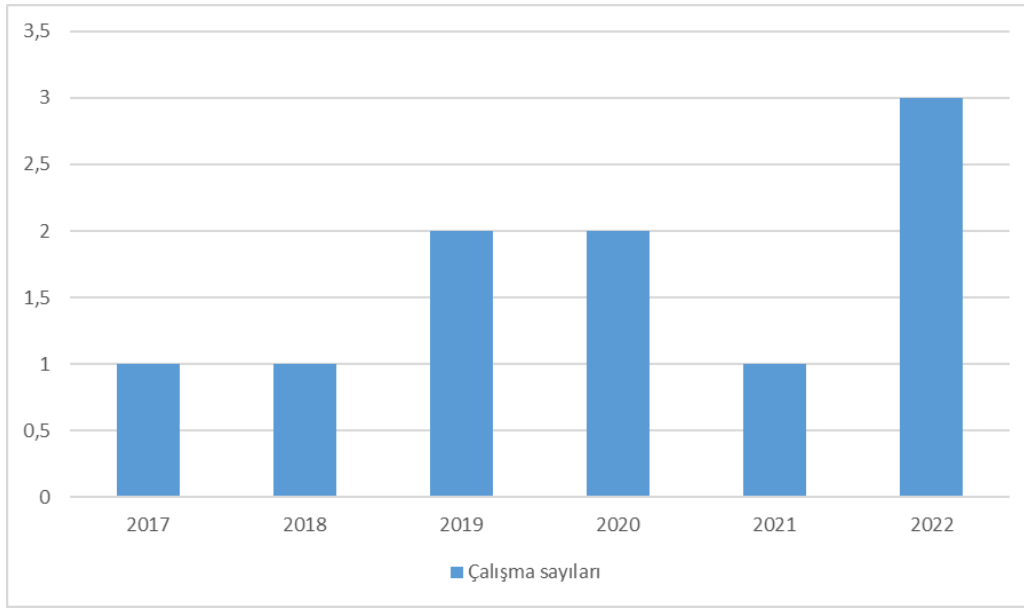
Yüz İfadesi Analizi Bulguları

Yüz ifadesi analizinin yapıldığı çalışmalara erişmek için “yüz ifadesi analizi” ifadesi aranmıştır. Aramada “yüz ifadesi analizi” sorgusunda yalnızca bir çalışma çıkmış bu yüzden İngilizce karşılığı olan “Facial Expression” ifadesi ile tarama yapılmıştır. Fakat biyolojik geri bildirim amacıyla yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yüzden alanda kullanılan bir diğer ifade olan “facial coding” ve Türkçe karşılığı olan “yüz ifadelerinin kodlanması” kelimeleriyle de tarama yapılmıştır. Bu tarama sonucunda da bir çalışma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tarama sonucunda TR dizin veri tabanında yer alan bir derleme bir araştırma olmak üzere toplamda iki adet yüz ifadesi analizinin olduğu bulgusu elde edilmiştir. Çalışmalar incelendiğinde Bayrakdar, Akgün ve Yücedağ (2016) yüz ifadelerinin otomatik analizi ile ilgili bir alanyazın çalışması yapmışlardır. Alanyazın taraması sonucunda yüz ifadesi kodlama sürecini ve analiz yöntemini anlatmışlardır. Dağlı ve Uluç (2021) reklamlarda yer alan maskotlara karşı katılımcıların verdikleri tepkileri yüz ifadesi kodlama analizi ile ele almışlardır. Tamamlayıcı yöntem olarak GSR verisini de kullanmışlardır. Katılımcı sayısınının 30 (E:15, K:15) olduğu çalışmada yaş aralığı 18-25 olarak ifade edilmiştir. Yüz ifadesi analizi için Affectiva Affdex

kullanılmıştır. Görüşme yoluyla da veri toplanarak destekleyici analizler yapılmıştır. Odaklanılan parametreler; kaş kaldırma çerçevesi, eşiği ve yüzdesi, çene büzüşürme eşiği ve uyarım yüzdesi, burun büzüşürme eşiği ve yüzdesi, dudak küçültme eşiği ve uyarım yüzdesi, göz kapatma eşiği ve yüzdesi olarak sıralanmıştır.

Elektrodermal Aktivite(GSR) Bulguları

GSR verilerinin kullanıldığı TR dizin veri tabanında yer alan çalışmalara ulaşabilmek için “GSR” anahtar kelimesi ile arama yapılmıştır. Arama sonucunda 29 çalışma olduğu ve bunların 10 tanesinin sosyal bilim çalışmalarına ait olduğu bulunmuştur. Bu çalışmaların tamamının araştırma türünde olduğu ve Türkçe dilinde 6 İngilizce dilinde 4 yayının bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sayılarının yıllar içerisindeki değişimi Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3. GSR Çalışmalarının Yıllar İçerisindeki Sayıları

Başlıca yapılan GSR çalışmalarına ait bulgular Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3

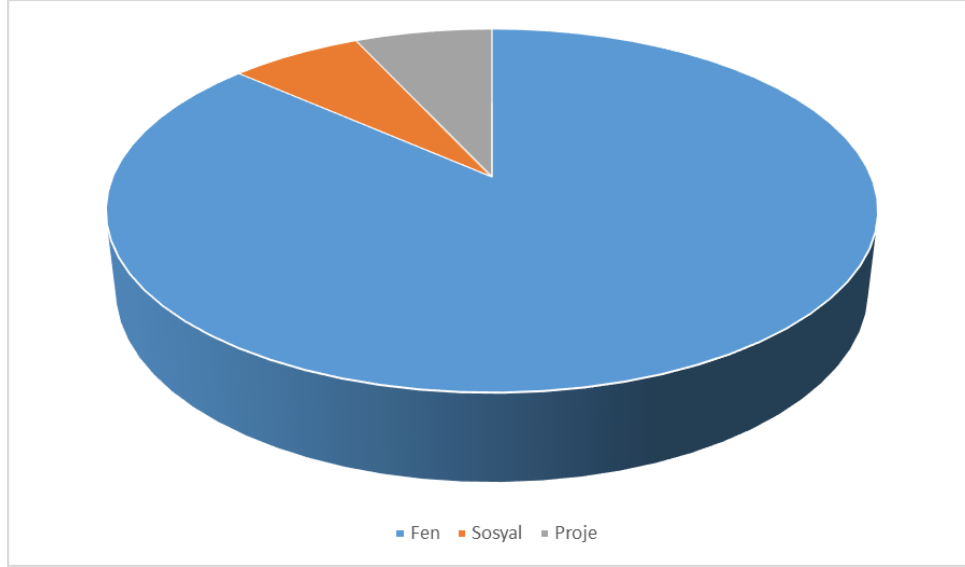
GSR Çalışmalarına Ait Bulgular (E: Erkek, K: Kadın, Y.O: Yaş Ortalaması)

Yazarlar	Katılımcı Sayısı	Özel şart	Araç	Parametreler
Dağlı ve Uluç (2021)	E:15 K:15	Z kuşağı öğrenci	*Shimmer cihazı *Görüşme tekniği *Shimmer Sensörü	*Deri iletkenlik yanıtında zirve noktası
Ece, Öner ve Gülgöz (2020)	E: 34 K: 61 Y.O: 45, 93	Genç, orta ve ileri yaş	Shimmer	*Tepki süresi *Deri iletkenlik yanıt noktası
Aytekin (2019)	E: 5 K:5	Y kuşağında bulunmak	*Derinlemesine mülakat *Shimmer GSR+	*Deri iletkenlik seviyesi *Nabız seviyesi

Çalışmalara bakıldığında her yaş grubunda örneklem grubunun yer aldığı görülmektedir. GSR verisi genellikle Shimmer cihazı ile elde edilmektedir. Parametre olarak deri iletkenlik yanıt seviyesi ve yanıt noktası ele alınmaktadır. Diğer biyolojik geri bildirim yöntemlerinde olduğu gibi GSR ölçümünde de anket, gözlem ve görüşme gibi yöntemlerden de faydalandığı görülmektedir.

Elektroensefalografi (EEG) Bulguları

EEG biyolojik geri bildirim kullanıldığı çalışmalara erişmek için “EEG” ifadesi TR dizin veri tabanında aranmıştır. Sorgu sonucunda 713 çalışma bulunmuştur. Çalışmaların alansal dağılımı Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4. EEG Çalışmalarının Alansal Dağılımı

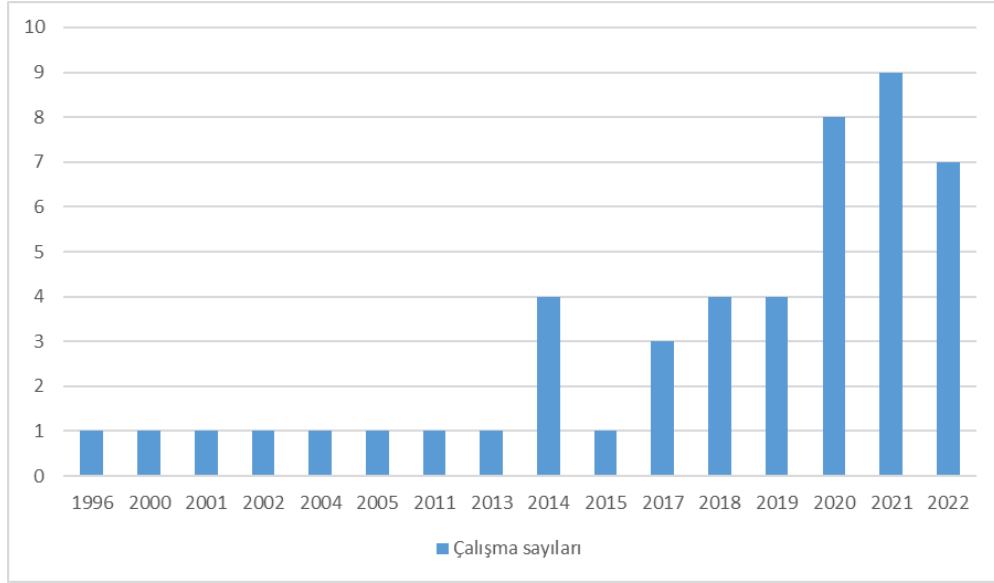
Çalışmaların alansal dağılımına bakıldığında EEG çalışmalarına çoğunlukla fen bilimleri alanında yer verildiği görülmektedir. Sosyal bilim çalışmalarının sayısı ise 48’dir. Ayrıca bu çalışmaların 14’ü fen bilimleri alanında da taranmaktadır. TR dizin veri tabanında yer alan sosyal bilim çalışmalarındaki EEG araştırmalarının tanımlayıcı bilgileri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4

EEG Çalışmalarına Ait Tanımlayıcı Bilgiler

Çalışma Bilgileri		
Yayın dili	Türkçe	37
	İngilizce	11
	Araştırma	33
	Olgu Sunumu	6
Yayın türü	Derleme	4
	Diğer	4
	Bildiri	1

EEG çalışmalarının çoğunluğu Türkçe (N=37) dilinde yazılmıştır. Yayın türüne bakıldığında ise en çok çalışma araştırma (N=33) yayın türünde yer almaktadır. Çalışmaların yıllar içerisindeki yayınlanma sayıları Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5. EEG Çalışmalarının Yıllar İçerisindeki Sayıları

TR dizin veri tabanında yer alan EEG çalışmalarının yıllar içerisindeki yayınlanma sayılarına bakıldığında ilk olarak 1996 yılında yayınlanmış ve 2014 yılına kadar birer çalışma yapıldığı görülmektedir. En büyük artışın 2020 yılında olduğu görülmüş ve bir sonraki yıl ise en çok çalışmanın yapıldığı yıl olarak görülmektedir. Son iki yılda yapılan başlıca çalışmaların analiz bulguları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5
EEG Çalışmalarına Ait Bulgular (E: Erkek, K: Kadın)

Yazarlar	Katılımcı Sayısı	Özel Şart	Araç	Parametreler
Bayrak, Yengin ve Harranoğlu (2022)	E:6 K:9	Okuryazar olmak	*NeuroSky Brainwave Visualizer	*Dikkat değeri *Gevşeme değeri *Alfa dalgalanması *Beta ve delta değerleri
Gültaze, Tüfekçi ve Tüfekçi (2022)	E:8 K:8	-----	*Görsel değerlendirme formu *Mitsar EEG (19 kanallı) *WinEEG paket programı *SPSS *Sağlıklı beslenme ölçeği	*Lokalizasyon *Parametre haritaları *Delta, teta, alfa, beta ve gama frekanslarının oluşturduğu beyin haritaları
Özmen, Karaman ve Bayhan (2022)	E:16 K:16	E-ticaret sitelerinden alışveriş yapıyor olmak	*NeuroSky MindWave Mobile *Polar OH1 Nabız Ölçüm Cihazı *SMI Red250 Eye Tracking *GSR Deri iletkenlik sensörü	Delta, Theta, Alpha, High Alpha, Low Beta, High Beta, Low Gamma and High Gamma dalgalarının frekans ölçümü
Coşkun ve Yücel (2021)	E: 12 K: 18	e-ticaret sitelerinden alışveriş yapıyor olmak	Epoc Emotiv EEG	Frontal bölge, Parietal bölge ve oksipital blgelerdeki aktivasyon durumu
Tüfekçi ve Oyman (2020)	E: 22 K: 14	-----	EEG cihazı	Sol ve sağ yarı kürede tepki süresi

Çalışmalara bakıldığında çeşitli EEG ölçüm cihazları kullanıldığı görülmektedir. Bu ölçüm cihazlarıyla birlikte tamamlayıcılığı sağlaması açısından anket ve diğer biyolojik geri bildirim yöntemlerinin de kullanıldığı anlaşılmaktadır. EEG biyolojik geri bildirim çalışmalarında odaklanılan parametrelerin alfa, teta ve delta beyin dalgaları olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Elektrokardiyografi (ECG) Bulguları

ECG anahtar kelimesi ile yapılan aramada sosyal bilimler alanında 7 adet çalışma listelenmiştir. Bunlardan 5 tanesi biyolojik geri bildirim bağlamında yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalara ilişkin özet bilgiler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6

ECG Çalışmalarına Ait Bulgular (E: Erkek, K: Kadın, Y.O: Yaş Ortalaması)

Yazar	Katılımcı Sayısı	Özel şart	Araç	Parametre
Demirkol, Tamam, Çakmak, Yeşiloğlu (2019).	E:94 K:81 YO:	*En az 1 yıldır şizofreni tanısı olan, *Okuma ve yazma bilen,	Pozitif ve Negatif Sendrom Ölçeği	*QTc aralığı, *R-R mesafesi *PR aralığı
Gündüz N, Aslan E, Eren F, Turan H, Öztürk M, Tural Ü (2019).	E:41 K:46 YO:34,7	Amerikan Psikiyatri Birliği (1994) ölçütlerine göre PB tanısı konan hastalar	*Klinik Görüşme Formu *Panik Bozukluğu Şiddet Ölçeği *Hamilton Anksiyete Derecelendirme Ölçeği (HAM-A), *Hamilton Depresyon Derecelendirme Ölçeği (HAM-D) *Klinik Global İzlem Ölçeği (KGIÖ) *Holter EKG cihazı Cardio Scan II analiz yazılımı	Kalp Hızı Değişkenliği
Aras D, Akça F, Akalan C (2013).	E:10 K:- YO:13,4	Gönüllü yüzme takımı bireyleri	*Avis 333 plus (Korea) analizör *Omegawave 800 EKG Cihazı	Kalp hızı değişkenliği
Çakır Z, Ada E, Kayatekin B (2010)	E:9 K:- YO:23,67	Paraşüt eğitimi alanlar gönüllüler	Nihon Kohden EKG cihazı	Kalp atım hızı
Çolakoğlu F, Hazar S (2004).	E:- K:25 YO: 38,75	Orta yaşlı sedanter kadınlar	EKG Cihazı	*ST interval süresi *V1S+V5R deki amplitüdlere *R-R interval süre

Elektromiyografi (EMG) Bulguları

EMG anahtar kelimesi ile yapılan aramalarda sosyal bilim alanındaki dergilerde yayınlanan 9 makale bulunmuş, bunlardan iki tanesi farklı anlamdaki EMG kısaltmalarından geldiği anlaşılabilir şekilde değerlendirilmeye dahil edilmemiştir. Bir genel alanyazın taraması çalışması ile ve ciddi yazım hataları bulunan toplam iki makale çalışma kapsamının dışında tutulmuştur. Diğer beş çalışmaya ilişkin özet bilgiler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7

EMG Çalışmalarına Ait Bulgular (E: Erkek, K: Kadın, Y.O: Yaş Ortalaması)

Yazar	Katılımcı Sayısı	Özel şart	Araç	Parametreler
Abdelraouf, Abdel-Aziem, Ahmed, Nassif ve Matar (2019)	E:- K:40 YO: 20,13	Diz ağrılarının oluşmuş olması	Myomonitor® IV EMG system	VMO VL
Saç ve Taşmektepligil (2018)	E:50 K:- YO: 22,3	Sağ el baskın kişiler	Biomonitor ME6000 16 channel EMG MegaWin 3.0 Software	the vastus medialis (VM), vastus lateralis (VL), rectus femoris (RF), biceps femoris (BF) muscle activity levels
Aydın, Sözbir, Karlı, Yüktaşır, Yıldız ve Sönmez Tiryaki (2011).	E:53 K:- YO: 22,4	Gönüllü. Beş dakikalık standart bir ısınma	Nicolet Viking Select Electrodiagnostic Sistemi	RMS değerleri, sıçrama yüksekliği, MAG
Yaprak, Tınazcı ve Ergen (2009)	E:10 K:- YO: 23,6	Profesyonel spor yapmayan, Spor Bilimlerinde okuyan öğrenci, Uygulamalı derslere katılan	Elektronik dinamometre Portatif EMG cihazı Ag-AgCl elektrodları	EMG aktivitesi İzometrik bacak kuvveti
Arpınar Avşar, Naçakan, Akhisaroğlu, Kutlay, Koşay ve Bediz (2003)	E:10 K:- YO: 11,6	Gönüllü Elit ritmik sporcu	Biopac MP30 EMG Cihazı Cybexll İzokinetik Kuvvet Ölçümü	Fleksiyon pik tork Ektensiyon pik tork EMG verileri

EMG çalışmalarında doğası gereği kas tepkisinin ölçümü farklı parametreler ile ele alınmıştır. EMG çalışmalarında en çok dikkat çeken husus ise hep aynı cinsiyetteki deneklerle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bunun da kas ölçümünden kaynaklanan bir ön kabul olduğu bellidir. Ancak duyu durum çalışmalarında bunun aşılması ve diğer biyolojik geri bildirim sensörleri ile birlikte kullanımı açısından değerlendirilmesi gerektiği açıktır.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma kapsamında TR dizin veri tabanında yer alan biyolojik geri bildirim yöntemlerini konu edinen 132 sosyal bilim çalışması ele alınmıştır. Çalışmalarda belirlenen örneklem sayıları ve örneklem özellikleri, kullanılan veri toplama ve analiz araçları ve odaklanılan parametrelerin neler olduğu araştırılmıştır. TR dizin veri tabanında göz hareketlerini izleme, yüz ifadesini analiz, EEG, GSR, ECG ve EMG biyolojik geri bildirimleri için anahtar kelimelerle arama yapılmıştır. Arama sonucunda en fazla çalışmanın göz hareketlerini izleme ve EEG çalışmaları olduğu bulunmuştur. ECG ve EMG çalışmaları ise diğer biyolojik geri bildirim yöntemlerine göre sosyal bilim çalışmalarında daha az kullanılmıştır.

Göz hareketlerini izleme çalışmalarına bakıldığında katılımcının göz ile ilgili görme sorunu yaşamaması özel şart olarak ifade edilmiştir. Çoğunlukla ekran tabanlı göz hareketlerini izleme cihazı kullanılmış ve Tobii markası tercih edilmiştir. Bu durum genellikle araştırmacıların bağlı bulunduğu kurumlardaki göz hareketlerini takip cihazı varlığıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Veri toplama araçlarına bakıldığında sadece biyolojik geri bildirim yöntemleri tek başına kullanılmak yerine anket, görüşme formu ve gözlem teknikleri de tamamlayıcılık göz önünde bulundurularak kullanılmıştır (Delen ve İlter, 2021; Toker ve Sulak, 2021; Zinderen, 2021:). Çalışmalarda dikkat edilen parametreler ise genellikle katılımcıların odaklanma noktaları, odaklanma süreleri, toplam bakış süresi ve gezinim yörüngeleridir. GSR verisi genellikle Shimmer cihazı ile elde edilmektedir. Parametre olarak deri iletkenlik yanıt seviyesi ve yanıt noktası ele alınmaktadır. Diğer biyolojik geri bildirim yöntemlerinde olduğu gibi GSR ölçümünde de anket, gözlem ve görüşme gibi yöntemlerden de faydalandığı görülmektedir. Çalışmalara bakıldığında çeşitli EEG ölçüm cihazları kullanılmıştır. Bu ölçüm cihazlarıyla birlikte tamamlayıcılığı sağlaması açısından anket ve diğer biyolojik geri bildirim yöntemlerinin de kullanıldığı anlaşılmaktadır. EMG çalışmalarında en çok dikkat çeken husus ise hep aynı cinsiyetteki deneklerle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu durum kas ölçümünden kaynaklanan bir ön kabul olarak düşünülebilir.

Sosyal bilim çalışmalarında yer alan biyolojik geri bildirim yöntemlerini genel olarak değerlendirmek gerekirse tıp alanında ECG ve EMG yöntemi daha yaygın kullanılırken sosyal bilimlerde tercih edilmemektedir. Aslında duygu durum çalışmalarında diğer yöntemlerin desteklenmesi için bu yöntemlere de yer verilmesi önemli görülmektedir. Spor çalışmalarında ECG çalışmalarına yer verilmiş olsa da sayısı oldukça azdır. Göz hareketlerini izleme ve EEG yöntemleri sosyal bilim çalışmalarında oldukça yaygındır. Daha çok eğitim, e-ticaret, reklam gibi alanlarda kullanılmış olması dikkat çekicidir. Tüm bunların yanında bütün yöntemlerle birlikte anket, gözlem ve görüşme tekniğinin kullanılması sosyal bilim çalışmalarının odağında yer alan insanın her yönden analiz edilip anlamlandırılması noktasında oldukça önemlidir. Bütüncül bir yorumlama için daha önce ifade edildiği gibi karma yöntemlerin kullanılması alan yazın çalışmalarına ışık tutacaktır.

Konu ile ilgili yapılmış diğer alanyazın çalışmalarına bakıldığında spor bilimlerinde biyolojik geri bildirim çalışmalarının durumu ele alınmıştır (Çelik ve Sarı, 2022). Muhasebe alanında (Alkan ve Bayramoğlu, 2021) ve eğitim alanında (Sağlam ve Yılmaz, 2021) biyolojik geri bildirim çalışmalarının alanyazındaki yerleri araştırılmıştır. Bazı çalışmalarda da bir ya da iki yöntem temelinde araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı olarak TR dizin veri tabanında alanyazın taraması yapılmıştır. Sosyal bilim çalışmalarının tümünde bütün biyolojik geri bildirim yöntemlerinin kullanılma durumlarının ortaya koyulması da çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmadan hareketle sosyal bilim çalışmalarında alışılmış bilindik tek bir yöntemle değil karma yöntemler kullanarak analiz yapılmasının araştırmacılara bütüncül yorumlama kolaylığı sağlayacaktır. Çalışma biyolojik geri bildirim yöntemlerini kullanmak isteyen araştırmacıların hangi veri toplama yöntemi ve analizi tercih etmesi gerektiğine bir fikir sunmaktadır. Bilişim sistemleri alanında özellikle insan bilgisayar etkileşimi çalışmalarında sıkça başvurulan biyolojik geri bildirim yöntemlerinin ele alınması, bu alandaki çalışmalara da katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan araştırmacıların çalışmanın başında odaklanılması gereken parametreler hakkında ön bilgi sahibi olmaları doğrultusunda yönlendirici niteliktedir. Sonraki çalışmalarda farklı veri tabanlarında (Scopus, Web of Science vb.) farklı kelime öbekleriyle tarama yapılarak çalışmanın etkisi genişletilebilir.

Kaynakça

- Abdelraouf, O., Abdel-Aziem, A., Ahmed, A., Nassif, N. and Matar, A. (2019). Backward walking alters vastus medialis oblique/vastus lateralis muscle activity ratio in females with patellofemoral pain syndrome. *Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation*, 65(2), 169-176. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6706826/pdf/TurkJPhysMedRehab-65-169.pdf>
- Alkan, Ü. B. Ş. ve Bayramoğlu, G. (2021). Muhasebe araştırmalarında göz izleme yönteminin kullanılması üzerine kavramsal bir çalışma. *Mali Çözüm Dergisi/Financial Analysis*, 31(167). Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Betuel-Alkan/publication/357651626_Muhasebe_Arastirmalarinda_Goz_Izleme_Yonteminin_Kullanilmasi_Uzerine_Kavramsal_Bir_Calisma_-_A_Conceptual_Study_On_The_Use_Of_Eye-Tracking_Method_In_Accounting_Research/links/61d82ec7b6b5667157d0af69/Muhasebe-Arastirmalarinda-Goez-Izleme-Yoenteminin-Kullanilmasi-Uezerine-Kavramsal-Bir-Calisma-A-Conceptual-Study-On-The-Use-Of-Eye-Tracking-Method-In-Accounting-Research.pdf
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. (4. bs.). İstanbul: Sakarya Kitabevi.
- Aras, D., Akça, F. ve Akalan, C. (2013). 50 metre sprint yüzmenin 13-14 yaşlarındaki erkek yüzücülerde kalp hızı değişkenliğine etkisi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(1), 13-18. https://doi.org/10.1501/Sporm_0000000233
- Arpınar Avşar, P., Nalçakan, G., Akhisaroğlu, M., Kutlay, E., Koşay, C. ve Bediz, C. (2003). Ritmik cimnastikçilerde sıçrama yükseklikleri, izokinetik kuvvet ve EMG profillerinin karşılaştırılması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 14(3), 104-113. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/151391>
- Atar, G. M., İspir, B. ve Şener, G. (2021). Disclaimer labels used in ads: an eye-tracking study exploring body dissatisfaction and physical appearance comparison among university students. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (38), 282-301. <https://doi.org/10.17829/turcom.931017>
- Aydın, K., Sözbir, K., Karlı, Ü., Yüктаşır, B., Yıldız, N. ve Sönmez Tiryaki, R. (2011). Dikey sıçrama sırasında kısa mesafe koşucuları ve futbolcuların diz ekstensör kaslarına ait EMG aktivitelerinin karşılaştırılması. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), 242-249. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/bsd/issue/53549/713264>
- Aytekin, B. (2019). İzleyici ve içerik etkileşimi bağlamında yeni bir Youtube fenomeni olarak otonom duyuşal meridyen tepki (ASMR) etkisinin deri iletkenliği ölçümü (GSR) tekniği ile incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 1568-1600. <https://doi.org/10.26466/opus.533789>
- Bahar, H. H. (2020). Sosyal bilimler ve fen bilimlerinde araştırmanın temel özellikleri. R. Kıncal (Dü.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (s. 25-49) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bal, D. ve Bayçu, S. (2021). Göz izleme yöntemi: halkla ilişkiler ve reklamcılık bağlamında genel bir bakış. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İnif E-Dergi)*, 6(2), 286-305. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.978329>
- Baltaş, A. B. Z. (2021). *Stresle başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Bayrak, T., Yengin, D. ve Harranoğlu, S. (2022). Analysis of brain waves in the process of reading the book within the context of digitalization of the printed book. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(1), 31-58. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.1013420>

- Bayraktar, S., Akgün, D. ve Yücedağ, İ. (2016). Yüz ifadelerinin otomatik analizi üzerine bir literatür çalışması. *Sakarya University Journal of Science*, 20(2), 383-398. Erişim adresi: <http://www.saujs.sakarya.edu.tr/en/download/article-file/227629>
- Bercea, M. D. (2012). Anatomy of methodologies for measuring consumer behavior in neuromarketing research. In *Proceedings of the Lupcon Center for Business Research (LCBR) European Marketing Conference. Ebermannstadt, Germany*. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Monica-Diana-Olteanu-bercea/publication/260058154_Anatomy_of_methodologies_for_measuring_consumer_behavior_in_neuromarketing_research/links/0deec52f3abdb88ac1000000/Anatomy-of-methodologies-for-measuring-consumer-behavior-in-neuromarketing-research.pdf
- Blumenstein, B. (2002). *Brain and body in sport and exercise: Biofeedback applications in performance enhancement*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Bülbül, I. A. ve Özdemir, S. (2021). An examination of visual attention: an eye tracking study on motor actions in children with ASD and TD children. *Hacettepe University Journal of Education*, 36(4). <https://doi.org/10.16986/HUJE.2020059525>
- Cangöz, B., Oktay, B., Kayıran, N. R. ve Karamanoğlu, S. E. (2021). Art education and expertise an eye tracking study. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38(1), 259-271. <https://doi.org/10.32600/huefd.780593>
- Coşkun, P. ve Yücel, A. (2021). EEG yöntemi ile tüketicilerin elektronik ticaret sitelerine yönelik algıları üzerine deneysel bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(29), 286 - 298. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.720686>
- Çakır, Z., Ada, E. ve Kayatekin, B. (2010). Tekrarlayan atlayışlarda deneyimsiz paraşütçülerin sürekli-durumluk kaygı düzeyleri ve kalp atım hızı değişimleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 21(4), 137-146. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbd/issue/16387/171398>
- Çelik, E. ve Sarı, İ. (2022). Biofeedback: Its function, effects on organism and utility in sports sciences. *Spor Hekimliği Dergisi*, 57(2), 108-116. Erişim adresi: <https://web.s.ebscohost.com/abstract?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=13000551&AN=158219499&h=qu35aT5dfuXyFz1nC%2fqHEbqqULNBfrhr32kEzQN6EXv5t4NDnFAYmqBmVrKCxBaeHgtNx5F6zaqzo50KjikFTA%3d%3d&crl=c&resultNs=AdminWebAuth&resultLocal=ErrCrlNotAuth&crlhashurl=login.aspx%3fdirect%3dtrue%26profile%3dehost%26scope%3dsite%26authtype%3dcrawler%26jrnl%3d13000551%26AN%3d158219499>
- Çelik, N. (2017). *Üniversite öğrencilerinde egzersiz ve biofeedback uygulamalarının depresyon, kaygı ve stres üzerine etkisi* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Çolakoğlu, F. ve Hazar, S. (2004). Orta yaş sedanter bayanlarda sekiz haftalık aerobik egzersizle meydana gelen EKG değişiklikleri. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12(2), 561-570. Erişim adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/81353/>
- Çorbacı, E. C. and Kahraman, N. (2022). Latent growth modeling of item process data derived from eye-tracking technology: An experimental study investigating reading behavior of examinees when answering a multiple-choice test item. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 13(3), 194-211. <https://doi.org/10.21031/epod.1107597>
- Çuhadar, M., Aşıroğlu, B. ve Aksoy, S. I. (2021). Turizmde göz izleme alanında gerçekleştirilen çalışmalara yönelik literatür analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(4), 3036-3063. <https://doi.org/10.21325/jotags.2021.933>

- Dağlı, Ö. ve Uluç, T. A. (2021). Televizyon reklamlarındaki marka maskotların nöropazarlama yöntemlerinden galvanik deri iletkenliği ve yüz (ifade) kodlama analizi aracılığıyla incelenmesi. *Intermedia International E-Journal*, 8(14), 58-78. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/intermedia/issue/63250/903621>
- Delen, E. ve İltter, B. (2021). The effect of human images in advertisements on consumer attention by product type and gender: an eye-tracking study. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 329-358. <https://doi.org/10.15659/ppad.14.2.267>
- Demirkol, M., Tamam, L., Çakmak, S. ve Yeşiloğlu, C. (2019). Antipsikotik ilaç kullanımının elektrokardiyografi parametreleri ile ilişkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(Ek 1), 136 - 146. <https://doi.org/10.18863/pgy.598097>
- Duerrschmid, K. and Danner, L. (2018). Eye tracking in consumer research. *Methods in Consumer Research*, 2, 279-318. Erişim adresi: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780081017432000121>
- Ece, B., Öner, S. ve Gülgöz, S. (2020). Toplumsal olaylara dair episodik ve semantik bellek süreçlerinin heyecanlanma düzeyi ile ilişkisinin yaş ve heyecanın ölçüm türü açısından incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları (Online)*, 40(1), 247-283. <https://doi.org/10.26650/SP2018-0028>
- Erden, A., Aslanbay, Y., Durmuş, B. and Çinko, M. (2021). Trustworthiness of hosts in accommodation sharing: the effect of facial traits and expressions. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*. 9(1), 1-28. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1191024>
- Farnsworth, B. (2019). *Facial Action Coding System (FACS), A visual guidebook*. Erişim adresi: <https://İmotions.Com/Blog/Facial-Action-Coding-System/>
- Gilbertson, R. J., Leff, D. J. and Downs, E. (2022). Eye tracking of attentional allocation during processing of game technologies: Association with daily playtime and gaming consequences. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 9(1), 56-62. <https://doi.org/10.5152/ADDICTA.2022.21068>
- Grimnes, S. (1982). Psychogalvanic reflex and changes in electrical parameters of dry skin. *Medical and Biological Engineering and Computing*, 20(6), 734-740. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02442528>
- Gültaze, G., Tüfekci, N. ve Tüfekçi, Ö. K. (2022). Sağlıklı yaşam biçimi olarak beslenme: reklamlara tepkinin EEG ile belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 520-539. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.1114498>
- Gündüz, N., Aslan, E., Eren, F., Turan, H., Öztürk, M. ve Tural, Ü. (2019). Psikotrop ilaç kullanımı, başka tıbbi hastalığı ve psikiyatrik eş tanısı olmayan panik bozukluğu hastalarında 24 saatlik kalp hızı değişkenliğinin değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 30(4), 236-244. Erişim adresi: https://www.turkpsikiyatri.com/PDF/C30S4/tpd_c30_s4_236-244.pdf
- King, J. A., Bol, N., Cummins, G. R. and John, K. K. (2019). Improving visual behavior research in communication science: an overview, review, and reporting recommendations for using eye-tracking methods. *Communication Methods and Measures*, 13(3), 149-177. Erişim adresi: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19312458.2018.1558194?casa_token=4uEFYB18De0AAA%3A3TVhNBV41Oodz5H_0co_AUeYKGMqCbFqHAlFw7-HzvmEK6z7Zalj9urEHihw_PhezHvireCE-Mpcf4baCQ
- Korkmaz, A. ve Gülseçen, S. (2022). Göz izleme tekniği ile resim-iş eğitimi alanında görsel içeriklerden örtük bilgilerin ortaya çıkarılması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 309-338. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1061955>

- Nakatani, C. and Pollatsek, A. (2004). An eye movement analysis of “mental rotation” of simple scenes. *Perception & Psychophysics*, 66(7), 1227-1245. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.3758/BF03196848>
- Özaydın, C. ve Güzeller, C. O. (2021). Examining the selections in restaurant menus with eye-tracking technique. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(3), 1460-1481. Erişim adresi: https://jotags.org/2021/vol9_issue3_article2.pdf
- Özer, E., Özdemir, S. ve Kara, M. (2020). Göz izleme tekniği ile okuma becerisinin incelenmesi. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 18(1), 437-455. Erişim adresi: <https://web.p.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=c54cfd71-d5af-451f-960f-27f54c241ae2%40redis>
- Özmen, E. ve Karaman, E. (2020). E-ticaret sitelerindeki gizlilik sözleşmelerinin göz hareketlerini izleme yöntemiyle incelenmesi. *Journal of Business in The Digital Age*, 3(2), 108-116. <https://doi.org/10.46238/jobda.816257>
- Özmen, E., Karaman, E. ve Bayhan, N. A. (2022). Users' emotional experiences in online shopping: effects of design components. *OPUS Journal of Society Research*, 19(45), 6-18. <https://doi.org/10.26466/opusjsr.1063894>
- Paul, M., Garg, K. and Sandhu, J. S. (2012). Role of biofeedback in optimizing psychomotor performance in sports. *Asian Journal of Sports Medicine*, 3(1), 29. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3307964/>
- Saç, A. ve Taşmektepligil, M. (2018). Correlation between the q angle and the isokinetic knee strength and muscle activity. *Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation*, 64(4), 308-313. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6648034/>
- Sadedil, S. N. ve Uraltaş, K. N. (2018). Nörobilim araştırmalarında kullanılan görüntüleme yöntemlerinin nöropazarlama alanında kullanılmasına yönelik kavramsal bir çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi / Thejournal of Socialscience*, 5(20), 257-277. Erişim adresi: <https://sobider.com/DergiTamDetay.aspx?ID=4066>
- Sağlam, Z. ve Yılmaz, F. G. K. (2021). Eğitim araştırmalarında göz izleme: araştırmalardaki eğilimlerin belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(3), 1621-1649. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/gefad/issue/67470/892733>
- Salvucci, D. D. and Goldberg, H. J. (2000). *Identifying fixations and saccades in eyetracking protocols. Vol. 1. Proceedings of the 2000 symposium on Eye tracking research & applications* (s.71-78) içinde. New York, United States: Association for Computing Machinery. doi.org/10.1145/355017.355028
- Schwartz, M. S. and Andrasik, F. (2017). *Biofeedback: A practitioner's guide*. New York: Guilford Publications.
- Şahin, Ç. (2020). Veri toplama teknikleri. R. Kıncal (Dü.), *Bilimsel araştırma yöntemleri* (s. 124-182) içinde., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tayfun, N. Ö. ve Öçlü, B. (2015). Yeşil pazarlama uygulamasının tüketiciler açısından algılanmasının nöropazarlama tekniği ile araştırılması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(2), 95-113. Erişim adresi: http://uu245-211.uludag.edu.tr/bitstream/11452/18451/1/34_2_5.pdf
- Toker, A. ve Sulak, H. (2021). Farklı türde reklam filmlerinin etkinliğinin göz izleme ve anket yöntemi ile analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 61-91. <https://doi.org/10.30794/pausbed.762837>

- Tokmak, G. ve Aksoy, R. (2021). Evaluation of celebrity endorsement effectiveness within the context of vampire effect by using eye tracking technique. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(1), 149-172. <https://doi.org/10.17065/huniibf.723099>
- Tunalı, S. B., Gözü, Ö. ve Özen, G. (2016). Pazarlama ve reklam araştırmalarında nöropazarlama üzerine yapılmış araştırmaların incelenmesi ve etik boyutunun tartişılması. *Kurgu*, 24(2), 1-8. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/kurgu/issue/59643/859543>
- Tüfekci, Ö. ve Oyman, T. (2020). Reklamlarda kullanılan duygusal çekiciliklerin elektroensefalografi (EEG) ile araştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(40), 561 - 584. <https://doi.org/10.30794/pausbed.688409>
- West, K. (2007). *Biofeedback*. New York: Infobase Publishing.
- Yaprak, Y., Tınazcı, C. ve Ergen, E. (2009). İzometrik kuvvet ölçümünde topuk yükseltmenin vastus lateralis ve gastrocnemius kaslarının EMG aktivisine etkisi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(2), 41 - 46. https://doi.org/10.1501/Sporm_0000000149
- Zinderen, A. (2021). Veri gazeteciliğinde görsel hikâye anlatımı: haberde görselleştirme ve infografik tasarım üzerine bir göz izleme çalışması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1861-1877. <https://doi.org/10.33206/mjss.909606>

Extended Abstract

Purpose

The aim of the study is to reveal the place of biological feedback data, which is mostly included in applied science studies, in social science studies. For this purpose, answers to the following research questions were sought.

- In social science studies
 - What are the biofeedback methods used?
 - Which data collection tools are used to collect biofeedback data?
 - What methods are used to analyze collected biofeedback data?

Design and Methodology

By considering biological feedback and the methods used, the TR index database was searched with related keywords (ECG, EEG, eye tracking, etc.) and the corresponding English words and synonyms of those keywords. Data collection and analysis methods were examined in these research papers in which the keywords were mentioned and which are indexed in the TR index database in the field of social sciences. Within the scope of the study, a total of 132 social science studies were accessed. Documentary scanning research method was used in this study.

Findings

Mostly screen-based eye tracking device was used and Tobii™ brand was preferred. It can be said that this situation is generally related to the presence of eye tracking devices in the institutions where the researchers are affiliated. On the other hand, when we look at the data collection tools, instead of using only biological feedback methods alone, questionnaires, interview forms and observation techniques were also used by considering complementarity. The parameters discussed in the studies are generally seen as the focus points, focusing times, total viewing time and navigation trajectories of the participants.

As a result of the scanning, it was found that there were two different facial expression analysis study in total, one compilation paper and one research paper in the TR index database. It is also seen that there is a sample group in every age group.

In social science researches where biological feedback methods are employed, GSR data has been collected with the Shimmer device. The skin conductivity response level and response point have always been considered as parameters in such studies. As in other biological feedback methods, it is seen that methods such as questionnaires, observations and interviews are also used in GSR measurement.

It is seen that various EEG measurement devices are used in these type researches. It is understood that questionnaires and other biological feedback methods are also used in order to provide complementarity to these measuring devices. In EEG biofeedback studies, it was found that the parameters focused on are alpha, theta and delta brain waves.

In EMG studies, the measurement of muscle response has been handled with different parameters due to its nature. The most striking point in EMG studies is that they are always carried out with subjects of the same gender. It is clear that this is an assumption arising from muscle measurement. However, it is clear that this should be overcome in mood studies and evaluated in terms of its use with other biological feedback sensors.

Research Limitations

The fact that the research was conducted in the TR index database is among the limitations. On the other hand, the fact that the keywords used while querying are more diverse, but making inquiries with limited keywords within the scope of the study is also a limitation of the research. Another limitation is inclusion of some out of scope studies to the total number of studies obtained after query.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

As a result, it can be concluded that based on this study, analysis using mixed methods rather than a single familiar method in social science studies will provide researchers with a holistic interpretation. The study provides an idea of which data collection method and analysis should be preferred by researchers who want to use biological feedback methods. On the other hand, this study may guide researchers in terms of having preliminary information about the parameters that should be focused on at the beginning of the study they want to conduct. In future studies, the effect of the study can be expanded by scanning different databases with different phrases.

Originality/Value

In this study, unlike other studies, a literature review was carried out in the TR index database. Discussion of the fact that all biological feedback methods are used in all social science studies also constitutes the originality of the study.

Araştırmacı Katkısı: Esra ÖZMEN (%100).

İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı ¹

Osman METİN ² - Şükriye ÜNAL ³

Başvuru Tarihi: 14.11.2022

Kabul Tarihi: 27.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

İçerik analizi; nesnel, ölçülebilir, doğrulanabilir bilgilere ulaşmak amacıyla doküman, metin ve evrak gibi pek çok farklı materyali belli kurallar dahilinde (örnekleme, kodlama, kategori vs.) analiz etmeyi amaçlayan nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan bir tekniktir. Çalışmanın amacı sosyoloji ve iletişim bilimleri alanlarında içerik analizi tekniğinin anlaşılması ve uygulamasında ne tür benzerlik ve farklılıkların olduğunu belirlemektir. İçerik analizinin ne olduğu, hangi türlerinin bulunduğu, analizin tamamlanabilmesi için hangi aşamalardan geçilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu amaç doğrultusunda iletişim bilimleri ve sosyoloji alanında içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan doktora tezlerinin yöntem bölümü içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmektedir. 2013-2021 yılları arasında sosyoloji ve iletişim bilimlerinde hazırlanan otuz iki doktora tezi olduğu tespit edilmiştir. Sosyoloji alanında sekiz doktora tezi, iletişim bilimleri alanında ise sekiz doktora tezi olmak üzere toplam on altı doktora tezi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulara bakıldığında iletişim bilimleri alanında hazırlanan tezlerin içerik analizini yardımcı bir teknik olarak kullanılmadığı, kategori ve kod oluşturmaya özen gösterildiği tespit edilmiştir. Sosyoloji alanında hazırlanan doktora tezlerinde ise içerik analizi tekniği çoğunlukla yardımcı bir teknik olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İçerik Analizi, İletişim Bilimleri, Sosyoloji, Doktora Tezleri

Atıf: Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ometin@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0888-1485

³ Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, sukriyee.unal@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9535-245X

The Content Analysis Technique: Its Use in Communication Sciences and Ph.D. Theses in Sociology

Osman METİN⁴ - Şükriye ÜNAL⁵

Submitted by: 14.11.2022

Accepted by: 27.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

Content analysis; It is a technique included in the qualitative research method that aims to analyze many different materials, such as documents, texts, and documents within specific rules (sampling, coding, category, etc.) to reach the objective, measurable and verifiable information. The study aims to determine what kind of similarities and differences exist in understanding and applying content analysis techniques in sociology and communication sciences. It focuses on what content analysis is, what types there are, and what stages should be passed to complete the analysis. For this purpose, the method section of doctoral theses prepared using content analysis techniques in the communication sciences and sociology field is examined using content analysis techniques. It has been determined that thirty-two doctoral theses were prepared in sociology and communication sciences between 2013-2021. A total of sixteen doctoral theses, eight of which are in the field of sociology and eight in the communication sciences, constitute the research sample. When the findings are examined, it has been determined that the content analysis of the theses prepared in the field of communication sciences is not used as an auxiliary technique, and care is taken to create categories and codes. Content analysis was mainly used as an auxiliary technique in doctoral theses prepared in sociology.

Keywords: Content Analysis, Communication Sciences, Sociology, Ph.D. Theses

⁴ Afyon Kocatepe University, Faculty of Sciences and Literature, Department of Sociology, ometin@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0888-1485

⁵ Ph.D. Candidate, Afyon Kocatepe University, Faculty of Sciences and Literature, Department of Sociology, sukriyee.unal@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9535-245X

Giriş

Her bilim dalı kendi çalışma alanına uygun olacak şekilde araştırma yöntem ve tekniklerinden yararlanmaktadır. Sosyal bilimlerde içerik analizi tekniği sıklıkla kullanılmaktadır. İçerik analizi tekniği, ele alınan konu hakkında genel eğilimleri ortaya çıkarmada etkili bir araçtır. Bunun yanı sıra daha sonra yapılacak olan bilimsel çalışmalara da yol göstericidir. İçerik analizi tekniği nitel ve nicel olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Nicel içerik analizinde, çalışma konusu kapsamında incelenen belge veya dokümanların analiz edebilmesi için kategoriler ve kodlar oluşturulmaktadır. Kategori ve kodlar aracılığıyla bazı kavramlar tespit edilmekte ve incelenen dokümanda ne kadar sıklıkla kullanıldığına bakılmaktadır. Yani, gerçekliğe ulaşabilmek için kavramlardan sayısal veriler elde edilmektedir. Nitel içerik analizinde ise gerçekliğe ulaşabilmek için nedir? Neden? Nasıl? soru kelimelerine cevap aranmaktadır. Böylece yüzeysel olarak görünmeyen gizli mesajlar ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada amaç, sosyal bilimlerde içerik analizi tekniğinin kullanımına ilişkin farklılıkların olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda yüksek öğretim kurumunda doktora derecesinde, içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan tezleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda eğitim bilimlerinde hazırlanan doktora tezlerinde içerik analizi tekniğinin daha çok kullanıldığı tespit edilmiştir. İletişim bilimlerinde ve sosyoloji alanında hazırlanan doktora tez sayısının daha düşük olması ve karşılaştırma yapabileme imkanı sunması nedeniyle 2013-2021 yılları arasında sosyoloji ve iletişim bilimleri alanında hazırlanmış on altı doktora tezi araştırmanın örnekleme dahil edilmiştir. Bu doktora tezlerinin yöntem bölümleri belirlenen kategoriler çerçevesinde içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz öncesinde içerik analizi nedir? İçerik analizinin hangi türleri vardır? İçerik analizi yapılırken uygulanması gereken aşamalar nelerdir? gibi sorulara cevap olacak şekilde bilgiler sunulmuştur. Bu çalışmanın, sosyal bilimler alanında içerik analizi tekniğini çalışmalarında uygulamak isteyen araştırmacılara yol göstermesi ve kaynak olması hedeflenmektedir.

İçerik Analizi

İçerik analizinin uygulanması 16. Yüzyılda ilk iletişim aracı olan gazetelerde dini söylemlerin ne ölçüde yer aldığı sorusuna cevap aramak amacıyla yapılmıştır. Günümüz içerik analizi uygulamalarına uzak sayılabilecek nitelikte olan bu çalışmalar sonrasında 20. Yüzyıl başlarında gazetecilik alanında eğitim gören öğrenciler iç politika, iş, suç işleme, boşanma, spor gibi temaları ele alarak gazete yazıları üzerinde içerik analizi uygulamaları gerçekleştirmişlerdir. 1930'lı yıllara gelindiğinde Harold D. Lasswell ve arkadaşları iletişim, politika ve propaganda ilişkilerini açıklamaya yönelik çalışmalar yürütmüşlerdir (Aziz, 2015, s. 131-132). 1960'lı yıllarda bilgisayar destekli içerik analizi uygulamalarının kullanılmaya başlanmasıyla birlikte çok sayıda ve hacimli metinlerin daha sistemli ve kolay şekilde yapılabilmesine imkân sağlamıştır (Yıldırım, 2015, s. 116). Kitle iletişim araçları ve yayın organlarının gelişmesine bağlı olarak da bilimsel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir teknik haline gelmiştir. Günümüzde dil, iletişim bilimleri, sosyoloji, psikoloji gibi pek çok bilim dalında kullanılmaktadır.

Araştırmacı içerik analizi tekniğini kullanarak belirlenen metinlerin, belgelerin, dokümanların, temaların içeriklerini belli kurallar dahilinde nesnel bir şekilde analiz edebilmektedir. İçerik analizi, *“iletilerin açık olan içeriğinin nesnel ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır”* (Fiske, 1996, s. 176). Bu teknik sosyal gerçekliğin niteliğinin belirlenerek analiz edilmesi açısından da oldukça elverişlidir. İçerik analizi için kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse:

“Sosyal gerçekliği araştıran nesnel, sistematik, tümdengelim dayalı okuma aracı olarak önceden belirlenen ölçütlere göre kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden anlamlar çıkarmayı amaçlayan metodolojik araç ve teknikler bütünüdür. Planlama aşamasında zayıf olarak görülsün bile uygulamada etkili ve ilginç sonuçlar vermektedir. Niceli nitelile dönüştürebilmeyi, yazılı metinden hareketle yazılı olmayan mesajlara ulaşabilmeyi sağlayan çok işlevli ve giderek gelişen bir tekniktir” (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 21-22).

Bernans Berelson içerik analizini “*iletişimin açıklanan içeriğinin yansız, sistematik sayısal tanımlarını yapan bir araştırma tekniği*” olarak tanımlamaktadır. Berelson’un vurguladığı gibi içerik analizinde yansızlık önem arz eden bir özelliktir. Çünkü içerik analizinde amaç ilk bakışta fark edilen, zorlanmadan algılanan unsurlara ulaşmak yerine kolayca görünmeyen üstü örtülü olan öğeyi elde etmektir. Bu amaca ulaşmak isteyen araştırmacı bilgi birikimine, tutumlarına, sezgilerine, değerlerine değil nesnel okuma ilkelerine bağlı kalarak yansız ikinci kez bir okuma gerçekleştirmelidir. Berelson yansızlığın yanında içerik analizinin sistematik oluşuna vurgu yapmaktadır. Analiz yapılırken belli bir düzen ve ilkelere bağlı kalmalı bunun için de kategori oluşturularak tasnifler yapılmalıdır. Yani analiz sonrasında anlama ilişkin bir kanıt oluşturulmalıdır (Bilgin, 2006, s. 1). Krippendorff İçerik çözümlemesini “*bir mesajın içindeki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarımlar yapan araştırma tekniği*” olarak tanımlamaktadır. Krippendorff bu tekniği kullanan diğer araştırmaların aynı verileri kullanarak benzer sonuçlar elde etmesini beklemektedir (Aziz, 2015, s. 133-134). İçerik analizi, “*Metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir. Bu yorumlar, mesajın göndereni, mesajın kendisi ve mesajın alıcısı hakkındadır*” Krippendorff, içerik analizinin yinelenebilir olmasına, Weber gönderen alıcı ilişkisine dikkat çekerken her ikisi de analiz edilecek belgelerden çıkarım yapılması neticesinde sonuca ulaşıldığını vurgulamaktadır (Weber 1989; akt, Koçak ve Arun, 2006, s. 22).

Gökçe (2006), içerik analizinde çok sayıda materyal içerisinden sistematik ve ortak veriler elde edebilmek, metin içeriklerini anlamlandırılabilir ve yorumlayabilmek için içerik analizinin temel ilkelerine bağlı kalınması gerektiğini vurgulamakta ve “Yorumlanan ileti geçerli mi? Diğer yorumlarla genelleştirilebilir mi? Anlamlandırılan ve yorumlanan, gerçekten aranan ve ölçülmek istenen boyut mu?” gibi soruların ortadan kalkması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca içerik analizinin ilkelerine bağlı kalındığı sürece metnin altında yatan gizil anlamlar tespit edilerek sosyal gerçeklik hakkında çıkarımlarda bulunulabilir. Çıkarımlarda bulunurken metnin bütünü bağlamında kopmamak gerekir aksi takdirde kategoriler, sınıflandırmalar, kodlamalar aracılığıyla oluşturulan analizlerin anlam bütünlüklerinde bozukluklar meydana gelebilir. Bu durum metnin doğru analiz edilmesine engel teşkil etmesi mümkündür Gökçe, 2006, s. 21-23).

Her bilimsel araştırma tekniğinde olduğu gibi içerik analizinin de güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Büyük hacimli metinlerin birden fazla kodlayıcıyla çözümlenmesinde (örneğin yıllarca yayınlanmış dergi veya gazete yazıları), günümüzde ulaşılması mümkün olmayan belge ve dokümanların incelenmesinde kullanılabilir. Şu an hayatta olmayan insanların yazıları ya da geçiş döneminde yayınlanan haber bültenlerin incelenmesinde yani zamansal veya mekânsal olarak belli bir mesafesini var olduğu durumlar için de etkili bir teknik olabilmektedir. Ayrıca bir metnin içinde ilk bakışta fark edilmeyecek mesajların görünür olmasını sağlama açısından faydalıdır (Neuman, 2017, s. 468). İçerik analizinde kullanılan belgeler veya dokümanlar araştırma yapmak amacıyla üretilmemekte aksine halihazırda var olan bu belgeler araştırmadan bağımsız olarak ele alınarak incelenmektedir. Bu yüzden de analizlerin neticesinde beklenmeyen ve önem arz eden izlere ulaşmak mümkün olabilmektedir. Örneğin, kitap ya da dergide toplumsal cinsiyet eşitsizliğini vurgulayan yazılı veya görsel içeriklerin var olması yüzeysel bakıldığında fark edilemez ancak detaylı içerik analizine tabi tutulduğunda

verilmek istenen mesaj ortaya çıkabilmektedir. Örneklem grubuna dahil edilen belgeler detaylı incelemelere tabi tutulduğu için olay, kişi ve durum hakkında daha çok bilgi edinmeye olanak sağlamaktadır (Merriam, 2018, s. 141).

İçerik analizi çoğunlukla nitel araştırma içerisinde ele alınsa da nicel araştırmalarda da kullanılabilir. Bu yüzden içerik analizi kendi içerisinde nitel ve nicel içerik analizi olarak iki grupta ele alınmaktadır. Nicel içerik analizinde inceleme konusu olan kavramların ve kelime gruplarının sayıca ne kadar tekrarlandığı önem arz ederken nitel içerik analizinde kullanılan materyallerin sosyal etkileşim ve iletişim yönü ele alınmaktadır. İster nitel içerik analizi olsun isterse nicel içerik analizi olsun inceleme altına alınan içeriğin kodlanarak belli kategorilerle sınıflandırılması neticesinde her türden içerik özetlenerek analiz edilebilmektedir (Gül ve Nizam, 2021, s. 182).

Nitel ve Nicel İçerik Analizi

Nitel içerik çözümlerinde metnin içerisinde önemli olarak görülen temalardan bazı kategoriler oluşturulmakta ve sosyal gerçekliğin çoklu tanımlamalarıyla betimlemeler yapılmaktadır. Düzenli bir şekilde hazırlanmış kodlama ve kategorileştirme sistemi yeni kuramların ve modellerin gelişmesine imkân sağlamaktadır. Bunun yanı sıra var olan kuramlar doğrulanabilmekte ya da belirli fenomenler hakkında çıkarım yapmaya olanak sağlamaktadır (Gül ve Nizam, 2021, s. 185). Nitel içerik analizi çalışmalarında betimleyici (nasıl, nedir vs.) ve açıklayıcı (neden, niçin gibi) sorular yer almaktadır. İçeriğin görünen boyutlarından ziyade yüzeysel olarak görünmeyen gizil mesajlarına ve iletilerine ulaşılmaya çalışılmaktadır (Yüksel, 2019, s. 142).

Nicel içerik analizi tekniği sıklıkla yazılı metinlerin analizinde kullanılmaktadır. Temel amacı kategoriler oluşturma esnasında belirlenen kelimelerin veya kavramların tekrar etme sıklığını tespit etmektir. Nicel içerik analizinde genel olarak yazılı metnin görünür yüzeyindeki içeriğin kodlanması ele alındığı için açık kodlama daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin metin içerisinde geçen bir kelimenin veya kavramın kaç kez kullanıldığı gözden geçirilerek not edilmektedir. Bu işlem için bilgisayar programlarından da yararlanılmaktadır. Açık kodlamada aranan kelime ya vardır ya da yoktur. Bu açıdan güvenilirliği oldukça yüksektir. Ancak kelimenin birden fazla yan anlamı da olabilmekte ve kolayca gözden kaçabilmektedir. Özellikle de bilgisayar programı ile hazırlanan açık kodlama sistemlerinde daha sık görülebilmektedir. Bu sebepten açık kodlamanın ölçüm geçerliliği kısıtlanmaktadır (Neuman, 2017, s.470).

Nicel içerik analizinin tercih edilmesinin belli başlı amaçları vardır. Sayısallaştırma güvenilirliği artırmaktadır. Burada güvenilirlikten kast edilen, veri analizi sonrasında tekrarlanan çalışmada aynı sonuçların elde edilebilir olması veya aynı verileri analiz eden araştırmacılar arasında bir uyum ve tutarlılık olmasıdır. Ayrıca analizin temelini oluşturan kategorilerin belirli standartlar dahilinde yapılması güvenilirliği artırmaktadır. Diğer bir amaç ise yanlılığı azaltmaktır. Yansızlıktan söz ederken tamamen nesnel veriler elde etmek amaçlanmamaktadır. Analizler yapılırken yorumlamaların daha adil bir şekilde yapılmasına imkan sağlaması hedeflenmektedir. Yine nitel verilerin sayılara dökülerek kategoriler arasında karşılaştırma yapılabilmesi amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s. 162). Tüm bunların yanı sıra içerik analizi düşük maliyetle yapılabilecek bir analiz tekniği olması nedeniyle de avantajlıdır. İçerik analizinde kayıt altına alınmış belgeler kullanılmakta ve sadece oradaki mesajlar incelemeye tabi tutulmaktadır. Belgelerin meydana gelmesinde etkili olan kişi ve kurumların yüklediği anlamlar sınırlıdır. Bu durum içerik analizi tekniği açısından dezavantaj oluşturmaktadır (Berg ve Lune, 2015, s. 408).

Nicel içerik analizi sosyal gerçeklik hakkında çıkarımda bulunmamıza olanak sağlamakta ancak analiz edilen metinlerin ne dereceye kadar sayısallaştırılabilir olduğu sorusunu karşımıza çıkarmaktadır. Bu nedenle de bazı eleştirilere maruz kalmaktadır. İlki, yazılı metinlerden sayısallaştırılmış sistematik bilgi elde ederken metnin parçalara bölünmesi neticesinde genel yapısının bozulmasıdır. İkincisi, metin ve içeriğin birbirinden ayrı ele alınması bağlam kopmasına sebep olmaktadır. Üçüncüsü ise metnin sadece görünen yüzüyle ilgilenilmesi ve derin anlamların keşfedilmemesidir. Son olarak nicel içerik analizinde odaklanılan metnin değer belirtilerinin sayısal olması, karmaşık olguların anlaşılmasında etkin bir rol oynamadığı düşüncesiyle eleştirilmektedir. Esasında nicel içerik analizinin özü yazılı metinden sayısallaştırılmış sistematik bilgi elde etmek olduğu düşünülürse eleştirilerin anlamsız olduğunu görmek mümkündür. Eksiklik olarak düşünülen noktaların tamamlanması için içerik analizinin bir diğer türü nitel içerik analizine başvurmak yerinde olacaktır (Gökçe, 2006, s. 40-41). Nicel ve nitel içerik analizinde odaklanılan noktalar birbirinden farklılık göstermekte ve bir nevi birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir.

İçerik Analizi Nasıl Yapılır?

Hansen ve arkadaşlarına göre (2003) içerik analizi altı farklı aşamadan geçmektedir. Bunlar sırasıyla araştırma problemini tanımlama, örneklem belirleme, çözümlenme birimlerinin belirlenmesi, kodlama cetvelini oluşturma, kodlama cetvelini sınırlama, güvenilirliği ölçme, verileri çözümlenme şeklinde açıklanmaktadır. İçerik analizinin metodolojisine dair yapılan sınıflamalarda da benzer aşamaların yer aldığı görülmektedir (Hansen 2003; akt. Taylan, 2011, s. 74). Ancak daha kapsamlı olması nedeniyle bu çalışmada Hansen ve arkadaşlarının belirlediği altı basamak esas alınmaktadır.

Problemin Saptanması ve İçerik Belirleme

İçerik analizinde araştırma probleminin belirlenmesi ilk ve önemli bir adımdır. Diğer bilimsel araştırmalarda olduğu gibi içerik analizinde de araştırmaya başlamadan önce problem belirlenmekte ve ona göre içerik oluşturulmaktadır. Nicel araştırmalarda değişkenler ve istatistik testler için hipotezler kurulmakta nitel araştırmada ise temel bir olguyu çevreleyen karmaşık etmenleri, farklı bakış açıları ve olgulara yüklenen anlamları ortaya çıkarmak için bir sorunsal oluşturulmaktadır. Araştırma sorusunun nasıl formüle edileceği araştırmanın yöntemini belirlemektedir (Creswell ve Creswell, 2021, s. 133). Bu nedenle araştırma problemi detaylı, denetlenebilir, fonksiyonel sorularla oluşturulmaktadır. Böylece içerik analizinin doğru bir uygulaması yapılabilmektedir.

İçerik analizinin temel amacı metinlerin içindeki bilgi yığını sistematik bir şekilde en aza indirgemektir. Bu açıdan bakıldığında araştırma sorusu hem yöntemin hem de içeriğin temel belirleyici ölçütü olmaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 48). İçerik analizinde araştırma sorusu açık, net bir şekilde belirtilmeli mantıksal, akılcı, uygulanabilir, kuramla ilişkili ve yakın çevredeki olgulara bağlantılı olmalıdır. Neticede bu özellikler ile oluşturulan araştırma problemi, araştırmacıya hangi işlevlerin yerine getirileceği, nelerin araştırmanın konusu dışında kalacağı hakkında fikir oluşturmaktadır (Gökçe, 2006, s. 55). Bu sayede araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından bir sorun oluşmamaktadır.

Örneklem Seçimi

Örnekleme, her araştırma türü için önemli bir aşamadır. İncelemek istenilen konu hakkında tüm verilere ulaşmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle araştırılmak istenen konuya ilişkin örneklem kümeleri oluşturulmaktadır. Temelde olasılıklı ve olasılıklı olmayan örnekleme olmak üzere iki örnekleme türü bulunmaktadır. Bu örnekleme türleri araştırmanın metodolojisine ve amacına göre farklılık göstermektedir. Eğer çok sayıda kişiden veri toplanacaksa zaman ve maliyet göz önüne alınarak rastlantısal(olasılıklı) örnekleme türleri tercih edilmektedir. Nicel araştırma içerisinde bu tür örneklemlere daha çok rastlanılır. Nitel

araştırmacılar daha küçük örneklem gruplarıyla çalışmakta ve belirli bir bağlamda toplumsal yaşam süreçleri hakkındaki bilgilerini geliştirecek örnek olaylar bulma çabalarından dolayı nicel araştırmadaki kadar büyük örneklem grupları oluşturulmamaktadır (Neuman , 2017, s. 319-320). Bu nedenle de amaçlı örneklem çeşitleri kullanılmaktadır.

Çalışmanın örneklem grubu oluşturulurken “araştırma evreni nedir ve buradan ne kadar bir örneklem seçilmelidir? Tekraren yapılacak araştırmalar tutarlı sonuçları verebilecek midir ve dolayısıyla araştırma tekrar edilebilir nitelikte midir? Öngörülenler ölçülebilmiş midir?” gibi sorular araştırma yöntemi fark etmeksizin cevaplanması gereken temel sorulardır (Koçak ve Arun, 2006, s. 22). İçerik analizinde de örneklem seçerken bu kriterler dikkate alınarak örneklem grubu oluşturulmaktadır. Çünkü içerik çözümlemesinde “iletinin belli alanlarının dahil edildiği” ve “diğerlerini dışarıda bırakıldığı” bir bakış açısından ziyade içerik çözümlemesinde bilimsel bir nesnellik iddiası vardır (Fiske, 1996, s. 177). İçerik analizinde araştırma sonuçlarının genellenebileceği materyallerin tümü, araştırma evreninin içine dahil edilmekte ve tüm materyaller eksiksiz bir şekilde çözümlenmektedir. Araştırmacı eğer çalışma evreninin tamamına ulaşmış metinleri çözümlenebiliyorsa tam sayım yolunu tercih etmektedir. Fakat araştırma konusuna ve amacına uygun nitelikte pek çok metnin bulunması, zamanın kısıtlı, maliyetin yüksek olması gibi nedenlerden araştırmacı, analizinde zaman, mekân ve alana göre sınırlandırma yapmaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 53). Örneğin çizgi filmlerde aile nasıl tasvir edilmektedir şeklinde bir araştırma problemi oluşturulduğunda hangi çizgi filmleri? Ve bu çizgi filmlerin hangi bölümleri çalışmaya dahil edilecek gibi sorular çalışma-örneklemimin ilk aşamasını oluşturmaktadır. İlk olarak ulusal ya da uluslararası düzeyde yayın yapan televizyon kanallarında yayınlanan çizgi filmler mi?, internet kanallarında yayınlanan çizgi filmler mi? yoksa farklı platformlarda yayınlanan çizgi filmler mi? olacağı belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye’de ulusal kanallarda yayınlanan çizgi filmler şeklinde belirlenmiş bir çalışma olduğunu farz edelim. Bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Sonraki aşama Türkiye’de ulusal kanallara yayınlanan çizgi filmlerin listesi yapılarak hem araştırmanın evrenini temsil edebilecek hem de araştırmanın amacına uygun nitelikte olasılıklı örneklem çeşitleri kullanılarak uygun örneklem sayısı ve içeriğinin belirlenmesidir (Yıldırım, 2015, s. 134). Burada amaç evreni temsil edebilecek en küçük örneklem grubunun oluşturulmasıdır.

Çözümleme Birimlerinin Belirlenmesi

İçerik analizinde örneklem seçimi yapıldıktan sonra çözümleme birimleri oluşturulmaktadır. Çözümleme birimleri dilsel birimler ve dilsel olmayan birimler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Dilsel birimler içinde kelimeler, cümleler ve paragraflar çözümlenmektedir. Genelde propaganda ve haber çözümlemelerinde cümle paragraflar temel alınmaktadır. Çünkü cümle ve paragraf çözümlemelerinde birden fazla “konucuk” bulunabilmektedir. Çözümleme birimlerinde kilit kavramların önemi büyüktür. Bir cümle veya paragraf içinde birden fazla sav yer alabilmektedir. Dilsel olmayan birimlerde belgeler, belgelerin parçaları, karakterler yer almaktadır. Belgelerin içinde konularına göre gazete köşe yazıları, basılı ve televizyon reklamlarının tümünü bu grupta toplayabilmektedir. Belgelerin parçalarında kitap bölümü, sinema ve televizyon programlarındaki belirli dakikaları inceleyebilmektedir. İçerik analizlerinde kişi veya karakter özellikleri birim olarak ele alınabilmektedir. Berelson’un ABD başkan yardımcılarında bulunması gereken özellikleri incelediği çalışma buna örnek verilebilir (Geray, 2006, s.150).

İçerik analizinin kalitesini gösteren temel faktör kategori sistemidir. Bu sistem, araştırma problemi açısından önemli bilgilerin ve kavramların seçilmesinde etkili bir araç olmaktadır. Kategoriler aracılığıyla sosyal gerçek tanımlanarak yeniden yapılandırılmaktadır. Araştırma sorusuna uyum sağlamayan içerikler konu dışı bırakılarak gruplandırılmaları yapılmakta ve kategoriler oluşturulmaktadır (Gökçe, 2006, s. 58). Kategorileştirme kelimesi bir bütünü oluşturan parçaların belirli kıstaslara göre birbirinden ayrılarak tekrar gruplandırması anlamına gelmektedir. İçerik analizinde kategorileştirme aşaması kargocunun bir araç dolusu paketi farklı

adreslere dağıtma süreciyle benzerlik göstermektedir. Kargocu aracına yükleme yaparken dağıtım rotasına uygun kategorileştirme yaparsa paketlerin yükleme ve dağıtım süreci daha kolay bir şekilde gerçekleşir. Benzer şekilde içerik analizine başlanmadan önce oluşturulan kategoriler analizin rotasının belirlenmesinde ve daha sistemli olmasına yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra kategoriler, bir bütünlük içinde bulunan dokümanlardan anlamlı parçalar oluşturmayı sağlamaktadır. Bu sayede yeni bir gruplandırmalara olanak sunmakta ve çözümlemenin sonuca ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Metin içerisinde bütünlük oluşturan mesajlar parçalara bölünmekte uygun, kategoriler altında tekrar birleştirilmekte ve sınıflandırılmaktadır.

Kategori ya da tema, içerik analizinde elde edilen kavramlardan daha soyut, genel ve kapsayıcı olmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s.163). Bu nedenle kategoriler belirlenirken şu hususlara dikkat etmek gerekmektedir: “Homojen; kategoriler içindeki öğeler aynı olmalı, bütünsel; kategori içindeki mesajların tümünü kapsayıcı olmalı, objektif; farklı kodlayıcılar aynı öğeleri aynı kategorilere sokmalı, amaca uygun; hedeflere göre uyarlanabilir olmalıdır” (Bilgin, 2006, s.13). Kategoriler oluşturulurken bu hususların dikkate alınması analiz sırasında araştırmacının işini kolaylaştırmakta aynı zamanda çalışmayı sistematik ve planlı hale getirmektedir.

İçerik analizinde kategoriler yani birimler oluşturulurken konu, biçim, değerlendirici, aktör ve hedef olmak üzere temelde beş farklı kategori sistemi bulunmaktadır. Konu kategorileri radyo, televizyon programları, müzik, haber yayınları, gazete gibi yazılı, görsel veya sesli materyallerin içerikleri konularına göre kategorilendirilmektedir. Biçim açısından bakıldığında ise belgelerin içeriğinden ziyade formuna göre kategoriler oluşturulmaktadır. Değerlendirici kategoriler kendi içerisinde bakış açılarına ve değerlere göre ayırmakta ancak temel amaç yazarın konuları nasıl değerlendirdiğini ortaya çıkarmaktır. Kişilere ve aktörlere göre oluşturulan kategorilerde “daha çok siyasi aktörler üzerinden çözümleme yapılmaktadır. Kişiler, oyuncular ve karakterlerin özellikleri merkeze alınarak sınıflandırma yapılmaktadır.” Hedef kategorilerinde ise içeriğin kime hitap ettiği ile ilgili (çocuklara yönelik, okul çevresine yönelik, engellilere yönelik vb. gibi) bir sınıflandırma yapılmakta ve kategoriler aracılığıyla içeriğin hedef aldığı kesime yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. (Geray, 2006, s. 150-151; Yıldırım, 2015, s. 143). Bu kategorilerin dışında yapılan çalışmaya özgü farklı kategorilerde oluşturulmaktadır.

Kategoriler sadece analizin hangi metin birimlerini kapsayacağını belirlemede etkili değil aynı zamanda somut metin içeriklerinin hangi açılardan benzerlik ya da farklılık gösterdiğini belirlemede de etkili olmaktadır. Kategorileri oluşturma aşamasında alt kategoriler belirlenmekte ve bu kategorilere uygun tanımlamalara yer verilmektedir. Bu ana kategorilere yenileri eklenebilmektedir. Ancak bu ana kategorilerin birbiriyle birleştirilmesi veya kategori dışı bırakılması uygun değildir. Kategoriler aracılığıyla varsayımlarla somut metinler arasında ilişki kurulmakta ve metin içeriklerinin hangi kategorilere yerleştirileceği kuramsal düzeyde belirlenmiş olmaktadır. Kategori sistemi araştırmanın evrenini oluşturan metinlerin veya materyallerin tümüne uygulanabilir nitelikte olduğu sürece geçerlilik kazanmaktadır (Gökçe, 2006, s. 93-100).

Kodlama Cetveli Oluşturma

Kodlama aşamasında amaç, incelenen belgelerin hangi güdü ve niyetle meydana geldiğini anlamak değil metin içinde var olan ve desteklenen anlamı keşfetmektir. Yani kodlama araştırmayı her yönden genişleterek derinlemesine analiz yapmaya imkân sağlayan güçlü bir araçtır. Kodlamada araştırmacı, analiz edeceği verileri anlamlı bütünler halinde nasıl parçalara ayıracağını planlamaktadır. Verileri çözümleme sürecinde araştırmacının neyi aradığının farkında olabilmesi için kodlama aşamasında çalışmanın temel sorularını ve kavramsal çerçeveyi dikkate alması gerekmektedir. Araştırmacı, veri setini birkaç kez okuyarak veya ortaya çıkan kodlar üzerinden tekrar tekrar çalışarak farklı kategorilerdeki verilerin benzer kodlarla analiz edilip

edilemeyeceğini anlamaya çalışmakta, belgelerden anlamlı parçalar oluşturmaktadır. Böylece kategori sınırları net bir şekilde çizilerek planlama süreci tamamlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s. 164). Bu nedenle de içerik analizinde kodlama zihinsel açıdan oldukça yorucu ve meşakkatli bir süreçtir.

Silverman (2018), içerik analizinde kodlama yaparken belirlenen kelime, cümle ve paragraf işaretler koyarak etiketler vermeyi pratik bir yol olarak görmektedir. Verilen bu etiketler soyut veya tanımlayıcı nitelikte olabilmektedir. Kod olarak mevcut verileri özetleyen anahtar kelimeler ya da, deyimler, cümleler kullanılabilmesini belirtmektedir. Ayrıca kod oluşturma esnasında etiketleri insanların kullandığı kelimelerden ya da onların ifadelerini değiştirerek de elde edilebileceğini vurgulamaktadır (Rapley, 2011; akt. Silverman, 2018, s. 168). Silverman'ın belirttiği gibi içerik analizinin kodlama aşamasında bu kriterleri dikkate almak kodlama sürecini kolaylaştıracaktır.

İçerik analizinin kodlama aşamasında Strauss (1987) dört temel kural olduğundan bahsetmektedir. İlki, “*Veriye özgün ve tutarlı sorular seti yöneltmek.*” Yani her çalışmaya özgü hedefler belirlenmeli kalıplaşmış ifade ve kalıplardan kaçınılmalıdır. Böylece çalışmanın amacına uygun hedefler meydana gelmekte ve ön görülemeyen ya da gözden kaçan noktalar en aza indirilebilmektedir. İkincisi “*Verileri detaylıca analiz etmek.*” Strauss kodlamayı bir huniye benzetmektedir. Başlangıç aşamasında tıpkı bir huni gibi kapsamının daha geniş olduğunu ve ilerleyen süreçte yapının anlamına destek sağlayacak şekilde ifadelerin daraltıldığını ve son aşamada anlamlı ve net bir şekilde belgenin özü ortaya çıkarıldığından bahsetmektedir. Üçüncüsü, “*Teorik not eklemek için sık sık kodlamaya ara vermek.*” Araştırmacılar analiz edilecek tüm belgelerinde kuram ve varsayımları destekleyici yorumlara, kavramlara veya kategorilere eğilimli olmak onlara daha kullanışlı gelmektedir. Bu durumdan kaçınabilmek için teorik olarak yeni notlar eklerken zaman zaman ara vermek daha sağlıklı olacaktır. Dördüncüsü, “*Yaş, cinsiyet, sosyal statü ve benzeri gibi geleneksel verilerin analitik ilişkisini, veri, onun alakalı olduğu gösterene kadar ilişkili varsaymamak.*” İçerik analizine başlamadan önce araştırmacının amacına uygun olarak bir merkez belirlenir. Bu merkez etrafında veriler analiz edilmeye çalışılır ancak belirlenen merkezi ya da bakış açısını desteklemeyen veriler elde edildiğinde araştırmacı sonucu kabul etmeli ve ısrarcı olmamalıdır (Strauss 1987; akt. Berg ve Lune, 2015, s. 396-398). Örneğin mültecilerin sosyal uyum süreçleri ile ilgili bir çalışma yapmak için yola çıkan bir araştırmacı içerik analizini tekniğini kullanarak belgelerini, dokümanlarını veya materyallerini seçerken konuya uygun örneklem grubu oluşturur. Analiz öncesinde bazı kodlamalar ve kategoriler oluşturur ve merkeze sosyal uyum kavramını alır. Fakat her zaman analiz sonrasında elde edilen veriler varsayımlarla ilişkili olmayabilir. Varsayımlarla ilişkili olduğunu göstermek için çaba harcanmamalıdır.

Kodlama Cetveli Sınama ve Güvenirliği Ölçme

İçerik analizinin güvenirliliği büyük oranda kodlama sürecine bağlıdır. Bu nedenle belirsiz kategorilerle oluşturulan kodlamalar güvenirliliği zedelemektedir. İçerik çözümlemesinde geçerliliği hedefler ve araçlar arasındaki uyum belirlemektedir. Bu nedenle çözümleme sırasında metinde geçen mesajlar saptırılmadan amaca ulaşmaya çalışılmalıdır (Bilgin , 2006, s.17). İçerik analizinin güvenirliliğini ve geçerliliğini sınanmasında iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki, analiz aşamasına geçmeden önce belirlenen evren ve örneklemin başka araştırmacılar tarafında ulaşılabilir olması; ikincisi, kodlama sırasında oluşturulan yönergenin başka araştırmacılar tarafından uygulandığında aynı materyallerden benzer özelliklere sahip sonuçlar edilmesidir. Bu nedenle kodlama cetvelinin uygulama aşamasında kodlayıcılar arasındaki farkın en az olması için özen gösterilmektedir. İçerik analizinin güvenirlilik açısından sübjektif özelliğe sahip bir teknik olarak algılanmasında etkili olabilecek en önemli husus da kodlamalar arasında oluşan farklılıklardır (Aziz, 2015, s. 145).

Genel manada kodlama yapmak demek herhangi bir şeyi düzen içerisine koymak demektir. Kodlar aracılığıyla oluşturulan düzen, bir şeyi sistemin ya da sınıflandırmanın bir parçası haline getirmektedir. Böylece kategoriler meydana gelmektedir. Nitel veri analizlerinde kodlama yapılabilmesi için oluşturulan kodlar tekrarlı bir şekilde uygulanmalıdır. Analizin ~~hem de~~ açıklama yapabilmek için verilerin parçalara ayrılması, gruplandırılması tekrardan organize edilebilmesine olanak sağlamaktadır (Saldana, 2019, s. 9). İçerik analizi için örneklem seçiminde sonraki aşama olarak kodlama, çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği için önem arz etmektedir.

Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için farklı stratejiler geliştirilmektedir. Bu stratejilerden biri olan üçgenlemede, aynı olay ve olgulara farklı şekillerde bakarak varılan sonuçlarda güvenirliliğin veya inanırlılığın artırılması amaçlanmaktadır. Nitel veri analizlerinde üçgenleme stratejisinin dört türü bulunmaktadır. Birbirinden farklı veri toplama tekniklerinin bir arada kullanılmasıyla elde edilen bulguların tutarlılığını ölçmek amacıyla yöntem üçgenlemesi kullanılmaktadır. Farklı veri kaynaklarını aynı yöntem kullanılarak veri elde edilmesine, kaynakların üçgenlemesi adı verilmektedir. Aynı bulguların birbirinden farklı uzmanlar tarafından gözden geçirilmesi, analizci üçgenleme olarak tanımlanmaktadır. Son olarak verileri yorumlama aşamasında çoklu bakış açısı veya kuramların kullanılmasıyla oluşturulan kuram/bakış açısı üçgenlemesi yer almaktadır (Patton, 2014, s. 556). Üçgenleme stratejisinde farklı yöntem, kaynak, analizci ve bakış açıları ile çalışmanın bulgularında meydana gelebilecek tutarsızlıkların olabildiğince ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.

Merriam (2018), üçgenleme stratejisi dışında yedi tane daha stratejiden bahsetmektedir. Bunlardan ilki, belirsiz kalan yorum veya verilerin, tekrar geri dönüş sağlanarak "**katılımcı doğrulaması**" yapılmasıdır. İkincisi, "**veri toplama aşamasında yeterli katılımı**" sağlamak amacıyla belirli bir doygunluğa ulaşana kadar veri analizine devam edilmesidir. Üçüncüsü, "**araştırmacının yansıtıcılığı**" yani araştırmacının kendisine ait görüş, varsayım, ön yargıları gibi etkenleri eleştirel olarak yaklaşabilmesini kastetmektedir. Dördüncüsü "**uzman incelemesi**," elde edilen bulguların birbiriyle uyumu veya net bir yorumun yapılamadığı durumlarda araştırmacının meslektaşlarıyla müzakere yapmasıdır. Beşincisi "**denetleme tekniği**," yapılan çalışmanın her aşamasında detaylı olarak kayıtların tutulması stratejisidir. Altıncı olarak yapılan çalışmayı belirli bir bağlamda ele alabilmek amacıyla "**yoğun tanımlama**," yapılmasıdır. Son olarak "**azami çeşitlilik**," örneklem seçimi yaparken olanaklar çerçevesinde bilinçli olarak çeşitlilik ve farklılıkların olmasına özen gösterilmesidir (Merriam, 2018, s. 221). Özetle, güvenilirlik denilince tutarlılık ve sağlamlık akla gelmektedir. Elde edilen bulguların analizinde tutarlılığın oluşması için kullanılan bu stratejiler yapılan araştırmanın güvenilirliğini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

Verilerin Çözümlemesi

İçerik çözümlemesi, analiz öncesinde hazırlanan kodlama kağıdına göre yapılmaktadır. Kodlama kağıtları metne bağlı olarak basitleştirilerek kısaltılmakta ve her bir örneklem için ayrı ayrı doldurulmaktadır. Çözümleme öncesinde oluşturulan kodlayıcılar ön teste tabi tutulmaktadır. Ön testin amacı anket çalışmalarından biraz daha farklıdır. Burada ön testin yapılmasının temel nedeni kodlayıcılar arasında farklı algılamaların olup olmadığını kontrol etmektir. Farklı algılamaların olduğu tespit edildiğinde bu kavramlar yeniden tanımlanmakta ve kodlayıcılar arasındaki farklılıklar en aza indirilmeye çalışılmaktadır (Aziz, 2015, s. 144-145). Ön testte sorunlar, geçerlilik ve güvenilirlik açısından sorun olmadığı gözlemlendikten sonra elde edilen veriler ya istatistik programlarla ya da klasik yöntemlerle çözümlenmektedir. Verilerin çözümlenmesi aşamasında ana amaç, elde edilen verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşabilmektir. Bunun neticesinde çalışma sonunda ulaşılan veriler anlam kazanmakta, bulgular arasında ilişki kurulabilmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlar hakkında bilgi verilebilmektedir (Akdenizli, 2012, s. 140).

Sonuç olarak içerik analizi temel de beş adımdan oluşmaktadır. Her bilimsel araştırmada olduğu gibi ilk adım, araştırmacının konusunun belirlenme aşamasıdır. Analizde kullanılacak içeriğin belirlenmesinin ardından analize dahil edilecek dokümanların (yazılı, sözlü, görsel vs.) seçimi yapılmaktadır. Aslında seçilen bu dokümanlar araştırmacının örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmacının konusu yani içeriği belirlendikten sonra analizin sistemli bir şekilde yapılabilmesi için belli kategoriler oluşturulmaktadır. Bu aşama içerik analizin en önemli noktalarından biridir; çünkü analizin geçerliliği ve güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Kategoriler oluşturulduktan sonra belirlenen içerik dahiline kodlama yapılmakta ve yeniden bir okuma süreci başlamaktadır. Son kısımda kodlama ve kategoriler neticesinde elde edilen veriler bilimsel bir zemine dayandırılarak yorumlanmaktadır.

İçerik analizinde sırasıyla yukarıdaki belirtilen aşamalar uygulanırken dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır. Bunları üç madde de ele alınacak olunursa ilki, oluşturulan kodlamalar, kategoriler yapılan analizle uyum içerisinde olmalıdır. İçerik analizi sırasında oluşturulan kodlarla farklı araştırmacı yeni bir çalışma yaptığında aynı veya benzer sonuçlara tekrar ulaşabilmelidir. Benzer sonuçlara ulaşabildiği takdirde kodlar arasında güvenilirlikten söz edilebilecektir. İkincisi, örneklem seçilirken analiz edilecek materyalin veya dokümanın temsil gücünün yüksek olmasına dikkat edilmelidir. Üçüncüsü, belirlenen kategorilerin araştırmacının amacına, konusuna ve hipotezlerine uygun nitelikte olması gerekmektedir. (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 47). Genel olarak bakıldığında içerik analizi aşamaları ve uygulanma sürecinin diğer bilimsel yöntem ve tekniklerde kullanılan aşamalardan çok farklı olmadığını görmek mümkündür.

Yöntem

Bu çalışma, içerik analizi tekniği kullanılarak iletişim bilimleri ve sosyoloji alanında hazırlanan doktora tezlerinin uygulama aşamasında nasıl bir yol izlediğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda sosyoloji ve iletişim bilimleri alanında içerik analizi tekniğiyle hazırlanan doktora tezlerinin yöntem bölümlerini inceleyebilmek için içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Merriam, nitel veri analiz sürecinde -görüşmelerin, alan notlarının, elde edilen dokümanların incelenmesinde- içerik analizi tekniğinin kullanıldığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra içerik analizinde mesajların çeşitliliği, sıklığı ve belirlenen bazı sözcük kalıplarının kaç defa kullanıldığı inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır (Merriam, 2018, s. 195). “Olayların, mekanların, stillerin, imajların, anlamların ve nüansların anahtar kelime olarak yer aldığı” noktalarla ilgilenilmektedir (Altheide 1987; akt. Merriam, 2018, s. 196). Bu çalışmada ise nitel içerik analizi kullanılmaktadır.

Evren Örneklem

Her bilimsel araştırmada olduğu gibi içerik analizinde de örneklem evreni temsil edecek nitelikte olmalıdır. Bu nedenle analiz edilecek dokümanların sınırlandırılması gerekmektedir. İçerik analizinde bu sınırlandırmanın yapılabilmesi “nerede, ne zaman, hangi aracıyla, hangi konuda” gibi sorulara cevap verilmesi gerekmektedir (Koçak ve Arun, 2006, s. 24). “Eldeki bilgilere dayanılarak analiz açısından karakteristik özellikler gösteren birimler, olaylar, olgular” alınarak örnekleme dahil edildiği için amaçlı örnekleme kullanılmıştır. (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 56). Bu araştırmacının evren ve örnekleme belirlenirken de amaçlı örnekleme türü tercih edilmiştir. Bu doğrultuda sosyal bilimler içerisinde sosyoloji ve iletişim bilimleri⁶ alanında hazırlanan Türkçe ve izinli doktora tezlerinin incelenmesine karar verilmiştir. Yüksek öğretim kurumunda yayınlanan ve içerik analizi kullanan doktora tezleri incelenmiştir. Sosyal bilimler içerisinde içerik analizi tekniğini kullanan 1767 doktora tezi bulunmaktadır. Bu doktora tezlerinin yüz atmış dört tanesi İngilizce olarak yazılmıştır ve yirmi sekiz tanesi de izinli değildir. Sosyal bilimler alanında izinli ve Türkçe olarak toplamda 1580 doktora tezi

⁶ Bu çalışmanın evreni ve örnekleminin belirlenmesinde ulusal tez merkezinde yer alan doktora tezleri konu bazlı taraması yapılarak hazırlanmıştır.

bulunmaktadır. Eğitim öğretim alanında çok sayıda tezde içerik analizi yönteminin kullanıldığı görülmektedir. 2013-2021 yılları arasında sosyoloji ve iletişim bilimlerinde bu kriterlere uyan otuz iki doktora tezi olduğu tespit edilmiştir. Sosyoloji alanında sekiz doktora tezi, iletişim bilimleri alanında ise sekiz doktora tezi olmak üzere toplam on altı doktora tezi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan doktora tezlerinin yöntem bölümleri içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Doktora tezlerinden elde edilen verilerin içerik analizi tekniği ile çözümleyebilmek için kategorilerden yararlanılmıştır. İçerik analizinde önemli aşamalarından olan kategori oluşturma süreci çalışmayı daha sistematik hale getirmektedir. Bu nedenle doktora tezlerinin yöntem bölümü içerik analizi tekniğiyle değerlendirilirken yedi kategori oluşturulmuştur. Kategoriler şu şekildedir;

- 1) Örnekleme dahil edilen doktora tezlerinde nitel mi? Yoksa nicel içerik analizi kullanılmıştır.
- 2) İçerik analizinde kullanılan örneklem türü nedir?
- 3) Örneklem seçimine dair bilgiler verilmiş midir?
- 4) Veri analiz sürecinde istatistiki programdan yararlanılmış mıdır?
- 5) İçerik analizi tekniğinin kullanımı için kodlama cetveli ve kategorilerden yararlanılmış mıdır?
- 6) Veri çözümleme yöntem ve sonuçları ifade edilmiş midir ?

İçerik analizi tekniği altı aşamadan oluşmaktadır. Kategori oluşturma içerik analizini etkili bir şekilde kullanmayı sağlayan aşamalardan biridir. Bu nedenle örnekleme dahil edilen doktora tezlerinin yöntem bölümlerinin incelenmesi sırasında yukarıda belirtilen kategorilerden yararlanılmıştır.

Bulgular

İçerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan doktora tezlerinin yöntem bölümü bulgular kısmında belirlen kategoriler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Sosyoloji ve iletişim bilimlerinde hazırlanan doktora tezleri iki başlık altında incelenmiştir. Sonuç kısmında elde edilen bulgular neticesinde iletişim bilimlerinde sosyoloji alanında içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan doktora tezlerinin birbirine benzediği ve farklılaştığı noktalar tartışılmıştır.

Sosyoloji Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Bulguları

Sosyoloji alanında içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan tezleri belirtmek için S1, S2, S3 şeklinde kodlardan yararlanılmıştır. Sosyoloji alanında yazılan ve içerik analizi tekniğini kullanan doktora tezlerinin yöntem bölümleri yöntem bölümünde belirtilen kategorileri (Örnekleme dahil edilen doktora tezlerinde nitel mi, yoksa nicel içerik analizi mi kullanılmıştır? İçerik analizinde kullanılan örneklem türü nedir? Örneklem seçimine dair bilgiler verilmiş midir? Veri analiz sürecinde istatistiki programlardan yararlanılmış mıdır? İçerik analizi tekniğinin kullanımı için kodlama cetveli ve kategorilerden yararlanılmış mıdır? Veri çözümleme yöntem ve sonuçları ifade edilmiş midir?) kapsayacak şekilde analiz edilmiştir.

S1:

Araştırmacı nitel araştırma yöntemi içerisinde kullanılan görüşme tekniğinden yararlanmıştır. Görüşme tekniğinin aşamaları ayrıntılı şekilde çalışmanın yöntem kısmında verilmiştir. Görüşme sorularında açık uçlu ve keşfedici sorular tercih edilmiştir. Görüşme sonucunda elde edilen veriler için nitel içerik analizi kullanılmıştır. MAXQDA programında yararlanılarak içerik analizi yapılırken tümdengelim yöntemiyle kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlara ilişkin açıklamalara yer verilerek listelenmekte ve MAXMaps aracılığıyla temalar oluşturulmaktadır. İçerik analizinde geçerlilik ve güvenilirlik testine dair ifadeler yer almamaktadır. Verilerin çözümlenmesi ve araştırmanın bulgularına ilişkin açıklamalar yapılan bölümde

belirlenen kategori ve kodların düzenlenerek alt kategoriler halinde görüşme verilerine ilişkin analizlere yer verilmiştir. İncelenen doktora tezinde örneklem olarak kartopu tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın yöntem bölümünde örneklem seçimine dair bilgiler yer almamakta ancak katılımcılar hakkında genel bilgiler verilmektedir. Araştırmanın sınırlılıkları ve problem soruları net bir şekilde ifade edilmektedir. Ayrıca nitel veya nicel içerik analizinin yapıldığına ilişkin bilgiler bulunmamaktadır. Fakat bulgular kısmında derinlemesine görüşmede elde edilen verilerin niceliksel, tekrara dayanan analizlerden ziyade açıklayıcı betimsel analizlere yer verilmektedir.

S2:

Araştırmada derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış, veri analizi için içerik analizinden yararlanılmıştır. “Araştırmanın katılımcı grubu” olarak bir başlık altında katılımcılara ve örnekleme dair bilgiler verilmiştir. Nitel araştırma örneklem türlerinden amaçlı örneklemin alt grubunda yer alan kartopu örneklem tercih edilmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analiz kısmında kategorilerden bahsedilmektedir. Görüşme formunda yer alan yirmi soru “şemsiye kategori” olarak belirlenerek alt kategoriler oluşturulmuştur. NVivo programı aracılığıyla kategorilendirme ve gruplandırma işlemlerinin analizin daha kolay yapılabilmesine imkan sağladığı belirtilmiştir. Bu program aracılığıyla şekil ve grafikler oluşturulmuş, verilerin analizi sırasında ana ve alt kategorilerde ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır. Son olarak dört ana kategori ile analize devam edilmiştir. Bulgular kısmında oluşturulan bu ana kategorilere göre derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler sınıflandırılarak yorumlamalara yer verilmiştir. Analizin güvenilirliğine dair bilgi verilmemiştir.

S3:

Nitel araştırmanın yorumlayıcı paradigması çerçevesinde bir saha çalışması yapılmıştır. Nitel araştırmada yer alan beş nitel yaklaşımdan biri olan durum çalışmasıyla ele alınan konu kavrama, yorumlama ve keşfetme yoluna gidilmiştir. Nitel bir çalışma olması sebebiyle olasılıklı örneklem türünün kullanılmasının daha uygun olduğu belirtilerek atıflarla desteklenmiştir. Nicel ve nitel araştırmada örneklem seçiminde oluşan ayrımlara da değinilmiştir. Çalışmada olasılık dışı örnekleme içinde yer alan amaca yönelik örneklem seçilmiştir. Örneklem belirlenirken hangi kriterlerin dikkate alındığı detaylı şekilde açıklanmıştır. Araştırmada amaçlı örneklem kullanıldığı belirtilmiştir.

Veri toplama sürecinde görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme sırasında soruların yapılandırılmamasına özen gösterilerek yapılandırılmamış görüşme tekniği kullanılmıştır. Saha, gözlem notları ve görüşme içerikleri, içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Çalışmada kategorik içerik analizi ve anlatı analizi olmak üzere içerik analizinin iki türü kullanılmakta ve nasıl yapıldığına dair açıklamalara yer verilmektedir. Araştırmanın bulguları kısmında içerik analizinin aşamaları dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır. Yöntem kısmında nitel veya nicel içerik analizinin kullanıldığına dair ifadeye yer verilmemektedir. İçerik analizi sırasında bir programdan yardım alınıp alınmadığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca içerik analizinin bir aşaması olan güvenilirliği ölçmeye dair bilgi verilmemektedir.

S4:

Araştırmacı yöntem kısmına giriş yaparken nitel araştırma nedir? Sorusuna cevap verecek bir açıklama yaptıktan sonra hangi konularda nitel araştırmanın iyi bir seçenek olacağına dair bilgi vermektedir. Araştırmada fenomenoloji nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın problemi bir başlık altında ayrıntılı şekilde tanımlanmaktadır. Araştırmanın örneklemini İstanbul merkez ilçelerinde yaşayan altmış beş yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Altmış beş yaş üstü bireylerin yoğunlukta olduğu on bir merkez ilçe seçildiği belirtilmektedir. Bu durum örneklem seçiminde etkili olan unsurları görmemize yardımcı olmaktadır. Nitel araştırmalarda genelde amaçlı örneklem modelinin kullanıldığını buna istinaden kartopu örneklem türünün

seçildiği belirtilmektedir. Bu örneklem türünün neden seçildiğine dair bilgiler verilmektedir. Ayrıca katılımcılara dair bilgilerin yer aldığı tablolara da yer verilmiştir. Veri toplama tekniklerinden derinlemesine görüşme tercih edilerek yarı yapılandırılmış soru formu oluşturulmuştur.

Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğine katkı sağlayacağı düşüncesiyle derinlemesine görüşme tekniğinin yanında içerik analizinin kullanıldığı belirtilmektedir. Araştırma da içerik analizi mülakat tekniğini destekleyici bir araç olarak kullanılmaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Çünkü görüşme esnasında öncesinde kestirilemeyen noktalara değinilmek amaçlanmaktadır. Mülakat sorularının hazırlık aşamasında pilot çalışma yapılmıştır. Otuz kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Verilerin analizi kısmında kategorik içerik analizi kullanıldığı belirtilmektedir. Analiz için kod ve kategorilerin oluşturulması, ardından araştırma problemi ile bağ kurularak literatür birleştirme ve yorumlama yapılması neticesinde içerik analizinin tamamlandığı ifade edilmektedir. Araştırmanın yöntem kısmında güvenilirliğine dair bir açıklama getirilmemiştir.

S5:

Araştırmacı dönemselsel olarak ayırdığı romanları incelemek amacıyla nitel içerik analizini kullanmaktadır. Araştırmacı nitel ve nicel içerik analizinin farklarına değinerek içerik analizini tanımlamakta ve avantaj, dezavantajlarını ele almaktadır. Ayrıca içerik analizinde kodlama ve kategori yapmanın önemine dikkat çekmektedir. Analizlerde romanları dönemlerine göre dört grupta toplamaktadır. Her dönem için iki kategori belirlemede, alt kategoriler oluşturulduğu ifade edilmektedir.

Araştırmacı çalışmanın yöntemi ve organizasyonu başlığı altında içerik analizinde kullanacağı romanların seçim sürecinin detaylı şekilde açıklamaktadır. Çalışmanın örneklemini on dönemselsel roman oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı ve neden içerik analizi kullanıldığına dair bilgileri de görmek mümkündür. Araştırmanın son bölümünde belirlenen kategoriler çerçevesinde analizler tamamlanmıştır. Güvenirlige dair bilgi verilmemiştir.

S6:

Araştırmacı yöntem bölümünde ilk olarak nitel ve nicel araştırma arasındaki ayrıma değinmiştir. Ayrıca: Nitel araştırma nedir? Sorusunu açıklamaktadır. Araştırmada, Göç konusunu ele aldığı için nitel araştırmanın daha uygun olduğunu açıklayan şu ifadelere yer vermiştir ve göç ve göçmenliğe dair değinilen noktalar tek tek belirtilmektedir.

Çalışmada araştırma deseni olarak durum çalışması içinde yer alan bütüncül çoklu durum deseni tercih edilmiştir. Araştırma verileri, görüşme tekniğiyle toplanmaktadır. Amaçlı örneklem türlerinden olan kartopu örneklem çeşidi kullanılmıştır. Araştırmada, pilot çalışma yapılarak görüşmeler belirlenmiştir. Toplamda üç kuşak belirlenmiş ve her kuşaktan on beş katılımcı olmak üzere toplam kırk beş katılımcı ile görüşmenin yapılması planlanmış ancak karşılaşılan problemler neticesinde otuz sekiz kişi ile görüşme yapılmıştır.

Veri toplamada derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Yardımcı teknik olarak katılımcı gözlem ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Asıl veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşme tercih edilmiştir. Görüşme sırasında ses kaydı alınmış ses kaydına izin vermeyen kişilerin görüşmeleri not alınarak veriler toplanmıştır. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini artıracak düşüncesiyle veri toplama teknikleri çeşitlendirilmek istenmiştir. Derinlemesine görüşme tekniğinin yanı sıra katılımcı gözlem ve içerik analizi tekniğinden de yararlanılmıştır. Çalışmada neden derinlemesine görüşme tekniği kullanıldığı açıklanmakta ve görüşme formunda yer alan sorulara ilişkin detaylı bilgiye yer verilmektedir.

Bu araştırmada içerik analizi, derinlemesine görüşmede elde edilen verilerin analizinde kullanılan bir araç olmaktan ziyade göç temalı çalışmaya uygun resmi belgelerin, katılımcılardan alınan resimler ve belgeler seçilerek içerik analizi yapılmıştır. Böylece görüşmeler esnasında alınan bilgiler ve içerik analizi sırasında elde edilen bilgiler arasında karşılaştırma imkânı doğmuştur.

“Veri analizi tekniği ve raporlaştırma” başlığı altında “Betimsel Analiz” ve “Tematik/Kategorik İçerik Analizi” kullanıldığı ifade edilmektedir. Betimsel ve kategorik içerik analizine dair detaylı bilgilere yer vermekte ve araştırmacının kendisi içerik analizinde izlediği aşamaları da aktarmaktadır. İlk aşamada betimsel içerik analiz tekniğini kullandığını ikinci aşamada tematik içerik analizini kullandığını ve hazır kod listesi ve kategorileştirme süreciyle analizini tamamladığını belirtmektedir.

İnanırcılık, tutarlılık, teyit edilebilirlik ve transfer edilebilirlik kavramlarına değinerek detaylı açıklama yapılmaktadır. Çoklu teknik kullanımının araştırmacının güvenilirliğini artırdığı belirtilmektedir. Araştırmada Amaçlı örneklem tercih edilmesi, kartopu örneklemin kullanılması, örneklemin evreni temsil edecek nitelikte olması, veri doygunluğuna ulaşılması gibi hususların araştırmacının güvenilirliğini etkileyeceği dile getirilmektedir. Araştırmacının güvenilirliğine bu bilgilerin yanı sıra araştırmacının sınırlılıkları ve etik sorunlarına değinilmektedir.

Araştırmacının bulgular kısmında tablo halinde kullandığı kodları, ana ve alt kategorileri tablo halinde sunarak tematik içerik analizini tablolaştırılmıştır. Derinlemesine görüşmeden elde ettiği verileri betimsel içerik analiziyle değerlendirmiştir.

S7:

Araştırmada derinlemesine görüşme tekniği ile yirmi dokuz kişiyle görüşme sağlandığı belirtilmektedir. Derinlemesine görüşme öncesi pilot çalışma yapılmıştır. Derinlemesine görüşmede elde edilen veriler içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Analiz için MAXQDA programı kullanılmakta ve kodlamalar oluşturulmuştur. Kodlama aşamasında programda yararlanılarak benzer temalar bir arada toplanmakta ve üst temalar oluşturulmaktadır. Literatür taramasında yararlanılarak bazı temalar oluşturulsa dahi bu temaların analizde kullanılıp kullanılmayacağı sahadan elde edilen veriler aracılığıyla belirlenmiştir. Belirlenen temalara ilişkin detaylı açıklamaya yer verilmekte, hangi temanın hangi temayla kodlanacağı açıkça belirtilmektedir. Temaların kategorizasyon süreci tamamlandıktan sonra kodlama sürecine geçilmiştir. Bulgular kısmında belirlenen kod ve kategoriler aracılığıyla değerlendirme yapılmıştır. İçerik analizinin hangi türünün kullanılacağına ve güvenilirliğe dair bilgi verilmemiştir. Ayrıca kullanılan örneklem türü de belirtilmemiştir.

S8:

Araştırma da nicel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. “Nicel araştırma yöntemlerinden “bağıntısal/ilişkisel model”, nitel araştırma yöntemlerinden “betimsel analiz ya da içerik analizi” modeli tercih edilmiştir. Bu iki araştırma türünün neden bir arada kullanıldığına dair bilgiler verilmiştir. Araştırmacının yöntem kısmında ayrı olarak evren ve örneklem başlığı altında bağıntısal model nicel araştırma deseni için tabakalı örneklem seçildiği belirtilmekte ancak içerik analizinin örnekleme dair bilgi verilmemektedir. Veri toplama teknikleri başlığı altında içerik analizinde kullanılacak dokümanlar belirtilmektedir. Verilerin işlenmesi ve yorumlanması başlığı altında içerik analizine dair tanımlamaya yer verilmektedir. İçerik analizinde MAXQDA programının kullanıldığını ve kodlar ve alt kategorilerin oluşturulduğu açıklanmaktadır. Araştırmacı, Bulgular kısmında toplanan belgelerin içeriklerinde kesitler sunarak çalışmasını desteklemiştir. Etik kurallara değinilmektedir.

İletişim Bilimleri Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Bulguları

İletişim bilimleri alanında içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan tezleri belirtmek için T1, T2, T3 şeklinde kodlardan yararlanılmıştır. İletişim bilimleri alanında yazılan ve içerik analizi tekniği kullanılan doktora tezlerinin yöntem bölümleri, yöntem bölümünde belirtilen kategorileri (Örnekleme dahil edilen doktora tezlerinde nitel mi, yoksa nicel içerik analizi mi kullanılmıştır? İçerik analizinde kullanılan örneklem türü nedir? Örneklem seçimine dair bilgiler verilmiş midir? Veri analiz sürecinde istatistiki programlardan yararlanılmış mıdır? İçerik analizi tekniğinin kullanımı için kodlama cetveli ve kategorilerden yararlanılmış mıdır? Veri çözümleme yöntem ve sonuçları ifade edilmiş midir?) kapsayacak şekilde analiz edilmiştir.

T1:

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Dizgisel (tesadüfi) örneklem türü kullanılmıştır. Örneklemin nasıl seçildiğine dair bilgiler verilmiştir. Araştırma için seçilen iki dergilerin on yıllık toplam elli sayısı örneklem olarak seçilerek içerik analizi tekniğiyle analiz edilip yorumlanmıştır. Verilerin toplanması başlığında içerik analizinin ne olduğuna dair bilgiler verilmektedir. Nitel ve nicel içerik analizinin birlikte kullanıldığı belirtilmektedir. İçerik analizinde kategori ve kodlamalardan yararlanılmıştır. İçerik analizi yapılırken hangi sorulara cevap arandığı öncesinde belirlenmiştir. Çalışmanın güvenilirliğine dair bazı bilgiler verilmektedir. Çalışmada sekiz dergi üzerinden %10'luk kısma bir ön test yapılmıştır. Sonrasında örneklemin tümü belirlenen kodlarla kodlanmış ve "güvenirlilik derecesi için Cohen's Kappa katsayı hesaplanmıştır. Çalışma için **Cohen's Kappa katsayı 0.92** gibi yüksek bir güvenirlilik derecesine sahip" olduğu belirtilmiştir.

T2:

Araştırmanın örneklemini bir internet sitesinin üretmiş olduğu görseller oluşturmaktadır. Neden bu internet sitesinin örneklem olarak seçildiği detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. İnternet sitesinde yer alan dokümanlar iki ana kategoride ele alınarak incelenmektedir. Çalışmada netrografi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme ile nitel verilerin toplanması amaçlanırken içerik analizi ile nicel verilerin toplanması amaçlanmaktadır. Netrografik yöntemin, ne ve nasıl olduğuna dair bilgiler verilmektedir. Bilimsel çalışmada etik problemlere yol açılacak durumlardan bahsedilmektedir. Araştırmacının içerik analizini kullanmasındaki temel amaç, site içerisinde yer alan içerikleri belirli kod ve kategorilerle araştırılmak istenen konunun geniş çerçevede resminin çizilmesine olanak sağlamaktır.

İçerik analizine dair literatürdeki tanımlamalara yer verilerek iletişim alanındaki kullanımları ve içerik analizinin aşamaları açıklanmıştır. Araştırmada kodlama cetveli oluşturulmuştur. Kodlar ve kategoriler ayrıntılı bir şekilde tablo halinde verilmiştir. Bulgular kısmında veriler sayısallaştırılarak tablo ve grafik halinde sunulmuştur.

T3:

Araştırmanın evrenini altı yüz elli bin konu ve kırk milyon mesajdan oluşan tecilli bir site oluşturmaktadır. Amaçlı örneklem aracılığıyla belirlenen portal ve forum içerikleri araştırmaya dahil edilmiştir. Bakıldığında araştırmanın evren ve örnekleme dair detaylı bilgi verildiği görülmektedir. İçerik analizinin aşamalarına, literatürdeki karşılığına dair açık ve net bilgiler verilmiştir. Kategorik içerik analizi kullanılmıştır. Ana ve alt kategoriler çalışma içerisinde belirtilmiştir. İçerik analizindeki görsel metinlerin kodlama sürecini zorlaştırdığı dile getirilmektedir. Güvenirlilik ve geçerlik konularına dair bilgi bulunmamaktadır. Bulgular kısmında belirlenen kategorilere ilişkin sitede yer alan portal ve forumlar sayısallaştırılarak analiz edilmektedir.

T4:

Araştırmanın ana ve alt problemleri maddeler halinde açıklanmıştır. Araştırma desenini durum (örnek olay) çalışması oluşturmaktadır. Araştırma deseninin ne demek olduğu ve durum çalışmasının neden seçildiğine dair bilgiler verilmektedir. Araştırma tekniği olarak içerik analizi seçilmiştir ve başka bir teknikten

yararlanılmamıştır. Araştırmanın yöntem kısmında içerik analizi ve nitel araştırmaya dair bilgiler verilmektedir. Bu araştırmada içerik analizi altı farklı ülkede twitter hashtag üzerinden oluşturulan hashtag üzerinden yapılmaktadır. Ortak dil olarak İngilizce belirlenmiştir. Her ülke için konuya uygun bir hashtag seçilmiştir. Her bir Hashtag için Kitlesele olarak yoğunluğun olduğu zaman dilimi tercih edilmiştir. Araştırmanın metodoloji kısmında evren ve örneklem başlığı altında ayrıntılı bilgi verilmesinden amaçlı örneklemin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak araştırmacı amaçlı örneklemin ne olduğunu ve ne için kullandığını cümlelerle ifade etmeyi tercih etmemiştir.

Konuya ilişkin kodlar belirlenmekte ve bu kodlara ilişkin tablo oluşturulmaktadır. İlk tabloda elli beş alt kategori oluşturulmuştur. İkinci kod tablosunda ise yüz kırk sekiz alt kategori oluşturulmuştur. Üçüncü kod tablosu da araştırmadan elde edilen veriler ışığında oluşturulmuştur. Dört ana kategoride yüz altı alt kategori oluşturulmuştur. Tematik kodlama yaparken konuların kendi aralarında anlamlı bir bütün oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Analizin güvenilirlik ve geçerliliğine dair kurallar üzerine bilgi verilmemektedir.

T5:

Araştırmada nitel içerik analizi ve eleştirel söylem analizi kullanılmakta ve neden tercih edildiği açıklanmaktadır. Çalışmada resmi bir kurumun tutanakları incelenmektedir. Nicel ve nitel içerik analizinin benzer ve farklı noktalarına değinilerek açıklamalarda bulunulmuştur. Araştırmada nitel içerik analizinin kullanılması nedeniyle tümevarımsal kategoriler oluşturulmuştur. İçerik analizi için yedi ana kategori kullanılmıştır. Her bir kategori için alt kategoriler oluşturulmuştur. Bulgular kısmında oluşturulan bu kategoriler çerçevesinde analiz yapılmıştır.

Analiz için MAXQDA programından yararlanılmaktadır. Programın işleyişi hakkında bilgi verilerek içerik analizini kolaylaştıran etmenlerin varlığına dikkat çekilmektedir. Bu program hakkında detaylı bilgiye yer verilmekte ve kategori, kodlama işlemi yapılırken kolaylık sağladığı için tercih edildiği belirtilmektedir. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla kategori kapsamının geniş çerçevede tanımlanmasına, elde edilen verilerin gruplandırılmasında kategorilerin benzerlik göstermesine özen gösterildiği belirtilmektedir. Ayrıca araştırmacı "*farklı zaman dilimlerinde iki kez kodlanan verilerin güvenilirliğini ölçmek için Poindexter ve Mc Combs'un kodlayıcılar arası uyum formülü*"⁷ kullanmıştır."

T6:

Araştırmada nitel içerik analizi ve meta-etnografi yöntemleri tercih edilmiştir. Nitel içerik analizinin ne olduğu ve ne işe yaradığına dair bilgiler verilmektedir. Ardından nitel ve nicel içerik analizinin farklarına değinilmektedir. Nitel içerik analizinde tematik analiz ve tematik kodlama kullanıldığı ifade edilmekte ve tematik kodlama ve analiz hakkında bilgiler verilmektedir. Araştırmanın yöntem bölümünde oluşturulan sekiz koda yer verilmektedir. Microsoft Excel programında yararlanılarak analizler yapılmıştır. "**Krippendorffun Alfa katsayısına**"⁸ göre güvenilirlik katsayısı 0,96 olduğu belirtilmektedir. Oluşturulan kodlara göre analiz gerçekleştirilmekte ve bulgular tablolar halinde sunulmaktadır.

T7:

Araştırma seçilen magazin dergileri üzerinden tüketim kültürünü hakkında bilgi edinmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın varsayımları maddeler halinde ele alınmaktadır. Araştırma yöntem ve tekniği için içerik analizi tercih edilmiştir. İçerik analizinin avantajlarından bahsederek neden bu tekniğin

⁷ Poindexter ve Mc Combs'un kodlayıcılar arası uyum formülüne ulaşmak için Poindexter, P. M., McCombs, M. E. (2000). Research in mass communication. Boston: Bedford / St. Martin's kitabına başvurulabilir.

⁸ **Krippendorffun Alfa katsayısı** hakkında bilgi edinebilmek için Krippendorff, Klaus. (2004). Content Analysis: An Introduction to Its Methodology, Thousand Oaks: Sage. Kitabına başvurulabilir.

kullanıldığına ilişkin bilgiler verilmektedir. Analiz edilecek dergilerinin yayın tarihlerine sınırlama getirilerek araştırmanın kapsamı oluşturulmuştur. Toplamda beş derginin belirlenen dönemlerdeki sayıları araştırmaya dahil edilmiştir. Nitel ve nicel içerik analizi birlikte kullanılmıştır. Yayınlanan dergilerin yüz sayısı içinden yirmi dört sayısı, bu yirmi dört sayıdan da dördü örnekleme dahil edilmiştir. Nitel araştırmada genel itibarıyla amaçlı örneklem tercih edilmesinden dolayı sıralı örneklem türü çalışma için uygun görülmüştür. Evren ve örnekleme dair ayrı bir başlık açılarak detaylı bir şekilde izah edilmiştir. Nicel içerik analizi için on adet anahtar kavram seçilmiştir. Ayrıca kelimelerden nicel veriler elde edebilmek için SPSS programından yararlanılmıştır. Bu program aracılığıyla frekans analizi yapılmıştır. Araştırmanın varsayımlarını sınavabilmek için bazı başlıklar bağımsız değişken olarak kullanılarak F testi yapılmıştır. Dönemler arasında farklılıkların meydana gelip gelmediğine ilişkin post-Hoc analizi yapılmıştır. Güvenirlik konusunda açıklama getirilmemiştir.

T8:

Futbol takımlarının üç farklı sosyal medya hesaplarından yaptıkları paylaşımları inceleme konusu haline getiren bu çalışma içerik analiz tekniği kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırılmak istenen konu hakkında derinlemesine bilgi edinilmesini sağlayan içerik analizi tekniğinin nasıl tanımlandığına ve niçin bu tekniğin kullanıldığına dair bilgiler verilmektedir. Bu araştırma Hansen'ın altı adımlı içerik analizi yaklaşımı örnek alınarak hazırlanmıştır. Çalışma için kategoriler belirlenerek kodlama yönergesi oluşturulmuştur. Bu yönerge içerisinde on soru yer almaktadır. Oluşturulan kodların güvenilirliğinin sağlanması amacıyla şu formül kullanılmıştır; *“kodlayıcıların görüş birliği sağladığı kodlama sayısı / kodlayıcıların görüş ayrılığı kodlama sayısı + kodlayıcıların görüş birliği sağladığı kodlama sayısı”*

Araştırmanın evren ve örneklemini açıklamak amacıyla ayrı bir başlık oluşturulmuştur. Bu başlık altında içerik analizinin örnekleme belirlenirken “ne zaman, nerede, hangi aracıyla, hangi konuda” gibi sorulara açıklık getirilmekte ve örneklem ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir. Belirlenen kodlama çizelgesi doğrultusunda aktarılan veriler SPSS programı yardımıyla analiz edilerek yorumlanmıştır. Anket tekniği çalışmaya yardımcı ve tamamlayıcı unsur olarak görülmekte ve içerik analizinin yanında çevrimiçin anket tekniğinden yararlanılmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma Türkiye’de sosyoloji ve iletişim bilimleri alanında içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan doktora tezlerinin yöntem bölümlerinin incelenmesi ile içerik analizi tekniği hakkında çıkarımda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, nitel içerik analizi kullanılarak 2013-2021 yılları arasında Yüksek Öğretim Kurumunda izinli olarak yayınlanan Türkçe doktora tezlerinden on altı tanesi taranmıştır. Belirlenen kategoriler doğrultusunda analiz yapıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır;

İçerik analizi temelde altı aşamadan oluşmaktadır. İlk aşaması araştırma probleminin saptanmasıdır. Doktora tezlerinde araştırmanın problemi genellikle maddeler halinde net, anlaşılır şekilde ifade edilmiştir. Tezlerin yöntem bölümünde araştırma sorunu ve alt problemleri araştırmanın önemi, amacı ve konusu ayrı bir başlık olarak yer almakta ve detaylı olarak açıklanmaktadır. İçerik analizinin ikinci aşamasında evren ve örneklem yer almaktadır. Örneklemin belirlenebilmesi için araştırma konusunun kapsadığı evren sınırlandırılmalı ve çalışmalarda evren ve örnekleme değinilmelidir. İncelenen bazı doktora tezlerinde örneklem hakkında detaylı bilgi verilirken bazılarında genel bilgiler ya da katılımcılara ait bilgiler verilmektedir. İçerik analizi nitel araştırma içinde yer alması nedeniyle doktora tezlerinde amaçlı örneklem türleri tercih edilmektedir. Hazırlanan doktora tezlerinde içerik analizi ve görüşme tekniğini bir arada kullanan araştırmacılar görüşmeciyeye daha kolay ulaşabilmek için kartopu örnekleme kullanmayı daha fazla tercih etmektedir.

İçerik analizinin nicel ve nitel olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Genel olarak nicel içerik analizi akademik çalışmalarda daha çok tercih edilmekte ve analize ait veriler tablolar halinde sunulmaktadır. İncelenen doktora tezlerinde nitel içerik analizinin de tercih edildiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında sosyoloji alanında hazırlanan doktora tezlerinde içerik analizi derinlemesine görüşme ve mülakat verilerinin analizinde yardımcı bir teknik olarak kullanılmaktadır. Veriler, sayısallaştırmaktan ziyade betimsel olarak analiz edilmekte ve derinlemesine analiz ile nitel içerik analizinin daha fazla kullanıldığı görülmektedir. İletişim bilimlerinde hazırlanan doktora tezlerinde ise içerik analizi yardımcı bir teknik olmamakta ve ana teknik olarak kullanılmaktadır. İnternet sitesi, dergi, gazete, reklam filmleri gibi pek çok farklı doküman içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmektedir. Nitel ve nicel içerik analizinin bir arada kullanıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. İletişim bilimlerinde hazırlanan tezlerde içerik analizinin hangi türü kullanıldığı ve neden tercih edildiği daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. Nitel içerik analizini kullandığı belirtilen tezlerde kategorik ve betimsel içerik analizinin olduğu görülmektedir. Sosyoloji anabilim dalında hazırlanan tezlerle iletişim bilimlerinde hazırlanan tezler kıyaslandığında iletişim bilimleri alanında hazırlanan doktora tezlerinin içerik analizinin her bir adımının detaylı olarak açıklandığı ve daha sistematik bir şekilde uygulandığı dikkat çekmektedir. Bu açıdan bakıldığında iletişim bilimleri ve sosyoloji alanındaki bilim uzmanlarında içerik analizi tekniğinin anlaşılması ve uygulanması noktasında farklılıklar oluştuğunu söylemek mümkündür.

İçerik analizinin olmazsa olmaz bir aşaması olan kodlama ve kategori oluşturma süreci incelenen doktora tezlerinin hepsinde çalışma öncesinde oluşturulmakta ve analiz sürecinde ekleme, çıkarma yapıldığı belirtilmektedir. Kodlama ve kategori oluşturmak için nitel veri analiz programlarından yararlanan çalışmalarda mevcuttur. Doktora tezlerinde bu programlardan yararlanan araştırmacılar daha çok MAXQDA nitel veri analiz programını tercih ettiği görülmektedir. Bu tür programlar kodlama ve kategori oluşturma sürecini daha kolay ve sistemli bir şekilde yapılmasına olanak tanımaktadır. İncelenen doktora tezlerinde özellikle de iletişim alanında hazırlanan tezlerde içerik analizinin üçüncü aşaması olan kodlama ve kategorizasyon süreci detaylı şekilde açıklanmakta ve oluşturulan kategoriler araştırmanın yöntem kısmında belirtilmektedir.

Nitel araştırmalarda diğer araştırma türlerinde olduğu gibi ortaya konulan bilgi tekrarlanabilir ve test edilebilir olmalıdır. İçerik analizinde güvenilirliğe dair en önemli nokta, analiz edilen dokümanların farklı araştırmacılar için ulaşılır nitelikte olması, diğeri ise oluşturulan kodlardan elde edilen verilerin farklı araştırmacıların aynı kod veya kategorilerle benzer sonuçlar elde edilebilmesidir. İncelenen bazı doktora tezlerinde güvenilirliğe dair hiçbir bilgiye yer verilmediği görülmektedir. Birden fazla tekniğin bir arada kullanılması ile benzer sonuçlara ulaşmanın güvenilirliği arttırdığı belirtilmektedir. Araştırmanın bulgular kısmında içerik analizi ve kullanılan diğer teknikler aracılığıyla elde edilen veriler değerlendirilmektedir. Elde edilen bulguların literatüre ve alana dair katkılarına değinilmektedir.

Genel olarak bakıldığında iletişim bilimlerinde hazırlanan doktora tezlerinde içerik analizi yöntemi tek başına daha sık kullanılmaktadır. Sosyoloji alanında ise yardımcı teknik olarak kullanılmakta ve genellikle görüşme tekniğiyle elde edilen dokümanların çözümlenmesinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmaktadır. İletişim bilimleri alanında hazırlanan tezlerde içerik analizine dair daha kapsamlı ve detaylı bilgiye ulaşmak daha olası bir durumdur. Doktora tezlerinin yöntem bölümlerinde dikkat edilmesi gereken unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür; araştırmanın evren ve örnekleme çalışma konusu yansıtacak büyüklükte olmalı, evren ve örnekleme dair daha detaylı bilgiler verilmeli hangi örneklem türü kullanıldığı, neden tercih edildiği belirtilmelidir. İçerik analizinin hangi türü tercih edildiği açıklanmalıdır. Analizde kullanılacak kod ve kategorilere yöntem kısmında yer verilmelidir. İçerik analizinde güvenilirlik konusuna daha fazla özen gösterilmelidir.

Kaynakça

- Akdenizli, B. (2012). İletişim bilimlerinde araştırma yöntemleri yazılı metin çözümleme. Ö. Güllüoğlu (Ed.), *Gazete haberciliğinde içerik çözümleme yöntem ve tekniği: sunum ve temsil üzerine bir uygulama ve değerlendirme* (s.133-162) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Aziz, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Berg, L. B. ve Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (H. Aydın, Çev.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. ve Creswell, D. J. (2021). *Araştırma tasarımı nitel, nicel, karma yöntem yaklaşımları*. (E. Karadağ, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Fiske, J. (1996). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi kurumsal ve pratik bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gül, S. S. ve Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde söylem ve içerik analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 181-198. <https://doi.org/10.30794/pausbed.803182>
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örnekleme sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/177956>
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Neuman, L. W. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayınodası.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Saldana, J. (2019). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı*. (A. Tüfekci Akca, S. N. Şad, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Silverman, D. (2018). *Nitel verileri yorumlama*. (E. Dinç, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. A. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon.
- Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 63-76. Erişim adresi: <http://busbed.bingol.edu.tr/tr/pub/issue/29514/400435>.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

- Yıldırım, B. (2015). İçerik analizi yönteminin tarihsel gelişimi uygulama alanları ve aşamaları. B. Yıldırım (Ed.), *İletişim araştırmalarında yöntemler uygulama ve örneklerle* (s. 105-154) içinde. İstanbul: Literatürk Academia.
- Yüksel, E. (2019). Türkiye'de iletişim araştırmalarında içerik analizi uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerileri. *International euroasia congress on scientific researches and recent* (s. 134-152) içinde. Bakü: Hazar Üniversitesi.

Extended Abstract

Purpose

This study aims to determine how doctoral dissertations prepared using content analysis techniques follow in the implementation phase. This study aims to determine how doctoral dissertations prepared using content analysis techniques follow in the implementation phase. Then, it examines the question of how content analysis is applied in the theses prepared through the theses in the sample for both disciplines. In this way, the differences that may occur in the implementation of content analysis will be determined, and what should be done in terms of method and technique will be suggested.

Design and Methodology

This study is applied research using the content analysis technique. It tries to describe the studies in its sample with the content analysis technique. While determining the universe and sample of the study, the purposive sampling type was preferred. In this direction, it was decided to examine the Turkish and authorized doctoral theses prepared in sociology and communication sciences within the social sciences. Doctoral theses published in a higher education institution and using content analysis were examined. There are 1767 doctoral theses using content analysis techniques in social sciences, and one hundred sixty-four of them were written in English, and twenty-eight are not allowed. There are a total of 1580 doctoral dissertations in the field of social sciences in Turkish and on leave. It is seen that the content analysis method is used in many theses in the field of education. It has been determined that thirty-two doctoral theses in sociology and communication sciences meet these criteria. A total of sixteen doctoral theses, eight of which are in the field of sociology and eight in the communication sciences, constitute the research sample. While the method section of the doctoral theses was evaluated with the content analysis technique, seven categories were created.

Findings

The content analysis method is used more frequently in doctoral dissertations prepared in communication sciences. In sociology, it is used as an auxiliary technique, and the content analysis technique is generally used in the analysis of documents obtained by the interview technique. It is more likely to reach more comprehensive and detailed information on content analysis in theses prepared in the field of communication sciences.

Research Limitations

The content of this study is limited to Turkish theses prepared with content analysis in both areas. The methods of using the appropriate technique of the theses prepared with content analysis in two social science fields (sociology and communication) were examined. In terms of the application of content analysis, it may require

reconsideration and examination as the subject of more comprehensive research. Therefore, the results of the thesis evaluation that have been used and samples should be evaluated within the scope of sociology and communication fields.

Implications

It is possible to list the elements to be considered in the method sections of doctoral theses as follows; The universe and sample of the research should be large enough to reflect the subject of the study, and more detailed information should be given about the population. The model, sample type, and why it was preferred should be stated. The reason for which type of content analysis is preferred should be explained. The methods section should include the codes and categories to be used in the analysis. More attention should be paid to reliability in content analysis.

Originality/Value

The evaluation results highlighted by the content analysis and the recommendations created are Important for creating Value in all reporting processes.

Araştırmacı Katkısı: Osman METİN (%50), Şükriye ÜNAL (%50).

Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Karşılaştırılması ¹

Meral CEYLAN ÇAPAR ² - Müyesser CEYLAN ³

Başvuru Tarihi: 16.11.2022

Kabul Tarihi: 28.12.2022

Makale Türü: Derleme

Öz

Araştırmaların yöntemlerinin doğru belirlenmesinde araştırma desenleri önemli bir etkidir. Nitel araştırma yöntemine dayalı en yaygın kullanılan beş temel desen söz konusudur. Bunlardan en çok durum çalışması ve olgubilim desenleri yaygın bir şekilde araştırmacılar tarafından tercih edilmektedir. Bu tercihin aynı zamanda iki deseni birbirinin yerine kullanma durumunu da beraberinde getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışma ile olgubilim ve durum çalışması desenlerinin ortak ve farklı yönlerinin ele alınarak karşılaştırmanın yapılması amaçlanmıştır. Olgubilim, yaşanan olgu ile ilgili bilgiler elde etmek için olguyu deneyimleyen bireylerin görüşüne başvurulmuş nitel araştırma yöntemi desenidir. Olgubilimin oldukça fazla uygulama biçimi bulunmakla birlikte her birinde öznel deneyime öncelik verilmektedir. Olgubilim deseninde veri kaynağı birey veya gruplar olabilmektedir. Durum çalışması ise bir olgunun gerçekliği içinde incelenmesi, araştırılması ve tanımlanmasıdır. Bu olgu, kişi, kurum, mekan, proje veya bir program da olabilmektedir. Durum çalışması “neyin çalışılacağını” veya çalışma nesnesinin seçimidir. Durum çalışması, araştırılmak istenen konuyu farklı durumların da etkileyebileceği gerçeğinden yola çıkarak tüm bunların bütüncül bir anlayışta incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma Yöntemi, Durum Çalışması, Olgubilim, Nitel Araştırma Desenleri

Atıf: Ceylan Çapar, M. ve Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 295-312.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, meralceylan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2884-1971

³ Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, mceylan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7830-2584

A Comparison of Case Study and Phenomenology Design

Meral CEYLAN ÇAPAR⁴ - Müyesser CEYLAN⁵

Submitted by: 16.11.2022

Accepted by: 28.12.2022

Article Type: Review

Abstract

Research designs are an important factor in the correct determination of research methods. There are most widely used five basic designs based on the qualitative research method. Among these, case study and phenomenology designs are widely preferred by researchers. It would not be wrong to say that this preference also brings with it the situation of using the two designs interchangeably. With this study, it is aimed to compare the common and different aspects of phenomenology and case study designs. Phenomenology is a qualitative research method design in which the opinions of individuals who have experienced the phenomenon are consulted in order to obtain information about the phenomenon. Although there are many forms of application of phenomenology, subjective experience is given priority in each. In the phenomenological design, the data source can be individuals or groups. A case study, on the other hand, is the examination, investigation and definition of a phenomenon in its reality. This phenomenon can be a person, institution, place, project or a program. Case study is the choice of “what to study” or the object of study.

Keywords: *Qualitative Research Method, Case Study, Phenomenology, Qualitative Research Design*

⁴ Anadolu University Education Faculty Foreign Language Teaching Department, meralceylan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2884-1971

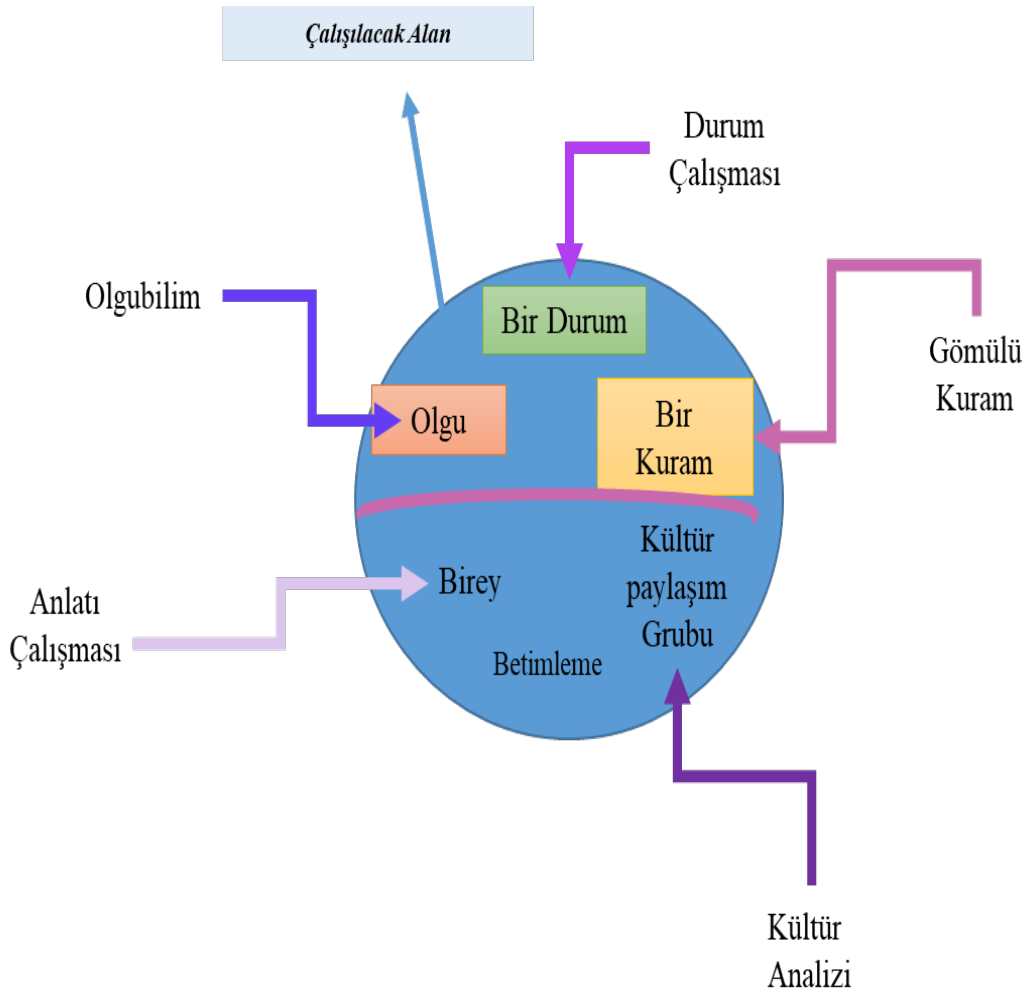
⁵ Anadolu University Education Faculty Department of Educational Sciences, mceylan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7830-2584

Giriş

Giriş

Bilimsel araştırmaların kalbini araştırmanın yöntemi oluşturmaktadır. Araştırmacılar hissettikleri bir problemi araştırmak üzere yola çıktıklarında, amaç ve alt amaçlarının kendilerini yöntem seçimine götürdüğüünün bilincindedir. Örneğın, araştırmacı nicel yönetime dayalı bir modele işaret eden amaçlar belirlediyse araştırmasının tasarımını nicel araştırmaya dayalı belirlediğı araştırma deseninde yürütür. Araştırmacılar için nicel araştırmalarda araştırma deseninin belirlenmesi çok karmaşık görünmez. Ancak nitel araştırma yöntemine dayalı bir problemin incelenmesi amaçlanıyorsa araştırmacılar desen seçiminde sıkıntı yaşayabilmektedir. Nitel araştırma yöntemine dayalı beş temel desen söz konusudur. şekil 1’de araştırmanın amacına bağlı olarak değişen beş temel nitel desen türü yansıtılmıştır (Creswell, 2019).

şekil 1. Araştırma Amacına Bağlı Olarak Değişen Beş Nitel Desen

şekil 1’de beş temel nitel araştırma yöntemi deseni yansıtılmıştır. Araştırma konusu bir kişinin bir betimlemesi üzerine odaklanmışsa, o zaman anlatı araştırması en iyi nitel desen olacaktır. Bir kültür paylaşım grubunun betimlemesi üzerine odaklanılacak ve geliştirilecekse en uygun desen kültür analizidir. Araştırmanın amacı bir durumu tanımlamak ise örneğın “Neden?, Niçin?, Nasıl?” sorularına yanıt aranacaksa, en uygun desen durum çalışmasıdır. Söz konusu bir kişinin ya da kişilerin bir olguya ilişkin deneyimlerinin keşfedilmesi amaçlanıyorsa burada da en uygun desen olgubilim olacaktır. Araştırmacı bir kuram geliştirmeyi amaçlamışsa gömülü kuram deseni en uygun desen olacaktır. Bu beş desenin içinde araştırmacıların en çok iki desen arasında kararsızlık yaşamaları söz konusudur: durum çalışması ile olgubilim deseni. Bu iki desenin temeli olgu ve olaylardır. Bu

nedenle kimi zaman iki desen birbirinin yerine kullanılmaktadır. Araştırma deseni belirleme konusunda bu belirsizliğe yer vermemek adına açık erişim sağlayan dergilerde yer alan kimi çalışmalarda araştırmanın desenine hiç değinilmediği yalnızca “Nitel araştırma yöntemine dayalı yapılan bir araştırmadır.” şeklinde ifade edildiği görülmektedir.

Nitel araştırma yöntemine dayalı desenlenen kimi çalışmaların çalışma grupları ve veri toplama tekniklerinin durum (Tasci, Wei, ve Milman, 2020) ya da olgu bilim çalışması olarak nitelendirilmesi de bir tartışma konusu haline gelmektedir. Bu çalışma ile nitel araştırma yöntemine dayalı durum çalışması deseni ile olgubilim deseninin ele alınması ve iki desenin karşılaştırılması ile araştırmacılara çalışmalarını desenlerken bir rehber niteliği taşınması amaçlanmaktadır. İzleyen başlıklarda öncelikle durum çalışması ve olgubilim desenine ilişkin temel bilgilere yer verilecek daha sonra iki desenin ortak ve farklılaşan yönleri tablolar eşliğinde tartışılacaktır.

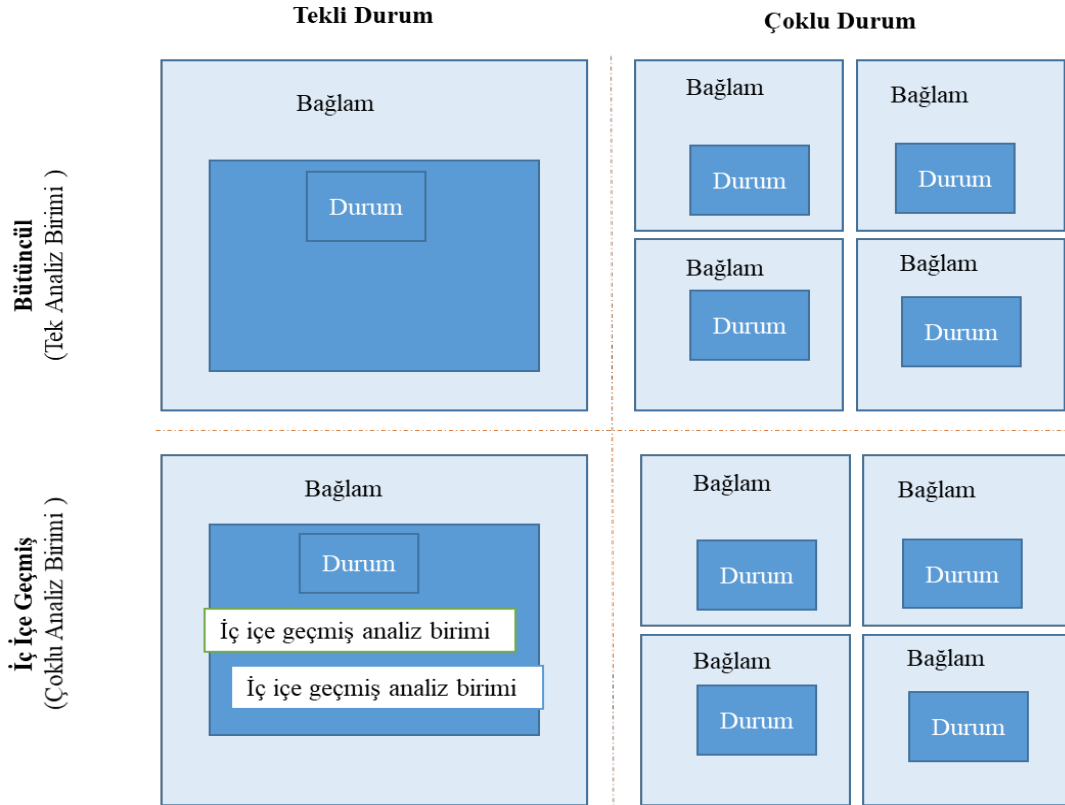
Durum Çalışması

Nitel araştırma yönteminin bir deseni olan ve kimi kaynaklarda örnek olay deseni olarak da ele alınan durum çalışmasının geçmişinin antropoloji, sosyoloji ve psikoloji alanındaki çalışmalara dayandığı birçok yöntembilimci tarafından vurgulanmaktadır (Creswell, 2017; Ekiz, 2003; Merriam, 2018; Tekindal, 2021; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Nitel araştırma yönteminin yaygınlaşması ile birlikte durum çalışması hukuk, eğitim, sosyoloji, işletme, psikoloji, tıp gibi disiplinlerde sıklıkla başvurulan önemli bir araştırma deseni haline gelmiştir. Yin (2013)'e göre durum çalışması, bir olgunun gerçekliği içinde incelenmesi, araştırılması ve tanımlanmasıdır. Durum çalışması “neyin çalışılacağı” veya çalışma nesnesinin seçimidir (Patton, 2014; Stake, 2005). Durum çalışması, araştırılmak istenen konuyu farklı durumların da etkileyebileceği gerçeğinden yola çıkarak tüm bunların bütüncül bir anlayışta incelenmesidir (Ekiz, 2003). Bu özelliğinden dolayı durum çalışması Punch (2005)'a göre yöntemden çok bir stratejidir

Durum çalışması deseni ile gerçekleştirilen araştırmacılarda incelenen olgular aşağıdaki gibidir (Swanborn, 2010):

- bireysel sağlık geçmişleri ya da işgücü piyasası kariyerleri,
- organizasyonlarda üretim süreçleri ya da yenilikler,
- ayaklanmalar, grevler, protesto yürüyüşleri,
- seçim süreçleri,
- endüstriyel birleşmeler,
- toplu karar verme,
- kaliteli bakım prosedürleri,
- bir kamu hizmeti sektörü birleşmesini bürokrasiden arındırma girişimleri,
- uyuşturucu kullanımına karşı örgütler arası çabalar,
- bir hükümet politikasının uygulama süreçleri,
- ulus-devletler arasında ittifak oluşumu ya da savaşın sona ermesi;
- sosyalleşme süreçleri,
- seçim kampanyaları,
- trafik kazalarının nedenleri,
- kısıtlamaların politika yapıcılarının 'politika alanı' üzerindeki etkileri.

Durum çalışması, yukarıda verilenlerden de anlaşılacağı gibi çok farklı disiplinlerde ve konularda yürütülebilmektedir. Dawidowicz (2011)'e göre durum çalışması program değerlendirme, bireylerin davranışlarını etkileyen etmenlerin incelenmesi veya belirli durumlarda insanların bakış açısından onların gereksinimini anlamaya kadar her şey için kullanılabilen esnek bir desendir. Çünkü “Nasıl?”, “Niçin?”, “Ne zaman?” veya “Kim?” sorularının yanıtı durum çalışmalarından elde edilebilmektedir (Cohen, Manion ve Morrison, 2007; Dawidowicz, 2011).

Şekil 2. Durum Çalışmasının Kapsamı (Lamker, 2014)

Şekil 2’de görüldüğü gibi durum çalışmaları bütüncül tekli ve iç içe geçmiş çoklu durum çalışmaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Prensipler olarak, her durum daha geniş bir bağlam içinde hareket etmektedir. İç içe geçmiş durum deseninde, bir durum bir analiz birimiyle aynı değildir, bununla birlikte her biri için bir bütün olarak durum deseniyle aynı ölçütlerin geçerli olduğu birkaç iç içe geçmiş analiz birimi vardır. İncelenen durum belirli bir bağlamda hareket etmektedir, iç içe geçmiş bir analiz birimi de bu durum içinde (ve dolayısıyla aynı bağlam içinde) hareket etmektedir. Bir durum içeren durum çalışmaları ile en az iki durum içeren durum çalışmaları arasında bir ayrım yapılmalıdır. Birden fazla durum içeren durum çalışmaları için Stake (2005: 23), ilişki düzeyi, bağlamlar arasındaki çeşitlilik ile durumun ve kapsamının karmaşıklığı hakkında bilgi edinmek araştırmacıya önemli ölçütler sunabilmektedir (akt .Lamker, 2014).

Olgubilim Deseni

Nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni, bireyin belli bir olguyu deneyimlemesi sonucu oluşturduğu anlamlara odaklanmaktadır (Baker, Wuest ve Stern, 1992; Creswell, 2021; Jasper, 1994; Miller, 2003; Tekindal, 2021). En yalın ifadeyle ise olgubilim, bireyin anlık deneyimlerinin tanımıdır (Edmonds ve Kennedy, 2017). Fenomenoloji olarak da kullanılan olgubilim deseninin Edmund Husserl’in insanların dünyayı anlamalarına

ilişkin evrensel yapılarının çalışılması için bir program önermesiyle gelişmeye başlamıştır. Olgubilim, bilginin başlangıç noktasının, bireyin yaşam deneyiminden kaynaklanan bilinçli algıları ve duyuları gibi benliğin olgularla ilgili deneyiminin olduğu felsefi anlayıştan doğmuştur. Husserl, günlük dünyanın anlamlandırılması için genellikle kullanılan varsayımlar ağını tanımlamada "doğal tutum" ifadesini kullanmıştır. Husserl, dünyanın öznel deneyimlerin, onun içeriğinin ve biçiminin sorgulanmadan döndüğünü kabul ederek gözlemcinin öznel deneyimi yalın olarak kavrayabilmesi için önceki anlamaların bir araç kullanır gibi hariç tutulması gerektiğini savunmaktadır. Dünyanın şimdiki kavranışının bu paranteze alınışı "olgubilimsel indirgemecilik" olarak adlandırılır (Creswell, 2021; Patton, 2018; Edmonds ve Kennedy, 2017; McLeod, 2011; Kuş, 2003). Husserl'e göre olgubilimsel betimlemenin amacı; yönelim, zaman, renk ve sayı gibi temel insan kategorilerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Bu anlayış, bireyin olgubilimsel yöntemleri kendi kişisel deneyimlerine uygulamasıyla elde edilmiştir. Husserlci yaklaşımın bütünsel bir yönü de vardır: Kişisel deneyimin doğası bir bütün olarak takdir edilmeden hiçbir özel deneyim alanı incelenemez. Başka bir kişinin veya bir grup insanın bir olguyu deneyimleme şeklini incelemenin nasıl mümkün olabileceğini kendisi çözmeye çalışmadı. Yaklaşımı 'egolojik'ti ve bireysel filozof-sorgulayıcının öz-düşünmesine dayalıydı. Ayrıca empati, sosyal sınıf, güç, bellek, cinsiyet gibi sosyal bilimcilerin ilgisini çekebilecek kavramların çoğu, kendileri 'doğal bir tutumun' öğeleri olarak kabul edilebilir ve muhtemelen olgubilimsel indirgemeye tabi tutulduğunda çözülür (Kuş, 2003; McLeod, 2011). Araştırmacılar, belli bir olgunun yaşanmış deneyiminin anlamını, bileşimini ve özünü keşfetmekle ilgilendiklerinde olgubilim desenini kullanmaktadır (Edmonds ve Kennedy, 2017).

Olgubilim bireylerin deneyimlerini, yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarını incelemek; olanlar ile bireylerin bunları nasıl anladıkları arasındaki ilişkileri ortaya koymak; onların belirli bir olgunun özünü nasıl deneyimlediğini keşfetmek ve bireyler arasındaki ortak noktaları incelemek isteyen araştırmacılar için en uygun nitel araştırma desenidir. Olgubilim deseninde incelenebilecek olası olgular aşağıdaki gibi olabilir (Tekindal, 2021; Swanborn, 2010):

- Bireylerin hastalıklarında yaşadıkları duygu, düşünce ve algıları ile hastalığı anlamlandırmalarını keşfetme
- İşyerinde meydana gelen değişimi bireyin nasıl anlamlandırdığını anlama
- Bireyin yaşadığı veya tanık olduğu trafik kazasına ilişkin deneyimlerini keşfetme
- İşgörenin kariyer basamaklarında karşılaştığı durumların yarattığı duygu, düşünce ve algılarını anlama
- Savaşlar hakkındaki duygu, düşünce, algı ve deneyimlerini keşfetme
- Protesto yürüyüşleri, ayaklanmalar, grevler ile ilgili anlamlandırmalarını açıklama
- Bağımlılıklar ile ilgili bireyin deneyimlerini keşfetme
- Bireyin bir devlet politikası ile olan deneyimlerini açığa çıkarma
- Seçim kampanyalarında bireyin deneyimleri, duygu ve düşüncelerini inceleme
- Olgu ve olayların bireyde oluşturduğu anlamları araştırma
- Teknoloji kullanımına ilişkin bireyin deneyimlerini anlamlandırma

Olgubilim insan etkileşiminin yorumlayıcı anlayışını vurgulayan Weberian geleneği içerisinde de yer almaktadır. Olgubilim araştırmacıları çalıştıkları bireyler için "şeylerin" ne anlama geldiğini bildiklerini düşünmezler, Psathas (1973)'e göre olgubilim araştırmaları sessizlikle başlar (aktaran Bogdan ve Biklen, 2022). Bu noktada olgubilim deseninin durum çalışması ile benzerlik gösterdiğini söylemek olanaklıdır. Bu çalışmanın amacı nitel araştırma yöntemi desenlerinden durum çalışması ve olgubilimi, kimi başlıklar altında karşılaştırarak benzer ve farklı yönlerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda izleyen başlıklarda sırasıyla iki desenin temel özellikleri; türleri ve veri toplama süreçleri ile ilgili karşılaştırmalara yer verilmiştir.

Durum Çalışması ile Olgubilim Desenlerinin Temel Özellikleri Açısından Karşılaştırılması

Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin temel özellikleri açısından benzer ve farklı yönleri toplam 14 başlıkta ele alınmıştır (Aytaçlı, 2012; Benbasat, Goldstein ve Mead, 1987; Creswell, 2012; Creswell, 2017; Ekiz, 2003; Gall, Borg ve Gall, 2003; Gürbüz ve Şahin, 2016; Merriam, 2018; Punch, 2013; Swanborn, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Tablo 1
Durum Çalışması ile Olgubilim Desenlerinin Temel Özellikleri Açısından Karşılaştırılması

Özellik	Durum Çalışması	Olgubilim
Kuramsal Temeli	Sosyoloji, Psikoloji, Örgüt Psikolojisi,	Felsefe Psikoloji
Araştırma Yaklaşımı	Açıkça tanımlanabilir durumun genellikle bir konunun karmaşıklığını açıklayacak şekilde incelenmesi	Psikolojik bir kavramı, bir olguyu incelemek
Amacı	Sınırlandırılmış, tek veya toplu durum, olay, süreç, program, birey Hipotezlerin genellenmesi ve test edilmesinde kullanılabilmesi	betimleme; deneyimler; anlam; özüne inmek Genellenemez
Yanıt aradığı sorular	Ne oldu?	Neler yaşandı? Nasıl deneyimlediler? Buna ne anlam yüklediler?
Veri kaynağı	Kurum, mekan, olgu, proje, program, birey	Birey veya gruplar
Veri toplama süreci	İzleme, gözlem, bilgi toplama, anket, olgunun gelişim sürecini araştırma	Uzun süren görüşmeler
Etik Kurallar	Etik perspektifin temsil edilmesi Hiçbir deneysel kontrol veya manipülasyonun olmaması	Hiçbir deneysel kontrol veya manipülasyonun olmaması
Araştırmacı Rolü	Durumun bir parçası olarak katılır	olgunun bir parçası değildir.
Veri Analizi	Durumun ve bağlamın betimlenmesi Temaların ve modellerin oluşturulması Natüralist genellemelerin geliştirilmesi	önemli anlam ve cümlelerin analiz edilmesi Önemli cümle ve alıntılarının, anlamlarının vurgulanarak desteklenmesi
Raporlaştırma	Ayrıntılı resmin anlatımlarla, tablolarla ve şekillerle sunulması	Daha geniş temaların kategorileştirilmesi Deneyimlerinin ne olduğu ve nasıl deneyimlendiklerinin betimlenmesi Bu iki duruma ilişkin anlamların betimlenmesi Alıntılarla desteklenmesi
Gizlilik	Anonim	Anonim
Sınırlılık	Araştırmanın sınırını zaman, yer ve bazı fiziksel özelliklerin çizmesi	Yaşanan olguyu dışa vurabilecek birey ya da gruplarla çalışılması
Araştırmanın Yeri	Durumun doğal bağlamında ele alınması	Mekan sınırlaması yoktur
Araştırma Odağı	Güncel olaylar üzerinedir	Yaşanan olgu üzerinedir

Kuramsal Temel: Durum çalışması deseninin temeli sosyoloji, psikoloji, örgüt psikolojisi disiplinlerine dayanmaktadır. Olgubilim deseni ise felsefe ve psikoloji disiplini temelinde gelişmiştir.

Araştırma Yaklaşımı: Durum çalışması deseni normal koşullarda açıkça tanımlanabilir bir duruma ait bir konunun karmaşıklığını açıklamak üzere tercih edilebilmekteyken, olgubilim deseni ise bir olguyu veya bir psikolojik kavramı incelemek amacıyla tercih edilmektedir.

Amaç: Durum çalışması sınırları çizilmiş tek veya çoklu durum, olay, süreç, program veya bireye ilişkin derinlemesine, ayrıntılı bilgi sağlamayı amaçlar. Ayrıca durum çalışması deseni bir hipotezin test edilmesi veya genelleme amaçlı gerçekleştirilebilmektedir. Durum çalışması deseni keşfedici, betimleyici veya açıklayıcı olabildiğinden dolayı gerek kuram oluşturma gerek kuram testi için kullanılabilir (Tasci, Wei, ve Milman; 2020). Olgubilim deseni ise yaşanan olgunun birey veya grupların deneyimlerinin anlamını ve özünü ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Yanıt aradığı sorular: Durum çalışması bir duruma ilişkin bir konu ile ilgili nelerin olduğunu, olan şeylerin nasıl bir etki yarattığı gibi sorularla çoklu veri kaynaklarından bilgi toplanmasına hizmet etmektedir. Olgubilim deseninde ise “neler yaşandı? Nasıl deneyimlendi? Bireyler/gruplar bu yaşanan olguya ilişkin hangi anlamları yüklediler?” gibi sorularla bireylerin belki de kendilerinin bile farkında olmadıkları asıl öze inilebilmektedir. Birey temelli olduğundan dolayı bir bireyin yaşadığı olguya ilişkin diğer bir bireyin deneyimleri farklılaşabileceğinden dolayı genelleme durumu nitel araştırma yöntemcileri tarafından mümkün olamayacağı yönündedir. Diğer yandan Flyvbjerg (2006) örneklerin gücünün hafife alınmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Veri Kaynağı: Durum çalışması deseninde veri kaynağı neredeyse her şey olabilmektedir; kurum, mekan, olgu, proje, program, birey, sosyal medya hesabı, internet sayfası. Olgubilim deseninde ise birey veya gruplar veri kaynağını oluşturmaktadır. Patton (2018)’e göre asıl veri kaynağı olan birey/grup ile görüşmelere hazırlık aşamasında ve olguyu daha iyi tanımlayabilmek için araştırmacı gözlem ve dokümanlara da başvurabilmektedir. Ayrıca araştırmacı olgunun olduğu ortam/duruma ilişkin durum çalışması desenini de destekleyici bilgi toplamak adına yürütebilmektedir. Ancak bu bilgi kaynakları asıl görüşmelere hazırlık (soruların hazırlanması gibi) niteliğinde gerçekleştirilmektedir.

Etik Kurallar: Durum çalışmasında etik (kültürel bağlam içinde anlamlı olan, kültüre has) ve etik perspektif (küresel anlamda benzer şekilde yorumlanan veya kültürlerarası bir genelleme imkânı sunan) temsil edilmektedir. Durum çalışmalarının bir amacı - hatta bazı çalışmalarda tek amacı - atılımcıları tarafından deneyimlenen karmaşık bir olgu anlayışı geliştirmektir. Bu amaç yorumlayıcı bir duruşu yansıtmaktadır (Gall, Borg ve Gall, 2003). Etik perspektif, neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin önceden belirlenmiş bir dizi kurala dayalı olmak anlamına gelmektedir. Olgubilim deseninde ise bir dizi kurala bağlı doğruyu bulmadan ziyade deneyimlenen olgunun bireyde oluşturduklarını ortaya çıkarmak ve bir anlam bütünüyle sunmak hedeftir. Tüm bilimsel araştırma yöntemlerinde olduğu gibi nitel araştırma yöntemi altında yer alan tüm desenlerde etik kurallar önemlidir. Hiçbir manipülasyona yer verilmemelidir.

Veri Toplama Süreci: Durum çalışması deseni uzun soluklu bir süreci barındırmaktadır. Çoklu veri toplama yaklaşımı durum çalışmasının en karakterize özelliğidir. Araştırmacı duruma ilişkin ortamı veya bireyi önce izler, ortamı veya bireyi durumun içinde gözlemler, farklı kaynaklardan bilgi edinir (doküman, kişiler, basın, web sayfası gibi) ve duruma neden olan olgunun gelişim sürecini araştırır. Çoğu zaman döngüsel olabilecek bir araştırma sürecinin işletildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü araştırmacı elde ettiği verileri düzenli analiz eder ve çıkan sonuçları test etmek için yine araştırma alanına geri döner ve elindeki verilerle daha

stratejik bir yol izleyerek asıl sonuca ulaşmaya çalışır. Bu durumda araştırmacı belki birkaç tur gözlem, görüşme, inceleme yapmak durumunda kalabilmektedir. Süreç içindeki gelişimi göstermesi açısından da boylamsal bir yaklaşım olarak değerlendirmek gerekmektedir (Best ve Kahn, 2017). Olgubilim deseninde ise görüşmeler uzun sürer, araştırmacı belli aralıklarla aynı kişi ile birkaç farklı görüşme yürütmelidir. Araştırmacı ile katılımcı arasında yoğun bir etkileşim oluşur, aynı katılımcı ile çoklu oturumlar yapılır. Araştırmacı nihai verilere ulaşana kadar (veri doygunluğu) birey veya grupla düzenli görüşmeler yapmalıdır. Her iki desende de veriler/analizler katılımcılarca teyit edilmek üzere kendilerine sunulur.

Araştırmacının Rolü: Durum çalışmasında araştırmacı durumun meydana geldiği ortamda uzun süre zaman geçirdiğinden dolayı durumun bir parçası olarak araştırma sürecine katılmaktadır. Olgubilim deseninde ise araştırmacı katılımcı olmamaktadır. Hatta olguya ilişkin kendi deneyimlerini (varsa) “parantez” içine almakla yükümlüdür. Çünkü araştırmacı olgu üzerinde; etkili, duygusal ve sıklıkla yoğun insan deneyimlerini çalışmasından dolayı sürecin aktif parçası değildir.

Veri Analizi: Durum çalışmasında araştırmacı çok büyük bir veri setiyle karşı karşıya kalmaktadır. Çoklu veri toplama tekniği ile elde ettiği verileri durumun ve bağlamın temelinde betimler, temaları ve modelleri oluşturur ve yeni veri ve gözlem ışığında değişebilirlik anlamına gelen natüralist genellemelerin geliştirilmesi ile bulgularını alıntılarla sistemli bir bütün içerisinde ortaya koyar. Burada araştırmacı gerek içerik analizi gerek de betimsel analiz tekniklerinden yararlanmaktadır. Olgubilim deseninde araştırmacı görüşmelerden elde ettiği metin üzerinden önemli anlam ve cümleleri analiz eder, elde ettiği analizleri alıntılarla destekleyerek deneyimlerin bireylere göre anlamlarını vurgular.

Raporlaştırma: Durum çalışmasında araştırmacı ayrıntılı resmin anlatımlarla, tablolarla, fotoğraf ve şekillerle okuyucuyla paylaşılmasını sağlar. Söz konusu bu paylaşımında araştırmacı durumların tek başına ve/veya karşılaştırmalı olarak tanımlanması ve yorumlanmasına başvurabilmektedir. Olgubilim deseninde ise veriler daha geniş temaların kategorileştirilmesiyle deneyimlerinin ne olduğu ve nasıl deneyimlendikleri betimlenir. Araştırmacı her iki duruma ilişkin kavramların anlamlarını alıntılarla destekleyerek betimler.

Gizlilik: Bilimsel çalışmalarda gizlilik önemli bir ilkedir. Nitel araştırmalarda ister durum çalışması olsun isterse olgubilim; katılımcılar, kurum, proje vb için kod isimlere yer verilerek gizliliğin ihlal edilmemesine özen gösterilir.

Sınırlılık: Durum çalışmasında araştırmacının sınırını zaman, durumun incelendiği mekan ve bazı özellikler belirlemektedir. Olgubilim deseninde ise olguyu dışı vurabilecek birey ya da gruplarla çalışılması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın yeri: Durumun doğal bağlamında ele alınması durum çalışmasının önemli bir ilkesidir. Olgubilim deseninde ise mekan ve yer sınırlaması yoktur. Buna karşın araştırmacıya olgunun gerçekleştiği ortamda görüşmelerini gerçekleştirebilme olanaklarını düşünmesi tavsiye edilebilir.

Araştırma Odağı: Durum çalışmaları olaylar üzerine odaklanırken olgubilim deseninde gerçekleştirilen araştırmalar ise olgu üzerine odaklanmaktadır.

Araştırmacı hangi deseni tercih ediyorsa, araştırmasını Tablo 1’de yer verilen temel özellikleri göz önünde bulundurarak desenlemesi önemlidir. İzleyen başlıkta ise durum çalışması ve olgubilim desenlerinin türleri açısından karşılaştırılması ele alınmıştır.

Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Türleri Açısından Karşılaştırılması

Tablo 1’de durum çalışması ve olgubilim deseninin temel özellikleri karşılaştırılmıştır. Genelde araştırmacılar salt deseni belirtip türlerine yer vermeyebilmekte. Ancak araştırma deseni kadar desenin türü de araştırmanın doğasına hizmet etmektedir. Tablo 2’de ise her iki desenin türleri karşılaştırılmıştır (Aytaçlı, 2012; Creswell, 2017; Ekiz, 2003; Merriam, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Tablo 2

Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Türleri Açısından Karşılaştırılması

Desen	Türü
Durum Çalışması	Bütüncül Tek Durum Deseni, İç İçe Geçmiş Tek Durum Deseni, Bütüncül Çoklu Durum Deseni İç İçe Geçmiş Çoklu Durum Deseni Açıklayıcı/Tanımlayıcı Durum Çalışmaları Keşfetmeye Dayalı Durum Çalışmaları Kritik Olay Durum Çalışmaları Program Yürütme Durum Çalışmaları Programın Etkilerine Dayalı Durum Çalışmaları Birikimli Durum Çalışmaları Gözleme Dayalı Durum Çalışması Yaşam Öyküsü Belgeler Organizasyonların Geçmişini İnceleyen Durum Çalışmaları Durum Analizi Microethnography Karşılaştırmalı Vaka Çalışmaları
Olgubilim	Varoluşçu Desen Transadantal (Deneyüstü) Desen Hermeneutik Desen Durum Çalışması Deseni

Tablo 2’de de görüldüğü gibi durum çalışmasının birçok farklı yaklaşımla farklı alan, birey, olay ve olgular üzerinde yürütülebilmesi olgubilimin ise toplam dört ayrı yaklaşımla birey ya da gruplar üzerinden bir olgunun yansımalarına ilişkin veriler toplanabilmektedir.

Durum çalışmasının başlangıcında kapsamlı bir araştırma sorusu tarafından yönlendirilen araştırmacı, verileri araştırıp daha kesin araştırma sorularını formüle ettikten sonra önceden belirlenmiş süreç ve işlemlerden kaçınarak sürecin beklenmedik yönlerine açık bir gözle bakmaktadır (Swanborn, 2010). Bogdan ve Biklen (2022) durum çalışmasını genel tasarımı açısından huni ile temsil edileceğini vurgular. Çalışmanın başlangıcı hunin geniş ucudur; araştırmacılar, katılımcı veya veri kaynağı olabilecek olası yerler ve insanlar için keşifte bulunurlar, incelemek istedikleri yerleri bulurlar ve daha sonra kendi amaçları için alanın veya veri kaynağının çalışma olanağını değerlendirmeye çalışan geniş bir ağ oluştururlar. Araştırmacı burada nasıl ilerleyebileceğini ve neler yapması gerektiğine dair ipuçları arar. Huninin daha dar alanında ise araştırmacı zamanını nasıl kullanabileceğine, kiminle görüşme yapacağına ve ne keşfedeceğine karar verir. Karar vereceği diğer konu ise veri setlerini hangi veri toplama tekniklerinden elde edebileceğidir. Araştırma yapacağı alanı veya kişi/leri gözlemler. Odağını belirler ve ona uygun veri toplama araçları hazırlar. Gözlem kontrol listeleri, görüşme soruları, dokümanlara erişim, odak grup görüşmeleri ve anketler hazırlar. Hunin daha dar alanında ise

kimlerle, nerede, hangi kaynaklarla veri toplayabileceğine karar verir. Araştırmacı her veri toplama aracını kullanımında araştırma tasarımını değiştirebilir. Gerekliğinde gözlemler başlar, görüşme ile devam eder ve duruma göre belki yine gözleme dönüş yapabilir. Veri toplama ve araştırma faaliyetleri, belirli alanlara, katılımcılara, materyallere, başlıklara, sorulara ve temalara göre daraltılır. Araştırmacı keşfe dayalı bir başlangıçtan, daha yönlendirilmiş veri toplama ve analizine geçer (Bogdan ve Biklen, 2022).

Olgubilim tüm nitel araştırmalar üzerinde etkiye sahip bir felsefedir. Ancak yine de olgubilim ayrıca kendi odak noktası ve yöntemsel stratejileri olan bir nitel araştırma desendir. Olgubilim deseninde araştırmacının çıkış noktası olgudur. Araştırmacı, araştırmaya konu olan olgu üzerine birey veya grupların olguyu nasıl deneyimlediklerini, deneyimlediklerini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koyacak görüşme soruları belirler ve verilerini bu soruları üzerine toplar.

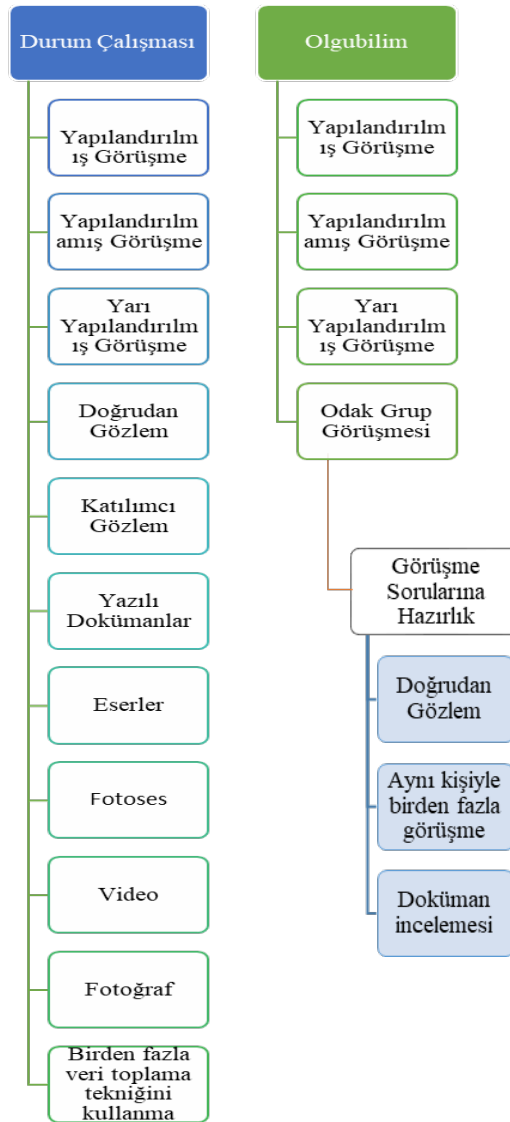
Olgubilim deseni varoluşçu, transadantal (deneyüstü), hermeneutik ve durum çalışması şeklinde gerçekleştirilebilir. Araştırmacının amacı belirli bir olgunun temel genel anlam yapısını, deneyimi parçalara bölmek yerine tüm anlamını kavramaya odaklanarak aydınlatmak ise olgubilim türünden **varoluşçu anlayışı** benimsemeli anlamına gelmektedir. Olgubilimin varoluşçu anlayışının nihai amacı insan deneyimini bazı yapay ortamlarda değil, “gerçek dünyada” gerçekten yaşadığı şekliyle kavramaktır (Edmonds ve Kennedy, 2017). Araştırmacının amacı bireyin bilinci tarafından “şeylerin” nasıl oluşturulduğuna dair bir analiz, açıklama ve tanımlayıcılık yapmak ise o zaman **transadantal (deneyüstü) anlayışın** benimsenmesi gerekmektedir. Transadantal anlayış insanın özünü kavramak için başvurulan en etkili yaklaşımdır (Edmonds ve Kennedy, 2017). Araştırmacının amacı anlama/yorumlama ise araştırma olgubilime dayalı **hermeneutik yaklaşımla** gerçekleştirilmelidir. Hermeneutik, bireyin yaşantısında ürettiği her şeyi anlama ve yorumlama olarak ortaya çıkmıştır. Yunancada “yorumlama” anlamına gelen “hermeneuein” kelimesinden türemiştir. Hermeneutik kavramı ilk kez Antik Yunan’da kullanılmıştır. Antik Yunan’da, tanrılar mesajlarını insanlara, tanrıların habercisi olan Hermes tarafından iletilmiştir. Hermes tarafından aktarılan mesajlarla tanrılar, insan yaşamına ilişkin insanların göremedikleri şeyleri anlaşılması kolay olmayan birtakım “sözel kalıplar” içinde iletilmiştir. Ancak bu kalıplar yalnızca lafzi anlamlarıyla (lafzi: mesajının ilk alındığında anlaşılacak anlamı) doğrudan anlaşılacak yerine, açıklanmaları ve yorumlanmaları gerektiği için tanrıların kalıp ifadelerini yorumlama eylemine hermeneutik adı verilmiştir. Hermeneutik, başka dünyaya ait olan anlam bağlamını yaşanan dünyaya aktarmadır (Fıncıoğulları, 2016). Hermeneutik yaklaşımın yorumlama, metinsel anlam, diyalog, ön anlama ve gelenek olmak üzere beş temel ilkesi söz konusudur. Bu ilkeleri ile olgubilimin betimleyici doğasını zenginleştirmektedir (Edmonds ve Kennedy, 2017).

Olgubilime dayalı durum çalışması bazı olguların yaşanmış bir deneyiminin anlamını keşfetmeye çok uygundur. Bu yaklaşım, sınırlı sayıda katılımcının derinlemesine analizi için bir çerçeve sağlamaktadır. Grup davranışının paylaşılan kalıplarından çok, bir bireyin veya küçük bir grubun eylemlerini keşfetmekle ilgilenen araştırmacıların tercih etmesi gereken bir yaklaşımdır (Edmonds ve Kennedy, 2017).

Araştırmacının ister durum çalışması ister olgubilim desenini tercih etsin, her iki durumda da araştırmacıların tercih ettikleri desenin alt yaklaşımlarını da göz önünde bulundurarak araştırmalarını tasarlamaları önemlidir. Söz konusu iki desenin birbiri yerine kullanılmasında yapılan yanlışlar, desenlerin altında yatan felsefelerin ve alt desen türlerinin göz önünde bulundurulmaması ile ilişkili olabilir. İzleyen başlıkta durum çalışması ve olgubilim desenlerinin veri toplama teknikleri açısından karşılaştırılması ele alınmıştır.

Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Veri Toplama Teknikleri Açısından Karşılaştırılması

Araştırmanın desenine bağlı olarak yararlanılacak veri toplama teknikleri araştırmacının zengin veri setlerini elde etmesine hizmet etmektedir. Araştırmacıların yanlış düşümelere neden olan yine araştırmalarının desenine uygun veri toplama sürecini işletememeleri olabilir. Bir olgu üzerine bir problem durumunu araştırmak isteyen bir araştırmacı, o olguya ilişkin katılımcının deneyimlerini açıklama ve deneyiminin anlamını ortaya çıkarmak için olgubilim desenini tercih etmesi gerekirken, bu araştırmaya durum çalışması diyebilmektedir. Tek veri kaynağından görüşme yoluyla (tek veri toplama tekniği ile) elde edilen bir çalışmaya durum çalışması olarak nitelendirmek yeni araştırmacıları aynı yanlış düşürebilmektedir. Şekil 3'de durum çalışması ve olgubilim desenlerinin veri toplama teknikleri karşılaştırılmıştır (Aytaçlı, 2012; Creswell, 2017; Ekiz, 2003; Merriam, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Şekil 3. Durum Çalışması ve Olgubilim Deseninin Yararlanılabilecek Veri Toplama Teknikleri Açısından Karşılaştırılması

Başlangıçta geniş bir araştırma sorusu tarafından yönlendirilen araştırmacı, verileri araştırıp daha kesin araştırma sorularını formüle ettikten sonra önceden belirlenmiş süreçlerden ve işlemlerden kaçınarak sürecin beklenmedik yönlerine açık bir gözle bakmaktadır (Swanborn, 2010). Bu durum ise durum çalışmasının açıklayıcılık yönüne katkı sağlamaktadır. Çünkü durum çalışması derin ve çeşitli bilgi kaynaklarına

dayanmaktadır. Görüşmeler, gözlemler ve mevcut dokümanlar gibi birden fazla kaynaktan bilgi toplamayı ve analiz etmeyi içerdiğinden durum çalışması araştırması kimi zaman araştırmacının araştırılan ortamda diğer araştırma türlerinde olduğundan daha fazla zaman geçirmesini gerektirir (Gall, Borg ve Gall, 2003; Hancock ve Allgozinne, 2006). Bu bakımdan durum çalışmasının bir metayöntem olduğu söylenebilir (Johansson, 2007). Dolayısıyla araştırmacı tarafından bir durumu ayrıntılı ele alabilmek için çoklu veri kaynakları kullanılır, çoklu veri toplama tekniklerinin bir arada kullanılması durum çalışmasının önemli bir özelliğidir (Benbasat, Goldstein ve Mead, 1987; Creswell, 2012; Gürbüz ve Şahin, 2016; Punch, 2013; Swanborn, 2010). Böylelikle araştırmacı bir duruma ilişkin o durumu açıklayabilecek birçok teknikle veri toplayabilmektedir. Durum çalışmasında verilerin ayrıca araştırmacı günlüğü, katılımcı günlüğü, fotoğraf ve video kayıtları ile desteklenebilmesinin araştırmacı için güçlü bir veri setinin oluşmasına hizmet ettiği düşünülmektedir. Bu yönüyle durum çalışmasının zengin bir araştırma deseni olduğu söylenebilir.

Olgubilim deseninde ise temel veri kaynağı görüşmelerdir. Olgubilim deseninde de farklı veri toplama tekniklerinden yararlanılabilmektedir, ancak bu veri setleri birey veya grubun düşünce ve deneyim örüntülerini daha iyi açıklayabilmek için yapılmaktadır. Gözlem, doküman ve eserler görüşme sorularını yapılandırırken araştırmacıya yol gösteren veri kaynağı olabilmektedir. Örneğin, araştırmacı bir katılımcı ile bir olgu üzerine görüşme yapacaksa, görüşme sürecini etkili yapılandırabilmek için araştırmacı belli bir süre katılımcıyı kendi doğal ortamında gözlemleyebilir. Doğrudan gözlem yaparak kişi hakkında ve çevresi ile olan örüntüleri hakkında bilgi elde edebilir. Araştırmacı bir kurumun yönergelerini (dokümanlarını) inceleyerek katılımcıya deneyimlediği olguya ilişkin daha etkili görüşme soruları oluşturabilir. Araştırma konusu bir edebiyatçının eserini ortaya koyarken deneyimlerinin keşfedilmesine ilişkin ise araştırmacı söz konusu eseri inceleyerek görüşme sorularını zenginleştirebilir. Olgubilim çalışmalarında durum çalışmasına da başvurulabilmektedir, ancak burada yine olguyu daha iyi anlamak, tanımlamak ve katılımcı ile yapılacak görüşmelerde daha derin veriler elde etmek için çoklu veri kaynağından yararlanarak kullanılabilmektedir.

Veri setlerinin analizinden sonra her iki desende de ön araştırma sonuçlarıyla yüzleşmek, gerek son araştırma raporu için daha sağlam bir temel elde etmek gerek yanlış anlaşılmalara gidermek ve iç sosyal ilişkileri iyileştirmek amacıyla araştırmacı, katılımcıları ve paydaşları kendi öznel perspektifleri üzerine bir tartışmaya davet eder (Swanborn, 2010). Raporlaştırma aşamasında katılımcıların onayından geçen bilgiler her iki desende nihai kategoriler, temalar ve betimlemeler, alıntılarla da desteklenerek sunulur. Genelden özele ele alınan bulgular şekil, model, resim ve tablolarla görselleştirilir.

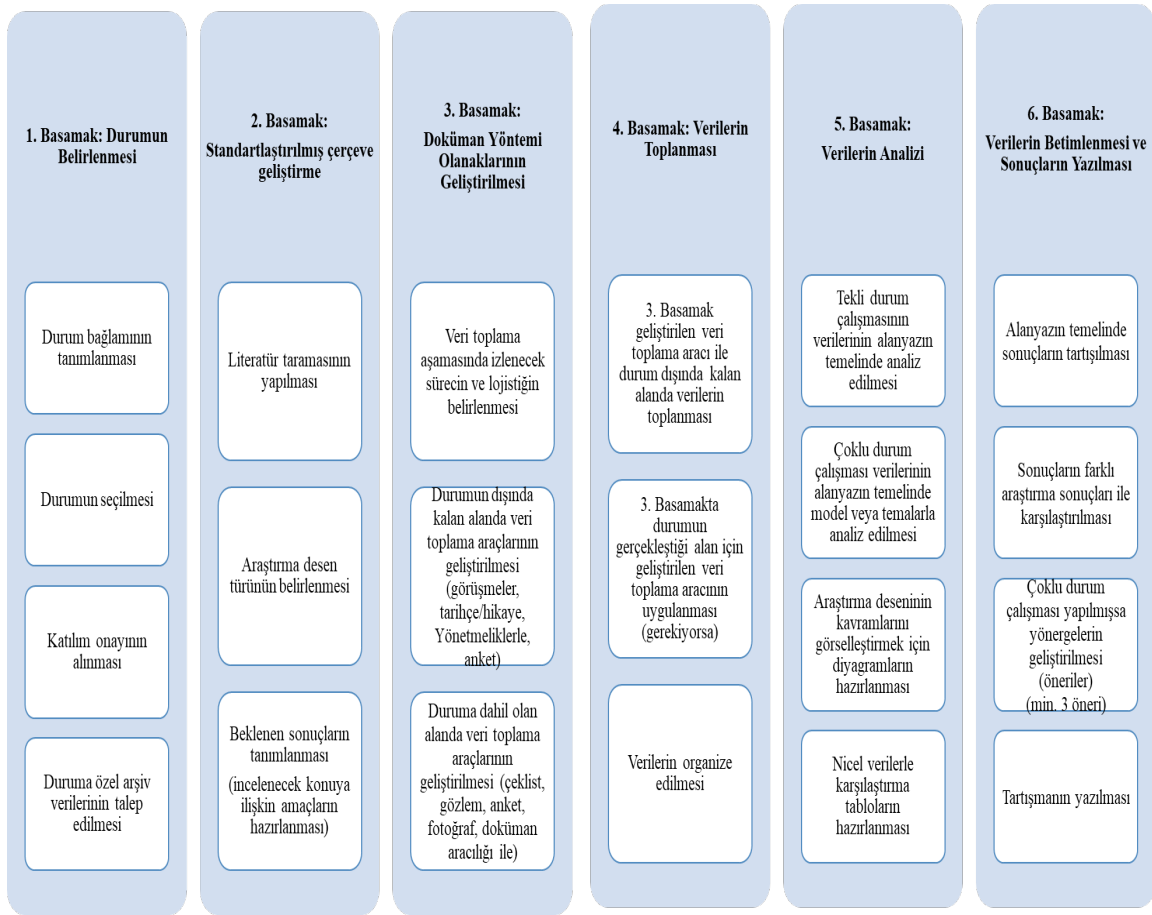
Sonuç

Van Manen (1990)'e göre olgubilim, bir olgunun gerçek doğasını –bir şeyi o şey yapan ve eksikliğinde onun o olamayacağı şeyi- araştırmaktadır (aktaran Patton, 2018). Durum çalışması ise tipik olarak idiografik araştırma için kullanılır, yani atipik durumlara ve öznel bir olgu olarak ayırt edici sonuçlara odaklanır. Durum çalışmalarının diğer bir uygulaması, tipik olarak birden fazla durumun ve her durum içindeki büyük veri setlerinin analizi yoluyla yeni teori oluşturmayı amaçlayan nomotetik araştırmalar içindir (Sammot-Bonnicci ve McGee, 2015).

Durum çalışması en genel anlamda olgubilim çalışmasından birey, olay, olgu, grup, program, mekan, proje ve kurum ile çalışılabilmesi açısından farklılaşmaktadır. Olgubilim birey veya grupların bir olgu üzerine olan duygu, düşünce, deneyimleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Durum çalışmasında araştırmacı, önceden bağımsız ve bağımlı değişkenler kümesini belirtmezken (Benbasat, Goldstein ve Mead, 1987), olgubilim çalışmalarında araştırmacı belli bir olguyu yaşayan kişi/kişileri belirlemek durumundadır. Durum çalışmalarında bir durumu araştırmak üzere katılımcı, eser, doküman, mekan veya kurum (belediyeler, okullar, üniversite) olabileceği gibi

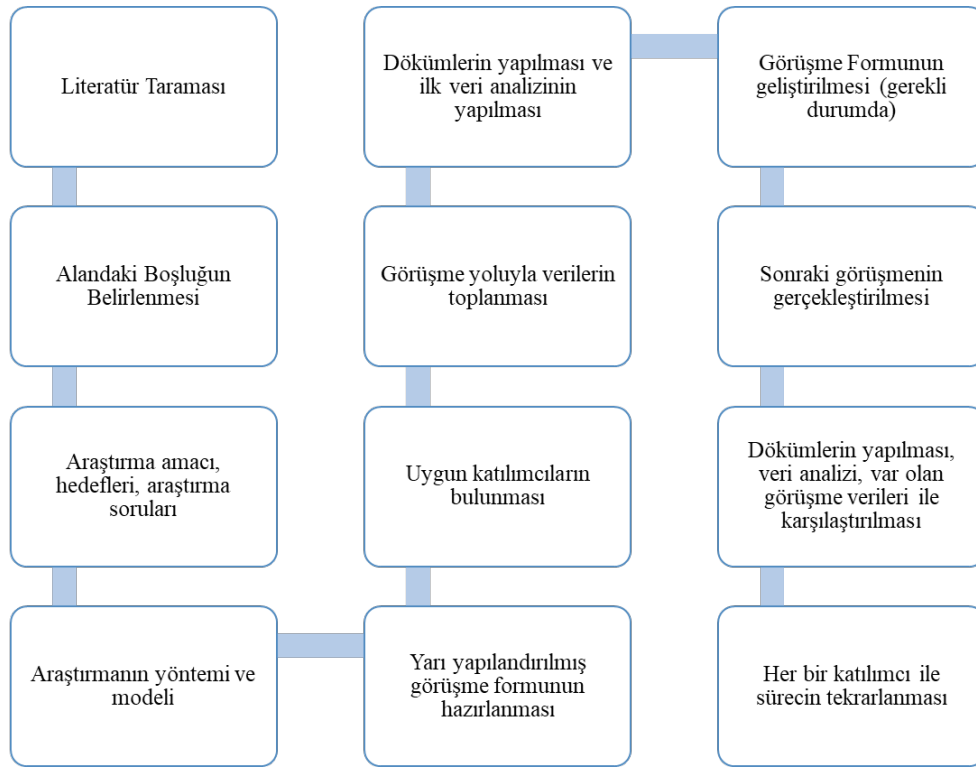
bir program veya bir proje de olabilmektedir. Olgubilimde ise bir olgu üzerine bireylerin algıları ve deneyimlerinin derinlemesine yorumlanması, anlamlandırılması üzerine yoğunlaşmaktadır. Araştırmacı durumu geniş bir bağlam içerisinde konumlandırmaktadır (Creswell, 2012). Dolayısıyla bütüncül bir bakış hakimdir (Gürbüz ve Şahin, 2015; Punch, 2013). Durum çalışması deseni keşfedici, betimleyici veya açıklayıcı olabilir, hipotez test etme, kuram oluşturma veya kuram testi için kullanılabilir (Tasci, Wei, ve Milman, 2020). Durum çalışması esnek desen olarak nitelendirilebilmektedir. Oysa olgubilim, olgu üzerine yapılandırılmış bir araştırma sürecini kapsamaktadır.

Araştırmacılar araştırmalarını desenlerken durum çalışması ve olgubilim desenlerini birbiri yerine kullanabilmektedir. Durum çalışması bir durumun veya birden fazla durumun derinlemesine bir tanımını ve analizini geliştirmekle ilgileniyorken, olgubilim deneyimin özünü anlamak ile ilgilenmektedir. Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin her ikisinin de olgulara odaklanmasından kaynaklı bu karışıklığın bu çalışma ile giderilmeye çalışılması amaçlanmıştır. Araştırmacılara rehberlik etmesi için Şekil 4 ve 5'de durum çalışması ve olgubilim desenlerinin aşamaları verilmiştir (Battisto ve Franqui, 2013; Stumpfegger, 2015).

Şekil 4. Durum Çalışması Desenin İşlem Basamakları

Şekil 4 incelendiğinde durum çalışması durumun belirlenmesi, standartlaştırılmış çerçevenin geliştirilmesi, doküman inceleme olanaklarının geliştirilmesi, verilerin toplanması, verilerin analizi ve verilerin betimlenmesi ile sonuçların yazılması olmak üzere altı basamaktan oluştuğu görülmektedir. Araştırmacılar her bir basamakta yer alan adımları izleyerek çalışmasını etkili bir şekilde planlayabilir.

Şekil 5. Olgubilim Deseni İşlem Süreci

Şekil 5’de yer alan işlem sürecini takip ederek olgubilim deseni ile çalışmak isteyen araştırmacı çalışmasının yol haritasını belirleyerek çalışmasını etkili bir şekilde yürütebilir. Durum çalışması deseni ile benzer bir süreci kapsasa da, olgubilim deseninin daha yalın bir sürece sahip olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1),1-9. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aduefebder/issue/33889/375231>.
- Baker C, Wuest J, ve Stern PN.(1992). Method slurring: The grounded theory/phenomenology example. *Journal of Advanced Nursing*, 17(11), 1355-60. doi: 10.1111/j.1365-2648.1992.tb01859.x. PMID: 1430643.
- Battisto, D. ve Franqui, D. (2013). A Standardized Case Study Framework and Methodology to Identify “Best Practices”. ARCC; The Visibility of Research, Sustainability: Visualization Sustainability and Performance Konferansı’nda sunulan bildiri. Erişim adresi: <https://www.arcc-journal.org/index.php/repository/article/view/195>.
- Benbasat, I., Goldstein, D. K., ve Mead, M. (1987). The case research strategy in studies of information systems. *MIS Quarterly*, 11, 369-386. <http://dx.doi.org/10.2307/248684>.
- Best, J. W. ve Kahn, J. V. (2006). *Research in education*. USA: Pearson Education.
- Bogdan, C. R. ve Biklen, S.K. (2022). *Eğitimde nitel araştırma – Teori ve metodlara giriş*. (Çev.: S. Balcı ve B. Ahi). Ankara: Pegem Akademi.
- Cohen, L., Manion, L., ve Morrison, K. (2018). *Research methods in education*. London: Routledge.

- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Boston, MA: Pearson.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni- Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev.: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, J.W. (2019). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri*. (Çev.: H. Özcan). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J.W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri- Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev.: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dawidowicz, P. (2011). With scholarship & practice in mind: The case study as research method. *The Journal of Applied Instructional Design*, 1(2), 5-12. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/236202462_With_scholarship_practice_in_mind_The_case_study_as_research_method.
- Edmonds, W.A. ve Kennedy, T.D. (2017). *Phenomenological perspective. In an applied guide to research design: Quantitative, qualitative, and mixed method*. USA: Sage. <https://dx.doi.org/10.4135/9781071802779>.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metodlarına giriş- Nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojileri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fırınçoğulları, S. (2016). Sosyal bilimler ve Hermeneutik üzerine kısa bir değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, 33, 37-48. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/41007/495541>.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219-245. <https://doi.org/10.1177/1077800405284363>.
- Gall, M. D., Gall, J. P., ve Borg, W. R. (2003). *Educational research: An introduction*. Boston: Allyn & Bacon.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. - Felsefe, yöntem, analiz*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Hancock, R.D. ve Algozzine, B. (2006). *Doing case study research*. New York: Teachers College Press.
- Jasper, M.A. (1994), Issues in phenomenology for researchers of nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 19, 309-314. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.1994.tb01085.x>.
- Johansson, R. (2007). On case study methodology. *Open House International*, 32(3), 48-64. Erişim Adresi: http://www.psyking.net/htmlobj-3839/case_study_methodology-_rolf_johansson_ver_2.pdf.
- Kuş, E. (2003). *Nicel-nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lamker, C. (2014). *Fallstudien*. Dortmund: TU Dortmund University, Faculty of Spatial Planning. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/262865388_Fallstudien/references.
- McLeod, J. (2011). *The phenomenological approach. In qualitative research in counselling and psychoterapy*. London: Sage Publications. <https://dx.doi.org/10.4135/9781849209663>.
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel araştırma- Desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev.: S. Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Miller S. (2003). Analysis of phenomenological data generated with children as research participants. *Nurse Research*, 10(4), 68-82. doi: 10.7748/nr2003.07.10.4.68.c5908. PMID: 12838820.
- Özsoy, T. (2021). Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik ve Emik: Etnosentrizm Ölçeği Üzerinden Bir Değerlendirme. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 7(35), 925-944. <http://dx.doi.org/10.21733/ibad.605721>

- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev.: M. Bütün ve S.B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Punch, K.F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş- Nicel ve nitel yaklaşımlar*. (Çev.: D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sammut-Bonnici, T. ve McGee, J. (2015). Case study. J. McGee ve T. Sammut-Bonnici (Ed.). *In Wiley encyclopedia of management*, (s. 1-2). Hoboken: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118785317.weom060194>.
- Stumpfegger, E. (2015). *Social identity and financial investment decisions: Empirical insights in German-Turks*. New York: Springer.
- Stake, R.E. (2005). Qualitative case studies. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.). *The Sage handbook of qualitative Research* (s. 443-466). London: Sage.
- Swanborn, P. (2010). *Case study research: What, Why and How?*. London: Sage Publications.
- Tasci, A.D.A., Wei.W. ve Milman, A. (2020). Uses and misuses of the case study method. *Annals of Tourism Research*, 82, 1-7. <http://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102815>.
- Tekindal, S. (2021). *Nicel, nitel, karma yöntem araştırma desenleri ve istatistik*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yin, R.K. (2013) *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayınları.

Extended Abstract

Aim

Research designs are an important factor in the correct determination of research methods. The methodology has a key role in scientific research and is designed based on the purpose of the study that is planned. For researchers, quantitative study design may seem more straightforward; however, for qualitative study design, the researchers may experience some confusion. According to Creswell (2019), there are five basic qualitative study designs: Case study, Phenomenology, Grounded Theory, Ethnographic research, and Narrative Research. Among these five types, researchers usually experience a dilemma about whether to apply a case study or phenomenology because both explain a phenomenon and a case and this can create confusion sometimes. Therefore, the current study aims at guiding researchers in selecting between a phenomenology or case study design by explaining these qualitative research design types individually and presenting a comparison between them. Both study designs are compared in terms of basic features (such as theoretical background, research approaches, purposes, etc.), design types, and data collection procedures.

Design and Methodology

The current study focuses on explaining the details of phenomenology and case study designs. The study focuses on each study design in detail in terms of their characteristics. Many methodology experts emphasize that a case study design dates back to studies on anthropology, sociology, and psychology (Creswell, 2013; Ekiz, 2003; Merriam, 2018; Tekindal, 2021; Yıldırım and Şimşek, 2008). A case study is defined as the selection of what to study or the decision of the study object (Patton, 2014; Stake 2005).

Some of the cases that can be studied during a case study can be listed as follows (Swanborn, 2010):

- Production processes or innovations in organizations,
- Selection processes,
- Quality maintenance procedures,
- Socialization processes.

A phenomenology study design focuses on the individual's perceptions of experiences (Tekindal, 2021). Some of the phenomena that can be studied are as follows:

- Understanding how an individual makes sense of the change in the workplace,
- Understanding the emotions, thoughts, and perceptions created by the situations that the employee encounters on the career steps,
- Researching the meanings of facts and events in the individual
- Explaining the experiences of individual's technology use
- Examining the experiences, feelings, and thoughts of the individual in election campaigns
- Revealing an individual's experience with a government policy

Then the study explains the similarities and differences between these two qualitative study design types in terms of their characteristics, study design types, planning the design (developing the research questions, determining the case/phenomenon to be studied, data analysis process, and interpreting the findings, etc), and data collection techniques.

Research Limitations

The study is limited to the context of case study design and phenomenology design. The study presents a comparison between these two research designs in terms of basic features (such as theoretical background, research approaches, purposes, etc.), design types, and data collection procedures. Thus, this study is limited to both research design types in terms of their basic features, design types, and data collection procedures.

Conclusion and Implications

The current study presents current literature to compare and contrast case study and phenomenology research design. It presents each research design with its definitions and basic features first. Phenomenology is a research method that uses the experiences of individuals to obtain information about a phenomenon. Although there are many forms of application of phenomenology, subjective experience is given priority in each. In the phenomenological design, the data source can be individuals or groups. On the other hand, a case study is the examination, investigation, and definition of a phenomenon in its reality. This phenomenon can be a person, an institution, a place, a project, or a program. A case study is the choice of "what to study" or study object. Then it discusses the similarities and differences in terms of basic features, design types and data collection procedures. The study also presents Figures 4 and 5 to guide researchers in their research design selection. To sum up, although case study and phenomenology are both qualitative research designs and focus on a phenomenon, they differ in some aspects. Researchers who need to focus on qualitative aspects in their studies should be aware of which research design is the best choice and answer for their research questions.

Originality/Value

This study is a valuable study since it is an attempt to shed light for researchers for their qualitative research design selection based on the relevant literature by presenting the similarities and differences between case study and phenomenology research designs.

Araştırmacı Katkısı: Meral CEYLAN ÇAPAR (%50), Müyesser CEYLAN (%50).

Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistemik Literatür İncelemesi: Meta-Sentez Yöntemi¹

Arzu TOKER²

Başvuru Tarihi: 07.11.2022

Kabul Tarihi: 28.12.2022

Makale Türü: Derleme

Öz

Farklı alanların metodolojik, kuramsal ve kavramsal gelişimine katkıda bulunan literatür incelemeleri, teknolojinin sunduğu olanakların da birleşmesiyle son yıllarda hemen hemen bütün disiplinlerde bilimsel ilerlemenin yönünü ve yapısını göstermesi açısından oldukça kullanışlı bir metodolojidir. Sistemik literatür incelemelerinde nicel araştırmaların sonuçlarının meta-analiz aracılığıyla birleştirilmesi olanaklıdır. Ancak nitel araştırmaların sonuçlarının sistemik bir şekilde nasıl birleştirileceği önemli bir sorundur. Bu makalenin çıkış noktası da literatür incelemelerine ilgi duyan araştırmacılara bu konuda bütüncül, kapsamlı ve toparlayıcı bir kaynak sunma isteğidir. Buradan yola çıkarak bu çalışmanın amacı sistemik meta-sentez yöntemini incelemek ve araştırmacılara bir kılavuz oluşturmaktır. Bu amaçlarla bir metodoloji olarak literatür incelemeleri ele alınmış, literatür incelemelerine genel bir bakış sunulmuş ve nitel araştırmaların sistemik literatür incelemesi anlamına gelen meta-sentez yöntemi detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Ayrıca genelde sistemik literatür incelemelerinin, özde ise meta-sentezin nasıl yürütüleceğine yönelik bazı yönergelere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sistemik Literatür İncelemesi, Bibliyometrik İnceleme, Anlatı İncelemesi, Kapsam İncelemesi, Meta-Analiz, Meta-Sentez

Atıf: Toker, A. (2022). Bir araştırma metodolojisi olarak sistemik literatür incelemesi: Meta-sentez yöntemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 313-340.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, arzutoker@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0619-9941

Systematic Literature Review as a Research Methodology: Meta-Synthesis Method

Arzu TOKER³

Submitted by: 07.11.2022

Accepted by: 28.12.2022

Article Type: Review

Abstract

Literature reviews, contributing methodological, theoretical, and conceptual development of different fields, are useful methodologies in showing the direction and structure of scientific progress in almost all disciplines in recent years, combined with the opportunities offered by technology. In systematic literature reviews, the results of quantitative studies can be combined through meta-analysis. However, the question of combining the results of qualitative research in a systematic way is an intrinsic challenge. The starting point of the present article is to provide researchers interested in systematic literature reviews with a holistic, comprehensive, and summarizing resource on this subject. Accordingly, the purpose of the study is to examine the systematic meta-synthesis method and to provide a guideline for researchers. To this end, literature reviews were discussed, an overview of literature reviews is presented and the meta-synthesis method, meaning a systematic literature review of qualitative research, is elaborated in detail. To this end, literature reviews were discussed as a methodology, an overview of literature reviews was presented, and the meta-synthesis method, a systematic literature review of qualitative research, was elaborated in detail. In addition, some guidelines on conducting in general systematic literature reviews and in particular meta-synthesis are also provided.

Keywords: Systematic Literature Review, Bibliometric Review, Narrative Review, Scoping Review, Meta-Analysis, Meta-Synthesis

³ Anadolu University Faculty of Tourism Department of Tourism Management, arzutoker@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0619-9941

Giriş

Her gün binlerce makalenin yayımlanmasıyla akademik bilgi katlanarak artmaktadır. Özellikle açık erişim formatında çok sayıda ve niteliksiz makalelerin yayımlandığı avcı dergilerin sayısının artması, niteliği tartışmaya açık bilimsel makalelerin sayısının da artmasına neden olmuştur. Araştırmacılar, ilgilendikleri bir konuyla ilgili çalışmaları tespit etmek, mevcut kanıtların içeriğini ve kalitesini eleştirel bir şekilde değerlendirmek ve mevcut sonuçları sentezlemek için mücadele etmektedir. Sistematik literatür incelemeleri ise hem bu sınırlamaların üstesinden gelmeye hem de araştırma sürecinin çeşitli yönlerine yardımcı olabilir (Linnenluecke, Marrone ve Singh, 2019).

Geçtiğimiz 50 yılda, yayımlanan araştırma makalelerinin sayısı neredeyse her gün katlanarak artarken, aynı zamanda nitel metodolojilerin kullanımı da popülerlik kazanmıştır. Nicel araştırmacılar, çok sayıdaki küçük çalışmanın sonuçlarından faydalanarak meta-analiz adı verilen daha büyük, daha kapsamlı bir çalışmada bu sonuçları birleştirebilmenin veya sentezleyebilmenin yolunu daha önce bulmuşlardır. Meta-sentezin bir yöntem olarak nitel araştırmalarda kullanılmasına ise 1990'lı yıllardaki çalışmalarda rastlanmaktadır. İlk çalışmaların eğitim ve sağlık alanında yapılmaya başlandığı nitel meta-analizler basitçe sayıları toplamak veya literatürün bir incelemesini sunmak yerine bütünsel bir yorum yaratmak ve yeni bilgileri ortaya çıkarmak amacıyla ikincil verileri kullanmaktadır (Noah, 2017).

Bir meta-sentez, mevcut nitel araştırmaları bir "veri" olarak ele alır, bunlardan "eğilimleri" ve "ilkeleri" çıkarır ve bunları birleştirerek konuyla ilgili yeni bilgiler ve yeni anlayışlar oluşturur. Meta-sentezin gücü, tek bir çalışma veya hatta bir düzine çalışmanın gözden geçirilmesiyle ortaya çıkmayacak sonuç kalıplarını bulma yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Meta-sentez, nicel çalışmaları birleştirmek için bir yöntem olarak başlamış (Glass, 1976), ancak kısa süre sonra eğitim ve sağlık alanındaki uygulayıcılar tarafından nitel araştırmalara da uyarlanmıştır (Noah, 2017).

Eski bir Budist kıssasında birkaç kör adamın bir fili tarif etme girişimleri anlatılır. Filin hortumunu hisseden kişi onun daha çok bir yılanı benzediğini; kulağını hisseden kişi daha çok bir yelpazeye benzediğini; bacaklarına dokunan kişi ise filin bir ağaca benzediğini söyler ve bu böyle devam eder. Aslında her biri ayrı ayrı file yönelik olarak geçerli ve fille ilgili doğru iddialarda bulunur, ancak tüm katılımcıların bulguları birleştirildiğinde hayvanın net bir görüntüsü ortaya çıkar (Finlayson ve Dixon, 2008). Bu benzetme üzerinden düşünüldüğünde; seçilen bir tema üzerinde bulguların bir araya getirilmesi olarak düşünülen nitel araştırmaların sentezinin sonuçları da kavramsal açıdan parçaların toplamından büyük olacaktır. Çünkü nitel bir sentezin amacı, daha fazla anlayışa ulaşmak ve herhangi bir ampirik çalışmada elde edilenin ötesinde bir kavramsal veya teorik gelişim seviyesine ulaşmaktır (Campbell vd., 2003).

Meta-sentezde özellikle seçilen bir ilgi alanındaki dikkatle seçilmiş araştırmalardan elde edilen nitel bulguların yorumlanmasına vurgu yapılır. Bu yorumlayıcı yaklaşım, nitel meta-sentezi nicel eşdeğeri olan meta-analizden de ayırmaktadır. Her iki teknik de bireysel çalışmalardan elde edilen bilgileri birleştirme ve bir araya getirmeye dair aynı temel prensibi paylaşırsa da meta-analizin amacı neden-sonuç ilişkilerindeki kesinliği arttırmaktır. Bu, istatistiksel analiz yoluyla elde edilir ve genellikle tekil bir toplu sonuç verir. Buna karşılık, nitel meta-sentez bireysel çalışmaların benzersizliğini korurken teori geliştirmeye, oluşturmaya ve üst düzey bir soyutlama yapmaya çalışır (Finlayson ve Dixon, 2008).

Genel olarak, literatür incelemeleri birkaç farklı ölçüte göre yapılandırılabilir ve farklı incelemeler farklı bir yaklaşım gerektireceğinden mutlak bir 'en iyi uygulama' önerisinde bulunmak olanaklı değildir. Bilimsel ilerlemeye dair iyi bir manzara sunma potansiyeline sahip literatür incelemelerinin titizlikle yürütülmesi,

üstlendiği görevin ağırlığı nedeniyle çok önemlidir. Buradan hareketle mevcut çalışmada, sosyal bilim araştırmacılarının sistematik literatür yazma becerilerini geliştirmek veya güçlendirmek için yeni bakış açıları sağlamak amacıyla kavramsal incelemeler yapılmış; sistematik literatür incelemeleri ve meta-sentez yöntemi detaylı şekilde açıklanarak uygulanmalarına dair kılavuz oluşturacak yönergelere yer verilmiştir.

Literatür İncelemeleri

Bir araştırma metodolojisi olarak literatür incelemeleri farklı alanların kavramsal, metodolojik ve tematik gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunur. Daha önce yayımlanmış çalışmaların eleştirel değerlendirmeleri olan inceleme makalelerinde, bir alandaki önceki çalışmaların bulgularını karşılaştırmak için ilgili literatürün dikkatlice tanımlanması ve sentezlenmesi gerekir. Bu nedenle, inceleme makaleleri okuyuculara araştırma konusunun en gelişmiş anlayışını sağlar, araştırma boşluklarını belirlemeye yardımcı olur ve gelecekteki araştırma yollarına işaret eder. Başka bir deyişle, inceleme çalışmaları; literatürü bütünleştirerek, önceki çalışmaları sentezleyerek, bilgi boşluklarını belirleyerek ve yeni teorik çerçeveler geliştirerek belirli bir araştırma teması hakkında bir dizi eleştirel tartışma sağlar. Özellikle sistematik incelemeler, birçok farklı disiplinde açıkça tanınan bir inceleme tabanlı araştırma biçimi haline gelmiştir (Paul ve Criado, 2020).

Literatür incelemelerine yönelik kaynaklar değerlendirildiğinde, farklı araştırma sorularına yanıt veren, farklı bir sistematik izleyen ve farklı isimlerle anılan literatür incelemelerine rastlanmıştır. Bu çerçevede takip eden bölümlerde *bibliyometrik inceleme*, *anlatı incelemesi (narrative reviews)*, *kapsam incelemesi (scoping review)* ve *sistematik literatür incelemeleri* kapsamında *meta-analiz (meta-analysis)* ve *meta-sentez (meta-synthesis)* anlatılmış ve araştırmanın amacı kapsamında, meta-sentez uygulamalarının nasıl yapıldığı açıklanmıştır.

Bibliyometrik inceleme

Bibliyometri, literatür taramasında büyük resmi çizmek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (De-Miguel-Molina, De-Miguel-Molina ve Albors, 2015). Bibliyometri, araştırmanın amacına veya araştırmacının ilgi duyduğu konuya bağlı olarak çeşitli parametrelerle gerçekleştirilebilmektedir. Bibliyometri, disiplinlerin kavramsal, sosyal ve entelektüel açıdan gelişimini (Zupic ve Čater, 2015) kitap, dergi, bildiri vb. yayımlanan çalışmalardan veri toplanması; temel veya ileri düzey istatistiksel tekniklerin uygulanması (Cobo, López-Herrera, Herrera-Viedma ve Herrera, 2011) ve istatistiksel araçların kullanılmasıyla çok sayıdaki araştırmayı analiz eden, böylece yıl, ülke, yazar, dergi, yöntem, teori ve araştırma problemine göre belirli bir konudaki eğilimleri ve atıfları ve/veya ortak atıfları ortaya çıkaran bir araçtır (Paul ve Criado, 2020).

Yukarıda işaret edildiği gibi, bibliyometrik incelemeler, akademik araştırmalardaki ana temaları kapsamak veya özetlemek için istatistiklerden yararlanır ve bu tür incelemeler, araştırılan alandaki teorileri, kavramları, yazarlık modellerini, disiplin etkilerini ve/veya metodolojileri haritalamak için giderek daha sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin turizm alanında yapılan çalışmalar ele alınacak olursa, turizm araştırmalarında niceliksel yaklaşımların daha baskın olduğunu veya turizmde toplumsal cinsiyete duyarlı araştırmaların eksikliğini bibliyometrik çalışmalar ortaya koymaktadır. Bu bibliyometrik incelemeler genellikle belirli bir araştırma amacına veya bir dizi amaca uyması için kendi örnekleme süreçlerini dikte eder; bazen bir günlük haritalanabilir ve diğer zamanlarda örnek seçilmiş sayıda dergiyi (örneğin, en yüksek sıralamayı) veya hatta bütün turizm dergilerini içerebilir (Wilson, Mura, Sharif ve Wijesinghe, 2020).

Anlatı incelemeleri

Akademik makalelerin veya tezlerin literatür taraması bölümünde yer alan geleneksel literatür taramaları ile iyi tanımlanmış bir dizi prosedür ve protokol izlenerek yürütülen sistematik yaklaşımlar arasında bir ayrım yapılmıştır (Li ve Wang, 2018). Literatür incelemelerinin çoğu anlatı incelemesi şeklindedir. Bu, literatürün makul ölçüde kapsamlı bir değerlendirmesi ve eleştirel okuması yoluyla bir çalışma alanına genel bir bakışa ulaşmaya çalışıldığı anlamına gelir (Bryman, 2016). Geleneksel literatür taraması genellikle 'fikir' yazılarının, 'uzman' incelemelerinin veya öğrenci tezlerinin temelini oluşturur, ancak politikaya rehberlik etmek veya konuların bilinçli bir şekilde tartışılmasına katkıda bulunmak için yeterince sistematik değildir. Geleneksel literatür incelemelerinde bireysel çalışmalar incelemeye dahil edilmeden önce kalite değerlendirmesine tabi tutulmaz ve bu nedenle metodolojik olarak 'sağlam' ve 'sağlam olmayan' çalışmalar arasında ayrım yapılamayabilir (Torgerson, 2003).

Araştırma projelerinin bir konu hakkındaki bilgiye ne katabileceğini bulmak için literatür taraması yapmak yerine, yorumlayıcı araştırmacıların belirli bir konu hakkındaki literatürü incelemek için oldukça farklı nedenleri olabilir, çünkü amaçları bilgi biriktirmekten ziyade anlayış üreterek insan söylemini zenginleştirmektir. Literatür taraması, araştırmalar yoluyla anlaşılması istenen inceleme alanı hakkında bir ilk izlenim edinme aracıdır. Dolayısıyla literatürü gözden geçirme süreci daha belirsiz bir keşif sürecidir, çünkü araştırmacıyı nereye götüreceği her zaman önceden bilmek mümkün değildir. Bu nedenle anlatı incelemeleri, sistematik incelemelere kıyasla daha az odaklı ve daha geniş kapsamlı olma eğilimindedir. Ayrıca, çalışmaların hariç tutulması veya dahil edilmesine ilişkin ölçütler de net değildir (Bryman, 2016).

Anlatı incelemesi, literatürün yoğun bir şekilde araştırılmasını ve ardından önemli konuların bir anlatı formatı kullanılarak özetlenmesini içerir. Bir anlatı incelemesi, bir tez önerisi veya belirli bir makalenin arka planı için yeterli olabilir. Kapsamlı bir şekilde yürütüldüğünde ise, bir anlatı incelemesi bilimsel bir çalışma olarak yayınlanabilir ve güncel bir konu hakkında bilgilendirici bir arka plan sağlayabilir. Bir anlatı incelemesi, kapsam belirleme veya sistematik incelemede yer alan karmaşık prosedürlere göre daha az karmaşık olabilir. Anlatı incelemeleri, sistematik literatür incelemelerine göre daha az karmaşık olduğu için zaman maliyeti daha azdır (Fetters, 2019).

Tablo 1
Sistemantik Literatür İncelemesi ile Anlatı İncelemelerinin Temel Farkları

Özellikler	Sistemantik Literatür İncelemeleri	Anlatı İncelemeleri
Soru	Tek bir soruya odaklanılır	Tek bir soruya odaklanması gerekmez, ancak bir konuya genel bir bakış sunabilir
Protokol	Akran inceleme protokolü veya planı yürütülür.	Protokol yok
Arka plan/Literatür incelemesi	Mevcut literatürün özeti	
Hedefler	Açık hedefler	Tanımlı ya da tanımlanmamış hedefler
Dahil etme/Hariç Tutma Ölçütleri	İnceleme öncesinde ölçütler belirlenir.	Ölçütler genellikle belirli değildir.
Arama stratejisi	Sistemantik bir şekilde kapsamlı arama yapılır.	Arama strateji açıkça belirtilmemiştir.
Yayınları seçme süreci	Seçim süreci genellikle açık ve nettir	Seçim süreci açıklanmadı
Yayınları değerlendirme süreci	Çalışma kalitesinin kapsamlı değerlendirmesi yapılır.	Çalışma kalitesinin değerlendirilmesi dahil edilebilir veya edilmeyebilir.
İlgili olanları çıkarma süreci	Süreç genellikle açık ve belirgindir.	İlgili bilgilerin çıkarılması süreci açık ve net değildir.
Sonuçlar/Veri sentezi	Yüksek kaliteli çalışmaların net özetleri yapılır	Dahil edilen makalelerin kalitesine yönelik değerlendirme yapılmaz.
Tartışma	Konular hakkında detaylı ve sağlam temellere dayanan bilgiye sahip bir uzman veya uzmanlar grubu tarafından yazılmıştır	

Kaynak: Bettany-Saltikov, 2016.

Kapsam incelemeleri

Kapsam incelemeleri, literatür taramasının başka bir türünü içerir (Mays, Roberts ve Popay, 2004) . Arksey ve O'Malley (2005) tarafından önerilen ve gün geçtikçe kullanımı artan kapsam belirleme çalışmaları (kapsam incelemeleri), belirli bir konu veya araştırma alanındaki literatürün haritasını çıkarmayı amaçlar ve anahtar kavramları, araştırmadaki boşlukları ve uygulama, politika oluşturma ve araştırmayı desteklemek için kanıt türlerini ve kaynakları belirleme fırsatı sunar (Daudt, van Mossel ve Scott, 2013). Araştırmacılar genellikle dahil edilen çalışmaların kalitesini değerlendirmedikleri için kapsam belirleme çalışmaları sistemantik incelemelerden farklıdır. Kapsam belirleme çalışmaları, kapsam belirleme sürecinin literatürün analitik olarak yeniden yorumlanmasını gerektirmesi nedeniyle anlatı veya literatür incelemelerinden de farklıdır. Araştırmacılar, araştırma faaliyetinin kapsamını, aralığını ve doğasını incelemek, tam bir sistemantik inceleme yapmanın değerini belirlemek, araştırma bulgularını özetlemek ve yaymak veya mevcut literatürdeki boşlukları belirlemek için bir kapsam belirleme çalışması yapabilirler. Bu nedenle, araştırmacılar kapsam belirleme çalışmalarını karmaşık bir kavramı netleştirmek ve sonraki araştırma sorgulamalarını iyileştirmek için kullanabilirler (Levac, Colquhoun ve O'Brien, 2010). Ayrıca bir araştırma alanının temelini oluşturan kilit

kavramları, mevcut ana kaynakları ve kanıt türlerini hızlı bir şekilde haritalandırmayı amaçlayabilir ve özellikle bir alanın karmaşık olduğu veya daha önce kapsamlı bir şekilde incelenmediği durumlarda kendi başına bağımsız çalışmalar olarak yürütülebilirler (Mays vd., 2004).

Arksey ve O'Malley (2005) kapsam incelemelerinin sistematik incelemelerden bazı farklılıklarını vurgulamıştır. İlk olarak, bir sistematik inceleme, iyi tanımlanmış belirli bir soruya odaklanabilirken, bir kapsam belirleme çalışması birçok farklı çalışma tasarımının uygulanabileceği daha geniş konuları ele alma eğilimindedir. İkinci olarak, sistematik inceleme nispeten dar bir yelpazede kalite değerlendirmesi yapılmış çalışmalardan elde edilen sorulara yanıt vermeyi amaçlarken; kapsam belirleme çalışmasının çok spesifik araştırma sorularını ele alma ve sonuç olarak dahil edilen çalışmaların kalitesini değerlendirme olasılığı daha düşüktür. Bir kapsam belirleme çalışmasının mevcut literatürün derinlemesine kapsamını sağlamaya çalışması, incelemenin amacına bağlıdır.

Arksey ve O'Malley (2005), geliştirdikleri kapsam inceleme çerçevesine göre, kapsam incelemesi yapmak için dört öne sürmüşlerdir: Araştırma faaliyetinin kapsamını, çeşitliliğini ve doğasını incelemek, tam bir sistematik inceleme yapmanın değerini belirlemek, araştırma bulgularını özetlemek ve yaymak ve mevcut literatürdeki araştırma boşluklarını tespit etmek. Kapsam belirleme çalışmasında literatürü tanımlamak için benimsenen yöntemin derinlemesine ve geniş kapsamlı sonuçlar elde etmesi gerekir. Kapsam belirleme çalışması, belirli çalışma tasarımlarının araştırılmasına olanak tanıyan spesifik bir araştırma sorusu tarafından yönlendirilmek yerine, çalışma tasarımından bağımsız olarak ilgili tüm literatürün belirlenmesi gerekliliği tarafından yönlendirilir. Literatüre aşinalık arttıkça, araştırmacıların arama terimlerini yeniden tanımlamak ve literatürde daha hassas aramalar yapmak istemesi muhtemeldir. Bu amaçla, araştırmacı başlangıçta arama terimlerine, ilgili çalışmaların belirlenmesine veya çalışma seçimine katı sınırlamalar getirmek istemeyebilir. Süreç doğrusal değil, yinelemelidir; araştırmacıların her bir aşamayla refleksif bir şekilde ilgilenmesini ve gerektiğinde literatürün kapsamlı bir şekilde ele alındığından emin olmak için adımları tekrarlamasını gerektirir. Bu farklılıkları da göz ardı etmeden kapsam belirleme çalışmalarında benimsenmesi önerilen çerçevenin aşamaları şöyle sıralanmıştır (Arksey ve Malley, 2005):

1. Araştırma sorusunun belirlenmesi,
2. İlgili çalışmaların belirlenmesi,
3. Çalışmaların seçimi,
4. Verilerin grafiğinin çıkarılması,
5. Sonuçların derlenmesi, özetlenmesi ve raporlanması
6. Çalışma bulgularını desteklemek veya doğrulamak için paydaşlara danışılması (isteğe bağlı).

Literatür incelemesi yapmaktaki amacın, literatürdeki bilgi boşluklarını tespit etmek, literatürün kapsamını belirlemek, kavramları netleştirmek, bir kavramla ilgili temel özellikleri ve faktörleri belirlemek veya araştırma davranışını araştırmak olduğu durumlarda kapsam belirleme incelemeleri yapılabilir. Kapsam belirleme incelemeleri kendi başlarına faydalı olmakla birlikte, sistematik incelemeler için de yararlı öncüller olabilir, dahil etme ölçütlerinin ve potansiyel soruların uygunluğunu teyit etmek için kullanılabilir. Kapsam belirleme incelemeleri, belirli bir konudaki literatürün kapsamını veya çerçevesini belirlemek için ideal bir araçtır. Mevcut literatür ve çalışmaların hacminin yanı sıra odak noktasının genel bir görünümünü net bir şekilde gösterir. Kapsam belirleme incelemeleri, daha kesin bir sistematik inceleme ile başka hangi soruların sorulabileceği ve değerli bir şekilde ele alınabileceği belirsizse ortaya çıkan kanıtları incelemek için yararlıdır. Kapsam belirleme incelemelerinin yürütülmesinin genel amacı mevcut kanıtları belirlemek ve haritalandırmaktır (Munn vd., 2018). Kapsam belirleme incelemesi titizlikle yürütülürse sistematik bir inceleme olarak nitelendirilebilir ve oldukça bilgilendirici olabilir (Fetters, 2019)

Tricco vd. (2018) kapsam belirleme incelemelerinde kalite iyileştirme gereksinimine yanıt olarak Joanna Briggs Enstitüsü tarafından geliştirilen *Kapsam Belirleme İncelemeleri için Sistemik İncelemeler ve Meta-Analizler Uzantısı için Tercih Edilen Raporlama Maddelerini (PRISMA-ScR)* sunmuştur. Bu yönergede, takip eden kısımda verilen kontrol listesindeki (Tablo 2. PRISMA Kontrol Listesi) maddelerin arasından kapsam incelemeleri için uygun olmayan maddeler çıkarılmış ve madde sayısı ikisi isteğe bağlı olmak üzere 22'ye düşürülmüştür. PRISMA-ScR kontrol listesi, kapsam belirleme incelemelerinin sentezi için rehberlik edebilir. Sağlık alanındaki çalışmalarla başlayan kapsam belirleme incelemelerinin birçok disiplinde uygulandığı görülmektedir. Örneğin turizm literatüründe uygulanan kapsam belirleme incelemelerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Abrahale, Sousa, Albuquerque, Padrão ve Lunet, 2019; Andkjær ve Arvidsen, 2015; Crooks, Kingsbury, Snyder ve Johnston, 2010; Majeed ve Kim, 2022; Myers ve Scarinci, 2022; Pedrosa, Martins ve Breda, 2022; Rasoolimanesh, Ramakrishna, Hall, Esfandiar ve Seyfi, 2020; Welling, Árnason ve Ólafsdóttir, 2015).

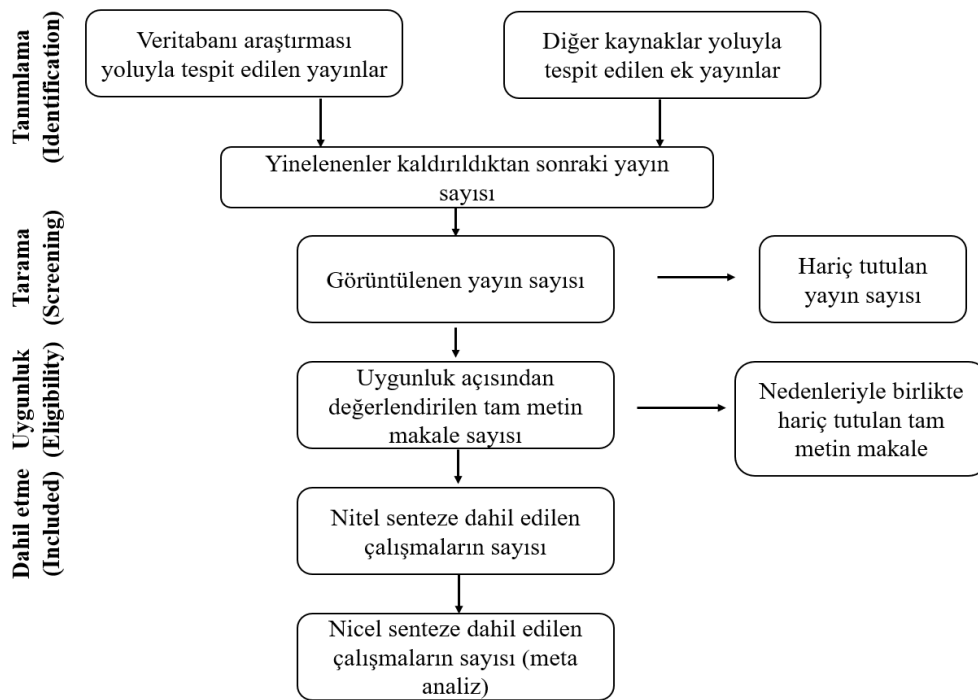
Sistemik literatür incelemesi (Systematic literature review)

Sistemik literatür incelemelerinde öncülüğü sağlık alanındaki çalışmalar üstlense de incelemelerin günümüzdeki kapsamı oldukça genişlemiştir. Sosyal araştırmalar ve eğitim araştırmalarında da birincil araştırmaların sonuçlarını özetlemek ve bunlar arasındaki tutarlılığı kontrol etmek için bilimsel olarak titiz bir yöntem olan sistemik literatür incelemeleri sıklıkla kullanılmaktadır (Torgerson, 2003). Sistemik literatür inceleme metodolojisi, büyük ve yönetilemez miktardaki bilginin sindirilmesi için kullanılacak etkili bir bilimsel tekniktir. Bilimsel bulguların genellenebilirliği ortaya koyma ve tutarlılığını değerlendirme olanağı yarattığı gibi veri tutarsızlıklarını ve verilerdeki çelişkileri açıklamaktadır (Mulrow, 1994).

Sistemik incelemeler, bir konuyla ilgili yayımlanmış tüm çalışmalarını bulmak için kapsamlı bir araştırmayı, arama sonuçlarının sistemik bir şekilde bütünleştirilmesini ve belirli bir araştırma sorusuyla ilgili olarak kanıtların kapsamı, doğası ve kalitesinin bir eleştirisini içermektedir. Nitelikli literatür incelemeleri, bildiklerimiz ile bilmemiz gerekenler arasındaki boşlukları vurgular, potansiyel olarak çok miktarda bilimsel bilgiyi anlamlandırmak için bir araç sağlar ve genellikle yüksek oranda atıfta bulunulur ve etkilidir. Kanıt hiyerarşisinin en tepesinde yer alırlar çünkü uygulama ve kamu politikalarını destekleme konusunda büyük bir potansiyele sahiptirler. En iyi derleme makaleleri teoriyi yorumlar, değerlendirir, genişletir veya geliştirir, teoriyi kanıt ve kanıtı teoriye bağlar. Literatür incelemeleri aynı zamanda önemli araştırma bulgularının tekrarlanıp tekrarlanmadığını ve nasıl tekrarlandığını açıklığa kavuşturmak için kilit bir metodoloji oluşturur (Siddaway, Wood ve Hedges, 2019). Sistemik incelemeler, bir alandaki tüm çalışmalarını dahil etme avantajına sahiptir, böylece okuyucu tamamını kullandığı kanıtların belirli bir hipotezi destekleyip desteklemediğine karar verebilir. Bu kanıtlar toplanır, kalite açısından taranır ve alandaki araştırmanın genel bir özeti halinde sentezlenir. Belirli bir konuya ilişkin tüm kanıtlar sistemik incelemeye dahil edildiğinden, reddedilen kanıtlar ve reddedilme nedenleri açıkça belirtildiğinden, elde edilen bulgular genellikle geleneksel literatür taramasına veya "sistemik olmayan" bir incelemeye göre seçim, yayın ve diğer önyargılara daha az duyarlıdır (Torgerson, 2003).

Sistemik literatür taraması temel bir bilimsel faaliyettir (Mulrow, 1994). Sistemik inceleme sürecinin, bir konu hakkında bilinenlerin daha kapsamlı bir anlayışına dayandığı için araştırma tasarlarken daha güvenilir bir temel sağladığı öne sürülmektedir. Sistemik incelemenin savunucuları da bu yaklaşımı şeffaflığı nedeniyle tavsiye etmektedir. Diğer bir deyişle, çalışmaların hangi gerekçelerle seçildiği ve nasıl analiz edildiği açıkça ifade edilmekte ve potansiyel olarak tekrarlanabilir olmaktadır (Bryman, 2016).

Farklı bilim alanlarında yayımlanan akademik makalelerin sayısının ve teknolojik olanakların artması, literatür incelemelerinin de sayısının hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Bu artış ise doğal olarak nitelik endişelerini beraberinde getirmektedir. Literatür incelemelerinin sistematize edilmesi için önerilen ve bu endişelere bir çözüm gibi görünen bazı yönergeler ulusal ve uluslararası çalışmalarda itibar görmeye başlamıştır. Son dönemlerde yapılan inceleme çalışmalarında, Moher, Liberati, Tetzlaff, Altman ve PRISMA Group'un (2009) meta analizler ve sistematik incelemeler için önerdiği PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses/Sistematik İncelemeler ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Ögeleri) yönergelerinin kullanıldığı ve hatta bazı akademik dergilerin derleme çalışmalarını PRISMA yönergelerine uygun şekilde yapılmasını istediği görülmektedir. PRISMA yönergesi sistematik incelemelerin şeffaf ve eksiksiz bir şekilde raporlanmasını teşvik etmek için tasarlanmış, kanıta dayalı, araştırmacıların takip etmesi önerilen asgari bir dizi öneridir. Yıllar içinde güncellenen bu kılavuz, sistematik inceleme, kapsam belirleme incelemeleri vb. gibi farklı bilgi sentezi yöntemlerinin uygun şekilde raporlanmasında yazarlara yardımcı olmak ve bu tür araştırmaların tüm yönlerinin doğru ve şeffaf bir şekilde raporlanmasını sağlamak amacıyla geliştirilen bir yol haritasıdır. Ancak PRISMA yönergelerini, başlı başına bir metodolojik bir kılavuz olarak değerlendirmenin sakıncalarını görmezden gelmemek gerekir (Sarkis-Onofre, Catalá-López, Aromataris ve Lockwood, 2021).

Kaynak: Moher vd., 2009

Şekil 1. PRISMA yönergesi

Şekil 1'de görüldüğü gibi yönerge, sistematik inceleme araştırmalarının eksiksiz ve şeffaf bir şekilde raporlanmasını desteklemektedir. Söz konusu yönerge ve Tablo 2'deki kontrol listesini kullanmak, diğer araştırmacıların, yazarın ne yaptığını ve ne bulduğunu bilmesini sağlayacak; araştırmacının raporlama kalitesini en uygun seviyeye çıkaracak ve hakem değerlendirme süreçlerini de verimli hâle getirecektir. Şeffaf ve eksiksiz raporlama "iyi bir araştırmacının" temel bir bileşenidir. Okuyucuların araştırmacının yürütülmesi ve güvenilirliği

ile ilgili temel konuları değerlendirmesine olanak tanır ve ayrıca bir çalışmanın tekrarlanabilirliğini belirlemek için de kritik öneme sahiptir (Sarkis-Onofre vd., 2021). Tablo 2'de Moher vd.'nin (2009) sistematik incelemelerin raporlanma sürecinde başvurulmasını önerdikleri kontrol listesi yer almaktadır.

Tablo 2
PRISMA Kontrol Listesi

Kısım/Konu	Madde	Kontrol Listesi
BAŞLIK		
Başlık	1	Raporu sistematik inceleme, meta-analiz veya her ikisi olarak tanımlayın.
OZ		
Yapılandırılmış özet	2	Uygun olduğu şekilde arka plan; hedefler; veri kaynakları; çalışma uygunluk ölçütleri, katılımcılar ve müdahaleler; çalışma değerlendirme ve sentez yöntemleri; sonuçlar; sınırlamalar; önemli bulguların sonuçları ve çıkarımları; sistematik inceleme kayıt numarası içeren, yapılandırılmış bir özet sunun.
GİRİŞ		
Gerekçe	3	Mevcut bilgiler bağlamında incelemenin gerekçesini açıklayın.
Amaçlar	4	Katılımcılar, müdahaleler, karşılaştırmalar, sonuçlar ve çalışma tasarımına (PICOS-population, intervention, comparator, outcome, study) atıfta bulunarak ele alınan soruların açık bir ifadesini sağlayın.
YONTEM		
Protokol ve kayıt	5	Bir inceleme protokolünün mevcut olup olmadığını, varsa ve nereden erişilebileceğini (örneğin, Web adresi) belirtin ve varsa, kayıt numarası da dahil olmak üzere kayıt bilgilerini sağlayın.
Uygunluk ölçütleri	6	Uygunluk ölçütü olarak kullanılan çalışma özelliklerini (örn. PICOS, takip süresi) ve rapor özelliklerini (örn. dikkate alınan yıllar, dil, yayın durumu) gerekçeleriyle birlikte belirtin.
Bilgi kaynakları	7	Aramadaki tüm bilgi kaynaklarını (örneğin, kapsama tarihleriyle birlikte veri tabanları, ek çalışmaları belirlemek için çalışma yazarlarıyla iletişim) ve en son aranan tarihi açıklayın.
Arama	8	Kullanılan sınırlamalar da dahil olmak üzere en az bir veri tabanı için tam elektronik arama stratejisini tekrarlanabilecek şekilde sunun.
Çalışma Seçimi	9	Çalışmaları seçme sürecini belirtiniz (tarama, uygunluk, sistematik incelemeye dahil etme ve varsa meta-analize dahil etme).
Veri toplama süreci	10	Raporlardan veri çıkarma yöntemini (örneğin, pilot formlar, bağımsız olarak, iki kopya halinde), araştırmacılardan veri elde etme ve doğrulama süreçlerini açıklayın.
Veri öğeleri	11	Veri aranan tüm değişkenleri (örn. PICOS, finansman kaynakları), yapılan tüm varsayımları ve basitleştirmeleri listeleyip tanımlayın.
Bireysel çalışmalarda yanlılık riski	12	Bireysel çalışmaların yanlılık riskini değerlendirmek için kullanılan yöntemleri (bunun çalışma veya sonuç düzeyinde yapıp yapılmadığını belirtilmesi dahil) ve bu bilgilerin herhangi bir veri sentezinde nasıl kullanılacağını açıklayın.
Özet ölçümler	13	Temel özet ölçümleri belirtiniz (örneğin, risk oranı, ortalamalardaki fark).
Sonuçların sentezi	14	Her meta-analiz için tutarlılık ölçütleri (örn. I2) dahil olmak üzere, eğer yapıldıysa, verileri işleme ve çalışmaların sonuçlarını birleştirme yöntemlerini açıklayın.
Çalışmalar arasındaki yanlılık riski	15	Kümülatif kanıtları etkileyebilecek herhangi bir yanlılık riski değerlendirmesini belirtin (örneğin, yayın yanlılığı, çalışmalar içinde seçici raporlama).
Ek analizler	16	Ek analizlerin yöntemlerini (örn. duyarlılık veya alt grup analizleri, meta-regresyon), eğer yapıldıysa, hangilerinin önceden belirlendiğini belirterek açıklayın.

Kaynak: Moher vd., 2009

Tablo 2
PRISMA Kontrol Listesi (Devamı)

SONUÇLAR		
Çalışma seçimi	17	Taranan, uygunluk açısından değerlendirilen ve incelemeye dahil edilen çalışmaların sayısını, her aşamadaki hariç tutma nedenleriyle birlikte, ideal olarak bir akış diyagramı ile verin.
Çalışma özellikleri	18	Her çalışma için, verilerin çıkarıldığı özellikleri (örneğin, çalışma boyutu, PICOS, takip süresi) sunun ve alıntıları yapın.
Çalışmalarda yanlılık riski	19	Her çalışmanın yanlılık riskine ilişkin verileri ve varsa sonuç düzeyindeki değerlendirmeleri sunun (bkz. Madde 12).
Bireysel çalışmaların sonuçları	20	Dikkate alınan tüm sonuçlar (faydalar veya zararlar) için, her çalışma için: (a) her müdahale grubu için basit özet veriler ve (b) etki tahminleri ve güven aralıkları, ideal olarak bir orman grafiği ile sunulmalıdır.
Sonuçların sentezi	21	Güven aralıkları ve tutarlılık ölçütleri de dahil olmak üzere yapılan her meta-analizin sonuçlarını sunun.
Çalışmalar arasında yanlılık riski	22	Çalışmalar arasında yanlılık riskine ilişkin herhangi bir değerlendirmenin sonuçlarını sunun (bkz. Madde 15).
Ek analiz	23	Yapılmışsa ek analizlerin sonuçlarını verin (örneğin, duyarlılık veya alt grup analizleri, meta-regresyon [bkz. Madde 16]).
TARTIŞMA		
Kanıtların özeti	24	Her bir ana sonuç için kanıtların gücü de dahil olmak üzere ana bulguları özetleyin; bunların kilit gruplarla (örneğin, sağlık hizmeti sağlayıcıları, kullanıcılar ve politika yapıcılar) ilgisini göz önünde bulundurun.
Sınırlamalar	25	Çalışma ve sonuç düzeyindeki (örn. yanlılık riski) ve inceleme düzeyindeki (örn. tanımlanan araştırmaların eksik alınması, raporlama yanlılığı) kısıtlamaları tartışın.
Sonuçlar	26	Sonuçların diğer kanıtlar bağlamında genel bir yorumunu ve gelecekteki araştırmalar için çıkarımları sağlayın.
FONLAMA		
Finansman	27	Sistemik inceleme için finansman kaynaklarını ve diğer destekleri (örn. veri temini) açıklayın; sistemik inceleme için fon sağlayanların rolünü açıklayın.

Kaynak: Moher vd., 2009

Torgerson (2003), sistematik incelemeye başlamadan önce bir protokol hazırlamanın veya araştırma planı yapmanın önemine vurgu yapar. Çünkü protokol ya da araştırma planı, incelemenin kuramsal, görgül ve kavramsal arka planını; araştırma sorularını; hedeflerini; incelemenin kapsamını ve arama, tarama, veri çıkarma, kalite değerlendirme ve sentez yöntemlerini belirlemek için yazılır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse bir sistematik incelemenin ilk aşaması, incelemenin yanıtlamak istediği araştırma sorusunu belirlemektir. Araştırma sorusu hakkında netlik olmadan, bu soruyu yanıtlamak için gerekli inceleme sürecini operasyonel hâle getirmek zordur. Sistematik inceleme sürecinde, araştırma sorusunu yanıtlamak için öncelikle *dahil etme ölçütlerinin (inclusion criteria)* belirlenmesi gerekir. Dahil etme ölçütleri, araştırmada hangi çalışmaların kullanılacağını belirler. Bu ölçütler; ele alınan konuyu, birincil çalışmalardaki araştırma yöntemlerini, herhangi bir tarih ve dil kısıtlamasını içerebilir. Nerede ve nasıl arama yapılacağını belirleyen *arama stratejisi (search strategy)*, dahil edilme ölçütleri tarafından tanımlanan çalışmaları belirleme planıdır. Bu plan, belirli elektronik bibliyografik veri tabanlarının, kitaplardaki bölümlerin, belirli çevrimiçi ortamların aranmasını içerebilir (Gough ve Richardson, 2018). *Tarama (screening)*, belirli bir strateji çerçevesinde belirlenen çalışmaların dahil edilme ölçütlerini karşılayıp karşılamadığını kontrol etme sürecidir. Makale özetlerinin bulunduğu bibliyografik veri tabanlarında arama yapılırken bu iki aşamalı bir süreç olabilir. Ön tarama kararı vermek için arama sonucunda belirlenen özetler kontrol edilebilir. Özet, makalenin dahil etme ölçütlerine uygun olduğunu gösteriyorsa tam metin makale aranır ve daha sonra dahil etme konusunda nihai bir karar verilebilir raporlanabilir (Moher vd., 2009). Tarama sürecinde, kapsama alınacak makaleler

seçildikten sonra çıkarılacaklar belirlenir (Torgerson, 2003). Tarama süreci, Şekil 1’de verilen PRISMA yönergesindeki gibi bir akış diyagramı kullanılarak şeffaf bir şekilde raporlanabilir (Moher vd., 2009). Çıkarılan veriler ise daha sonra bir sentezde özetlenir. Veriler istatistiksel bir özete izin verecek formda değilse, bu “nitel” bir genel bakış olarak yapılabilir. Veriler sayısal ve yeterli homojenliğe sahipse, bir müdahalenin etkisi için genel bir rakam verecek olan bir meta-analiz içinde birleştirilebilirler (Torgerson, 2003).

Sistemik incelemelerin amacı, araştırmalardan elde edilen bilgileri bir araya getirmektir. Eğer araştırma herhangi bir kişisel kararın, politika veya uygulama kararının alınmasına yardımcı olacaksa, o zaman bu araştırmada elde edilen sonuçları net bir şekilde sunmanın bir yolu olmalıdır. Benzer şekilde, herhangi bir yeni araştırmaya girişmeden önce, önceden var olan çalışmalardan halihazırda nelerin bilindiğini bilmek mantıklıdır. Birincil araştırmalar, dünyayı anlamak için teori ve ampirik veri oluşturmak üzere dünyaya etkileşime girer. Sistemik incelemeler de aynı soruları sorar ve birincil araştırmalarla benzer paradigma ve yöntemleri kullanır. Aradaki fark, sistemik incelemelerin verileri birincil çalışmaların bulguları olmasıdır. İncelemelerin araştırma örnekleri önceden var olan birincil çalışmalardır. Dolayısıyla incelemeler birincil araştırmalara çok benzemektedir ancak daha yüksek bir ikincil veya “meta” analiz düzeyindedir. Önceden var olan incelemelerin bulgularını bir araya getiren ve sentezleyen şemsiye incelemeler (incelemelerin incelemeleri) ise üçüncül bir düzey, diğer bir deyişle meta düzey analiz biçimidir. Sistemik incelemelerin mantığının iki ana bileşeni vardır. Birincisi, araştırmalardan neyi nasıl bildiğimizi bilmemiz gerektiğidir. İkincisi ise bu bilgiyi bir araya getirmenin ve netleştirmenin kendisinin bir araştırma biçimi olduğu ve kabul edilmiş araştırma ilkelerine göre yürütülmesi gerektiğidir. Özellikle araştırma yöntemlerinin, uygulanan araştırma paradigmasının kabul edilmiş standartları ve ilkeleri dahilinde titiz olması ve bu yöntemlerin açıkça raporlanması ve böylece hesap verebilir olması gerekir. Birincil araştırmanın sistemik olması beklenir çünkü bu bir araştırmadır. Araştırma incelemeleri de sistemik olmalıdır (Gough ve Richardson, 2018). Dolayısıyla sistemik incelemeler mevcut araştırmaları ve araştırmaların kalitesi açık, hesap verebilir titiz araştırma yöntemleri kullanılarak gözden geçirilmesidir (Gough, Oliver ve Thomas, 2017; Torgerson, 2003). 'Sistemik' teriminin kullanılmasının tek nedeni, geleneksel olarak ifade edilen literatür incelemelerin yöntemleri konusunda her zaman çok açık olmamalarıdır (Gough ve Richardson, 2018). Tablo 3’te şimdiye kadar anlatılan literatür incelemelerini çeşitli özellikleri ile özetleyen bir gösterim yer almaktadır.

Tablo 3
Literatür İncelemeleri

Özellikler	Bibliyometrik İnceleme	Anlatı İncelemeleri	Kapsam İncelemeleri	Sistemik Literatür İncelemeleri
Bir konuyla ilgili önceki araştırmaları özetler	Evet	Evet	Evet	Evet
Veri analiz yöntemlerini içerir	Bazen	Hayır	Evet	Evet
Bilgi boşluklarını belirler	Bazen	Hayır	Evet	Bazen
Bir konu hakkında geniş bir genel bakış sağlar	Bazen	Evet	Evet	Hayır
Bir araştırma sorusunun ayrıntılı bir sentezini sağlar	Bazen	Hayır	Hayır	Evet
Yerleşik bir metodolojisi vardır	Bazen	Hayır	Evet	Evet
Yüksek düzeyde kanıta sahiptir	Hayır	Hayır	Bazen	Evet

Kaynak: Zettel Nalen'den (2022) uyarlanmıştır.

Daha önce değinilen, araştırılan çalışmaların kalitesinin değerlendirilmesi sistematik bir incelemenin önemli bir bileşenidir. Sosyal bilim araştırmalarında yürütülen sistematik incelemelerin kalitesini değerlendirmek için Shepherd vd.'nin (2006) önerdiği altı ölçüt bulunmaktadır:

1. Açık, net ve şeffaf bir teorik çerçeve ve/veya literatür taraması,
2. Araştırmanın amaç ve hedeflerinin açık bir şekilde ifade edilmesi,
3. Araştırma bağlamının net bir şekilde açıklanması,
4. Örneklemin niteliği ve nasıl oluşturulduğunun net bir şekilde açıklanması,
5. Veri toplama ve analiz yöntemleri de dâhil olmak üzere metodolojinin açık bir şekilde tanımlanması,
6. Verilerin birden fazla araştırmacı tarafından analiz edilmesi.

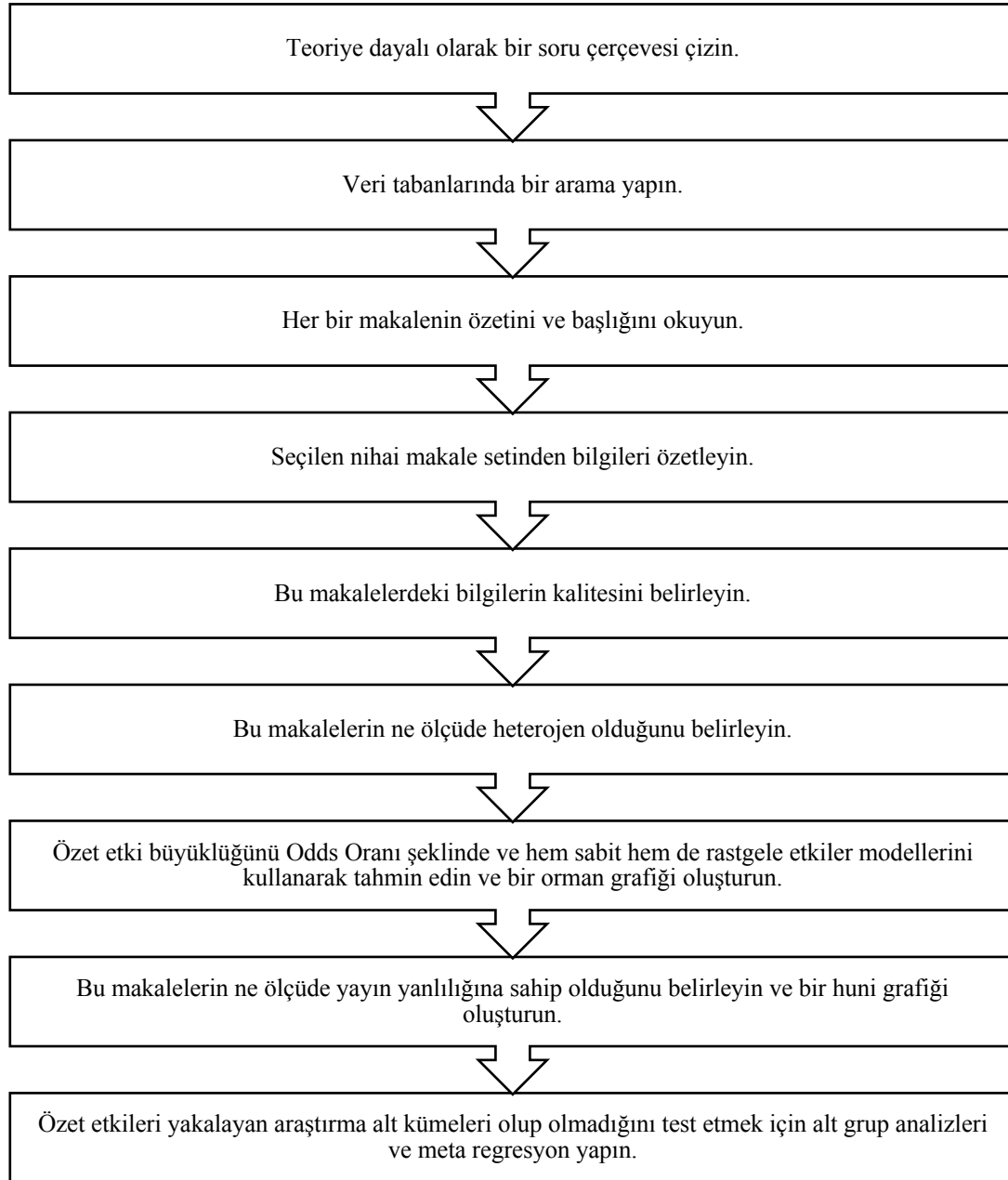
Başlı başına birer araştırma projesi olan sistematik incelemeler, literatürde dört başlık altında incelenmektedir: meta-analiz, meta-sentez, sistematik karma çalışmalar incelemesi ve meta-bütünleştirme. *Meta-analiz*, titiz nicel prosedürleri içerir ve sistematik incelemenin bir parçası olarak istatistiksel prosedürleri kullanır. *Meta-sentez*, nitel çalışmaların sistematik bir incelemesini titizlikle yürütmek için nitel prosedürlerin kullanılmasını içerir. *Karma çalışmalar araştırma sentezi* olarak da adlandırılan *karma yöntemler araştırma* (MMR) sentezi, karma çalışmaları (nicel, nitel ve karma yöntemler) incelemek için titiz prosedürleri içerir. *Meta-bütünleştirme*, çeşitli nitel, nicel ve karma yöntem çalışmalarını sistematik olarak tanımlamayı ve parçalara ayırma, veri dönüştürme ve bütünleştirme gibi gelişmiş karma yöntem prosedürlerini kullanmayı içerir (Fetters, 2019). Bu araştırma kapsamında sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan sistematik literatür incelemelerinden olan meta-analiz ve meta-sentez üzerinde durulacaktır. Ancak yeni bölüme geçmeden önce literatürde kafa karışıklığına yol açabilecek bir duruma açıklık getirmek istenmektedir. Bütün sistematik incelemelerin bir meta-analiz veya meta-sentez içermesi gerekmez. Ancak bütün meta-analizler veya meta-sentezler bir sistematik inceleme içerisinde yapılır (Liberati vd., 2009). Yukarıda detaylı bir şekilde açıklandığı üzere sistematik bir inceleme, belirlenmiş bir araştırma sorusunu yanıtlamak için nitelikli birincil çalışmaların belirlenmesini, seçilmesini, değerlendirilmesini ve sentezlenmesini içeren titiz bir metodolojidir. Özel bir alt kümeyi temsil eden sistematik incelemelerde yürütülen istatistiksel prosedürler meta analizdir. Eğer bu alt grubu temsil eden çalışmalar niteliksel verileri içeriyorsa bu durumda meta-sentezden söz etmek gerekecektir.

Meta-Analiz

Analizlerin analizi olarak da ifade edilen (Glass, 1976; Gretzel ve Kennedy-Eden, 2012) meta-analiz, çok sayıda nicel çalışmanın sonuçlarının özetlenmesini ve belirli bir değişkenin etkisinin olup olmadığını göstermek için çeşitli analitik testlerin yapılmasını içerir. Bu analiz türü, belirli bir konuyla ilgili çok sayıda nicel çalışmanın sonuçlarının özetlenebileceği ve karşılaştırılabileceği bir araç olarak hizmet eder. Yaklaşımın amacı, farklı çalışmaların sonuçlarını karşılaştırarak belirli bir değişkenin belirli bir etkiye sahip olup olmadığını belirlemektir (Bryman, 2016). Meta-analiz birincil çalışmalarda rapor edilen nicel sonuçların “gerçek” parametrelerine ilişkin daha kesin tahminler yürütmeyi amaçlar (Noblit ve Hare, 1988). Meta-analizler, “araştırmacıların kanıtlar bütünüünün üzerine çıkmasına, manzarayı incelemesine ve gelecekteki yönleri belirlemesine olanak tanıyan bir istatistiksel güç kulesine” benzetilmektedir. Çünkü nicel sistematik incelemeler risk veya etki büyüklüğü tahminlerinde daha fazla hassasiyet sağlar (Mulrow, 1994).

Meta-analiz aracılığıyla bir alanın literatür taraması ve başka araştırma verilerinin ikincil bir analizi yapılabilir. Ancak bu teknik, incelenen çalışmaların her biri için ilgili tüm bilgilerin mevcut olmasına dayanır. Çalışma yöntemleri ve örneklem büyüklüğü ile ilgili tüm bilgiler yayımlanmış makalelerde yer almadığından, meta-analiz her zaman uygulanabilir değildir (Bryman, 2016). Nicel meta analizin işe yaraması için, bireysel çalışmalardaki bulguların kavramsal olarak karşılaştırılabilir olması (aynı yapılarla ilgilenmeleri) ve benzer istatistiksel formda yapılandırılması gerekir. Çalışmalar arasında karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmak için

nicel meta analizde, bir etkinin gücü ile büyüklüğünü tanımlayan ve etki büyüklüğü olarak adlandırılan bir istatistik kullanılır. Bu etki büyüklüğü, çalışmalar arasındaki örneklem büyüklüklerindeki farklılıkları hesaba katmak için genellikle standartlaştırılır. Standartlaştırılmış etki büyüklükleri veri olarak ele alınır ve çeşitli analiz biçimlerine tabi tutulur (Gretzel ve Kennedy-Eden, 2012). Basu (2017), genel olarak tüm meta-analizler için geçerli olan dokuz adım önermiştir:

Şekil 2. Tüm meta-analizler için geçerli olan adımlar

Tüm araştırmalarda olduğu gibi meta-analizde de verilerin kalitesinin, kodlama ve analiz aşamalarında uygulanan titizlik ve yapılan istatistiksel varsayımların tam olarak anlaşılması önemlidir. Nicel meta-analizler azami dikkat, karar süreçleri, karar ölçütleri, verileri, analiz ve yorumlama prosedürlerini açık hâle getiren bir yaklaşımı gerektirir (Gretzel ve Kennedy-Eden, 2012). Nicel çalışmaların sistematik incelemeleri ve meta-analizleri için en yaygın kullanılan kılavuz Sistematik İncelemeler ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Ögeleridir (bkz. Tablo 2) (France vd., 2019).

Meta-Sentez/Nitel Meta-Analiz

Aynı çalışma alanı içinde benzer bir konu üzerine yapılan nitel araştırma çalışmalarının sayısı giderek artmaktadır. Geleneksel literatür incelemeleri, aynı olguyu/olguları inceleyen araştırmaların değerlendirilmesi ve sentezlenmesine yönelik sistematik bir yaklaşımdan yoksundur. Son yıllarda aynı olguyu/olguları araştıran bir grup çalışmanın gözden geçirilmesi, değerlendirilmesi, analizi ve sentezine yönelik çeşitli sistematik yaklaşımlar önerilmiştir. Bu yaklaşımlar farklı, ancak birçok açıdan örtüşen veya benzer metodolojiler kullanmaktadır. Meta-sentez de bunlardan biridir (Timulak, 2014).

Nitel meta-analiz terimi ilk olarak 1985 yılında Stern ve Harris tarafından bir grup nitel araştırma bulgusunun açıklayıcı, yorumlayıcı bir nihai üründe sentezlenmesine atıfta bulunmak için kullanılmıştır (Schreiber, Crooks ve Stern, 1997). Nitel çalışmaların sayısı son yıllarda katlanarak arttığından, Noblit ve Hare'nin (1988) ufuk açıcı çalışmalarıyla dikkatleri üzerine çeken ve birçok araştırmacı tarafından sürdürülen meta-sentezler yoluyla nitel araştırma bulgularını bir araya getirme girişimleri giderek yaygınlaşmıştır. Niceliksel benzerleri gibi niteliksel meta-sentezler de sağlık araştırmalarında yoğunlaşmıştır, ancak odak noktası kısıtlayıcı değildir (Padgett, 2016).

Sistematik incelemeler geleneksel olarak nicel epistemolojik geleneklere ve metodolojilere dayanan araştırmaların meta-analizleriyle ilişkilendirilmiştir (Torgerson, 2003). Ancak Noblit ve Hare'nin (1988) *Meta-Etnografi* adındaki etkili kitabı, nitel araştırmaların da sentezlenmesi konusunu gündeme getirmiştir. Nitel meta-analiz, nitel meta-sentez, meta-etnografi, biçimsel temellendirilmiş teori, meta-çalışma veya meta-özet gibi çeşitli kavramlarla anılsa da (Thorne, Jensen, Kearney, Noblit ve Sandelowski, 2004) meta-analitik yöntemin vurgusu ve odağı bakımından bu yaklaşımlar farklılık göstermektedir (Timulak, 2014). Bu çalışma kapsamında en yaygın kullanım alanı bulan (Finfgeld, 2003) nitel meta-analiz veya meta-sentez üzerinde durulacaktır. Ayrıca çalışmada da kavramlar arasındaki farklılıklara değinilmeyecek, kavram orijinal kaynaktan verildiği gibi aktarılacaktır.

Nitel araştırmaların meta-sentezleri, önceki bulguların geniş bir özetinden öte, mevcut tüm verilerin 'toplanması' anlamına gelmez; daha ziyade, meta-sentezler hem bilginin hem de teorinin ilerlemesi için 'üçüncü düzey' bulgular yaratmak üzere farklı nitel çalışmalardan elde edilen bulguları yorumlayarak konulara yeni bakış açıları sunar (Nye vd., 2016). Nitel araştırma bulgularının etkili olabilmesi için daha geniş bir yorumsal bağlamda konumlandırılmaları ve gerçek uygulama ve politika oluşturma dünyasında erişilebilir ve kullanılabilir bir biçimde sunulmaları gerekir (Sandelowski, Docherty ve Emden, 1997). Peki hangi nitel çalışmaların sonuçlarına güvenebileceğimizi nasıl bileceğiz? Ya da iki çalışma birbirine zıt bulgulara sahipse ne yapacağız? Aynı konu alanındaki bir dizi çalışmadan elde edilen bulguları en az yanlılıkla nasıl sentezler veya bir araya getiririz (Saini ve Shlonsky, 2012)? İşte nitel sentez, nitel çalışmaların nasıl bir araya getirildiği, nasıl entegre edildiği ve/veya yorumlandığı ile ilgili bu soruları ele almaya çalışan bir yöntemdir. Meta-analiz gibi diğer sistematik inceleme yöntemlerine benzer şekilde, nitel çalışmaların sentezini yapan araştırmacılar, ampirik çalışmalardan elde edilen bulguları entegre etmek ve hedef fenomenin yeni kavramsallaştırmasını oluşturmak için şeffaf, tutarlı ve kapsamlı bir süreç izlemektedir (Sandelowski ve Barroso, 2002). Bununla birlikte, nitel araştırmaların sentezlenmesi benzersizdir, çünkü çalışmalar arasında bulguları birleştirmenin uygunluğunu değerlendirme sürecinin bir parçası, her bir birincil çalışmanın altında yatan çeşitli dünya görüşlerinin ve paradigmaların dikkate alınmasını içerir. Bu nedenle, bu tür sentezler yalnızca benzer çalışmaları birleştirmekle kalmamalı, aynı zamanda araştırmacının her bir çalışmadaki yorumlayıcı işleme sadık kalmasını sağlayan süreçleri de içermelidir (Saini ve Shlonsky, 2012).

Neden meta-sentez yaparız?

Nitel meta-analiz temel fikri, aynı araştırma konusunu inceleyen nitel çalışmalar arasındaki bulguların kısa ve kapsamlı bir resmini sunmaktır. Finfgeld (2003) nitel meta-analizi bireysel araştırmalardan elde edilenlerden daha kapsamlı olan bulguların yeni ve bütünleştirici bir yorumu olarak tanımlamıştır. Nitel meta-analiz, nicel meta-analiz ile aynı mantığı ve amacı takip eder, yani belirli bir çalışmanın ötesinde bir çalışma alanını yalnızca nitel çalışmaları dikkate alarak değerlendirir. Nitel meta-analiz birincil nitel bulguların titiz bir ikincil nitel analizini yapmaya çalışır. Diğer yandan nitel meta-sentezlerin yorumlayıcı paradigmaya sıkı sıkıya bağlı olduğunun altını çizmek gerekmektedir (Noblit ve Hare, 1988). Yorumsamacı çalışmalar, yoğun betimlemeye veya incelenen insanların yaşamlarındaki anlam ağlarına odaklanan sosyal veya kültürel olayların ayrıntılı şekilde raporlanmasıdır. Bu çerçeveden bakıldığında nitel meta-sentezlerin doğası açığa çıkacaktır. Meta-analizler daha yorumlayıcı literatür incelemeleri yapmak; bir olay, durum vb. ile ilgili birden fazla anlatıyı eleştirel olarak incelemek; vakalar arası sonuçlar çıkarmak için vaka çalışmalarını sistematik olarak karşılaştırmak ve etnografik çalışmaları sentezlemek gibi olanaklar sağlamaktadır. Görüldüğü gibi, nitel meta-sentezler de üstüne temellendiği yorumlayıcı paradigmalara göre araştırmacıya içgörüler sunar (Nye, Melendez-Torres ve Bonell, 2016). Denilebilir ki meta-sentez, nitel araştırmaların ve diğer ikincil kaynakların yorumlayıcı sentezini elde etmek için kullanılan ve böylece nicel araştırmalardaki meta-analize karşılık gelen bir yöntemdir (Noblit ve Hare, 1988). Nitel meta-analizin temel amacı bilgiye katkı sağlamaktır (Timulak, 2014). Ancak bu bilginin, sentezi oluşturan bireysel çalışmalarda bulunabilecek olandan daha eksiksiz, daha zengin ve yeni olması gerekmektedir. Eksiksiz olması ise görüşe değil kanıta dayalı ve eyleme geçirilebilir bir bilgi olmasıyla mümkündür (Noah, 2017).

Tablo 4

Meta-sentezin Amaçları

Schreiber vd. (1997)	Teori oluşturmak Teori açıklamak Teori geliştirmek
Paterson (2001)	Araştırılan konunun yüzeyinin altını kazmak Revaçta olan fikirlerin geçerliliğini yapı sökümü uğratmak için mümkün olan en kapsamlı analizden yararlanmak Yeni bir gerçeğin sosyal açıdan daha sorumlu bir biçiminin çekirdeğini ortaya çıkarmak
Timulak (2014)	Belirsizlikleri ve farklılıklarıyla birlikte bir grup çalışmada araştırılan bir olgunun kapsamlı bir tanımını yapmak Birincil araştırmalarda uygulanan araştırma yöntemlerinin bulgular üzerindeki etkisini tespit etmek

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Schreiber vd. (1997), meta-sentez için üç temel amaç ortaya koymuştur: Teori oluşturma (1), teoriyi açıklama (2) ve teori geliştirme (3). Bu yollarla nihai çalışma orijinal çalışmaların herhangi birinden daha eksiksiz ve kapsamlı olur. Bu tür bir meta-analiz mutlaka teori geliştirmeyle sonuçlanmayabilir, ancak teori geliştirme potansiyeli vardır. Daha ziyade, araştırmacılar tarafından kullanılan analitik yöntemlere ve arzu edilen nihai ürüne bağlı olarak, kavram ve teori geliştirme için mükemmel bir temel oluşturur. Timulak (2014) ise, nitel meta-analizin bilgiye katkı sağlamak için iki temel amacı yerine getirdiğini açıklamıştır. Bunlardan birincisi, belirsizlikleri ve farklılıklarıyla birlikte bir grup çalışmada araştırılan bir olgunun kapsamlı bir tanımını yapmaktır. Bu noktada birincil çalışmaların bulguları veri olarak ele alınır ve bu nedenle de basittir. İkinci amaç

ise birincil araştırmalarda uygulanan araştırma yöntemlerinin bulgular üzerindeki etkisini tespit etmektir. Burada, birincil çalışmalarındaki yöntemlerin ve bulguların kapsamlı bir şekilde araştırılmasına ilave olarak veri toplama ve veri analizine yönelik farklı yaklaşımların, verileri ve bulguların yorumlanmasını nasıl etkilediğine dair kavramsal bir analiz de yapılması gerekmektedir.

Nitel meta-analiz yaparken, yapılacak metodolojik seçimleri doğrudan etkileyen bir dizi önemli felsefi mesele ortaya çıkmaktadır. Örneğin, söz konusu üç amaç göz önüne alındığında, araştırmacı analizin amacını ve beklenen sonucunu belirlemelidir. Araştırmacılar neyin veri olarak kabul edileceğine, literatürün nasıl örnekleneceğine ve neyin dahil edilip neyin hariç tutulacağına karar vermelidir. Araştırmacı, nihai analizin bağlamını ve analitik süreçte ulaşılacak soyutlama düzeyini göz önünde bulundurmalıdır. Araştırmacının aldığı kararların izinin belgelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu süreç, okuyucunun analitik süreci takip edebilmesini, kararları ve bulguları değerlendirebilmesini ve analiz sırasında kullanılan kavramsal süreçleri doğru bir şekilde raporlayabilmesini sağlar (Schreiber vd., 1997).

Nitel meta-analiz, bildiğimizi bilmenin ve bulguları daha da genişletmenin iyi bir yoludur. Nitel meta-analiz yapmanın bazı zorlukları vardır ve bu işi üstlenen araştırmacının, çeşitli felsefi ve metodolojik düşüncelerin farkında olması ve bunların üstesinden gelmeye hazır olması gerekmektedir. Noblit ve Hare (1988), yaklaşık 35 yıl önce bu tekniğinin yeterince anlaşılmadığı ve gelişmediğini vurgularken araştırmacılara önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Araştırmacı, üstlenilen prosedürlerin natüralist paradigma ile uyumlu olmasını sağlamaya özen göstermeli, kullandığı süreci gelecekteki incelemeler için şeffaf bir şekilde belgelemeli ve yansıtıcı uygulama yoluyla metodolojik gelişime yardımcı olmalıdır. Paterson'un (2001) nitel meta analizin amacına ilişkin tespitleri, araştırmacıların üstlendikleri sorumluluğu da vurgulamaktadır. Meta-sentezin amacı, belirli bir olguyla ilgili olarak araştırma literatüründeki benzerlikleri rapor etmek veya mevcut bilgi içindeki ortak kalıpları açıklamak ya da mevcut anlayışları en düşük ortak paydaya indirgemek değildir. Daha ziyade, halihazırda üzerinde durulan şeyin yüzeyinin altını kazmak, revaçta olan fikirlerin geçerliliğini yapışöküme uğratmak için mümkün olan en kapsamlı analizden yararlanmak ve yeni bir gerçeğin, daha iyi bir anlayışın ya da bir şeyi teorileştirmenin sosyal açıdan daha sorumlu bir biçiminin çekirdeği ile ortaya çıkarmaktır. Bunu yaparken, öteye bakma, daha iyi bir şey hayal etme ve daha karmaşık ve sonsuz derecede ilginç bir akademiye katkıda bulunma olasılıkları yaratır (Paterson, Thorne, Canam ve Jillings, 2001).

Nasıl nitel meta-sentez yaparız?

Sandelowski, Docherty ve Emden (1997), nitel araştırmaların sentezlenmesini "*çalışmaların yüzey katmanlarını dikkatlice soyarak, onlara en az zarar verecek şekilde kalplerini ve ruhlarını bulmak*" olarak açıklamaktadır. Meta-sentez yapan araştırmacılar, her bir çalışmanın bütünlüğünü korumak için çalışmalarını yeterince ayrıntılı analiz etme ihtiyacı ile sentezi kullanılamaz hale getirecek kadar ayrıntılara dalmaktan kaçınmak arasında ince bir çizgiye yürürler (Sandelowski, 1997).

Nitel meta-analize yön veren araştırma soruları, birincil çalışmaların nasıl seçileceğine yönelik ölçütleri belirler. Daha sonra ilgili anahtar kelimeler kullanılarak yaygın veri tabanları aranabilir (Timulak, 2014). Genel olarak, mevcut tüm çalışmaların mı yoksa biriyle başlayıp teorik örnekleme ve veri doygunluğu yönteminin mi kullanılacağı araştırmacıların vereceği bir karardır. Ancak araştırmacılar kararları için bir gerekçe sunmalı ve seçim stratejilerinin nitel meta-analizin sonuçları üzerindeki etkisinin farkında olmalıdır. Temelde, neyi veri olarak ele alacakları meta-analistlerin kararıdır ve kullanılan yaklaşımlar farklı yazarlar arasında değişiklik gösterebilir. Analize kaç çalışmanın dahil edileceği belirlenmesinde ise bazı kanıtlar, nitel meta-analizin iki çalışmayla da yapılacağını göstermektedir (Jennings vd., 2008). Paterson, Thorne, Canam ve Jillings (2001) ise meta-analiz çalışmalarının en çok yapıldığı alan olan sağlık bilimlerinde en az bir düzine

çalışmanın örnekleme dahil edilmesini önermektedir. Schreiber vd. (1997), nitel meta-analizin uygulanması sürecinde araştırmacılara yardımcı olacak beş genel ilke önermiştir:

1. Nitel meta-analizin amacı ve öngörülen sonuçları sürecin başlarında net bir şekilde belirlenmelidir. Ancak bağlayıcı olmaması gereken bu kararlar, gerektiğinde değiştirilmeli ve dikkatlice raporlanmalıdır.
2. Natüralist paradigmanın felsefi ilkelerine bağlı kalınmalı ve buna uygun kararlar alınmalıdır.
3. Araştırma sürecine dair alınan tüm kararlar (kapsam, örnekleme, sınırlamalar vb.) tüm gerekçeleriyle not edilmelidir.
4. Analiz gerçekleştirilirken çalışmanın amacına yönelik bakış açısı korunmalıdır.
5. Örneklenen her çalışma için bağlamla ilgili konular açıklığa kavuşturulmalıdır.

Nitel çalışmaların sentezinin açık ve kapsamlı raporlanmasını desteklemek için 2012 yılında geliştirilen ENTREQ⁴ (Nitel araştırmaların sentezinin raporlanmasında şeffaflığın artırılması) beyanıdır. Yazarların, nitel meta-analiz yapacak araştırmacılara rehberlik etmek ve nitel sentezin raporlanmasını iyileştirmek için oluşturdukları bu kılavuz faydalı bir çerçeve sunmaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki bu kılavuz, standartlaştırılmış bir prosedürler dizisi değildir (Tong, Flemming, McInnes, Oliver ve Craig, 2012).

Noah (2017), verileri şeffaf ve tekrarlanabilir bir şekilde sentezlemek için nitel meta-senteze sistematik, yukarıdan aşağıya bir yaklaşım getirmeyi önermiştir. Süreç, anahtar kelimeler ve ifadeler kullanılarak geniş bir literatür taramasıyla başlar. Bu arama sonucunda senteze dahil edilmek üzere makaleler seçilir. Makaleler incelenir ve geniş kapsamlı temalar belirlenir. Temalar ortaya çıktıktan sonra, makaleler temayı örnekleyen anahtar kelimeler için tekrar aranır. Anahtar kelimelerin geçtiği yerlerin sayısı hesaplanır ve her bir tema için ilk üç anahtar kelime araştırılan konunun “özünü” keşfetmek için bir temel olarak kullanılır. Sonuçlar, orijinal makalelerin “zenginliğini” ve “sesini” korumak için bir anlatı formatında sunulur.

Araştırmalar incelendiğinde, her meta-sentez çalışmasının kendisine özel bir süreç yaklaşımı bulunduğu anlaşılmaktadır. Araştırma sorusu yanıtlanırken, araştırma odağına göre belirlenen meta-sentez yaklaşımları analiz çerçevesini değiştirecektir. Örneğin, nitel meta-sentezlere ilişkin yapılan bir *meta-çalışmada* 203 makalede dokuz farklı yaklaşım (*meta-anlatı sentezi, eleştirel yorumlayıcı sentez, meta-çalışma, meta-etnografi, temellendirilmiş biçimsel teori, tematik sentez, metinsel anlatı sentezi, çerçeve sentezi ve ekolojik çeşitleme*) tespit edilmiştir. Çalışmalarda birbiri ile örtüşen teknikler kullanılsa da prosedürel farklılıklar da bulunmaktadır (Padgett, 2016).

⁴ Enhancing transparency in reporting the synthesis of qualitative research

Tablo 5
Meta-sentezin Aşamaları

(Hoon, 2013)	(Padgett, 2016)
1. Araştırma sorusunun çerçeveselendirilmesi 2. İlgili araştırmaların bulunması 3. Dahil etme/dışlama ölçütleri 4. Verilerin çıkarılması ve kodlanması 5. Vakaya özel düzeyde analiz 6. Çalışmalar arası düzeyde sentez 7. Meta-sentezden teori oluşturma 8. Tartışma	1. İlgilenilen olgunun ve incelemenin kapsamının net bir şekilde tanımlanması 2. Gri literatür de dahil olmak üzere araştırma konusuyla ilgili bütün veri tabanlarının Boolean tipi ve / veya iyileştirmeleri ile anahtar kelime arama terimleri kullanılarak taranması 3. Dahil etme/hariç tutma işlemlerinin yapılması 4. Çalışmaların metodolojik olarak incelenmesi 5. Daha önceden kontrol listesine kaydedilmiş kalite ölçütlerine göre birincil çalışmaların kalite değerlendirmesinin yapılması 6. Çalışmaların sentezlenmesi

Noblit ve Hare'in (1988) yönteminde ortak ifadeler, temalar, kavramlar veya metaforlar belirlendikten sonra sürekli karşılaştırmalı analiz ve çoklu durum analizi yer almaktadır. Araştırmacılara göre tüm sosyal bilim açıklamaları karşılaştırmalıdır ve araştırmacılar mevcut çalışmalarını kendi dünya görüşlerine göre yorumlama/çevirme sürecine dahildir. Böylece araştırmacılar diğer insanların bir konu hakkındaki “okumalarının bir okumasını” yapabilmektedir. Yaklaşımlarını bu fikirlere dayandıran Noblit ve Hare'in meta-etnografisi, sentez ilerledikçe birbiriyle örtüşen ve tekrar eden yedi aşamadan oluşmaktadır (Noblit ve Hare, 1999):

- 1) *Başlarken*. Bu, araştırmacının nitel araştırmanın yorumlayıcı anlatıları okuyarak bilgi sağlayabileceği entelektüel bir ilgi alanı belirlemesini içerir.
- 2) *Başlangıçtaki ilgiyle neyin ilgili olduğuna karar vermek*. Burada öncelikli amaç, sentez için hedeflenen kitle için hangi anlatıların inandırıcı ve ilginç olabileceğini belirlemektir.
- 3) *Çalışmaların okunması*. Bu aşama anlatıların tekrar tekrar okunmasını ve yorumlayıcı metaforların not edilmesini içerir.
- 4) *Çalışmaların nasıl ilişkili olduğunun belirlenmesi*. Sentez yaparken, çeşitli çalışmalar “bir araya getirilmelidir”. Bu, sentezlenecek çalışmalar arasındaki ilişkilerin belirlenmesini gerektirir. Tüm açıklamalarda kullanılan temel metaforların, deyimlerin, fikirlerin ve/veya kavramların (ve bunların ilişkilerinin) bir listesini oluşturmayı ve bunları yan yana koyulmasını içerir.
- 5) *Çalışmaların birbirlerine çevrilmesi*. Bu aşama, çalışmaların anlamını birbirleriyle ilişkili olarak yorumlamakla ilgilidir. Bu yorumlar, özeli korudukları, bütüncüllüğe saygı gösterdikleri ve karşılaştırılabilir oldukları için benzersiz sentezlerdir.
- 6) *Çevirilerin/Yorumların sentezlenmesi*. Sentez, bir bütünü, parçaların tek başına ima ettiğiinden daha fazla bir şeye dönüştürmek anlamına gelir. Bu aşamada, araştırmacı farklı yorumları karşılaştırır ve birbirleriyle nasıl ilişkili olduklarını gösterir. Bu, onları farklı türler hâlinde gruplandırmayı içerebilir.
- 7) *Sentezin ifade edilmesi*. Bu, sentezin amaçlandığı kitle tarafından anlaşılabilir bir şekilde raporlanması aşamasıdır.

Tong, Lowe, Sainsbury ve Craig (2008), ebeveyn deneyimleriyle ilgili meta-sentezi dereceli yapılar olarak ifade ettikleri üç aşamada yürütmüşlerdir. Birinci derece yapılar, orijinal katılımcıların alıntılarında, ikinci dereceden yapılar araştırmacılar tarafından ortaya konan temalardan ve üçüncü dereceden yapılar ise araştırmacılar tarafından geliştirilen meta-temalardan oluşmuştur. Bu ve benzeri örnekleri çoğaltılabilecek çalışmalarda genellikle farklı yaklaşımlar benimsense de genellikle Noblit ve Hare'nin temel hatlarını

belirlediği orijinal prosedürlere bağlı kalındığı söylenebilir (Nye vd., 2016). Ancak Noblit ve Hare'nin meta-etnografi uygulamalarının ayrıntılarının belirsiz olduğu eleştirisiyle analiz yaklaşımlar sürekli olarak geliştirilmeye devam etmektedir (Dixon-Woods vd., 2006).

Sonuç ve Değerlendirme

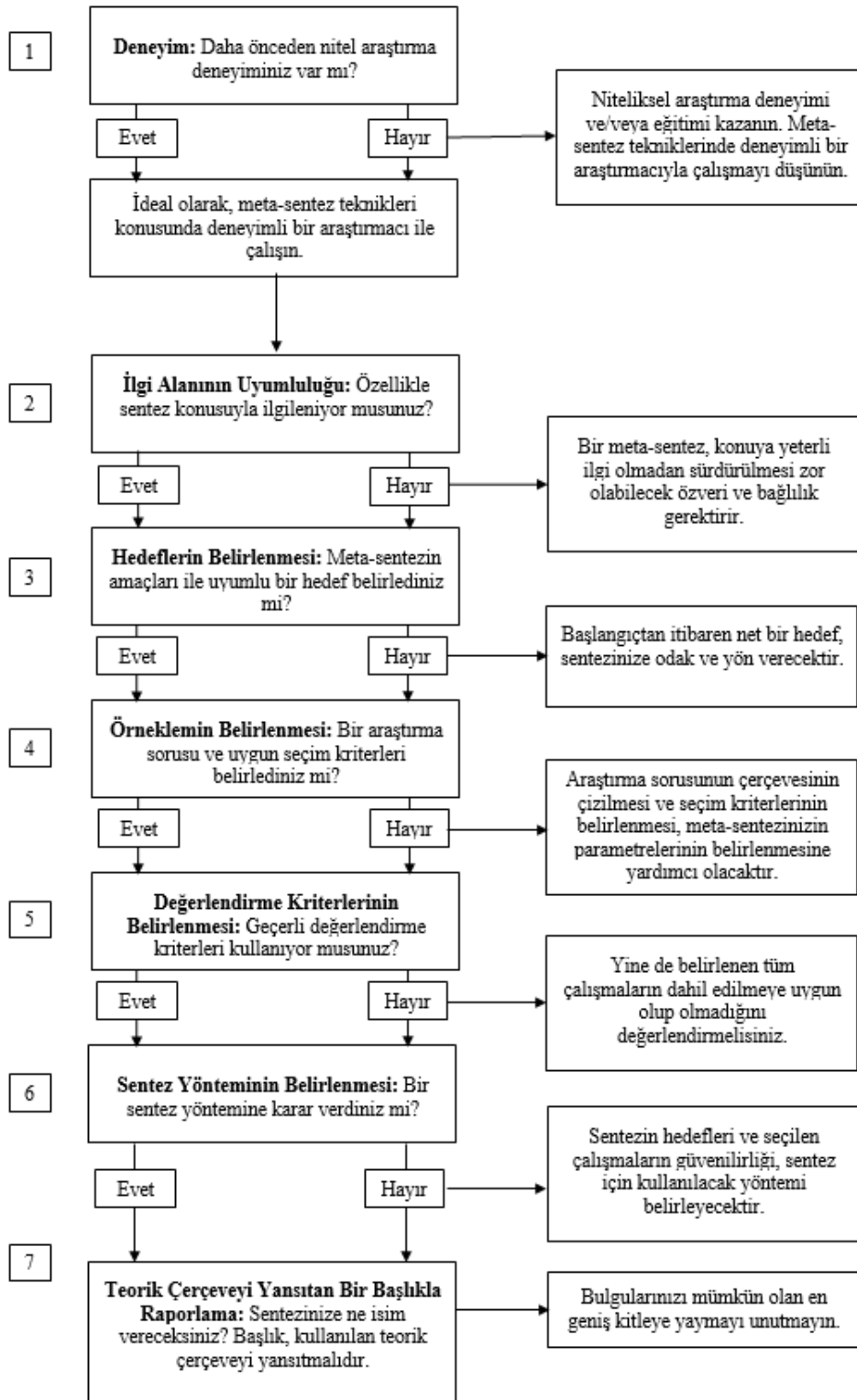
Literatür incelemeleri, mevcut bilgileri toplamak ve bir alanın durumunu araştırmak için akademik çalışmalarda önemli bir rol oynamaktadır. Sistematik literatür incelemeleri, literatür taramanın güvenilirliğini artırmanın bir yolu olarak sosyal araştırmalarda popülerlik kazanan bir yöntemdir. Çünkü iyi bir literatür taraması, incelenen konu hakkında araştırmacıyı yetkinleştirir ve alana ilişkin temel fikirleri anlamının etkili bir yoludur. Literatür incelemesi ile uğraşmak, çalışılan konu hakkında diğer araştırmacıların yazdıklarını okumaya dayanır ve bu nedenle araştırmacı birçok beceri edinir. Geleneksel literatür incelemelerinin öznelliğine yöneltilen eleştiriler, sistematik literatür incelemelerinin yolunu açmıştır, ancak sistematik süreçlerin yürütülmesi sistematik literatür incelemelerinin eleştirilmesini engelleyememiştir. Tek bir ideal tür inceleme yaklaşımının olamayacağından hareketle bu eleştirilerin yerinde olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışma kapsamında, literatür incelemeleri hakkında önemli kaynaklar taranmış ve uygulamadaki literatür incelemeleri mercek altına alınmıştır. İncelemenin amacına ve odağına göre farklılaşan literatür incelemeleri temel olarak bibliyometrik inceleme, anlatı incelemeleri, kapsam incelemeleri ve sistematik literatür incelemeleri olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır. *Bibliyometrik incelemeler*, araştırılan konuya bağlı olarak, bu konuyu en çok ele alan araştırmacıları, araştırmalarda kullanılan yöntemler, araştırma tasarımları vb. gibi çeşitli parametrelerle gerçekleştirilmektedir. Bibliyometrik incelemelerde hem bilimsel hem de gri literatürden faydalanılarak disiplinlerin entelektüel yapısının bir resmini çizilmektedir. Geleneksel yöntemlerin yanı sıra çeşitli yazılımlarla desteklenen istatistiksel araçlar kullanılarak yürütülen bibliyometrik incelemeler, alan eğilimlerini göstermektedir. *Anlatı incelemesi* yoğun bir şekilde araştırma ve önemli konuların bir anlatı formatında aktarılmasını içeren bir inceleme yöntemidir. Bir anlatı incelemesi bir tez önerisinin veya makalenin arka planı için yeterli bir inceleme türüdür. Bu nedenle anlatı incelemelerinin çoğunun genel literatür incelemesi olduğu söylenebilir. Burada belirli bir sistematik izlenmeden araştırma konusuna hizmet eden ve temel bir arka plan sağlayan makalelerin özetlenmesi söz konusudur. *Kapsam incelemesi* araştırmacının belirlediği bir konu hakkında literatürün bir haritasını çıkarmak, araştırma boşluklarını belirlemek ve politika üretmek için araştırmacılara ve uygulayıcılara yardımcı olmaktadır. Araştırmanın temel amacını oluşturan *sistematik literatür incelemeleri* ise incelemelerin belirli prosedürlerle yürütüldüğü, arama sonuçlarının sistematik şekilde bütünleştirildiği ve araştırma sorusuyla ilgili kanıtların kalitesinin de değerlendirildiği kapsamlı bir inceleme yöntemidir. Sistematik literatür incelemeleri teorileri yorumlama, değerlendirme, genişletme veya geliştirme, teoriyi kanıt ve kanıtı teoriye bağlama gücüne sahiptir. Çünkü sistematik literatür incelemesi, belirlenen araştırma sorusunu yanıtlamak için nitelikli birincil çalışmaların belirlenmesini, seçilmesini, değerlendirilmesini ve sentezlenmesini içeren çok titiz bir metodolojidir.

Uluslararası ve ulusal alanyazında bilimsel gelişime katkıda bulunan sistematik literatür incelemelerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Uluslararası alanyazında çok sayıda örneği (Abedijafari ve Amiri, 2019; Lockwood vd., 2015; Noah Jr, 2017; Nye vd., 2016; Sandelowski vd., 1997; Thorne vd., 2004) olmakla birlikte ulusal alanyazında meta-sentez çalışmalarını kavramsal açıdan ele alan ilk çalışmalardan biri Polat ve Osman (2016) tarafından yürütülmüştür. Alanyazındaki farklı tanımlamaların yarattığı kavram karmaşasına bir açıklama getiren bu çalışma, meta-sentez çalışmaları yapmaya çalışan araştırmacılara yol göstermeyi amaçlamıştır. Nitel araştırmalarda meta-sentezin tanımını, kapsamını ve sürecini açıklamaya çalışan bir diğer çalışma ise Tekindal ve Tonbalak (2021) tarafından yapılan çalışmadır. Söz konusu iki çalışmada da sistematik literatür incelemeleri meta-sentez çalışmalarını açıklamış ve örneklendirmiştir. Mevcut çalışmada ise literatür incelemelerine

bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmış; literatür incelemelerinin tamamına ilişkin bilgiler alanyazındaki orijinal çalışmalardan toplanmış; hepsinin neden ve nasıl kullanılacağı açıklanmıştır. Araştırmanın temel amacı çerçevesinde ise sistematik literatür incelemelerine ve özellikle nitel verilerin meta analizi olan meta-senteze detaylı bir bakış sağlanmıştır. Nitel meta-sentez ile nicel meta-analiz, çıkış noktaları itibarıyla birbirlerine benzemektedir. İkisinde de alanda yapılan çalışmaların sentezlenmesine yönelik çalışmalar yürütülür. Meta-analiz, bir çalışmanın gücünü artırmak amacıyla istatistiksel prosedürler yoluyla verileri bir araya getirmek için yalnızca nicel araştırmalarda kullanılır. Meta sentez ise nitel araştırmalarda birçok farklı çalışmada bulunan temalar gibi bulguları sentezlemek için kullanılır. Hoon (2013), Noblit ve Hare, 1999 ve Padgett'in (2016) önerdiği meta-sentez aşamalarına da bir çerçeve çizmesi ve özellikle meta-sentez konusunda deneyimsiz araştırmacılara yol göstermesi beklenen yedi adımlık akış şeması (Şekil 3) meta-sentez yapmaya niyetli araştırmacılara potansiyel eksikliklerini de hatırlatması açısından kullanışlı bir diyagramdır.

Tüm alanlar ve araştırma türleri için önemli rol oynayan nitelikli sistematik literatür incelemeleri bilimsel gelişime bir temel ve alana dair yeni fikirler veya yeni yönler oluşturma gücüne sahiptir. Snyder'in (2019) belirttiği gibi araştırma doğru bir şekilde inşa edilirse ve bir araştırmacı ne yaptığından emin olursa benzer araştırmaları tekraren yapmak yerine gerçek araştırma boşluklarını tespit etmek, daha iyi ve daha kesin hipotezler veya araştırma soruları geliştirmek ve dolayısıyla bir topluluk olarak araştırmanın kalitesini artırmak çok daha kolay olacaktır.

Şekil 3. Meta-sentez Aşamalarına İlişkin Akış Şeması (Finlayson ve Dixon, 2008)

Disiplinlerarası bir çalışma alanı olan turizm alanında literatür incelemelerinin sayısı her geçen yıl hızla artmaktadır. Hızlı bir tarama yapıldığında özellikle son beş yılda her yıl bir önceki yılı ikiye katlayan sayıda literatür incelemesi yapılmıştır. Alanın entelektüel yapısını ortaya koyması açısından önemli rolü olan bu çalışmaların sayısının daha da artacağı öngörülmektedir. Ulusal alanyazında temel ağırlık bibliyometrik incelemelerden yanadır. Burada dikkat çeken husus, çalışmaların sistematik süreçlerden uzak bir şekilde

yürütülmesidir. Daha titiz araştırma prosedürlerinin yürütüldüğü sistematik literatür incelemelerinin sayısı bibliyometrik incelemelerden hatırı sayılır derecede azdır. Uluslararası alanyazın taramalarında ise bibliyometrik incelemeler de dahil olmak üzere sistematik süreçlerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu noktada gelecek literatür inceleme araştırmalarında araştırmacıların sistematik literatür incelemelerinin prosedürlerini takip etmeleri önerilmektedir. Ayrıca alanyazına katkısı olacağı düşünülen bu çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde, bu çalışma, literatür incelemelerini kuramsal açıklamalarını yapmış, incelenen meta-sentez yöntemini herhangi bir örnekle somutlamamıştır. Ancak meta-sentez yönetimine ilişkin belirlenen bir alanla ilgili gerçekleştirilecek bir örnek analizle sürecin daha iyi anlaşılması sağlanabilir. Bu nedenle gelecek araştırmacılara metodolojik süreçlerin nasıl işleteceğini örneklerle desteklemesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Abedijafari, A. ve Amiri, M. (2019). Meta-synthesis as a method for synthesizing qualitative researches. *Methodology of Social Sciences and Humanities*, 25(99), 73-87. <https://doi.org/10.30471/MSSH.2019.1629>
- Abrahale, K., Sousa, S., Albuquerque, G., Padrão, P. ve Lunet, N. (2019). Street food research worldwide: A scoping review. *Journal of Human Nutrition and Dietetics*, 32(2), 152-174. <https://doi.org/10.1111/jhn.12604>
- Andkjær, S. ve Arvidsen, J. (2015). Places for active outdoor recreation—a scoping review. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 12, 25-46. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2015.10.001>
- Arksey, H. ve O'Malley, L. (2005). Scoping studies: Towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19-32. <https://doi.org/10.1080/1364557032000119616>
- Basu, A. (2017). How to conduct meta-analysis: A basic tutorial. *PeerJ Preprints*. 5:e2978v1, 1-15. <https://doi.org/10.7287/peerj.preprints.2978v1>
- Bettany-Saltikov, J. (2016). *How to do a systematic literature review in nursing: A step-by-step guide*. London: Open University Press.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods*. United States: Oxford University Press.
- Campbell, R., Pound, P., Pope, C., Britten, N., Pill, R., Morgan, M. ve Donovan, J. (2003). Evaluating meta-ethnography: A synthesis of qualitative research on lay experiences of diabetes and diabetes care. *Social Science & Medicine*, 56(4), 671-684. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(02\)00064-3](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(02)00064-3)
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E. ve Herrera, F. (2011). Science mapping software tools: Review, analysis, and cooperative study among tools. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(7), 1382-1402. <https://doi.org/10.1002/asi.21525>
- Crooks, V. A., Kingsbury, P., Snyder, J. ve Johnston, R. (2010). What is known about the patient's experience of medical tourism? A scoping review. *BMC Health Services Research*, 10(1), 1-12. <https://doi.org/10.1186/1472-6963-10-266>
- Daudt, H. M., van Mossel, C. ve Scott, S. J. (2013). Enhancing the scoping study methodology: A large, inter-professional team's experience with Arksey and O'Malley's framework. *BMC medical research methodology*, 13(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-13-48>

- De-Miguel-Molina, B., De-Miguel-Molina, M. ve Albors, J. (2015). How undertake a literature review through Bibliometrics. An example with review about user innovation. *1st International Conference on Business Management*, 100, 104. <http://dx.doi.org/10.4995/ICBM.2015.1327>
- Dixon-Woods, M., Bonas, S., Booth, A., Jones, D. R., Miller, T., Sutton, A. J., Shaw, R. L., Smith, J. A. ve Young, B. (2006). How can systematic reviews incorporate qualitative research? A critical perspective. *Qualitative Research*, 6(1), 27-44. <https://doi.org/10.1177/1468794106058867>
- Fetters, M. D. (2019). *The mixed methods research workbook: Activities for designing, implementing, and publishing projects*. Thousand Oaks, CA, US: Sage.
- Finfgeld, D. L. (2003). Metasynthesis: The state of the art—so far. *Qualitative Health Research*, 13(7), 893-904. <https://doi.org/10.1177/1049732303253462>
- Finlayson, K. W. ve Dixon, A. (2008). Qualitative meta-synthesis: A guide for the novice. *Nurse Researcher*, 15(2), 59-71. doi: 10.7748/nr2008.01.15.2.59.c6330
- France, E. F., Cunningham, M., Ring, N., Uny, I., Duncan, E. A., Jepson, R. G., ... Booth, A. (2019). Improving reporting of meta-ethnography: The eMERGe reporting guidance. *Bmc Medical Research Methodology*, 19(1), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s12874-018-0600-0>
- Glass, G. V. (1976). Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educational researcher*, 5(10), 3-8. <https://doi.org/10.3102/0013189X005010003>
- Gough, D., Oliver, S. ve Thomas, J. (2017). *An introduction to systematic reviews*. London: Sage.
- Gough, D. ve Richardson, M. (2018). Systematic reviews. K. A. Neuendorf (Yay. haz.), *Advanced research methods for applied psychology* içinde (s. 63-75) içinde. New York: Routledge.
- Gretzel, U. ve Kennedy-Eden, H. (2012). Meta analyses of tourism research. L. Dwyer, A. Gill ve Seetaram, N. (Yay. haz.), *Handbook of Research Methods in Tourism* içinde, (s. 459-471). United Kingdom: Edward Elgar Publishing.
- Hoon, C. (2013). Meta-synthesis of qualitative case studies: An approach to theory building. *Organizational Research Methods*, 16(4), 522-556. <https://doi.org/10.1177/1094428113484969>
- Jennings, L., D'Rozario, V., Goh, M., Sovereign, A., Brogger, M. ve Skovholt, T. (2008). Psychotherapy expertise in Singapore: A qualitative investigation. *Psychotherapy Research*, 18(5), 508-522. <https://doi.org/10.1080/10503300802189782>
- Levac, D., Colquhoun, H. ve O'Brien, K. K. (2010). Scoping studies: Advancing the methodology. *Implementation Science*, 5(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/1748-5908-5-69>
- Li, S. ve Wang, H. (2018). Traditional literature review and research synthesis. A. Phakiti, P. De Costa, L. Plonsky ve S. Starfield (Yay. haz.), *The Palgrave handbook of applied linguistics research methodology*, (s. 123-144) içinde. United Kindom: Palgrave.
- Liberati, A., Altman, D. G., Tetzlaff, J., Mulrow, C., Gøtzsche, P. C., Ioannidis, J. P. A., ... Moher, D. (2009). The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate health care interventions: Explanation and elaboration. *PLoS Medicine*, 6(7), e1000100. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000100>

- Linnenluecke, M. K., Marrone, M. ve Singh, A. K. (2019). Conducting systematic literature reviews and bibliometric analyses. *Australian Journal of Management*, 45(2), 175-194. <https://doi.org/10.1177/0312896219877678>
- Lockwood, C., Munn, Z., ve Porritt, K. (2015). Qualitative research synthesis: methodological guidance for systematic reviewers utilizing meta-aggregation. *JBI Evidence Implementation*, 13(3), 179-187. <https://doi.org/10.1097/XEB.0000000000000062>
- Majeed, S. ve Kim, W. G. (2022). Emerging trends in wellness tourism: A scoping review. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JHTI-02-2022-0046>
- Mays, N., Roberts, E. ve Popay, J. (2004). Synthesising research evidence. N. Fulop, P. Allen, A. Clarke, ve N. Black (Yay. haz.) *Studying the organisation and delivery of health services* (s. 200-232) İçinde. London: Routledge.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G. ve Group*, P. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *Annals of internal medicine*, 151(4), 264-269. <https://doi.org/10.7326/0003-4819-151-4-200908180-00135>
- Mulrow, C. D. (1994). Systematic reviews: Rationale for systematic reviews. *BMJ: British Medical Journal*, 309(6954), 597-599. <https://doi.org/10.1136/bmj.309.6954.597>
- Munn, Z., Peters, M. D. J., Stern, C., Tufanaru, C., McArthur, A. ve Aromataris, E. (2018). Systematic review or scoping review? Guidance for authors when choosing between a systematic or scoping review approach. *BMC Medical Research Methodology*, 18(1), 143. <https://doi.org/10.1186/s12874-018-0611-x>
- Myers, G. ve Scarinci, J. (2022). Consumers' use of smartphone technology for travel and tourism in a COVID Era: A scoping review. *Journal of Resilient Economies*, 2, 169-180. <https://doi.org/10.25120/jre.2.1.2022.3923>
- Noah Jr, P. D. (2017). A systematic approach to the qualitative meta-synthesis. *Issues in Information Systems*, 18(2), 196-205. https://doi.org/10.48009/2_iis_2017_196-205
- Noblit, G. W. ve Hare, R. D. (1988). *Meta-ethnography: Synthesizing qualitative studies*. USA: Sage.
- Noblit, G. W. ve Hare, R. D. (1999). Chapter 5: Meta-ethnography: synthesizing qualitative Studies. *Counterpoints*, 44, 93-123. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/42975557#metadata_info_tab_contents
- Nye, E., Melendez-Torres, G. J. ve Bonell, C. (2016). Origins, methods and advances in qualitative meta-synthesis. *Review of Education*, 4(1), 57-79. <https://doi.org/10.1002/rev3.3065>
- Padgett, D. K. (2016). *Qualitative methods in social work research*. New York: Sage.
- Paterson, B. L., Thorne, S. E., Canam, C. ve Jillings, C. (2001). *Meta-study of qualitative health research: A practical guide to meta-analysis and meta-synthesis*. Thousands Oaks, California: Sage.
- Paul, J. ve Criado, A. R. (2020). The art of writing literature review: What do we know and what do we need to know? *International Business Review*, 29(4), 101717. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2020.101717>
- Pedrosa, A., Martins, F. ve Breda, Z. (2022). Tourism routes: A scoping review. *European Journal of Tourism Research*, 32, 3216-3216. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v32i.2575>

- Polat, S. ve Osman, A. Y. (2016). Meta-sentez: kavramsal bir çözümlenme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 52-64. <http://dx.doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.4c2s3m>
- Rasoolimanesh, S. M., Ramakrishna, S., Hall, C. M., Esfandiar, K. ve Seyfi, S. (2020). A systematic scoping review of sustainable tourism indicators in relation to the sustainable development goals. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1775621>
- Saini, M. ve Shlonsky, A. (2012). *Systematic synthesis of qualitative research*. London: Oxford University Press.
- Sandelowski, M. ve Barroso, J. (2002). Finding the findings in qualitative studies. *Journal of Nursing Scholarship*, 34(3), 213-219. <https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.2002.00213.x>
- Sandelowski, M., Docherty, S. ve Emden, C. (1997). Qualitative metasynthesis: Issues and techniques. *Research in nursing & health*, 20(4), 365-371. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-240X\(199708\)20:4<365::AID-NUR9>3.0.CO;2-E](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-240X(199708)20:4<365::AID-NUR9>3.0.CO;2-E)
- Sarkis-Onofre, R., Catalá-López, F., Aromataris, E. ve Lockwood, C. (2021). How to properly use the PRISMA Statement. *Systematic Reviews*, 10(1), 1-3. <https://doi.org/10.1186/s13643-021-01671-z>
- Schreiber, R., Crooks, D. ve Stern, P. N. (1997). Qualitative meta-analysis. J. M. Morse (Yay. haz.) *Completing a Qualitative Project: Details and Dialogue*, (s. 311-326) içinde. USA: Sage.
- Shepherd, J., Harden, A., Rees, R., Brunton, G., Garcia, J., Oliver, S. ve Oakley, A. (2006). Young people and healthy eating: A systematic review of research on barriers and facilitators. *Health education research*, 21(2), 239-257. <https://doi.org/10.1093/her/cyh060>
- Siddaway, A. P., Wood, A. M. ve Hedges, L. V. (2019). How to do a systematic review: A best practice guide for conducting and reporting narrative reviews, meta-analyses, and meta-syntheses. *Annual Review of Psychology*, 70, 747-770. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010418-102803>
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333-339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>
- Tekindal, M. ve Tonbalak, K. (2021). Nitel araştırmalarda meta-sentezin kapsamı ve yaşlılık alanında meta-sentez örnekleri. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 21(2), 235-268. <https://doi.org/10.54961/uobild.1036670>
- Thorne, S., Jensen, L., Kearney, M. H., Noblit, G. ve Sandelowski, M. (2004). Qualitative metasynthesis: Reflections on methodological orientation and ideological agenda. *Qualitative Health Research*, 14(10), 1342-1365. <https://doi.org/10.1177/1049732304269888>
- Timulak, L. (2014). Qualitative meta-analysis. U. Flick (Yay. haz.) *The SAGE handbook of qualitative data analysis*, (s. 481-495) İçinde . London: Sage.
- Tong, A., Flemming, K., McInnes, E., Oliver, S. ve Craig, J. (2012). Enhancing transparency in reporting the synthesis of qualitative research: ENTREQ. *BMC Medical Research Methodology*, 12(1), 1-8. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-12-181>
- Tong, A., Lowe, A., Sainsbury, P. ve Craig, J. C. (2008). Experiences of parents who have children with chronic kidney disease: A systematic review of qualitative studies. *Pediatrics*, 121(2), 349-360. <https://doi.org/10.1542/peds.2006-3470>
- Torgerson, C. (2003). *Systematic reviews*. London: Bloomsbury.

- Tricco, A., Lillie, E., Zarin, W., K. O'Brien, K., Colquhoun, H., Levac, D., ... E. Straus, S. (2018). PRISMA extension for scoping reviews (PRISMA-ScR): Checklist and explanation. *Annals of Internal Medicine*, 169(7), 467-473 . <https://doi.org/10.7326/M18-0850>
- Welling, J. T., Árnason, Þ. ve Ólafsdóttir, R. (2015). Glacier tourism: A scoping review. *Tourism Geographies*, 17(5), 635-662. <https://doi.org/10.1080/14616688.2015.1084529>
- Wilson, E., Mura, P., Sharif, S. P. ve Wijesinghe, S. N. (2020). Beyond the third moment? Mapping the state of qualitative tourism research. *Current Issues in Tourism*, 23(7), 795-810. <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1568971>
- Zettel Nalen, C. (2022). What is a Scoping Review? (2022, 5 Kasım). Erişim adresi: <https://www.aje.com/arc/what-is-a-scoping-review/>
- Zupic, I. ve Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

Extended Abstract

Purpose

This study aims to provide new perspectives to improve social science researchers' systematic literature writing skills or to strengthen their writing competencies. In line with the purpose, literature reviews are discussed conceptually; systematic literature reviews and meta-synthesis method are elaborated and guidelines for implementation are provided.

Design and Methodology

This review article provides answers to what literature reviews are, why and how they are conducted. In the research, scientific literature towards literature reviews was examined, combined and summarized. In this context, the literature reviews were examined separately, and in line with the purpose of the study, detailed information and guidelines on systematic literature reviews and qualitative meta-synthesis methods were provided.

Findings

Literature reviews, differing based on the purpose and focus of the review, were determined to be conducted mainly within the context of four categories: bibliometric reviews, narrative reviews, scoping reviews, and systematic literature reviews. Bibliometric reviews are conducted with various parameters in line with the topic under investigation such as the most frequently addressed researchers, the methods used in the research, research designs, and publication trend. Narrative reviews are a form of research that provides background for scientific studies in the form of a traditional literature review, such as a thesis proposal or an article. In narrative reviews, important issues are introduced to the reader in the form of a narrative. Scoping reviews allow researchers and practitioners to map the literature on a particular topic identified by the researcher, identify research gaps and generate policy. Systematic literature reviews, on the other hand, are a comprehensive review method in which the types of reviews are conducted with specific procedures, the search results are systematically integrated, and the quality of the evidence relevant to the research question is also assessed. Systematic literature reviews have the ability to interpret, evaluate, extend or develop theories. Systematic literature reviews have the power to interpret, evaluate, extend or develop theories due to the rigorous and systematic methodology covering the identification, selection, evaluation, and synthesis of quality primary studies. A quantitative meta-analysis, a methodology that may be considered within the framework of a

systematic literature review context, involves the statistical integration of quantitative research findings from different studies. Qualitative meta-synthesis, just as the meta-analysis, is an integrative interpretation of qualitative findings following systematic processes.

Research Limitations

The issues and deficiencies in the implementation of literature reviews, which are increasingly being used in different scientific fields, raise the necessity of publications to guide researchers in the national literature. In this study, systematic literature reviews as a research methodology and the meta-synthesis method are elaborated while the other literature reviews are summarized.

Implications

Literature reviews play a significant role in academic studies in order to gather existing knowledge, and investigate the state of a field. Qualified systematic literature reviews, playing a significant role in all fields and types of research, have the ability to provide a basis for scientific development and generate new ideas in the research field. This study, serving as a guide accessible easily to researchers, will be helpful for researchers.

Originality

This study is based on an in-depth literature review on systematic literature reviews, summarizing the views of the researchers leading the development of literature reviews as a methodology. The studies in the national literature on the topic focused solely on one aspect of systematic literature review and did not provide a comprehensive framework. This study, on the other hand, presents a guide that provides a roadmap for researchers with a holistic approach to literature reviews. Having a roadmap on the purpose and type of literature review and the procedures to be followed increases the number of quality literature reviews.

Araştırmacı Katkısı: Arzu TOKER (%100).

R Programlama Dili ile Kümeleme Analizi ¹

Cem GÜRLER ²

Başvuru Tarihi: 12.11.2022

Kabul Tarihi: 29.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Kümeleme analizi sıklıkla kullanılan, temelde, birbirine benzeyen gözlemleri bir araya gruplamayı amaçlayan çok değişkenli bir istatistik yöntemidir. Kümeleme analizi, hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan algoritmalar şeklinde iki ana başlık altında toplanabilir. Bu iki başlık arasındaki farklardan biri, hiyerarşik olmayan algoritmaların, analiz öncesinde küme sayısına ihtiyaç duymasındadır. Ayrıca, hiyerarşik algoritmalarla oluşan küme üyelikleri nihaidir ve değişmezler. Hiyerarşik olmayan algoritmalarda ise, küme üyelikleri, sabit kalana kadar değişmektedir. İstatistiksel yöntemlerde, özellikle son yıllarda açık kaynak kodlu programların ve programlama dillerinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Mevcut çalışmada, R programlama dili kullanılarak, hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme algoritmalarına yönelik uygulamaların gösterilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, kümeleme analizi öncesinde küme sayısının nasıl belirlenebileceği de R programlamayla gösterilmiştir. Küme sayısının belirlenmesi için literatürde sıklıkla kullanılan Elbow, ortalama Silhouette ve GAP istatistiği yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada analizler için `factoextra()` ve `cluster()` paketleri kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan kodların ve görsellerin gösterimi RMarkdown'da üretilmiştir. Kümeleme sonuçlarının nasıl yorumlandığının gösterimi için *k*-ortalamlar sonucunda oluşan kümeler yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hiyerarşik Kümeleme, Hiyerarşik Olmayan Kümeleme, K-Ortalamlar, R Programlama

Atıf: Güler, C. (2022). R programlama dili ile kümeleme analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 341-366.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, cem.gurler@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5127-6726

Cluster Analysis with R Programming

Cem GÜRLER³

Submitted by: 12.11.2022

Accepted by: 29.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

Cluster analysis is a frequently used multivariate statistical method that basically aims to group similar observations together. Cluster analysis can be categorized under two main headings: hierarchical and non-hierarchical algorithms. One of the differences between these two categories is that non-hierarchical algorithms require the number of clusters before the analysis. Also, the cluster memberships formed by hierarchical algorithms are stable. In non-hierarchical algorithms, on the other hand, cluster memberships change until they remain constant. In statistical methods, especially in recent years, the use of open source programs and programming languages has become widespread. The present study aims to demonstrate applications for hierarchical and non-hierarchical clustering algorithms using the R programming language. In addition, how to determine the number of clusters before clustering analysis is also demonstrated with R programming. Elbow, mean Silhouette and GAP statistic methods, which are frequently used in the literature, were used to determine the number of clusters. Factoextra() and cluster() packages were used in the study. In addition, the representation of the codes and visuals used in the study were generated in RMarkdown.

Keywords: Hierarchical Clustering, Non-Hierarchical Clustering, K-Means, R Programming

³ Yalova University Faculty of Economics and Administrative Science Department of Business Administration, cem.gurler@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5127-6726

Giriş

Kümeleme analizi pek çok farklı alanda sıklıkla kullanılan çok değişkenli istatistiksel tekniklerden biridir. Yine çok değişkenli bir istatistiksel teknik olan faktör analizine benzer şekilde, kümeleme analizinde bağımlı bağımsız değişken ayrımı yapmamaktadır (Kalaycı, 2016). Faktör analizinden farkı ise, birbirlerine benzeyen gözlem değerlerini gruplamasıdır. Faktör analizi ise boyut azaltmak için değişkenleri gruplayan çok değişkenli bir istatistik tekniğidir. Kümeleme analizi 3 adımda özetlenebilir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010):

1. Küme sayısının belirlenmesi
2. Kümeleme analizinin gerçekleştirilmesi
3. Oluşan kümelerin profillerinin oluşturulması

Kümeleme analizinin varsayımlar açısından, diğer istatistiksel yöntemlere kıyasla daha esnek olduğu ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle, normallik, doğrusallık ve eş varyanslılık varsayımlarına karşı tutumu, diğer istatistiksel yöntemler kadar katı değildir. Bunun yanında kümeleme analizinde kullanılan örneklem, evreni iyi bir şekilde temsil etmelidir. Ayrıca veride çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmamalıdır. Kümeleme analizinde önemli sorunlardan birisi de standardizasyondur. Değişkenlerin birimleri arasındaki farklılıklar, kümeleme algoritmalarında kullanılan hesaplamaları etkileyebilmektedir. Örneğin bir değişkenin aralığı 0-1 arasındayken bir başka değişken 1-1000 aralığında değer alabilmektedir. Değişkenlerin birimleri arasındaki bu farklılıklar, kümeleme sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda, kümeleme analizine geçilmeden önce, veri setinde yer alan değişkenlerin özelliklerine göre standardizasyon yapılması, değişkenlerin birimlerden arındırılması gerekebilmektedir (Wu, Milton, Hammond ve Spear, 1999; Mohamad ve Usman, 2013). Özellikle, Değişkenlerin birimleri arasındaki farklılıklardan ve büyüklükten oldukça etkilenen ve kümeleme analizinde sıklıkla kullanılan Öklid uzaklığı gibi uzaklık ölçütleri için standardizasyon gereklidir. Standardizasyondaki temel amaç, girdi değişkenlerinin her biri için eşit ağırlık elde etmektir (Milligan ve Cooper, 1988). Ancak, bazı durumlarda (değişkenlerin birimlerinin aynı olması gibi) veri setine standardizasyon uygulanmasına gerek yoktur. Ayrıca büyük katkıları olan değişkenlerin standardize edilmesi, bu büyük etkileri azaltarak kümeleme performansını zayıflatmaktadır (Kaufman ve Rousseeuw, 2009).

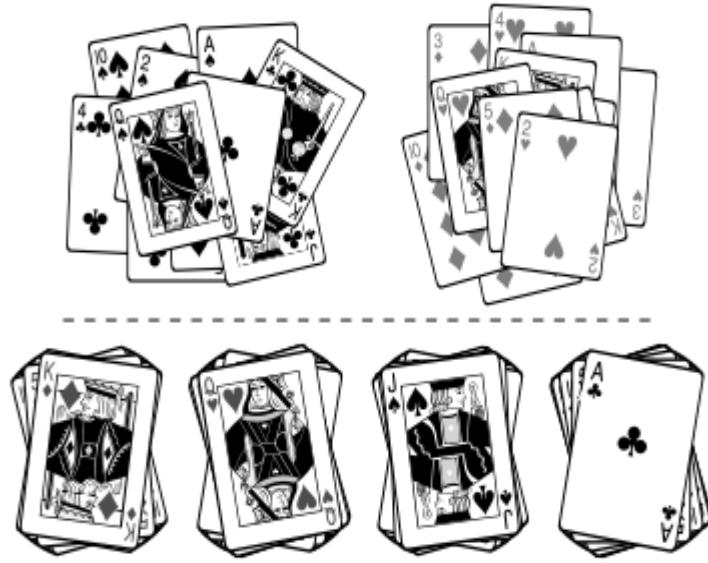
Kümeleme algoritmaları, farklı sınıflandırmalar olmasına rağmen, hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan olmak üzere iki başlık altında toplanabilir. Bu iki başlık arasında temel fark, hiyerarşik olmayan kümeleme algoritmalarında, küme sayısının önceden belirlenmesine ihtiyaç duyulmasıdır. Çalışmanın ikinci bölümünde küme sayısının nasıl belirlenebileceği açıklanmış ve sonrasında hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan yöntemler ve uygulamaları paylaşılmıştır. Son olarak ise kümeleme analizi sonuçlarının geçerliği incelenmiştir. Mevcut çalışmada yapılacak uygulamalar, R'da bulunan USArrests veri seti kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu veri seti, 1973 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin 50 eyaletinin her birinde 100.000 kişi başına düşen saldırı, cinayet ve tecavüz nedeniyle tutuklanma istatistiklerini içerir. Ayrıca, kentsel alanlarda yaşayan nüfusun yüzdesi de yer almaktadır. Buradaki amaç, benzer suçların yaşandığı eyaletleri kümelemektir. Böylelikle eyalet yöneticilerinin, aynı kümede yer aldıkları eyaletlerle ortak projeler yürütebilmesine, sorunların çözümüne yönelik birlikte hareket edilmesine olanak sağlanmaktadır.

Küme Sayısının Belirlenmesi

Kümeleme analizinde en önemli sorunlardan biri olarak küme sayısına karar vermek ifade edilebilir. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için Elbow (Dirsek), ortalama Silhouette ve GAP istatistiği gibi yöntemler mevcuttur. Elbow yöntemi kümeler tarafından açıklanan varyans yüzdesinin, ilgili küme sayısına karşı çizilmesiyle oluşan grafik şeklinde tanımlanabilir (Bholowalia ve Kumar, 2014). Ortalama Silhouette yönteminde, her bir veri için Silhouette değeri hesaplanmakta ve sonrasında ortalama alınarak, optimal küme sayısı belirlenmektedir (Nanjundan vd., 2019). GAP istatistiği, alternatif modelleri (küme sayısı en az 2),

uniform dağılıma uygun rastgele oluşturulmuş ve küme sayısının 1 olduğu modelle karşılaştırarak küme sayısını belirlemektedir (Önder, 2020). Ortalama Silhouette ve GAP istatistiği yöntemleriyle, küme sayısı net bir şekilde belirlenmektedir. Bir başka ifadeyle bu iki yöntem küme sayısının kaç olması gerektiğini tespit etmektedir. Elbow yöntemi ise küme sayısının kararını, karar vericiye bırakmaktadır. Küme sayısının belirlenmesi için hangi yöntemin kullanılacağına yönelik bir fikir birliği yoktur.

Küme sayısını belirlemek, kümeleme analizinin uygulanabilmesi ve sonuçlarının yorumlanabilmesi açısından oldukça önemlidir. Şekil 1, küme sayısının önemini göstermektedir. Küme sayısının 2 olarak belirlendiği durumda kartlar renklerine göre kümelenirken küme sayısı 4 olduğu durumda kartlar türlerine göre ayrılmaktadır.

Kaynak: Berry, M. J., & Linoff, G. S. (2004). *Data mining techniques: for marketing, sales, and customer relationship management*. John Wiley & Sons.

Şekil 1. Küme Sayısının Önemi Gösteren İki Farklı Kümeleme

R Programlama Dili ile Küme Sayısının Belirlenmesi

Küme sayısının belirlenmesi için *factoextra* (Kassambara ve Mundt, 2017) paketinde yer alan *fviz_nbclust()* fonksiyonu kullanılmıştır. Kullanılan fonksiyonda 3 temel parametre kullanılarak küme sayısı belirlenebilmektedir:

1. Veri seti (çalışmada örnek olarak gösterilmek için, veri setine *scale()* fonksiyonu kullanılarak z-dönüşümü gerçekleştirilmiştir.)
2. Kümelemede kullanılacak yöntem (örnekte kmeans kullanılmıştır. Alternatif olarak k-medoids için “pam” ya da hiyerarşik kümeleme için “hcut” kullanılabilir.)
3. Küme sayısının belirlenmesi için kullanılacak yöntem (elbow yöntemi için “wss”, Silhouette yöntemi için “silhouette” ve GAP istatistiği için “gap_stat”)

Aşağıda Elbow, ortalama Silhouette ve GAP istatistiği yöntemleri için hesaplanmış küme sayıları görülmektedir.

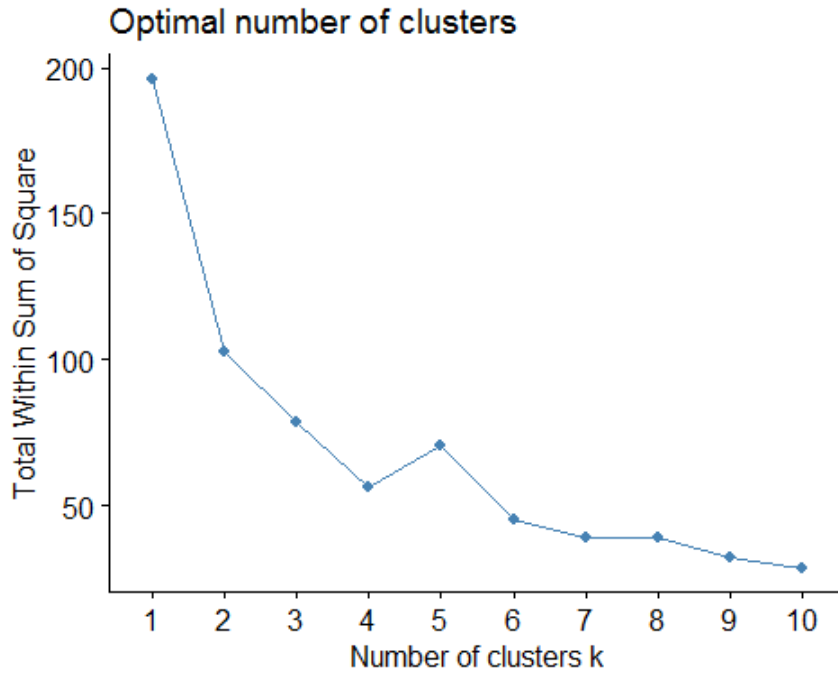
```
library(factoextra) #factoextra pakedini kullanmak için library fonksiyonu ile çağırıyoruz.
```

```
## Warning: package 'factoextra' was built under R version 4.1.3
```

```
## Zorunlu paket yükleniyor: ggplot2
```

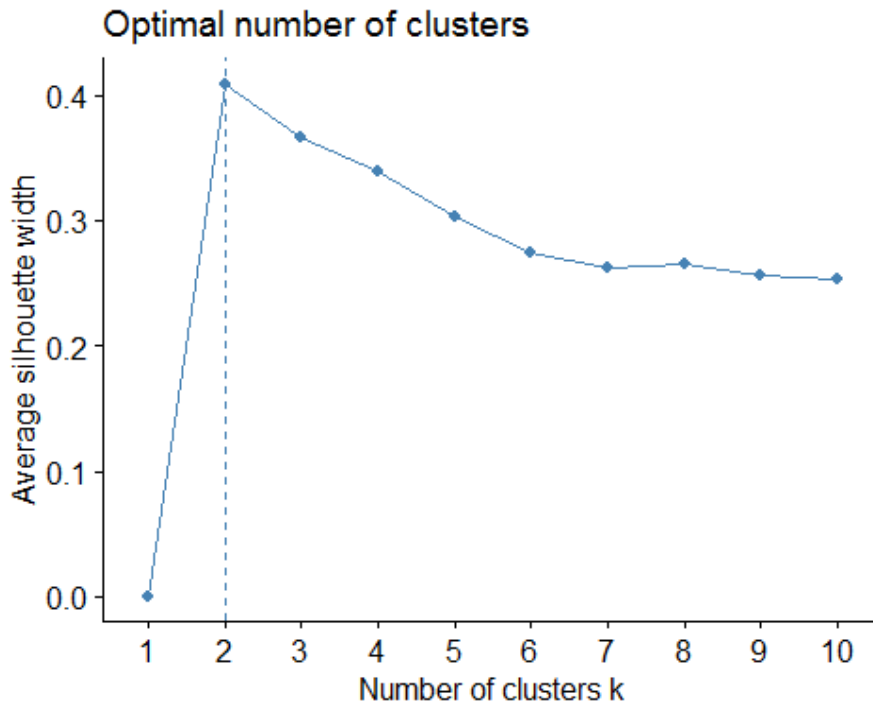
```
## Welcome! Want to learn more? See two factoextra-related books at https://goo.gl/ve3WBa
```

```
fviz_nbclust(scale(USArrests), kmeans, method = "wss")
```


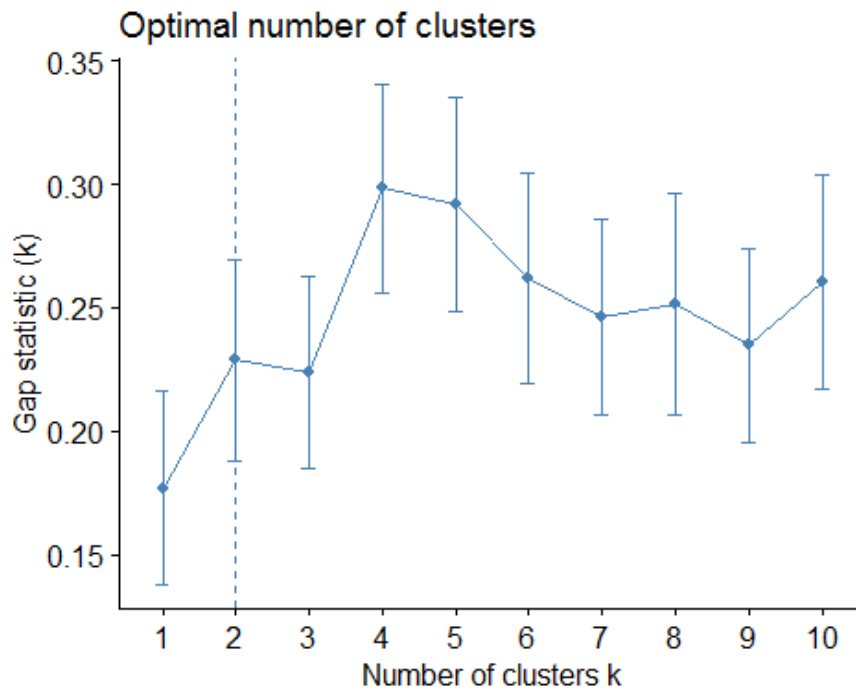
Şekil 2. Elbow Yönteminin Grafiği

```
fviz_nbclust(scale(USArrests), kmeans, method = "silhouette")
```


Şekil 3. Ortalama Silhouette Yönteminin Grafiği

```
fviz_nbclust(scale(USArrests), kmeans, method = "gap_stat")
```

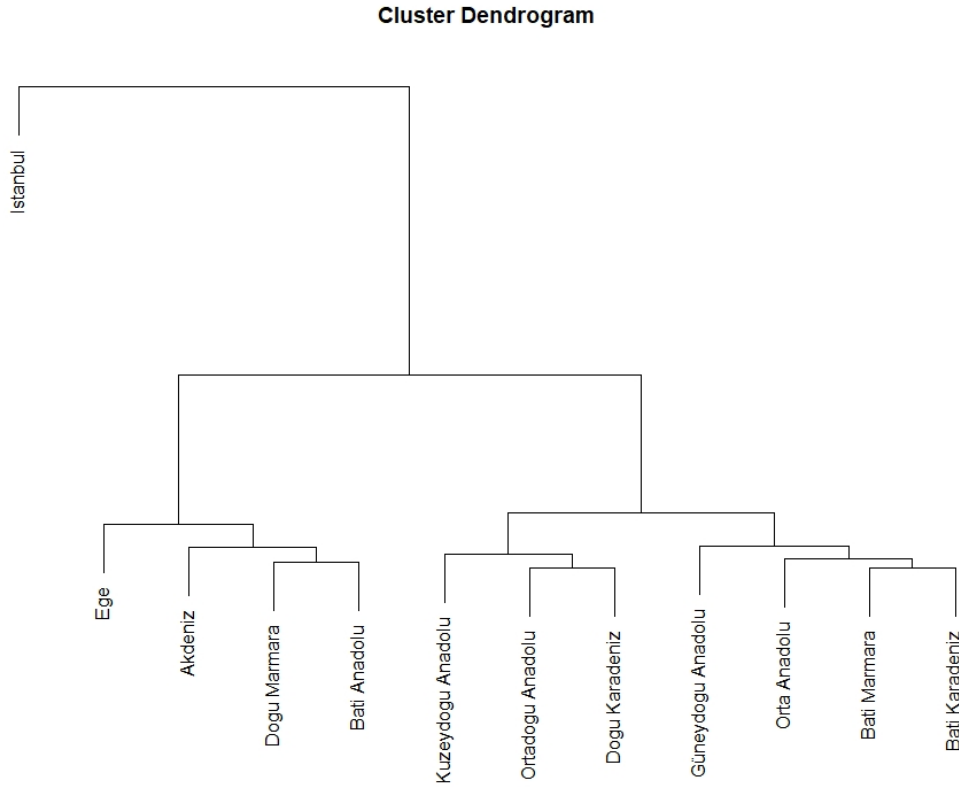

Şekil 4. GAP İstatistiği Yönteminin Grafiği

Ortalama Silhouette ve GAP istatistiği yöntemleri küme sayısını 2 olarak belirlerken, Elbow yöntemine göre küme sayısının 4 olduğu ifade edilebilir. Ortalama Silhouette ve GAP istatistiği yöntemleri karar vericiye bir seçenek sunmadan küme sayısının 2 olduğunu tespit etmiştir. Elbow yönteminde ise küme sayısı 4 olduktan sonra elde edilen marjinal kazanç oldukça azalmıştır. Bu nedenle Elbow yönteminde küme sayısı 4 olarak belirlenmiştir. Bu üç yöntem küme sayısının belirlenmesinde sıklıkla kullanılırken, küme sayısının kaç olacağına kararı karar vericiye göre değişmektedir. Araştırmacılar her üç yöntemle de küme sayısını belirledikten sonra, eğer en az iki yöntem aynı küme sayısını gösteriyorsa, karar verici buradan hareketle küme sayısını belirleyebilir. Ayrıca küme sayısına, ilerleyen başlıklarda bahsedilen geçerlik yöntemleri kullanılarak da karar verilebilir.

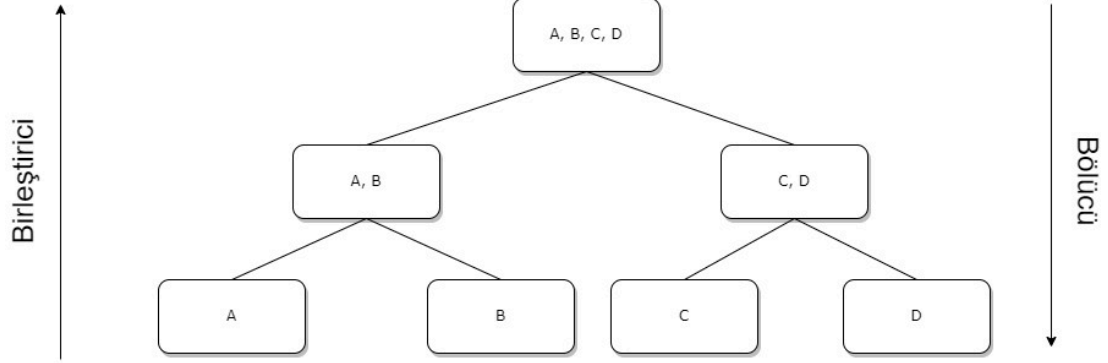
Hiyerarşik Kümeleme Algoritmaları

Hiyerarşik kümeleme yöntemlerinde veri seti, önceden belirlenmiş sayıda kümeye bölünmemektedir. Hiyerarşik kümeleme yöntemleri, veri setinde bulunan her bir gözlemi ayrı bir küme olarak kabul ederek başlamaktadır. Sonrasında tüm veri tek bir küme ile gösterilene kadar, her adımda kümelerden ikisi birleşmektedir. Böylelikle algoritmanın sonunda, veri setini temsil eden tek bir küme oluşmaktadır (Milligan ve Cooper, 1987). Hiyerarşik kümeleme algoritmalarında, birleşen kümeler nihaidir. Bir başka ifadeyle kümeyi oluşturan gözlemler, sonrasında başka bir kümede yer alamamaktadır. Bu algoritmaların tercih edilmesinde, bu sabitliğin etkisi büyüktür fakat aynı zamanda hatalı kümelemelerin düzeltilmesine de engel olmaktadır (Han, Pei ve Kamber, 2011). Hiyerarşik kümeleme algoritmalarının sonucunda, dendrogram adı verilen ağaç biçiminde bir görsel oluşmaktadır. Dendrogram, her yaprağın (leaf) bir veri noktasını temsil ettiği ve her bir dahili düğümün (node), alt yapraklarını içeren bir kümeyi temsil ettiği köklü (root) bir ağaçla temsil edilir (Cohen-Addad vd., 2019). Şekil 5'te dendrogram örneği görülmektedir.

Şekil 5. Dendrogram Örneği

Hiyerarşik kümeleme algoritmaları birleştirici (agglomerative) ve bölücü (divisive) olmak üzere iki başlık altında toplanabilir. Birleştirici ve bölücü yöntemler arasındaki fark Şekil 6'da görülmektedir. Kısaca, birleştirici yöntemler n sayıda gözlemi tek kümede birleştirirken, bölücü yöntemler tek bir kümeyi bölerek n sayıda gözleme ayırırlar.

Şekil 6. Birleştirici ve Bölücü Yöntemler

Birleştirici Algoritmalar

Literatürde ve uygulamada sıklıkla kullanılan algoritmalar, birleştirici algoritmalar. Birleştirici algoritmalar, kümelenecek n sayıda nesneyi, art arda n kümeden daha az kümeye gruplandırır ve sonunda n sayıda nesneyi içeren tek bir küme oluştururlar (Day ve Edelsbrunner, 1984). Sıklıkla kullanılan birleştirici hiyerarşik kümeleme yöntemleri şunlardır: tek bağlantı (single linkage) / en yakın komşu yöntemi (nearest neighbor), tam bağlantı (complete linkage) / en uzak komşu yöntemi (furthest neighbor), ortalama bağlantı (average linkage), ağırlıklandırılmış ortalama bağlantı (weighted average linkage), ward yöntemi (ward's method), medyan bağlantı (median linkage) ve merkezi yöntem (centroid linkage) (Everitt vd., 2011). Bu yöntemlerin özellikleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1
Hiyerarşik kümeleme yöntemleri ve özellikleri

Yöntem	Genellikle benzerlik mi uzaklık mı?	Kümeler arası uzaklık	Açıklama
Tek bağlantı	Her ikisi de	İki gözlem arasındaki minimum mesafe	Özellikle büyük veri kümelerinde, dengesiz ve dağınık kümeler oluşturma eğilimindedir. Küme yapısını dikkate almaz.
Tam bağlantı	Her ikisi de	İki gözlem arasındaki maksimum mesafe	Eşit çaplarda (nesnelere arasındaki maksimum mesafe) kümeler bulma eğilimindedir. Küme yapısını dikkate almaz.
Ortalama bağlantı	Her ikisi de	İki gözlem arasındaki ortalama mesafe	Kümeleri küçük varyanslarla birleştirme eğilimindedir. Küme yapısını dikkate alır. Robust olarak değerlendirilebilir.
Merkezi yöntem	Uzaklık (işlenmemiş veriye gerekli)	Ortalama vektörler arasındaki kare Öklid mesafesi	Noktaların öklid uzayında temsil edilebileceğini varsayar. Kümelenmiş iki gruptan daha fazla sayıda olan, birleştirilmiş kümede daha baskındır.
Ağırlıklandırılmış ortalama bağlantı	Her ikisi de	İki gözlem arasındaki ortalama mesafe	Ortalama bağlantıdan farklı olarak küçük kümelerdeki noktalar, büyük kümelerdeki noktalara göre daha yüksek ağırlıklıdır (küme boyutlarının eşit olmadığı durumlarda daha iyi sonuç verir).
Medyan bağlantı	Uzaklık (işlenmemiş veriye gerekli)	Ağırlıklı merkezler arasındaki kare öklid mesafesi	Noktaların öklid uzayında temsil edilebileceğini varsayar. Oluşan yeni grup, birleştirilmiş grupların ortasında konumlanmaktadır.
Ward yöntemi	Uzaklık (işlenmemiş veriye gerekli)	Tüm değişkenler üzerinden toplanan kümeler içindeki kareler toplamındaki artış	Noktaların öklid uzayında temsil edilebileceğini varsayar. Aynı boyutta, kümeler bulma eğilimindedir. Aykırı değerlere karşı hassastır.

Kaynak: Everitt, B. S., Landau, S., Leese, M., & Stahl, D. (2011). Cluster Analysis (5th edition). Chichester, UK: John Wiley & Sons, Ltd.

R Programlama Dili ile Hiyerarşik Kümeleme Uygulaması

Hiyerarşik kümeleme analizi gerçekleştirilmesi için ilk olarak uzaklık ölçütü kullanılarak uzaklıklar hesaplanmalıdır. Bu bağlamda ilk olarak *dist()* fonksiyonunu kullanarak uzaklıklar hesaplanmalıdır. Gerekli kod aşağıda yer almaktadır:

```
uzaklık <- dist(x = USArrests, method = 'euclidean') # Burada dist fonksiyonu ile uzaklık hesaplanarak, uzaklık ismiyle kaydedilmiştir.
```

Bu örnekte uzaklık ölçütü olarak Öklid uzaklığı kullanılmıştır. Alternatif uzaklıklar için method kısmına şu ölçütlerden birisini yazabilirsiniz: "euclidean", "maximum", "manhattan", "canberra", "binary" ya da "minkowski"

Uzaklık ölçütlerinin hesaplanmasından sonra, hiyerarşik kümeleme analizine geçebiliriz.

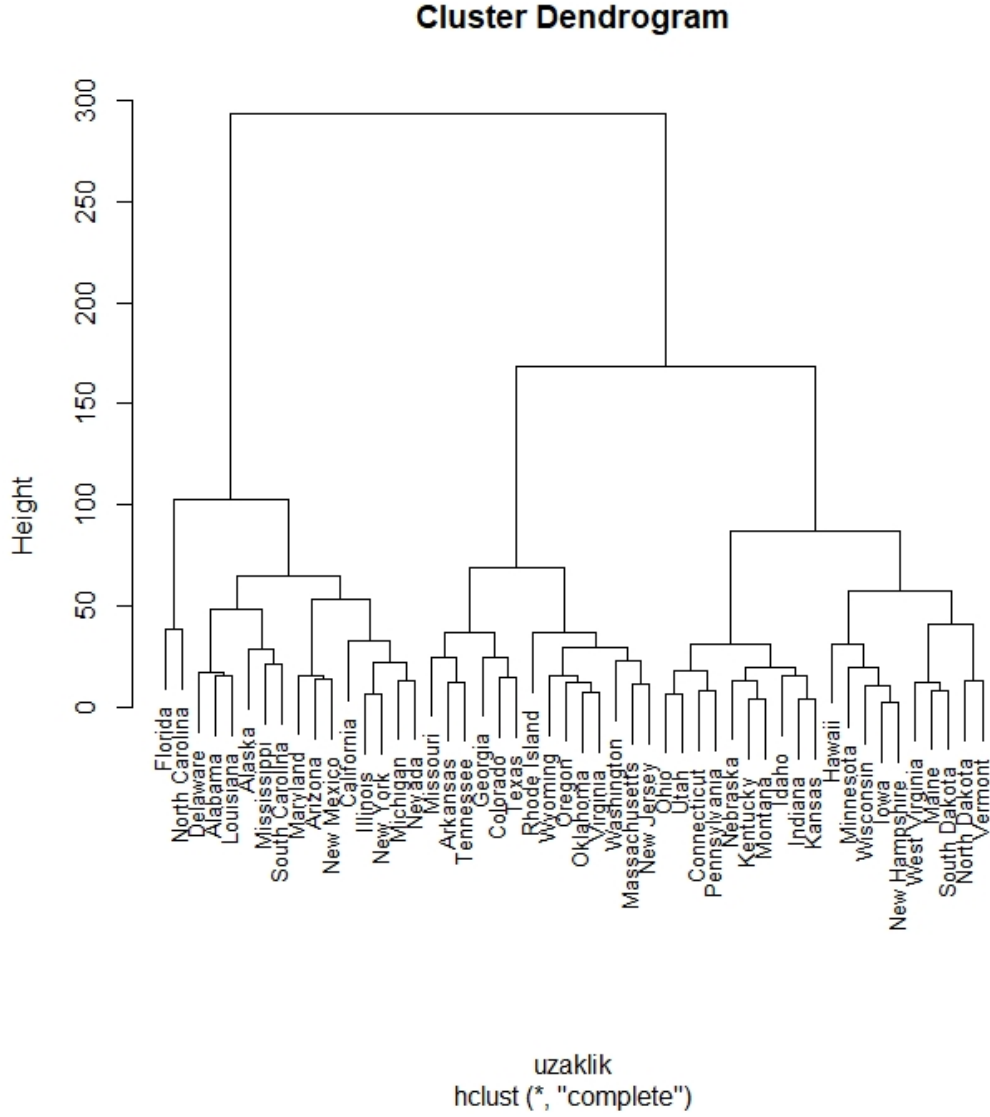
```
hiyerarsik <- hclust(uzaklık, method = 'complete') # hclust fonksiyonu ile kümeleme analizi yapılmış ve hiyerarşik ismiyle kaydedilmiştir.
```

Hiyerarşik kümeleme analizi, tam bağlantı (complete linkage) algoritması ile gerçekleştirilmiştir. Alternatif algoritmalar için method kısmına şu algoritmalarından birisini yazabilirsiniz: "ward.D", "ward.D2", "single", "complete", "average" (= UPGMA), "mcquitty" (= WPGMA), "median" (= WPGMC) ya da "centroid" (= UPGMC).

Kümeleme analizi yukarıda yapılmış ve hiyerarşik ismi ile kaydedilmiştir. Şimdi plot() fonksiyonu kullanılarak kümeleme sonuçlarını dendrogram şeklinde gösterelim.

```
plot(hiyerarşik)
```

Kodun çalıştırılmasıyla birlikte elde edilecek olan dendrogram aşağıda yer almaktadır.

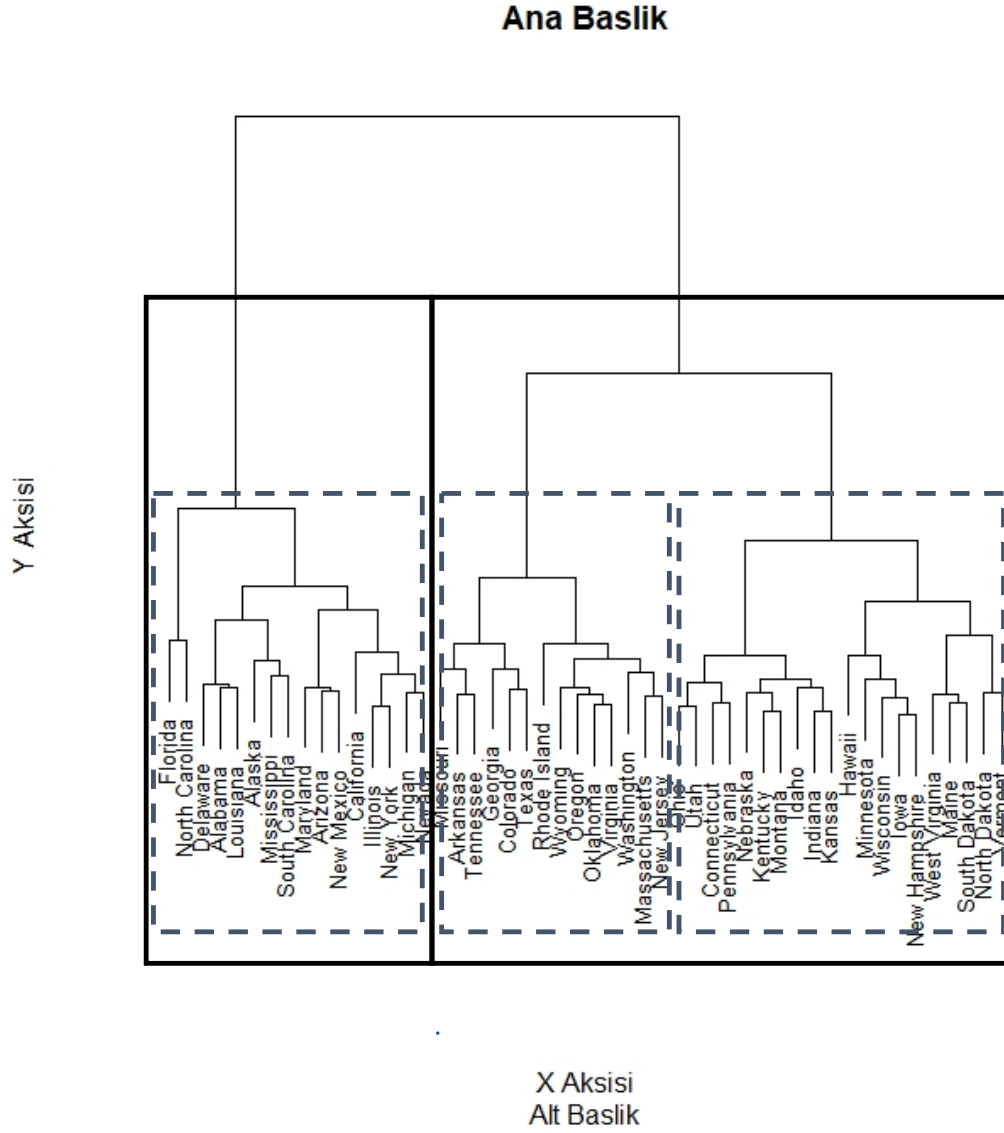

Şekil 7. Hiyerarşik kümeleme sonucu oluşan dendrogram

Dendrogramda aksis isimleri, aksisler, dendrogramın ismi, eyaletlerin yazı fontu gibi elementler kolaylıkla manipüle edilebilir. Aşağıdaki kodu kullanarak, Şekil X'teki dendrogramı manipüle edelim.

```
plot(hiyerarşik, cex = 0.8, main="", xlab="", ylab="", sub="", axes=FALSE)
```

Bu kodda cex ile eyalet isimlerinin yazı fontu, main ile şeklin başlığı, xlab ile x aksisinin adı, ylab ile y aksisinin adı, sub ile alt başlık (hclust(*, "complete") yazan yer değiştirilmekte, axes = FALSE komutu ile aksislerin yer almaması sağlanmaktadır. Yukarıdaki kod çalıştırıldığında elde edilecek dendrogram aşağıda yer almaktadır.

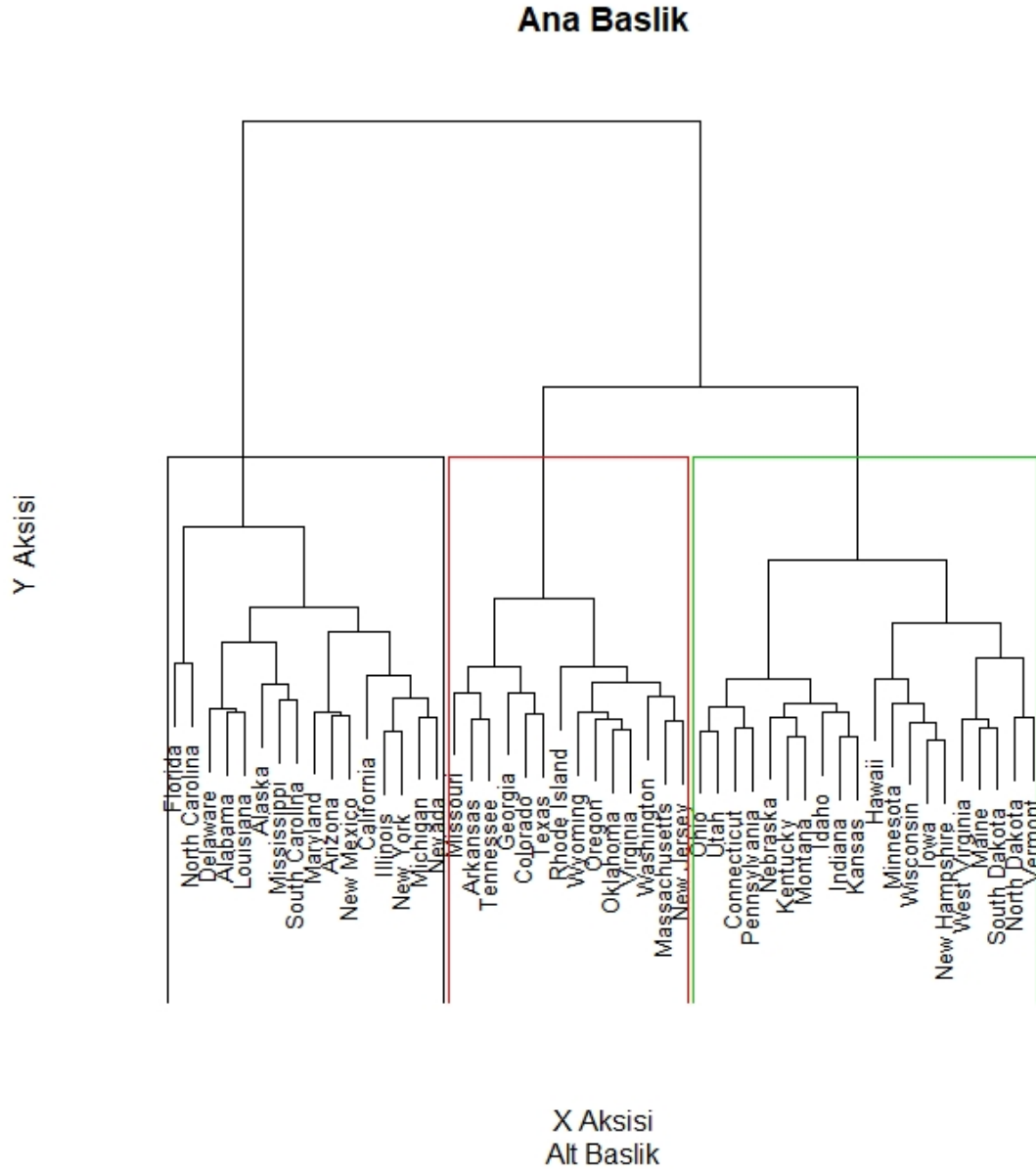
Şekil 8. Hiyerarşik Kümeleme Sonucu Oluşan Dendrogramın Düzenlenmiş Hali

Dendrograma bakılırsa, 50 eyaletin 2 ya da 3 kümede gruplanabileceği söylenebilir. Oluşan dendrogram üzerinde, 2 veya 3 küme şeklinde bir görselleştirme yapılmak istenirse, aşağıdaki kod kullanılabilir. Kodun hemen altında ise, çalıştırılan kodun ürettiği dendrogram görülmektedir. Burada dendrograma bakılarak küme sayısı belirlenebileceği gibi, Silhouette endeksi, GAP istatistiği gibi yöntemler kullanılarak da küme sayısına karar verilebilir.

hiyerarsik3lu <- **cutree**(hiyerarsik, k = 3) # *hiyerarşik, 3 kümeye ayrılmıştır.*
 hiyerarsik3lu # *Her bir eyaletin, hangi kümede yer aldığını görebilmek için bu kod çalıştırılmalıdır.*

##	Alabama	Alaska	Arizona	Arkansas	California
##	1	1	1	2	1
##	Colorado	Connecticut	Delaware	Florida	Georgia
##	2	3	1	1	2
##	Hawaii	Idaho	Illinois	Indiana	Iowa
##	3	3	1	3	3
##	Kansas	Kentucky	Louisiana	Maine	Maryland
##	3	3	1	3	1
##	Massachusetts	Michigan	Minnesota	Mississippi	Missouri
##	2	1	3	1	2
##	Montana	Nebraska	Nevada	New Hampshire	New Jersey
##	3	3	1	3	2
##	New Mexico	New York	North Carolina	North Dakota	Ohio
##	1	1	1	3	3
##	Oklahoma	Oregon	Pennsylvania	Rhode Island	South Carolina
##	2	2	3	2	1
##	South Dakota	Tennessee	Texas	Utah	Vermont
##	3	2	2	3	3
##	Virginia	Washington	West Virginia	Wisconsin	Wyoming
##	2	2	3	3	2

rect.hclust(hiyerarsik, k = 3, border = 1:3) # *Border 1:3 ile, 3 küme farklı renklendirilmiştir. Tek bir renk istenirse, istediğiniz rengin İngilizcesini yazabilirsiniz. Örneğin, border = "blue" gibi.*

Şekil 9. Hiyerarşik Kümeleme Sonucu Oluşan Dendrogramın Düzenlenmiş ve Üç Kümeye Ayrılmış Hali

Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizi

Hiyerarşik olmayan kümeleme analizinin, hiyerarşik yöntemlerden temel farkı, küme sayısının belirlenmesi gerekliliğidir. Bir başka ifadeyle, hiyerarşik olmayan yöntemlerin uygulanabilmesi için küme sayısı analiz öncesinde belirlenmelidir. Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleri, n sayıda gözlemi, önceden belirlenmiş k sayıda kümeye ayırmaktadır. Bu bölümde k -ortalamlar ve k -medoids yöntemleri ve R uygulamaları paylaşılacaktır.

K-ortalamlar

K -ortalamlar, basit ve hızlı çalıştığı için literatürde sıklıkla kullanılan kümeleme algoritmalarındandır. K -ortalama algoritması veri setini k sayıda kümeye bölmekte ve her bir kümeyi centroid (küme merkezi) ile temsil etmektedir. Algoritma, veri ve centroidler arasındaki kare mesafeleri kullanarak, verileri kendilerine en yakın centroide atamaktadır (Žalik, 2008). K -ortalamlar algoritması 4 adımda özetlenebilir (Dehariya, Shrivastava ve Jain, 2010):

1. k sayıda gözlem, centroid olarak belirlenir.
2. Geri kalan gözlemler, kendilerine en yakın centroidin olduğu kümeye atanır.
3. Tüm gözlemler atandıktan sonra, k sayıda centroid tekrar hesaplanır.
4. Centroidler sabit kalana kadar, 2. ve 3. adımlar tekrar edilir.

K-ortalamlar algoritmasının dezavantajları ise şöyle sıralanabilir (Celebi, Kingravi ve Vela, 2013):

1. Yalnızca iyi ayrılmış, kompakt kümeleri ayırmada iyi olduğu söylenebilir.
2. Gürültülü veriden ve aykırı değerlerden aşırı etkilenmektedir.
3. İlk adımda belirlenen centroidlere karşı da oldukça duyarlıdır.

R Programlama Dili ile K-ortalamlar uygulaması

K-ortalamlar için ilk olarak *kmeans()* fonksiyonu kullanılarak kümeleme analizi gerçekleştirilecektir. *kmeans()* fonksiyonun çalışması için, mevcut örnekte 3 parametre kullanılmıştır:

1. Veri seti (çalışmada örnek olarak gösterilmek için, veri setine *scale()* fonksiyonu kullanılarak z-dönüşümü gerçekleştirilmiştir. Z-dönüşümü fonksiyon içinde yapılmayıp, yeni bir veri seti olarak da kaydedilebilmektedir.)
2. Küme sayısının girilmesi gerekmektedir. Mevcut örnekte Elbow yöntemi kullanılarak küme sayısı 4 olarak belirlenmiştir.
3. *nstart* çalışmada 20 olarak belirlenmiştir. Algoritma 20 farklı başlangıç centroidi belirlemekte ve içlerinde en iyisini seçmektedir. *nstart*'ın kaç olacağına dair genel bir sayı mevcut değildir. Paket içeriğinde default olarak belirlenmiş değer 1'dir. Fakat sadece 1 başlangıçla algoritmanın çalıştırılması tavsiye edilmemektedir. Çünkü algoritma farklı denemeler yapmadan, ilk yaptığı atamanın en iyi sonucu verdiğini varsayarak kümelemeyi gerçekleştirmektedir. En iyi sonuç için farklı *nstart* değerleri denemelidir. Literatürde genellikle uygulanan ve tavsiye edilen *nstart* değerleri 20 ve 25'tir.

```
kortalama <- kmeans(scale(USArrests), centers = 4, nstart = 20)
```

kmeans() fonksiyonu çalıştırılmış ve sonuçlar "kortalama" adıyla kaydedilmiştir. Sonrasında *print(kortalama)* fonksiyonuyla sonuçlar görüntülenmiştir. Küme sayılarının 8, 13, 16 ve 13 olduğu görülmektedir. Küme sayılarından sonra, veri setindeki değişkenlerin her bir kümedeki ortalama değerleri yer almaktadır. Sonrasında ise küme üyelikleri görülmektedir. Küme üyeliklerinden sonra yer alan değerler ne kadar küçükse, o kümenin o kadar kompakt olduğu ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle, within cluster sum of squares (WCSS) değeri arttıkça küme içi değişkenliğin de arttığı söylenebilir. WCSS değeri, küme büyüklüğünden önemli ölçüde etkilenmektedir. Son olarak "Available components" başlığı altında, görüntülenebilecek küme özellikleri bulunmaktadır (*kortalama\$cluster* kodu çalıştırılarak örneğin küme üyelikleri yazdırılabilir).

```

print(kortalama)
##      K-means      clustering      with      4      clusters      of      sizes      8,      13,      16,      13
##
##
##              Cluster              means:
##      Murder      Assault      UrbanPop      Rape
##      1      1.4118898      0.8743346      -0.8145211      0.01927104
##      2      -0.9615407      -1.1066010      -0.9301069      -0.96676331
##      3      -0.4894375      -0.3826001      0.5758298      -0.26165379
##      4      0.6950701      1.0394414      0.7226370      1.27693964
##
##
##              Clustering              vector:
##      Alabama      Alaska      Arizona      Arkansas      California
##      1      4      4      1      4
##      Colorado      Connecticut      Delaware      Florida      Georgia
##      4      3      3      4      1
##      Hawaii      Idaho      Illinois      Indiana      Iowa
##      3      2      4      3      2
##      Kansas      Kentucky      Louisiana      Maine      Maryland
##      3      2      1      2      4
##      Massachusetts      Michigan      Minnesota      Mississippi      Missouri
##      3      4      2      1      4
##      Montana      Nebraska      Nevada      New Hampshire      New Jersey
##      2      2      4      2      3
##      New Mexico      New York      North Carolina      North Dakota      Ohio
##      4      4      1      2      3
##      Oklahoma      Oregon      Pennsylvania      Rhode Island      South Carolina
##      3      3      3      3      1
##      South Dakota      Tennessee      Texas      Utah      Vermont
##      2      1      4      3      2
##      Virginia      Washington      West Virginia      Wisconsin      Wyoming
##      3      3      2      2      3
##
##      Within      cluster      sum      of      squares      by      cluster:
##      [1]      8.316061      11.952463      16.212213      19.922437
##      (between_SS      /      total_SS      =      71.2      %)
##
##
##              Available              components:
##
## [1] "cluster"      "centers"      "totss"      "withinss"      "tot.withinss"
## [6] "betweenss"      "size"      "iter"      "ifault"

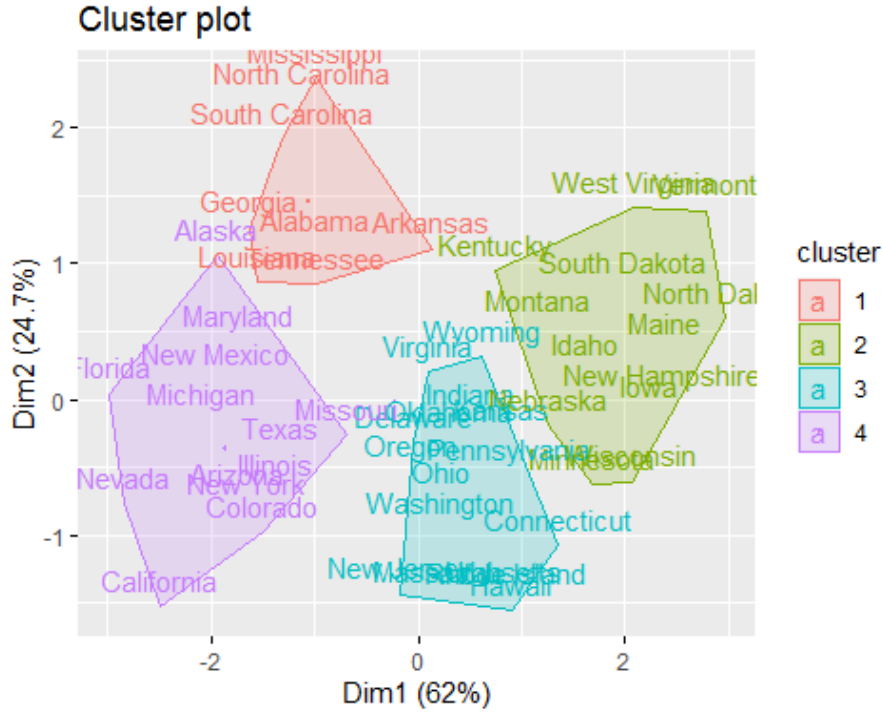
```

Kümeleme sonuçları yazdırıldıktan sonra, oluşan kümelerin görselleştirilmesi için *fviz_cluster()* fonksiyonu kullanılmıştır:

1. Kümeleme analizinin sonuçlarının yer aldığı veri
2. Kümeleme analizinde kullanılan veri

3. Kümelerde yer alan gözlemlerin gösterim şekli (örnekte “text” kullanılarak her bir gözlemin adı görselde yer almaktadır. “point” kullanılırsa eğer nokta olarak da gösterilebilir).

```
fviz_cluster(kortalama, USArrests, geom = "text")
```


Şekil 10. K-Ortalamalar Sonucu Oluşan Kümeler

K-ortalamalar sonucunda oluşan kümeleri yorumlayabilmek için “Cluster Means” başlıklı tablodan yararlanılabilir. Küme 1, kişi başına düşen saldırı değişkeninde en yüksek ortalamaya sahip olan kümedir. Kişi başına düşen saldırı, tecavüz ve kentsel alanlarda yaşayan nüfusun yüzdesi ortalamalarında en yüksek ortalamaya Küme 4 sahiptir. Böylelikle, Küme 4’ün, diğer kümelere göre daha tehlikeli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca, aynı kümenin kentsel alanlarda yaşayan nüfusun yüzdesi değişkeninde de en yüksek ortalamaya sahip olması nedeniyle, bu bölgede yaşayan nüfusun, suç istatistiklerini yükselttiği yorumu da getirilebilir. Küme 2, suç türlerinde en düşük ortalamaya sahip olan kümedir. Yüksek suç istatistiklerine sahip eyaletler, Küme 2’de yer alan eyaletlerle iş birliğine giderek, yeni önlemler alma konusunda destek alabilirler.

K-Medoids

Daha önce belirtildiği gibi k-ortalamalar aykırı değerlere karşı hassastır. Bu durumla karşılaşıldığında, genellikle, centroid yerine medoid kullanan, k-medoids yöntemi kullanılmaktadır. Çünkü k-medoids yöntemi, kümenin merkezinde yer alan ve medoid olarak isimlendirilen gözlemi temel almaktadır (Park ve Jun, 2009). K-medoids algoritması 4 adımda özetlenebilir (Arora, Deepali ve Varshney, 2016):

1. k sayıda gözlem, medoid olarak atanır.
2. Geri kalan gözlemler, kendilerine en yakın medoid’in olduğu kümeye atanır.
3. Tüm gözlemler atandıktan sonra, medoidler tekrar belirlenir.
4. Medoidler sabit kalana kadar, 2. ve 3. adımlar tekrar edilir.


```
## Objective function:
## build swap
## 1.035116 1.027102
##
## Available components:
## [1] "medoids" "id.med" "clustering" "objective" "isolation"
## [6] "clusinfo" "silinfo" "diss" "call" "data"
```

Küme büyüklüklerini görebilmek için aşağıda yer alan kodun çalıştırılması gerekmektedir. Kodun sonucunda küme büyüklüklerinin sırasıyla 8, 12, 20 ve 10 olduğu görülmektedir.

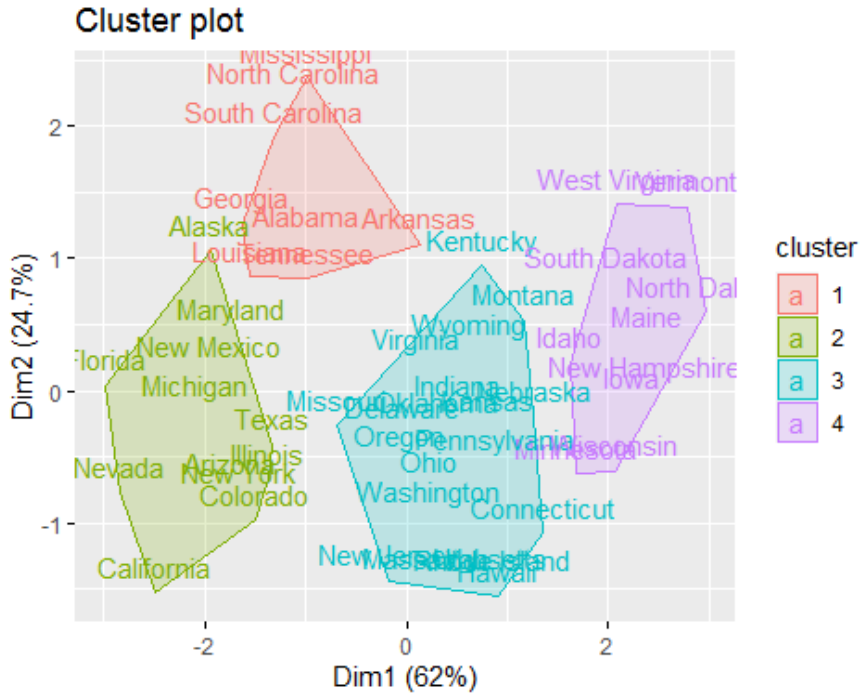
```
kmedoids$clusinfo
```

```
## size max_diss av_diss diameter separation
## [1,] 8 1.604366 0.9796963 2.337465 0.9912639
## [2,] 12 2.115494 1.1908396 3.290377 1.1654171
## [3,] 20 1.974670 1.0453201 3.045782 0.6083415
## [4,] 10 1.671613 0.8321050 2.401992 0.6083415
```

`plot(kmedoids)` kullanılarak da küme görselleri oluşturulabilir. Fakat k-ortalamalar küme görseline benzemesi için yine `fviz_cluster()` fonksiyonu kullanılmıştır:

1. Kümeleme analizinin sonuçlarının yer aldığı veri
2. Kümeleme analizinde kullanılan veri
3. Kümelerde yer alan gözlemlerin gösterim şekli (örnekte “text” kullanılarak her bir gözlemin adı görselde yer almaktadır. “point” kullanılırsa eğer nokta olarak da gösterilebilir).

```
fviz_cluster(kmedoids, USArrests, geom = "text")
```


Şekil 11. K-Medoids Sonucu Oluşan Kümeler

R Programlama Dili ile Kümeleme Analizinin Geçerliğinin İncelenmesi

Yapılan kümeleme analizinin geçerliğinin incelenmesi için Brock, Pihur, Datta ve Datta (2008) tarafından geliştirilmiş *clValid* paketinden faydalanılmıştır. İlk olarak, içsel geçerliğin tespiti için *clValid()* fonksiyonu kullanılmıştır ve “içsel” ismiyle kaydedilmiştir. İlgili fonksiyonun ilk parametresi, kümeleme analizinde kullanılmış olan veri setidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, eğer veri setine bir standardizasyon uygulandıysa, standardize veri seti kullanılmalıdır. Sonrasında, kümeleme analizinde kullanılan küme sayısı *nClust* parametresine, *clMethods* parametresine ise kullanılan kümeleme yöntemi yazılmıştır. Son olarak, “internal” ifadesiyle içsel geçerliğin inceleneceği fonksiyona girilmiştir. *Validation* ile incelenebilecek üç farklı geçerlik mevcuttur; “internal”, “stability”, “biological”. *clMethods* için kullanılacak kümeleme algoritmaları ise “hierarchical”, “kmeans”, “diana”, “fanny”, “som”, “model”, “sota”, “pam”, “clara”, and “agnes” şeklindedir. Bu algoritmalarından bir kaçını bir arada kullanarak da fonksiyon çalıştırılabilir.

clValid paketi içsel geçerlikte “connectivity”, “dunn” ve “silhouette” olmak üzere üç farklı değer hesaplamaktadır. Connectivity değeri 0 ile sonsuz arasında değişirken, bu değer minimize edilmeye çalışılmaktadır. Silhouette değeri -1 ile 1 arasında değişirken, 1’e yakın olması kümeleme analizinin içsel geçerliği için iyi bir göstergedir. Dunn Index de Connectivity’e benzer değerler almakta ve bu değerde hesaplanan yüksek değer iyi bir kümeleme performansı olduğunu göstermektedir (Brock vd., 2008).

İçsel geçerlikten sonra kümeleme analizinin ne ölçüde istikrarlı olduğunu tespiti için *clValid()* fonksiyonunda *validation* parametresine “stability” yazılmış ve bu fonksiyon da stability ismiyle kaydedilmiştir. Sonrasında *summary()* fonksiyonu kullanılarak sonuçlar raporlanmıştır. Sonuçta görülen APN (Average proportion of non-overlap) değeri 0-1 arasında değişirken, 0’a yakın değerler kümeleme analizi sonuçlarının tutarlı olduğunu göstermektedir. AD (Average distance), ADM (Average distance between means) ve FOM (Figure of merit) değerleri 0 ile sonsuz arasında değişirken, küçük değerler tercih edilmektedir.

library(clValid) *#clValid paketini kullanmak için library fonksiyonu ile çağırıyoruz.*

```
icsel <- clValid(USArrests, nClust = 4, clMethods = "kmeans", validation = "internal")
summary(icsel)
```

```
##
##                      Clustering                      Methods:
##                                                              kmeans
##
##                      Cluster                          sizes:
##                                                              4
##
##                      Validation                        Measures:
##                                                              4
##
##          kmeans          Connectivity                  13.4306
##                Dunn          Silhouette                0.1591
##                                                              0.4774
##
##                      Optimal                          Scores:
##
##                      Score          Method          Clusters
##          Connectivity          13.4306          kmeans          4
##          Dunn          0.1591          kmeans          4
##          Silhouette 0.4774 kmeans 4
```

```
stability <- clValid(USArrests, nClust = 4, clMethods = "kmeans", validation = "stability")
summary(stability)
```

```
##
##                      Clustering                      Methods:
##                                                              kmeans
##
##                      Cluster                          sizes:
##                                                              4
##
##                      Validation                        Measures:
##                                                              4
##
##          kmeans          APN                          0.1606
##                AD          ADM                          47.5375
##                FOM          ADM                          16.3199
##                FOM          FOM                          25.8884
##
##                      Optimal                          Scores:
##
##                      Score          Method          Clusters
##          APN          0.1606          kmeans          4
##          AD          47.5375          kmeans          4
##          ADM          16.3199          kmeans          4
##          FOM 25.8884 kmeans 4
```

Her iki geçerlikte yöntemlerinde de hesaplanan değerler kullanılarak veri seti için en uygun yöntem ve küme sayısına karar verilebilir. Aşağıdaki ilk olarak hiyerarşik, k-medoids ve k-ortalamalara, 2, 3, 4, 5 ve 6 küme sayıları için içsel geçerlik değerleri hesaplanmıştır. "Optimal Scores" başlığı altında, ilgili geçerlik yöntemine göre optimal yöntem ve küme sayısı görülmektedir. Buna göre Connectivity'e göre yöntem hiyerarşik, küme sayısı 2, Dunn'a göre yöntem hiyerarşik ve küme sayısı 5, Silhouette'ye göre ise yöntem pam ve küme sayısı 2 olmalıdır. İçsel geçerlikten sonra küme istikrarına göre optimal yöntem ve küme sayısı incelenmiştir. Sonuca göre APN'ye göre yöntem hiyerarşik ve küme sayısı 2, AD, ADM ve FOM'a göre optimal yöntem k-medoids ve küme sayısı 6 olarak belirlenmiştir.

```

icsel <- clValid(USArrests, nClust = 2:6, clMethods = c("hierarchical", "pam", "kmeans"), validation = "internal")
summary(icsel)

##
##
##           Clustering
##           hierarchical           pam           Methods:
##
##           Cluster           sizes:
##           2           3           4           5           6
##
##           Validation           Measures:
##           2           3           4           5           6
##
## hierarchical Connectivity           2.1913           4.0202           8.8877           12.7202           18.3778
##           Dunn           0.1533           0.2503           0.2948           0.3438           0.3031
##           Silhouette           0.5763           0.5319           0.5000           0.4713           0.4561
## pam Connectivity           6.0190           4.0202           11.4405           22.8016           24.8714
##           Dunn           0.1033           0.2503           0.1002           0.1499           0.3022
##           Silhouette           0.5927           0.5319           0.4892           0.4313           0.4494
## kmeans Connectivity           6.0190           4.0202           13.4306           17.2631           22.9206
##           Dunn           0.1033           0.2503           0.1591           0.2021           0.2412
##           Silhouette           0.5927           0.5319           0.4774           0.4493           0.4499
##
##           Optimal           Scores:
##
##           Score           Method           Clusters
##           Connectivity           2.1913           hierarchical           2
##           Dunn           0.3438           hierarchical           5
## Silhouette 0.5927 pam           2

stability <- clValid(USArrests, nClust = 2:6, clMethods = c("hierarchical", "pam", "kmeans"), validation = "stability")
summary(stability)

##
##
##           Clustering
##           hierarchical           pam           Methods:
##           kmeans
##

```

		Cluster				sizes:
		2	3	4	5	6
Validation						
		2	3	4	5	6
Measures:						
		2	3	4	5	6
hierarchical	APN	0.0094	0.0912	0.1455	0.1497	0.1769
	AD	66.0661	51.2068	47.4030	41.0013	38.2303
	ADM	15.7949	15.7571	15.7669	15.3740	15.8156
	FOM	27.2575	26.2302	25.5205	24.5283	24.5359
pam	APN	0.1144	0.1598	0.1845	0.2189	0.2066
	AD	63.5303	51.7462	44.5428	40.2396	35.5343
	ADM	16.3949	17.1158	16.2841	16.7754	14.6340
	FOM	25.7070	26.2274	24.1998	23.1526	22.1243
kmeans	APN	0.1199	0.1519	0.1606	0.1642	0.1718
	AD	63.6132	51.4241	47.5375	40.1437	38.3087
	ADM	16.5751	16.2333	16.3199	14.6597	15.9141
	FOM	25.7667	26.3023	25.8884	24.1288	24.9231
Optimal						Scores:
		Score	Method		Clusters	
	APN		0.0094	hierarchical	2	
AD	35.5343	pam			6	
ADM	14.6340	pam			6	
FOM	22.1243	pam			6	

Sonuç

Açık kaynak kodlu programların istatistiksel analiz amaçlı kullanımı gittikçe yaygınlaşmaktadır. Yaygınlaşmayla birlikte alternatifler artmakta ve bu programların kullanımı daha kullanıcı dostu bir hale gelmektedir. Açık kaynak kodlu programların en önemli avantajı olarak, bu programların kullanımının ücretsiz olması gösterilebilir. Böylelikle veri işleme, analiz, görselleştirme gibi adımların tamamı ücretsiz bir şekilde yapılabilmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmada, R programlama dili ile kümeleme analizinin nasıl gerçekleştirileceğinin, adım adım gösterilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, Brock vd. (2008) tarafından geliştirilen *clValid*, Kassambara ve Mundt (2017) tarafından geliştirilen *factoextra* ve Maechler, Rousseeuw, Struyf, Hubert ve Hornik (2013) tarafından geliştirilen *cluster* paketleri kullanılmıştır. Literatürde R programlama dili kullanılarak kümeleme analizinin uygulama adımlarını, gösteren bir çalışmaya ulaşamamıştır. Bu durum, çalışmanın özgün değeri olarak gösterilebilir.

Çalışmada kümeleme analizinin temel adımları gösterilmiştir. Bundan sonraki çalışmalarda farklı uzaklık ölçütleri kullanılarak kümeleme analizleri gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Arora, P., Deepali, D. ve Varshney, S. (2016). Analysis of k-means and k-medoids algorithm for big data. *Procedia Computer Science*, 78, 507-512. doi: 10.1016/j.procs.2016.02.095
- Berry, M. J. ve Linoff, G. S. (2004). *Data mining techniques: for marketing, sales, and customer relationship management*. New York: John Wiley & Sons.
- Bholowalia, P.ve Kumar, A. (2014). EBK-means: A clustering technique based on elbow method and k-means in WSN. *International Journal of Computer Applications*, 105(9), 17-24. Erişim adresi: <https://research.ijcaonline.org/volume105/number9/pxc3899674.pdf>
- Brock, G., Pihur, V., Datta, S. ve Datta, S. (2008). clValid: An R package for cluster validation. *Journal of Statistical Software*, 25, 1-22. Erişim adresi: <https://www.jstatsoft.org/article/view/v025i04>
- Celebi, M. E., Kingravi, H. A. ve Vela, P. A. (2013). A comparative study of efficient initialization methods for the k-means clustering algorithm. *Expert systems with applications*, 40(1), 200-210. doi:10.1016/j.eswa.2012.07.021
- Cohen-Addad, V., Kanade, V., Mallmann-Trenn, F. ve Mathieu, C. (2019). Hierarchical clustering: Objective functions and algorithms. *Journal of the ACM (JACM)*, 66(4), 1-42. doi:10.1145/3321386
- Day, W. H. ve Edelsbrunner, H. (1984). Efficient algorithms for agglomerative hierarchical clustering methods. *Journal of classification*, 1(1), 7-24. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/bf01890115>
- Dehariya, V. K., Shrivastava, S. K.ve Jain, R. C. (2010, November). Clustering of image data set using k-means and fuzzy k-means algorithms. In *2010 International conference on computational intelligence and communication networks* (pp. 386-391). IEEE. doi: 10.1109/CICN.2010.80
- Everitt, B. S., Landau, S., Leese, M. ve Stahl, D. (2011). *Cluster Analysis* (5th edition). Chichester, UK: John Wiley & Sons.
- Hair, J. F. ve Black, W. C. (2000). Cluster Analysis. L. G. Grimm & P. R. Yarnold (Eds.), In *Reading and understanding MORE multivariate statistics*. (pp. 147–206). American Psychological Association. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/2000-00427-000>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis (Vol. 7)*. London: Pearson.
- Han, J., Pei, J. ve Kamber, M. (2011). *Data mining: concepts and techniques*. Elsevier.
- Kassambara, A. ve Mundt, F. (2017). Package ‘factoextra’. *Extract and visualize the results of multivariate data analyses*, [Veri seti ve kodlama çizelgesi]. Erişim adresi: <https://cran.microsoft.com/snapshot/2016-11-30/web/packages/factoextra/factoextra.pdf>
- Kaufman, L. ve Rousseeuw, P. J. (2009). *Finding groups in data: an introduction to cluster analysis*. New York: John Wiley & Sons.
- Maechler, M., Rousseeuw, P., Struyf, A., Hubert, M., Hornik, K. ve Studer, M. (2013). Package ‘cluster’. [Veri seti ve kodlama çizelgesi]. Erişim adresi: <https://cran.microsoft.com/snapshot/2014-10-10/web/packages/cluster/cluster.pdf>

- Milligan, G. W. ve Cooper, M. C. (1987). Methodology review: Clustering methods. *Applied psychological measurement*, 11(4), 329-354. doi: 10.1177/014662168701100401
- Milligan, G. W. ve Cooper, M. C. (1988). A study of standardization of variables in cluster analysis. *Journal of classification*, 5(2), 181-204. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01897163>
- Mohamad, I. B.ve Usman, D. (2013). Standardization and its effects on K-means clustering algorithm. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 6(17), 3299-3303. doi: 10.19026/rjaset.6.3638
- Nanjundan, S., Sankaran, S., Arjun, C. R. ve Anand, G. P. (basım aşamasında). Identifying the number of clusters for K-Means: A hypersphere density based approach. *arXiv preprint arXiv:1912.00643*. doi: 10.48550/arXiv.1912.00643
- Önder, E. (2020). *Sağlıkta gelişmekte olan teknolojiler yapay zekâ & R programlama dili ile makine öğrenimi uygulamaları*. Bursa: Dora Yayınevi.
- Park, H. S. ve Jun, C. H. (2009). A simple and fast algorithm for K-medoids clustering. *Expert systems with applications*, 36(2), 3336-3341. doi: 10.1016/j.eswa.2008.01.039
- Wu, J. D., Milton, D. K., Hammond, S. K. ve Spear, R. C. (1999). Hierarchical cluster analysis applied to workers exposures in fiberglass insulation manufacturing. *Annals of Occupational Hygiene*, 43(1), 43-55. doi: 10.1093/annhyg/43.1.43
- Žalik, K. R. (2008). An efficient k'-means clustering algorithm. *Pattern Recognition Letters*, 29(9), 1385-1391. doi: 10.1016/j.patrec.2008.02.014

Extended Abstract

Purpose

It is aimed to create a resource for researchers who want to do cluster analysis. Researchers who wish can perform cluster analysis by making very minor revisions in the codes used in the study.

Design and Methodology

One of the most important problems in cluster analysis can be stated as deciding on the number of clusters. There are methods such as Elbow, average Silhouette and GAP statistics methods to overcome this problem. Cluster analysis can be categorized under two main headings: hierarchical and non-hierarchical algorithms. One of the differences between these two categories is that non-hierarchical algorithms require the number of clusters before the analysis. Also, the cluster memberships formed by hierarchical algorithms are stable. In non-hierarchical algorithms, on the other hand, cluster memberships change until they remain constant.

The use of open source programs for statistical analysis is becoming more and more widespread. With the widespread use, alternatives are increasing, and the use of these programs is becoming more user-friendly. The most important advantage of open source programs is that they are free to use. Thus, all steps such as data processing, analysis and visualization can be done free of charge. In this context, in the present study, it is aimed to show step by step how to perform clustering analysis with R programming. `factoextra()` and `cluster()` packages were used in the study to perform both hierarchical and non-hierarchical clustering.

Research Limitations

The basic steps of clustering analysis were demonstrated in the study. In future studies, clustering analyses can be performed using different distance criteria and cluster validity can be examined. One of the limitations of the study is that only R Programming is used. In addition, analyzes were carried out on only one data set.

Originality/Value

There is no study found in the literature showing the application steps of clustering analysis using R programming. This situation can be shown as the original value of the study

Araştırmacı Katkısı: Cem GÜRLER (%100).

Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistemik Literatür Taramasına Genel Bakış ¹

Ayşe YILDIZ ²

Başvuru Tarihi: 15.11.2022

Kabul Tarihi: 29.12.2022

Makale Türü: Derleme

Öz

Tüm bilimsel akademik çalışmalarda incelenen, konunun mevcut çalışmalardaki bilgilere dayalı olarak geliştirilmesi ve bunlarla ilişkilendirilmesi bağlayıcı bir yaklaşımdır. Günümüzde akademik çalışmaların hem içerik hem de sayı olarak çok arttığı düşünüldüğünde mevcut çalışmaların sistematik bir şekilde taranması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Sistemik literatür taraması, mevcut çalışmaların incelenmesi ile sonuç ve bulguların sistematik, şeffaf ve yeniden üretilebilecek şekilde sentezlenerek ortaya konmasında etkili bir araştırma metodolojisi olarak kabul edilmektedir. Metodolojinin başlangıcı ve temeli sağlık bilimleri olsa da 2000'li yıllardan itibaren birçok alandaki kullanımında bir artış gözlemlenmektedir. Bu nedenle çalışmada sözkonusu metodolojiye ilişkin kapsamlı bir alt yapı oluşturulması amaçlanmıştır. Bunun için dokümantasyon veri toplama yöntemi kullanılmış ve elde edilen bilgiler derleme çalışması olarak sunulmuştur. Bu kapsamda öncelikle literatür çalışmasının özellikleri ile sistematik literatür taramasının geleneksel taramadan farklılıkları belirtilmiştir. Daha sonra metodolojinin gerçekleştirilmesinde izlenmesi gereken süreç, bu süreçte ortaya çıkabilecek olası problemlere ve bunlara yönelik geliştirilen önerilere açıklık getirilerek kaliteli sistematik literatür kriterlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Literatür Taraması, Sistemik Literatür Taraması, Araştırma Metodolojisi

Atıf: Yıldız, A. (2022). Bir araştırma metodolojisi olarak sistematik literatür taramasına genel bakış. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 367-386.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, ay.yildiz@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1165-3915

Overview of Systematic Literature Review as a Research Methodology

Ayşe YILDIZ³

Submitted by: 15.11.2022

Accepted by: 29.12.2022

Article Type: Review

Abstract

It is a binding approach that examines all scientific with academic content, and relates its components and contents based on the knowledge in the current study. When academic work in the world is considered very common both in terms of content and number, it is difficult to somehow scan it in current living conditions. Systematic literature reviews are accepted as an effective research process in examining existing researches and synthesizing the results and process methods in a transparent and reproducible way. Although the beginning of the methodology and the basis of health are health sciences, an increase has been observed in its use from many places since the 2000s. For this reason, it is aimed to develop a comprehensive infrastructure regarding this methodology. For this, the documentation data collection method was used and the information obtained was presented as a review article study. In this context, first of all, the characteristics of the literature study and the differences between systematic literature review and traditional review are stated. Then, the process to be followed in the realization of the methodology, the possible problems that may arise in this process and the suggestions developed for them are clarified and quality systematic literature criteria are explained.

Keywords: Literature Review, Systematic Literature Review, Research Methodology

³ Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration, ay.yildiz@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1165-3915

Giriş

Bir konu, önceki çalışmaların incelemelerine ve bulgularına dayalı olarak ele alınıp mantıksal olarak sentezlendiğinde o konuyla ilgili daha fazla ilerleme sağlanabilir. Bir araştırma metodolojisi olarak literatür taraması farklı alanların kavramsal, metodolojik ve tematik gelişimlerine katkıda bulunabilir (Paul ve Criado, 2020, s.1). Araştırmayı mevcut bilgiler üzerine inşa etmek ve bu bilgilerle ilişkilendirmek, araştırma alanlarından bağımsız olarak tüm akademik araştırma faaliyetlerinin temel taşı oluşturulmaktadır (Snyder, 2019, s. 339). Özellikle her geçen gün akademik çalışmaların sayısının arttığı, içeriklerinin genişletildiği ve değiştirildiği düşünüldüğünde bu çalışmaların incelenmesi ve sonuçların sistematik, şeffaf ve yeniden üretilebilecek şekilde sentezlenerek ortaya konması önemli hale gelmiştir (Torraco, 2016, s.6). Sistematik literatür taraması (SLT) bu sürecin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koyan araştırma metodolojisini tanımlamaktadır. Bu metodolojinin uygulanmasında belirli bir soruna cevap oluşturmak amacıyla, belirlenmiş kriterler dahilinde ilişki kurulabilen tüm çalışmaların sistematik bir şekilde incelenmesi sözkonusudur (Kraus, Breier ve Dasi-Rodriquez, 2020, s. 1026).

SLT çalışmalarının bilimsel alanlara birçok katkı sağladığı bilinmektedir. Bunlardan birincisi, SLT'leri herhangi bir olgunun incelenmesinde bireysel çalışmalar yerine kitlesel çalışmaları sentezlediğinden kanıta dayalı karar vermeyi geliştirmektedir (Tranfield, Denyer ve Smart, 2003, s. 10). Ayrıca belirli olgular hakkında bilgi başlıklarını tanımlamakta, mevcut literatürdeki sinerjileri ortaya koymakta ve alandaki bilgi ile "ilim" arasındaki boşluğu daraltarak bilimsel bilgi tabanına önemli katkılar sağlamaktadır (Callahan, 2014). Bunların yanısıra araştırma alanı ile ilgili boşluğu açığa çıkararak, araştırmacının kendi çalışmasını literatüre ekleyebilmesine ve gelecek araştırmalara ilişkin öngörülerde bulunabilmesine olanak tanımaktadır (Hasa, 2017). Ancak bu katkıların tam anlamıyla sağlanması için, sistematik literatür taramasının bir araştırma metodolojisi olarak temellerinin doğru oluşturulması gerekmektedir.

Bu nedenle çalışma sözkonusu metodolojiye ilişkin genel yapıyı ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için metodoloji altı alt bölüm altında incelenmiştir. Devam eden ikinci bölümde literatür taramasının özelliklerine ilişkin bilgilerin açıklandığı ve geleneksel literatür taraması (incelemesi) ile sistematik literatür taramasının farklılıkları ortaya konduğu kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Üçüncü kısımda metodolojiye ilişkin süreç tanımlanmıştır. Dördüncü bölümde karşılaşılabilecek olası sorunlarla birlikte, bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunulmuştur. Beşinci bölümde sistematik literatür taramasına ilişkin kalite kriterleri açıklanmıştır. Altıncı bölüm sonuç bölümü olup, çalışmaya ilişkin genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Literatür Taramalarının Özellikleri

Literatür taramasının farklı özelliklerini vurgulayan çok çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalara dayalı olarak Callahan (2014, s. 273) titiz (kaliteli) literatür taramasının özelliklerini öz (concise), açık (clear), eleştirel (critical), ikna edici (convincing) ve katkı (contributive) olmak üzere beş C ile ifade etmiştir. Bu özelliklere ilişkin açıklamalara devam eden kısımda yer verilmiştir.

Öz Olması

Literatür taraması, belirli bir konudaki geniş bir literatür dizisinin özlü sentezleri olmalıdır. Belki de en önemlisi, tarama için belirli bir yol gösterici soru veya öncül olmalıdır (Torraco, 2005, s. 363). Bu soru için literatürdeki boşluğun belirlenmesi ve literatür taramasının yürütülmesinde kullanılan yöntemlerin açıkça ifade edilmesi gereklidir. Ancak bu boşluk, çalışmaların ilgi olgusunu araştırıp keşfetmesi ilgili olmayıp, daha ziyade mevcut literatürün taramaya rehberlik eden spesifik bir sorunun eksik olmasıyla ilgilidir (Denver ve Pilbeam, 2013; aktaran, Callahan, 2014, s. 273).

Açık Olması

Literatür taramasının temelini oluşturan verilerin toplama süreçlerinin netliği, titiz bir tarama çalışmasında oldukça önemlidir. Veri toplama için yapılandırılmış bir sistem oluşturmak, nihai literatürün titizliğini,

kalitesini ve netliğini artıracaktır. Veri tabanlarının önceden belirlenen arama stratejileri ile anahtar kelimelerle sınırlı olması, literatür taramalarının önemli kanıtları belirlemede başarısız olmalarına yol açabilmektedir. Aslında, ilgili literatürü belirlemenin en başarılı yöntemi “kartopu” olarak kabul edilmektedir. Kartopu yaklaşımı, başka yollarla bulunan makalelerdeki referansları izlemek ve alıntı yapılan makalelerdeki alıntılarını bulmak için ters atıf izlemeyi kullanmak şeklinde tanımlanmıştır (Greenhalgh ve Peacock, 2005, s. 1065).

Eleştirel Olması

Titiz literatür taramaları hem eleştirel yansıtmayı hem de eleştirel analizi kapsamalıdır. Eleştirel yansıtmaya, yazarların veri seti literatürünü incelemede, analiz etmede ve bunlara dayalı olarak yorumlama ve ardından içgörü oluşturma sürecinde sahip oldukları düşünceler, inançlar gibi faktörlerden etkilenmelerini ifade etmektedir (Denyer ve Pilbeam, 2013; aktaran Callahan, 2014 s.274). Eleştirel analiz ise literatürün boşluklarını, eksikliklerini, tutarsızlıklarını ve diğer sorunlu boyutları ile birlikte literatüre olan katkısını da tanımlar. Böyle bir analiz, yıllar boyunca gizlenmiş veya özel nedenlerle açığa çıkarılmamış bir araştırmanın ortaya çıkardığı bilgiye ulaşılmasını sağlayabilir (Torraco, 2005, s. 362).

İkna Edici Olması

Verileri eleştirel olarak analiz ettikten sonra ikna edici bir argüman geliştirilmelidir. Bu argüman, literatür taramasının bulgularını veya analizi takip eden sentezi temsil etmektedir. Toplanan verilerin analizi göz önüne alındığında, sunulan sentez yorumlanmalı ve destekleyici gerekçeler sağlanmalıdır (Denyer ve Pilbeam, 2013; aktaran, Callahan, 2014, s. 274). İnceleme, argümanın gerekçesini en açık şekilde tasvir etmek için yol gösterici teoriler veya rakip modeller gibi birçok farklı şekilde yapılandırılabilir. Bununla birlikte, literatürün teknik organizasyonu (kronolojik veya alfabetik listeler gibi) genellikle, taramanın benzersizliği için ikna edici bir gerekçe oluşturmayabilir. Eleştiri, literatürün güçlü yanlarını ve önemli katkılarını da tanımlamalıdır. Literatür taramasının bu özelliğinin temeli, analizden hangi yeni model, kavramsal çerçeve veya diğer benzersiz anlayışın ortaya çıktığıdır ve veriler ortaya çıkan bu bulguyu doğrulamak için ikna edici bir şekilde kullanılmalıdır (Torraco, 2005).

Literatüre Katkıda Bulunması

Diğer araştırma biçimleri gibi, literatür taraması da bilgi birikimine katkıda bulunmalıdır. Titiz literatür incelemeleri, yeni bir teoriyi genişletmek veya oluşturmak, uygulamayı geliştirmek veya politikayı etkilemek için önemli katkılar sunmalıdır (Torraco, 2005; Whitemore ve Knafl, 2005). Teori ve uygulamaya yönelik öneriler sunmanın yanı sıra literatür taraması, daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulan alanları ortaya çıkarmalıdır (Torraco, 2005; Denyer ve Pilbeam, 2013; aktaran, Callahan, 2014, s. 274).

Literatür Taramalarının Karşılaştırılması

Tarama literatürü incelendiğinde çok farklı tarama yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Paré, Trudel, Jaana, ve Kitsiou (2015) tarafından bilgi sistemlerinde incelenen dergilerdeki tarama çalışmalarının incelenmesi sonucunda geleneksel tarama, meta-analiz, tanımlayıcı tarama, karma tarama, eleştirel tarama, kapsam/harita taramaları, nitel sistematik tarama, şemsiye tarama, teorik ve gerçekçi tarama olmak üzere oldukça geniş kapsamlı bir sınıflandırma gerçekleştirilmiş ve her bir sınıflandırmada yer alan çalışmaları çalışmanın ek kısmında belirtmişlerdir. Sage (2011, s. 76) geleneksel tarama başlığı altında taramaları eleştirel tarama, kavramsal, uzman ve kapsam taraması olarak sınıflandırmıştır. Booth ve diğerleri (2021) ise alan taraması, meta analiz, meta etnografya, hızlı tarama dahil olmak üzere on farklı taramaya yönelik sınıflandırma yapmışlardır.

Ancak literatürde yaygın olarak kabul gören temel ayırım, geleneksel literatür incelemesi ile tek başına bir çalışma olarak gerçekleştirilen sistematik literatür taramasıdır. Bu nedenle çalışmada genel bir bakış açısıyla geleneksel ile sistematik literatür taraması için yapılan sınıflandırması esas alınmıştır.

Geleneksel tarama aslında bilimsel araştırmalarda uzun süredir kullanılmaktadır (Kraus ve diğerleri, 2020, s. 1025). Bu yaklaşım araştırma tasarımı ile ilgili karar verme, teorik içeriği desteklemek veya literatürde bir

eksikliği ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır (Xiao ve Watson, 2019, s. 94). Geleneksel tarama, çalışmaların nasıl toplandığına ve seçimine ilişkin katı kuralların ortaya konmadığı ve araştırmacının veri toplama ve veri analizi süreçlerinde karar verici olduğu öznelliğe dayalı olan bir taramadır. Bu taramada sistematik bir yaklaşım olmaması, şeffaflığın yeterince sağlanamaması ve araştırmacının öznelliği nedeniyle ortaya konan bulgularda sapma eğilimi gözlemlenmesi sözkonusu olabilmektedir (Kraus ve diğerleri, 2020, s. 1024). Bu nedenle değerlendirilen çalışmaların kaliteleri konusunda eleştiriler olabilmektedir. Ancak bu taramanın gerçekleştirilmesi genellikle kolay ve hızlı olduğundan, zaman kısıtlılığı veya kaynak eksikliği sözkonusu olduğunda tercih edilebilmektedir (Tranfield ve diğerleri, 2003).

SLT'da ise sistematik bir sürecin izlenmesi gerekmektedir. Sistematik olunması bu sürecin standartlaştırılmış metodolojilere/ yönergelere bağlı olmasını ifade etmektedir. Bu metodoloji aşamalı bir literatür taramasını içermekte olup, tarama sonuçlarını filtreleme, çalışmaların eleştirel analizini yapma, kalitesi ile kanıt düzeyini değerlendirme, bulguların yorumlayıcı analizini ve hedeflenen kitle için raporlama sürecini belirtmektedir. Ele alınan konuyla ilgili mevcut en geniş literatür elde edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca adımların ve varsayımların kapsamlı belgelenmesi ve raporlanması istenmektedir. Böylece *SLT*'larının tekrarlanması mümkün olabilmektedir (Synder, 2019).

Tablo 1 bu iki literatür taramasına ilişkin karşılaştırma sonuçlarını göstermektedir (Kraus 2020, s.1026; Hasa, 2017).

Tablo 1

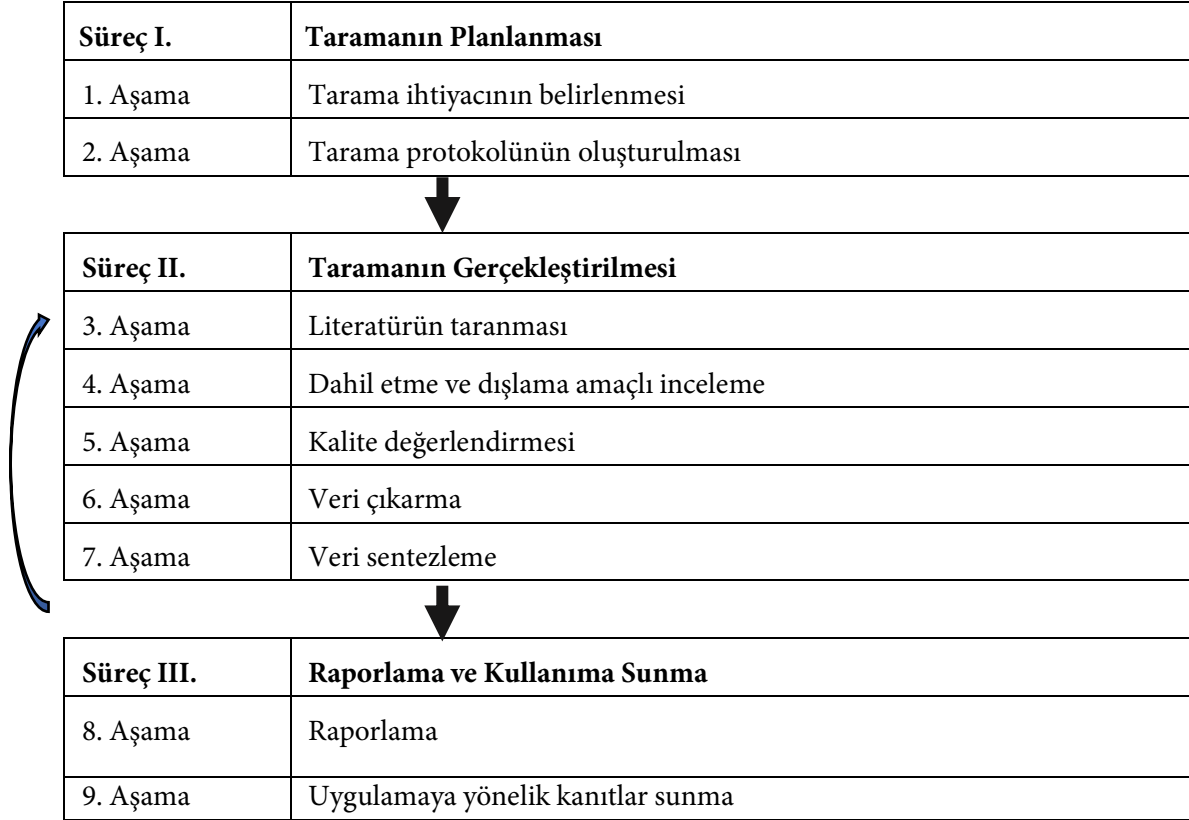
Sistematik Literatür ile Geleneksel Literatür Taramasının Karşılaştırılması

<i>Karşılaştırma bileşenleri</i>	<i>Geleneksel Literatür Taraması</i>	<i>Sistematik Literatür Taraması</i>
Tarama amacı	Varolan literatürün taranması, açık alanın belirlenmesi, ilgili diğer çalışmalarla ilişkilendirilmesi, geçerli araştırma metodlarının değerlendirilmesi ve daha fazla araştırma için önerilerde bulunulması. Her çalışmada yer verilir.	Belirli bir araştırma sorusuna cevap vermek için ilgili ulaşılabilir en uygun çalışmaların belirlenmesi, gözden geçirilmesi ve özetlenmesi. Gerek duyulduğunda yapılması anlamlıdır.
Araştırma sorusu	Literatürün incelenerek araştırma boşluğunun belirlenmesi sonrasında oluşturulması.	Ayrı bir araştırma çalışması olmaması.
Tarama protokolü	Geleneksel tarama için yaygın değildir.	Bir <i>SLT</i> 'nin nesneliği için gereklidir.
Araştırma süreci	Öznel bir süreç. Belirli bir konuda yazılmış çalışmaların eleştirel değerlendirilmesine dayalıdır.	Yapılandırılmış, tekrarlanabilir ve şeffaf bir süreç gerektirir.
Çalışmaların seçimi	Hipotez odaklı ve literatürdeki açık alanı belirlemeye yönelik.	Araştırma sorusu odaklı nesnel bir süreç.
Veri çıkarma	Araştırmacının kişisel kararına bağlı.	Genel ve kabul edilmiş bir protokol tarafından yönlendirilme.
Veri sentezi	Konsept odaklı değil; mevcut literatürün bir özeti gibi oluşturulmakta.	Konsept odaklı; bir <i>SLT</i> 'nin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.
Emek /Zaman maliyeti	Bir <i>SLT</i> 'dan daha az zaman ve emek gerektirmesi.	Çok daha fazla zaman alıcı ve daha fazla emek istemesi.

Kaynak: Kraus, 2020, s.1026; Hays, 2017

Sistemik Literatür Taramasında İzlenen Süreç

SLT, bir araştırma sorusu veya ilgili konu hakkında birden fazla araştırma çalışmasından elde edilen bulguların toplamının, eleştirel olarak değerlendirmenin, birleştirmenin ve sunmanın sistemik bir yoludur (Pati ve Lorusso, 2017, s. 1). Şekil 1 bu sürece ilişkin genel yapıyı ortaya koymaktadır (Xiao ve Watson, 2019, s. 103; Tranfield ve diğerleri, 2003, s. 14).

Kaynak: Tranfield ve diğerleri, 2003, s. 14; Xiao ve Watson, 2019, s. 103

Şekil 1. Sistemik Literatür Taraması Süreci

Süreç I. Taramanın Planlanması

1. Aşama: Tarama İhtiyacının Belirlenmesi

Literatür taramasını gerçekleştirmeden önce, bu taramanın neden yapılması gerektiği konusuna açıklık getirilmelidir. Bu alanda gerçekten bir literatür taramasına ihtiyaç var mı? İhtiyacın tespiti durumunda, en uygun ve alana en fazla katkı sağlayacak tarama türü hangisi olmalıdır? (Snyder, 2019, s. 336). Bu soruların cevaplarından sonra sürece devam edilmelidir.

2. Aşama: Tarama Protokolünün Oluşturulması

Protokolün oluşturulmasındaki ilk aşama araştırma sorusunu belirlemek olmalıdır. Araştırma sorusu tüm tarama sürecine yön vereceğinden oldukça önemlidir. Araştırma sorusunun net ve açık bir şekilde belirtilmemesi durumunda, hangi alana yoğunlaşılacağı ve/veya elde edilmek istenen ne olduğunu belirlemez. Bunun için araştırma sorusu belirli özellikleri taşımalıdır. Jesson ve diğerleri (2011, s. 19) tarafından ortaya konan bazı özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Açık ve net olmalı,
- Yapılabilir olmalı: Yeterli kaynağa ve zamana sahip olunmalı. Çok geniş ve muallakta olan bir fikir olmamalı,
- Teori ve araştırmayla ilişkili olmalı,
- Bilime katkı sağlayacak potansiyeli olmalı.

Araştırma sorusunun belirlenmesinin ardından bu aşamada, arama terimleri ve uygun veri tabanlarını seçme ve dahil etme ile dışlama (hariç tutma) kriterlerine karar verilmelidir. Arama terimleri, uygun makalelere, kitaplara ve raporlara erişmek için kullanılan kelimeler veya ifadeler olabilir. Bu terimler, araştırma sorusuyla doğrudan ilgili kelime ve kavramlara dayanmalıdır. İncelemenin amacına ve araştırma sorusuna bağlı olarak, bu arama terimleri geniş veya dar tutulabilir. Hemen hemen tüm ilk literatür aramalarında çok fazla çalışmaya ulaşıldığından, hangilerinin gerçekten alakalı olduğunu belirlemek için bir stratejiye ihtiyaç vardır. İnceleme için dahil etme kriterleri, seçilen araştırma sorusu tarafından yönlendirilmelidir. Göz önünde bulundurulabilecek ve yaygın olarak kullanılan kriterler ise yayın yılı, makalenin dili, makalenin türü (kavramsal, rastgele kontrollü iz gibi) ve dergi olabilir (Snyder, 2019, s. 337).

Süreç II. Taramanın Gerçekleştirilmesi

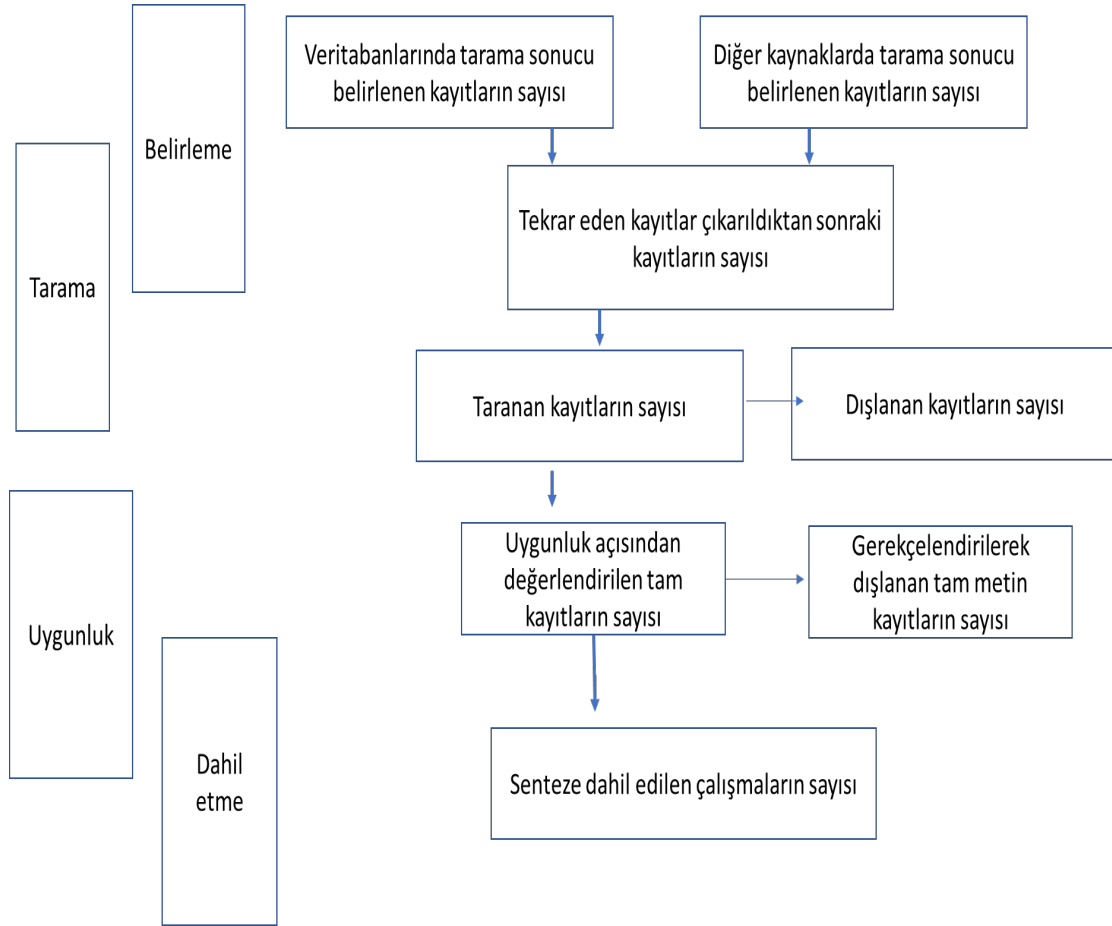
3. Aşama: Literatürün Taranması

Sistemik tarama çalışması 40-50 çalışmanın incelemesinden başlayıp, 500 veya üzeri ilgili çalışmalara dayalı olarak geliştirilebilir. Ancak bunların içinden seçim kolay olmayabilir. Bunun için bu süreçte yaygın olarak kullanılan iki aşamalı bir yaklaşım yazarlara yardımcı olmaktadır. Birinci aşamada, çalışmaların sadece başlıkları, anahtar kavramları ve özüne odaklanmak; ikinci aşamada, uygun olduğu düşünülen çalışmaları ve özellikle çalışmalar içindeki anahtar kavramların yer aldığı bölümleri incelemektir. Ayrıca belirli bir dönemdeki çalışmaları incelemek de tarama alanını belirleme ve daraltma için kullanılan yaklaşımlardan biridir. Genelde bu dönem 10 yıldan 50 yıla kadar olan bir dönemi kapsamaktadır (Pau ve Criado, 2020, s 2).

4. Aşama: Dahil Etme ve Dışlama Amaçlı İnceleme

Bu aşamada öncelikle yanlılığı minimize etmek için taramanın, birden fazla konunun uzmanı olan bir grup tarafından gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Gruptaki bireyler tarafından ayrı ayrı olarak gerçekleştirilen incelemelerin sonrasında, dahil etme ve dışlama için birlikte belirlenen çalışmaların seçimi gerçekleştirilebilir (“deakin”, 2022).

Ayrıca tarama raporlarında yaygın olarak kullanılabilecek PRISMA (The Preferred Reporting Items for Systematic reviews and Meta-analysis) standardının tarama incelemesinde de kullanılabileceği belirtilmektedir (“deakin”, 2022). PRISMA standardına ilişkin izlenen süreç Şekil 2’de gösterilmiştir.

Kaynak: Moher, D., Liberati, A., Tetzloff, I., Altman, D. G. ve PRISMA Group, 2009, s. 1009

Şekil 2. Sistematik literatür taramasının farklı aşamalarının bilgi akışı

Bu aşamada ayrıca gri literatürün taramaya dahil edilip edilmeyeceğine karar verilmelidir. Gri literatür, akran değerlendirmesinden geçmemiş yayınlar, teknik raporlar, atölye çalışmalarının sonuçları, hükümetin politika raporları gibi resmi ve akademik özellikleri bulunmayan çalışmalardır (Sage, 2011, s. 54). Ayrıca kartopu yaklaşımı ile referans listesinin kullanılıp kullanılmayacağına, elle araştırma yapılıp yapılmayacağına da karar verilmelidir ve bu kararlarda araştırmacılar arasında görüş birliği sağlanmış olmalıdır.

5. Aşama: Kalite Değerlendirme

Çalışmanın kalitesinin değerlendirilmesi, sistematik derlemenin ortaya koyduğu kanıtın gücünün bir göstergesi olup çalışmanın güvenilirliği ilgilidir ve gelecek araştırmaların standartları hakkında bilgi vermektedir (Karaçam, 2013, s. 28). Bu nedenle metodolojide yanlılık, tekrarlanabilirlik, kredibilite gibi kalite ilgili konular dikkate alınmalıdır (Pati ve Lorusso, 2017, s.1) Bunun için tüm seçimlerin gerekeçlendirilmesi ve şeffaflığın sağlanması önemlidir. Aksi takdirde dahil edilme kriterlerine bağlı olarak, aynı araştırma sorusu için farklı cevaplar ve sonuçlar ortaya çıkabilir (Snyder, 2019, s. 337). Örneğin, sadece belirli bazı dergilerin, yılların ve hatta arama terimlerinin seçimi, eksik ve yanlı bir örneklem oluşturulmasına neden olabilmektedir. Bu durum da çalışmayı kısıtlı hale getirebilmekte ve sonuçta çalışmaya ilişkili bulguların gözden kaçırılmasına ve hatta diğer çalışmalardan farklı sonuçlar elde edilmesine yol açabilmektedir. Ayrıca literatürdeki boşlukla ilgili yanlış çıkarımda bulunmaya ve hatta belirli bir etkinin yanlış delile dayandırılması söz konusu olabilmektedir. Kaliteli literatür taraması için bu taramanın nasıl tanımlandığı, analizin nasıl gerçekleştirildiği, verilerin nasıl sentez edilip raporlandığına ilişkin şeffaf bir süreç izlenmelidir. Şeffaflık için kullanılan veri tabanları, arama

tarikhleri, kapsanan yıllar, araştırma kelimeleri, dil sınırlaması, ulaşılan çalışma sayısı gibi bilgiler verilmeli ve taramanın tekrarlanabilirliğine olanak sağlanmalıdır (Sage, 2011, s. 111). Ayrıca kalitenin ve geçerliliğin sağlanması için daha fazla araştırmacı ile çalışmanın gerçekleştirilmesi önemlidir (Synder, 2019, s. 337).

6. Aşama: Veri Çıkarma

Veri çıkarma, araştırmacıların dahil edilen çalışmaların bulguları ve karakteristikleri hakkındaki gerekli bilgileri elde ettikleri aşamadır (Karaçam, 2013, s. 28). İnsan hatasını ve önyargıyı azaltmak için sistematik incelemelerde veri çıkarma formları kullanılmaktadır. Veri çıkarma, kağıt tabanlı veya bilgisayar tabanlı olabilir. Veri çıkarma sayfalarının geliştirilmesi esneklik ve çalışmanın doğasına bağlıdır. Bu formlar genellikle genel bilgiler (başlık, yazar, yayın detayları), çalışma özellikleri ve özel bilgiler (detaylar ve yöntemler) ve sentez detayları ile birlikte ortaya çıkan temalar hakkında notlar içermektedir (Tranfield ve diğerleri, 2003, s. 217). Diğer kavramlarla ilgili bağlantılar, ortaya çıkan temalar ve ana sonuçlar ile ek notların da veri çıkarma formuna dahil edilmesi gerekebilir (Xiao ve Watson, 2019, s. 103).

7. Aşama: Veri Sentezleme

Veri sentezleme, bir konu veya araştırma sorusu üzerine farklı çalışmaların bulgularını özetlemek, bütünleştirmek ve mümkünse bir araya getirmek için birden fazla yöntemi içeren genel bir terimdir. Bunun için araştırmacının konuya ve bu konuyla ilişkili literatüre hakim olması önemlidir (Torraco, 2005, s. 362). Veri sentezlemenin en basit ve en iyi bilinen biçimi, bir konu hakkında yazılanları belirlemeye çalışan anlatsal bir taramadır (Tranfield ve diğerleri, 2003, s. 217). Bu taramada özetlenen veriler yazarlar, yayınlanan yıllar, konu veya çalışma türü gibi tanımlayıcı bilgiler veya ilişkiler ve bulgular şeklinde olabilir. Aynı zamanda belirli bir fikrin veya teorik perspektifin kavramsallaştırılması biçimini de alabilir. Ancak önemli olan bunun spesifik taramanın amacı ve araştırma sorusu ile uyumlu olarak yapılmasıdır. Bu adımda, kalite ve güvenilirliği sağlamak için, kodlama ve soyutlamada (birden fazla varsa) kullanılan uygun farklı formlar geliştirilebilir (Synder, 2019).

Süreç III. Raporlama ve Kullanıma Sunma

8. Aşama: Raporlama

İlk olarak, taramayı raporlarken (yazarken), taramanın motivasyonu ve ihtiyacı açıkça iletilmelidir. Araştırma süreci araştırmanın tekrarlanabilmesini sağlamak için yeterince ayrıntılı olarak raporlanmalıdır. İyi bir sistematik tarama, türetildiği kapsamlı birincil araştırma makalelerini sentezleyerek uygulayıcının araştırmayı anlamasını kolaylaştırmalıdır (Tranfield ve diğerleri, 2003, s. 218). Tarama amacına bağlı olarak tanımlayıcı veya tematik analiz gibi farklı raporlar üretilebilir. Hangi rapor üretilirse üretilsin raporlamada araştırmacı yanlılığı dikkate alınması gereken bir konudur. Araştırmacı yanlılığına ilişkin olası herhangi bir kuşku, SLT bulgularının güvenilirliğinde bir soru işaretine yol açabilir. Bu soruna bir çözüm olarak, bireylerin önyargılı olabileceklerinden hareketle tek bir kişi yerine, öz yargısının daha az olduğu bilinen ve uzman kişilerden oluşan bir ekip oluşturularak çalışmanın gerçekleştirilmesinin daha uygun olacağı ifade edilmektedir (Pati ve Lorossu, 2017, s. 14).

Tablo 2 SLT raporu oluşturulması sırasında cevaplanması gereken soruları adım adım göstermektedir. Bu süreçte spesifik literatür incelemelerine ilişkin bazı sorular gözardı edilebilir.

Tablo 2

Sistemantik Literatür Tarama Raporlarının Oluşturulmasında Sorulan Sorular

<i>Ana Bölümler</i>	<i>Alt Konular</i>	<i>Temel Sorular</i>
Giriş		SLT çalışma sorusu nedir? Arka plan: İlgilenilen konu/soru hakkında önceden ne biliniyordu? Bu özel SLT'yi yürütme ihtiyacını ne tetikledi? Bu SLT'nin amacı nedir? Bu SLT çalışmasının önemi nedir?
Yöntem	Arama süreci	Hangi veri tabanları hedef alındı? Her bir veri tabanı aramasında hangi anahtar kelimeler/ifadeler kullanıldı? Dahil etme ile hariç tutma kriterleri nelerdi? Elle arama yapıldı mı? Nasıl gerçekleştirildi? Belirli bir yayının dahil edilip edilmeyeceğine nasıl karar verildi? Nihai yayın listesine ulaşmak için kaç adım atıldı? Her adımda neler vardı? Soyut gözden geçirme aşamasında yorumlayıcılar arası güvenilirlik nasıl sağlandı?
	Eleştirel gözden geçirme	----- Eleştirel gözden geçirme nasıl yapıldı? Hangi bilgiler çıkarıldı ve kaydedildi? Her bir çalışmanın kalite düzeyi nasıl belirlendi? Hangi kalite çerçevesi kullanıldı? Nitel, nicel ve karma yöntemli çalışmalar nasıl değerlendirildi? Tematik ilgili alanları geliştirmek için hangi yöntem kullanıldı? Her bir tematik alandaki çalışmalar nasıl sentezlendi? Nicel bulgular üzerinde herhangi bir istatistiksel analiz/meta-analiz yapıldı mı? Yapılmadıysa, neden yapılmadı? Kritik gözden geçirme aşamasında yorumlayıcılar arası güvenilirlik nasıl sağlandı?
Bulgular	Nihai listenin açıklanması	Her ardışık arama adımında kaç makale bulundu? Her adımda kaç tanesi dahil edildi ve kaç tanesi çıkarıldı? Eleştirel taramanın yapıldığı son makale son sayısı neydi?
	Nihai listenin içeriği	----- Kaç çalışma ampirikti? Ampirik çalışmalardan kaç nedensel/deneysel, ilişkisel ve tanımlayıcıydı? Ampirik çalışmalardan kaç nitel, nicel ve karma yöntem kullandı? Çalışmalar hangi ülkelerde yapıldı? Kanıt kalitesi ölçeğinde her düzeyde kaç çalışma sınıflandırıldı?
	Her tematik alanın içeriği	----- Hangi tematik alanlar belirlendi? Her tematik alan için içeriğin temel tanımları nelerdir? Her tematik alanda bulunan kilit bulgular nelerdir? Gözlemlenebilir bazı kalıplar nelerdir? Birleşen/ayrılan bulgular var mı? Her tematik alandaki genel güven (kanıt büyüklüğü) nedir? Her tematik alanda, kanıt kalitesi ölçeğinin her bir düzeyine kaç çalışma düşmektedir?

Tablo 2

Sistemantik Literatür Tarama Raporlarının Oluşturulmasında Sorulan Sorular (Devamı)

Ana Bölümler	Alt Konular	Temel Sorular
Tartışma	Özetleme ----- Kısıtlar	Bu sistemantik derlemeden hangi yeni bilgiler üretildi? Çeşitli tematik alanlardaki kanıtların genel düzeyi (kalitesi ve büyüklüğü) nedir? Tematik alanlardan hangileri daha yüksek kalitede ve büyüklükte kanıtla sahiptir? Şu anda hangi alanlarda kanıt kalitesi ve/veya büyüklüğü yok? ----- Bu SLT'sinin sınırlamaları nelerdir?
Sonuç	Temel çıkarımlar ----- Gelecek çalışmalar	Hedef okuyucuları için bu SLT'sindeki temel çıkarımlar nelerdir? ----- Gelecekteki çalışmalarda hangi konular/sorular incelenmelidir?

Kaynak: Pati ve Lorusso, 2017, s.10

9. Aşama: Uygulamaya Yönelik Kanıtlar Sunma

Sistemantik tarama, uygulayıcılara araştırma tarafından sağlanan kanıtlara dayalı karar vermelerine yardımcı araçlar sağlayabilmektedir. Ancak çoğu zaman karar vericilerin yalnızca sistemantik incelemelerin sonuçlarına güvenmek yerine kişisel deneyimlerini ve problem çözme becerilerini kullanmaları gerekmektedir (Chalmers, 1993). Kanıtla dayalı uygulamanın başarılabilmesi için, araştırma temelinin basit inşasının ve yayılmasının ötesine geçen kanıtların alınmasını ve kullanılmasını teşvik eden stratejiler geliştirilmelidir (Nutley ve Davies, 2000).

Sistemantik Literatür Taramasında Olası Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Sistemantik literatür taraması kullanımı yaygınlaşan bir araştırma metodolojisi olmakla beraber, bazı sorunları da içermektedir. Bu sorunların neler olduğunun bilinmesi ve bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmesi taramanın geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Devam eden kısımda bu sorunlara ilişkin bilgilere verilmiş ve daha sonrasında literatürde kabul gören bazı öneriler sunulmuştur.

Olası Sorunlar

Snyder (2019) tarafından sistemantik literatür taraması çalışmalarında gözlemlenen bazı sorunlar aşağıdaki şekilde belirtmiştir.

- Bu sorunlardan birincisi, araştırmacıların genellikle etkin bir literatür taramasını nasıl gerçekleştireceklerine dair yeterince bilgiye sahip olmamalarıdır. Birçok tarama çalışması genellikle genel araştırma stratejisi, makalelerin seçimi ve hariç tutulması, arama yönteminin sınırlamaları ve arama sürecinin içeriği hakkında ayrıntıları sağlamamakta ve analizin nasıl yürütüldüğüne ilişkin ayrıntıları vermemektedir. Bunun sonucu olarak, tarama çalışmaları istenen kalite ve katkı düzeyini sağlayamamaktadır.
- İkinci sorun, taramayı daha kolay hale getirmek için örnek boyutunun küçültülmesi ve aramanın çok fazla sınırlandırılmasıdır. Bu sınırlandırma çalışmaya yalnızca sınırlı sayıda derginin ve dar bir yıl

aralığını dahil edilmesi ve ilgili birçok çalışmanın tarama dışında tutulmasıdır. Örneği çok fazla sınırlamak, taramanın hem derinliğini hem de titizliğini etkilediği gibi çalışmanın sonuçları ve katkıları üzerinde ciddi etkilere neden olabilmektedir.

- Diğer bir sorun, taramayı gerçekleştiren araştırmacıların çoğu zaman taramanın sonuçlarını açık bir şekilde açıklayamadıkları ve etkin bir şekilde sunamadıkları ifade edilmektedir. Çalışmaya çok sayıda farklı grafik, tablo ve şekil dahil edilmekle birlikte, elde edilen sonuçların gerçekte ne anlama geldiklerinin veya neyi ortaya koyduklarının tam olarak anlaşamadığı belirtilmektedir. Sonuçları bağlama oturtmamak, makalenin katkılarını belirlemede zorluk çekilmesine neden olabilmektedir.
- Ayrıca literatür taramasının ampirik makalelerden daha az titizlikle veya daha kolay yazıldığına dair yanlış bir kanı da vardır. Oysa kaliteli bir literatür taraması yapmak için, gerekli süreçlerin ve becerilerin derinlemesine anlaşılması önemlidir ve bunun için de belirli bir düzeyde deneyimli olmak gerekir.
- Son olarak, belki de en yaygın hata, literatür taramasının genellikle alana gerçekten değerli bir katkı sağlayamamasıdır. Literatür taraması sıklıkla derin bir analiz yapmadan, belirli yıllar arasında yürütülen araştırmaların, yayınlanan makalelerin sayısının, ele alınan konuların, analiz edilen alıntılarının, temsil edilen yazarların ve belki de kullanılan yöntemler gibi oluşumları açıklayan tanımlayıcı özetlerdir. Bu da birçok makaleyi toplayıp bir araya getirme işlevinden başka bir şeyi yansıtmamaktadır.

Önerilen Çözümler

- Belirtilen sorunları ortadan kaldırmak veya en azından minimize etmek için bazı yazarlar tarafından faydalı olabilecek önerilerde bulunulmuştur (Webster ve Watson, 2010; Pati ve Lorusso, 2017; Paul ve Criado, 2020; Fisch ve Block, 2018; Kraus ve diğerleri, 2020). Her literatür taraması için çok önemli olduğunu düşünülen bu öneriler aşağıda belirtildiği şekilde ortaya konmuştur:
- *Doğru ve uygun bir konu seçimi:* Aynı konuyla ilgili yüksek itibarlı dergilerde yayınlanmış ve özellikle yakın tarihli çalışmalarda çok fazla tekrar eden bir konu seçilmemelidir. Literatürde zaten var olan belirli bir konu yerine, yazarlar tamamen yeni bir araştırma gündemi oluşturarak, tarama literatürüne katkı sağlamayı amaçlamalıdır. Bu nedenle, tarama için daha genel bir konuya karşı belirli bir konu seçmeye karar vermeden önce, bu konunun yeniliği Google Akademik, Web of Science (WoS) veya Scopus gibi önemli bibliyometrik veri tabanlarında kontrol edilebilir (Webster ve Watson, 2010). Ayrıca çok geniş kapsamlı bir konu yerine daha dar kapsamlı konu seçilmelidir. Bunun için araştırma konusu çerçevesinde alt konuların gösterildiği haritalama yönteminden faydalanabilir (Xiao ve Watson, s. 103).
- *Sistemik literatür taramasının gerekliliğine ikna edilmesi:* Literatür taramasının başlangıcında yazarlar, sorunu ele almak için neden literatür taramasının tercih edilen araştırma yöntemi olduğunu gerekçelendirmelidir (Reuber, 2010, s. 106). Geleneksel bir literatür taraması, konuyu tek bir çalışma çerçevesinde yalnızca bir anlık görüntü şeklinde ele almakta ve birden çok çalışmadan elde edilen bulgular kadar sağlam ve etkili sonuçlar ortaya koyamamaktadır. Ayrıca kaliteli bireysel çalışmalardan elde edilen bulgularda bile popülasyon, ortam, araçlar, rastgele şans gibi farklılıklar nedeniyle değişiklikler olabilmektedir. SLT yaklaşımı ise, bir olguya ilişkin bakış açısındaki değişiklikleri, farklı düşünceleri veya ön yargıları birlikte değerlendirilmekte daha başarılı olabilmektedir. Ayrıca

sorunların gerçek içeriğini ortaya çıkarabilmekte, daha geniş ve eksiksiz bir resim sunarak birden fazla bakış açısını birleştirebilmektedir (Pati ve Lorusso, s. 2). SLT'nin bu boyutlarına yönelik açıklamalar yapılarak SLT'nin gerekliliği ileri sürülebilir.

- *Sistemik bir süreç geliştirilmesi:* Sistemik literatür tarama sürecinin şeffaf ve tekrarlanabilir olması gerektiğinden, yazarların araştırma stratejilerini net bir şekilde açıklamaları gerekmektedir. Bu açıklamada literatür taramasının yürütüldüğü veri tabanlarına, literatürü tanımlamak için kullanılan arama terimleri ile anahtar kelimelere ve kullanılan dahil etme ve dışlama kriterlerine, uygulamadaki kısıtlılıklara (örneğin dil, kullanılabilirlik) ve metodolojiye (örneğin zaman çerçevesi, makale seçimi) ilişkin bilgilere yer verilmelidir. Tarama kriterlerinin seçimi, sonuçlar ve bunların genellenebilirliği için çok önemli etkilere sahip olabildiğinden, bunların belirlenme mantığı (örneğin, yalnızca belirli dergilere odaklanmak gibi) tatmin edici bir şekilde gerekçelendirilmelidir (Fisch ve Block, 2018, s. 104).
- *Doğru tanımlamaların yapılması:* Çalışma sorusunda netlik ve kesinlik elde etmenin bir yolu, çalışmayla ilişkili tüm terimlerin açık, net ve belgelenmiş tanımlarını geliştirmektir. Tanımlar, tüm araştırmacıların ve okuyucuların birbirlerini anlamaları açısından önemlidir. Her zaman pratikte kullanılan terimlerin tanımının SLT'da kullanılan terimlerle aynı olup olmadığını kontrol edilmelidir. Terimlerin tanımlanma biçimindeki farklılıkları, farklı yönde sonuçlarla birlikte hatalı değerlendirmelere yol açabilmektedir (Fisch ve Block, 2018).
- *Uygun veri tabanı / dergi seçiminin yapılması:* Genelde birçok araştırmacı ve akademisyen genelde bir Etki Faktörü (IF) ile listelenen Web of Science (WoS)/ Social Science Citation Index (SSCI)/Journal Citation Report gibi en iyi bilinen bibliyografik veri tabanını seçme eğilimindedir. Ancak tarama çalışmasının seçilen dergilerdeki makaleler ile uyumlu olması da önemlidir (Webster ve Watson, 2010). Bu nedenle, önyargılı dergi seçim kriterlerinden dolayı çalışmanın yayınlamama riskini en aza indirmek için bir tarama çalışmasına en az 10-20 arasında önemli dergiden makaleler eklenmesi önerilmektedir (Paul ve Criado, 2020).
- *Araştırma boşluklarının ve gelecek araştırma alanlarının belirlenmesi:* Yazarların, kapsamlı bir incelemesine dayanan iyi bir tarama makalesinde önemli araştırma boşluklarını belirlemeleri gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın %20 ile %25'lik kısmı teori, metodoloji, yapılar ve/veya bağlama atıfta bulunularak gelecekteki araştırma gündemini geliştirmeye odaklanılmalıdır. Bunun için yazarların yeterince keşfedilmemiş teorileri, temel yapıları ve potansiyel olarak yeni yöntemleri ortaya çıkarmaları ve öngörmeleri gerekmektedir (Paul ve Criado, 2020, s. 4).
- *Tablo ve şekiller kullanılması:* Yazarlar, en önemli kavram ve bilgileri verimli bir şekilde iletmek için tablo ve şekillerden yararlanmalıdır. Bunun için yazarların klasik, en çok indirilen tarama makalelerinde tablo ve şekillerin nasıl oluşturulduğunu, tasarlandığını ve/veya yapılandırıldığını iyi anlamaları önemlidir. Böylece çalışılan alandaki diğer seçkin tarama makalelerinde yer alan grafiklerin incelenmesi ile bir derleme makalesine potansiyel olarak eklenecek bu tür tabloların, çizelgelerin veya şekillerin başkaları için gerçekten yararlı olup olmadığı, esasen kaç tanesinin kullanılması gerektiği ve bunların nasıl daha iyi tasarlanacağı daha kolay belirlenebilecektir. Tablolar ve şekiller makul bir şekilde kullanılmalı ve literatür taramasının ana odağına yerleştirilmemelidir (Webster ve Watson, 2010).

- *İlgiliğin sağlanması:* Literatür taramasının önemli ve incelemeye kayda değer bir araştırma alanını kapsamlı bir şekilde sentezlemesi beklenir. Bunun için, hangi genel veya daha spesifik teorilerin, yapıların ve yöntemlerin yaygın olarak kullanıldığının ve en çok araştırıldığının yazarlar tarafından ortaya konması önemlidir. Ancak birçok yazarın önceki çalışmaların bulgularını mümkün olan en iyi şekilde bir araya getirme konusunda çok da başarılı olmadıkları görülmektedir. İdeal olarak, önceki çalışmaların havuzlanmış bulgularının da benzer veya çelişkili bulguları kategorize ederek bir tablo/grafik formatında rapor edilmesi uygun olur. Ayrıca, tarama makalelerinin yazarları, en yaygın olarak kullanılan yöntemler, teoriler, değişkenler ve kapsamlı olarak incelenen endüstri, ülkeler gibi ilgili bağlamli metin ve tabloları titizlikle tamamlamalı ve mantıksal bir yapı oluşturmalarıdır. Unutulmaması gereken önemli bir nokta başlangıçtan itibaren çalışmalara değil, belirli bir araştırma sorusuna odaklanılması ve eldeki araştırma problemini çözmek için doğru yaklaşımın seçilmesi olmalıdır (Webster ve Watson, 2010).
- *Tutarlı bir makale yapısının izlenmesi:* Tutarlı bir makale yapısı, herhangi bir araştırma makalesinin çok önemli bir unsurudur. Sistematik bir literatür taramasının yapısı, ampirik bir makalenin yapısına benzemektedir. Giriş kısmında konuyu motive edici unsurlar açıklanmalı ve literatür taramasının katkıları ortaya konmalıdır. Sonraki bölümde, sistematik gözden geçirme süreci belirtilmeli ve kullanılan temel kavramlara ilişkin tanımlamalar yapılmalıdır. Bundan sonraki en önemli kısım, literatür taraması bulgularının sentezi ve yorumlanmasına ilişkin bilgilerin verildiği kısımdır. Bu bölüm, önermelerin veya kavramsal bir modelin türetilmesine yol açabilmektedir, ancak her zaman buna gerek yoktur. Literatür taramasının son bölümünde ise taramanın sınırlılıkları ile genel değerlendirmelere yer verilmelidir. Ayrıca gerek duyulması durumunda literatür taramasından elde edilen ana bulguların tanımlandığı ve/veya tartışıldığı konular ve gelecek araştırmalar için öneriler de eklenebilir (Fisch ve Block, 2018, s. 105).
- *Makale sayısının doğru belirlenmesi:* Makale sayısının ne olacağı ile ilgili tam bir görüş birliği mevcut değildir. Ancak araştırma alanının olgunlaşmış ve olgunlaşmamış olması durumuna göre bir karar vermek mümkün olabilir. Olgunlaşmamış alanlarda mevcut çalışmaların sayısı sınırlı ve dağınık olabileceği gözönünde bulundurularak, daha az sayıda çalışma incelemesi kabul edilebilirken; olgunlaşmış konularda daha fazla çalışmanın taramaya dahil edilmesi beklenmektedir (Frank ve Hatak, 2014; aktaran, Kraus ve diğerleri, 2020, s. 1037).

Literatür Taramasının Kalitesi

Aslında araştırmacıların literatür taraması ile kaliteli literatür taraması arasındaki farklılıkların ne olduğu konusunda fazla bir fikir sahibi olmadıkları görülmektedir. Bu durum, çalışmaların gerçekte ne söylediğine veya neye işaret ettiğine dair bilgi eksikliğine neden olabilmektedir. Bu da yazarların araştırmalarını yanlış varsayımlar üzerine kurmalarına yol açmaktadır. Araştırmacılar, çalışmalarının temelini oluşturacak kanıtlar konusunda seçici olabilmekte ve farklı çıktılar ortaya koyan araştırmaları dikkate almayabilmektedirler. Böyle bir yaklaşım tarama çalışmasının kalitesi konusunda ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Ayrıca sağlanan katkının nasıl belirlenebileceği ile ilgili de belirsizlikler mevcuttur (Snyder, 2019, s. 337).

Palmatier ve diğerleri (2018), kaliteli bir literatür taramasının hem derinliğe hem de titizliğe sahip olması, makale seçiminde ve veriye dayalı içgörü elde etmede uygun bir strateji gerçekleştirilmesi ve önceki araştırmaların tekrarından öte farklı bir şey sunması gerektiğini öne sürmektedirler. Ayrıca, kaliteli bir literatür

taramasının tekrarlanabilir ve benzer bulgulara ulaşabilecek şekilde detaylı açıklamalara yer vermesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Son olarak, literatür taramasının bilim adamları ve uygulayıcılar için faydalı olması gerektiği ifade edilmektedir.

Ancak, farklı türdeki literatür incelemelerini değerlendirmek zor olabileceğinden editörler, hakemler, yazarlar ve okuyucular için bazı değerlendirme kriterleri belirlenmiştir. Snyder (2019, s.336) tarafından ortaya konan bu kriterler ise aşağıdaki şekilde belirtilebilir.

Kalite Değerlendirme Kriterlerinin Kontrolü

1. Aşama: Tasarım

- Genel araştırma alanıyla ilgili olarak, bu literatür taramasına ihtiyaç var mı ve pratik veya teorik bir katkı sağlıyor mu?
- Motivasyon, amaç ve araştırma sorusu/soruları açıkça belirtilmiş ve motive edilmiş mi?
- İnceleme, önceki literatür taramasını ve diğer ilgili literatürü dikkate alıyor mu?
- Literatür taraması için kullanılan yaklaşım/metodoloji açıkça belirtilmiş mi?
- Araştırma problemini ele almak için en uygun yaklaşım bu mu?
- Metodoloji ve arama stratejisi açık ve şeffaf bir şekilde tanımlanmış ve motive edilmiş mi (arama terimleri, kullanılan veri tabanları ve dahil etme ve hariç tutma kriterleri dahil)?

2. Aşama: Uygulama

- Arama süreci bu tür bir tarama için uygun mu?
- Arama süreci doğru bir şekilde tanımlanmış ve olası durumlar gözönünde bulundurulmuş mu?
- Makalelerin dahil edilmesi ve hariç tutulması süreci şeffaf mı?
- Araştırma kalitesini sağlamak için uygun önlemler alınmış mı?
- Yapılan değerlendirmenin taramanın genel amacı ile uyumlu olduğuna güvenilebilir mi?

3. Aşama: Veri analizi ve sentezi

- Makaleden çıkarılan veriler, taramanın genel amacına uygun mu?
- Verilerin sentezlenmesi süreci doğru bir şekilde tanımlanmış mı?
- Kaliteli veri çıkarımını sağlamak için uygun adımlar atılmış mı?
- Seçilen veri analiz tekniği, genel araştırma sorusu ve özetlenen verilerle ilgili olarak uygun mu?
- Analiz süreci uygun şekilde tanımlanmış ve şeffaf mı?

4. Aşama: Taramayı yapılandırma ve raporlama

- Tarama makalesi, genel yaklaşım ve araştırma sorusuyla ilgili olarak tutarlı bir şekilde düzenlenmiş mi?
- Literatür taramasının genel yöntemi yeterince açıklanmış mı?
- Çalışma tekrarlanabilir mi?
- Taramanın sonucu uygun ve net bir şekilde raporlanıyor mu?
- Tarama, literatürün bulgularını sentezleyerek konuya açık ve değerli bir katkı sağlıyor mu?
- Daha fazla araştırma için sorular veya yönergeler dahil edilmiş mi? Taramadan elde edilen sonuçlar kullanılabilir mi?

Bu kriterler dikkate alınırken tarama türü gözönünde bulundurularak, sahip olması gereken standartlar doğru şekilde belirlenmelidir. Örneğin taramanın sistematik, yarı sistematik veya bütünlendirici bir tarama olup olmamasına bağlı olarak farklı standartlar geçerli olabilir. Ayrıca tarama katkısı her zaman incelenen konu veya alana göre değerlendirilmelidir. Bir alanda yararlı bir katkı oluşturan bir çalışma, başka bir alanda yetersiz olabilmektedir (Snyder, 2019, s. 338).

Sonuç

Bilimsel araştırmaların birbirlerinden etkilenmeleri ve birbirlerinden beslenerek yeni yapıları ortaya çıkarmaları, eksik alanları belirlemeleri çalışmaların alan farklılıklarından bağımsız olarak tüm çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Günümüzde çok fazla sayıda bilimsel akademik çalışmalar gerçekleştirildiği düşünöldüğünde, tüm bunların tek tek incelenmesi yerine resmi tüm boyutlarıyla görmemizi sağlayacak metodolojilerin kullanımı daha bir doğru bir yaklaşım olmaktadır. Bu metodolojilerden biri olan sistematik literatür taramasını kullanmak, araştırmacılara hem zaman hem de emek tasarrufu sağlayarak söz konusu olay veya konu hakkında çok daha fazla bilgi edinilmesini sağlamaktadır.

Bu kapsamda çalışma sistematik literatür metodolojisine ilişkin genel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için ilk olarak literatür taramasının genel özellikleri açıklanmış ve daha sonra geleneksel literatür taraması ile SLT farklılıkları maddeler halinde ortaya konmuştur. Çalışmanın devam eden kısmında sistematik literatür taramasına ilişkin süreç ele alınmıştır. Bu süreç, çalışma boyunca izlenmesi gereken aşamaları ve bu aşamalarda yapılması gereken işlemleri içermekte olup, zaman zaman süreçler arasında geri dönüşüm gerekli olabilmektedir. Bu şekildeki bir yaklaşım ile kaliteli ve değer yaratabilecek SLT çalışmalarının ortaya konması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte SLT ilgili çalışmalar incelendiğinde, istendiği şekilde kaliteli ve değer katan çalışma sayısının sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedenleri olarak yazarların SLT konusunda yeterince deneyimli ve titiz olmamaları, daha detaylı ve fayda sağlayacak incelemeler yerine daha kolay ve daha kısa sürede sonuç alabilecekleri örneklem oluşturma eğiliminde olmaları gösterilmektedir. Ayrıca elde ettikleri sonuç ve bulguların tam olarak ne anlama geldiğini açıklamada yetersiz kaldıkları belirtilmektedir. Çalışmada bu tür sorunların neden olacağı etkileri azaltmak için konu, veri tabanı /dergi/makale seçimi, dahil etme ve dışlama kriterlerinin seçimi, tutarlı ve sistematik bir yapının oluşturulması gibi konularda yazarlara yol gösterecek bazı önerilerde bulunulmuştur. Son olarak da başta yazarların ve editör, hakem gibi diğer ilgili tarafların tarama kalitesini belirlemede kullanabilecekleri temel kriterler maddeler halinde sıralanmıştır.

Bu şekilde sistematik literatür taraması bilgisine sahip olunduğunda, bu incelemelerden elde edilen bulgu ve sonuçların daha güvenilir olmasını sağlanabilecektir. Aslında inceleme makalesinin temel amacının, geçmiş ve güncel araştırmanın ötesinde, gelecekteki araştırmalar için ayrıntılı ve spesifik yönergeler sağlamak olduğunu belirtmek önemlidir.

Kaynakça

- Booth, A., Sutton, A., Clowes, M. ve Martyn-St James, M. (2021). Systematic approaches to a successful literature review (Third edition). Erişim adresi: [https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=SiExEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT25&dq=Booth,+A.,+Sutton,+A.,+Clowes,+M.+ve+Martyn-St+James,+M.+\(2021\).+Systematic+approaches+to+a+successful+literature+review.](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=SiExEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT25&dq=Booth,+A.,+Sutton,+A.,+Clowes,+M.+ve+Martyn-St+James,+M.+(2021).+Systematic+approaches+to+a+successful+literature+review.)
- Callahan, J. L. (2014). Writing Literature Reviews: A Reprise and Update. *Human Resource Development Review*, 13(3), 271–275. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1177/1534484314536705>
- Chalmers, I. (1993). The Cochrane collaboration: preparing, maintaining, and disseminating systematic reviews of the effects of health care. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 703, 156-163. Erişim adresi: <https://nyaspubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1111/j.1749-6632.1993.tb26345.x>
- Deakin university, (December, 21, 2022). *Systematic and systematic-like review toolkit*. Erişim adresi: <https://deakin.libguides.com/systematicreview/step3>
- Fisch, C. ve Block, J. (2018). Six tips for your (systematic) literature review in business and management research, *Management Rev Q*, 68, 103–106. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1007/s11301-018-0142-x>
- Greenhalgh, T. ve Peacock, R. (2005). Effectiveness and efficiency of search methods in systematic reviews of complex evidence: audit of primary sources. *Bmj*, 331(7524), 1064-1065. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1136%2Fbmj.38636.593461.68>
- Hasa, (Jan., 23,2017). Difference between literature review and systematic review. Erişim adresi: <https://pediaa.com/difference-between-literature-review-and-systematic-review/>
- Jesson, J., Matheson, L. ve Lacey, F. M. (2011). *Doing your literature review: Traditional and systematic techniques*. London: SAGE.
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33. Erişim adresi: <http://www.deuhedergi.org>
- Kraus, S., Breier, M. ve Dasi-Rodriquez, S. (2020). The art of crafting a systematic literature review in entrepreneurship research. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 16(3), 1023-1042. doi: 10.1007/s11365-020-00635-4.
- Kraus, S., Breier, M. & Dasí-Rodríguez, S. The art of crafting a systematic literature review in entrepreneurship research. *Int Entrep Manag*, 16, 1023–1042. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1007/s11365-020-00635-4>
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G. ve PRISMA Group*. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *Journal of Clinical Epidemiology*, 62, 1006-1012. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi>
- Nutley, S., Davies, H. T. ve Tilley, N. (2000). Viewpoints: Editorial: Getting research into practice, 20(4), 3-6. <https://doi.org/10.1111/1467-9302.00225>
- Palmatier, R. W., Houston, M. B. ve Hulland, J. (2018). Review articles: Purpose, process and structure. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 46(1), 1-5. <https://doi.org/10.1007/s11747-017-0563.>
- Palmatier, R.W., Houston, M.B. ve Hulland, J. Review articles: purpose, process, and structure. *J. of the Acad. Mark. Sci.*, 46, 1–5 (2018). <https://doi.org/10.1007/s11747-017-0563-4>

- Paré, G., Trudel, M. C., Jaana, M. ve Kitsiou, S. (2015). Synthesizing information systems knowledge: A typology of literature reviews. *Information & Management*, 52(2), 183-199. <http://dx.doi.org/10.1016/j.im.2014.08.008>
- Pati, D. ve Lorusso, L. N. (2017). How to write a systematic review of the literature. *HERD: Health Environments Research & Design Journal*, 11(1), 15-3. <https://doi.org/10.1177/1937586717747384>
- Paul, J. ve Benito, G. R. (2018). A review of research on outward foreign direct investment from emerging countries, including China: What do we know, how do we know and where should we be heading? *Asia Pacific Business Review*, 24(1), 90. <https://doi.org/10.1080/13602381.2017.1357316>
- Paul, J. ve Criado, A. R. (2020). The art of writing literature review: What do we know and what do we need to know? *International Business Review*, 29(4), 101717. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2020.101717>
- Reuber, A. R. (2010). Strengthening your literature review. *Family Business Review*, 23(2), 105-108. doi: 10.1177/089+48651036825910.
- Snyder, H. (2019). Literature review a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333-339. Erişim adresi: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
- Torraco, R. (2016). Writing integrative literature reviews: Using the past and present to explore the future. *Human Resource Development Review*, 15(4), 404-428. <https://doi.org/10.1177/1534484316671606>
- Tranfield, D., Denyer, D. ve Smart, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British Journal of Management*, 14(3), 207-222. doi: 10.1111/1467-8551.00375.
- Webster, J. ve Watson, R. T. (2002). Analyzing the Past to Prepare for the Future: Writing a Literature Review. *MIS Quarterly*, 26(2), xiii-xxiii. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/4132319>
- Whittemore, R. ve Knafl, K. (2005). The integrative review: updated methodology. *Journal of Advanced Nursing*, 52(5), 546-553. /doi/10.1111/j.1365-2648.2005.03621
- Yavuz, N. (2022). Sosyal bilimlerde literatür analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 51, 363-376. doi:10.30794/pausbed.1134606

Extended Abstract

Purpose

The influence of scientific researches on each other and the discovery of new structures by feeding from each other form the basis of all studies, regardless of the subjective structure of the fields. Therefore, examining the studies done in the past and obtaining the necessary information about the study in this way is a binding approach to all scientific studies. Considering that there are a large number of scientific academic studies carried out today, instead of examining all these studies one by one, using a methodology such as systematic literature review (SLR) that will allow us to see the picture in all its dimensions will provide researchers with both time savings and less effort to obtain a lot of information about the event or subject. In this context, the study aims to develop a general framework for the systematic literature review methodology.

Design and Methodology

The study was carried out based on the theoretical method approach in the presentation of information about this methodology. All the phases were deeply explained. In the study, the documentation method was used as the data collection technique, and the conceptual information obtained was reported in the form of compilation. No analysis technique was used.

Findings

The study was carried out in order to establish a conceptual framework for SLR. In this context, SLR differences were first revealed by traditional literature review. In order to make these differences more understandable, the features that SLR should provide are listed as items. As the name of the methodology suggests, the review of existing studies should be carried out systematically. In other words, there are stages to be followed during the study and the actions to be taken at these stages. Although an iterative process must be followed from time to time, it is accepted that following this order will reveal SLR studies that can create higher quality and value. However, when SLR related studies are examined, it is observed that the number of quality and value-added studies is very limited. The reasons for this are that the authors are not sufficiently experienced and meticulous about SLR, and they tend to create samples where they can get results in a shorter time instead of more detailed and beneficial studies. In addition, it is stated that they are insufficient to explain exactly what the results and findings they have obtained mean. In the study, it was stated that there are some suggestions that will guide the authors in dealing with these problems, such as the selection of the subject, database / journal / article, the selection of inclusion and exclusion criteria, and the creation of a consistent and systematic structure. In addition, the basic criteria that the authors and other interested parties such as editors and referees can use in determining whether they meet the desired quality conditions are listed in articles.

Research Limitations

This study aims to develop a conceptual framework for the use of SLR as a research methodology. However, it has been reached very limited study within the scope of the Turkish literature examined. In general, the literature review for a specific topic or problem is included in the method section.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Benefiting from the results of an academic studies evidence-based in many fields continues to increase day by day and becomes more important. However, evidence-based results and/or findings of a single study is a factor that will limit the accuracy and effectiveness of any study. Instead, compiling, analyzing and synthesizing the results obtained from many studies through SLR is accepted as an approach that will enable decision makers

to reach much more meaningful results and findings. However, in order to benefit from the benefits provided by SLR, first of all, mastering the features of the methodology, its types, the process followed, possible problems and suggestions that can be a solution to these problems, and finally the quality SLR criteria will ensure that the desired results are obtained from this methodology. It is stated that when this study is carried out as a team work, it will be easier to get rid of its subjective structure and turn to an objective structure.

Originality

Considering that scientific academic studies are increasing and will continue to increase rapidly and each new study is an extension of existing studies, it is clear that this methodology will gain more importance in the future. For this reason, perceiving and applying the methodology correctly means that it will contribute more to both researchers and decision-makers who will benefit from these results and findings. This study has a unique value as a preliminary study in Turkish literature.

Araştırmacı Katkısı: Ayşe YILDIZ (%100).